శ్రీరస్తు.

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

శ్రీమదతిపతిత నిఖిల పురుష శేముషీదోషమషీ మాలిన్య
వేదవేదాన్త కృతాన్తనిరన్తర విచిన్తనకరతలామలకీ
కృతపరావరతత్త్వ యాథాత్మ్యశ్రీమద్వ్యాసపరా
శర శుకశౌనకాది పరమ సాత్త్వికమహర్షిగణైక
సముపాసిత నిఖిలజగదేకకారణపరబ్రహ్మాభిధాన
పురుషోత్తమ శ్రీమన్నారాయణ పరత్వవ్యవస్థాపకమ్
శ్రీమత్పరమహంసేత్యాది-
శ్రీ శుకభగవత్పాదాచార్య విరచితమ్

శ్రీశుకభాష్యమ్.

శ్రీమత్ప్రాచేతసవ్యాసశుకాదినిబన్ధనానుసన్ధాన
సన్తుష్టాన్తఃకరణానామ్,
అర్థిజనసాత్కృతన్యాయార్జిత సర్వ ద్రవిణానామ్
తుముకూర్ డిస్ట్రిక్టు-శిరాతాల్లూకు ప్రభువరతా
ముపాగతానాం,
సి. వేఙ్కటాచలాఖ్యానాం ద్రవ్యసహాయేన
తదేకాశ్రయేణ- బెంగళూరు తులసీవనవాసినా
తూప్పుల్. వేఙ్కటాచార్యేణ
యథా మాతృకం యథా మతి పరిష్కృత్య
బెఙ్గళూరు వాగీశ్వరీముద్రాక్షరశాలాయామ్,
బెఙ్గళూరు బుక్కుడిపోముద్రాక్షరశాలాయాంచ
ముద్రితం సద్విజయతేతరామ్,

౧౮౯౭ బెఙ్గళూరు.

(All Rights Reserved.)

రాజన్తే తావదన్యాని పురాణాని సతాం గణే ।
యావన్న దృశ్యతే సాక్షాచ్ఛ్రీమద్భాగవతం పరమ్ ॥

సంసేవ్యా విబుధైరనన్తమహితా స్వర్గాపవర్గాస్పదా
స్వచ్ఛస్వాదుసదావిశుద్ధసుభగా దివ్యాభవోన్మూలినీ ।
ఆకల్పం త్రిపథాతిగా శుకమహాభాష్యాగ్రమన్దాకినీ
మన్దానామపి మాదృశాం విజయతే సర్వార్థసంసిద్ధయే ॥

అవతారికా.

శ్లో ॥ శుకభాష్యమిదంచిరాయజీయాద్వికసద్వారిజసా
రసారభాఢ్యమ్ । ప్రకటంవిషయత్వమేతియస్మిన్సకలంభా
గవతీయమేవపద్యమ్॥ ౧ ॥ విదితమిదంకిలనిఖిలైర్యదిహాగజా
రణ్యసంజ్ఞకంక్షేత్రమ్ । సదభినవబాలకృష్ణానందస్వామిప్ర
సాధితంజయతి ॥ ౨ ॥ జాతుసమాశ్రితరక్షాకౌతుకవివశీకృ
తాన్తరాత్మానః । సపదిశిరాప్రాన్తమమీస్వపదరజోభిఃప్ర
సాధయామాసుః॥ ౩ ॥ అద్ధాభాగవతశ్రీసిద్ధాన్తస్థాపకన్త్వి
దంభాష్యమ్ । నిర్ధార్యస్వైజపీఠేబద్ధాదరతైస్తదాదిసంగ్రా
హ్యమ్ ॥ ౪ ॥ భద్రామిమాంకృతింత్వంముద్రాపయవేఙ్క
టాచలార్యేతి । తదాగ్రపూర్వపత్రప్రద్రావణతస్తథాచికీ
ర్షురయమ్ ॥ ౫ ॥ గురుణాయతనేనతామ్రపర్ణీసరణాల
ఙ్కృతదివ్యదేవలీనమ్ । కరుణానిధివేఙ్కటాచలార్యోధర
ణావత్రసమానయత్తదేతత్ ॥ ౬ ॥ రతిమాతనుతేహరౌన
రాణామతిమాత్రంశుకవాక్సుధామయత్వాత్ । ఇతిసద్భిర
వశ్యకాంక్షణీయాకృతిరేషాకిలతేనముద్రితాసీత్॥ ౭ ॥ ❋❋

శ్రీ శ్రీ కృష్ణానందస్వామిగళ శ్రీముఖవు.

ఇల్లి శ్రీమఠద మొహరి ఇ.

ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಹಂಸ ಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ವರ್ಯಪದ
ವಾಕ್ಯಪ್ರಮಾಣಪಾರಾವಾರ ಪಾರೀಣಯಮನಿಯಮಾ
ಸನ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ ಧ್ಯಾನ ಧಾರಣಾ
ಸಮಾಧ್ಯಷ್ಟಾಂಗ ಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನನಿಷ್ಠ ಗರಿಷ್ಠ ತ
ಪಶ್ಚಕ್ರವರ್ತ್ಯನಾದ್ಯವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಗುರು ಪರಂಪರಾ
ಪ್ರಾಪ್ತ ಷಡ್ದರ್ಶನ ಸ್ಥಾಪನಾಚಾರ್ಯ ಸಕಲ ನಿಗಮಾ

ಗನು ಸಾರಹೃದಯ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ನಿಖಿಲ ವೇದಾರ್ಥ ಪ್ರಕಾಶಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರ ಸರ್ವತಂತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರಾದಿ ರಾಜಧಾನೀ ವಿದ್ಯಾನಗರ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರ ತುಂಗಭದ್ರಾತೀರವಾಸ ಋುಶ್ಯಶೃಂಗಾಶ್ರಮ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಶ್ರೀಮುಳವಾಯಿ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರ ಕಾವೇರೀತೀರವಾಸ ಗಜಾರಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ ಶ್ರೀಶಂಕಾಚಾರ್ಯಾರಾಧಿತ ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಸ್ತೋಪ ನಿಷತ್ಸಂಸ್ತೂಯಮಾನ ಶ್ರೀ ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣೋಪಾಸಕ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತ ಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀಮದ್ಗೋವಿಂದ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ ಪೂಜಕ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತ್ಪಾದ ಚರಣಾರಾಧಕ ಶ್ರೀನೃಸಿಂಹೋಪಾಸಕ ಶ್ರೀಪದ್ಮಪಾದಾಚಾರ್ಯ ಸ್ವಾಮ್ಯನುಮತ ಕರಕಮಲ ಸಂಜಾತ ವಿಷ್ಣುಸ್ವಾಮಿ ಚರಣಾರವಿಂದ ಮಧುಕರಾಯಮಾಣ ಕ್ಷೀರಸ್ವಾಮಿ ಪಾದ ಪದ್ಮಾರಾಧಕ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾನಂದಸ್ವಾಮಿ ಪರಂಪರಾಗತ ಶ್ರೀಮದಭಿನವ ಬಾಲಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಸ್ವಾಮಿ ಸಾಂಕರಕಮಲ ಸಂಜಾತಶ್ರೀಮದಭಿನವಬಾಲಕೃಷ್ಣಾನಂದಸ್ವಾಮಿಭಿಃ.

ಅಸ್ಮದತ್ಯಂತ ಪ್ರಿಯಮುಖ್ಯ ಶಿಷ್ಯರಾದ ದೊಡ್ಡಶೀರ್ಯದ ಅಮಲ್ದಾರು ಮಹಾರಾಜ ಶ್ರೀಯುತರಾದ ವೆಂಕಟಾಚಲೈನವರ ವಿಷಯೇತ್ರಿ ಸಂಧ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ ಕಾಲವಿರಚಿತನಾರಾಯಣ ಸ್ಮರಣಪೂರ್ವಕ ವೇದೋಕ್ತಾ ಶಿಷಸ್ಸಮುಲ್ಲಸಂತ್ವಿತಿತರಾಂ ॥ ಶ್ರೀಮದ್ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಪಾದಪಂಕಜಪೂಜಾವಿಷಯಿಣೀ ಭಕ್ತಿರನವಧಿಕಶ್ರೇಯೋಭಿವೃದ್ಧಯೆಕಾರಣಮಿತಿ ಸಾರ್ವಜನೀನ ಮೇತತ್. ಸಾಂಪ್ರತಮು-ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ ಶ್ರೀಕಾವೇರೀ ತೀರವರ್ತಿ ಗಜಾರಣ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ ತಲಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯಿರುವ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಮಠದ ಸಂಸ್ಥಾನ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂ

ದ ಬಂದಿರುವದುನ್ನು ಸಂಸ್ಥಾನದ ಮೂಲಗುರುಗಳು ಶ್ರೀಮ
ಚ್ಛಂಕರಾಚಾರ್ಯರವರಾಗಿಯು ವುಪಾಸ್ಯದೇವರು ಶ್ರೀಶುಕಾಚಾರ್ಯ
ರವರಿಂದ ಆರಾಧಿತರಾದ ಶ್ರೀವೇಣುಗೋಪಾಲಮೂರ್ತಿ ಯವರಾ
ಗಿಯು ಯಿದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಗ್ರಂಥ ಸರ್ವವೇದಾಂತ ಸಾರಭೂತ
ವಾದಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತವೂ ಇರೀತ್ಯಾ ಇರುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವದು ಸ
ರ್ವಜನ ವಿದಿತವಾಗಿಯೇ ಇಧೆಯಷ್ಟೆ. ಈಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಅನು
ಗುಣವಾಗಿ ಇತರಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿರುವಂತೆ ಈ ಅನಾದಿಸಂಸ್ಥಾನ
ಕ್ಕು ಶ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯಇರದೆ ಹೋಗಿಲ್ಲಾ ಆದರು ಈ
ಸಂಸ್ಥಾನದ ಪೂರ್ವಗುರು ಪರಂಪರಾಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಿದ್ದ
ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳವರು ಪುನಃದೇಶಪ್ರಾಂತ್ಯ ಸಂಚಾ
ರಹೋಗಿದ್ದವೇಳೆ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವುಅಪೂರ್ವ ಗ್ರಂಥಗ
ಳು ಮತ್ತು ಕೆಲವುಸೊತ್ತು ಗಳು ಚೋರಬಾಧೆಯಿಂದ ಅಪಹೃತ
ವಾಯಿತೆಂದು ನಾವು ಕೇಳಿಯಿರುತ್ತೇವೆ. ಆಗಲೆ ಈಭಾಷ್ಯಗ್ರಂ
ಥವುತಿರೋಹಿತವಾಗಿ ಇರಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ತದಾರಭ್ಯ
ಭಾಷ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದು ಬರೀ ಮೂಲಗ್ರಂಥವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ ಮಾ
ತ್ರವೇಮುಖ್ಯಗ್ರಂಥವಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಂತೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ
ತೋರಿಬಂದಿರುತ್ತೆ. ನಾವು ಈ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಾರಭ್ಯ ಶಿಥಿ
ಲವಾದ ಶ್ರೀಭಾಗವತ ಮತಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಗುಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ
ಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ ಇರುತ್ತೆಂಬವಿಷಯ ಅನೇಕಕಡೆ ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಾ
ಬಂದೆವು। ದೊಡ್ಡಶೀರ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯಕೆ ಸಂಸ್ಥಾನ ಸಂಚಾರಬಂದಾ
ಗ ಅಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯಾ ಚರಣಶೀಲರಾದ ಅಮಲ್‌ದಾ
ರು ಮಹಾರಾಜಶ್ರೀ ಯುತರಾದ ವೇಂಕಟಾ ಚಲೈಯನವರಾದ
ನೀವು ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾಲಕ್ಷೇ
ಪಮಾಡುತ್ತಾ ಯಿದ್ದದ್ದು ನಮಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಕೃಪಾಕಟಾಕ್ಷದಿಂ
ದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಯಿತ್ತು। ಯಿದರವಿಷಯ ವಿಚಾರ್ಸಿಲಾಗಿಈ

ಗ್ರಂಥಲಿಪಿರ್ನವೆಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲಾ ತಾಂಬ್ರಪರ್ಣೀ ತೀರ ತೆಕ್ಕತಿರುಪತಿ ಕ್ಷೇ
ತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯಾನುವರ್ತಿಗಳಾದ ಒಬ್ಬ ಮಹನೀ
ಯ್ಯರಲ್ಲಿ ದೊರತದ್ದಾಗಿಯೂ ಅವರಲ್ಲಿದ್ದ ತಾಳೆವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂ
ಥಾಕ್ಷರದಿಂದ ಲಿಖಿತವಾದ ಒಂದು ಪುರಾತನ ಪುಸ್ತಕವನ್ನ ತಂ
ದು ಆದನ್ನ ತೆನಗು ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಬರಸಿ ಕಾಲಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಾ
ಯಿರುವದಾಗಿಯು ತಿಳಿಸಿದರು. ನಾವುಯಿದರ ಅರ್ಥವಿಚಾರವುಮಾ
ಡಿನೋಡಿದೆನು. ಈ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ
ಸರ್ವವೇದಾಂತ ಸಾರಭೂತವಾದ ಶ್ರೀಭಾಗವತವಾಕ್ಯಗಳು ಮ
ತ್ತು ಯಿದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವುಪನಿಷದಾದಿಗಳನ್ನೆ ವಿಷಯವಾ
ಕ್ಯತ್ವೇನಪರಿಗ್ರಹಿಸಿಶ್ರೀಭಾಗವತದಲ್ಲಿಕಾಣಬರುವ ಸಂಶಯಾದಿಗ
ಳನ್ನ ಪರಿಹರಮುಖೇನ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿ ಭಾಷ್ಯರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಧೆ.

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶುಕಭಾಷ್ಯವೆಂತ ಹೊಸದಾಗಿಯು ಭಾಗವತ
ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದಪರಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯೆ
ಮುಖ್ಯೋಪಾಸ್ಯ ದೇವರಾಗಿಯು ಇರುವದರಿಂದ ಈ ಶುಕಭಾಷ್ಯ
ವೆ ಈ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಗುಣವಾದ ಅನಾದಿಭಾ
ಷ್ಯವೆ ಯಿದೆಂದು ನಿಶ್ಚೈಸಿ ಈ ಮೂಲಪುಸ್ತಕವನ್ನ ನಮ್ಮ ಸಂ
ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಇದರಪ್ರತಿಯನ್ನ ಮುದ್ರಾಂಕನ ಮುಖೇನಸ
ರ್ವತ್ರಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮ
ಚ್ಛಠಕಾಚಾರ್ಯರವರ ಪರಮಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಬೇಕೆಂ
ದು ಮ॥ಅಮಲ್‌ದಾರ್ರು ವೆಂಕಟಾಚಲೈಯ್ಯನವರಾದ ನಿಮಗೆ ಶ್ರೀ
ಮುಖ ಮುಖೇನಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟುಯಿಧೇವೆ.

ಶ್ಲೋ॥ಜಗದ್ವಂದ್ಯಪದದ್ವಂದ್ವಂ ಧ್ಯಾತ್ವಾಮನಸಿಗೌರವಂ।
ವಿಹಿತಾತ್ರೀಯೈಭೂಯಾತ್ಸದಾನಾರಾಯಣಸ್ಮೃತಿಃ॥

ಖರಸಂವತ್ಸರದ ಮಾರ್ಗಶಿರಶುಗುರುವಾರದಲ್ಲು.

ಇಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಮೋಹರಿಧೆ-

ಇತಿ ನಾರಾಯಣಸ್ಮರಣೆಯೆಂಬದಾಗಿ ಬಾಳಬಂದುಅಕ್ಷರದ
ಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಸ್ವಾಮಿಗಳ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರವಿಧೆ.

శ్రియైనమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యోదాహృత శ్రీమద్భాగవతశ్లోకానాం స్కన్ధాధ్యాయ శ్లోకసఙ్ఖ్యా వివరణమ్.

పుటమ్	ప్రథమాధ్యాయప్రథమపాదే	స్కం-	అ-	శ్లో
౨	యస్యాత్మేదమనుప్రవిష్ట ఋషిణా	౧౧	౭౮	౫౧
,,	నామరూపక్రియాధత్తేసకర్మ	౨	౧౦	౩౬
౩	సఏవప్రథమందేవః	౧	౩	౬
,,	అవతారాహ్యసంఖ్యేయాహరేః	౧	౩	౨౬
,,	సుహృదస్సర్వదేహినామ్	౩	౨౫	౨౧
,,	తఏతేసాధవస్సాధ్వి	౩	౨౫	౨౪
,,	జీవస్యయస్సంసరతోవిమోక్షణమ్	౧౦	౮౦	౪౦
,,	యస్త్వద్విధానామసతామ్	౩	౧౮	౩౧
౪	సుదుస్తరామిమాంమన్యేయోగచర్యామ్	౧౧	౨౯	౧
,,	ప్రాయశఃపుణ్డరీకాక్షయుఞ్జన్తో	,,	,,	౨
,,	హన్తతేవర్ణయిష్యామి	,,	,,	౭
,,	అయంహిసర్వకల్పానాంసధ్రీచీనో	,,	,,	౧౯
,,	భక్త్యాహమేకయాగ్రాహ్యః	,,	౧౪	౨౧
౫	సర్వంపుమాన్వేదగుణాంశ్చతజ్జ్ఞో	౬	౪	౨౫
,,	పరమమఙ్గళపరమకల్యాణ	౬	౯	౩౨
,,	సత్యంశౌచందయాక్షాన్తిః	౧	౧౬	౨౮
,,	ఏతేచాన్యేచబహవోయస్మిన్	౧	,,	౩౦
,,	నారాయణస్త్వంనహిసర్వదేహినామ్	౧౦	౧౪	౧౪
౭	పరమమఙ్గళాయతనగుణగణకథనోసి	౫	౩	౧౧
౭	తదేవసత్యంతదుహైవమఙ్గళమ్	౧౨	౧౨	౫౦
౭	తదేవశోకార్ణవశోషణమ్	,,	,,	౫౧
౭	సాత్త్వికంసుఖమాత్మోత్థమ్	౧౧	౨౫	౨౯

౧౧	భగవాన్బ్రహ్మకార్త్స్న్యేనత్రిరన్వీక్ష్య	౨	౩	౩౪
,,	భవభయమపహర్తుంజ్ఞానవిజ్ఞానసారం	౧౧	౨౯	౪౯
౧౨	ద్వితీయంప్రాప్యానుపూర్వ్యాత్	,,	౧౪	౨౧
,,	నైతత్ఖలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౯
౧౩	నిగమకల్పతరోర్గళితంఫలం	౧	౧	౩
,,	తస్మాదేకేనమనసాభగవాన్	౧	౨	౧౫
,,	జీవస్యతత్వజిజ్ఞాసా	౧	౨	౧౧
,,	బ్రహ్మేతిపరమాత్మేతి	౧	౨	౧౨
౧౪	అక్షతత్రాసితాపాంగి	౧౦	౫౫	౩౦
,,	కోన్వయంనరవైడూర్యః	,,	,,	౩౧
,,	మమవాపవృక్షజోనష్టో	,,	,,	౩౨
,,	కథంవానేనసంప్రాప్తం	,,	,,	౩౩
,,	సఏవవాభవేదేషః	,,	,,	౩౪
,,	ఏవంమీమాంసమానాయాం	,,	,,	౩౫
౧౮	భక్తిఃపరేశానుభవోవిరక్తిః	౧౧	౨	౪౨
౧౯	యేనచేతయతేవిశ్వం	౮	౧	౯
౨౦	యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తం	౩	౨౬	౧౧
౨౧	సఏవభూయోనిజవీర్యచోదితాం	౧	౧౦	౨౨
,,	యదాహ్యహంకారఉపాధిరాత్మనః	౧౨	౪	౩౩
,,	బుద్ధీంద్రియార్థరూపేణ	౧౨	౪	౨౩
,,	ప్రాణేన్ద్రియమనోధర్మాన్	౪	౨౯	౨౫
౨౨	దుఃఖేష్వేకతరేణాపి	౪	,,	౩౨
,,	యథాహిపురుషోభారం	౪	,,	౩౩
,,	జనస్యకృష్ణాద్విముఖస్య	౩	౫	౩
౨౩	చరన్తిహ్యవనౌకామం	౬	౧౫	౧౫
౨౪	సత్సఙ్గలబ్ధయాభక్త్యా	౧౧	౧౧	౨౪

౨౪	తతోప్రాయసహస్రాణాం	౬	౬	౩౧
,,	శ్రవణంకీర్తనంవిష్ణోః	౬	౫	౨౩
,,	ఇతిపుంసార్పితావిష్ణౌ	౬	౫	౨౪
,,	సుపర్ణావేతౌసదృశౌసఖాయౌ	౧౧	౧౧	౯
౨౫	యోస్యోత్ప్రేక్షకఆదిమధ్య	౧౦	౮౬	౫౧
,,	వేదాబ్రహ్మాత్మవిషయా	౧౧	౨౧	౩౯
,,	ఇదంభాగవతంనామ	౧	౩	౪౦
౨౬	ఏవంకర్మవిశుద్ధ్యా ౨౭	౫	౬	౬
,,	యదత్రక్రియతేకర్మ	౧	౫	౩౫
౨౭	శ్రేయస్సృతింభక్తిముదస్యతేవిభో	౧౦	౧౪	౪
౨౯	తథాపరేచాత్మసమాధి	౩	౫	౪౯
,,	పానేనతేదేవకథాసుధాయాః	౩	౫	౪౫
౩౦	యదత్రక్రియతేకర్మ	౧	౫	౩౫
౩౨	సర్వవేదాన్తసారంహి	౧౨	౧౩	౧౫
,,	శ్రీమద్భాగవతంపురాణమమలం	,,	,,	౧౬
,,	ఇదంభగవతాపూర్వం	,,	,,	౧౦
,,	శూద్రఉత్తమతామియాత్	౪	౨౩	౩౨
,,	శూద్రశ్చ్యవేత పాతకాత్	౧౨	౧౨	౯౫
౩౩	హిత్వాస్వశిష్యాన్పైలాదీన్	౭	౨౨	౨౨
౩౪	స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం	౧	౪	౨౫
,,	సంసారిణాంకరుణయాహ	౧	౨	౩
,,	నైతత్థలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౭
౩౫	ఇతిభారతమాఖ్యానం	౧	౪	౨౯
,,	జన్మాద్యస్యయతోన్వయాత్	౧	౧	౧
,,	సర్వవేదాన్తసారంహి	౧౨	౧౩	౧౫
౩౭	నైతత్థలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౭

౩౯	జీవస్యతత్త్వజిజ్ఞాసా	౧	౨	౧౧
,,	తఆత్మవిద్యాయామభర్భకభావాదారభ్య	౫	౧	౨౬
,,	కౌమారఆచరేత్ప్రాజ్ఞో	౭	౬	౬
,,	రహూగణైతత్తపసానయాతి	౫	౧౨	౧౨
౪౦	ఏవంలోకంపరంవిద్వాన్	౧౧	౩	౨౪
,,	హింస్రంద్రవ్యమయంకామ్యం	౭	౧౫	౪౮
,,	ఏతదిష్టంప్రవృత్తాఖ్యమ్	,,	,,	౪౯
,,	త్రైవర్గ్యనీయావయవైః	౩	౨౫	౩౬
,,	తవపరిమేచరన్తి	౧౦	౮౭	౨౮
౪౧	తేనేబ్రహ్మహృదా	౧	౧	౧
,,	పశ్యేమయిబ్రహ్మణి	౧	౫	౨౭
,,	యేనవిప్లావితంబ్రహ్మ	౬	౨	,,
౪౨	భక్తిగిపరేశానుభవో	౧౧	౨	౪౨
౪౩	జీవస్యతత్త్వజిజ్ఞాసా	౧	౨	౧౧
౪౫	త్వదనుపథంకులాయ	౧౦	౮౭	౨౩
౪౭	జీవస్యతత్త్వ	౧	౨	౧౧
౪౮	జన్మాద్యస్యయతోన్వయాత్	౧	౧	౧
,,	ఆత్మానిత్యోవ్యయశ్శుద్ధః	౭	౭	౧౯
,,	ఏత్త్రైర్ద్వాదశభిః	౭	౭	౨౦
,,	సత్యంశౌచందయాక్షాన్తిః	౧	౧౬	౨౭
,,	ఏతేచాన్యేచబహవో	౧	౧౬	౩౦
౫౧	తేనేబ్రహ్మహృదా	౧	౧	౧
,,	ఇదంభగవతాపూర్వం	౧౨	౧౩	౧౦
,,	సర్వాగమామ్నాయమహార్ణవాయ	౮	౩	౧౫
౫౨	వేదాబ్రహ్మాత్మవిషయాః	౧౧	౨౧	౩౬
౫౩	జన్మాద్యస్యయతో	౧	౧	౧

౫౪	అభిజ్ఞస్స్వరాట్	౧	౧	౧
,,	యోఽవ్యక్తజీవేశ్వరః	౧౦	౮౭	౫౧
౫౫	ధామ్నాస్వేనసదానిరస్తకుహకం	౧	౧	౧
,,	యన్మాయయాగహనయా	౪	౭	౩౦
,,	భేజిరేమునయోఽథాగ్రే	౧	౨	౨౬
౫౬	ముముక్షవోఘోరరూపాన్	౧	౨	౨౭
,,	ఇమంలోకంతథైవాముం	౩	౨౫	౩౯
,,	విసృజ్యసర్వానన్యాంశ్చ	౩	,,	౪౦
,,	యేదారాగారపుత్రాప్తాన్	౯	౪	౬౮
౫౭	నకశ్చిన్మత్పరంలోకే	౧౦	౭౨	౧౧
,,	మాంప్రపన్నోజనఃకశ్చిత్	౧౦	౫౧	౪౩
,,	శృణ్వతాంస్వకథాంకృష్ణః	౧	౨	౧౮
,,	స్వపాదమూలంభజతఃప్రియస్య	౧౧	౫	౪౨
౫౮	శ్రవణంకీర్తనం విష్ణోః	౭	౫	౨౩
,,	శృణ్వన్తిగాయన్తిగృణంత్యభీక్ష్ణం	౧	౮	౩౭
౫౯	పురుషవిధోన్వయోఽత్ర	౧౦	౮౭	౧౮
౬౨	తస్యాపిభగవానేషః	౯	౧౦	౨
౬౫	ఆత్మనశ్చపరస్యాపి	౩	౨౯	౨౭
౬౭	సువర్ణంఘర్మానువాకేన	౧౧	౨౭	౨౯
౭౦	జ్యోతిర్జ్యోతిషితత్సునః	౧౧	౧౪	౪౫
౭౧	హృదాశీర్ష్ణాంచశిఖయా	,,	౨౭	౨౦
౭౨	పాదేషుసర్వభూతాని	౨	౬	౧౯
౭౩	పౌరుషేణాపిసూక్తేన	౧౧	౨౭	౨౯
౭౪	సూర్యశ్చాస్తంగతస్తదా	౧౦	౮౦	౩౭
౭౫	అనుప్రాణంతియంప్రాణాః	౨	౧౦	౧౬
౭౫	నమస్త్రైలోక్యపాలాయ	౪	౨౪	౩౯

—*ప్రథమాధ్యాయ ద్వితీయపాదే*—

౭౮	తస్మాత్సర్వాత్మనారాజన్	౨	౨	౩౬
౭౯	సత్యంశౌచందయాక్షాన్తిః	౧	౧౬	౨౭
,,	ఏతేవాస్యేచబహవో	౧	౧౬	౩౦
౭౯	గుణైర్గుణాన్సభుంజానః	౧౧	౩	౯
౭౯	కోనురాజన్నిన్ద్రియవాన్	,,	౨	౨
౮౦	తస్మైనమోభగవతే	౨	౫	౧౨
౮౪	అహంభవోదక్షభృగుప్రధానాః	౯	౪	౫౭
౮౫	అవిస్మితంతంపరిపూర్ణకామం	౬	౯	౨౧
౮౫	కేచిత్స్వదేహాన్తహృదయావకాశే	౨	౨	౮
౮౫	అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలం	౧	౧౨	౮
౮౬	వియతఇవాపదస్య	౧౦	౮౭	౩౦
౮౭	సుపర్ణావేతౌసదృశౌ ౮౮	౧౧	౧౧	౬
,,	సయదజయాత్వజా	౧౦	౮౭	౩౯
౮౮	అహంభవాన్నచాన్యస్త్వం ౮౯	౪	౨౮	౬౨
,,	యథాపురుషమాత్మానం	౪	౨౮	౬౩
౯౧	సత్వంవిహాయమాం	౪	౨౮	౫౫
,,	హంసావహంచత్వంచార్య	౪	౨౮	౫౪
౯౨	యస్యావతారగుణకర్మ	౩	౯	౧౫
,,	యస్యహావక్షులపతన	౫	౨౪	౧౭
,,	యన్నామశ్రుతమనుకీర్తయేదకస్మాత్	౫	౨౫	౧౧
,,	త్వన్నామకస్యచిత్ *			
,,	సవైమహాభాగవతఃపరీక్షిత్	౧	౧౮	౧౬
౯౩	జ్ఞానంపరంమన్మహిమావభాసం	౩	౪	౧౩
౯౩	ధర్మఃప్రోజ్ఝితకైతవః	౧	౧	౨

౯౩	ఇత్యశేషసమామ్నాయ	౧౦	౮౭	౪౪
౯౩	సర్వవేదాన్తసారంహి	౧౨	౧౩	౧౫
౯౩	విరుద్ధధర్మిణోస్తాతస్థితయోః	౧౧	౧౧	౫
౯౪	హరిహీనాసాక్షాద్భగవాన్	౫	౧౮	౧౪
౯౪	జ్యోతీంషిసత్త్వానిదిశోద్రుమాదీన్	౧౧	౨	౪౧
౯౬	తంయయాయుంసర్వభూతానామన్తర్యామిణ	౪	౩౧	౨౭
౯౭	దేహేయాసవోక్షామనవో	౬	౪	౨౫
౧౦౦	శ్రోతవ్యాదీనిరాజేన్ద్ర	౨	౧	౨
౧౦౦	అన్తర్బహిశ్చామలమబ్జనేత్రం	౩	౧౪	౫౦
౧౦౧	వదన్తితత్తత్త్వవిదః	౧	౨	౧౨
౧౦౧	సత్సఙ్కల్పస్యతేబ్రహ్మన్	౪	౧	౩౦
౧౦౧	త్రయాణామేకభావానాం	౪	౭	౫౪
౧౦౧	నతేమయ్యచ్యుతేఽజేచ	౧౨	౧౦	౨౨
౧౦౨	తస్మాత్సర్వాత్మనారాజన్	౨	౨	౩౬
౧౦౨	ఏతావాన్సాఙ్ఖ్యయోగాభ్యాం	౨	౧	౬
౧౦౨	కస్తస్యమేఢ్రం	౨	౧	౩౨
,,	సర్వాత్మనోన్తరకరణం	౨	౧	౩౫
,,	యద్వైధ్యాయతితేవయం	౪	౧	౩౦
,,	తంత్వావిదామభగవన్	౩	౧౫	౪౭
౧౦౩	అథాస్మద్వంశసంభూతా	౪	౧	౩౧
౧౦౩	అహంబ్రహ్మాచశర్వశ్చ	౪	౭	౫౦
,,	త్రయాణామేకభావానాం	౪	౭	౫౪
౧౦౪	నమద్భాగవతానాంచప్రేయాన్	౪	౨౪	౩౦
,,	యచ్చప్రియాన్త్యనిమిషామృషభా	౩	౧౫	౨౫
,,	నతేమయ్యచ్యుతేఽజేచ	౧౨	౧౦	౨౨
౧౦౫	ఆత్మనశ్చపరస్యాపి	౩	౯	౨౭

౧౦౫	ఆత్మజాయాసుతాదీనాం	౭	౧౫	౬౬
,,	అపశ్యతామాత్మతత్త్వం	౨	౧	౨
౧౦౬	పాతాళమేతస్యహిపాదమూలం	౨	౧	౨౬
,,	ఉదరముపాసతేయఋషి	౧౦	౮౭	౧౯
౧౦౭	ఏవంకుటుమ్బంబిభ్రాణ	౩	౩౦	౩౦
౧౦౯	పరిసరపద్ధతింహృదయమారుణయో	౧౦	౮౭	౧౯
,,	దిగ్వాతార్కప్రచేతోశ్వి	౨	౫	౩౦
౧౧౦	అగ్నిర్ముఖంయస్యతు	౮	౫	౩౫
౧౧౨	ఇన్ద్రాదయోబాహవ	౨	౧	౨౯

—* ప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదే *—

౧౧౪	పాతాళమేతస్యహి ౧౧౫	౨	౧	౨౬
౧౧౪	యస్యేహావయవైర్లోకాన్	౨	౫	౩౬
౧౧౫	భూద్వీపవర్షసరిదద్రి	౫	౨౬	౪౦
,,	వ్యక్తంవిభోస్థూలమిదంశరీరం ౧౧౬	౭	౩	౩౫
౧౧౬	ఏవంపురాధారణయా	౨	౨	౧
,,	త్వమకరణస్స్వరాట్	౧౦	౮౭	౨౯
౧౧౭	తేనేదమావృతంవిశ్వం	౨	౬	౧౬
,,	దేశతఃకాలతోయోసౌ	౩	౭	౫
,,	కాలోయంపరమాణ్వాదిః	౩	౧౧	౩౮
౧౧౮	దృశ్యైస్త్రైన్తర్గతాశ్చాన్యే ౧౧౯	౩	౧౧	౪౦
,,	విష్ణోర్ధామపరంసాక్షాత్	౩	౧౧	౪౧
,,	యదన్తరాణ్డనిచయా	౧౦	౮౭	౪౨
,,	క్షిత్యాదిభిరేషకిలావృతః	౬	౧౬	౩౭
,,	క్వాహంతమోమహదహం	౧౦	౧౪	౧౧
౧౨౦	భగవతోగుణమయఏవ	౫	౧౬	౩

౨౧	యత్తద్భగవతో నారాయణస్య	౫	౨౬	౩౮
,,	స్థూలనిర్జితమాత్మానం	౫	౨౬	౩౯
,,	కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే	౨	౨	౮
౧౨౨	ఈక్షేతచిన్తామయమేనమీశ్వరం	౨	౨	౧౨
,,	ప్రాణస్యశోధయేన్మార్గం	౩	౨౮	౯
,,	మనోయథాస్యాద్విరజం	౩౦	౨౮	౧౦
,,	ప్రాణాయామైర్దహేద్దోషాన్	౩	,,	౧౧
౧౨౫	ధియానిగృహ్యమాణోపి	౩	౧౨	౭
౩౩౭	యస్యాద్యఆసీద్గుణవిగ్రహోమహాన్	౫	౧౭	౨౩
,,	శ్రీమద్భాగవతేమహామునికృతే	౧	౧	౮
౧౨౭	యద్యద్ధియాతఉరుగాయ	౩	౯	౧౧
౧౨౮	అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలం	౧	౧౨	౮
,,	కాలేననష్టాప్రళయే	౧౧	౪౧	౩
,,	తేనప్రోక్తాస్వపుత్రాయ	,,	,,	౪
,,	తేభ్యఃపితృభ్యస్తత్పుత్రా	,,	,,	౫
౧౩౨	ఏకస్తపస్వ్యహమథామ్భసి	౯	౬	౫౨
౧౩౩	యస్యక్రతుషుగీర్వాణైః	౯	౪	౨౬
౧౩౫	వేదేననామరూపాణి	౧౧	౨౧	౬
,,	శబ్దబ్రహ్మపరంబ్రహ్మ	౬	౧౬	౫౧
౧౪౨	దేవాసురాదయఃశుత్తః	౩	౧౦	౩౧
,,	అన్తర్హితేన్ద్రియార్థాయ	౨	౯	౩౯
౧౪౬.	ధాత్రాకృతస్థలాహేతిః	౧౨	౧౧	౩౪
౧౪౭	సాపదుర్వాససోవిద్యాం దేవహూతిం	౯	౨౪	౩౧
౧౫౫	స్త్రీశూద్రద్విజబన్ధూనాం	౧	౪	౨౫
౧౫౭	ఉరుక్రమస్యాంఘ్రి	౮	౨౦	౩౪
,,	సత్యంసమీక్ష్యాబ్జభవో	౮	౨౧	౧

౧౫౭	విష్ణోర్నువీర్యగణనాంకతమో	౨	౭	౪౦
,,	తత్రభగవతస్సాక్షాద్యజ్ఞలిఙ్గస్య	౫	౧౭	౧
౧౫౮	ద్వారేణచక్రానుపథేనతత్తమః	౧౦	౮౯	౫౨
౧౫౯	పరిసరపద్ధతింహృదయమారుణయో	,,	౮౭	౧౯
౧౬౦	వస్తునోయద్యనానాత్వే	౧౧	౧౩	౨౨
౧౬౧	గుణేష్వావిశతేచేతో	,,	,,	౧౭
,,	దృష్ట్వామాంతఉపవ్రజ్య	,,	,,	౨౦
,,	జానీతమాగతంయజ్ఞం	,,	,,	౩౮
౧౬౨	పంచాత్మకేషుభూతేషు	,,	,,	౨౩
,,	మనసావచసాదృష్ట్యా	,,	,,	౨౪
౧౬౩	గుణేష్వావిశతేచేతః	,,	,,	౨౫
,,	ఏవంభవాన్బుద్ధ్యనుమేయ	౧౦	౩	౧౭
,,	నైతన్మనోవిశతి	౧౧	,,	౪౦
,,	అత్రమాంమృగయన్త్యద్ధా	,,	౭	౨౩
,,	గుణేష్వావిశతేచేతో	,,	౧౩	౨౫
౧౬౪	గుణేషుచావిశచ్చిత్తం	,,	,,	౨౬
,,	జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిశ్చ	,,	,,	౨౭
,,	యర్హిసంసృతిబన్ధోయం	,,	,,	౨౮
,,	అహఙ్కారకృతంబన్ధమ్	౧౧	౧౩	౨౯
,,	యావన్నానార్థధీః	౧౧	౧౩	౩౦
౧౬౫	అసత్త్వాదాత్మనోన్యేషామ్	౧౧	౧౩	౩౧
,,	ఏవంలోకంపరంవిద్వాన్	౧౧	౩	౨౪
౧౬౬	మయితుర్యేస్థితోజహ్యాత్	౧౧	౧౩	౨౮
,,	యోజాగరేబహిరనుక్షణ	,,	,,	౩౨
,,	ఏవవిమృశ్యగుణతోమనసస్త్ర్యవస్థామ్	,,	,,	౩౩
౧౬౭	జానీతమాగతంయజ్ఞమ్	,,	,,	౩౮

౧౬౭	ఈక్షేతవిభ్రమమిదమ్	౧౧	౧౩	౩౪
,,	క్రీడాభాండంవిశ్వమిదం	౪	౭	౪౩
౧౬౮	అహంభవోయజ్ఞఇమే	౨	౬	,,
,,	మాయామయేవాసనయాశయానః	౨	౨	౨
,,	హేతుర్జీవోస్యసర్గాదావవిద్యా	౧౨	౭	౧౮
౧౬౯	శ్రియఃపతిర్యజ్ఞపతిః	౨	౪	౨౦
	—*ప్రథమాధ్యాయ చతుర్థపాదే*—			
౧౭౧	ఆత్మానంచేద్విజానీయాత్	౭	౧౫	౪౦
,,	ఆహుశ్శరీరంరథమిన్ద్రియాణి	,,	,,	౪౧
,,	అక్షుందశప్రాణ	,,	,,	౪౨
౧౭౩	యావన్నృకాయరథమాత్మవశో	,,	,,	౪౫
,,	సూక్ష్మాణామప్యహంజీవః ౧౭౪	౧౧	౧౬	౧౧
,,	త్వంబ్రహ్మపరమంవ్యోమ ౧౭౪	,,	౧౧	౨౭
౧౭౪	గన్ధమాత్రమహంభువః	,,	౧౬	౩౩
౧౭౫	యథాహిరణ్యంబహుధాసమీయతే	౧౨	౪	౩౧
,,	బుద్ధీంద్రియార్థరూపేణ ౧౭౬	,,	,,	౨౩
,,	ఏవంవచోభిర్భగవానధోక్షజో	,,	,,	౩౧
,,	ఆత్మానంచింతయేదేకమభేదేన			
౧౭౬	హ్యాఖ్యాయతేవైదిక	౧౨	౪	౩౧
,,	ఘనోయథార్కప్రభవోర్కదర్శితో	,,	,,	౩౨
౧౭౭	సర్వేషాంశ్వేత్తనుభృత్స్వవస్థితం	౧౧	౫	౧౦
౧౭౮	భూర్లోకఃకల్పితఃపద్భ్యాం ౧౭౯	౨	౫	౪౨
,,	ఇతివాలోకకల్పనా ౧౭౯	,,	,,	,,
౧౮౦	పఞ్చభిఃపఞ్చభిర్న్మాతః	౩	౬	౧౨
,,	యఃకాలఃపంచవింశకః	,,	,,	౧౬
,,	భూతైర్యదాపంచభిరాత్మ	౧౧	౪	౩

౧౮౦	ఏకస్మిన్నపిదృశ్యన్తే	౧౧	౨౨	౯
,,	కేచిత్షడ్వింశతింప్రాహుః	,,	,,	౨
౧౮౧	కేచిత్సప్తదశప్రాహుః	,,	,,	౩
,,	అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య	,,	,,	౧౧
౧౮౨	నవైకాదశపంచత్రిణ్యాత్తత్వ	,,	,,	౨
,,	బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజసః	౨	౫	౩౧
,,	పంచభిఃపంచభిర్మాణతః	౩	౨౬	౧౨
,,	మనోబుద్ధిరహంకారః	౩	౨౬	౧౫
,,	విరాట్ప్రాణోదశవిధః	౩	౬	౯
౧౮౩	కతితత్వానివిశ్వేశ	౧౧	౨౨	౧
,,	కేచిత్షడ్వింశతింప్రాహుః	,,	,,	౨
,,	కేచిత్సప్తదశప్రాహుః	,,	,,	౩
,,	సర్వంన్యాయంయుక్తిమత్వాత్ ౧౮౪	,,	,,	౬
౧౮౪	ఏకస్మిన్నపిదృశ్యన్తే	,,	,,	౯
,,	వాఙ్మనోగోచరంసత్యం ౧౮౬	,,	,,	౩
౧౮౫	అథతేసంప్రవక్ష్యామి	,,	౨౪	౧
,,	ఆసీజ్జ్ఞానమతోఽర్థణః	,,	,,	౨
,,	తన్మాయాఫలరూపేణ	,,	,,	౩
,,	తమోరజస్సత్వమితి	,,	,,	౫
,,	దైవాత్క్షుభితధర్మిణ్యాం	౩	౨౬	౨౦
,,	తతోఽభవన్మహత్తత్వం	౩	౫	౨౭
౧౮౬	స్థిరచరజాతయస్స్యుః	౧౦	౮౭	౩౦
,,	పరస్పరానుప్రవేశాత్తత్వానాం	౧౧	౨౨	౮
,,	ఏకస్మిన్నపిదృశ్యంతే	,,	,,	౯
౧౮౭	తత్రాదిదైత్యంగదయాపతన్తం	౩	౧౩	౩౩
,,	కరేణకర్ణమూలే	౩	౧౯	౨౫

౧౮౮	ప్రాగేవవిద్యమానత్వాత్	౧౦	౩	౧౬
౧౮౯	ఏకోనారాయణోదేవః	౧౧	౯	౧౬
,,	ఏకఏవాద్వితీయోభూత్	,,	,,	౧౭
,,	సత్వాదిష్వాదిపురుషః	,,	,,	,,
,,	కేవలానుభవానన్ద	,,	,,	౧౮
,,	ఆత్మైవతదిదంవిశ్వం	,,	౭	౬
౧౮౯	సఏషజీవోవివరప్రసూతిః ౧౯౦	,,	౧౨	౧౭
౧౯౦	అయంహిజీవస్త్రివృత్	,,	,,	౨౦
౧౯౧	విశ్లిష్టశక్తిర్బహుధేవభాతి	,,	,,	౨౦
౧౯౨	పురుషావయవైర్లోకాః	౨	౮	౧౧
,,	ఏతద్భగవతోరూపంస్థూలంతే	౨	౧౦	౩౩
౧౯౩	భూద్వీపవర్షసరిదద్రి	౫	౨౬	౪౦
,,	దదర్శవిశ్వంత్రిగుణం	౮	౨౦	౨౨
౧౯౪	త్వయ్యగ్రఆసీత్త్వయిమధ్యఆసీత్	౮	౬	౧౦
,,	యోస్యోత్ప్రేక్షకఆది	౧౦	౮౭	౫౧
౧౯౭	ప్రకృతిర్హ్యస్యోపాదానం	౧౧	౨౪	౧౮
,,	సఏవస్వప్రకృత్యేదం	,,	౩	౧౪
౧౯౮	కేవలాత్మానుభావేన	౧౧	౯	౧౯
,,	యథోర్ణనాభిర్హృదయాత్	,,	,,	౨౧
,,	కాలవృత్త్యాంతుమాయాయాం	౩	౫	౨౬
౧౯౯	జానేత్వామస్యవిశ్వస్య	౪	౬	౪౨
,,	త్వమేవభగవన్నేతచ్ఛివ	౪	౬	౪౩
౨౦౦	యస్మిన్యదాపుష్కరనాభ	౪	౬	౪౮
,,	భవాంస్తుపుంసః	౪	౬	౪౯
,,	తవవరదవరాంఘ్రౌ	౪	౭	౨౯
౨౦౧	నారాయణపరావేదాః	౨	౫	౨౫

—*ద్వితీయాధ్యాయప్రథమపాదే*—

౨౦౫	భగవఞ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామః ౨౦౬.	౭	౧౧	౨
౨౦౬	నత్వాభగవతేఽజాయ	౭	౧౧	౫
,,	శమోదమస్తపశ్శౌచం	౭	౧౧	౨౧
,,	శౌర్యంవీర్యంధృతిస్తేజః	౭	౧౧	౨౨
౨౦౬	దేవగుర్వార్యగోభక్తిః	౭	౧౧	౨౩
,,	శూద్రస్యసన్నతిశ్శౌచం	౭	,,	౨౪
,,	స్త్రీణాంతుపతిదేవానాం	౭	,,	౨౫
౨౦౭	బ్రహ్మచారీగురుకులే	౭	౧౨	౧
,,	సాధుపృష్టంమహారాజ	౭	౧౪	౨
,,	గృహేష్వవస్థితోరాజన్	౭	,,	౩
,,	శృణ్వన్భగవతోఽభీక్ష్ణం	౭	,,	౪
,,	సత్సంగాచ్ఛనకైః	౭	,,	౫
,,	త్రివర్గంనాతికృచ్ఛ్రేణ	౭	,,	౧౧
,,	వనస్థస్యతువక్ష్యామి	౭	౧౨	౧౭
,,	కల్పస్త్వేవంపరిత్యజ్య	౭	౧౩	౧
,,	బిభృయాద్యద్యసౌవాసః	౭	,,	౨
,,	ఏకఏవచరేద్భిక్షుః	౭	,,	౩
౨౦౮	భగవఞ్ఛ్రోతుమిచ్ఛామి	౭	౧౧	౨
,,	మయోదితేష్వవహితః	౧౧	౧౦	౧
౨౦౯	నత్వాభగవతేఽజాయ	౭	౧౧	౫
,,	ప్రాయేణవేదతదిదం	౬	౯	౨౫
౨౧౦	యస్త్వయాభిహితఃపూర్వం	౧౧	౧౭	౧
౨౧౧	భ్రాతృవ్యమేనంత్వమదభ్రవీర్యం	౫	౧౧	౧౭
౨౧౨	గృహేషుదారేషు	౮	౪	౩౦
,,	అసత్సంస్థానేపతస్మిన్	౫	౫	,,

౨౧౩	తస్మాత్తేనాప్యుపాయేన			
,,	యథేమేవికృతాభావాః	౧౦	౩	౧౫
,,	సన్నిపత్యసముత్పాద్య	,,	౩	౧౬
౨౧౬	సత్యవ్రతంసత్యపరం	,,	౨	౨౭
,,	అసత్సంస్థానేపతస్మిన్	౫	౫	౩౦
౨౧౮	యత్రయత్రమనోదేహీ	౧౧	౯	౨౨
౨౧౮	కీటఃపేశస్కృతంధ్యాయన్	,,	,,	౨౩
,,	అపరిమితాధ్రువాః	౧౦.	౭౮	౩౧
౨౨౨	ప్రాగేవవిద్యమానత్వాత్	౧౦	౩	౧౬
,,	పరోమదన్యోజగతః	౬	౩	౧౨
౨౨౩	కార్యకారణవస్త్వైక్య	౮	౧౫	౬౪
,,	వ్యాపకోసంఖ్యనావృతః	౮	౮	౧౯
,,	ఇదంహివిశ్వంభగవాన్ ౨౨౬	౧	౫	౨౦
౨౨౪	తస్మాద్భవన్తమనవద్య	౧౧	౮	౧౭
౨౨౮	యఏషాంపురుషంసాక్షాత్			
౨౨౭	నతోస్మ్యనంతాయ	౮	౭	౪౨
,,	యఏవమవ్యాకృతశక్త్యుదన్వతః	౧౦	౭౭	౪౦
,,	సవాఇదంవిశ్వమమోఘ	౧	౩	౩౬
,,	ప్రవిష్టఃకర్ణరంధ్రేణ	౨	౭	౫
,,	శ్రుత్వాతాంస్వకథాంకృష్ణః	౧	౨	౧౭
౨౨౯	స్వపాదమూలంభజతః	౧౧	౫	౪౨
,,	సముద్ధరంతియేవిప్రం	,,	౧౮	౪౩
,,	నిరపేక్షంమునింశాన్తం	,,	౧౪	౧౬
౨౩౦	అవతారాహ్యసంఖ్యేయాః	౧	౩	౬
,,	యస్త్వద్విధానామసతాంప్రశాన్తయే	౩	౧౮	౩౧
౨౩౧	శివాయలోకస్యభవాయభూతయే	౧	౪	౧౨

౨౩౨	మానుశోచయతస్సర్వః	౧౦	౪	౨౧
౨౩౩	హేతుర్జీవోఽస్యసర్గాదౌ	౧౨	౬	౧౭
,,	చిత్రంతవేహితమహామితయోగమాయా	౭	౨౩	౭
౨౩౪	ధర్మస్స్వాష్ఠ్యతోజ్ఞానం	౧౦	౭౮	౧౫
	—*ద్వితీయాధ్యాయద్వితీయపాదే*—			
౨౩౫	భూతైర్యదాపంచభిరాత్మ	౧౧	౪	౩
౨౩౭	తమోరజస్సత్త్వమితి	,,	౨౪	౯
౨౪౯	ఏవంనిరుక్తంక్షితిశబ్దవృత్తం	౯	౧౨	౮
౨౫౦	ఉపధర్మస్తుపాషండః	౬	౧౯	౧౩
౨౫౩	భవవ్రతధరాయేచ	౪	౨	౨౭
,,	నష్టశౌచామూఢధియః	,,	,,	౨౮
,,	బ్రహ్మచబ్రాహ్మణాంశ్చైవ	,,	,,	౩౦
౨౫౪	తథేతిరాజ్ఞాభిహితం	౮	౮	౧౦
	—* ద్వితీయాధ్యాయస్యతృతీయపాదే *—			
౨౫౫	యేనస్వరోచిషావిశ్వం	౨	౯	౧౧
,,	ఆత్మస్థంవ్యంజయామాస	౩	౧౨	౩౨
౨౫౬	తామసాదపిభూతాదేః ౨౫౭	౨	౯	౨౯
,,	ఏకస్మిన్నపిదృశ్యంతే ౨౬౨	౧౧	౨౨	౮
,,	కాలాద్గుణవ్యతికరాత్	౨	౯	౨౨
౨౫౭	తామసాచ్చవికుర్వాణాత్	౩	౨౫	౩౩
౨౫౮	నభసోఽథవికుర్వాణాత్	౨	౯	౨౫
౨౬౧	తేజసస్తువికుర్వాణాత్	,,	౯	౨౭
,,	విశేషస్తువికుర్వాణాత్	౨	౯	౨౮
,,	వాయోరపివికుర్వాణాత్	,,	౯	౨౬
౨౬౨	కాలవృత్త్యాంతుమాయాయాం	౩	౯	౨౫
౨౬౩	అన్నైప్రలీయతేమర్త్యం	౧౧	౨౪	౨౧
,,	అప్సుప్రలీయతేగన్ధః	[illegible]	[illegible]	[illegible]

౨౭౪	బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ	౨	౧౦	౩౨
,,	బుద్ధిః ప్రాణిశ్చ తైజసా	౨	౫	౩౧
,,	తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ	౩	౬	౩౨
,,	వైకారికాశ్చవైదేవా	౩	౫	౩౧
౨౭౫	నిరోధోత్పత్త్యణుబృహత్	౧౧	౧౦	౯
౨౭౬	నజాతోనమ్రియేతాత్మా ౨౭౮	౩	౬	౪
,,	నిషేకగర్భజన్మాని	౧౧	౨౨	౪౮
,,	ఆత్మానిత్యోవ్యయః	౭	౭	౧౯
౨౭౭	నాత్మావపుః పార్థివమింద్రియాణి	౧౧	౨౮	౨౫
౨౭౯	వ్యక్తేగుణవ్యతికరే	౧౦	౨౦	౧౮
౨౮౦	పీనాహిభోగోత్థితమద్భుతం	,,	౧౨	౩౩
౨౮౧	పరకాయంవిశన్సిద్ధః	౧౧	౧౫	౨౩
౨౮౬	త్వత్తోజ్ఞానంహిజీవానాం	,,	౨౨	౨౯
,,	జ్ఞానంత్వన్యతమోభావః			
౨౮౭	ఉత్ప్రేతసస్తమఃప్రియాః	౩	౧౦	౧౯
,,	అహోఅమీదేవవరామరార్చితం	౧౦	౧౫	౫
౨౯౧	కరోతికర్మక్రియతేచజన్తుః	౧౧	౨౮	౩౧
౨౯౨	సమాధినానైకభవేన			
౨౯౩	యదంఘ్రిభిధ్యానసమాధిధౌతయా	౨	౪	౨౧
౨౯౬	సాక్షాత్తంతరిపరదేవతాయాం	౫	౭	౬
౨౯౬	మేనేషితావాగసవశ్చరన్తి	౧౧	౨౮	౩౬
౨౯౯	ఆత్మమాయామృతేరాజన్	౨	౯	౧
,,	సర్వదేవతాలింగానాం	౫	౭	౬
౩౦౦	మయోదితేష్వవహితః	౧౧	౧౦	౧
,,	అకామస్సర్వకామోవా	౨	౩	౧౦
౩౦౨	సుపర్ణావేతౌసదృశౌ ౩౦౪. ౩౩౭.	౧౧	౧౧	౬

౩౦౨	అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య	౧౧	౨౨	౧౧
,,	ఏకస్యైవమమాంశస్య ౩౧౨	,,	౧౧	౪
౩౦౫	స్వస్వామిభావోధ్రువఈడ్య	౫	౧౦	౧౦
,,	అహంత్వకామస్త్వద్భృత్యః	౭	,,	౭
౩౦౯	యావన్నృకాయరథ	౭	౧౫	౪౫
,,	నోచేత్ప్రమత్తమసదింద్రియ	,,	,,	౪౬
౩౦౯	స్వకృతపురేష్వమీష్వబహిరన్తర	౧౦	౮౭	౨౧
౩౧౨	యఏవమవ్యాకృతశక్త్యుదన్వతః	౧౦	౮౮	౪౦
	—*ద్వితీయాధ్యాయస్యచతుర్థపాదే*—			
౩౨౨	తైజసాత్తువికుర్వాణాత్	౨	౫	౩౧
,,	తతస్స్వాట్స్మృతమంజ్యోతిః	౧౦	౭౮	౧౦
౩౨౩	తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ	౩	౨౬	౩౩
,,	జ్ఞానశక్తిఃక్రియాశక్తిః	౨	౫	౩౧
౩౨౪	సప్తోపరికృతద్వారః	౪	౨౫	౪౫
౩౨౬	బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజసౌ ౩౨౮	౨	౫	౩౧
౩౨౮	నభస్శబ్దతన్మాత్రాత్	౩	౨౬	౩౬
,,	అనుప్రాణంతియంప్రాణాః	౨	౧౦	౧౬
౩౨౯	దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభిమానో	౧౧	౨౮	౧౭
౩౩౦	శరంతుజీవంపరమేవలక్ష్యం	౭	౧౫	౪౨
,,	సుప్తాయాంమయిజాగర్తి	౪	౨౫	౩౫
౩౩౨	విరాట్ప్రాణోదశవిధః	౩	౬	౯
౩౩౪	తస్యాగ్నిరాస్యాన్నిర్భిన్నం	౩	౬	౧౨
,,	వైకారికాన్మనోజజ్ఞే	౨	౫	౩౦
౩౩౫	పునరావివిశుఃఖాని	౩	౨౬	౬౪
,,	చిత్తేనహృదయంచైత్యః	౩	౨౬	౭౨

౩౩౬	దేహేన్ద్రియప్రాణమనోధియోమీ	౬	౧౬	౨౪
౩౩౭	పురుషేశ్వరయోరత్రనవైలక్షణ్యం	౧౧	౨౨	౧౨
,,	అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య	,,	,,	౧౧
,,	విరుద్ధధర్మిణోస్త్రాత	,,	౧౧	౫
,,	నయదజయాత్వజా	౧౦	౮౭	౩౯
౩౩౮	వేదేననామరూపాణి ౩౩౯	౧౧	౨౧	౬
౩౩౯	పురుషోణ్డంవినిర్భిద్య	౨	౧౦	౧౦
౩౪౦	తాస్వవాత్సీత్స్వస్పష్టాసు	,,	,,	౧౧
,,	ద్రవ్యంకర్మచకాలశ్చ	,,	,,	౧౨
,,	ఏకోనానాత్వమన్విచ్ఛన్	,,	,,	౧౩
,,	అధిదైవమథాధ్యాత్మం	౨	౧౦	౧౪
,,	నామరూపక్రియాధత్తే	,,	,,	౩౬
,,	సిద్ధచారణగన్ధర్వాన్	,,	,,	౩౭
,,	యస్సృష్ట్వేదమనుప్రవిష్ట	౧౦	౮౭	౫౧
,,	సఏవభూయోనిజవీర్య	౧	౧౦	౨౨
౩౪౨	నిమిత్తంపరమీశస్య			
,,	సృజ్యంసృజామిసృష్టోహం	౨	౫	౧౭
,,	వైకారికస్త్రివిధోధ్యాత్మ	౧౧	౨౨	౩౧
౩౪౩	ఏకమేకతరాభావే	౨	౧౦	౯

—*తృతీయాధ్యాయః*—

౨	యదాత్మానమవిజ్ఞాయ	౪	౨౯	౨౬
,,	గుణాభిమానీసతదా	,,	,,	౨౭
,,	శుక్లాత్ప్రకాశభూయిష్ఠాన్	,,	,,	౨౮
,,	క్వచిత్పుమాన్క్వచిచ్చస్త్రీ	,,	,,	౨౯
,,	దేహేపంచత్వమాపన్నే	౧౦	౧	౩౯
,,	మనఃకర్మమయన్నౄణాం ౪	౧౧	౨౨	[illegible]

౩	శ్రుతమాన్వీక్షితంబ్రహ్మణ	౪	౨౮	౫౬
,,	కర్మాణ్యారభతేయేన	౪	౨౮	౫౯
,,	ఇతివేదవిదాంవాచః	,,	,,	౫౮
,,	యేనైవారభతేకర్మ తృ- ౧౦	,,	,,	౬౦
౪	వీజం స్త్రీష్వన్పదైకేన	౧౦	౧	౪౦
౫	ఏవంపంచవిధంలిఙ్గం	౪	౨౮	౭౪
,,	సవాసనాత్మావిషయోపరక్తో	౫	౧౧	౫
౬	ఉక్తేనరహితో హ్యేషః	౧	౧౫	౬
౭	కర్మణాదైవనేత్రేణ	౩	౩౧	౧
౮	ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకశ్చ తృ- ౧౦	౭	౧౫	౫౦
,,	అన్నం రేతఇతిశ్లేశ	,,	,,	౫౧
౧౨	తావత్ప్రమోదతేస్వర్గే తృ-౨౪	౧౧	౧౦	౨౬
౧౬	యస్త్విహపరవిత్తాపత్య	౫	౨౬	౯
,,	ఇహాతుపునర్భవే	,,	,,	౩౬
౧౭	కరోత్యవిరతంమూఢో	౩	౩౦	౭
,,	భుక్తైనరోవానారీవా	,,	,,	౨౯
౧౯	యత్రహవాభగవాన్పితృరాజో	౫	౨౬	౫
,,	ఏవంవిధానరకా	,,	౨౬	౩౬
,,	అదన్తిచైకంఫలమస్యగృధ్రా	౧౧	౧౨	౨౩
,,	ఏకస్యైవమమాంశస్య	,,	౧౧	౪
౨౦	నవైజనోజాతు	౧	౫	౧౮
,,	కేచిత్కేవలయాభక్త్యా	౬	౧	౧౫
,,	నయుజ్యమానయాభక్త్యా	౩	౨౫	౧౮
౨౨	జరాయుజం స్వేదజమణ్డజోద్భిజం	౫	౧౯	౩౧
౨౫	సోమోదర్శౌషధి	౭	౧౫	౫౦
౨౨	యత్ప్రాణభృత్యోవిహితః ౨౬	౧౧	౫	౧౩

౨౬	యదత్రిక్రియతేకర్మ	౧		౩౫
౨౭	కర్మణాదైవనేత్రేణ	౩	౩౧	౧
,,	కలిలంత్వైకరాత్రేణ	౩	౩౧	౨

—*తృతీయాధ్యాయ ద్వితీయపాదే*—

౨౯	సఏకదామహేష్వాసో ౩౦	౪	౨౬	౩
,,	హైమోపస్కరమారుహ్య ౩౨	,,	,,	,,
౩౦	దేహెూరథస్త్వింద్రియాశ్వాః	,,	౨౯	౨౧
౩౧	యావన్తగిపాంసవోభూమేః			
౩౨	తంద్రుష్ట్వా దేవకీదేవీ	౧౦	౮౫	౫౭
,,	మాయామయోయంగుణః			
,,	సృష్ట్యప్యయకరీంమాయాం			
,,	ఏవంసహస్రవదనాంఘ్రి	౭	౯	౩౬
౩౬	అస్త్వేషేతవిశుద్ధాత్మా	౧౧	౧౦	౨
,,	భయంద్వితీయాభినివేశతస్స్యాత్	,,	౨	౩౭
,,	నారాయణపరోమాయాం	,,	౩	,,
౩౯	శ్రుణోతియఇమంస్ఫోటం	౧౨	౬	౪౦
౪౧	యస్తేషుకారోన్నృపతింవ్రజంతం			
౪౨	జన్మాదైకస్యచిద్ధేతోః	,,	౨౨	౪౦
౪౪	సయదజయాత్వజా	౧౦	౮౭	౩౯
,,	మాంభజన్తిగుణాస్సర్వే ౪౬	౧౧	౧౩	౪౦
,,	ఏతేచాన్యేచబహవో ౪౫	౧	౧౬	౩౦
,,	సత్వాజ్ఞాగరణంవిద్యాత్	౧౧	౨౫	౨౦
౪౫	రూపంయత్తత్ప్రాహురవ్యక్తం	౧౦	౩	౨౪
,,	దేహేంద్రియసుహీనానాం	౭	౧	౩౭
,,	దేవావచక్షతగృహీతగదా	౩	౧౫	౨౭
౪౬	మాంభజంతిగుణాః	౧౧	౧౩	౪౦

౪౬	గాయన్గుణాన్దశశతానన	౨	౭	౪౧
,,	గుణాత్మనస్తేపిగుణాన్విమాతుం	౧౨	౧౪	౭
,,	నాన్తంగుణానామగుణస్యజగ్ముః	౧	౧౮	౧౪
,,	యదినసముద్ధరంతి	౧౦	౮౭	౪౦
౪౬	నాహమాత్మానమాశాసే	౯	౪	౬౭
౪౭	నచాన్తర్నబహిర్యస్య	౧౦	౯	౧౩
,,	యత్రైవసూర్యాత్ప్రభవన్తివారః	౪	౩౧	౧౫
౪౮	విద్వస్యాత్మానమాత్మస్థం			
౪౯	నైతన్మనోవిశతి ౫౧- ౫౨	౧౧	౩	౪౦
,,	నమస్తేఽశ్రితసత్వాయ ౫౦త్ర-౫౨	౪	౭	,,
౫౦	ద్యుపతయఏవతే	౧౦	౮౭	౪౨
,,	గృహ్యమాణైస్త్వమగ్రాహ్యః	,,	౧౦	౩౩
,,	మథ్నంతిమథ్నా మనసాదిదృక్షవో	౫	౧౮	౩౪
౫౧	స్థిత్యుద్భవప్రళయహేతు	౧౧	౩	౩౯
,,	యర్హ్యబ్జనాభ	,,	౩	౪౪
౫౨	శబ్దోపిబోధకనిషేధతయాత్మమూలం	,,	౩	౪౦
౫౩	పశ్యన్తిమేరుచిరాణ్యేవ	౩	౨౫	౩౫
,,	కాలేనసోఽజఃపురుషాయుషా	౩	౮	౨౨
౫౪	సారథ్యపారిషద	౧	౧౬	౧౭
,,	అహంభక్తపరాధీనో	౯	౪	౬౬
,,	సుపర్ణావేతౌ	౧౧	౧౧	౬
౫౫	విరుద్ధధర్మిణోస్తాత	,,	,,	౫
౫౬	కౌస్తుభవ్యపదేశేన	౧౨	౧౧	౧౦
౫౭	స్వకృతపురేష్వమీష్వబహి	౧౦	౮౭	౨౧
,,	నామరూపక్రియాధత్తే	౨	౧౦	౩౬
,,	పాదౌమహీయంస్వకృతైవయస్య	౮	౫	౩౨

౫౯ భక్తస్యచయథాలబ్ధైః	౧౧	౨౭	౧౪
,, పరిజానానురాగవిరచిత	౫	౩	౬
౬౦ ఆయామతోవిస్తరతస్స్వమాన	౨	౬	౨౭
౬౧ కర్మణాజాయతేజన్తుః	౧౦	౨౪	౧౩
,, తస్మాత్సంపూజయేత్కర్మ	,,	,,	౧౭

—*తృతీయాధ్యాయ తృతీయపాదే*—

౬౬ నిగమకల్పతరోః	౧	౧	౩
,, యథాహరోభగవతిన్నృణాం	౨	౭	౫౨
,, శ్రీమద్భాగవతంపురాణం ౧౦౬	౧౨	౧౩	౧౭
,, అతోమహాభాగభవాన్	౧	౫	౧౩
౬౭ ధర్మఃప్రోజ్ఝితకైతవః	౧	౨	౨
,, ఉదరముపాసతేయఋషి	౧౦	౮౭	౧౯
,, అనర్థోపశమంసాక్షాత్ ౬౯	౧	౭	౬
,, ఉద్ధవస్యచసంవాదో	౧౨	౧౨	౪౩
౬౮ యస్యాంవైశ్రూయమాణాయాం ౬౯	౧	౭	౭
,, నైతత్థలాయోపదిశేత్	౩	౩౨	౩౯
,, శ్రద్దధానాయభక్తాయ	౩	౩౨	౪౧
,, బహిర్జాతవిరాగాయ	౩	౪౨	౨
౬౯ పౌరోహిత్యవ్రతంచక్రే	౬	౭	౩౯
,, ససంహితాంభాగవతీం	౧	౭	౮
,, హిత్వాస్వశిష్యాన్పైలాదీన్	౯	౨౨	౨౨
,, సర్వవేదేతిహాసానాం ౭౧	౧	౩	౪౨
౭౦ ఇదంభాగవతంనామ	౧	౩	౪౦
౭౧ కలిమలసంహతికాలనో	౧౨	౧౨	౬౬
,, దశాష్టౌ శ్రీభాగవతం	౧౨	౧౩	౫
,, భవభయమపహంతుం	౧౧	౨౯	౪౯

౭౧	సర్గస్యాథవిసర్గశ్చ	౧౨	౭	౯
,,	దశభిర్లక్షణైర్యుక్తం	౧౨	౭	౧౦
౭౨	సత్యజ్ఞానానన్తానన్దమాత్రైకరసమూర్తయః	౧౦	౧౩	౫౪
,,	ఏకస్త్వమాత్మాపురుషఃపురాణః	౧౦	౧౪	౨౩
౭౩	సత్యంపరంధీమహి	౧	౧	౧
౭౬	భూతేషువీరుద్భ్యఉత్తమాయే	౫	౫	౨౧
,,	భవఃపరస్యోథపరించివీర్యః	౫	౫	౨౨
౭౮	ఆత్మానిత్యోవ్యయః ౭౯	౭	౭	౧౯
,,	ఏతైర్ద్వాదశభిర్విద్వాన్	౭	౭	౨౦
,,	అహంమమేత్యసద్భావం	౭	౭	౨౧
,,	హేమంయథాగ్రావసు	౭	౭	౨౧
,,	అధ్యాత్మవిద్బ్రహ్మగతింలభేత	౭	౭	౨౧
౭౯	సత్యంవిధాతుంనిజభృత్య	౭	౮	౧౮
,,	భూతేభ్యస్త్వద్విసృష్టేభ్యో	౭	౩	౩౭
౮౦	నమఃకారణమత్స్యాయ	౧౦	౪౦	౧౭
,,	యథాహిరణ్యంసుకృతంపురస్తాత్	౧౧	౨౮	౨౧
౮౧	యథాహంజ్ఞానదోగురుః			
,,	స్వానామనుగ్రహాయేమాం			
,,	యస్యసాక్షాద్భగవతి	౭	౧౫	౨౬
౮౨	శ్రుత్వాశ్వమేధైర్యజమానం	౮	౧౮	౨౦
,,	తద్వామనంరూపమవర్ధతాద్భుతం	,,	౨౦	౨౧
,,	నమస్కృత్వాగురూన్వక్ష్యే	౧౨	౧౧	౪
౮౩	మాయాద్యైర్నవభిస్తత్త్వైః	,,	,,	౫
,,	ఏతద్ధిపౌరుషంరూపం	,,	,,	౬
,,	నహ్యంతోనంతపారస్య	౧౧	౨౭	౬
,,	ధనుర్హస్తస్యప్రణవంపఠంతి	౭	౧౫	౪౨

౮౪ కథామదీయాజుషమాఃః ౮౫- ౯౦	౭	౧౦	౮౩
౮౮ దోధూయమానాంతాంనావం	౮	౨౪	౩౬
,, దోధూయంతేధ్వజాగ్రైః			
౯౦ తథామద్విషయాభక్తిః	౧౧	౧౪	౧౯
,, కేచిత్కేవలయాభక్త్యా	౬	౧	౧౫
౯౧ యదిప్రియాస్యన్న్యపపారమేష్ఠ్యం ౯౨	౨	౨	౨౨
,, బలోపహోన్నృపః			
౯౨ సహైవగచ్ఛేన్మనసేంద్రియైశ్చ	,,	,,	,,
,, స్థిత్వాముహూర్తార్ధమకుణ్ఠ ౯౩	,,	,,	౨౧
౯౩ స్థిరంసుఖంచాసనమాస్థితో	,,	,,	౧౫
౯౬ కుమారోనారదఋభుః	౬	౧౫	౧౬
,, ఏతేపరేచసిద్ధేశాశ్చరన్తి	౬	౧౫	౧౯
౯౭ అండకోశోబహిరయం	౩	౧౧	౩౯
,, తదాహురక్షరంబ్రహ్మ	౩	౧౧	౪౧
,, వాయ్వంబుఖాగ్నిక్షితయస్త్రిలోకా	౬	౯	౨౦
౯౯ భూతసూక్ష్మాత్మనిమయి	౧౧	౧౫	౧౦
౧౦౦ సాతత్రదదృశేవిశ్వం	౧౦	౮	౩౯
,, భక్తియోగోబహువిధో ౧౧౫	౩	౨౯	౮
౧౦౧ అహంబ్రహ్మపరంధామ	౧౨	౫	౧౧
౧౦౩ సత్యవ్రతంసత్యపరం	౧౦	౨	౨౮
,, కేచిత్స్వదేహాన్తః ౧౦౪- ౧౦౫- ౧౧౪	౨	౨	౮
౧౦౫ పరిసరపద్ధతిం	౧౦	౮౭	౧౯
౧౦౬ శ్రవణంకీర్తనం ౧౧౩	౭	౫	౨౩
,, ఇతిపుంసార్పితా	,,	,,	౨౪
,, తచ్ఛృణ్వన్విపరణ్	౧౨	౧౩	౧౭
౧౦౭ పశ్యంత్యదోరూప	౧	౩	౩

౧౦౭	సర్వపురుష స్తస్మాత్	౨	౫	౩౫
౧౦౮	సఏవప్రథమం దేవః	౧	౩	౬
,,	తప్తంతపోవివిధ	౨	౭	౫
౧౦౯	ధ్యాయన్ సర్వత్రచహరిం	౧౨	౯	౯
,,	భక్త్స్యచయథాలబ్ధైః			
౧౧౦	యఆశుహృదయగ్రంథిం	౧౧	౩	౫౧
,,	నహ్యంతోనంతపారస్య౧౧౧-౧౧౨-౧౧౩	,,	౨౭	౬
౧౧౨	పూజాం తేకల్పయేత్సమ్యక్	,,	,,	౧౧
,,	మాయాద్యైర్నవభిస్తత్త్వైః	౧౨	౧౧	౫
,,	తవపరిమేచరంత్యఖిల	౧౦	౮౭	౨౮
౧౧౩	యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే ౧౧౪-౧౧౫	౩	౨౮	౧
౧౧౪	హృదయాంబుజవిష్టరం	౩	౨౮	౧౬
,,	యస్మిన్ జనః ప్రాణవియోగకాలే	౧౦	౪౬	౩౩
౧౧౫	మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణ ౧౧౬	౩	౨౯	౧౨
,,	లక్షణంభక్తియోగస్య	౩	౨౯	౧౩
,,	యస్తుహింసాంసముద్దిశ్య			
౧౧౬	నమయ్యావేశితధియాం	౧౦	౨౨	౩౧
,,	కామధియస్త్వయిరచితా	౬	౧౬	౩౯
,,	సవీవభక్తియోగాఖ్యః	౩	౨౯	౧౫
,,	ముహుర్ముహుర్వ్యక్తిహరేజగత్పతే	౭	౭	౩౭
౧౧౭	నిర్దగ్ధబీజానుశయో	౭	౭	౩౮
,,	యోమస్త్యజాన్ క్షితిసుత	౫	౧౪	౪౫
౧౧౮	అహంబ్రహ్మాచవిబుధాః	౧౦	౬౩	౪౪
,,	తంత్వాజగత్స్థిత్యుదయాంత	,,	,,	౪౫
౧౨౦	కలౌకృష్ణంత్వపాకృష్ణం	౧౧	౫	౩౨
౧౨౨	ఈజేచభగవంతంయజ్ఞ ౧౨౩-తృ	౫	౭	౫

౧౨౩	యదత్క్రియతేకర్మ	౧	౫	౩౫
,,	ఈశేచభగవత్తంయజ్ఞ	౫	౭	౧౫
,,	కర్మాణిచయథాకామం	౪	౨౨	౫౦
౧౨౫	యజ్ఞభాజోయేదేవాస్తాన్	౫	౭	౬
,,	కర్మణాకర్మనిర్హారః ౧౪౨-తృ-	౧౦	౮౪	౩౫
,,	చిత్తస్యోపశమోయ్యంవై ౧౪౨-తృ	,,	,,	౩౬
,,	కర్మశుద్ధిర్మదర్పణం	౧౧	౨౧	౧౫
౧౨౬	పరస్యబ్రహ్మణస్సాక్షాత్	౫	౨౦	౧౬
,,	సంప్రేచరత్సునానాయోగేషు	౫	౭	౬
౧౨౭	ఏవంకర్మవిశుద్ధ్యా	,,	,,	౭

—*తృతీయాధ్యాయస్యచతుర్థపాదే*—

౧౨౯	భక్త్యాహమేకయాగ్రాహ్యః ౧౩౪-తృ	౧౧	౧౪	౨౧
,,	ప్రీయతేమలయాభక్త్యా			,
౧౩౩	పరోమదన్యోజగతః	౬		౧౨
,,	యోనామభిర్వాచి	,,	,,	౧౩
౧౩౬	నవేదవాదాననువర్తతేమతిః	౪	౪	౧౯
,,	కర్మప్రవృత్తంనివృత్తం	,,	,,	౨౦
౧౩౮	యత్పాదపఙ్కజ	౧౦	౩౩	౩౬
,,	శౌచమాచమనంస్నానం	౧౧	౧౮	౩౬
,,	తావత్కర్మాణికుర్వీత	,,	౨౦	౯
,,	నైర్దశనీయావవై	౩	౨౫	౩౬
౧౩౯	వార్తాసంచయశాలీన	,,	౧౨	౪౨
,,	న్యాసేకుటీచకః	,,	,,	౪౩
౧౪౦	ప్రజాపతిపతిస్సాక్షాద్భగవాన్	౪	౨౯	౪౨
,,	మరీచిరత్ర్యంగిరసః	,,	,,	౪౩
,,	తస్యాంనయాభగవతః	,,	౨౨	౧౩

౧౦౪	యదనుచరితలీలాకర్మణ	౧౦	౪౭	౧౮
,,	అద్వైషాంకర్మణకర్తృణాం	౧౧	౧౦	౧౪
౧౪౧	ఏవమప్యజ్ఞసర్వేషాం	,,	,,	౧౬
,,	గృహంవనంవోపవిశేత్	,,	౧౭	౩౭
,,	గృహేష్వవస్థితోరాజన్	౭	౧౪	౩
౧౪౨	గృహేష్వప్యస్యగతింయాయాత్	౭	౧౫	౬౮
౧౪౩	గృహేష్వావసతాంచాపి	౪	౩౦	౧౯
,,	జహ్యాజ్జనాశ్రిమ	,,	౨౯	౫౫
౧౪౬	శమోమన్నిష్ఠతాబుద్ధేః	౧౧	౧౯	౩౬
౧౫౦	జగ్ధస్యమోహాద్ధివిశుద్ధిమంధసో	౪	౪	౧౮
౧౫౩	శుశ్రూషోశ్శ్రద్ధధానస్య	౧	౨	౧౭
౧౫౪	మయ్యర్పితాత్మనఃపుంసః	౩	౨౯	౩౪
౧౫౫	సవైజనోజాతు	౧	౫	౧౯
౧౫౬	ప్రాయశ్చిత్తానిచీర్ణాని	౬	౧	౧౮
౧౫౭	యఃప్రాప్యమానుషంలోకం			
,,	విప్రాద్ద్విషడ్గుణయుతాత్	౭	౯	౧౦
౧౫౮	యేస్యేచహాపాయదుపాశ్రయా	౨	౪	౧౮
౧౫౯	అహంత్వకామస్త్వద్భక్తః	౭	౧౦	౭
,,	సత్సంగేనహిదైతేయా	౧౧	౧౨	౩
,,	విద్యాధరామనుష్యేషు	,,	,,	౪
,,	బహవోమత్పదంప్రాప్తాః	,,	,,	౫
,,	సంసారేస్మిన్క్షణార్ధోపి	,,	౨	౩౦
౧౬౦	గురుశుశ్రూషయాభక్త్యా	౭	౭	౩౨
౧౬౦	సతాంప్రసంగాన్మమవీర్య	౩	౨౫	౨౫
౧౬౧	ఏతత్సర్వంగురౌభక్త్యా	౭	౧౫	౨౫
౧౬౧	జిజ్ఞాసాయాంసంప్రవృత్తో	౧౧	౧౦	౪

౧౬౧	మానానీహానిలాభూమా	౧౧	౧౮	౧౭
,,	తస్మాద్గురుంప్రపద్యేత	,,	౩	౨౫
,,	తత్రభాగవతాన్ధర్మాన్	,,	,,	౨౬
౧౬౨	బుధోబాలకవత్క్రీడేత్ ౧౬౩	౧౧	౧౮	౨౯
,,	అత్మక్రీడశ్చాత్మరతో ౧౬౩	,,	౯	౩
౧౬౩	అలక్ష్యమాణఆచారైః	,,	,,	౧౪
,,	నృలోకేనరతాంన్యస్యేత్			
౧౬౪	యస్త్విహవైనిజవేదపథా	౫	౨౬	౧౪

—※ చతుర్థాధ్యాయః ※—

౧౬౭	భజన్తేహ్యనసూయవః	౧	౨	౨౭
,,	తస్మాత్సర్వాత్మనారాజన్	౨	౨	౩౬
౧౬౮	తమేవాత్మానమాత్మస్థం	౪	౨౪	౭౦
,,	మూర్తిఞ్ఞంనఃపురుకృపయా ౧౬౯			
,,	భగవాన్స్వాశ్రయాశ్రయః	౬	౫	౧౨
౧౬౯	లబ్ధానుగ్రహఆచార్యాత్	౧౧	౩	౫౨
,,	యావద్వత్సపవత్సకాల్పక	౧౦	౧౩	౧౯
,,	మూర్త్యాభిమతయా	౧౧	౩	౫౨
౧౭౨	వ్యారక్షిణీచక్షురభూత్	౨	౧	౩౦
౧౭౩	యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే	౩	౨౮	౧
,,	అహింసాసత్యమస్తేయం	,,	,,	౪
,,	మౌనంసదాసనజయః	,,	,,	౫
,,	స్వధిష్ఠ్యానామేకదేశే	,,	,,	౬
,,	ఏతైరన్యైశ్చపథిభిర్మనో	,,	,,	౭
,,	శుచౌదేశేప్రతిష్ఠాప్య ౧౭౪	,,	,,	౮
,,	ప్రాణస్యశోధయేన్మార్గం	,,	,,	౯
౧౭౪	దేశేశుచౌసమేరాజన్	౭	౧౫	౩౧

౨౨౮	మన్మైవబ్రహ్మణాప్రాణోఽ ౨౩౦	౧౧	౨౫	౩౬
,,	చిత్తంబ్రహ్మసుఖస్పృష్టం	౪	౧౫	౩౫
,,	స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం	౧	౫	౧౯
౨౨౯	నయత్రవాచోనమనోనసత్వం	౧౨	౮	౨౦
,,	నస్వప్నజాగ్రన్నచతత్సుషుప్తం	,,	,,	౨౧
,,	నయత్రకాలోనిమిషాంపరఃప్రభుః	౨	౨	౧౪
,,	పరంపదంవైష్ణవమామనంతి	,,	,,	౧౭
౨౩౦	ఏతాంగతింభాగవతీం	,,	,,	౩౧
,,	యద్గత్వానివర్తేత	౩	౨౪	౨౯

శ్రీమచ్ఛుకభాష్య శుద్ధపత్రికా.

పుటమ్.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౭	౬	బిభ్యేల్	బిభియాల్
,,	౧౫	పాపీయా	పాపీయో
౧౦	౪	భిదం	భిఘం
౧౧	౮	మేవైత	మేవైతద్య
,,	౧౩	కార్త్స్యేన	కార్త్స్న్యేన
,,	౨౨	షకాని	షకాణి
౧౨	౫	నివృత్త్య	నిర్వర్త్య
,,	౧౨	దశ్నయతి	దర్శయతి
,,	౨౩	పదేశే	పదిశే
౧౩	౧౯	మీంమాం	మీమాం
౧౪	౧౮	అగ్న్యై	అగ్నై
,,	౨౫	ష్యేష్వ	ష్యేష్వ
౧౬	౧౯	సత్త్వం	సత్వం
౧౯	౨	త్వావ్యాప్తం	ర్వావ్యాప్తం
,,	౧౨	ప్రికృతి	ప్రకృత
,,	౧౪	స్త్రైక	సైక
౨౦	౧౯	భగద్భక్తి	భగవద్భక్తి
౨౧	౧౩	చ్ఛామ్నామ్నా	చ్ఛామ్నా
౨౨	౪-౫	ప్రిణతీ	ప్రతీ
౨౩	౭	స్సర్వాస్త	సర్వాస్త
౨౪	౬	క్రీడా	క్రీడ
౨౫	౨౨	భవతీ	భవన్తీ
౨౭	౩	శ్చిత్రియా	శ్చిత్త్రియా

పుటమ్.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౭	౫	హ్రీయతే	హ్రియతే
౨౯	౮	శ్రమస్యా	శ్రుమస్యా
౩౦	౧౫,౧౬	సణస్రేణ	సహస్రేణ
౩౨	౨౫	స్మశానం	శ్మశానం
౩౩	౨	ప్రస్తాపో	ప్రస్తావో
,,	౮	స్తాపో	స్తావో
౩౪	౪	వ్రిత్ర	వృత్రి
౩౬	౬	నిర్ణితా	నిర్ణీతా
౩౭	౨౨	దుచ్చారిత	దుచ్చరిత
౩౯	౧౫	ధర్మ	ధర్మం
౪౦	౨౨	కార్స్నఏ	కార్త్స్న్యే
,,	౨౩	శబ్దస్యా	శబ్దస్య
౪౨	౨౫	త్ర్యత	త్యత్రి
౪౭	౧౭	జ్ఞాసే	జిజ్ఞాసే
౫౨	౨	ద్దృగ్వేదో	ద్వద్దృగ్వేదో
౫౩	౪	మహాదాది	మహదాది
,,	౭	జన్మా	జనా
౫౫	౧౪	మథో	మధో
,,	,,	హాథో	హాధో
౫౬	౨	రథో	రధో
,,	౯	మథో	మధో
,,	౧౭	అత్మాన	ఆత్మాన
,,	౨౦	మమం	మిమం
౫౮	౯	గమత	గమ్యత
౬౧	౧౮	ఆభేదా	అభేదా
౬౨	౧౪	వాన్ద్ధ	వానన్ద

పుటమ్.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౬౫	౨౧	త్సల్ప్తల	త్స్లేష్టల
౬౬	౧౭,౧౮	సన్ద్రోహా	సన్దేహా
,,	౧౯	ప్రోక్తో	ప్రోక్త
,,	౨౧	సన్ద్రోహా	సన్దేహా
౬౯	౯	పరపద	పరమపద
,,	౧౫	స్వత్తి	స్వస్తి
౭౦	౧౪	ర్వత్తి	ర్వర్తి
౭౪	౧౫	సఞ్చ	సఞ్చర
౭౫	౬	దృష్ట్వా	దృష్ట్వాఽఽ
౭౮	౨౫	పుషేటారే	పువటారే
౮౬	౧౬	ష్యజ్	ష్యఙ్
,,	౧౯	బృహ్మ	బృంహ
౮౮	౭	వివిక్షా	వివక్షా
౯౦	౨౧	అతత్వ	అతత్త్వ
,,	౨౪	తత్వ	తత్త్వ
౯౨	౬	నన్వా	నాద్వా
,,	౧౭	భగవన్తా	భగవన్త
౯౫	౭	యఆనిత్మ	యఆత్మని
,,	౧౧	దివిష్ఠ	దివితిష్ఠ
,,	౧౯	న్తర్యాని	న్తర్యామి
,,	౨౧	శూన్య్రమ	శూన్యమ
౯౬	౨౪	కిఞ్చిద్జ	కిఞ్చిల్జ్ఞ
౯౭	౨౦	తథైవే	తథైవై
౯౮	౧౮	ఆస్య	అస్య
౧౦౨	౧	ర్యాత్మనాం	నా
,,	౪	పుసా	పుంసాం

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౦౨	౧౮	ముపాప	ముపపా
౧౦౬	౧	వివక్ష	వివక్ష్య
౧౦౭	౧౪	భగద్రూపం	భగవద్రూపం
౧౦౮	౨౫	శబ్ధం	శబ్దం
౧౦౯	౬	భగదష్ఠి	భగవదధిష్ఠి
౧౧౧	౫	స్వత్య	స్వత్వ
,,	౧౧	మ్యతే	మన్యతే
,,	౧౮	నుషానే	నుష్ఠానే
౧౧౪	౭	ద్యుభ్వాది	ద్ద్యుభ్వాది
,,	౧౨	ద్యుభ్వాభ్యా	ద్యుభ్వాద్యా
౧౧౬	౧౩	తుర్ముఖస్య	చతుర్ముఖస్య
౧౨౦	,,	త్థూల	త్థూన్ల
౧౨౩	౯	వేదితవ్యం	(పాఠాన్తరం) వేదసత్యం
౧౨౪	౧౨	ఒనుసన్ధేయా	అనుసన్ధేయా
౧౨౪	౨౪	మరామర్శా	పరామర్శా
౧౨౫	౩	దుపాసితవ్వ	దుపాసితవ్య
,,	౧౪	మహాః	హాః
,,	౧౬	కాస్న్యేన	కాత్స్న్యేన
౧౨౭	౩	స్వరూపం	స్వ్వరూపం
,,	౧౫	వ్యాప్తిః	ర్వ్యాప్తిః
,,	౨౫	అపి	అపిచ
౧౨౮	౨౦	దేవావా	దేవా
,,	౨౨	భవతీతీహ	భవతీహ
,,	౨౩	పంద	పదం
౧౨౯	౧౯	అతోచ్యత	అతోప్యుచ్యత

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౩౦	౩	భృగు	భృగు
,,	౧౦	ఆపిచ	అపిచ
౧౩౧	౧౬	చత్వ్యర్థ్యే	చతుర్థ్యై
,,	౧౮	స్వాహా	స్వాహా
,,	,,	చతుర్థ్యన్తే	చతుర్థ్యన్తేనే
౧౩౩	౧౯	యచోక్తా	యాచోక్తా
౧౩౪	,,	పూర్వా	పూర్వ
౧౩౬	౩	న్యాస్త్య	నాస్త్య
౧౩౭	౬	బృహస్పతి	బృహస్పతి
,,	౧౩	జ్యోతిష	ఛన్దోజ్యోతిష
౧౪౦	౧౫	తహీ	న్తహీ
,,	౧౭	స్వయం	స్వయం
,,	౨౪	ణావాచం	ణాంవాచం:
౧౪౧	౨౧	శృత	శ్రుత
౧౪౨	౭	రిత్యస్య	ఇత్యస్య
,,	౧౬	మధ్వ్యాది	మధ్వాది
౧౪౪	౩-౪	ఆసం	ఆసన్
౧౪౭	౧౯	దేవహూత్యాం	దేవహూతిం
౧౫౧	౨	కమ	కమ్వ
౧౫౨	౪	క్షత్రియ	క్షత్త్రియ
,,	౭	బహ	బహు
౧౫౫	౮-౯	జాబాలా	జబాలా
,,	౨౨	శృత్యా	శ్రుత్యా
౧౫౭	౩	దుపరిష్టా	దుపరిష్టా
,,	౧౪	కోటాహ	కటాహ
,,	,,	వివిరేణా	వివరేణా

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౫౯	౧౩	పరిగృహే	పరిగ్రహే
౧౬౦	౧౯	నత్వా	నాత్వా
౧౬౧	౧౫	చైతే	చేతో
౧౬౨	౨	కృపయా	పయా
,,	౧౨	నిత్యాతి	నిత్యాది
,,	౧౩	మితాక్షేపే	మిత్యాక్షేపే
౧౬౪	౭	ప్రభస్తి	ప్రభవస్తి
౧౬౬	౫	సుషుస్త	సుషుప్త
,,	౮	మధి	మయి
,,	౧౦	యథ	అథ
,,	౨౩	అధ్యసిత	అధ్యవసిత
౧౬౭	౮	ముహుర్ద్దైవ	ముహుర్త్తైవ
౧౬౮	౫	నుషు	సుషు
౧౭౧	౭	దిత్యుతే	దిత్యుచ్యతే
,,	౧౫	తత్వమసీ	తత్త్వమసీ
౧౭౨	౧౪	,,	,,
౧౭౩	౧౮	పూర్వ్వపద	పూర్వ్వవత్
౧౭౬	౯	తదుపరిష్టాత్	తదుపరిష్ఠాత్
,,	౧౭	బుస్ధి	బుద్ధి
౧౭౭	౧౦	ద్రుష్టైన్త	ధృష్టాన్త
౧౭౯	౨	చోఽధారణే	చోఽవధారణే
,,	౨౧	కల్పతే	కల్ప్యతే
౧౮౦	౯	అహెూస్వి	ఆహెూస్వి
౧౮౩	౧	నజి	నఞి
,,	౯	చత్వారే	చత్వార్యే
౧౮౪	౬	నితరాణి	నీతరాణి

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౮౪	౧౩	త్యతేత్ర	త్యత్ర
,,	౨౨	ప్రతివాక్యా	ప్రతిపత్తివాక్యా
,,	,,	హారిష్య	హారిష్యత్
౧౮౫	౧౮	తమోభావః	తరోభాగః
౧౯౦	౧౬	ఘోషణే	ఘోషేణే
౧౯౨	౮	రుషావై	రుషావయవై
౧౯౩	౧౬	ఏకాంశేనా	ఏకాంశేన
౧౯౪	,,	స్వార్థ్వ	స్వార్థ్వే
౧౯౫	౧	మత్స్నేవ	మృత్స్నేవ
,,	౭	పరమాత్మనో	పరమాత్మన
౧౯౬	౩	ఉపాదానే	అపాదానే
౧౯౭	౧	లజగదు	జగదు
౧౯౯	౧౦	భగతో	భగవతో
౨౦౧	౧౯	దినా	త్వాదినా
౨౦౪	౨౦	త్వాప్రిస్తువత్	త్వప్రిస్తువత్
౨౦౬	౧౨	భగ	భగవ
,,	౨౫	మాడ్యం	మాఢ్యం
౨౦౭	౩	ద్దావస	ద్దాసవ
,,	౬	మహామునీన్	మహామునీన్
,,	౮	తత్సజ్ఞా	సత్సజ్ఞా
,,	౧౨	మిహాక్షసా	మిహాజ్ఞసా
౨౦౮	౧	సిసిషుభి	సిషుభి
,,	౨౨	మనుస్థై	మనుతిష్ఠే
౨౦౯	౬	సీసిషు	సిషు
౨౧౦	౧౮	విక్షణత్వం	విలక్షణత్వం

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౧౧	౬	పనుత్యర్థః	పను త్ర్యర్థః
౨౧౨	౧౨	మత్యాదిచ	మిత్యాదిచ
౨౧౩	౨	కిమిద	కిమిదం
,,	౧౨	ధిష్ఠాన	దధిష్ఠాన
,,	౧౮	యదిద	యదిదం
౨౧౫	౧౦	తత్వమసీ	తత్త్వమసీ
౨౧౬	౩-౪	ససత్యస్య	సత్యస్య
,,	౭	అసత్సంసానే	అసత్సంస్థానే
,,	౧౫	పనుత్యర్థః	పను త్ర్యర్థః
,,	౧౯	దురపపాద	దురుపపాద
౨౧౭	౮	ప్యసత్వా	ప్యసత్యత్వా
౨౧౮	౧౪	ఈశ్వర	ఈశ్వర
,,	౨౩	అస్మన్మత	అసన్మత
౨౨౨	,,	తస్థుష	తస్తస్థుష
౨౨౩	౪	వస్తైక్య	వస్తైవైక్య
౨౨౪	౨౪	సరజ్ఞ	సర్వజ్ఞ
౨౨౫	౯	లోష్టాది	లోష్ఠాది
౨౨౬	౩	సృష్టిష్యాం	సృష్టిభ్యాం
,,	౧౭	నికృష్ణ	నికృష్ట
౨౨౯	౨౦	శృణోత్య	శ్రిణోత్య
౨౩౦	౨౩	జన్మాధి	జన్మాద్యధి
౨౩౧	౧౭	జగన్నిర్మాణస్యా	జగన్నిర్మమాణస్యా
,,	౪౨	పరార్థః	పరార్థా
౨౩౭	౧౭	మఖ	సుఖ
౨౪౩	౧౧	పరిమాణాః	పరిమాణాత్

పుటమ్.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౫౧	౨౧	కారణత	కారణత్వ
౨౫౨	౪	గమ్యతే	గమ్యన్తే
౨౫౫	౭	నోన్వేవ	నైన్వేవ
౨౫౬	౪	ద్యోగా	ద్యోగా
౨౫౭	౧౧	ప్రియోగిని	ప్రతియోగిని
౨౫౮	౨	నుపసత్తే	నుపపత్తే
౨౫౯	౧౪	అత్మనో	ఆత్మనో
౨౬౧	౨౨	మధిష్ఠతీతి	మధితిష్ఠతీతి
,,	౨౫	ప్రాధానా	ప్రధానా
౨౬౨	౬	ఆనుమాను	ఆనుమాని
౨౬౩	౧౫	యేచచ	యేచ
౨౬౫	౨౦	స్వాన్యశా	స్వాన్వంశా
౨౬౬	౧౦	పపద్యతే	త్పద్యతే
౨౬౮	౧౯	అహని	అహాని
౨౬౯	౧౫	నభసోద	నభసోధ
౨౭౦	౧౩	ఏస	ఏవ
౨౭౩	౧౧	అన్నం	మన్నం
,,	౧౪	దేశాత్యర్థః	దేశాదిత్యర్థః
,,	౧౯	పృథివ్యా	పృథివ్య
౨౭౬	౧౦	పూర్వ్వ	పూర్వ్యా
,,	౧౪	జరథో	జరతో
౨౮౧	౧౮	ఉతక్రామతి	ఉత్క్రామతి
౨౮౮	,,	లలిత్రేణా	లవిత్రేణా
౨౯౧	౬	నిరోఢ్వడు	నిరోఢ్వధు
౨౯౨	౨౪	కతే	కృతే
౨౯౫	౧౮	ఘణ్డయక్ష	ఖణ్డయక్ష

పుటమ్.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౯౬	,,	భిధా	భియా
,,	౧౯	పుణ్యా	పుణ్యా
౨౯౮	౧౭	కారయ	కారయతి
౩౦౨	౪	తత్వమసీ	తత్త్వమసీ
౩౦౩	౧౪	తత్వమసి	తత్త్వమసి
౩౦౪	౨౩	తదవ	త్తదవ
౩౦౫	౨	తత్వమసి	త౽త్త్వమసి
౩౦౭	౧౫	ఖ రేష్ట్వ	ఖ రేష్ఠో
౩౦౮	౧౨	తత్వమసి	తత్త్వమసి
౩౧౦	౧	అపి	అపిచ
,,	౬	ఉశిన	ఉంశిన
౩౧౫	౧౦	రసవరత	రనవరత
౩౧౮	౩	ధర్మా	ధర్మాః
౩౧౯	,,	కఞ్చకిత	కఞ్చుకిత
౩౨౪	౧౩	శ్రోత్ర	శ్రోత్ర
,,	౨౧	తత్రత్ర	తత్రతత్ర
౩౨౭	౧౧	పఞ్జర	పఞ్జర
౩౨౯	౨	పరతన్త్రః,	పరతన్త్రః..
౩౩౦	౧౨	మాపద్యేథ	మాపద్యథ
౩౩౪	౨	నిర్భిణ్ణం	నిర్భిన్నం
౩౪౨	౨౩	తృవృ	త్రివృ

—:*:—తృతీయాధ్యాయ చతుర్థాధ్యాయః—:*:—

౧	౧౦	ఓమ్తదన్తర	ఓమ్॥ తదన్తర
౩	౪	వ్రస్తుతః	ప్రస్తుతః
,,	౧౩	భతే	భ్యతే
౪	౨	మహేశ్వస్సః	మహేశ్వరస్సః

పుటమ్.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౫	౧౨	త్రయః	శ్రుతయః
౬	,,	ఉక్తేన	ఉక్థేన
,,	౨౩	ప్రద్యమానే	పద్యమానే
౭	౪	ప్రవిశంతీ	ప్రవిశన్తి
,,	౧౭	ప్రతీయ్యన్తే	ప్రతీయన్తే
,,	౧౯	దుర్ద్భోధిత	దుర్బోధిత
౮	౧౧	దష్టభ్య	దవష్టభ్య
౧౧	౧౨	శ్రృతిర్హి	శ్రుతిర్హి
,,	౧౯	మనైనంచ	మనేవంచ
,,	౨౧	రూప	రూపా
౧౨	౧౩	మనైవం	మనేవం
,,	౧౯	ప్రవిలీయతే	ప్రవిలీయతే
,,	౨౨	అనైవం	అనేవం
౧౩	౪	అనైవం	అనేవం
,,	౧౯	శయత్వం	శయవత్త్వ
౧౪	౮	అనర్థక్య	ఆనర్థక్య
,,	౧౦-౧౧	స్మత్యుక్తా	స్మృత్యుక్తా
౧౫	౧౮	దిష్టాకా	దిష్టాదికా
౧౬	౧౨	మనిష్ఠా	మనిష్టా
౨౦	౩	నహై	సవై
,,	౨౫	సాధారణేతి	సాధారిణేతి
౨౧	౧౦	దృష్టద్యుమ్న	ధృష్టద్యుమ్న
౨౩	౫	సత్సభావః	సతత్సభావః
,,	౧౪	దాకాకాశాది	ఘాకాశాది
౨౪	౧౩	తకారా	పకారా
,,	౧౫	సమస్తమ్	సమాప్తమ్

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౨౬	౬	యదత్త్ర	యదత్ర
,,	౧౩	వివిదషస్తి	వివిదిషస్తి
,,	౨౪	త్తప్తి	తృప్తి
౨౭	౧౬	దేవనేత్రేణ	దైవనేత్రేణ
,,	౨౪	జీవన	జీవేన
౨౯	౮-౯	ద్వితీతీయ	ద్వితీయ
,,	౧౬	సుమస్త్య	సుషుప్త్యా
౩౧	౧౮	తత్పృరా	తత్పూర్వా
౩౨	౧౯	కంత్వ	కత్వం
౩౬	౫	విర్యయమ్,	విపర్యయమ్,
౩౭	౮	ప్రకృత	ప్రకృ
,,	౧౧	దిష్ఠాతరి	ధిష్ఠాతరి
,,	౧౩	సప్నా	స్వప్నా
౩౮	౨౦	త్రిష్టతిః	త్రిష్ఠతిః
,,	౨౫	ప్రిబోధన	ప్రిబోధ
౪౩	౧౬	సంస్కృతయః	స్సంస్కృతయః
౪౫	౯	దేవావచతుత	"దేవావచతుత
,,	,,	కే"యూ	కేయూ
౪౭	౫	కాజ్ఞరా	కాఙ్క్ష
,,	౧౮	జగది	జగ"ది
౪౮	౨౨	దృశ్యదే	దృశ్యతే
౪౯	౧౮	శజ్ర్యా	శజర్యా
౫౧	౬	బాషరాళి	బాపరాళి
౫౩	౫	వ్రిసన్న	ప్రిసన్న
,,	౯	త్వరాంపశ్యతి	త్వరాజ్పశ్యతి

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౫౩	౯	కచ్చిద్ధరః	కశ్చిద్ధీరః
౫౪	౧౮	పీశానీశా	విశనీశా
౫౫	౧	ధ్యాయమనో	ధ్యాయమానః –
,,	౧౪	యదేవేహ	"యదేవేహ
౫౮	౧౩	పనుత్య	పనుత్ర్య
,,	౧౮	వణయస్యై	వయస్యై
౬౫	౧౯	విషయివిషయి	విషయవిషయి
౬౮	౧౫	శ్రద్ధధానాయ	శ్రద్దధానాయ
,,	౨౨	బ్రిహస్పతి	బృహస్పతి
౬౯	౧౨	భగవతీం	భాగవతీం
,,	౨౦	పుత్రా	పుత్రాయ
౭౦	౧౧	తద్వికృత	తద్వికృతి
౭౩	౩	దన్యతేమే	దన్యత్రేమే
,,	౪	స్నజేహా	నజేహః
,,	౧౪	గాయత్ర్యాఖ్య	గాయత్ర్యాఖ్య
౭౪	౧౨	భేదాభా	భేదాభావా
౭౭	౨౪	ద్వ్యర్థ	ద్వ్యర్థ
౭౮	౧	ఏక	ఏకః
,,	౫	గ్రిహీతిః	గృహీతిః
,,	౧౭	ఆధ్యాత్మ	అధ్యాత్మ
,,	౨౦	ధనునా	ధమనాం
౭౯	౪	ఆవధారణమ్	అవధారణమ్
,,	౧౭	నృసిహ్మ	నృసిహ్మ
,,	౧౮	ప్రికాశయ	ప్రకాశయతి
పుటసఙ్ఖ్యా		౬౮	౮౧
౮౦	౧౫	ఆవతారాః	అవతారాః

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౮౩	౬	సజ్జీరీ ష్టం	సజ్జీరీ ష్టం
,,	౨౩	సంరహతి	సంహరతి
౮౪	౧౮	సంహీాయత	సంహీాయత
౮౫	౪	శాట్యాయన	శాట్యాయనిన
,,	౧౨	సుకృత	స్సుకృత
,,	౨౪	వస్వాదికం	వస్వాదికం
౮౬	౪	శబ్దత్వాత్	త్వాత్
౮౭	౧౧	రూపగాయే	రుపగాయే
౯౨	౧౯	ఉభయ	ఉభయా
౯౩	౨౫	విద్విద్యాయాం	విద్యాయాం
౯౪	౩	ననేతర	నేతర
,,	౯	తీజాయకా	జాతీయకా
,,	౧౮	వ్యాహాతో స్తి	వ్యాహారో స్తి
,,	౨౦	దేవయోన	దేవయాన
౯౫	౧౭	సమధాస్య	సమాధాస్య
౯౬	౧	అధికారి	అధికారి
,,	౨౦	సఙ్చరే	సఙ్చరే
౯౭	౨౨	విద్యాయాం	విద్యాయాం
౧౦౦	౬-౭	దదశే	దదృశే
౧౦౦	౧౯	తత్ఫటాంచ	తత్ఫలానాంచ
౧౦౪	౭	పురుషం	పురుషం
౧౦౫	౫	స్వదేహః	దేహః
,,	౯	ఉపస్థిలి	ఉపస్థితే
,,	౧౩	రూపైభవతి	రూపైవభవతి
,,	౧౭	పూర్వ	పూర్వ
,,	౨౧	దష్టాజ్ఞ	దష్టా జగ

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
౧౦౬	౧౧	త్ప్రతిబన్ధః	ప్రతిబన్ధః
,,	౧౩	భగద్భక్తి	భగవద్భక్తి
౧౦౮	౨	సమాని	సమానాని
,,	౯	ద్బబలీయః	ద్బలీయః
౧౦౯	౩	పరకరణ	పకరణ
,,	౨౫	కుర్యాత్తీ	కుర్వాత్తీ
౧౧౫	౨౦	దిత్యా	దిత్య
౧౧౬	౩	కారమ్భ	కరమ్బ
,,	౬	వృజ్య	వ్రిజ్య
,,	౧౧	శ్శరీరే	శరీరే
,,	౧౩	తేక్యై	త్యైకే
,,	౧౪	భవతిని- ఖిల	భవతి- నిఖిల
౧౧౪	౩	ణసమేత్య	నసమేత్య
౧౧౮	౪	ప్రతివేద	ప్రతివేదం
,,	౧౧-౧౨	అన. న్య	అనన్య
,,	౧౨	త్యాద్వా	తా వా
౧౧౯	౩	ఆథ	అథ
,,	౧౯	,,	,,
౧౧౯	౨౧	రాషమన్త్రాః	రామమన్త్రాః
౧౨౦	౬	జానాన్యపి	జాన్యపి
,,	౧౧	శ్చీయత్తే	శ్చీయతే
,,	౧౮	మధ్వవసీయతే	మధ్యవసీయతే
౧౨౦	౧౯	తద్వత్ప	తద్వ
౧౨౧	౮	పిహింసకా	విహింసకా
౧౨౩	౧౪	శక్తైవ	శక్త్యైవ
౧౨౫	౧౩	చక్షుషామ్	చక్షుషామ్,

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్
,,	౧౫	ష్ఛని	చ్ఛుభి
,,	,,	సమ్ప్రచరత్సు	"సమ్ప్రచరత్సు
,,	౨౨	దర్శనావాచ్ఛ	దర్శనాచ్ఛ
౧౨౮	౧౭	స్వాన్యత స్త్రైవ్యేణ	స్వాన్వత స్త్రైవ్యేణ
౧౨౯	౩	స్వావ స్త్రైవ్యేణ	సాత స్త్రైవ్యేణ
,,	౫	విద్యాయామ	విద్యాయాఃగి
,,	౧౮	శ్రుతిక్యైః,	శ్రుతిభ్యః,
,,	౨౨	మిత	మత
౧౩౧	౧౬	భూతార్థ	భూతార్థే
,,	౨౨	ఆగ్ని	అగ్ని
౧౩౨	౧౨	శబ్ధ్యతే	శబ్ద్యతే,
౧౩౪	౨౧	హరిష్య	హరిష్యస్తే
౧౩౬	౧౮	ప్రవృతం	ప్వృతం
౧౩౯	౯	ఉర్ధ్వ	ఊర్ధ్వ
,,	౧౬	ప్రజాపత్యం	ప్రాజాపత్యం
,,	౨౧	సిలోఞ్ఛ	శిలోఞ్ఛ
౧౪౦	౧౪	కుటుమ్పం	కుటుమ్బం
౧౪౧	౭	శ్రుతే	శ్రుతేః
౧౪౨	౧౭	క్రీసూ	క్రీమా
౧౪౩	౨	ప్రయోజనక	ప్రయోజక
౧౪౪	౫	స్నత్సాధనీ	స్తత్సాధనీ
,,	౨౪	వ్యిదానాం	విద్యానాం
౧౪౫	౨	త్తదజ్ఞ	స్తదజ్ఞ
,,	౧౮	మమాదీని	మాదీని
౧౪౬	౧౨-౧౩	మనసి	మనస్తి
,,	౨౧	సంజ్ఞతి	సజ్జతి
,,	౨౨	శమదమానీ	శమదమాదీనీ

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౪౪	౧౪	చవత	భవత
౧౭౦	,,	మాభోగేన	సూ॥ భోగేన
౧౯౦	౧౩.	పలభ్యతే	లభ్యతే
౧౯౫	౨౪	హృదిస్థ్న	హృదిస్థ
౧౯౬	౧౫	గతా	గత
౨౦౩	౧	మాసేభో	మాసేభ్యో
౨౦౬	౧౩	తచ్ఛ్రి	తచ్ఛ్రీ
౨౦౪	౧	గమయ	గమయి
౨౦౮	౧౪	సన్తః,	స్సన్తః,
౨౧౧	౪	త్యుపాసితే	త్యుపాసీతే
౨౧౩	౬	దావరేణే	దావరణే
,,	౯	నావరేణే	నావరణే.
౨౧౪	౨౧	రమాత్మో	పరమాత్మో
౨౧౯	౨౬	శుతి	శ్రుతి
౨౨౧	౨౩	విర్భావం.	విర్భావం
౨౨౪	౨౦	ప్రదీవ	ప్రదీప
,,	౨౪	కరణ	ధికరణ
౨౨౫	౨౬	విరో	విరోధః
౨౨౬	౧	ధః, యన్తే	యన్తే
,,	౩	దిదిరూపేణ	దిరూపేణ
౨౩౦	౧౦	లిఙ్గగ	లిఙ్గ
౨౩౧	౨	విధప,	విధప
,,	౧	భిదం	భిధం
,,	౧౪	సుష్ఠ్వా నేన	సుష్ఠ్వా సేన
౨౩౨	౧౨	భిదం	భిధం

౧౫౮	భక్తిః పునాతి మన్నిష్ఠాః	౧౧	౧౪	౨౧
౧౩౯	సావిత్రంచ ప్రాజాపత్యం	౩	౧౨	౪౨

పు.	ప.	అశుద్ధమ్.	శుద్ధమ్.
౧౪౭	౨	ప్రతిపద్య	విప్రతిపద్య
౧౪౯	౭	ధ్రువాస్మ	ధ్రువాస్మృ
౧౫౧	౧౪	సుష్మితా	సుష్ఠితా
,,	౧౫	సన్ధాయా	స్థాయా
౧౫౨	౪	అనాశ్రితః	"అనాశ్రితః
,,	౧౦	ఆనభిభవ	అనభిభవ
,,	౧౨	కారిణే	కారిణీ
,,	౨౦	తి'	తి,
౧౫౩	౧౨	సమ్బన్ధిభిః	సమ్బద్ధిభిః
,,	౧౪	శ్శ్రద్ధధాన	శ్శ్రద్దధాన
,,	౧౬	ద్బ్రహ్మణో	ద్బ్రాహ్మణో
౧౫౭	౩	ఉపప	ఉప
,,	౧౩	ఉద్భద్ధం	ఉద్బద్ధం
౧౫౮	౧	ద్విషద్గుణ	ద్విషద్గుణ
,,	౧౪	ఫలవాప్తి	ఫలావాప్తి
౧౬౦	౪	సూ	సూ॥
౧౬౧	౧౪	పదిశ్యతే	పదిశ్యన్తే
౧౬౩	౨	ఆత్మక్రీడ	"ఆత్మక్రీడ
౧౬౭	౧౮	ద్భజానా	ద్భజనా
౧౬౮	౧	వర్ధ ఇతి"పిబ	వర్ధత ఇతి"పిబత
,,	౬	భవతీ	భవతీతి
౧౬౯	౧	లబ్ధ్వా	లబ్ధా
౧౭౧	౨౦	ద్భ్రహ్మ	ద్బ్రహ్మ
,,	౨౧	తృత్ప	తృప్త
౧౭౪	౧	శుచా	శుచా
,,	౧౦	చిత్తస్యై	చ్చిత్తస్యై

శ్రీః.

శ్రీ సీతారామాభ్యాంనమః.

శ్రీమచ్ఛుక భగవత్పాదాచార్య విరచిత

సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసా భాష్యాఖ్యమ్.

—శ్రీమచ్ఛుక భాష్యమ్—

తం వన్దే పరమాచార్యం పాదుకీకృత మన్మథమ్ ।
శుకశాస్త్రగురుంసీతారామార్యంమనుజాకృతిమ్॥

శ్రీకృష్ణమాచార్య విరచిత సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసా భాష్య
చన్ద్రికాన్తర్గత మూలస్థ కఠిన ప్రమేయవ్యాఖ్యా.

వ్యాఖ్యాన మఙ్గళ శ్లోకః.

అఖిలనిగమవేద్యం విశ్వజన్మాదిలీలం విధిముఖ సురవన్ద్యం జీవరాశీశమీడ్యమ్ । భజనపరవశేభ్యో భుక్తిముక్తీదిశన్తం సురతరు భువిసన్తం రామభద్రంనమామి ॥౧॥ మునిగురుశుకతుల్యంప్రాప్త తన్నామధేయం ప్రథితసకలవిద్యం వత్సగోత్రప్రదీపమ్ । అజిత రుచిరలీలాకృష్టచిత్తంగురుంతం విదిత నిగమవేద్యం భాష్యకారం నమామి ॥౨॥ కృతద్భాష్యంసుధీభాష్యంశ్వరప్రభధిషణ స్త్వహమ్। తథాపితత్కృపాతస్య వ్యాఖ్యానేహాంయునక్త్యహో ॥ 3 ॥ ఏతద్భాష్యాన్వయాచ్ఛుద్ధ్యన్మేయంగీరసత్యపి। అప్యావిలంహి రథ్యామ్భో గఙ్గాసఙ్గాద్విశుద్ధ్యతి ॥ ౪ ॥ ఏషాంస్వాన్తంభవేత్త్రాన్తం మహావివృతి వీక్షణే । తత్కృతేతాంతుసఙ్క్షిప్య క్రియతే భాష్య చన్ద్రికా॥ ... ... ॥౫॥

గ్రన్థస్య ప్రారమ్భః

విశ్వంయస్స్వకృతంవిభజ్యసతతంజీవైరసంఖ్యైర్యుతం

సకల జగత్కారణకారణభూత ముముక్షూపాస్య శ్రీనారాయణాత్మక పరతత్త్వోపకరణ తదుపాసక నిఖిల జీవ తత్ప్రాపకోపాయ తత్ప్రాప్తిరూప ఫల యాథాత్మ్యమనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానతో నైవం విధా మనవరతం సంసార తాపత్రయాభితప్తానాం జీవానాం ప్రదర్శ్య తత్తాపోపశమనీం సాక్షాన్మోక్ష సాధనీం శ్రీనారాయణ చరణారవింద భక్తిముత్పాదయితుం శ్రీభగవత్కృష్ణద్వైపాయన సమ్ప్రణీత సర్వ వేదాన్త సారార్థ నిర్ణాయక న్యాయ కలాపరూప సర్వ వేదాంత సార మీమాంసాఖ్య శాస్త్రవివరణే పరమకారుణికేన శ్రీహరిణా నియుక్త శ్రీశుకాచార్యాపరావతారరూప శ్రీవత్సకుల తిలకోఽవిరత బృహద్వ్రతః ప్రథిత సకల విద్యః పరమహంస పరమగురు శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యాభిధాన స్సర్వవేదాంతసారాత్మక శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాంతం నిదిర్దీర్షుర్భగవాన్భాష్యకారః ప్రారిప్సిత వివరణ విశేషరూపసూత్రభాష్య ప్రత్యూహ నివృత్త్యాదిసిద్ధయే సర్వవేదాంతసార మీమాంసా నిర్ధారిత జగజ్జన్మాది విచిత్ర లీల పర తత్త్వాత్మక శ్రీ నారాయణ ప్రణామ లక్షణం మంగళమాచరతి —(విశ్వ) మితి— యః- నారాయణః, స్వకృతమ్- నిజనిర్మితమ్, విశ్వమ్- జగత్, బహుధా విభజ్య- నామరూపాభ్యాం వ్యాకృత్య, తథాచ శ్రుతయః " యస్సలత్వేదమనుప్రవిష్ట ఋషిణా చక్రే ప్రశస్తిస్తాః " ఇతి- " నామరూపక్రియాధత్తే సకర్మాకర్మకః పర " ఇతి- " సర్వాణిరూపాణి విచిత్య ధీరః- నామానికృత్వాభివదన్ యదాస్తే " ఇతిచ; బహుధా విభాగ హేతుః (జీవైరసంఖ్యైర్యుత) మితి, అస్య విశ్వమిత్యనేన సమ్బన్ధః,

తస్మిన్సాధుజనావనాయ చ ముహుః ధత్తే ఽవ
తారాన్బహూన్ । యత్పాదాంబుజభక్తిరేవ

తతః కిమత ఆహ—(తస్మి) న్నితి—తస్మిన్- విభక్తనామరూపే విచిత్ర భోక్తృభోగ్యవర్గాత్మకే జగతి, బహూన్ - అసంఖ్యేయాన్, అవతారాన్- కౌమారాదీన్, ధత్తే- కరోతి, తథాచ శ్రుతిః, "స ఏవ ప్రథమం దేవః కౌమారం సర్గమాశ్రితః" ఇత్యారభ్య "అవతారా హ్యసంఖ్యేయా హరేస్సత్త్వనిధేర్ద్విజాః। యథా విదాసినః కుల్యాః సరసస్స్యుస్సహస్రశః" ఇతి; కిమర్థమిత్యత ఆహ—(సాధుజనావనాయ చ) ఇతి—ఇహ, సాధవః-తితిక్షవః, కారుణికాః; "సుహృదస్సర్వదేహినా" మిత్యారభ్య "త ఏతే సాధవస్సాధ్వి సర్వసఙ్గవివర్జితాః" ఇత్యుపదిష్టవిశేషణాక్రాన్తా గ్రాహ్యాః, తే చ తే జనాశ్చ, యద్వా "విష్ణుజనప్రియ" ఇత్యత్ర విష్ణుజనవత్సాధూనాం జనాస్సాధుజనాః, భగవద్భక్తభక్తాః, తేషామవనం-రక్షణం, తస్మై, స్వీయ లీలావతార చరితామృత శ్రవణాదిలక్షణ భక్తిరూపోపాయ ముత్పాద్య తేషాం మోక్షదానాయేతి యావత్; చాద్దుష్టదమనాయేతి సూచయతి; "జీవస్య యస్సంసరతో విమోక్షణం త్వజానతో నర్థవహాచ్ఛరీరతః। లీలావతారైస్స్వయశః ప్రదీపకైః ప్రాజ్వాలయత్త్వాతమహం ప్రపద్యే" ఇతి, "యస్త్వద్విధానామసతాం ప్రశాంతయే రూపాణి ధత్తే సదనుగ్రహేచ్ఛయా" ఇతి చ శ్రుతేః, "పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతామ్। ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే" ఇతి స్మృతేశ్చ, నను, "బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్-తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి" ఇత్యాదౌ జ్ఞానస్యాపి మోక్షోపాయత్వ శ్రవణాత్కథం భక్తిమాత్రస్య తదుపాయత్వముక్తమిత ఆహ—(యత్పాదాంబుజభక్తిరేవ) ఇతి. అత్ర ఏవేన వ్యవచ్ఛేదాత్ జ్ఞానస్య ముక్తిం ప్రతి మార్గాంతరత్వః

(భక్తేర్ముక్తిం దురాపాం పరైః

ప్రాప్యశేవ్యాపకేఽయతి- అత ఏవైవం శ్రూయతే “ సుదుశ్చరా
మిమాంమన్యే యోగచర్యామనాత్మనః । యథాఞ్జసా పుమాన్ సిద్ధ్యే
త్తన్మే బ్రూహ్యఞ్జసాఽచ్యుత॥ ప్రాయశః పుణ్డరీకాక్ష యుఞ్జన్తో
యోగినో మనః । విషీదన్త్య సమాధానాన్మనోనిగ్రహకర్శితాః ”
ఇతి ప్రశ్నస్యోత్తరత్వేన “ హన్త తే కథయిష్యామి మమ ధర్మాన్
సుమఙ్గలాన్ । యాన్ శ్రద్ధయాచరన్మర్త్యో మృత్యుం జయతి దుర్జయ”
మిత్యారభ్య “ అయం హి సర్వకల్పానాం సధ్రీచీనో మతో మమ” ఇతి
ముక్తిం విశినష్టి (దురాపాం పరైః) ఇతి—పరైః- కర్మభిః, దురాపామ్-
దుష్ప్రాపాం, అనేన తు కర్మణాం గీతానామ తన్మార్గత్వం కథేతి దర్శ
యతి ; అత్ర ఏవకారస్య దురాపాం పరైః ఇత్యస్య చ భిన్నార్థక
త్వాన్నాత్ర పౌనరుక్త్యం శఙ్క్యమ్, యద్యపి “ బ్రహ్మవిదా
ప్నోతి పరమ్ - తమేవం విద్వానమృత ఇహ భవతి ” ఇత్యత్ర వేదనస్య
మోక్షసాధనత్వమివ ప్రతీయతే తథాప్యపి చేయం భక్తిరేవ వేదాం
తేషు భాగవతధర్మ ఇత్యాత్మవిద్యేత్యుపాసనమితి జ్ఞానమితి చో
చ్యత ఇతి భక్తేర్జ్ఞాన సంజ్ఞాకరణం భాష్యాదిహ వేదనం స్మరణా
త్మక భగవద్భజనపర మిత్యవగమ్యతే, యద్వా- “విదిలాభ” ఇతి
స్మృతే బ్రహ్మవిద్యతే భజనీయత్వేన లభ్యతే అనేనేతి బ్రహ్మవిత్ -
విద్వాన్ ఇత్యత్రాపి విన్దతే భజనీయత్వేన బ్రహ్మ లభత ఇతి చ వ్యుత్ప
త్త్యా హి జ్ఞానస్య తత్సాధనత్వ మవగమ్యతే, కిన్తు-భక్తేరేవ; ఏతే
న “ నాన్యః పన్థా అయనాయ విద్యతే ” ఇతి భక్తేస్తదుపాయత్వ
ప్రతిషేధః ప్రతీయత ఇత్యేతదపి ప్రత్యుక్తమ్, “భక్త్యాహమేకయా
గ్రాహ్య ” ఇత్యాది సర్వవేదాన్త సారగత తద్వాక్య శేషాచ్చ;
కథం తర్హ్యష్టాఙ్గయోగలక్షణస్య జ్ఞానవర్త్మన స్సూత్రభాష్యయో
ర్దేవయానేన మోక్షప్రాపకత్వం ప్రత్యపాదీతి చేద్బాఢమ్, అష్టాఙ్గ

స్తుం సర్వజ్ఞం మహాన్తం నమామి కరుణం నారాయణం సద్గుణమ్॥౧॥

యోగస్య తత్ర భాష్యకృతా అసకృదుపకారత్వోపపాదనాత్తదభిప్రాయేణైవేహాష్టాఙ్గయోగలక్షణస్య జ్ఞానవర్ధనేన తదనుపాయప్రాయత్వం ప్రకటీకృతమ్, తతశ్చ భక్తైరేవాఙ్గినో మోక్షసాధనత్వావగమాత్తదుపాయత్వముపపద్యత ఇతి విభావనీయమ్; తతస్తం విశ్వసృష్ట్యాదికర్తారం విచిత్రకర్మా సంఖ్యేయజీవయుక్తస్య జగతస్తత్తజ్జీవకర్మానుగుణం బహుధా విభాజకత్వాత్ప్రసిద్ధాం భగవతస్సర్వజ్ఞతామాహ-(సర్వజ్ఞ)మితి— "సర్వం పుమాన్ వేద గుణాంశ్చ తద్జ్ఞో న వేద సర్వజ్ఞమనన్త" మితి, "యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్" ,, ఇతి చ శ్రుతేః, కరుణమ్- పరమకారుణికమ్, తథాచ శ్రూయతే "పరమమఙ్గళ పరమకల్యాణ పరమకారుణిక,, ఇతి, శ్రీభగవతో నారాయణస్య కల్యాణగుణానామానన్త్యాద్వివిచ్య కథితుమశక్యతయా ఏకోక్త్యా తస్య సర్వగుణపూర్ణత్వమాహ-(సద్గుణ)మితి—సంతః-సదాతనసత్తాకాః, గుణాః- సత్యశౌచదయాక్షాన్త్యాదయో యస్మిన్ తమ్, తథాచ శ్రూయతే- "సత్యం శౌచం దయాక్షాన్తిస్త్యాగస్సంతోష ఆర్జవ ,, మిత్యారభ్య "ఏతే చాన్యే చ బహవో యస్మిన్నిత్యా మహాగుణాః। ప్రార్థ్యా మహత్త్వమిచ్ఛద్భిర్న వియన్తి స్మ కర్హిచి ,, దితి, ఏవంవిధసర్వసద్గుణపరిపూర్ణం నారాయణం నమామి- నమస్కరోమి, (నారాయణశబ్దార్థస్తు) నరాణామ్ - జీవానామ్. సమూహో-నారమ్,తత్-అయనం-స్థానం. యస్య సనారాయణః,యద్వా-నరాత్సంభూతా నారాః- ఆపః, తాః అయనం యస్య స నారాయణ ఇతి, తథాచ సర్వవేదాన్తసారే శ్రూయతే, ' నారాయణస్త్వం నహి సర్వదేహినామాత్మాస్యధీశోఽఖిలలోకసాక్షీ। నారాయణోఽఙ్గం నరభూజలాయనాత్తచ్చాపి సత్యం న తవైవ మాయయా,, ఇతి. అత్ర శ్రీభగవతో నారాయణస్య విశ్వసృష్ట్యాదిలీలానిరూపణసమా

రమ్యేణ వ్యాచిఖ్యాసిత వేదాంత మీమాంసార్థాః సూచితాః, తథాహి, తత్ర ప్రథమాధ్యాయ నిర్దిష్ట నిఖిల జగత్కారణకారణత్వాదిగుణకోపాస్య స్వరూపం (విశ్వంయస్స్వకృత)మిత్యనేనాత్ర సూచయతి- తథా(విభజ్యబహుధాజీవై)రిత్యాదిపద్యైర్మతాంతర నిషేధ పూర్వకం ద్వితీయాధ్యాయాధ్యవసిత సోపకరణోపాసక స్వరూపం సూచయతి, ఏవం (యత్పాదాంబుజభక్త ఏవే) త్యనేన తృతీయాధ్యాయ నిర్ణీతం సాక్షాన్మోక్షోపాయో భక్తిరేవేత్యేతత్సూచయతి, తద్వ(ల్లభతేముక్తి)మిత్యనేనచతుర్థాధ్యాయరాద్ధాన్తిత మోక్షరూప ఫలం సూచయతి. ఏవం వ్యాచిఖ్యాసిత సర్వ వేదాంతసార మీమాంసాధ్యాయ చతుష్టయార్థానామిహావగమాచ్చికీర్షిత భాష్యకృతి ప్రతిజ్ఞాచ సూచితా, కేచిన్నిజ మనీషయా వేదాంత సూత్రాణ్యన్యథా వ్యాచక్షాణా భక్తిజ్ఞానాది స్వరూప విభాగమిదమిత్థమిత్యనవగమ్య అష్టాఙ్గయోగ లక్షణం జ్ఞానమేవ యథోక్త సాక్షాన్నిశ్శ్రేయస సాధనీభూత భక్తియోగత్వేన వర్ణయన్తి; ఏతన్మతే మోక్ష సాధనస్య దుష్కరత్వాన్మోక్షస్యాపి దుర్లభత్వం ప్రతీయతే, అపరేత్వేవమేవ నిజమనీషయా సూత్రాణి వ్యాఖ్యాయ మాత్రకారాభిప్రాయాజ్ఞానేన జ్ఞాన మేకమేవ మోక్ష సాధన మితి నిశ్చిన్వానా జీవేషు బన్ధ, మోక్ష, దేవత్వ, మనుష్యత్వ, స్త్రీత్వ, పుంస్త్వ, స్థావర జఙ్గమత్వాదికం సదాతన మితి వ్యవస్థాపయన్తి- తన్మతే మోక్షోపాయో ప్యసుసాధ్యోన మకిఞ్చిత్కరమేవ, అన్యేపున రన్ధపరమ్పరయా విశ్వమిథ్యాత్వవాదినో బ్రహ్మసూత్రాణి స్వయం చ మిథ్యాభూతానితి వదంతస్సంతస్స్వప్రమాదతో మిథ్యాభూతబ్రహ్మ ... త్రాణి వ్యాచక్షాణా బ్రహ్మైవ మిథ్యాభూతోపాధివశా ... పరికల్ప్య తస్మిన్ పరబ్రహ్మణ్యేవ స్వానుభూయ మాన విశ్వభ్రమాజ్ఞాన సంసారాదినిఖిలదోషానారోప్య మిథ్యా

భూతస్య జీవస్య మిథ్యాభూత శ్రుతిసిద్ధ బ్రహ్మణా సహ మిథ్యా భూతైక్య జ్ఞానమేవ తస్య మిథ్యాభూత మోక్షోపాయ ఇత్యేవం బహువిప్రతిషిద్ధ ప్రలాపేనాఖిలాన్ వేదానాకులీకృత్యాత్మానమన్యా న్మందమనుజాంశ్చ యథోక్త నైశ్శ్రేయసా ద్భక్తి మార్గాద్భ్రంశ యిత్వాంధే తమసి నిమజ్జయన్తి, అతో వేదోప్యేవం విధాన్ ద్రష్టు మపి బిభ్యేత్, తథాచ స్మర్యతే, "బిభేత్యల్పశ్రుతాద్వేదో మామ యం ప్రతరేదితి, "ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహ యేత్" ఇతి, తదితరే ఉపాధి సత్యత్వవాదినోప్యుపాధిమిథ్యావా దివ దుపాధివశాద్బ్రహ్మణ ఏవ నానాజీవభావం పరికల్ప్య సత్త్వా నేవ స్వానుభూయమాన విశ్వభ్రమాజ్ఞాన సంసారాది నిఖిలదోషా నుపపాదయంతః ఉపాధ్యవచ్ఛిన్న బ్రహ్మైకదేశ భూతానాంజీవా నాం తాదృశదోష భూయిష్ఠ బ్రహ్మైక్యజ్ఞానమేవ మోక్షోపాయ ఇతి పూర్వవద్విప్రతిషిద్ధం ప్రలపంతస్స పూర్వవదధఃపతన్తి, ఏవమే వాన్యేపి స్వస్వ మనీషయా సర్వతో వేదవిరుద్ధ రాద్ధాన్తా న్కల్ప యన్తి, తదేతం సర్వం దర్శితక్రమేణోత్తరోత్తరం పాపీయాసత్పక్ష నివహం ముముక్షవో భగవన్నియోగ నిర్వర్తితశ్రుతిసూత్రానువిధా య్యఖిల పక్షవసీయస్సుగమ మైతచ్ఛ్రుత భాష్యావలోకన మాత్రతో నాద్రియంతఇతి మహావిస్తృతా స్థితమత్రిగ్రన్థవిస్తరభయాన్నవిశ్వాది శబ్దానాం ప్రక్రియా వివక్ష్యతే, అస్మిన్మఙ్గళగ్రంథే ఆదితశ్శ్రీకర సగణ ప్రయోగేన భగవాన్భాష్యకారస్యైతద్భాష్యాధ్యేతౄణాం సర్వాపేవాశిష ఆశాస్త ఇతి గమ్యతే; శ్రియో మోక్షాది నిఖిలసమ్ప ద్రూపత్వాత్॥ ... ... ॥౧॥

ఏవం చికీర్షిత సర్వవేదాంతసార మీమాంసాభాష్య గ్రంథస్య నిష్ప్రత్యూహ పరిసమాప్త్యర్థం సర్వోపప్లవశాన్త్యర్థం చేష్ట దేవతా ప్రణామరూపం మఙ్గళమనుష్ఠాయస్వస్య సూత్రభాష్యకర్తృత్వే భగ

శ్రీబేరాపుర

వన్నియోగ ప్రకారం కథయన్ చికీర్షిత గ్రంథస్య మహా గ్రంథ త్వాత్త న్నిర్విఘ్న పరిసమాప్తిం పునరాశాస్తే— (శ్రీబేరే) తి— అత్ర పదాతిరేకేణపాదత్రయేణ భగవన్నియోగప్రకారంకథయతి, శిష్టపాదేనతు చికీర్షితగ్రంథ పరిసమాప్తిరూప మంగళాశాసనమ్, మంగళం తావ ద్దుఃఖా సమ్భిన్న సుఖానుభవ రూపమ్, వైషయిక సుఖస్య సదాదుఃఖ సమ్భేదా త్తద్వ్యావృత్త్యర్థం తదసమ్భిన్నత్వ విశేషణమ్, తథాచేహ మంగళపదేన శ్రీభగవల్లీలాకథామృత నిషేవణాధిగమ్యమాన నిర్వృతిరధిగమ్యతే, "పరమమంగళాయతనగుణ గణకథనోఽస్మి", తి, " తదేవసత్యంతదుహైవమఙ్గళం తదేవ పుణ్యం భగవద్గుణోదయమ్ । తదేవరమ్యంరుచిరంనవంనవం తదేవశశ్వన్మనసోమహోత్సవమ్ ॥ తదేవశోకార్ణవశోషణంనృణాం యదుత్తమ శ్లోక గుణానువర్ణన " మితిచశ్రుతేః, గుణానువర్ణనస్య యథోక్త మంగళనిష్పాదకత్వా న్మంగళత్వ ముపపద్యతే, ఏవమేవవందనాదేస్స్వాభీష్టగ్రంథసమాపనాదిద్వారావా యథోక్త నిర్వృతిహేతుత్వా త్తత్త్వముపపన్నతరమ్, తదేవ సత్య మిత్యత్రా ప్యహైవేతి నిపాతత్రయేణ " సాత్త్వికంసుఖమాత్మోత్థం విషయోత్థంతురాజసం। తామసంమోహదైన్యోత్థ " మిత్యుక్తసాత్త్వికాదిసుఖత్రయం వ్యావర్త్యతే, ఇహాఽపి చికీర్షిత గ్రన్థ నిష్ప్రత్యూహ పరిసమాప్తేర్యథోక్త మంగళహేతుత్వాదన్నహేతౌ పృథివ్యామన్నత్వ నిర్దేశవత్సువచం మంగళత్వ మితి భావః, తతశ్చ భవబంధం హరతీతి హరిః, నారాయణో మఙ్గళమ్. చికీర్షితగ్రంథపరిసమాప్తిమ్; కుర్యాదితి వాక్యార్థస్సమ్పద్యతే; సకథం భగవా నిత్యాకాఙ్క్షాయాం మహా- (భగవా) నితి—" ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్యయశసశ్శ్రియః। జ్ఞాన వైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాంభగఇతీరణా" ఇత్యుక్త సమగ్ర

మన్దిరే నివసతః కారుణ్య వారాంనిధే స్తార్క్ష్యకేతస్య

శ్వర్యాది షాడ్గుణ్య పరిపూర్ణ ఇత్యర్థః, పునస్సూత్ర వ్యాఖ్యాన నియోజకత్వేన తం విశినష్టి—(యస్యే)తి = యస్య- హరేః,నిగమః- ఆజ్ఞా, మమూర్తిభేదేన వ్యాసేనసర్వవేదాన్తసారార్థ నిర్ణాయకత్వేన ప్రవర్తితాని వేదాన్తసూత్రాణి సమ్యగ్వ్యాచక్ష్వేత్యేవం రూపేతి యావత్; తస్మాద్ధేతోరిత్యర్థః, వేదాన్తసూత్రాణి - సర్వవేదాన్త సారార్థ నిర్ణాయక న్యాయానీత్యర్థః, వ్యాకుర్వే - వ్యాకరోమి, వివృణోమీ త్యర్థః; కథం భూతస్య? శ్రీబేరా సహితస్య, బేరమ్, మూర్తిః, “ యథా దేహే తథా బేరే న్యాసకర్మ సమాచరేత్ ” ఇతి వైఖానస తన్త్రాదౌ బేరశబ్దస్య మూర్త్యభిధాయకత్వ దర్శనాత్; శ్రియో బేరమివ బేరం యస్యాస్సా తథోక్తా, భూమి దేవీత్యర్థః; తయాసహితస్య- యుక్తస్యేత్యర్థః, పునర్విశినష్టి- (శ్రీబేరా పుర మన్దిరేనివసత) ఇత్యాది విశేషణైః = శ్రీబేరాయాః- భూమిదేవ్యాః, పురే- నగరే,(విద్యమానే) మందిరే, సదా,నివసతః-తపఃకుర్వాణా యాస్తస్యావరంప్రదాయ తత్రైవ తత్ప్రీత్యర్థంసదాసన్నిహితస్య, శ్రియాం భగవత్ప్రీత్యతిశయమాలక్ష్య భూమిదేవీ తావత్కదాచి త్స్వస్యానీలరూప మపోహ్య లక్ష్మీతుల్యకాన్తిం సమ్పాద్యస్వస్యాం భగవత్ప్రీత్యతిశయ సమ్పాదనార్థం కలాప గ్రామాగ్ర్ణ దక్షిణత ఏక స్మింశ్చిత్క్షేత్ర విశేషే భగవంతం శ్రీహరిముద్దిశ్య తపశ్చచార, తత స్తస్యై వరంప్రదాయ తత్ప్రీత్యర్థం తయాసహ తత్రైవ సన్నిహి తోస్తీతి తత్క్షేత్ర మాహాత్మ్య ప్రసిద్ధిః ; ఏతదభిప్రాయేణైవ భూదే వ్యాః శ్రీబేరాత్వమ్, తత్తపః క్షేత్రస్య తత్పరత్వంచ వర్ణ్యత ఇతి జ్ఞేయమ్, సర్వత్ర హేతుః (కారుణ్యవారాంనిధే) రితి-కరుణైవ కారుణ్యమ్, [స్వార్థేష్యఞ్] తస్య, వారాంనిధేః-సముద్రస్య,సదా కరుణాపూర్ణస్యేత్యర్థః, తార్క్ష్యలక్షస్య-గరుడమారుహ్యావస్థితమి

మదర్థమద్భుతతనో ర్వేదాన్త వేద్యాత్మనః । శ్రీబేరా సహిత స్య యస్య నిగమా ద్వేదాన్తసూత్రాణ్యహం వ్యాకుర్వే ఝష భూషణ స్సభగవాన్ కుర్యా ద్ధరిర్మఙ్గళమ్॥ ౨ ॥ శ్రీమద్భాగవతాభిదం భగవత స్తస్యైవ లీలామృతం సంసారాఖ్యరుగౌషధం

పసూగతస్యేతి యావత్; కిమర్థమ్? మదర్థం- మద్విషయే ఆజ్ఞాపనార్థమ్, సూత్రభాష్య మారభస్వేతి మామాజ్ఞాపయితు మితి భావః; అద్భుతతనోః- కటకమకుట శ్రీవత్స కౌస్తుభ హారాఙ్గులీయక కాంచీ పీతామ్బర నూపురాది విచిత్ర దివ్యాభరణాలఙ్కృత ప్రాంశు దివ్య మఙ్గళ విగ్రహస్యేత్యర్థః, వేదాన్త వేద్యాత్మనః- వేదాన్తేషు వేద్యః- భోగాపవర్గార్థ ముపాస్యత్వేన జ్ఞేయః, ఆత్మా స్వరూపం యస్య; ఏవంగుణ విశిష్టస్య యస్య నిగమాత్, వేదాన్త సూత్రాణి వ్యాకుర్వే సభగవా నిత్యగ్రే యోజనీయమ్, ఝషభూషణః- మకరకుణ్డల భూషితః, అనేన భాష్యారమ్భ నియోగావసరే విస్మృతి పచ్చలన్మకర కుణ్డలాభ్యాం గణ్డస్థలయో శ్శోభాతిశయం ద్యోతయతి॥ ... ॥౨॥

తదేవం బలవత్తరం మఙ్గళాశాసనేన చికీర్షిత సూత్రభాష్య గ్రన్థ పరిసమాప్తిం సూత్ర నిర్ణీతానాం భగవల్లీలామృత రూపాణాం సర్వ వేదాంత సారార్థానాం సుగమత్వంచ సిద్ధవత్కృత్య తల్లీలామృతపానమవశ్యం ముముక్షుభిఃకర్తవ్యమితివిధత్తే- (శ్రీమద్భాగవతాభిధ)మితి-శ్రీమద్భాగవతమితి అభిధా-సంజ్ఞా,యస్యతత్తథోక్తమ్, తస్య -నారాయణ స్యైవేత్యర్థః,లీలైవామృతం లీలామృతమ్, తత్కీదృశ్యమ్? సంసారాఖ్య రుగౌషధమ్- సంసార ఇత్యాఖ్యా యస్యాస్తస్యాః, రుజః - మహా రోగస్య, ఆయుర్వేదాభిహిత నిఖిలౌషధే ష్వ సమ్యక్చికిత్స్యస్యేతిభావః ; ఔషధమ్-తన్నివర్తకమిత్యర్థః,కిమిదమమృతం దేవాసురైర్దుగ్ధాబ్ధితో నిష్పాదితామృత

నిరుపమం నారాయణేనస్వయమ్। సర్వామ్నాయభువాసముద్ధృ
తమిదం వేదాన్తదుగ్ధాబ్ధితో వేదవ్యాస కృతైస్సుసూత్ర చషకై
ర్నిత్యంపిబేయుర్ద్విజాః॥ ॥ ౩ ॥

సదృశమ్? న, కింతు, నిరుపమమ్- నిరస్తోపమానమిత్యర్థః, నిరుప మత్వం దృఢయితుం భాగవతామృతస్యాబ్ధిజామృత వైలక్షణ్యం ద్యో తయన్నాహ—(నారాయణేనే)త్యాదినా-కీదృగ్భూతేన ? సర్వా మ్నాయభువా-సర్వే ఆమ్నాయాః- శ్రుతయః, భవన్తి- ఆవిర్భవం త్యస్మాదితి సర్వామ్నాయభూః, "యస్యనిశ్వసిత మేతద్యదృగ్వేద" ఇత్యాది శ్రుతేః, తేన; సర్వేష్వామ్నాయేషు భవతి ప్రతిపాద్యత్వే నావిర్భవతీతివా, తథా తేన, స్వయమ్ - స్వేనైవ, అనేన విశేషణ ద్వయేన అన్యేషా మేవంవిధామృతోత్పాదనా క్షమత్వం దృఢయతి; సముద్ధృతమ్- సమ్యక్పరిశోధ్య నిష్పాదితమ్, తచ్చ శ్రూయతే "భగ వాన్బ్రహ్మకార్త్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య మనీషయా । తదధ్యవస్యత్కూటస్థో రతిరాత్మన్యతోభవేత్ " ఇతి, " భవభయమపహన్తుం జ్ఞాన విజ్ఞానసారం నిగమకృదుపజహ్రే భృఙ్గవ ద్వేదసారమ్ " ఇతి చ; కస్మాత్సముద్ధృతమ్? వేదాన్తదుగ్ధాబ్ధితః- వేదాన్త ఏవ దుగ్ధాబ్ధిః, తస్మాత్సముద్ధృతమ్, అతోఽబ్ధిజామృతాద్విలక్షణం తతఏవ నిరుపమం భగవతస్తస్యైవలీలామృత మితి యోజనీయమ్, ఏవంభూతమమృతం ద్విజాఃపిబేయురిత్యాదన్వయః కోఽయం విధిః, ద్విజా ఇతి సూత్రార్థవి చారాత్మకభాష్యే త్రైవర్ణికానామేవాధికారం దర్శయతి, పాన సాధనపాత్రాణ్యాహ—(వేదవ్యాసే)త్యాదినా = సూత్రాణ్యేవ చ షకాని - సమ్పుట స్థానీయాని పాత్రాణి, తైరిత్యర్థః; స్విత్యనేన " అల్పాక్షర మసన్దిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖమ్। అస్తోభమనవద్యంచ సూత్రంసూత్రవిదోవిదుః " ఇత్యుక్త లక్షణజాత మత్రైవాస్తీతి ద ర్శయతి, నిత్యమిత్యనేన అస్యామృతస్య స్వాద్వతిశయాదతృప్తి కర

శ్రీమద్గోపాలకృష్ణాగ్ర్యాన్ శ్రీమన్నారాయణాదికాన్ । అస్మ
ద్గురూన్ ప్రణమ్యాద్య సూత్రార్థో భాష్యతేస్ఫుటమ్॥ ॥౪॥

త్వం దర్శయతి; తదిదముక్తమ్ "యచ్ఛృణ్వతాం రసజ్ఞానాం స్వా
దుస్వాదుపదేపదే" ఇతి. ... ॥౩॥

ఏతత్సర్వస్య స్వసద్గురూణామనుగ్రహేణైవ నిర్వర్త్యమాన
త్వాత్తత్ప్రణామపూర్వకం చికీర్షితగ్రన్థం స్పష్టతరం ప్రతిజా
నీతే—(శ్రీమద్గోపాలకృష్ణాగ్ర్యాన్) ఇతి = శ్రీమాన్- నైరపే
క్ష్యాది సర్వసద్గుణమాహాత్మ్యశ్రీః, సచాసౌ గోపాలకృష్ణశ్చ సఅగ్రే
భవః అగ్ర్యః ఏషాం తాన్, శ్రీమాన్ శ్రియఃపతిః సచాసౌ నారా
యణశ్చ, స ఆదిర్యేషాం తాన్, [సమాసాన్తే కప్రత్యయః- ఉభయ
త్ర తద్గుణ సంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః] ఆదిగ్రహణేన బ్రహ్మ నారద
వ్యాస శుకాచార్యాదీన్ దర్శయతి; అగ్ర్యగ్రహణేన స్వావ్యవహి
తాచార్యత్వం గోపాల కృష్ణగురోర్దర్శయతి, ఏవం భూతమహా
మాహాత్మ్యాన్ అస్మద్గురూన్, ప్రణమ్య- ప్రకర్షేణనత్వా, సాష్టా
ఙ్గం ప్రణమ్యేత్యర్థః; స్ఫుటమ్ - స్పష్టం యథాభవతి తథా, సూ
త్రార్థో-భాష్యతే- సూత్రభాష్యం క్రియత ఇత్యర్థః, ఉక్తంచ భా
ష్య లక్షణమ్ "సూత్రస్థం పదమాదాయ వాక్యైస్సూత్రానుసా
రిభిః । స్వపదానిచ వర్ణ్యన్తే భాష్యంభాష్యవిదోవిదు" రితి॥ ౪॥

—※ శాస్త్రారంభః ※—

అథాదౌ "ఉపేయసు ప్రాప్యాస్వపూర్వాం జన్మోపనయనం
ద్విజః । వసన్ గురుకులే దాన్తో బ్రహ్మాధీయీత వాగ్యతః" ఇత్యధ్య
యనవిధి మనురుధ్య స్వధీత సాఙ్గ సశిరస్క స్వాధ్యాయం "నైతత్ఖ
లాయోపదేశ్యే" ఇత్యత్రోపదిష్టాధికార లక్షణయుక్తం పుణ్యతీర్థ

నిషేవణాదిభి ర్నితాన్త మమలస్వాన్త మధికృత్య "నిగమకల్పతరో ర్గళితంఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్ । పిబతభాగవతంరస మాలయం ముహురహో రసికాభువి భావుకాః" ఇతి శ్రీ భగవ ద్గుణగణామృత ద్రవసముద్రరూప శ్రీమ ద్భాగవతార్థ శ్రవణాదికం విధీయతే, ఏతదుపరి చైవ చేవాభిప్రేత్య "తస్మాదేకేనమనసా భగవాన్ సాత్వతాం పతిః । శ్రోతవ్యఃకీర్తితవ్యశ్చ ధ్యేయః పూజ్య శ్చనిత్యదా" ఇతి నిత్యదా భగవద్గుణగణ శ్రవణాదికం విధీయతే, తయోరంతరాతు "జీవస్యతత్త్వ జిజ్ఞాసా నార్థో యశ్చేహకర్మభిః । వదంతి త త్తత్త్వవిద స్తత్త్వం యజ్జ్ఞాన మద్వయమ్॥ బ్రహ్మేతిపర మాత్మేతిభగవానితిశబ్ద్యతే" ఇత్యాదినాభగవద్గుణగణామృతద్రవ సముద్రరూప శ్రీమద్భాగవత శ్రవణా ద్యుపకరణతయా తదర్థ విచారో విధీయతే; యద్యప్యత్ర తత్త్వజిజ్ఞాసా కర్తవ్యేతి విధి స్సాక్షా న్నశ్రూయతే, తథాపీహ కర్మభిర్యఃపునర్లభ్య స్స్వర్గాదిస్సతు జీవస్యనార్థః- నపురుషార్థః, కింతు తత్త్వజిజ్ఞాసైవ;ఇత్యేవం భగ వన్మహిమామృత ద్రవ సముద్రరూప శ్రీమద్భాగవతార్థ శ్రవణోప కరణ తత్త్వ జిజ్ఞాసాయాః పురుషార్థ హేతుత్వోపదేశాత్ "త ద్విజిజ్ఞాసస్వ-తద్బ్రహ్మ" ఇతి జిజ్ఞాసా విధాయక వాక్య శేషాచ్చ సోఽయం విధి రున్నీయతే, జిజ్ఞాసాయా విచారార్థకత్వంచాగ్రే వక్ష్య తే, తత్రేమం విచార విధిమనురుధ్య సర్వవేదాన్త సార మీమాం సాఖ్యంశాస్త్రం ప్రణినీషు రఖిలజగత్త్రైమోదయో భగవా న్బాదరా యణఃగపోక్తాన్వయనాది గుణయుక్త ప్రేక్షావత్ప్రవృత్తి సిద్ధ్యర్థం విషయాద్యనుబన్ధ చతుష్టయవ చ్ఛ్రీమద్భాగవత శాస్త్రోపకరణ త యాఽస్మిన్ సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసాఖ్యే శాస్త్రేపి తదనుబన్ధ సమ్భవవిచారేణ నిర్ణేయ దర్శయితు మిద మాదా వారభతాధి కరణమ్. (అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా) ఇతి, లోకేచావ ద్విచారేణైవ

సన్దేహాపనోద ముపలభామహే, బ్రహ్మవాదినాం విచార పూర్వకేఽర్థనిర్ణయే తాత్పర్యాతిశయ దర్శనాత్సర్వోపి వేదార్థో విచార్యైవ నిర్ణేతవ్య ఇత్యేవ గమ్యతే, తథాసతి పశ్చాత్సంశయో నోదేష్యతి, అన్యథా స్వబుద్ధ్యా కదాచిత్పూర్వపక్షయుక్తి భానేసతి విపరీత నిశ్చయ స్సంశయోవా ప్రసజ్యేత,తస్మా న్మైవంభూదితి భావేన వేదేపి తత్ర తత్ర కృతాం విచారాత్మకాధికరణరచనా ముపలభామహే,తథాహి; ప్రథమకాణ్డస్య పఞ్చమప్రశ్నే నవమానువాకేఽగ్న్యుపస్థానవిషయోవిచారశ్శ్రూయతే, "ఉపస్థేయోఽగ్నీ౩ర్నోపస్థేయా౩ఇత్యాహు ర్మనుష్యాయేన్న్వైయోహరహరాహృత్యాథైనం యాచతి సఇన్న్వైత ముపార్ఛత్యథ కోదేవా నహరహర్యాచిష్యతీతి తస్మాన్నోపస్థేయోథోఖల్వాహురాశిషేవైకంయజమానో యజత ఇత్యేషా ఖలువై ఆహితాగ్నేరాశీర్యదగ్ని ముపతిష్ఠతేతస్మాదుపస్థేయ" ఇతి. అస్యాయమర్థః, ప్రతిదినం సాయంప్రాతరగ్నిహోత్రంహుత్వా "ఉపప్రయన్తో అధ్వ" మిత్యాదిభిర్మన్త్రైః క్రియమాణ మగ్నిప్రార్థన లక్షణముపస్థానమిహవిషయః, తత్కిం కర్తవ్యఃఉతనకర్తవ్యః ఇతివిశయః, నకర్తవ్యమితి తావత్ప్రాప్తమ్ః కుతః, ఉపస్థానేనాగ్నేరుపద్రవప్రసంగాత్,తథాహి; తత్ర స్వల్పం హవిర్దత్త్వా ఆయుర్దా అగ్నేస్యాయుర్మేదేహి వర్చోదాఅగ్నేఽసివర్చోమేదేహి తనూపా అగ్నేఽసి తనువంమేపాహ్యగ్నేయన్మేతనువాఊనంతన్మఆపృణ ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైరాయురాదికం యాచమానోయజమానోగ్నింహిబాధతే, లోకేపియథా కశ్చిద్దరిద్రో మనుష్యో మనుష్యాన్తరమేవ రాజ్ఞే యత్కించి జ్జంబీర ఫలాదిక మానీయోపాయనం దత్త్వా తంరాజానం ప్రత్యసఙ్ఖ్యాకం ధనాదికం ప్రతిదినం యాచమాన స్తంపీడయతి, సచ రాజా తస్మైకుప్యత్యేవ, యదా మనుష్యేష్వప్యేవంతదా కోనామపుమానగ్న్యాదీన్మహాప్రభావాన్దేవా

స్ప్రతి యాచితుం ధృష్టో భవేత్, తస్మా దగ్న్యుపస్థానం నకర్తవ్య
మితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేరాద్ధాన్తోవిధీయతే, అగ్న్యుపస్థానం కర్త
వ్యమేవ, కుతః " నతత్రజామ్యస్తీత్యాహు ర్యోఽహారహా రుపతిష్ఠ
త " ఇతి వాక్యశేషే దేవానా మాలస్యాద్యభావేన ఫలదానోన్ముఖ
త్వ శ్రవణా త్తేషా ముపద్రవాద్యభావఃఖల్వవగమ్యతే, అతఏవైవం
భగవద్గీతాయాం తృతీయాధ్యాయే కర్మానుష్ఠానేతి కర్తవ్యతా ప్ర
సంగేస్మర్యతే "దేవాన్భావయతానేన తేదేవాభావయన్తువః। పరస్ప
రంభావయన్తశ్శ్రేయఃపరమవాప్స్యథ" ఇతి, అపిచ "ఆయురాదికమీ
ప్సితమఖిలంమేభూయాత్" ఇత్యాశిషైవ హేతునాయజమానఃప్ర
జాపతినామకమగ్నిం యజతే, ఆహితాగ్నేర్యజమానస్య మన్త్రైరు
పస్థాన మేవహీదృశ దేవతానుగ్రహేణాశీః ప్రాపకమ్ ; యత్తూ
క్తం స్వల్పం హవిర్దత్వేతి తత్రహవిషస్స్వల్పత్వం నేతిబ్రూమః, మ
న్త్రోచ్చారణ సామర్థ్యే నేహ హవిషో వర్ధమానత్వాత్; తథా చా
మ్నాయతే, " ధాన్యమసిధినుహిదేవానిత్యాహ- ఏతస్యయజుషోవీ
ర్యేణ- యావదేకాదేవతా కామయతే యావదేకా-తావదాహుతిః
ప్రథతే - నహితదస్తి యత్తావదేవస్యాత్- యావజ్జుహోతీ" తి, త
స్మాద్ధవిషోజమ్బ్వరాది వైలక్షణ్యేనాగ్న్యాదీనాం దేవానాం స్వయా
జక ఫలప్రదానాభిముఖత్వేన చోక్తదోషాభావా దగ్నిరుపస్థేయఇతి
నిర్ణీయతఇతి; " ఉపస్థేయోగ్ని " రిత్యేవంజాతీయకేషు వాక్యేషు
విచార్యమాణానామితి సూత్రేణ ప్లుతప్రాప్తి రవగంతవ్యా; తథా
చ విచారాత్మకాధికరణస్య " విషయోవిశయశ్చైవ పూర్వపక్షస్త
థోత్తరమ్ । నిర్ణయశ్చేతి పఞ్చాఙ్గం ప్రాఞ్చోధికరణం విదుః ॥
ప్రయోజనంచపఞ్చాఙ్గం శాస్త్రేధికరణం స్మృతమ్ " ఇతివా పా
ఠః, ఇతి పఞ్చాఙ్గత్వారూప ఫల లక్షణం సమ్పన్నమ్. ఏవం పఞ్చ
మకాండస్య పఞ్చమ ప్రశ్నే ప్రథమానువాకే అగ్నిచయనగతస్య

కస్యచిత్పశోర్దేవతావిశేషో విచారితః, "వాయవ్యాః కార్యాః౩ ప్రాజాపత్యా౩ ఇత్యాహుః" రితి- తత్రైవ తృతీయానువాకే చీయమానస్యాగ్నేరధోముఖత్వముతోర్ధ్వముఖత్వం వేతి విచారితమ్, "బ్రహ్మవాదినో వదంతిన్యజ్గ్నిశ్చేతవ్యా౩ ఉత్తానా౩ ఇతి" ఇతి. షష్ఠకాండస్య ప్రథమ ప్రశ్నే చతుర్థానువాకే హోమో విచారితః, "బ్రహ్మవాదినో వదంతి హోతవ్యందీక్షితస్యగృహా౩ ఇన హోతవ్యా౩ ఇతి" ఇతి. తత్రైవ నవమానువాకే క్రీతే సోమేపతితం తృణాదిక మపనేయం నవేతి విచారితమ్, "బ్రహ్మవాదినో వదంతి విచిత్య స్సోమా౩ నవిచిత్యా౩ ఇతి" ఇతి. తస్మిన్నేవ కాండే తృతీయప్రశ్నే ఉష్టమానువాకే అధ్వర్యు యజమానయోః పశుస్పర్శో విచారితః, "బ్రహ్మవాదినో వదన్త్యన్వారభ్యః పశూ౩ర్నాన్వారభ్యా౩ ఇతి" ఇతి. తత్రైవ పష్ఠ్యమప్రశ్నే నవమానువాకే సోమయాగస్య తృతీయ సవనే హారియోజననామకంగ్రహం ప్రతి హోమోవిచారితః, "తంవ్యచికిత్సజ్జుహువానీ౩మాహౌషా౩ ఇతి" ఇతి. తత్రైవ షష్ఠప్రశ్నే ద్వితీయానువాకే యజ్ఞసమాప్త్యాధారో విచారితః, "వాసిష్ఠోహసాత్యహవ్యో దేవభాగం పప్రచ్ఛ యత్సృంజయాన్ బహుయాజినోఽయీయజో యజ్ఞే-యజ్ఞం ప్రత్యతిష్ఠిపా౩ యజ్ఞపతా౩ విఠి" ఇతి. (ఏతస్యాయమర్థః) హే దేవభాగ! త్వమ్, బహుయాజిన స్సృంజయాన్ యాయజః- యాజితవానసి, సత్వం యజ్ఞాంగే "దేవాగాతువిద ఇత్యేత న్మన్త్ర హోమే సోమయాగం సమాప్తవానసి? ఉత యజమానోపేతి,వాసిష్ఠస్సాత్యహవ్యో ముని ర్దేవభాగనామకమునింపప్రచ్ఛేతి. ఏవం సప్తమకాణ్డస్య ప్రథమ ప్రశ్నే సప్తమానువాకే గర్గ త్రిరాత్ర నామకస్య యాగస్య దక్షిణారూపే గోసహస్రే చరమధేనోఃరనుగమనమ్? పురోగమనంవా? ఇతి విచారితమ్, "బ్రహ్మవాదినో వదన్తిసహస్రగ్ం సహస్ర తమ్యన్వేతీ౩ సహస్రతమీగ్ం సహస్రా౩" మితి. తథా

తత్రైవ పఞ్చమప్రశ్నే సప్తమానువాకే కిఞ్చిదహర్గ పరిత్యాజ్యం నవేతి విచారితమ్, "ఉత్సృజ్యాం౩ నోత్సృజ్యా౩ మితి మీమాంసన్తే బ్రహ్మవాదినః" ఇతి. ఏవం "ప్రాశ్యాం౩ నప్రాశ్యా౩మితి" ఇతి బ్రాహ్మణాన్తరేష్వపి విచారో దృశ్యతే. తథా ఉపనిషత్స్వపి "ఉతావిద్వానముం లోకంప్రేత్య - కశ్చ నగచ్ఛతీ౩- ఆహో విద్వానముంలోకం ప్రేత్య - కశ్చిత్సమశ్నుతా౩ఉ" ఇతి. "అథ తత్రాసితాపాఙ్గీ వైదర్భీ వల్గుభాషిణీ । అస్మరత్స్వసుతం నష్టం స్నేహస్నుతపయోధరా ॥ కోన్వయంనర వైడూర్యః కస్యవాకమలేక్షణః । ధృతః కయాపిజఠరే కేయంలబ్ధ్వేత కేనవా। మమవాప్యాత్మజో నష్టో నీతో యస్సూతికాలయాత్ । ఏతత్తుల్యవయోరూపో యదిజీవతికుత్రచిత్ ॥ కథంవానేనసంప్రాప్తం సారూప్యంశార్ఙ్గధన్వనః । ఆకృత్యా ఽవయవైర్గత్యా స్వరహాసావలోకనైః ॥ సఏవ వాభవేదేష యోమే గర్భధృతోర్భకః । అముష్మిన్ప్రీతిరధికా వామస్స్ఫురతి మేభుజః । ఏవం మీమాంస మానాయాం వైదర్భ్యామ్" ఇత్యాదిచ. స్మృతిరపి మమర్థమనుగృహ్ణాతి "ఆర్షంధర్మోపదేశంచ వేదశాస్త్రావిరోధినా । యస్తర్కేణానుసన్ధత్తే సధర్మంవేద నేతరః" ఇతి; ఆర్షం—నారాయణ బ్రహ్మనారదాది పరమ్పరోపదేశాగతం భగవద్భజనాదికమ్, ధర్మోపదేశమ్ - యాగాద్యనుష్ఠానమ్, తర్కేణవిచారేణ. ఉక్తంచ "ధర్మే ప్రమీయమాణేపి వేదేనకరుణాత్మనా । ఇతికర్తవ్యతా భాగం మీమాంసాపూరయిష్యతి" ఇతి; ధర్మే- భగవద్ధర్మే, భగవ ద్భజన ఇత్యర్థః; ప్రమీయమాణే - నిశ్చీయమానే, మీమాంసా- విచారః. అసన్దిగ్ధేష్వపి వాక్యేషు మీమాంసయా కిఞ్చిత్ప్రత్యయాతిశయో జనిష్యత ఇతి భావేనహి భగవాన్ బాదరాయణ స్సర్వ వేదాన్తసారమీమాంసాం ప్రావర్తయత్, తస్మాదేవంవిధ విచారాత్మకమిద మధికరణంవిరచ్యతే, తథాహి తత్వజ్ఞా

సాకర్తవ్యేతి విహితం సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాశాస్త్రం విషయః, తత్కిమారంభణీయమ్? ఆహోస్విదనారమ్భణీయమ్? ఇతి విశయః; తత్ర విషయ ప్రయోజనాది సద్భావా నిర్ణయేన తదసమ్భవాన్నారమ్భణీయమితి పూర్వపక్షః - సిద్ధాన్తస్తు, అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా, ఇతి. అస్య శ్రవణాదివిధి సమానార్థకత్వ ద్యోతనాయకర్తవ్యేతి పదమధ్యాహృతం భాష్యకృద్భిః, తతశ్చాత్రాథ శబ్ద ఆనన్తర్యేభవతి, అతశ్శబ్దో హేతౌ, బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యత్రప్రకృత్యాముఖ్యవృత్తితో జ్ఞానవాచిన్యా ప్రత్యయార్థవిచార ఫలభూత తాదృశజ్ఞానసహిత భక్తిరేవా జహల్లక్షణయోపదిశ్యతే, "భక్తిః పరేశానుభవో విరక్తి రన్యత్రచైషత్రిక ఏక కాలః। ప్రపద్యమానస్య యథాశ్నతస్స్యుః తుష్టిః పుష్టిః క్షుదపాయోనుఘాసమ్", ఇత్యత్రావగమ్యతే హి భక్తేర్జ్ఞానైక కాలకత్వేన తత్సాహిత్యమ్; ఇచ్ఛావాచినాతుసన్ప్రత్యయేన ఇచ్ఛాసాధ్యోవిచారో జహల్లక్షణయోపదిశ్యతే, ముఖ్యాయోగప్రకృతిప్రత్యయార్థయోగి కేవలజ్ఞానేచ్ఛయో రిహానుపయోగాత్; ఏవంచాధ్యయనా ద్యనన్తరం భక్తేరేవ మోక్ష హేతుత్వాజ్జ్ఞాన వైరాగ్యాఙ్గసహిత భగవద్భజనఫలక సర్వవేదాన్త సారార్థ విచారస్స కర్తవ్య ఇతి భాష్యకృన్ముఖరిత సూత్రసారార్థ సమ్పత్త్యాఽథాద్విచారాత్మకే తచ్ఛాస్త్రస్య భగవద్భక్తిరేవవిషయః, తథా భక్తిద్వారా మోక్షహేతుత్వాదస్య ముక్తిరేవప్రయోజనమ్, తథాఽధ్యయనాది మానస్యాధికారీ, తథాసమ్బన్ధోప్యత్రాధికారిణా విషయప్రయోజనయోర్కర్తవ్యత్వ ప్రాప్తవ్యత్వరూపః, ఇత్యేవం విషయాది చతుష్టయాస్తిత్వం చైతచ్ఛాస్త్రస్య సూత్రితంభవతి. తద్ధీహ భవతి శాస్త్రారమ్భే హేతుః, తథాహి; సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసాత్మకం శాస్త్రమారమ్భణీయమ్, యథోక్త రీత్యా విషయాద్యనుబన్ధవత్త్వాత్; అస్మి న్నధికరణే పూర్వపక్షే విషయాది సద్భా

శ్రీభగవతానారాయణేన సర్వదాచేతయమానం ప్రకృతి పురుషాత్మక మిదంవిశ్వం తేనైవాన్తర్బహిర్వ్యాప్తంసత్పరిపాల్యతే, (§) తథాచ సర్వవేదాన్తసారే శ్రూయతే; “యేనచేతయుతేవి

వానిర్ణయేన ఏతచ్ఛాస్త్రప్రవృత్త్యా భక్త్యసిద్ధేర్మోక్షాసిద్ధిగప్రయోజనమ్, సిద్ధాన్తేతు తన్నిర్ణయేనైతచ్ఛాస్త్రప్రవృత్త్యా భక్తిసిద్ధేర్మోక్షప్రాప్తిగ్గ ప్రయోజనమితి భేదః ; అపిచేహ శ్రవణాది విధ్యాకాంక్షితాభి జీవస్యతత్వజిజ్ఞాసేత్యాది శ్రుతిభి స్స్వవిహితవిచారాత్మక శాస్త్రారమ్భకవిషయ ప్రయోజనాదిరూప తదర్థనిర్ణయాయా స్యాధికరణస్యోత్థాపితత్వాద్ధేతుహేతుమద్భావ శ్రుతి సఙ్గతిః, ఏవమస్య శాస్త్రారంభప్రయోజకానుబన్ధ చతుష్టయ నిర్ణయాయోపోద్ఘాతిత్వాచ్ఛాస్త్రాదాద్యోపోద్ఘాతస్సఙ్గతిః, తల్లక్షణంతూక్తమ్, “చిన్తాంప్రకృతిసిద్ధ్యర్థాముపోద్ఘాతం విదుర్బుధాః”ఇతి. ఏవం విషయప్రయోజనాది సూచితోపాస్య నిర్ణాయకత్వాదుపాస్య లక్షణాధ్యాయేనాస్త్యైక కార్యకారిత్వం సఙ్గతిః, అస్యాధికరణస్య ప్రాథమ్యాన్న పూర్వాధికరణ సఙ్గతిరపేక్షితవ్యా, ఏవముపరితనాధికరణానాంతత్తదధ్యాయేషు యథాసమ్భవం సఙ్గతి రూహితవ్యా; తస్మాచ్ఛాస్త్ర మారంభణీయమితి నిశ్చీయతే.

ఏతదర్థజాతం స్వాన్తే సమనుసన్దధాన స్తత్ర భగవానఖిలజగత్క్షేమోదయన్ పరమకారుణికో భగవాన్ భాష్యకారో వ్యాచిఖ్యాసిత సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసాదిమసూత్రేణైతచ్ఛాస్త్రే యథోక్తప్రేక్షావత్ప్రవర్తక మధికార్యాద్యనుబన్ధ చతుష్టయం ప్రకృతిపురుషేశ్వర వివేచన పూర్వక మాదౌ సమ్యక్ప్రపఞ్చయితుమారభతే- (శ్రీ భగవతానారాయణేనే) త్యాదినా-

(§) తేనైవ పరిపాల్యత ఇత్యత్ర శ్రుతిం ప్రమాణయతి— (తథాచే)తి- సర్వవేదాన్తసారే- శ్రీమద్భాగవతే, అస్యవేదాన్తత్వేన

శ్వం విశ్వంచేతయతే నయమ్ । యోజాగర్తి శయానేష్మి న్నా యంతంవేదవేదసః " ఇత్యాదౌ. తత్ర ప్రకృతిస్తు స్వభావతో (†) జడాపిభగవదధిష్ఠితాసతీ స్థూల సూక్ష్మదేహరూపేణ జీ వాన్(¶)తత్తత్కర్మానుగుణమావార్యతత్సంసృతిహేతుభూతా చసతీ పరిదృశ్యమాన(*)సావరణబ్రహ్మాణ్డరూపేణావతిష్ఠతే, సాహిప్రధానావ్యక్తమాయాऽజాऽవిద్యోపాధిబుద్ధిశబ్దైస్సర్వ వేదాన్తేషు వ్యపదిశ్యతే, "యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తం

శ్రుతిత్వమగ్రేవక్ష్యతే, శ్రుతిమాహ—(యేన) ఇతి=చేతయతే-చేత నీభవతి, చేష్టతఇతి యావత్; సర్వత్ర శ్రుత్యాది ప్రమాణ జ్ఞాప నం స్వభారత్యా శ్రుత్యర్థానతిచార ప్రదర్శనార్థమితిమన్తవ్యమ్.

(†) (జడాపీ)తి = జడత్వమ్ - అచేతనత్వమ్, అపి శబ్దేన జడవస్తున స్స్వతోదేహాదిరూపేణపరిణామాదిప్రవృత్త్యక్షమత్వంద్యోతయతి, స్థూలత్వమ్- దృశ్యత్వమ్, సూక్ష్మత్వమ్- అదృశ్యత్వమ్, చిత్తైకసమ ధిగమ్యమితియావత్; తత్రస్థూలదేహస్థ్సావర జఙ్గమరూపః, ఇతర దేహస్తు లిఙ్గశరీరమ్, తత్వనాద్యజ్ఞానవశా త్ప్రకృత్యాది నిఖిల త త్వ సూక్ష్మతమాంశజాత ముఖ్యప్రాణేన గ్రథితంస దశేష జన్మస ఞ్చిత పుణ్యపాప వాసనా మయం భవతి, కోశకారవదన్తర్గతో జీవ శ్చరాచరలక్షణశరీరాణి గృహ్ణాన్ సదా సంసరతి, తద్దేహాత్ జీవస్యాత్యన్తికవియోగో ముక్తిః, తదర్థమేవ భగద్భక్తిరూపోపా యశ్శాస్త్రేషువిధీయతే.

(¶)తత్తత్కర్మానుగుణమితిభగవతో వైషమ్యనైర్ఘృణ్యపరిహార ఇతి, ఆవార్య- భక్త్యుపకరణ భూతప్రకృతి పురుషేశ్వర వివేక జ్ఞాన ప్రతిబన్ధకత్వేనాచ్ఛాద్యేత్యర్థః, తత్సంసృతిః - జీవసంసృతిః,

(*) (సావరణే) తి = ఆవరణాని - పృథివ్యాదీని పఞ్చ, అ హం మహ త్ప్రధానానీత్యేవ మష్టౌ.

(*)నిత్యంసదసదాత్మకమ్॥ప్రధానంప్రకృతింప్రాహురవిశేషంవిశేష వత్॥“సఏవభూమాయో నిజవీర్యచోదితాం స్వజీవమాయాంప్రకృతింసిసృక్షతీమ్-జయజయజహ్యజామజితదోషగృభీతగుణామ్-అవిద్యాయా మన్తరే వర్తమానా స్స్వయంధీరాః పణ్డితం మన్యమానాః-యదా హ్యహఙ్కార ఉపాధిరాత్మనో జిజ్ఞాసయా నశ్యతి తర్హ్యనుస్మరేత్- బుద్ధీన్ద్రియార్థరూపేణ జ్ఞానం భాతి తదాశ్రయ” మిత్యేవమాది వేదాన్తేషు ప్రకృతౌ మాయాది శబ్ద నిర్దేశదర్శనాత్; తత్ర పురుషాస్తు ప్రకృతి విలక్షణా అసఙ్ఖ్యేయా జీవా అవగన్తవ్యాః; తత్ర కేచిద్దేహేన్ద్రియార్థరూపిణీ మిమాం ప్రకృతిమనాదికర్మవాసనయాఽఽత్మానంమన్యమానా జన్మాదీం(§)స్తద్ధర్మాన్స్వాత్మన్యారోప్య యథావాసనంసుకృతదుష్కృత ఏవానవరతంకుర్వాణాస్తాపత్రయానలజ్వాలావ్యాప్తా స్తత్ప్రతిక్రియా మజానన్తో ఽద్యాపిసంసరన్తో దృశ్యన్తే, ఏతచ్చామ్నాయామ్నాతమ్(†)“ప్రాణేన్ద్రియమనోధ

(*)నిత్యత్వం- త్రైకాలిక సత్తాకత్వం, ఘటాదీనాం నిత్యత్వవ్యావృత్త్యర్థం సత్తాయాస్త్రైకాలికత్వ విశేషణమ్, ఏతేనప్రకృతే ర్మిథ్యాత్వవాదో విధ్వంసితః; సదసచ్ఛబ్దాభ్యాం సూక్ష్మాసూక్ష్మ శరీరాణ్యుచ్యన్తే, అవిశేషమ్- ప్రళయే దేహాది ప్రపఞ్చరహితమ్, విశేషవత్-సర్గే తద్వత్.

(§)తద్ధర్మాన్- దేహధర్మాన్, స్వాత్మన్యారోప్య- అహమేవజాతోఽస్మీత్యాది మిథ్యాదృష్టిం కృత్వేత్యర్థః; యథావాసనమ్- ప్రాక్తనస్వసుకృత దుష్కృత వాసనామనతిక్రమ్యేత్యర్థః, తాపత్రయమ్ - ఆధ్యాత్మికాది దుఃఖత్రయమ్, తదేవానలజ్వాలా- తయా వ్యాప్తాః, ప్రపీడితా ఇత్యర్థః; తత్ప్రతిక్రియామ్- సమూలతాపత్రయ నివర్తక భగవద్భక్తి రూపోపాయ మిత్యర్థః.

(†)ప్రాణధర్మాః- క్షుత్పిపాసాదయః; ఇన్ద్రియధర్మాః- అన్ధత్వబధి

మార్గనాత్మన్యధ్యస్యనిర్గుణే । శేతేకామలవాన్ధ్యాయన్మమాహమితికర్మకృ"దిత్యారభ్య "(‡)దుఃఖేష్వేకతరేణాపి దైవభూతాత్మహేతుషు । జీవస్యనవ్యవచ్ఛేదస్స్యాచ్చేత్తత్తత్ప్రతిక్రియే" తి-(§)తత్ర కేచిత్కర్మయోగో జ్ఞానయోగోవా తాపత్రయానలప్రతీకారోస్తీతి మన్యన్తే, నస ఆత్యన్తిక ప్రతీకారో భవతి, తచ్చామ్నాతమ్ " యథాహిపురుషోభారం శిరసాగురుముద్వహన్ । తత్స్కన్ధేనసఆధత్తే తథాసర్వాఃప్రతిక్రియాః" ఇత్యాదౌ. కింతు భగవద్భక్తిరేవ తాపత్రయానలస్య తద్ధేతోస్సంసారస్యచాత్యన్తికప్రతీకారోభవతీతి వక్ష్యామః, ఏకే పునర్జీవా భగవత్కృపాయత్త తద్భక్తియోగ నిష్ఠయోద్గ్రథిత దేహాత్మ గ్రన్థయస్సన్తః కృపయైవ యథోక్త సంసారిణాం భగవద్భక్తిముపదిశ్య సంసృతే రుద్దధీర్షయేమహాన్తశ్చరన్తి, ఇదంచ శ్రూయతే "జనస్యకృష్ణాద్విముఖస్యదైవాదధర్మశీలస్య సుదుఃఖితస్య । అనుగ్రహాయేహ చరన్తి నూనం

రత్వ మూకత్వాదయః, మనోధర్మాః- భయదైన్యాదయః, ఆత్మని- జీవే, అధ్యస్య- ఆరోప్య, తత్ప్రకారస్తు క్షుధితోస్మి పిపాసితోస్మి అన్ధోస్మి భీతోస్మీత్యాదిరూపః,

(‡)దుఃఖేషు- ఆధ్యాత్మికాదిదుఃఖేషుమధ్యే,ఏకతరేణాపి-ఏకేనాపి, దుఃఖానా మాధ్యాత్మికాదిత్వ ముపపాదయతే- (దైవే)తి- దైవాదయోహేతవో యేషాం తేషు, వ్యవచ్ఛేదో- వియోగః, తత్తత్ప్రతిక్రియా- తత్తద్దుఃఖ ప్రతీకారః, స్యాచ్చేదపి, దుఃఖేషుమధ్యే ఏకతరేణాపి జీవస్యనవ్యవచ్ఛేద ఇత్యన్వయః,

(§)అత్ర వదన్తి జైమినీయాః కర్మయోగస్య ప్రవాహవన్నిత్యత్వాత్స్వర్గాదిరూప సుఖ ప్రదత్వాత్స ఏవ దుఃఖ ప్రతీకార ఇతి, ఏవం పాతఞ్జలా అష్టాఙ్గయోగ రూపజ్ఞానమేవ తత్ప్రతీకార ఇతి వదన్తి తస్మాత్తద్వయం నిరసితు మనువదతి (తత్ర కేచిత్త్వి)తి-

భూతాని భవ్యాని జనార్దనస్య" ఇతి. "చరన్తి హ్యవనౌ కామం బ్రాహ్మణా భగవత్ప్రియాః । మాదృశాం గ్రామ్య బుద్ధీనాం బోధాయోన్మత్తలిఙ్గిన" ఇతిచైవమాదిషు. దేహసమ్బన్ధాత్ప్రాగ్జీవానామవస్థితిప్రకారో ద్వితీయతృతీయాధ్యాయ వ్యాఖ్యానావసరే వ్యక్తీకరిష్యతే;(+)ఏవంబద్ధముక్తేభ్యో జీవేభ్యః ప్రకృతితశ్చాత్యన్తంవిలక్షణ, స్సర్వజ్ఞ, స్సర్వశక్తి, స్సర్వకారణ కారణభూత, స్సర్వ నియన్తా, స్సర్వాన్తర్యామీ, సర్వోపాస్యః,స్సర్వపురుషార్థహేతు, స్సర్వోపాయవి, త్సర్వసాక్షీ,కాశవదఖిలంజగదన్తర్బహిర్వ్యాప్త, శ్చిదచిచ్ఛరీరకో, బ్రహ్మరుద్రాద్యఖిలదేవ వన్ద్యో, ఽశేష శర

(+)తదేవం ప్రకృతి జీవామిథో వివిక్తౌ ప్రపఞ్చ్య తద్వైలక్షణ్యేన పరమాత్మస్వరూపం లక్షయతి-(ఏవం బద్ధముక్తేభ్య) ఇత్యాదినా= జీవవైలక్షణ్యమాత్రస్య ప్రకృతావతి ప్రసక్తత్వాత్తద్వైలక్షణ్యం చోక్తమ్; తావన్మాత్రోక్తౌ జీవేఽతిప్రసక్తిరిత్యత స్తద్వైలక్షణ్యం చోక్తమ్; సర్వజ్ఞత్వాది విశేష లక్షణోపదేశస్తు సంసారిణాం భగవదుపాసిషోత్పత్తయ ఇతి జ్ఞేయమ్; సర్వకారణాని- ప్రకృత్యాదితత్త్వాని, తేషాంకారణభూతః, తేషా ముత్పాదకత్వాదితిభావః; సర్వనియన్తాసర్వాన్తర్యామీత్యేతాభ్యాం వ్యుత్క్రమేణ ప్రవేష్టృత్వనియన్తృత్వేదర్శితే, సర్వోపాస్యత్వే హేతు (స్సర్వపురుషార్థహేతు) రితి= (సర్వోపాయవి) దిత్యనేన తత్తత్కార్యావసరే తత్తత్కార్యానుగుణోపాయ కల్పనా చాతుర్యం దర్శయతి, (సర్వసాక్షీ) తి= కర్మ ఫల సమ్బన్ధం దర్శయతి; "యస్యాత్మా శరీరమ్- యస్యావ్యక్తం శరీరమ్" ఇతి శ్రుత్యుక్తం స్వశరీరకత్వం ప్రకృతి శరీరకత్వంచ పరమాత్మనో జీవై స్సదానుసన్ధేయమిత్యాహ—(చిదచిచ్ఛరీరక)ఇతి= బ్రహ్మరుద్రాద్యఖిల దేవవన్ద్య ఇత్యుపాస్యాన్తరం వ్యావర్తయతి; అశేష శరణఇతి దేవతాన్తర భక్తానప్యయం భగ

ణో౽కించనాయనో, మహావిభూతిపతిః, రవాప్తసమస్తకామః, స్స
త్యకామః, స్సత్యసఙ్కల్పః, పరకారుణికో, ౽సంఖ్యేయ పరమక
ల్యాణగుణగణపరిపూర్ణః, శ్రీభగవాన్ (*)న్నారాయణఏవేదమఖిలం
జగత్సృష్ట్వా తత్రానుప్రవిశ్య తత్తజ్జీవకర్మానుగుణ్యేన విచిత్రత
యా నామరూపే వ్యాకృత్య స్వభక్తానాం మోక్షదిత్సయా ౽౽వి
ష్కృతాసఙ్ఖ్యేయావతారో౽స్మిన్ జగతి క్రీడన్నాస్తే; ఇత్యేవం చి
దచిదీశ్వరాణాం స్థితిర్భవతి. అతస్సత్సఙ్గలబ్ధ భగవత్పాదారవిన్ద
భక్తిరేవ ముక్త్యా వన్తరఙ్గోపాయ ఇత్యవగన్తవ్యమ్; "సత్సఙ్గలబ్ధ
యా భక్త్యామయిమాంయ ఉపాసితా । సవై మేదర్శితం సద్భి రఞ్జ
సావిన్దతేపదమ్॥ తత్రోపాయ సహస్రాణామయం భగవతోది
తః । యదీశ్వరేభగవతి భక్తిర్యాస్యాద్యధారతిః- తమేవం విద్వా
నమృత ఇహభవతి- నాన్యః పన్థా అయనాయవిద్యతే" ఇత్యేవంజా
తీయక శ్రుతిభ్యో భక్తేరేవ సంసారమోక్షోపాయత్వావధార
ణాత్; ఇయం భక్తిస్తావత్, శ్రీమద్భగవత్కథాశ్రవణ కీర్తనా
దిభేదేన నవవిధాభవతి, "శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణం పాద
సేవనమ్ । అర్చనంవన్దనందాస్యం (†)సఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ ఇతిపుం

వానేవ ఫలప్రదానేన రక్షతీతిదర్శయతి; అకిఞ్చనాయనఇతి శ్రీభ
గవతస్స్వభక్తేభ్యో౽న్యత్ప్రేమాస్పదం వస్తు నాస్తీతి దర్శయతి;
మహావిభూతిపతిః- శ్రియఃపతిః,
(*)నారాయణఏవేత్యేవకారేణ ప్రకృత్యాదేస్సాఙ్ఖ్యాదిభిరుక్తం
స్వాతన్త్ర్యేణ స్రష్టృత్వం వారయతి;
(†)సఖ్యమ్- భగవతి, "సుపర్ణావేతౌ సదృశా సఖాయా" ఇతి
శ్రుత్యుక్తోపకారిత్వలక్షణ సఖిత్వానుసన్ధానమ్, ఆత్మనివేదనమ్-స్వ
స్మిన్ భగవత్స్వత్వానుసన్ధానపూర్వక తదాయత్తాఖిల ప్రవృత్తిమ
త్త్వానుసన్ధానమ్;

సార్పితా విష్ణౌ భక్తిశ్చేన్నవలక్షణా” ఇతిహ్యుపదిశ్యతే; అపి చే యం భక్తిరేవ వేదాన్తేషు భాగవతధర్మ ఇత్యాత్మవిద్యేత్యుపాసనమితి జ్ఞానమితి చోచ్యతే, తతశ్చభక్త్యాభగవద్ధర్మాది శబ్దవ్యపదేశ ఉపపన్నో భవతి; తదేత త్సర్వ మభిప్రేత్య శ్రూయతే “యోఽస్యోత్ప్రేక్షక ఆదిమధ్యనిధనో యోఽవ్యక్తజీవేశ్వరో యస్సృష్ట్వేదమనుప్రవిష్టఋషిణా చక్రే పురశ్శాస్తి తాః । యం సమ్పద్యజహాత్యజామనుశయీ సుప్తఃకులాయం యథా తం కైవల్యనిరస్తయోని మభయం ధ్యాయేదజస్రం హరి” మితి. ఇత్థమేతదర్థప్రతిపత్త్యర్థా ఏవోత్తరకాణ్డలక్షణా స్సర్వే వేదాన్తా భవన్తి. నన్వేవంసార్థకత్వాద్యుక్త ఏవ భవత్యుత్తరకాణ్డః; పూర్వకాణ్డస్తు కిమర్థః ఇతి చే(*) దత్రోచ్యతే, కాణ్డద్వయాత్మకో(¶)ఽపౌరుషేయో వేదః కర్మయోగో జ్ఞానయోగో

(*) (అత్రోచ్యత)ఇతి= అత్ర - అస్యామాశఙ్కాయాం ప్రాప్తాయామ్, ఉచ్యతే-సర్వవేదార్థ సఙ్గ్రహ నిరూపణేన పరిహృతి రభిధీయత ఇత్యర్థః.

(¶) నను “వేదాబ్రహ్మాత్మవిషయా స్త్రికాణ్డవిషయాఇమే” ఇత్యత్ర కర్మకాణ్డో జ్ఞానకాణ్డో భక్తికాణ్డశ్చేతి కాణ్డత్రయాత్మకత్వం వేదస్యామ్నాతమ్, కథ మిహాభాషి తస్య కాణ్డద్వయాత్మకత్వమ్? ఇతి చేద్బాఢమ్; తథాపీహ జ్ఞానకాణ్డస్య భక్తికాణ్డేఽన్తర్భావమభిప్రేత్యైతస్య కాణ్డద్వయాత్మకత్వమభ్యభాషీతి సుధీభి ర్విభావనీయమ్. (అపౌరుషేయ) ఇతి= పురుషాః- జీవాః, తైః ప్రణీతా గ్రన్థాః పౌరుషేయాః - స్మృతీతిహాసపురాణాదయః; తద్భిన్నః భవతీత్యపౌరుషేయః. కథం తర్హి సర్వవేదాన్తసారస్యాపౌరుషేయత్వమ్? “ఇదం భాగవతంనామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్” ఇత్యాదౌ తస్య పురాణత్వ ప్రతిపాదితత్వేన [illegible] [illegible] దాద్యుపక్రమే [illegible] అగ్రేసరాః

భక్తియోగశ్చేత్యేవముపాయత్రయ బోధనార్థో భవతి;(§) తత్ర పూర్వస్మిన్ కాణ్డే కర్మయోగః ప్రతిపాద్యతే, సతు నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం నిషిద్ధంచేతి చతుర్విధో భవతి; "యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంజుహుయా"దిత్యాదినా విహితంకర్మనిత్యమ్, "యస్యగృహాన్ దహత్యగ్నయే క్షామవతే పురోడాశ మష్టాకపాలం నిర్వపే ద్భాగధేయేనైవైనం శమయతి నాస్యాపరంగృహాన్ దహతీ" త్యాదినా విహితం కర్మనైమిత్తికమ్, "చిత్రయాయజేతపశుకామ" ఇత్యాదినావిహితంకర్మ కామ్యమ్, "తస్మాద్బ్రాహ్మణాయనాపగురేత ననిహన్యాన్నలోహితంకుర్యా'దితి- 'తస్మాన్మలవద్వాససాసంవదేతే" తి- "నకళఞ్జంభక్షయేన్నసురాం పిబేన్నపరదారాన్ గచ్ఛే"దితి చైవంజాతీయక శ్రుతినిన్దితం కర్మనిషిద్ధమ్. (/)తేషు నిత్యనైమిత్తిక

రిష్యమాణత్వాత్ ; వేదాన్తత్వం చాగ్రేనిర్వక్ష్యతి.

(§) తత్ర- ఉపాయ త్రయమధ్యే, (జుహుయాదిత్యాదినే) త్యత్రాదినా "ఉద్యన్తమస్తంయన్త" మితి బ్రాహ్మణ విహిత సన్ధ్యావన్దనాదికం గృహ్యతే;'యావజ్జీవ'మితి ప్రతినియత జీవనరూప నిమిత్తకత్వా దగ్నిహోత్రస్యనిత్యత్వమ్; ప్రతినియతమ్- వ్యవస్థితమ్.

గృహ దాహాద్య నియత నిమిత్తకత్వా త్క్షామవదిష్టే ర్నైమిత్తికత్వమ్, అత్ర త్యాదినా "అగ్నయేరక్షోఘ్నే పురోడాశమష్టాకపాలం నిర్వపేద్యంరక్షాంసి సచేరన్" ఇతి విహితరాక్షోఘ్నేష్ట్యాదికం గృహ్యతే. పశుకామ మధికృత్య చిత్రరూప గుణ కర్మ విధానాదస్య కామ్యత్వమ్,అత్ర త్యాదినా "వాయవ్యగ్ శ్వేతమాలభేత భూతికామ" ఇత్యాదినా విహితం శ్వేతపశ్వాలమ్భనాదికం గృహ్యతే. "తస్మాద్బ్రాహ్మణాయనాపగురేత" ఇత్యాది శ్రుతిభిర్నిన్దిత త్వాద్బ్రాహ్మణాపగురణాదే ర్నిషిద్ధత్వమితి జ్ఞేయమ్.

(/) తత్ర నిత్యనైమిత్తికయోః ఫలం త్రివిధమ్, అకరణ ప్రత్య

యో ఽననుష్ఠానేనాకరణ ప్రత్యవాయరూపమనిష్టం పరిహ్రియతే; కామ్యానుష్ఠానా దిష్టప్రాప్తిర్భవతీతి తద్విధిసమయ ఏవస్పష్టం శ్రూయతే, " య ఏవం విద్వాం శ్చిత్రయా పశుకామోయజతే ప్రప్రజయాపశుభిర్మిథునైర్జాయత" ఇతి. (*)నిషిద్ధకర్మవర్జనేన రాగప్రాప్త నిషిద్ధకర్మానుష్ఠాన జన్యః నరకపాతః పరిహ్రియతే, తదేవం విహితం నిత్యాదికం కర్మ విహాయ నిషిద్ధ మాచరతా మవిరక్తానాం నరకపాత ఏవ భవతి, తథాచ యాజ్ఞవల్క్యేనస్మృతమ్ " విహితస్యా ననుష్ఠానా న్నిన్దితస్యచ సేవనాత్ | అనిగ్రహాచ్చేన్ద్రియాణాం నరః పతనమృచ్ఛతీ " తి. అపిచ ఫలాభిసన్ధి పూర్వకమనుష్ఠితమంతరాయా విహితం నిత్యనైమిత్తికం కర్మ స్వర్గమాత్ర ఫలప్రదం భవతి, ఫలాభిసన్ధిం వినాఽనుష్ఠితంతు నిత్య నైమిత్తికం కర్మ చిత్తశుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్తియోగ లక్షణం ఫలం జనయతి, తథాచామ్నాయతే "ఏవంకర్మవిశుద్ధ్యా (**)విశుద్ధసత్వస్యాన్తర్హృదయాకాశశరీరే బ్రహ్మణి భగవతి వాసుదేవే మహాపురుషే పలక్షణే శ్రీవత్స కౌస్తుభ వనమాలారి దర గదాభిరుపలక్షితేన నిజ పురుషహృల్లిఖితేనాత్మనిపురుషరూపేణ విరోచమాన ఉచ్చైస్తరాం భక్తిరనుదిన మేధమానరయా అజాయతే" తి. (౦) "యదత్రక్రియతేకర్మ భగవత్పరితోషణం | జ్ఞానం యత్తదధీనంహి భక్తియోగస

వాయ పరిహారః, స్వర్గాది ప్రాప్తిః- చిత్త శుద్ధిశ్చేతి; తత్రాద్యం ఫలమాహ- (తేష్వి)తి-నిత్యాదిషు మధ్యఇత్యర్థః.

(*)కామ్యస్యతు కామిత మేక మేవఫలమ్, నిషిద్ధకర్మవర్జనస్య నరక ప్రాప్తిపరిహార ఏవ ఫలమిత్యాహ—(నిషిద్ధకర్మవర్జనేన) ఇతి.

(**) విశుద్ధ సత్వస్య- శోధిత చిత్తస్య.

(౦) (యదత్రే) తి= భగవత్పరితోషణమ్. భగవత్పరితోషణహేతుకమ్, నతు కామ్యఫలహేతుకమిత్యర్థః.

మన్వితమ్" (§)తథా "తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేనే" తిచ; ఏవం నిష్కామం కర్మానుతిష్ఠత ఐహిక భోగాదిక మప్యానుషఙ్గికం ఫలం భవత్యేవ, తథాహ్యాపస్తమ్బస్స్మరతి ; తద్యథా "ఆమ్రే ఫలార్థే నిమిత్తే ఛాయాగన్ధ ఇత్యనూత్పద్యతే ఏవం ధర్మం చర్యమాణమర్థాః కామా(+) అనూత్పద్యన్తే" ఇతి. తతశ్చైవం పూర్వకాణ్డస్యాపి సార్థకత్వైవ భవతి, తదేవం చిత్తశుద్ధిద్వారా పరబ్రహ్మసాక్షాత్కారహేతుత్వేన పూర్వకాణ్డోపదిష్టయో ర్నిత్యనైమిత్తికయో రనుష్ఠాన ప్రకారస్తృతీయాధ్యాయ చతుర్థపాద వ్యాఖ్యానావసరే సూచయిష్యతే; ఉత్తరకాణ్డేతు జ్ఞానయోగో భక్తియోగశ్చేత్యేతదుభయం ప్రతిపాద్యతే; ¶ తత్రజ్ఞానం ద్వివిధమ్, ఆత్మానాత్మ తత్త్వవివేకోఽష్టాఙ్గయోగ శ్చేతి; తత్రాత్మానాత్మవివేకశ్చిర పరిచితస్సన్ కథఞ్చిదష్టాఙ్గయోగే భక్తావేవోపయుక్తశ్చే త్తదుపయోగిత్వా త్సార్థకో భవతి, అన్యథా వ్యర్థ ఏవ భవతి; తథాచ శ్రూయతే "శ్రేయస్సృతిం భక్తిముదస్యతే విభో క్లిశ్యన్తియే కేవల బోధలబ్ధయే ! తేషామసు క్లేశచయోవశిష్యతే నాన్యద్యథా ()స్థూలతుషావఘాతినా" మితి. ($)తత్రబహు క్లేశసాధ్య

(§) కేచిత్ "తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి" ఇత్యత్ర వేత్తుమిచ్ఛన్తీత్యర్థ లాభేన వేదనం జ్ఞానపరమితి మన్యన్తే, తన్నిరస్య భక్తిపరత్వం ద్యోతయితుమాహ-(తథే)తి= యథా "ఏవం కర్మవిశుద్ధ్యే" త్యాదిను శ్రుతిగ్రకర్మణ శ్చిత్తశోధన ద్వారా భక్త్యుపకరణత్వం దర్శయతి తథా "తమేత" మితి శ్రుతిరపి దర్శయతీత్యర్థః. (+) అనూత్పద్యన్తే- అనుషఙ్గికత్వేనోత్పద్యన్త ఇత్యర్థః. ¶ జ్ఞానం విభజతే- (తత్రే)తి- ఆత్మానాత్మవివేక స్సాఙ్ఖ్యస్మృతిజన్య జ్ఞాన సదృశః. ()స్థూలతుషాః- అనుత్పన్నతణ్డులాశ్శాలయః. ($) సర్వాభక్త్యభిముఖీ కర్తుః మష్టాఙ్గయోగస్య దుష్కరతాముఖ్యాటయన్ ఫలం

తోఽష్టాఙ్గ యోగోఽపి చిర పరిచితస్సన్ క్రమేణ కథంచి త్సిధ్యతి చేత్స
త్త్వేవ ముపాసకస్య వర్తమాన దేహ పతనానన్తరం సద్య ఏవ మో
క్షప్రదో భవతి; యద్యష్టాఙ్గయోగినోఽర్చిరాదిలోక గమన ద్వారా
మోక్షేచ్ఛాస్యాత్తదాత్వష్టాఙ్గయోగో ఽర్చిరాదిలోకమార్గేణతం
సత్యలోకం ప్రాపయ్య తత్ర భక్తిం జనయిత్వా బ్రహ్మాణ్డభేదనద్వా
రా పరమపద ప్రాపకో భవతి, "తథాపరే చాత్మసమాధియోగబ
లేనజిత్వా ప్రకృతిం బలిష్ఠామ్। త్వామేవ ధీరాః పురుషం విశన్తి తే
షాం శ్రమస్స్యాన్నతు సేవయా త" ఇత్యామననాత్; సేవా-భక్తిః,
అపిచాస్యాష్టాఙ్గయోగస్యాప్యుపాసనమితి జ్ఞానమితి విద్యేతి యోగ
ఇతిచ వ్యపదేశో వేదాన్తేషు భవతి; (+) సతు ప్రకరణవశాత్ జ్ఞాత
వ్యః. తత్ర భక్తియోగస్తు నవవిధో భవతీత్యుక్తమ్, తత్రాన్యతమో
ప్యనాయాసేనైవైకస్మిన్ జన్మని మోక్షప్రదో భవతి, తథాచ శ్రూ
యతే "పానేన తే దేవకథాసుధాయాః ప్రవృద్ధభక్త్యా విశదాశయా
యే। (−) వైరాగ్యసారం ప్రతిలభ్య బోధం యథాఞ్జసాన్వీయురకుణ్ఠధి
ష్ణ్య" మితి. తదేతత్సర్వం ప్రథమ చతుర్థాధ్యాయవ్యాఖ్యానావ
సరేఽతి నిపుణముపపాదయిష్యామః; [*] అతః కృత్స్నోఽపి వేదస్సార్థక

ద్వైధా దర్శయతి-(తత బహుక్లేశసాధిత) ఇతి=సద్య ఏవ మోక్షప్రదో
భవతీత్యన్తేనైకం ఫలం ప్రదర్శ్య ద్వితీయం ఫలం దర్శయతి-(యదీ)
త్యాదినా= (+) తర్హ్యష్టాఙ్గయోగ భక్త్యోః ప్రాయేణ సంజ్ఞైక్యా
త్తద్భేదస్సజ్ఞేయేతేత్యత ఆహ-(సతుప్రకరణవశా)దితి=(−)అత్ర
(వైరాగ్యసారం ప్రతిలభ్య బోధ) మిత్యనేన భక్త్యైకకాలికే జ్ఞాన వైరా
గ్యే దర్శితే; వైరాగ్యం, సారో-మూలమ్, యస్య తమ్.

[*] ఏవముపాయత్రయ బోధకత్వాద్వేదస్య సార్థకతా ము
పపాదయన్ వేదార్థసఙ్గ్రహ ముపసంహరతి-(అత)ఇతి= అతః-ప్రో
క్తరీత్యా ఉపాయత్రయ బోధకత్వాదిత్యర్థః.

ఇతిసూ క్తమ్. అపిచ ప్రత్యక్షానుమానాభ్యా మనధిగత కర్మయో గాద్యుపాయ త్రయ వేదయితృత్వాద్వేదస్య వేదత్వమపి [○]ప్రత్యే తవ్యమ్, యథాహుః " ప్రత్యక్షేణానుమిత్యావాయస్తూపాయో న బుధ్యతే । ఏతంవిన్దన్తి వేదేనతస్మాద్వేదస్యవేదతే " తి; [§]కించవేద స్యనిత్యత్వం ప్రామాణ్యంచప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదే దేవతా ధికరణేప్రవక్ష్యతే. నను పూర్వకాణ్డాదప్యశేష పురుషార్థ హేతు భూత భగవద్భక్తియోగసిద్ధేః కిముత్తర కాణ్డేనేతిచే దత్రాప్యుచ్య తే, నహివయ మపునరావర్తి లక్షణాత్యన్తిక పురుషార్థ హేతు రయం భక్తియోగః పూర్వకాణ్డా న్నియమేన భవతీతి బ్రూమః, కిన్తు తద్విహితయో ర్నిత్యనైమిత్తిక యోశ్చిత్తశోధన ద్వారా భక్తి యోగహేతుత్వంక్రమేణకథంచిద్భవతీతి;యేనో[‡]క్తశఙ్కాస్యాత్. సత్యపి భక్తియోగ సహకారిత్వేనిత్యనైమిత్తికయోః కృషివదన్తరా య బహులతయా తదనుష్ఠాతౄణాం ప్రాయేణ చిత్తశుద్ధి దౌర్ల

[○] ప్రత్యేతవ్యమ్- జ్ఞాతవ్యమ్. ప్రత్యక్షేతి= నహివినావేదేన కర్మయోగాది స్స్వర్గాద్యుపాయ ఇతి ప్రత్యక్షేణ అనుమాన స ణస్రేణవా తార్కికశిరోమణిరవగన్తుం శక్నోతి.

[§] నను సర్గాదౌ వేదస్యతదర్థస్యచాభావా దనిత్యత్వమప్రా మాణ్యంచ వేదస్య ప్రసజ్యేయాతామ్, ఏవంచసతి వేదఃకథం ప్ర మాణంస త్రోక్తముపాయత్రయం బోధయే దిత్యతఆహ-(కిఞ్చే)తి=

[‡] ఉక్తశఙ్కా- ఉత్తరకాణ్డస్య వైయర్థ్యశఙ్కా. నను త హి " యదత్ర క్రియతే కర్మ భగవత్పరితోషణమ్। జ్ఞానంయత్త దధీనంహి భక్తియోగసమన్వితమ్" ఇత్యాదౌపూర్వకాణ్డవిహితనిష్కా మకర్మణో భగవ ద్భక్తిహేతుత్వశ్రుతిరశ్రద్ధేయాస్స్యాదతఆహ-(స త్యపీ)తి—యద్యపి నిష్కామం కర్మ భక్తిహేతుః, తథాప్యన్తరా య బహులతయా తాదృశ కర్మణా స్తద్ధేతుత్వం కాదాచిత్కంభ

భ్యాదనివార్యతయా స్వర్గాది ప్రాప్తి ర్భవతీతి జ్ఞేయమ్, తతశ్చ ప్రాయేణ పూర్వకాణ్డా త్స్వ పునరావృత్తి లక్షణా త్యాన్తిక పురుషార్థ హేతుభూత భక్తియోగా సిద్ధేరు త్తరకాణ్డోజ్ఞాతవ్యః [ ]తే నహిసర్వే సంసారిణోఞ్జసాభక్తిం ప్రాప్యాత్యంతిక పురుషార్థలక్షణంమోక్షంప్రాప్నువన్తి, [*]సచాత్యన్తికపురుషార్థో భగవద్భక్తానాం వర్తమాన దేహపతనానన్తరక్షణమేవ,అజామిళ,ఇభరాజ,శ్రీదామ,దధిసారజ్ఞ,ఖట్వాఙ్గాదీనామివపరమపదప్రాప్తిరూప ఇత్యధ్యవసాతవ్యమ్, (*) ఏవంచాశుద్ధచిత్తానాంతచ్ఛోధకనిష్కామకర్మానుష్ఠాన సిద్ధ్యర్థం పూర్వకాణ్డో భగవతా నారాయణేన ప్రకాశితః, ఉత్తరకాణ్డ లక్షణస్సర్వోపి వేదాన్తస్తు శుద్ధ చిత్తానాం జ్ఞానయోగ భక్తియోగోభయ సిద్ధ్యర్థం తేనైవ ప్రకాశిత ఇత్యధ్యవసితమ్. ఏవం ప్రకాశితేష్వపిసత్సు వేదాన్తేషు తేషాంనిగూఢార్థతామభిప్రేత్య శ్రీ భగవాన్నారాయణ స్స్వయమేవ సర్వ వేదాన్త సారభూతం ప్రాధాన్యేన భక్తిజ్ఞానవైరాగ్య ప్రకాశకం శ్రీమద్భా

వతి; అతో (యదత్రక్రియత) ఇతి యథోక్తా శ్రుతిశ్శ్రద్ధయాస్యాదేవేతి భావః; అనివార్యతయేతి— తథాచ నిష్కామతయా కర్మానుష్ఠాతుం ప్రవృత్తానా మపి విధిసమీప గతార్థ వాద శ్రవణేనకామనా మయాన్తరాయో దయ ప్రసఙ్గేన తేషాం స్వర్గాది ప్రాప్తేరనివార్యత్వం జ్ఞేయమితిభావః.

[§] తేన- ఉత్తరకాణ్డేనేత్యర్థః.

[*] ఆత్యన్తిక పురుషార్థ స్వరూప మాహ-(సచే)తి—చశబ్దేన త్వ ష్టాఙ్గయోగినా మర్చిరాదిపథా విలమ్బ్య పరమపద ప్రాప్తిరపి పురుషార్థ ఏవేతి సూచయతి:-అనన్తర క్షణ మేవేత్యత్రాత్యన్తసంయోగే ద్వితీయా.

* ఏవంచేతి - వేదస్య నానార్థకత్వే తాత్పర్యం ...

గవతాఖ్యం శాస్త్ర మాదౌ స్వనాభిపద్మ సముద్భవాయ బ్రహ్మణే (*)ప్రకాశితవాన్, తథాచతత్రైవద్వాదశస్కన్ధే శ్రూయతే "సర్వవేదాన్తసారంహి శ్రీభాగవత మిష్యతే | తద్రసామృత తృప్తస్య నాన్యత్రస్యాద్రతిః క్వచి " దితి; " శ్రీమద్భాగవతం పురాణమమలం యద్వైష్ణవానాం ప్రియం యస్మిన్ పారమహంస్య మేక మమల జ్ఞానంపరంగీయతే । యత్రజ్ఞాన విరాగభక్తి సహితం నైష్కర్మ్య మావిష్కృతం తచ్ఛృణ్వన్విపఠన్విచారణపరో భక్త్యావిముచ్యేన్నరః ॥ ఇదం భగవతాపూర్వం బ్రహ్మణేనాభిపఙ్కజే । స్థితాయ భవభీతాయ కారుణ్యాత్సమ్ప్రకాశిత " మితి చ; తథాచ సర్వ వేదాన్తసారస్యాపి(†)విప్రపరివ్రాజకన్యాయేనవేదాన్తత్వమ్,అపౌరుషేయత్వమ్, వేదాన్తాదాధిక్యమ్,చ సిద్ధమేవభవతీతిజ్ఞేయమ్; యద్యపి సర్వవేదాన్తసారే " శూద్రఉత్తమతామియాత్- శూద్ర శ్శుద్ధ్యేత పాతకా"దితిచ శూద్రస్యాపిసర్వవేదాన్తసార శ్రవణా [$]భ్యనుజ్ఞైవప్రతీయతే, తథాపి "శూద్రఉత్తమతామియా"దిత్యాది వాక్యం సచ్ఛూద్రస్యైతత్పూర్వవాక్యోదిత సర్వవేదాన్తసారపాఠకశుశ్రూషాదినా బ్రాహ్మణాది జన్మప్రాప్తిలక్షణోత్తమతాప్రాప్తింశ్రావయతీతినిశ్చీయతే; అత్ర దృష్టాన్తో నారదః; "పద్యుహావాపితచ్ఛ్మశానం

(*) ప్రకాశితవాన్- ఉపదిష్టవాన్. ప్రసఙ్గాత్సర్వ వేదాన్త సారస్య న్యాయ బల సమ్పన్నాం ప్రకృతోపయోగినీం సంజ్ఞా మాహ- (తథాచే) తి= (†) విప్రపరివ్రాజక న్యాయేనేతి-యథా పరివ్రాజో విప్రత్వం సిద్ధమ్, తథా సర్వ వేదాన్త సారస్య వేదాన్తత్వం సిద్ధమేవేతి ధ్యేయమిత్యర్థః.

[$] అభ్యనుజ్ఞా- విధిః.

(పద్యుహావాపితచ్ఛ్మశాన)మితి= శూద్రఇతి యచ్ఛేశల్ పద్యు స్మశానమ్- పాదచారి స్వభావం పితృవనమేవేతి యోజనా.

చం-వ్యా॥ అథోచ్యేత కుతో వేదశాఖా ప్రణయనావసరే ద్వాదశశాఖాత్మకస్యాస్య సర్వవేదాన్తసారస్య ప్రస్తావో నాస్తీతిచేత్తత్రైవం ప్రత్యుచ్యేత, వేదశాఖాప్రణయనానన్తరంహి శ్రీ నారదోపదేశతో భగవాన్బాదరాయణో ద్వాదశ శాఖాత్మకం సర్వ వేదాన్త సారం శ్రీ శుకాచార్య మధ్యాపయత్, తథాచ తత్రైవ శ్రూయతే "హిత్వా స్వశిష్యాన్ పైలాదీన్ భగవాన్బాదరాయణః । మహ్యం పుత్రాయ శాన్తాయ పరంగుహ్యమిదంజగౌ" ఇతి; తస్మాత్తదానీం తత్ప్రస్తావో నాసీదితి. నచ సర్వవేదాన్తసారస్య వేదాన్తత్వేన శ్రుతిత్వాత్తదన్తత్వాత్తస్యోదాత్తాది స్వరోచ్చారణ పూర్వకత్వం శ్రూయత ఇతి నశఙ్కనీయమ్, కర్మాఙ్గశ్రుతిపాఠస్యైవ హ్యుదాత్తాది స్వరోచ్చారణ పూర్వకత్వమావశ్యకమ్, తథాచశిక్షా "మన్త్రోహీనస్స్వరతో వర్ణతో వా మిథ్యాప్రయుక్తోనతమర్థమాహ । సవాగ్వజ్రో యజమానంహినస్తి యథేన్ద్రశత్రుస్స్వరతోఽపరాధాత్" ఇతి. (అస్యార్థః) విశ్వరూపనామానం త్వష్టుఃపుత్ర మిన్ద్రో జఘాన, సచ త్వష్టా సోమయాగే తమిన్ద్రం నోపాహ్వాయత, ఇన్ద్రశ్చ యజ్ఞవిఘ్నం కృత్వాబలాత్సోమం పీత్వాజగామ, అవశిష్టేన సోమేనేన్ద్రస్యాభిచారం కర్తుం "స్వాహేన్ద్రశత్రుర్వర్ధస్వ" ఇత్యనేన మన్త్రేణా జుహావ, తత్రశత్రుశబ్దో ఘాతుక మాచష్టే, భోః ఉత్పత్స్యమాన పురుషః త్వమిన్ద్రస్య ఘాతుకోవర్ధస్వేతి తత్పురుష సమాసార్థం వివక్ష్య మన్త్రముచ్చారితవాన్, తదానీం "సమాసస్యే"తి సూత్రేణ తత్పురుష సమాసస్యాన్తోదాత్తత్వ విధానాదిన్ద్రశత్రు రితి పదమన్తోదాత్తతయా ప్రయోక్తవ్యమ్, సతు ప్రమాదాత్తత్పదమాద్యుదాత్తం ప్రాయుఙ్క్త, సచాత్రాఽఽద్యుదాత్తో బహువ్రీహి సమాసలభ్యః, "బహువ్రీహౌప్రకృత్యాపూర్వపద" మితి విధానాదిహ పూర్వపదస్యాద్యుదాత్తత్వ ప్రకృతికత్వాచ్చ; తత

యచ్ఛూద్ర స్తస్మాచ్ఛూద్ర సమీపేనా ధ్యేతవ్యం తస్మా చ్ఛూద్రో బహుపశురయజ్ఞీయ ” ఇతి శూద్రస్య వేదశబ్ద శ్రవణ నిషేధాత్, “ స్త్రీశూద్రద్విజబన్ధూనాం త్రయీన శ్రుతిగోచరా । కర్మశ్రే

శ్చేన్ద్రశ్శత్రుర్వ్యస్వేత్యస్మిన్నర్థే పర్యవసానా దిన్ద్రేణ వధ్యోవృత్ర ఉదపద్యత, అతస్స్వర వర్ణ విపర్యాసేభ్యస్సర్వ కర్మ కాణ్డాత్మకో వేదో రక్షితవ్య ఇతి. తస్మాదకర్మాఙ్గానాం వేదాన్తానాం యథోపదేశముదాత్తాది స్వరోచ్చారణాపేక్షేతి భావః. (అథవా) అకర్మాఙ్గానామపి వేదాన్తానాం కర్మాఙ్గవేదవదుదాత్తాది స్వరోచ్చారణ పూర్వకపాఠ ఆవశ్యక ఏవ, తథాపి తత్ర సర్వవేదాన్తసారస్య బ్రహ్మసూత్రాదివత్క్వచిద్దేశే స్వరోచ్చారణ పూర్వక పాఠోస్త్యేవ; క్వచిద్దేశేనాస్తి; తావతానకాచిద్ధానిరితి జ్ఞేయమ్.

(అత్రేదంతత్త్వమ్) “ సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణగుహ్య” మితి శ్రుత్యా జరాయుజాది చతుర్విధ శరీరకాణామపిసంసారితయా సర్వవేదాన్తసార శ్రవణాద్యధికార ప్రాప్తావపి శ్రవణాదిక్షమశరీర పరిగ్రహాభావేన స్థావరాదీనామివ జాతకర్మాది సంస్కృతశరీర పరిగ్రహాభావేనాత్రైవర్ణికానాం తచ్ఛ్రవణాద్యధికారనివృత్తౌ సత్యాం త్రైవర్ణికేష్వపి “ నైతత్ఖలాయోపదిశే ” దిత్యాదినా ఖలాదీనాంతు తచ్ఛ్రవణాద్యధికార నివృత్తౌ సత్యాం ఖలత్వాది దోషవిహీనానాం శ్రద్ధధానత్వాదిగుణ విశిష్టానాంత్రైవర్ణికానామేవాధికార స్సిద్ధ్యతీతి; నహ్యనధికారిభిస్సర్వవేదాన్తసారేఽవలోకితేఽవగతేవాతదర్థే ప్రత్యవైతి గురుర్మునీనాం భగవాన్ బాదరాయణిః, కిన్తు త్రైస్త దవలోకనావాకృతే నతేషాం సిద్ధ్యేద్భగవద్భక్తిః, యథోక్తాధికారిభిస్తుకృతే తదవలోకనాదౌ ప్రాప్యత ఏవ భగవద్భక్తిరితి ధ్యేయమ్, తస్మాత్సర్వ వేదాన్తసారస్య వేదాన్తత్వం సిద్ధమితి సుష్ఠూక్తమ్.

యసిమూఢానాం శ్రేయఏవంభవేదిహ ॥ ఇతిభారతమాఖ్యానంముని నాకృపయాకృత" మితి శూద్రాదీనాం ప్రాయేణ భారతశ్రవణాదిభిరేవాభ్యుదయాధిగమ ఇతి సర్వ వేదాన్తసార ఏవామ్నానాచ్చ; బహుపశుః- పశు సదృశః, తతో బ్రహ్మణస్సకాశాత్సర్వవేదాన్తసారం శ్రీమద్భాగవతమధీత్య భగవన్నారదో భగవతే బాదరాయణాయ తదుపదిష్టవాన్, సహిలోకానుగ్రహార్థ మవతీర్ణో భగవాన్ బాదరాయణోఽస్య స్ఫుటార్థస్యాపి సర్వ వేదాన్తసారస్య క్వచిత్క్వచిత్ ప్రదేశేషు మన్ద ప్రజ్ఞదురధిగమార్థ తయాఽస్మిన్సర్వ వేదాన్తసారే తదుపయోగిష్వితర వేదాన్తేషుచ క్వచి త్క్వచిన్మన్ద ప్రజ్ఞ విచికిత్సితార్థానధిగమ్య సమ్య గ్విచార్య రాద్ధాన్తితోపయోగీతర వేదాన్తార్థసహిత సర్వవేదాన్తసారార్థ రత్నమణీన్ నిజనిర్మితాధ్యాయ చతుష్టయ బ్రహ్మ సూత్రగుణేషు గుమ్ఫితవాన్, అతఏ ※వోభయత్ర 'జన్మాద్యస్యయతోఽన్వయా'దితి; "అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా-జన్మాద్యస్యయత"ఇతి చోపక్రమసామ్యం దృశ్యతే, అపిచ బ్రహ్మసూత్ర నిర్మాతృత్వం భగవతో బాదరాయణస్య మాత్స్య పురాణ వచనేభ్యోఽవగన్తవ్యమ్, తథా చోక్తం మాత్స్యే "ద్వాపరే బ్రహ్మశర్వాద్యైరర్థితో భగవాన్ హరిః । పరాశరాత్సత్యవత్యా మవతీర్ణో దయానిధిః॥ దృష్ట్వామన్దమతీన్ ¶ కృష్ణో వేదాన్వ్యస్యోదథాచ తాన్ । సేతిహాసపురాణాని మునీనధ్యాప్య సర్వవిత్ ॥

※ ఉభయత్ర- సర్వవేదాన్తసారే తదర్థ విచారాత్మకవేదాన్తసారమీమాంసాయాంచ.

¶ కృష్ణః- కృష్ణద్వైపాయనః, తాన్వ్యస్తాన్వేదాన్ పురాణానిచ వ్యస్యేతి చకారస్య యోజనా, సర్వవిత్ - సర్వభూత మనోభిజ్ఞః, ఏతచ్చ వేదవ్యాసత్వాదౌ హేతుః, సర్వవేదాన్తసార ప్రజ్ఞప్తిః-శ్రీమద్భాగవతార్థనిర్ణయః, "సర్వవేదాన్తసారంహి శ్రీభాగవతమి

తత్రైవ సర్వవేదాన్త సార ప్రజ్ఞప్తయేనృణామ్ । చకారబ్రహ్మసూత్రాణి*చతురధ్యాయ భేదతః ॥ + త్రైరేవచ్ఛిన్నసన్దేహోభక్తింప్రాప్య జనార్దనే । అజ్ఞాస్తైవామృతత్వంహి ప్రాప్నువన్తికలౌజనాః" ఇత్యాది. సూత్రలక్షణం †త్వన్యత్రోక్తమ్" అల్పాక్షరమసన్దిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖమ్। అస్తోభమనవద్యంచ సూత్రంసూత్రవిదోవిదు" రితి. తతస్త్వేవం నిర్ణీతార్థం సర్వవేదాన్తసారభూతం శ్రీమద్భాగవతం శ్రీభగవాన్నారాయణ శ్రీశుకాచార్య రూపేణావతీర్యేహ ప్రఖ్యాపితవాన్; ‡కిం బహునా త్రైరితదుక్తంభవతి, పరమపురుషార్థహేతుభూత సత్సఙ్గలబ్ధ భగవద్భక్తి రేవాత్రోత్తారణాయ

ష్యత " ఇత్యామననాత్ ; తస్యై. బ్రహ్మ సూత్రాణి - బ్రహ్మపదోపలక్షిత సూత్రాణి, పరబ్రహ్మమహిమాద్యుపవర్ణక సూత్రాణీతివా; " అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా " ఇత్యాది సూత్రాణీత్యర్థః. (చతురధ్యాయభేదత) ఇతి= " ఉపాస్యోపాసకోపాయోపేయానాం లక్షణానితు । వేదాన్తసార మీమాంసాధ్యాయైరుక్తాని ముక్తయే " ఇతి మహా వివృతా వర్గభేద వివరణాచ్చతుర్ణా మధ్యాయానాం మిథోభేదో ఽవగమ్యతామ్ ;

+ త్రైరేవ- బ్రహ్మసూత్రైరేవ, భక్తింప్రాప్యేత్యేతస్యైతచ్ఛాస్త్రస్యభక్తివిషయకత్వే లిఙ్గమితిజ్ఞేయమ్.

† (అన్యత్రే)తి= పురాణాన్తర ఇత్యర్థః. అల్పాక్షరం శబ్దతః, అర్థతస్తు విశ్వతోముఖమ్- బహ్వర్థగహ్వరమ్, అస్తోభమ్- ప్రతారణోక్తిరహితమ్, అనవద్యమ్- నిరర్థకాక్షర ప్రయోగాదిప్రయుక్తదోష రహితమ్, సూత్రవిదః-సూత్రలక్షణాద్యభిజ్ఞా ఇత్యర్థః, అల్పాక్షరత్వాది సముచ్చయస్సూత్ర లక్షణం భవతీతి భావః.

‡ (కింబహునే)తి= ఇతఃపరం బహునా ప్రపఞ్చితేన కిమ్ ? న కిఞ్చిత్ఫలమ్, కిన్తు సారఏవ జ్ఞాతవ్యఇత్యర్థః.

సర్వైస్సమ్యాపనీయేతి సర్వే వేదాన్తా ఉపదిశన్తి, యథా చైతదర్థ ప్రతిపత్తి స్సర్వేషు వేదాన్తేషు జీవానాం స్యాత్తథా భగవతా బాదరాయణేన బ్రహ్మసూత్రాణి సమ్ప్రణీతాని, తస్మాదేతదర్థస్ఫుటప్రతిపత్త్యర్థ మధునా తాని బ్రహ్మ సూత్రాణి వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి.

సమ్ప్రతి వ్యాచిఖ్యాసిత సూత్రాత్మకస్యాధ్యాయ చతుష్టయ లక్షణస్య సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసాఖ్య శాస్త్రస్యేదమాదిమం సూత్రమ్. —*(హరిః ఓమ్.)*—

—* ౧ ॥ సూ॥ ఓమ్॥ అథాతో బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా *—

అత్రాథశబ్దో మఙ్గళార్థ ఆనన్తర్యార్థశ్చ, "ఓఙ్కారశ్చాథ శబ్దశ్చ ద్వావేతౌ బ్రహ్మణః పురా । సాఠౌన్ముఖాద్బహిర్యాతౌ తస్మాన్మాఙ్గళికావుభౌ" ఇతి. "ఓఙ్కారశ్చాథశబ్దశ్చ మఙ్గళావిహ కీర్తితౌ" ఇతి చైవమాదిషు వచనేష్వథశబ్దస్య మఙ్గళార్థత్వం హి స్మర్యతే, ఆనన్తర్యార్థత్వం చాథ శబ్దస్య స్రుక్సంమార్జన శ్రుత్యాదౌ దృశ్యతే, సా చైవ మామ్నాయతే "స్రుచస్సమ్మార్ష్టి-స్రువమగ్రే-పుమాంసమేవాభ్యస్సంశ్యతి మిథునత్వాయ- అథజుహూమ్- అథోపభృతమ్- అథధ్రువా" మితి. అథ శబ్దార్థస్య మఙ్గళస్యైతచ్ఛాస్త్ర ప్రత్యూహ నివృత్త్యాది జనకత్వేన తస్య శాస్త్రేణైక వాక్యతాస్త్యేవ; శాస్త్రస్యాథ శబ్దస్య §చోపజీవ్యోపజీవక భావసిద్ధేః; అపి చైకనాళావలమ్బి ఫల ద్వయ వదిహాథ శబ్దస్యానన్తర్యార్థత్వం చోపపద్యతే, యదనన్తరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసితవ్యం తద్వక్తవ్యమ్? ఉచ్య

---

§ ఉపజీవ్యమ్- కారణమ్, ఉపజీవకమ్- కార్యమ్, తయో ర్భావస్తత్త్వమ్; తస్యసిద్ధిః-నిశ్చయః,తస్మాత్; నను " సకృదుచ్చారితశ్శబ్దస్సకృదేవార్థం బోధయే" దితి న్యాయేసతి కథమిహానన్తర్యం చాథశబ్దేనాభ్యధాయీత్యతో దృష్టాన్తేనతస్యానన్తర్యార్థవత్త్వం సాధయతి- (అపిచైకనాళావలమ్బి) తి.

తే, యథా ‘‘అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసే’ త్యత్ర ధర్మజిజ్ఞాసా పూర్వకాణ్డాధ్యయనం నియమేన పూర్వవృత్తమపేక్షతే, తదనురోధేన తత్రత్యాథశబ్దః పూర్వకాణ్డాధ్యయనానన్తర్యం ధర్మజిజ్ఞాసాయా ఉపదిశతి; ఏవమిహ పూర్వకాణ్డాధ్యయనాపేక్షా సామ్యేపి బ్రహ్మజిజ్ఞాసోత్తరకాణ్డ లక్షణ సర్వవేదాన్త తత్సారాధ్యయనం చ విశిష్య నియమేన పూర్వవృత్తమపేక్షత ఇతి. తథాచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయాస్తదపేక్షానురోధా దథశబ్దేనార్థాఽవగత్యాన్త §సాఙ్గ సశిరస్క వేదాధ్యయనాద్యానన్తర్యమేవోపదిశ్యతే, † నను ధర్మజిజ్ఞాసానన్తర్యమేవాథశబ్దేనోపదిశ్యతామ్? నైవమ్, ప్రాగ్ధర్మజిజ్ఞాసోత్పత్తేరధీతవేదస్య బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపరోధప్రసఙ్గాత్; $ శక్యతే హ్యధీతవేదేన ప్రాగ్ధర్మజిజ్ఞాసాయా ఊర్ధ్వంచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసితుముపాసితుంచ; అతఏవ

---

§ సాఙ్గేతి- శిక్షాకల్పనిరుక్త జ్యోతిష చ్ఛన్దో వ్యాకరణానీతి షడఙ్గాని, తైస్సహవర్తత ఇతి తథా; శిరాంసి-సర్వవేదాన్తతత్సారాణి, తైస్సహవర్తత ఇతి తథా; సచాసౌ వేదశ్చ సశిరస్కవేదః, సాఙ్గశ్చాసౌ సశిరస్కవేదశ్చ, తస్యాధ్యయనమ్- గురూచ్చారణానుచ్చారణమ్, తదానన్తర్య మిత్యర్థః. అధ్యయనాద్యానన్తర్యమిత్యత్ర ఆదినా ‘‘నైతత్ఖిలాయోపదిశే’’ దిత్యాది శ్రుత్యుక్త విశేషణసమ్పత్త్యానన్తర్యంచ ద్యోతయతీతి ద్రష్టవ్యమ్, ఏతేనాధ్యయనాదిమానేతచ్ఛాస్త్రస్యాధికారీత్యుక్తం భవతి.

† నను కర్మాణి చిత్తశోధన ద్వారా బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయాం హేతవ ఇతి కృత్వా కర్మావబోధోపి పూర్వవృత్తం స్యాదిత్యాశయేన శఙ్కతే—(నను) ఇతి.

$ అకృత ధర్మజిజ్ఞాసస్యాపి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాం సమ్భావయన్ ధర్మజిజ్ఞాసాయా బ్రహ్మజిజ్ఞాసా పూర్వవృత్తత్వం వ్యభిచరిత మిత్యాశయేనాహ-(శక్యతేహి) ఇతి. అస్యోపాసితుం చేత్యనేనాన్వయః.

శ్రూయతే "జీవస్యతత్త్వజిజ్ఞాసా నార్థోయశ్చేహకర్మభి"రితి, ¶(త)ఆత్మవిద్యాయామర్భకభావాదారభ్య కృతపరిచయా"ఇతి,"కౌమారఆచరేత్ప్రాజ్ఞో ధర్మాన్భాగవతానిహ । దుర్లభంమానుషం జన్మ తదప్యధ్రువమర్థద" మిత్యేచ; నహ్యత్రాథ శబ్దస్య ధర్మజిజ్ఞాసానన్తర్య మాత్రార్థత్వ పరిగ్రహే † తద్రీత్యావర్ణ్యమానశ్చైతాసాం శ్రుతీనామర్థ స్సామఞ్జస్య మియాత్, ఏవంచ సతికథం బ్రహ్మజిజ్ఞాసా ధర్మజిజ్ఞాసానన్తర్యమేవప్రతీక్షేత?కథంవా౽థశబ్దో

¶ (త) ఇతి-తే-ప్రియవ్రతాః కవిముఖ్యావీర సవనాః, ఆత్మవిద్యాయామ్- భగవద్భక్తౌ, ధర్మాన్ భాగవతాన్ - శ్రవణాది రూపాం భగవద్భక్తిమిత్యర్థః.

† (తద్రీత్యే)తి= (అస్యాయమర్థః) ధర్మజిజ్ఞాసానంతర మేవ బ్రహ్మజిజ్ఞాసా కర్తవ్యేతితు "జీవస్యతత్త్వజిజ్ఞాసా" ఇతి "కౌమార ఆచరే" దితిచ బ్రహ్మజిజ్ఞాసా విధీనాం భజన విధీనాంచ కృత ధర్మజిజ్ఞాసకకుమారకకదాచిద్విషయస్స్యాత్; తదసమఞ్జసమ్, నహి కౌమారావస్థాయాం ధర్మజిజ్ఞాసితుంక్షమతేకుమారః; భగవతఃకరుణార్ణవత్వా త్సులభత్వాచ్చ కుమారమధికృత్య తత్త్వజిజ్ఞాసా విధిర్భగవద్భక్తి విధి శ్చోపపద్యతే, అపిచ కర్మ బ్రహ్మ జిజ్ఞాసయోరభ్యుదయ నిశ్శ్రేయసరూప ఫలభేదా దథ శబ్దస్య కర్మ జిజ్ఞాసానన్తర్యార్థత్వం దుర్వచమితిజ్ఞేయమ్. ఏతదేవాభినయేనాహ- (ఏవంచ సతి)తి= ఏవమ్-ఉభయోర్మీమాంసయోర్ఫలాదివైలక్షణ్యే సతీత్యర్థః, ఏతేనజ్ఞానకర్మభ్యాం మోక్ష ఇతి జ్ఞానకర్మ సముచ్చయవాదోపిప్రత్యుక్తః, "రహూగణైత త్తపసానయాతి నచేజ్యయానిర్వపణాద్గృహాద్వా । నచ్ఛన్దసానైవజలాగ్ని సూర్యైర్వినామహత్పాద రజోభిషేకమ్ ॥ నకర్మణానప్రజయాధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః" ఇత్యాది శ్రుతివ్యాకోపప్రసఙ్గాత్.

ధర్మజిజ్ఞాసానన్తర్యమేవ బ్రహ్మజిజ్ఞాసాయా ఉపదిశేత్? తస్మాద్వ్యుత్పత్త్యర్థావగత్యన్త వేదాధ్యయనాద్యానన్తర్యమేవాథశబ్దేనోపదిశ్యత ఇతి స్థిరీకృతమ్. అత ఇతి హేతౌ, యతస్సర్వే జీవాస్సత్సఙ్గతో భక్తిమప్రాప్యానాదికర్మవాసనయాఽతినశ్వరానర్థావహైహికాముష్మిక భోగాసక్తాస్సన్తస్సంసరన్తి; యతశ్చ "ఏవం లోకం పరం విద్యాన్నశ్వరం కర్మనిర్మితమ్ । సతుల్యాతిశయధ్వంసం యథా మణ్డలవర్తినా" మితి "హింస్రం ద్రవ్యమయం కామ్యమగ్నిహోత్రాద్యశాన్తిదమ్। దర్శశ్చ పూర్ణమాసశ్చ చాతుర్మాస్యం పశుస్సుతః ॥ ఏతదిష్టం ప్రవృత్తాఖ్యం హుతం ప్రహుతమేవ చే" త్యాద్యాశ్శ్రుతయ ఏవాగ్నిహోత్రాది నిఖిలకర్మణాం ప్రాయేణ నశ్వరఫలదత్వమశాన్తిదత్వం చోపదిశన్తి; యతశ్చ "తైర్దర్శనీయావయవైరుదారవిలాసహాసేక్షితవామసూక్తైః । హృతాత్మనో హృతప్రాణాంశ్చ భక్తిరనిచ్ఛతో గతిమణ్వీం ప్రయుఙ్క్తే - తవ పరి యే చరన్త్యఖిల సత్త్వనికేతతయా త ఉత పదాక్రమన్త్యవిగణయ్య శిరో నిరృతే" రిత్యేవమాద్యాశ్శ్రుతయో భగవద్భజనస్యైవానన్తస్థిరాత్యన్తిక పరమపురుషార్థరూప ఫలప్రదత్వముపదిశన్తి. అతో హేతోర్నిశ్శ్రేయససాధన భగవద్భజనార్థిభిస్సదాచార్యాదర్థావగత్యన్తసాఙ్గసశిరస్కవేదాధ్యయనానన్తరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసా, †కర్తవ్యేతి శేషః;

† నను కర్తవ్యేతి శేషాధ్యాహార శ్రమో మా భూత్, "అథ యోగానుశాసన" మిత్యస్మిన్యోగసూత్రేఽథశబ్దస్యాధికారార్థత్వాభ్యుపగమేన యోగానుశాసనమారభ్యత ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్, "మఙ్గలానన్తరారమ్భప్రశ్నకార్త్స్న్యేష్వథో అథే" త్యాదావప్యథశబ్దస్యారమ్భార్థకత్వం ప్రసిద్ధమ్, అతస్తద్వదిహాధికారార్థకోఽథశబ్దస్స్యాదితి చేన్నైవమ్; అత్రత్యాథశబ్దస్యాధికారార్థత్వాభ్యుపగమే అధికార్యనుపలమ్భే నాస్తికశాస్త్రే ప్రేక్షావతాం ప్రవృత్త్యసిద్ధేః; తత

*జ్ఞాతుమిచ్ఛా జిజ్ఞాసా-బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా బ్రహ్మజిజ్ఞాసా, బ్రహ్మచోత్తరాధికరణైః వక్ష్యమాణ లక్షణో నారాయణః, నతు వేదాద్యర్థాన్తరమ్;¶[బ్రహ్మణ ఇతి కర్మణి షష్ఠీ-నతు శేషే]జిజ్ఞాసాయా జిజ్ఞాస్యా

శ్చ శాస్త్రారమ్భో నిరర్థకస్స్యాత్, అధ్యాహృతే తు కర్తవ్యపదేఽథశబ్దస్యానన్తర్యార్థకత్వేనాధికారి మత్త్వే సూచితే సత్యస్మిఞ్శాస్త్రే ప్రేక్షావతాం ప్రవృత్తిస్సిధ్యేత్, తతశ్చ సార్థక ఏవ స్యాచ్ఛాస్త్రారమ్భః, తస్మాదావశ్యకః కర్తవ్యపదాధ్యాహారః.

* సమ్ప్రతి బ్రహ్మజిజ్ఞాసాశబ్దస్యావయవార్థాన్ప్రదర్శ్య సన్వాచ్యేచ్ఛాలక్షితేన విచారేణాధ్యాహృత కర్తవ్య పదార్థాన్వయం కథయితుం బ్రహ్మజిజ్ఞాసాశబ్దస్య ప్రకృతోపయోగి సమాసమాహ-(జ్ఞాతుమిచ్ఛే)త్యాదినా=తత్ర బ్రహ్మపదస్య " తేనే బ్రహ్మహృదా-పశ్యేమయి బ్రహ్మణి కల్పితంపరే - యేన విప్లావితం బ్రహ్మ వృషళ్యాం జాయతాత్మనా- సపనా న్బ్రహ్మగమయతీ " త్యాది శ్రుతిషు వేదజీవ బ్రాహ్మణాదిష్వపి ప్రసిద్ధత్వాత్తన్నిరాసార్థం బ్రహ్మ పదం వ్యాచష్టే-(బ్రహ్మచ)ఇతి.

(ఉత్తరాధికరణై)రితి= జన్మాద్యధికరణాదిభిరిత్యర్థః, లక్షణదోషమార్జకత్వాదీక్షత్యధికరణేనాపి లక్షణ వివక్షా సూత్ర కారస్యాస్తీతి జ్ఞేయమ్.

¶ " బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా " ఇత్యత్ర కర్మణిషష్ఠీం విహాయ శేష షష్ఠీ పరిగ్రహే శేష శబ్దార్థే సమ్బన్ధసామాన్యే కర్మత్వ రూప సమ్బన్ధస్యాప్యన్తర్గత తయా బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసాకర్మత్వం "సిద్ధమన్నం పరిత్యజ్య భిక్షామటతి దుర్మతి" రితి న్యాయానుసారేణార్థాదుక్తం భవతి, అతస్తన్నిరాసార్థమాహ- (బ్రహ్మణ ఇతి కర్మణిషష్ఠీ) ఇతి= అర్థాన్తరం నిరస్యతి- (న శేష) ఇతి= శేషః- సమ్బన్ధ సామాన్యమ్.

పేక్షితత్వాచ్ఛ్రుత్యనుసారాచ్చ; † తథాహి "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే- యేన జాతాని జీవన్తి- యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి- తద్విజిజ్ఞాసస్వ- తద్బ్రహ్మే"త్యాది శ్రుతిః ప్రత్యక్షమేవ బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసాకర్మత్వం దర్శయతి, తద్ధి కర్మత్వం కర్మణి షష్ఠీ పక్షే సూత్రమనుసరేత్, యద్యపి శేష షష్ఠీ పరిగ్రహపక్షే బ్రహ్మ సమ్బన్ధ్యఖిల విచారః ప్రతిజ్ఞాతో భవేత్; తథాపి భజనీయత్వేన ముఖ్యస్య పరబ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా కర్మత్వే శబ్దతస్సిద్ధే సతి తత్సమ్బన్ధినామపి జిజ్ఞాసా కర్మత్వమర్థసిద్ధమేవ భవతి, యథా కురుక్షేత్రం గత ఇతి ముఖ్యస్య కురుక్షేత్రస్య గమన కర్మత్వే సాక్షాదుక్తే సతి తత్క్షేత్ర ప్రాపకమార్గవర్తి క్షేత్రాణాం గమన కర్మత్వ మర్థసిద్ధం భవతి తద్వత్; † తస్మాత్కర్మణి షష్ఠీ. జిజ్ఞాసేత్యత్ర సన్ప్రత్యయే నేచ్ఛా ముఖ్యతయోచ్యతే, తత్సాధ్యో విచారస్తు జహల్లక్షణయోచ్యతే, ప్రకృత్యా తు ముఖ్యతయా జ్ఞానవాచిన్యా "భక్తిః పరేశానుభవో విరక్తిరన్యత్ర చైష త్రిక ఏకకాల" ఇతి శ్రుతి సిద్ధాజ్ఞానైక కాలికా

---

† శ్రుత్యనుసారతాం సూత్రస్యోపపాదయతి-(తథాహీ)తి= తథా చ జ్ఞాధాతోస్సకర్మకతయా తేన ధాతునా సమభివ్యాహృతం షష్ఠ్యాః కర్మార్థకత్వే సిద్ధే శ్రుతిసూత్రయోరైకార్థ్యం సిద్ధ్యతీతి భావః.

† శేష షష్ఠీ పక్షం నిరస్య సిద్ధాన్త ముప సంహరతి-(తస్మా) దితి= తథా చ "కర్తృకర్మణోః కృతీ" తి సూత్రేణ విహిత షష్ఠ్యన్తస్య బ్రహ్మ పదస్యాబన్తతయా కృదన్తేన జిజ్ఞాసాపదేన సమాసే కృతే సతి ప్రత్యక్షే కర్మణ్యేవ షష్ఠీ భవతీతి భావః. అథ జిజ్ఞాసేత్యత్ర ముఖ్యయోః ప్రకృతి ప్రత్యయార్థయోరిహానుపయోగాల్లక్షణయా తదర్థకథనముఖేన సూత్రస్య ఫలితార్థమాహ-(జిజ్ఞాసేత్యత్ర సన్ని)త్యాదినా= తత్సాధ్యః- ఇచ్ఛాసాధ్యః, జహల్లక్షణయేతి=

విషయ విరక్తియుక్తా భక్తి * రజహల్లక్షణయోచ్యతే, తతశ్చ వి
చారస్య తత్ఫలభూత యథోక్త భక్తిః కర్మ, అస్యాస్తు పరం బ్ర
హ్మైవకర్మ-గోచరఇత్యర్థః, † ఏవంచ యథోక్తాధ్యయనాద్యధి
కారి గుణసమ్పన్నేన భగవద్భక్తేఃపరమపురుషార్థ హేతుత్వ శ్రు
తేః జ్ఞానవైరాగ్యాఙ్గసహకృత భగవద్భక్తిసాధక సర్వ వేదాన్త
సారార్థ విచారరూప శాస్త్రారమ్భః కర్తవ్యఇతి సూత్రస్య ఫలి
తోర్థః, తథాచామ్నాయతే “ జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసా నార్థో
యశ్చేహకర్మభిః । వదన్తితత్తత్త్వవిదస్తత్త్వం యజ్జ్ఞానమద్వయమ్॥
బ్రహ్మేతిపరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యత ” ఇతి. “ జీవస్య తత్త్వ
జిజ్ఞాసానార్థోయశ్చేహ కర్మభి ” రిత్యుదాహృతవాక్యే భక్త్యు
త్పాదనద్వారా పరమపురుషార్థహేతుపరంబ్రహ్మజిజ్ఞాసా కర్త
వ్యేత్యుక్తమ్, తత్రకశ్చిత్సంశయః;కిం*మత్రబ్రహ్మజిజ్ఞాసితవ్యంభవతిః

మఞ్చాఃక్రోశన్తీతివదిత్యర్థః, ప్రకృత్యాత్వితి = జ్ఞాధాతునేత్యర్థః,
* అజహల్లక్షణయేతి- ఛత్రిణోగచ్ఛన్తీతివదిత్యర్థః; తత్ఫలభూతేతి-
విచారప్రయోజనభూత పూర్వోక్తజ్ఞాన వైరాగ్య సహిత భక్తి
రిత్యర్థః, అస్యాస్త్వితి- జ్ఞానవైరాగ్యసహిత భక్తేరిత్యర్థః.

నను భక్తిజ్ఞానగోచరత్వం బ్రహ్మణోయుక్తముక్తమ్? తత్క
థముక్తం వైరాగ్య గోచరత్వం తస్య? వైరాగ్యస్య నిర్విషయత్వా
త్; సత్యముక్తం వైరాగ్యస్య నిర్విషయత్వేన బ్రహ్మణో తద్గోచర
త్వాభావేపీహ వైరాగ్యేణ తద్ధేతుః పరబ్రహ్మణి విద్యమానాను
రాగో లక్ష్యతే, ఏవంచ తాదృశానురాగ గోచరత్వమేవ పరబ్ర
హ్మణో వైరాగ్యగోచరత్వంచ తస్యయుక్తమేవోక్తమితి గృహాణ;
† ఏవంచేతి- ప్రోక్త విధయా జిజ్ఞాసాశబ్దస్యావయవార్థేసిద్ధఇత్య
ర్థః. అధ్యయనాదీత్యత్రాదినా పూర్వవత్ఫలత్వాదివైగుణ్య రా
హిత్యం శ్రద్ధధానత్వాది గుణవత్త్వంచ గ్రాహ్యమ్, *అత్ర-శాస్త్ర

ఆహోస్విత్ అజిజ్ఞాసితవ్యంభవతి? ఇతి ¶ తత్రాజిజ్ఞాసితవ్యమితి తావత్ప్రాప్తమ్? కుతః జిజ్ఞాసితవ్యమితి కల్పస్య వికల్పాసహత్వాత్; తథాహి జిజ్ఞాస్యంచేద్బ్రహ్మ తత్కిం ప్రసిద్ధమ్? ఉతాప్రసిద్ధమ్? యదిస్యాత్తత్ప్రసిద్ధం తదా ప్రసిద్ధత్వాదేవ తన్నజిజ్ఞాసితవ్యమ్, యదిచాప్రసిద్ధంతత్స్యాత్తదాసుతరాం నైవశక్యతే తజ్జిజ్ఞాసితుమ్, తథాచ బ్రహ్మణఃపునరజిజ్ఞాసితవ్యత్వేతద్విజిజ్ఞాసాకారం సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాఖ్యమిదం శాస్త్రమప్యనారమ్భణీయ మిత్యేవం పూర్వపక్షే ప్రాప్తే రాద్ధాన్తస్సమభిధీయతే, పరం బ్రహ్మజిజ్ఞాసితవ్యమేవ భవతి; § యస్మాదఖిలేన్ద్రియప్రవర్తకత్వేన సామాన్యతఃపరం బ్రహ్మ ప్రసిద్ధమేవాస్తి, తథాపీదృశం వ్యుత్పద్యమాన బ్రహ్మశబ్దాభిధేయాశేషదోష ప్రతిభటాపరిమేయాత్యద్భుత సర్వజ్ఞత్వ, సర్వ శక్తిత్వ, సర్వేశ్వరత్వ, సర్వ శరణ్యత్వ, సత్యకా

రమ్భ విషయ ఇత్యర్థః. $ తత్రేతి- పక్షద్వయమధ్య ఇత్యర్థః, కిం తావత్ప్రాప్తమ్- కఃపక్షోఽభ్యుపగమనీయత్వేనప్రాప్త ఇత్యర్థః. వికల్పాసహత్వాత్ -వక్ష్యమాణవికల్పేననిరస్యమానత్వాదిత్యర్థః.

§ యస్మాదితి- యస్మాదిన్ద్రియాదిప్రవర్తకత్వేన సామాన్యతః ప్రసిద్ధమేవ బ్రహ్మాస్తి తస్మాద్విశేష పరిజ్ఞానార్థం జిజ్ఞాసితవ్యమేవ బ్రహ్మభవతీతి యోజనీయమ్, ఏతేన బ్రహ్మ ప్రసిద్ధి నిబన్ధనవిషయాది సమ్భవాచ్ఛాస్త్రమారంభణీయ మిత్యుక్తం భవతి; అత్రపూర్వపక్షే ప్రాగ్వన్మోక్షాసిద్ధిః, సిద్ధాన్తేతుతత్సిద్ధిరితి ఫలభేదః, ఇయంచ మోక్షసిద్ధిర్భక్తిద్వారా భవతి, భక్తిశ్చ సర్వ వేదాన్త సార శ్రద్ధాదినైవ భవతి, సచ సర్వ వేదాన్తసారే శ్రద్ధాదిరితరమతేష్వాస్థాశ్రద్ధావి నైవ భవతి, తాదృశేతర మతాశ్రద్ధాదిస్తన్మతనిరాకరణేనైవ భవతి, తన్మత నిరాకరణార్థఞ్చాయం శాస్త్రారమ్భో భవతీతి వక్ష్యన్నితరమతాని దర్శయతి-(తథాపీదృశ)మిత్యాదినా.

మత్త్వ, సత్యసఙ్కల్పత్వాద్యనన్త కల్యాణ గుణగణ పరిపూర్ణం పరంబ్రహ్మావిచార్యానాదికర్మవాసనయాబహవో * విప్రతిపద్యమానాందృశ్యన్తే, తథాహి లోకాయతికాజనాశ్చైతన్య విశిష్టం శరీరమేవాత్మేతి ప్రతిపద్యన్తే, కేచిదిన్ద్రియాణ్యేవాత్మేతి,అన్యే పునర్మన ఆత్మేతి,అపరేక్షణిక విజ్ఞాన మాత్రమేవాత్మేతి, ఏకేశూన్యమితి,అపరే దేహాది వ్యతిరిక్తస్సంసారీకర్తాభోక్తాస్తీతి,ఇతరే భోక్తైవ కేవలమకర్తేతి, కేచిత్తద్వ్యతిరిక్త ఈశ్వర స్సర్వజ్ఞోస్తీత్యేవం బహవో + యుక్త్యాభాస వాక్యాభాసో పష్టమ్భాస్సన్తోఽన్యథా ప్రతిపన్నా దృశ్యన్తే, తత్రావిచార్య కిమపి మతం ప్రతిపద్యమానో § నైశ్రేయసాద్వర్త్మనో భ్రశ్యేత, సంసృతించప్రతిపద్యేత,

---

* విప్రతిపద్యమానాః- విప్రతిపత్తిర్వదన్త ఇత్యర్థః, విప్రతిపత్తయో నానామతవాదివాక్యాని.

+ యుక్త్యాభాసోపష్టమ్భాః- లోకాయతికాదయః, తేహి వేదశాస్త్రాణ్యనాదృత్య స్వకపోల కల్పిత యుక్త్యైవదేహాత్మ వాదాదికం వదన్తి, అతస్తేషాంయుక్త్యాభాసో పష్టమ్భత్వమ్,కర్మమీమాంసకాదయస్తు నిజమనీషానుసారేణ వేదవాక్యార్థాన్ వర్ణయన్తస్తైర్వాక్యైస్స్వమతాని దృఢయన్తి, అతస్తే వాక్యాభాసోపష్టమ్భా ఇత్యుక్తమ్,అన్యథా ప్రతిపన్నాః-ప్రోక్త వేదాన్త సిద్ధాన్తవిరుద్ధత్వేన స్వస్వమతాన్యవకల్పయన్తో దృశ్యన్త ఇత్యర్థః.

§ నైశ్రేయసాద్వర్త్మనః- నిత్యనిరపేక్షంశ్రేయఏవ నైశ్రేయసమ్-మోక్షః, తద్ధేతోర్భక్తిమార్గాదిత్యర్థః,

తథాచైతన్మతమాశ్రిత్య దేహాత్మవాదాదినాఆత్మతత్వస్యలోపితత్వాత్తస్య మహాపాతక సమ్భవాదన్ధం తమస్సంప్రాప్తి రేవభవతీతిభావః;
" ఉపనుపక్షంకులాయమిదమాత్మనుహృత్ప్రియవచ్చరతి తథోన్మఖే త్వయిహితేప్రియ ఆత్మనిచ । నబతరమన్త్యసూ అసదుపాసనయా

తస్మాన్నిశ్శ్రేయసార్థిభి రేతేషాం లోకాయతికాదీనాం సమయ ని
రసనముఖేన యథోక్తం సర్వవేదాన్తసారోపదిష్ట సత్సమ్ప్రదాయ
మేవ సమాశ్రిత్య పరంబ్రహ్మైవోపాసిత్వా ఽస్మాన్నిశ్శ్రేయస మ
ధిగన్తవ్యమ్, తదర్థం బ్రహ్మజిజ్ఞాసా రూపం సర్వ వేదాన్త సార
మీమాంసాఖ్య మిదం శాస్త్రమపి భగవ దుపాసనార్థిభి స్సమార
మ్భణీయమ్, తస్మాత్సుష్ఠూక్తం భగవతా బాదరాయణేనాచార్యే
ణాథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి. ¶అత్ర శ్రోతృప్రవర్తనాయార్థోక్తా
న్విషయప్రయోజన సమ్బన్ధాధికారిణః ప్రదర్శయిష్యామః, తథాహి
సంసారబన్ధాన్మోక్షోపాయభూత భగవద్భక్తి రేవైతచ్ఛాస్త్రస్య వి
షయః, తాదృశభక్తిద్వారా మోక్షలాభ ఏవ ప్రయోజనమ్, సదాచా

త్మహానో యదనుశయభ్రమన్త్యరుభయే కుశరీరభృతః '' ఇతిశ్రు
తేః, "అన్యథా సన్తమాత్మానం యోఽన్యథా ప్రతిపద్యతే । కిం తేన న
కృతం పాపం చోరేణాత్మాపహారిణా,, ఇతి స్మృతేశ్చ.

¶ అత్ర-అస్మిన్వ్యాచిఖ్యాసితసర్వవేదాన్తసార మీమాంసాఖ్యే
శాస్త్రే, ఏతచ్ఛాస్త్రస్య విషయ ఇతి=విషయః ప్రమేయ ఇత్యర్థః, యే
తు జీవ బ్రహ్మైక్యమస్య శాస్త్రస్య విషయ మిచ్ఛన్తి తన్మతే శా
స్త్రాధికారి తయా జీవస్య సత్యత్వే తస్య ప్రాప్యస్య పరబ్రహ్మణ
శ్చాభేదానుపపత్త్యా విషయాసిద్ధే శ్శాస్త్రారమ్భభఙ్గః ప్రసజ్యేత,
యది మిథ్యోపాధి ప్రయుక్తత్వా జ్జీవస్యాపి మిథ్యాత్వ మభిమ
తమ్? తథాపి మిథ్యాభూత జీవబ్రహ్మైక్య రూపస్య విషయస్య మి
థ్యాత్వేన విషయాసిద్ధే శ్శాస్త్రారమ్భభఙ్గో దుర్వారః, యది చ జీవ
బ్రహ్మైక్య రూపస్య విషయస్య సత్యత్వ మభ్యుపగమ్యతే? తథాచ
జీవస్య పరబ్రహ్మత్వేనావిశేషాత్ బ్రహ్మైవాధికారీ స్యాత్, అస్త్వే
తి చేత్తర్హి పరబ్రహ్మణశ్శాస్త్రాధీనజ్ఞానవత్త్వాత్సర్వజ్ఞత్వహానిః,
అపిచ ఏకాధికారి ముక్త్యా సర్వముక్తి ప్రసఙ్గేన అధికార్యన్తరాభా

ర్యాదర్థావబోధాన్తాధీతసాఙ్గసశిరస్క వేదాస్తత్త్రైవర్ణిద్ధాదిమన్తోఽధికారిణః, తేషాం విషయ ప్రయోజనాభ్యాం సాకం సమ్బన్ధస్తుకర్తవ్యతారూపః ప్రాప్తవ్యతా రూప శ్చేతి. తస్మాద్బ్రహ్మజిజ్ఞాసాకర్తవ్యే త్యధ్యవసితమ్.

జిజ్ఞాసాధికరణం సమాప్తమ్. అ ॥౧॥ సూ ॥౧.

వాత్పునశ్శాస్త్రారమ్భ భఙ్గోదుర్వారః, తస్మాదధికార్యాద్యసిద్ధ్యా శాస్త్రారమ్భో భగ్నస్స్యాత్, తథా చేదం సూత్ర మనర్థక మిత్యేవమాదయో మతాన్తర దోషా ఏతత్ భాష్యమహా వివృతికృద్భిస్సుధీభిర్విభావితాః. స్యాదేతత్ ఇదం సూత్రం ప్రారిప్సిత శాస్త్రాద్బహిర్భూతం సచ్ఛాస్త్రమారమ్భయతి? ఉతాన్తర్గతం సచ్ఛాస్త్ర మారమ్భయతి? నాద్యః, తస్యాప్యారమ్భకసూత్రాన్తరాపేక్షయాఽనవస్థా ప్రసఙ్గాత్; నచ స్వపర నిర్వాహక మిదం సూత్రమితివాచ్యమ్; తథా సత్యుత్తరసూత్ర స్యైవ స్వపర నిర్వాహకత్వోపపత్తేస్స్వారమ్భస్స్వారమ్భో హేతురిత్యాత్మాశ్రయ ప్రసఙ్గాత్; శాస్త్రబహిష్కృతత్వేన హేయత్వ ప్రసఙ్గాచ్చ; నాన్త్యః, అన్తస్సూత్రస్యాపి శాస్త్రాత్మకత్వేన శాస్త్రస్యైవ శాస్త్రారమ్భకత్వే పూర్వవ దాత్మాశ్రయ ప్రసఙ్గాదితి చేత్తత్రోచ్యతే, "జీవస్యతత్వజ్ఞాసే"తి విచారవిధినాసమారబ్ధమిదం సూత్ర మేతచ్ఛాస్త్రాన్తర్గతం సదేవాధ్యయన విధివచ్ఛాస్త్రమారమ్భయతి, యథా "తస్మాత్స్వాధ్యాయోఽధ్యేతవ్య" ఇత్యధ్యయనవిధి స్స్వాధ్యాయాన్తర్గత స్సన్నేవ స్వాధ్యాయాధ్యయన మారమ్భయతి, తద్వదితి బోధ్యమ్. అ॥౧॥ సూ॥౧.

ఏవమాదిమసూత్రోక్తాధికార్యాదిమత్త్వేన సమ్ప్రణీత మిదం శాస్త్రం వ్యాచక్షాణో భగవాన్భాష్యకారస్ప్రథమ సూత్రేణ భజనీయతయోక్తస్యపర బ్రహ్మణో లక్షణం నాస్తీత్యాక్షేప సఙ్గత్యారబ్ధం "జన్మాద్యస్యయత" ఇత్యుత్తరాధికరణం రచయన్ సర్వవేదా

—॥ ౨॥ సూ॥ జన్మాద్యస్య యతః ॥—

* సర్వవేదాన్తసారే ఆదావిదమామ్నాయతే "జన్మాద్యస్యయతోన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వభిజ్ఞస్స్వరాడి"తి. అత్రభవతిశ్వవిచికిత్సా-కిమిదం వాక్యం జిజ్ఞాస్యతయా పూర్వసూత్రేణ ప్రతిజ్ఞాతంపరం బ్రహ్మ జగజ్జన్మాది కారణత్వ రూప లక్షణేన ప్రతిపాదయితుం నశక్నోతి? కిం శక్నోతి?ఇతి. తత్ర పరబ్రహ్మణోనిర్విశేషత్వేన తస్మిన్ లక్షణ సమన్వయాయోగాద్యథోక్తం వాక్యం జగజ్జన్మాది కారణత్వరూప లక్షణేన పరం బ్రహ్మ ప్రతిపాదయితుం నశక్నోతి, తస్మాదస్మిన్ లక్షణం నాస్తీత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః, సర్వవేదాన్తసారామ్నాతం, "జన్మాద్యస్యయతోన్వయా"దిత్యేతద్వాక్యంజగజ్జన్మాదికారణత్వరూప లక్షణేన పరంబ్రహ్మ ప్రతిపాదయితుం శక్నోత్యేవ, యతస్సర్వవేదాన్తసారఏవ "ఆత్మానిత్యోఽవ్యయశ్శుద్ధ ఏకః క్షేత్రజ్ఞఆశ్రయః।అవిక్రియస్స్వదృగ్ఘేతుర్వ్యాపకోసఙ్గ్యనావృతః॥ ఏతైర్ద్వాదశభిర్విద్వాన్ నాత్మానం లక్షణైఃపరైః। అహంమమేత్యసద్భావం దేహాదౌ మోహజంత్యజే"దిత్యాదౌ నిత్యత్వాది రూపాణాం బహూనాం లక్షణానాం పరమాత్మని సమన్వయేన తైరేవ లక్షణైర్గపరమాత్మనోవేద్యత్వం సమామ్నాయతే. §యత్తూక్తం నిర్విశేషత్వేన బ్రహ్మణి లక్షణ సమన్వయోనాస్తీతితన్న, "సత్యం శౌచం దయా క్షాన్తిస్త్యాగ స్సన్తోష ఆర్జవ" మిత్యారభ్య "ఏతే చాన్యేచ బహవో యస్మిన్నిత్యా మహాగుణాః। ప్రార్థ్యా మహ

న్తసారాదిమ మఙ్గళవాక్యమేవ విషయందర్శయతి- *(సర్వవేదాన్తసారే ఆదా) వితి. ¶ విచికిత్సా-సన్దేహః,

యతగ్ధకారణా చామ్నాయతేతస్మాత్కారణాచ్ఛక్నోతీతిసమ్బన్ధః.

§ ప్రలపితం నిరాచష్టే- (యత్తూక్త) మితి, ఉక్తలక్షణేనభజనీయస్య పరబ్రహ్మణస్స్వరూపేఽవగతే సత్యజ్ఞసా తద్భజన సిద్ధిరేవ

త్త్వమిచ్ఛద్భిర్నవియన్తిస్మ కపిఞ్చి" దిత్యాదావశేషదోష ప్రతిభ టా పరిమేయాత్యద్భుతానన్త పరమమఙ్గళ గుణగణ పరిపూర్ణత్వే న సవిశేషత్వమేవహి పరంబ్రహ్మణ ఉపదిశ్యతే, ¶ తస్మాదస్త్యేవ పరస్మిన్ బ్రహ్మణి జగత్కారణత్వాది రూప లక్షణ సమన్వయః; తదర్థమేవ భగవానాచార్యో యథోక్త సర్వవేదాన్తసార వాక్య సూచితం జగజ్జన్మాదికారణత్వం పర బ్రహ్మణో లక్షణం భవతీతి ప్రాహ—(జన్మాద్యస్యయత)ఇతి= + జన్మ ఉత్పత్తిరాదిర్యస్యతజ్జన్మాదీతి, [తద్గుణ సంజ్ఞానో బహువ్రీహిః] ఉత్పత్తి స్థితి లయా స్సమాసార్థాః, ప్రవేశ నియమనాదీనాం స్థితావన్తర్భావా న్నపృథగుపదేశః, ప్రత్యక్షసిద్ధత్వాద్విశ్వస్యాస్య †ఇదమానిర్దేశః; యతఇతి

సిద్ధాన్తస్య ముఖ్య ఫలమితి సూచయితు మాహ- ¶(తస్మా) దితి- పూర్వపక్షేతు తద్భజనాసిద్ధిః ఫలమితి జ్ఞేయమ్, ఏవముత్తరాధికరణానాం పూర్వ పక్షేష్వపి రాద్ధాన్త ఫలతో విపరీత ఫలాన్యేవ ద్రష్టవ్యాని. ... ... *

\+ సూత్రావయవా న్వ్యాచష్టే -(జన్మఉత్పత్తి) రిత్యాదినా- యస్యేత్యన్యపదార్థనిర్దేశః,సచాత్ర జన్మస్థితిలయరూపః;జన్మస్థితిలయస్యసమాహారత్వాత్షణ్ఢత్వమేకవచనత్వంచ బోధ్యమ్. బహువ్రీహేరన్యపదార్థప్రధానస్య 'పీతామ్బర'ఇత్యాదౌదృష్టత్వాద్బహువ్రీహి ఘటక పదార్థానా మన్యపదార్థ విశేషణత్వంవ్యక్తమిత్యాశయేనాహ- (తద్గుణ సంజ్ఞాన) ఇతి- తస్య - సమాసార్థైకదేశస్య జన్మనః, గుణత్వేన విశేషణత్వేన సంజ్ఞానమ్-బోధో, యస్మిన్ బహువ్రీహౌ సతద్గుణ సంజ్ఞానః; † ఇదమా-ఇదం శబ్దేన.

ఏవం సూత్రావయవాన్వ్యాఖ్యాయ ఫలితార్థం కథయన్ యత్తదోర్నిత్యయోగ నియమాదిహ యచ్ఛబ్ద శ్రవణేన తచ్ఛబ్ద మధ్యాహృత్య పూర్వ సూత్రాద్బ్రహ్మపదంచానుషజ్య తద్ఘటిత వాక్య

చ కారణ నిర్దేశః, * తథాచాస్య నామరూపాభ్యాం వ్యాకృతస్య విచిత్రానేక ప్రతినియత సుఖ దుఃఖ భోక్తృభోగ్య వర్గాత్మకస్య మనసాప్య నీశ్వరాచిన్త్య రచనస్య విశ్వస్య జన్మ స్థితి లయాః యతస్సర్వజ్ఞా దచిన్త్యాద్భుతాపారవివిధశక్తేః పరమకారణా ద్భవన్తి తద్బ్రహ్మేతి వాక్య శేషః, తథైవ తైత్తిరీయకే శ్రూయతే "యతోవా ఇమానిభూతాని జాయన్తే-యేనజాతాని జీవన్తి - యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి-తద్విజిజ్ఞాసస్వతద్బ్రహ్మేతీ"తి. స్మర్యతేచ "యతస్సర్వాణిభూతాని భవన్త్యాదియుగాగమే । యస్మింశ్చప్రళయంయాన్తి పునరేవ యుగక్షయ" ఇతి. తతశ్చ జగజ్జన్మాది విచిత్ర లీలంపరం బ్రహ్మ నిరవశేషేణ సంసారబీజనిర్హరణాయ భజనీయత్వేన జ్ఞాతవ్య మిత్యభిప్రాయః.

§ సమ్ప్రతియథోక్తంలక్షణంబ్రహ్మణోద్రఢయితుంతాదృశలక్షణాది

శేషం సూత్రేణ యోజయతి_ *(తథాచాస్యే)త్యాదినా= ఏతదాదీని విశ్వ విశేషణాని కారణస్య సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వాభివ్యఞ్జకానీతిబోధ్యమ్.(విచిత్రానేకే)తి-ప్రతినియతాని-వ్యవస్థితాని, సుఖాదీని యేషామ్; తేచ తే భోక్తారశ్చ, భోక్తారో జీవాః, భోగ్యాశ్శబ్దాది విషయ ప్రపఞ్చాః, తదుభయ వర్గాత్మకస్యే త్యర్థః. తత్రభోక్తౄణాం నిత్యత్వేపి దేహాద్యుపాధి వశాత్ గౌణమేవ కార్యత్వం భవతీతి తత్త్వమ్. ఏతేన జగజ్జన్మాదికారణత్వంబ్రహ్మణశ్శుక్తేః రజతత్వమివతటస్థలక్షణ మిత్యేతత్తుచ్ఛీకృతమ్.

§ వేదానామానుపూర్వ్యేణ నామరూపానుస్మారకత్వేన విశ్వసృష్ట్యాది ప్రయోజకత్వా త్తదావిర్భావ స్థానత్వే లక్షణత్వేన సిద్ధే తదర్థానుగుణ్యేన విశ్వం సృజతః పరబ్రహ్మణః ప్రోక్తంజగజ్జన్మాది కారణత్వం దృఢీకృతంభవతీత్యాశయేనోక్తమ్ "శాస్త్రయోనిత్వాత్"ఇతీదం హేతుసూత్రమవతారయతి—(సమ్ప్రతీ)త్యాదినా.

బోధకశాస్త్రావిర్భావస్థానత్వమపి తస్య లక్షణం భవతీత్యభిప్రేత్యాహ-

—※ 3॥ సూ॥ శాస్త్రయోనిత్వాత్ ※—

శాస్త్రాణాం యోనిః- ఆవిర్భావస్థానమ్, శాస్త్రయోనిః పరం బ్రహ్మ, ఉపాంశుగ్రహాది సాదన మన్త్రే దృశ్యతే హి యోని శబ్దస్య స్థానపరత్వమ్, తథాచ మన్త్రః;† "ఏష తే యోనిః ప్రాణాయ త్వే" త్యాదిః, తస్య భావస్తత్త్వమ్, తదపి బ్రహ్మణో లక్షణమితి ప్రత్యేతవ్యమ్, తతశ్చ శాస్త్రయోనిత్వాత్ జగత్కారణత్వాదిరూపం లక్షణం తస్య సిద్ధమిత్యభిప్రాయః, కానిపునశ్శాస్త్రాణి? ఉచ్యన్తే, "శ్రీమద్భాగవతం త్వగ్రియం శాస్త్రమిత్యభిధీయతే। ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యా భారతం పాఞ్చరాత్రికమ్। యచ్చానుకూలమేతేషాం తచ్చ శాస్త్రం ప్రకీర్తితమ్" ఇత్యాది వచనేభ్యః శ్రీమద్భాగవతాదీనాం ఖలు శాస్త్రత్వమవగమ్యతే, తస్మాద్భాగవతాదీన్యేవ శాస్త్రాణి భవన్తి, తథా తేషాం శాస్త్రాణాం పరం బ్రహ్మైవావిర్భావస్థానమిత్యవగమయన్తి శ్రుతయః ‡"తేనే బ్రహ్మహృదాయ ఆదికవయే" ఇతి, "ఇదం భగవతా పూర్వం బ్రహ్మణే నాభిపఙ్కజే। స్థితాయ భవభీతాయ కారుణ్యాత్సంప్రకాశితం" మితి, "సర్వాగమామ్నాయ మహార్ణవాయే" తి, "యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ

---

† మన్త్రస్యాయమర్థః- హే ఉపాంశుగ్రహ? ఏషః- ప్రదేశః, తే- తవ, యోనిః- స్థానమ్, అతః, ప్రాణాయ- ప్రాణ సంరక్షణార్థమ్, త్వామ్, సాదయామీతి.

‡ యః- నారాయణః, బ్రహ్మ- సాఙ్గసశిరస్కవేదమ్, ఆదికవయే- చతురాననాయ. ఇదమ్- శ్రీమద్భాగవతమ్. ఆగమాః- శ్రీపాఞ్చరాత్రాద్యాః, ఆమ్నాయాః- సాఙ్గ సశిరస్కవేదాః, సర్వే చ తే ఆగమామ్నాయాశ్చ, తేషామ్; మహార్ణవాయ- ఆవిర్భావావస్థితిస్థానాయేత్యర్థః.

ప్రహిణోతి తస్మై" ఇతి, "అస్యమహతోభూతస్యనిశ్వసితమేవైతద్యదృగ్వేదో యజుర్వేదస్సామవేదోథర్వాఙ్గిరస" ఇతి, "ఋచస్సామానిజజ్ఞిరే- ఛందాగ్ంసిజజ్ఞిరే తస్మాత్- యజుస్తస్మాదజాయత" ఇతిచైవమాద్యాః. 'ఋచస్సామాని జజ్ఞిర' ఇత్యత్ర జనేరావిర్భావమాత్రపరత్వం ప్రత్యేతవ్యమ్, నతూత్పత్తిపరత్వమ్, తథాసతి వేదస్య నిత్యత్వావగమకస్య 'అతఏవచ నిత్యత్వ' మితివక్ష్యమాణసూత్రస్యానుపపత్తిర్నస్యాత్. యద్వా- యథోక్తం శ్రీమద్భాగవతాది శాస్త్రజాతం యోనిః ప్రమాణంయస్యేతి, తథా "జన్మాద్యస్య యతోన్వయాదితరతశ్చే" తి, "సర్వేశ్వర స్సకల జగత్కారణకారణభూత" ఇత్యేవమాది శాస్త్రాదేవహి ప్రమాణాజ్జగజ్జన్మాది కారణ కారణం నారాయణ ఇత్యధ్యవసీయతే, అత శ్శాస్త్రయోనిత్వం తస్యోక్తమ్; తతశ్చ పర బ్రహ్మణో నారాయణస్య నిఖిల జగజ్జన్మాది కారణత్వరూప లక్షణంసిద్ధమ్.

† శాస్త్రయోనిత్వం దృఢయతి.

—※ ౪॥సూ॥తత్తు సమన్వయాత్ ※—

తుశబ్దోఽవధారణే, తత్-పూర్వసూత్రోదితంశాస్త్రయోనిత్వమ్, బ్రహ్మణిసర్వశ్రుతీనాం ¶ ముఖ్యతయాసమన్వయాత్తస్యైవసిద్ధ్యతి, తథాచశ్రుతిః "వేదాబ్రహ్మాత్మవిషయాః § త్రికాణ్డవిషయా ఇమే" ఇతి, "సర్వేవేదాయత్పదమామనన్తీ" తిచ, తథా స్మృతిశ్చ "వేదై

---

† శాస్త్రయోనిత్వసాధకత్వాత్సమన్వయ సూత్ర మవతారయతి—(శాస్త్రయోనిత్వ) మితి.

¶ (ముఖ్యతయే)తి- యోగరూఢిరూపవృత్తిభేదేనేత్యర్థః; సమన్వయః- తాత్పర్య విషయత్వమ్, తస్యసత్త్వా దిత్యర్థః.

§ (త్రికాణ్డే)తి-కర్మజ్ఞాన భక్తికాణ్డవిషయాఇమేవేదా బ్రహ్మాత్మవిషయాః- ముఖ్యతయాబ్రహ్మస్వరూప ప్రతిపాదన తత్పరా ఇత్యన్వయః.

శ్చసర్వై రహమేవ వేద్యః" ఇత్యేవమాద్యా. ౨ (అథవా)పరబ్రహ్మణో జగత్కారణత్వమేవ సాక్షాద్ద్రఢయితుం సమన్వయ సూత్రమారభ్యతే, తథాహి,తుశబ్దశ్చార్థే, తత్-జగజ్జన్మాదికారణత్వరూపం లక్షణమ్, బ్రహ్మణః ప్రకృతి మహదాదితత్త్వేషు నియన్తృత్వేన సమన్వయాద్వ్యతిరేకాచ్చ సిద్ధ్యతి, వ్యతిరేకో సఙ్గః; తథైవ కిల సూత్ర్యతే " జన్మాద్యస్యయతోఽన్వయాదితరతశ్చే " తి. తస్మాన్నిఖిలజగజ్జన్మాదికారణం పరం బ్రహ్మైవతద్భజన్మార్థిభి ర్జిజ్ఞాస్య మిత్యధ్యవసీయతే. ... ... ※

॥౨॥జన్మాద్యధికరణం సమాప్తమ్॥ సూత్రమ్॥౩॥

† అత్రసాఙ్ఖ్యాస్సముత్తిష్ఠన్తి, జన్మాద్యస్యేతిలక్షణతస్తి ప్రధానమేవలక్ష్యతే, అతస్త్రిగుణాత్మకమచేతనంప్రధానమేవ స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కారణంభవతీతివదన్తః. /తస్మాత్కింప్రధానమేవజగత్కారణంభవతి? కింవా పరమేవబ్రహ్మ జగత్కారణం భవతి? ఇతి విచికిత్సాయాం తత్ప్రతిచక్షణాయేదం సూత్రమారభ్యతే,

---

౨ ఏవం సమన్వయ సూత్రేణ శాస్త్రయోనిత్వం దృఢీకృత్య తద్ద్వారా జగజ్జన్మాది కారణత్వరూపలక్షణం బ్రహ్మణి దృఢీకృతమ్, అధునా సాక్షాదేవ బ్రహ్మణి తాదృశలక్షణ దృఢీకరణ హేత్వన్తరత్వేన పునస్సమన్వయ సూత్రం వ్యాచష్టే-(అథవే)త్యాదినా. అ॥౨॥

† అథ విశ్వ సృష్ట్యాదికం జడకర్తృకమ్, కార్యత్వాత్; వృక్షకమ్పనవత్; ఇత్యనుమానగమ్యస్య ప్రధానస్యైవ ప్రోక్తం జగజ్జన్మాది కారణత్వ లక్షణమితి సాఙ్ఖ్యావదన్తి, తస్మాదిదం లక్షణం బ్రహ్మణఃకథం సిద్ధ్యేత్ ? ఇత్యాక్షేప సఙ్గతిముత్తరాధికరణే ద్యోతయితుం సాఙ్ఖ్యమతం ప్రస్తౌతి—(అత్రసాఙ్ఖ్యా) ఇతి=అత్ర-ఏతల్లక్షణ సమన్వయ సిద్ధివిషయే, సముత్తిష్ఠన్తి, ఆక్షేప్తుమితి శేషః.

/ తస్మాత్ - ప్రధానస్య జగత్కర్తృత్వప్రతిభానాదిత్యర్థః.

—❈ ౫॥ సూ॥ ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్. ❈—

యత్పునరుక్తం సాఙ్ఖ్యైః ప్రధానం స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కారణం భవతీతి తన్నోపపద్యతే, యతః ప్రధానమశబ్దమ్- ప్రధానస్యహి స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కారణత్వం శ్రుతిప్రమాణ రహితమితి యావత్; తత్కస్య హేతోః? ఈక్షతేః; ఈక్షతిః- ఈక్షణమ్, నిఖిల జగన్నిర్మాణాద్యనుగుణాలోచయితృత్వేన సర్వజ్ఞత్వ శ్రుతేరిత్యర్థః, ఏవంహి శ్రూయతే "అభిజ్ఞస్స్వరాడి"తి, "యోऽస్యోత్ప్రేక్షక" ఇతి, తథా "సోऽకామయత బహుస్స్యాం ప్రజాయేయే"తి, తథా "తదైక్షత బహుస్స్యాం ప్రజాయేయేతి- తత్తేజోऽసృజతే" తిచ. నహ్యాసాం శ్రుతీనాం సర్వజ్ఞం పరమాత్మానమన్తరా అచేతనం ప్రధానంవా స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కారణ మభిప్రేతమితి శక్యతే వక్తుమ్; "యోऽవ్యక్తజీవేశ్వర" ఇతి పరమాత్మనః ప్రధానాద్యధిష్ఠాతృత్వ శ్రుతి విరోధ ప్రసఙ్గాత్; కిన్తు సార్వజ్ఞ సత్యసఙ్కల్పత్వ సర్వశక్తిత్వ సర్వనియన్తృత్వాద్యనన్త పరమ మఙ్గళ పరమ కల్యాణ గుణగణ పరిపూర్ణం పరం బ్రహ్మైవ జగత్కారణత్వే నాభిప్రేతంభవతీతి వక్తవ్యమ్, తథాసతి కథమచేతనం ప్రధానం జగత్కారణత్వేన లక్ష్యేత, †తస్మాత్పరస్మిన్ బ్రహ్మణి సమన్వితస్య సర్వ జగజ్జన్మాదికారణత్వ లక్షణస్య నక్షతిః.

—❈ ౬॥ సూ॥ గౌణశ్చేన్నాత్మ శబ్దాత్ ❈—

‡ నన్విహాऽభిజ్ఞ శబ్దో జీవేగౌణఏవ ప్రయుజ్యతే, తస్మాత్స ఏ

---

† లక్షణే ప్రసక్తాతివ్యాప్తి మార్జనమేవైతదధికరణప్రయోజన మిత్యాశయేనాహ- (తస్మా)దితి.

‡ ఏవమ్ "అభిజ్ఞస్స్వరాట్" ఇత్యత్రాభిజ్ఞ ఇత్యనేన భగవతః పరబ్రహ్మణో జగజ్జన్మాది కారణత్వ ప్రయోజకం సర్వజ్ఞత్వమభిహితమ్, సమ్ప్రతి 'గౌణశ్చే' దితి సూత్రేణాభిజ్ఞశబ్దస్యజీవేగౌ

వ జగత్కారణత్వేనలక్ష్యతఇతిచేన్న, కస్మాత్? ఆత్మశబ్దాత్-పూర్వత్రజగజ్జన్మాదికారణత్వేనలక్షితస్యోత్తరత్ర "ధామ్నా స్వేనసదానిరస్తకుహకం సత్యంపరం" మితిసర్వజ్ఞత్వేన పరమాత్మత్వావగమకశ్రుతేరిత్యర్థః, అత్ర "ధామ్నా స్వేనసదానిరస్తకుహక" మిత్యనేన సదా ప్రకృతి సమ్బన్ధ రాహిత్య మవగమయ్య సర్వజ్ఞత్వం భగవత ఉచ్యతే, నహ్యేవం విధ నిరస్త కుహకత్వం జీవస్య సమ్భవ్యతే, అతఏవైవమామ్నాయతే "యన్మాయయాగహనయాఽపహృతాత్మబోధా బ్రహ్మాదయ స్తనుభృత స్తమసిస్వపన్తి" ఇతి. తతశ్చాయమభిజ్ఞశబ్దః ప్రకృతేముఖ్య ఏవ భవతి, తేనచ పరమాత్మైవగమ్యతే, తస్మాజ్జగత్కారణత్వరూపస్య పరమాత్మలక్షణస్య నకాచిత్క్షతిః.

॥3॥ఈక్షత్యధికరణం సమాప్తమ్॥సూ॥౨॥

❖ ౭॥ సూ॥ తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్ ❖

సర్వవేదాన్తసారే ఇదమామ్నాయతే "భేజిరేమునయోథాగ్రే భగవన్త మధోక్షజ" మితి. అత్ర విశయః, కిమిహాధోక్షజ భజన మాత్రం ముముక్షుభిః కర్తవ్య మిత్యభిధీయతే? ఆహోస్విత్తదన్యభజనంచత్రైగకర్తవ్యమ్? ఇతి. "తత్ర భేజిరేమునయోథాగ్ర" ఇత్యగ్ర పదసామర్థ్యాదాదౌ తావన్ముముక్షుభిర్భగవద్భ

ణవృత్తిమాశ్రిత్య తత్ర లక్షణస్యాతి ప్రసక్తి మాశఙ్కతే- (నన్విహ)ఇతి= ఇహ- 'అభిజ్ఞస్స్వరాట్, ఇత్యస్మిన్వాక్యఇత్యర్థః.

తతశ్చే)తి- అభిజ్ఞశబ్దస్య గౌణత్వేనిరస్తే సతీత్యర్థః, తేన - అభిజ్ఞ శబ్దేన. అధి॥ 3॥ సూ ॥౨॥

అస్యాధికరణస్య జన్మాద్యధికరణవ దుపాస్య లక్షణ కథనేన తత్స్వరూపాభివ్యఞ్జకత్వా దుపాస్య లక్షణా ధ్యాయే నైకకార్య కారిత్వం సఙ్గతిః, జన్మాద్యధికరణానన్తర్యేచ యథా జగజ్జన్మాది కారణత్వం పరబ్రహ్మైకనిష్ఠం తథా ముముక్షు జాతమపి

జనం కర్తవ్యమ్, తత స్తదన్యభజనంచ కర్తవ్య మిత్యభిప్రేయత ఇత్యేవం ప్రాప్తేబ్రూమః, ముముక్షుభి ర్యథోక్షజ భజన మాత్రం కర్తవ్యమితీహాభిప్రేయతే, నతుతదన్యభజనంచ, కుతః? తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్- " ముముక్షవో ఘోరరూపాన్హిత్వా భూతపతీనథ । నారాయణకలాశ్శాన్తా భజన్తేహ్య నసూయవ " ఇత్యుత్తరత్ర భగవద్భజనమాత్ర నిష్ఠస్యహి మోక్షఉపదిశ్యతే, 'యత్తు భేజిరేమునయోథాగ్ర ' ఇత్యత్ర భగవదన్యభజనంచ ముముక్షుభిఃకర్తవ్యతయా అభిప్రేయత ఇత్యుక్తం తదతిమన్దమ్, తత్రి, అగ్రే- ఆదౌ విద్యమానా శ్శిష్టా ఋషయః, శుద్ధసత్వమూర్తిం భగవన్త మధోక్షజమేవ మోక్షాయ భేజిర ఇతి శిష్టాచారః ప్రదర్శితః, యేనాగ్రపదసామర్థ్యా దన్యభజనంచ ముముక్షుభిః కర్తవ్య తయాశజ్క్యేత, తస్మాన్ముముక్షుభి స్సత్సఙ్గలబ్ధ భగవద్భజనమాత్రం కర్తవ్యమితి నిశ్చీయతే. ... ... ※

— ※ సూ॥౮॥ హేయత్వావచనాచ్చ ※ —

నహి యథోక్త భగవద్భక్తి యోగ నిష్ఠానాం [illegible] హేయత్వముచ్యతే, కిన్తు " ఇమంలోకం తథైవాముమాత్మాన ముభయాంయినమ్ । ఆత్మానమనుయే చేహ యే రాయః పశవో గ్రహాః ॥ విసృజ్య సర్వానన్యాంశ్చ మామేవం విశ్వతోముఖమ్ । భజన్త్యనన్యయా భక్త్యా తాన్మృత్యోరతిపారయ " ఇతి. " యే దారాగారపుత్రాప్తాన్ ప్రాణాన్విత్తమమంప్రియమ్ । హిత్వా మాం శరణం యాతాః కథం తాంస్త్యక్తుముత్సహ " ఇత్యాది శ్రుతిభి ర్మోక్షదానాయ భగవదుపాదేయత్వమేవ తేషాం ప్రోచ్యతే, * తస్మాన్ముముక్షు రేవంవిధ భగ-

---

పరబ్రహ్మైకనిష్ఠమితి దృష్టాన్త సఙ్గతి రిత్యవగన్తవ్యమ్.

* భగవతోఽనన్య భక్త్యాభజనీయస్య లక్షణ సిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయితు మాహ—(తస్మా)దితి.

ద్భజననిష్ఠో భవేదిత్యభిప్రాయః. ....

సమ్ప్రతి సర్వేషాం భగవద్భజనావశ్యకత్వ ప్రదర్శ నాయ తన్నిష్ఠానాం ప్రభావ ఉచ్యతే. ❋

—❋ ౯॥సూ॥ ప్రతిజ్ఞా విరోధాత్ ❋—

యథోక్త భగవదుపాసకాన్న కశ్చిదభిభవితుం శక్నోతి, కుతః? ప్రతిజ్ఞావిరోధాత్- యది తేషాం స్యాత్తేనచిదభిభవస్తర్హి— "నకశ్చిన్మత్పరం లోకే తేజసా యశసా శ్రియా । విభూతిభిర్వాభిభవేద్దేవోపి కిము పార్థివాః" ఇతి, "మాం ప్రపన్నో జనః కశ్చిన్న భూయోఽర్హతి శోచితు" మితి, "కౌన్తేయ ప్రతిజానీహి న మే భక్తః ప్రణశ్యతీ" తి చ భగవత్కృత ప్రతిజ్ఞా విరుధ్యేత, తస్మాదపరిమితబల పరాక్రమప్రదమేవంవిధం భగవదుపాసనమేవ సర్వైః కర్తవ్యమ్.

—❋ ౧౦॥సూ॥ స్వాప్యయాత్ ❋—

అపిచ స్వాప్యయాదపి ముముక్షుభిరేవం భగవదుపాసనం కర్తవ్యమ్, స్వేనకృతోఽప్యయస్స్వాప్యయః- నాశః, "శృణ్వతాం స్వకథాం కృష్ణః పుణ్యశ్రవణకీర్తనః । హృద్యన్తస్థో హ్యభద్రాణి విధునోతి సుహృత్సతా" మితి, "స్వపాదమూలం భజతః ప్రియస్య త్యక్తాన్యభావస్య హరిః పరేశః । ¶ వికర్మ యచ్చోత్పతితం కథంచిద్ధునోతి సర్వం హృది సన్నివిష్ట" ఇతి చైవమాదిషు భగవద్భజనాన్తరాయభూత వికర్మాణి భగవతైవ హి వినాశ్యన్త ఇతి శ్రూయతే, తస్మాద్భగవదుపాసకానాం కథంచిదాపతిత వికర్మప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానప్రయుక్త శ్రమలేశోపి నాస్తీతి సూచితమ్.

॥౪॥ తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాదిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

¶ వికర్మ- నిషిద్ధాచరణమ్. అ ॥ ౫ ॥ సూ ॥ ౪

పూర్వాధికరణే భగవద్భజనప్రస్తావేన తదవాన్తరభేదస్యో పస్థితత్వాదుత్తరాధికరణ ఉపక్షిప్తస్యోపాసనాస్వరూప ప్ర

—✻ ౧౧॥సూ॥ గతి సామాన్యాత్ ✻—

† తత్రైవేదమామ్నాయతే,, శ్రవణంకీర్తనంవిష్ణో స్స్మరణం పాదసేవనమ్ । అర్చనంవన్దనందాస్యంసఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ఇతిపుంసార్పితావిష్ణౌ భక్తిశ్చేన్నవలక్షణే'' తి. నవలక్షణా- నవవిధేత్యర్థః, అత్ర శ్రూయమాణానాం శ్రవణ కీర్తనాది లక్షణానాం నవానాం భక్తీనాం కిం మిథస్తారతమ్యం భవతి? కింవాసామ్యమేవభవతి? ఇతి విశయే ✻ప్రతిబ్రూమః,అత్ర శ్రూయమాణానాం నవానామపి భక్తీనాం మిథస్సామ్యమేవ భవతి, కస్మాత్? గతి సామాన్యాత్- గమత ఇతి గతిః- ఫలమ్, నవానామపి భక్తీనాం మోక్షరూపఫలస్య సమానత్వాదిత్యర్థః, తస్మాదన్యతమాపి భక్తిర్మోక్షం సాధయతీత్యభిప్రాయః. ... ✻

—✻ ౧౨॥సూ॥ శ్రుతత్వాచ్చ ✻—

చ శబ్దోఽప్యర్థః, నఖలు గతిసామాన్య మాసాం భక్తీనాం యుక్త్యామాత్రం బ్రూమః, అపితు శ్రుతత్వా దప్యాసాం తత్సామ్యం బ్రూమః, తథాహి; ''శృణ్వన్తిగాయన్తిగృణంత్యభీక్ష్ణశస్స్మరన్తినన్దన్తితవేహితంజనాః । తఏవపశ్యన్త్యచిరేణతావకం భవ ప్రవాహోపరమం పదామ్బుజమ్- ఏతావతాల మఘనిర్హరణాయ పుంసాంసఙ్కీర్తనం భగవతోగుణ కర్మనామ్నామ్ । ఆక్రుశ్యపుత్రమఘవాన్యదజామిళోపినారాయణేతిమ్రియమాణ ఉపైతిముక్తిమ్ - యజేదీశ్వరమాత్మానమచిరాన్ముచ్యతేహిస'' ఇత్యేవమాదిషు శ్రవణాదీ

సఙ్గ సఙ్గతిం హృదినిధాయ తద్రచయితుం సప్తమ సర్గే విషయ వాక్యముదాహరతి=† (తత్రై) వేదమామ్నాయత) ఇతి=✻''శ్రవణం కీర్తన'' మిత్యాదౌ శ్రవణాదీనాం పృథక్త్వేతా త్తారతమ్యం భవతీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేసతి సిద్ధాన్తమాహ— (ప్రతిబ్రూమ)ఇత్యాది వా= ౯ మార్గస్య సుకరత్వాన్ముముక్షూణాం శ్రవణాదిష్వన్య

నాం గతిసామాన్యం సాక్షాదేవ శ్రూయతే,*తస్మాచ్ఛ్రవణాదీ నాం తారతమ్యం నాస్తీతి సిద్ధమ్. ... *

॥౫॥ గతి సామాన్యాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౨॥.

తదేవ మధికరణపఞ్చకే నాయమర్థ స్సమ్ప్రతిపన్నః, నిఖిల జగజ్జనకతయా తన్నియన్తృతయా తత్పోషకతయాచ తదన్తర్బహి ర్వ్యాప్యావతిష్ఠమానః పరమపురుషో భగవాన్నారాయణ ఏవ ముముక్షుభిర్జిజ్ఞాసితవ్యోభజనీయశ్చేతి. ‡ఇతఃపరేణాధికరణేనోపాస్య మాహాత్మ్య వ్యఞ్జన ముఖేన తన్నిష్ఠాధికరణమేవ ప్రపఞ్చ్యతే,

—※ ౧౩॥ సూ॥ ఆనన్దమయోఽభ్యాసాత్ ※—

సర్వవేదాన్తసారే ఇదమామ్నాయతే "†పురుషవిధో న్వయో త్రచరమో న్నమయాదిషుయ" ఇతి. అత్రత్యచరమ శబ్దస్య ఆనన్దమ యపరతయా తైత్తిరీయకే శ్రూయతే "తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞా నమయాత్- అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ" ఇతి. సర్వ వేదాన్త సా రామ్నాత చరమ శబ్దపర్యాయభూతేనాత్రత్యానన్ద మయ శబ్దేనకిం పరమాత్మైవోపదిశ్యతే? ఆహోస్విత్పరస్మాదాత్మనోన్యోజీవః?ఇతి

తమాశ్రయణ మపి ముఖ్యఫల మితి దర్శయితు మధికరణాభిప్రా యమాహ-*(తస్మా)దితి.

‡తన్నిష్ఠస్యేత్యస్మి న్ప్రపూర్వాధికరణే బ్రహ్మానన్దానుభవ రూప మోక్షప్రస్తావేన శ్రీ భగవతః పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య ఆన న్దమయత్వరూప లక్షణస్య సముపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యా తల్లక్ష ణం వక్తుముపరితన మానందమయాధికరణ మవతారయతి- (ఇతః పరే॰) ఇతి= †అత్ర-దేహే, యఃపురుషవిధః- పురుషాకారః, అన్వ యః- తేనరూపేణాన్వితశ్చ, అన్నమయాదిషు- అన్నమయ ప్రాణమ య మనోమయ విజ్ఞానమయానందమయేషు, యశ్చరమః- ఆనందమ యః, సత్వమితీహ సమ్బధ్యతే.

విచికిత్సాయాం* ముత్తరత్ర "తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మే"తి శారీర శబ్దేన జీవస్యాభిధానాత్స ఏవాత్రోక్త చరమ శబ్ద పర్యాయ భూతానన్దమయ శబ్దాభిధేయ ఇతి కృత్వా యశ్చరమస్సత్వమిత్యస్మిన్నర్థే పర్యవసానాజ్జీవేశ్వరాభేదశ్చ సిద్ధ ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతి బ్రూమః, పరమాత్మైవేహానన్దమయో భవితు మర్హతి, కస్మాత్? అభ్యాసాత్- పరమాత్మని ఖల్వానన్దోభ్యస్యతే, అభ్యాసో నామ-ఆవృత్తిః; తథాహి ఆనన్దమయం పరమాత్మానం ప్రస్తుత్యైవ శ్రూయతే "రసో వై సః. రసగ్ం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీ భవతీ"తి. అత్ర రస శబ్దేనానన్దమయః పరమాత్మైవోచ్యతే, "సైషానన్దస్య మీమాగ్ంసా భవతి- స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనన్దః- ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్-ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్- ఏత మానన్దమయ మాత్మాన ముపసఙ్క్రామ్యే"తి చ. శ్రుత్యన్తరే చ "ఏతస్యైవానన్దస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవన్తీ"తి, తథా "సత్యం విజ్ఞానమానన్ద"మితి చ పరమాత్మన్యేవ బహుకృత్వ ఆనన్దోభ్యస్యతే, తస్మాత్స ఏవేహానన్దమయ శబ్దేనావగమ్యతే, న తు జీవః; స హీమముపాసిత్వాఽఽనన్దం ప్రాప్స్యతి, 'ఏష హ్యేవానన్దయాతీ'తి శ్రుతేః; యత్త్వానన్దమయ నిగమ శ్లోకే 'తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మే'త్యత్ర శారీర శబ్దేన జీవాభిధాన మిత్యుక్తమ్, తద్విరుద్ధమ్, తత్ర జీవస్యాప్రకృతత్వాత్; కింతు పరమాత్మన ఏవ తత్ర శారీరత్వముక్తమ్,¶ తచ్చాస్యావిరుద్ధమ్, శారీరత్వం హి శరీరాధిష్ఠాతృత్వమ్, తన్నియన్తృత్వమితి యావత్;§ న పున

---

* హేతుం వ్యఞ్జయన్ పూర్వపక్షం దర్శయతి- (ఉత్తరత్రే)తి- "అసన్నేవ స భవతీ"త్యాకారక నిగమ శ్లోక ఇత్యర్థః. ¶ కర్మాయత్త మకర్మాయత్తం చేతి ద్వివిధం శారీరత్వమ్, తత్రాకర్మాయత్తం శారీరత్వం పరమాత్మన ఉపపాదయితుమాహ-(తచ్చాస్యే)తి=పరమాత్మన ఇత్యర్థః,

§ కర్మాయత్తం శారీరత్వం పరమాత్మనః ప్రతిషేధతి. (న పున)రితి.

జీవస్యైవ శరీర వశ్యత్వమ్, జీవ శరీరస్య కర్మాయత్తత్వాత్త ద్వశ్యత్వమేవ జీవస్య శారీరత్వ ముచ్యతే, అతఏవ తస్య ప్రియాప్రియ సంస్పర్శస్స్మర్యతే, నేశ్వరస్య; " నహవై సశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయోరపహతి రస్తి- అశరీరం వావసన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశత" ఇతి. అశరీరత్వమిహ కర్మావశ్యశరీరత్వం జ్ఞేయమ్, *తతశ్చానందమయస్య పరమాత్మనోఽన్నమయాద్యుపనిషచ్ఛ్లోక ప్రవాహ పతితం శారీరత్వం సఙ్గచ్ఛతే, అతఏవహి " సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్- సర్వేభ్యో భూతేభ్యోఽన్తరోయం సర్వాణిభూతాని నవిదుః- యస్య సర్వాణిభూతానిశరీర " మిత్యన్తర్యామి బ్రాహ్మణేశ్రూయమాణం సర్వభూత శరీరత్వం పరమాత్మన ఉపపన్నం భవతి, తస్మాదిహ శారీరత్వస్య పరమాత్మన్యేవ పర్యవసానా న్నజీవేశ్వరాభేద ప్రసక్తిగన్ధోఽపీతి నిశ్చీయతే. ... ... *

— * ౧౪॥సూ॥ వికారశబ్దాన్నేతి చేన్న ప్రాచుర్యాత్ * —

నను 'అన్యోఽన్తర ఆత్మానన్దమయ' ఇత్యత్రానన్దమయశబ్దో నపరమాత్మానం బోధయితుం శక్నోతి, కింతు జీవమ్, కుతః? అన్నరసమయవద్వికారార్థకమయట్ ప్రత్యయశ్రుతేరితి చేన్నైష దోషః, కుతః? ప్రాచుర్యాత్- మయటః ప్రాచుర్యార్థకతాభ్యుపగమాత్, " అభేదార్థే వికారార్థే ప్రాచుర్యార్థే మయడ్భవే " ఇతిహి మయడ్విధీయతే, యథా 'అమ్మయోఽమ్బుద' ఇత్యత్రాపాం ప్రాచుర్యమమ్బుదేఽవగమ్యతే, యథావా 'జ్యోతిర్మయో రవిః' ఇత్యత్ర జ్యోతిః ప్రాచుర్యం రవావవగమ్యతే, ఏవమానన్దమయ ఇత్యత్రాపి మయటా పరమాత్మన్యానన్దప్రాచుర్య మవగమ్యతే, ఇద

---

* ఏవం విధం శారీరత్వమేవ తైత్తిరీయకోపనిషదా పరమాత్మనోఽభిహితమితి భావేన నిగమయతి- (తతశ్చేతి) [illegible] స్యేహ కర్మా [illegible] ... *

ముపలక్షణమ్, ఆనందమయ ఇత్యత్ర ఆనంద స్వరూపార్థేఽచ మ యట్ప్రత్యేతవ్యః, పరమాత్మన ఆనంద స్వరూపత్వాత్ ; తథాచ ఆనంద బ్రహ్మపదయో స్సామానాధికరణ్యంశ్రూయతె "ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానా" దితి. యథా "తస్యాపిభగవానేష సాక్షాద్బ్రహ్మమయోహరి" రిత్యత్రమయటా పరబ్రహ్మాభేద ఏవ శ్రీహరావవగమ్యతె, తద్వదిహా నన్దమయ ఇత్యత్ర మయటా ఆనన్దా భేదోపి పరమాత్మన్యవగన్తవ్యః, ఏతే నానంద ప్రాచుర్యం స్వప్రతి యోగ్యల్పతాం పరమాత్మని సూచయతీత్యేతదపి ప్రత్యుక్తమ్, తతశ్చానందమయశబ్దేన ఆనంద ప్రచుర ఆనందస్వరూపశ్చ పరమాత్మే త్యవధార్యతె, ఏవంసతీహకథం జీవ శఙ్కా-ఽవతరేత్? తస్మాదిహప్రాచుర్యాభేదార్థయోర్మయట్. ... ※

—※ ౧౫॥ సూ॥ తద్ధేతువ్యపదేశాచ్చ ※—

ఇతశ్చానన్దమయఃపరమాత్మా, యతోఽస్యైవ పరమాత్మనో జీవానన్దహేతుత్వం వ్యపదిశతి "కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్-యదేష ఆకాశ ఆనన్దోనస్యాత్ - ఏష హ్యేవానందయాతీ" తి శ్రుతిః. ఆనందయాతి- ఆనందయతీ త్యర్థః, యథా లోకే రాజాదిరన్యాన్ ధనిత్వ మాపాదయన్ స్వయం ప్రచురధనఇతి ప్రసిద్ధ్యతి,తద్వత్పరమాత్మాపి జీవానానందయన్ స్వయం ప్రచురానంద ఇతి ప్రసిద్ధ్యతి, తస్మాదానన్దమయఃపరమాత్మైవ. ... ※

—※ ౧౬॥సూ॥ మాన్త్రవర్ణికమేవచగీయతె ※—

ఇతశ్చానన్ద మయః పరమాత్మైవాధ్యవసితః, యత ఉపనిషత్ "బ్రహ్మవిదాప్నోతిపర" మితి భజనీయత్వేన పరంబ్రహ్మసూచయిత్వా తదేవ "సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే"తిమన్త్రవర్ణోక్తలక్షణత స్సమ్ప్రదర్శ్య "తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత" ఇతి తదేవాత్మశబ్దేన పరామృశ్య ఆకాశాదిస్థావరజఙ్గమాత్మక

నిఖిల జగత్కారణ తయాచ ప్రదర్శ్య తస్య సర్వవిలక్షణత్వేనోపాస్యతా ప్రదర్శనాయ ‘అన్యోఽన్తర ఆత్మే’తి ప్రస్తుత్య తత్పరం బ్రహ్మైవ ‘అన్యోఽన్తర ఆత్మానన్దమయ’ ఇతి ఆనంద మయత్వేన ప్రదర్శయతి, అతో మాన్త్రవర్ణికం పరం బ్రహ్మైవేహ తద్బ్రాహ్మణే “అన్యోఽన్తర ఆత్మానన్దమయ” ఇత్యత్రానన్దమయ శబ్దేనగీయతే, మన్త్రబ్రాహ్మణయోర్వ్యక్తమేవ హ్యైకార్థ్యమ్, ఇతరథా తు ప్రకృతహానాఽప్రకృత కల్పనారూప దోషః ప్రసజ్యేత, నహి “అన్యోఽన్తర ఆత్మానందమయ” ఇతి ఆనన్దమయాదన్యోఽన్తర ఆత్మాస్తీతిపఠ్యతే, ఆనందమయోపాసనమేవహి ‘సైషా భార్గవీ వారుణీ విద్యే’త్యుపసంహ్రియతే, తస్మాదానన్దమయః పరమాత్మైవ.

ఆనన్దమయ నిగమశ్లోకే శారీరశబ్దః పరమాత్మపర ఇతి వ్యవస్థాపితమ్, తదేవ పునర్హేత్వన్తరేణ దృఢయతి,

— ౧౬॥ సూ॥ నేతరోఽనుపపత్తేః —

ఇతరో హ్యేత్ర మాన్త్రవర్ణికాత్పరస్మాద్బ్రహ్మణోఽన్యో జీవః పరిగృహ్యతే, స త్విహ న శారీర శబ్దాభిధేయో భవితుమర్హతి, కుతః? అనుపపత్తేః “సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి- స తపోఽతప్యత- స తపస్తప్త్వా- ఇదగ్ం సర్వమసృజత- యదిదం కించ- తత్సృష్ట్వా-తదేవానుప్రావిశత్- తదనుప్రవిశ్య- సచ్చత్యచ్చాభవ”దిత్యాదావానందమయం పరమాత్మానం ప్రకృత్యైవహి తల్లీలా లక్షణాని విశ్వసృష్టిప్రవేశనియమనాదీని శ్రూయన్తే, నహీమాని సృష్ట్యాదీనీదమిత్థమితి జీవో మనసాపిస్మర్తుం శక్నోతి, కుతస్కరిష్యతి, తతశ్చ పరమాత్మనోఽన్యత్ర ‘సోఽకామయత’ ఇత్యేవమాది శ్రుత్యుపదిష్టాని సఙ్కల్పపూర్వాణి సృష్ట్యాదీని నోపపద్యన్తే, అతఏవ ముక్తస్యాపి జగద్వ్యాపారవర్జమైశ్వర్యం వక్ష్యతి “జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చే”తి. అత ఆనందమయ నిగమ

శ్లోకే శారీరశబ్దేన పరమాత్మానమేవాభిధత్త ఇతి జ్ఞేయమ్, § తస్మాత్ప రమాత్మై వేహానందమయ శబ్దేన గీయతే.

—❖ ౧౭॥సూ॥ భేదవ్యపదేశాచ్చ ❖—

ఇతశ్చేతరో౽నానందమయ శబ్దాభిధేయశ్శజీవాత్, యతః "త స్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞాన మయాత్ - అన్యో౽న్తర ఆత్మానందమయ" ఇతి, "రసగ్ంహ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీభవతీ" తిచ జీవ స్యానందమ యాద్భేదో వ్యపదిశ్యతే, అత్ర విజ్ఞానమయశబ్దో జీవవచనః, నబుద్ధి మాత్రపరః, అభేదవాచిమయడిహ శ్రూయతే, యతో "యో వి జ్ఞానే తిష్ఠ" న్నిత్యన్తర్యామి బ్రాహ్మణం విజ్ఞాన శబ్దేనైవజీవం శ్రా వయతి, తస్మాదానందమయఃపరమాత్మైవ. నను "అసద్వా ఇద మగ్ర ఆసీ" దిత్యస్మిన్నిగమశ్లోకే "యదా హ్యేవైష ఏతస్మి న్నుదర మ న్తరంకురుతే - అథతస్యభయంభవతీ" తి జీవేశ్వరయో ర్భేదమను సన్ధాతుర్భయప్రాప్తిశ్శ్రూయతే, కస్మాత్పునర్భేద వ్యపదేశ స్సి ద్ధ్యేత్? ఇతి చేన్నైతదేవమ్ "*అన్తరంకురుత" ఇత్యత్రాన్తరశబ్ద స్యాసమ్బంధ పరత్వావగమాత్; తథాచైతదుక్తంభవతి "యదా, ఏతస్మిన్- పరమాత్మని, ఏషః- జీవః, ఉత్- అపి, అరమ్ - అల్పమ్, అల్పమప్యన్తరమ్- సమ్బన్ధాభావమ్, స్వస్యపరమాత్మనశ్చశరీరశరీరి భావరూప సమ్బన్ధమజ్ఞాత్వా స్వస్య పరమాత్మతఃపృథగవస్థానమ న్యతఇత్యర్థః, అథ- తస్మాత్కారణాత్; తస్యైవ; తస్యైవ- జీవస్య పరమాత్మనశ్చ శరీర శరీరి భావ రూప సమ్బంధ మజ్ఞాత్వా

---

§ భగవతశ్శ్రీహరే ర్భజనాదరాతిశయోపయోగ్యానంద మయ త్వలక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్యపూర్వపక్ష్యుక్తం దోషా న్తరంచ నిరస్యన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా) దితి.

*వాక్యార్థాజ్ఞాన ప్రయుక్తం జీవేశ్వరాభేదభ్రమం ప్రదర్శ నేనవారయతి- (అన్తర) మిత్యాదినా.

పృథగవస్థానం మన్వానస్య; భయమ్- తద్ధేతుస్సంసారో భవతీతి. న హ్యత్ర జీవేశ్వరయోరభేద ప్రత్యయః ప్రేక్షావతాం భవతి, అపి చేమమేవార్థమభిప్రేత్య జీవస్య పరమాత్మ శరీర తయా తస్మిన్ననవరతం ప్రతిష్ఠితిం జానానస్య అభయరూప మోక్ష ప్రాప్తిః పూర్వస్మిన్ వాక్యే శ్రూయతే, తథాహి "యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేऽనాత్మ్యేऽనిరుక్తేऽనిలయనేऽభయం ప్రతిష్ఠాం విన్దతే, అథ సోऽభయం గతో భవతీ"తి. ఏతేనైవ 'ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి యః కరోత్యన్తరోదరమ్। తస్య భిన్నదృశో మృత్యుర్విదధే భయముల్బణ'మిత్యేతద్వాక్యమపి వ్యాఖ్యాతమ్, ఆత్మనః-స్వస్య, పరస్య-పరమాత్మనః, అన్తరోదరమిత్యత్రైవం పదచ్ఛేదః, అన్తరా- ఉత్- అరమితి, అన్తరా- అన్తరమ్- శేషం సమానమ్, అపి చేమమర్థమజ్ఞాత్వైవ వ్యాఖ్యాభాస యుక్త్యాభాసోపష్టమ్భాస్సన్తో జీవేశ్వరయోరభేదం బ్రువతే తత్ప్రత్యాఖ్యానార్థమేవ భగవతా సూత్రకారేణ * తత్ర తత్ర 'భేదవ్యపదేశాచ్చాన్య' ఇత్యేవం జాతీయకాని సూత్రాణ్యారభ్యన్తే, తస్మాన్నేహ తత్ప్రత్యాఖ్యానం ప్రపఞ్చ్యతే.

—※ ౧౮॥ సూ॥ కామాచ్చనానుమానాపేక్షా ※—

కామః-సఙ్కల్పః, చశబ్దోऽవధారణే, 'సోऽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయే'త్యుపక్రమ్య 'ఇదగ్ం సర్వమసృజత' ఇత్యాదిశ్రుతి రానన్దమయస్య ప్రకృత్యధిష్ఠాతుః పరబ్రహ్మణ స్సఙ్కల్పాదేవ నిఖిలజగత్సృష్టిర్భవతీ త్యుపదిశతి, తస్మాదనుమానస్య సాఙ్ఖ్యైరనుమితస్యాచేతనస్య ప్రధానస్య జగత్సృష్టృత్వమభ్యుపగమ్య కిమానన్దమయశబ్దాభిధేయత్వం సమ్భవతి ఉత నేతి శఙ్కాపేక్షాపి న కర్తవ్యా.

---

* తత్రతత్ర-ఉపరితన తత్తత్ప్రదేశేషు, తథాచోపరితన తత్తత్ప్రదేశేషు తత్తత్సూత్ర వ్యాఖ్యానావసరే యథోక్తాభేదవాద మణుశః ఖణ్డయిష్యామ ఇతి భావః.

—※ ౨౦॥ సూ॥ అస్మిన్నస్య చ తద్యోగం శాస్తి ※—

ఇతశ్చ జీవే ష్వానన్దమయ శబ్దశఙ్కా ప్రత్యుదీర్యతే, యతః, అస్మిన్-జీవే,అస్య-పరమాత్మనోలాభాదేవ,తద్యోగ- మానందసమ్బన్ధమ్,శాస్తి‘రసగ్ హ్యేవాయంలబ్ధ్వానందీభవతీ’ త్యాదిశాస్త్రమ్, తస్మాత్పరమాత్మైవా నన్దమయ పదాభిధేయఇతి ప్రతిష్ఠితమ్. నన్విహానన్దమయ శబ్దో నపరంబ్రహ్మాభిధాతుమర్హతి, “ బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠే”త్యతాఽనన్దమయపుచ్ఛత్వేనహి బ్రహ్మశ్రూయతే, తస్మాద్వ్యక్తిమపి వస్త్వానన్దమయ పదమభిదధాత్వితిచేన్నైతదేవమ్, యథా “ తస్యప్రాణఏవ శిరః- వ్యానోదక్షిణఃపక్షః- అపాన ఉత్తరః పక్షః ” ఇత్యత్ర ఏకస్యైవ ప్రాణస్య తన్మయాదిశబ్దై స్తన్మయత్వ శిరస్త్వపక్షత్వాన్యుపదిశ్యన్తే, ఏవమిహాపి పరంబ్రహ్మైవానన్దమయ ప్రియమోద ప్రమోదానన్ద బ్రహ్మశబ్దై రానన్దమయ శిరః పక్షాత్మపుచ్ఛరూపేణోపదిశ్యతే, తథాచ శాఖాన్తరే ప్రియ శిరస్త్వాదీనామానన్దమయబ్రహ్మస్వరూపత్వమేవశ్రూయతే, తథాహి “తస్య సఏవశిరః - సదక్షిణఃపక్షః- సఉత్తరఃపక్షః- సఆత్మా - సపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠే” తి. తథా బృహత్సంహితాయాం “ శిరో నారాయణః పక్షో దక్షిణస్సవ్యఏవచ । ప్రద్యుమ్నశ్చానిరుద్ధశ్చ సన్దోహోవాసుదేవకః ॥ నారాయణోఽథసన్దోహోవాసుదేవశ్శిరోపివా ।పుచ్ఛంసఙ్కర్షణఃప్రోక్తో ఏకఏవతుపఞ్చధా ॥ అఙ్గాఙ్గిత్వేనభగవాన్ క్రీడతేపురుషోత్తమః । ఐశ్వర్యాన్నవిరోధశ్చాచిన్త్యేతస్మిన్జనార్దనే” ఇతి. అత్రసన్దోహశబ్దః ‘ఆనన్దఆత్మే’త్యత్ర ఆనన్దశబ్దోక్త మాత్మానమాచష్టే, తస్మాన్న పరమాత్మనోన్య ఆనందమయః, కింత్వయ మేవేతి సిద్ధమ్. ౬॥ఆనందమయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౮॥

—※ ౨౧॥ సూ॥ అన్తస్తద్ధర్మోపదేశాత్ ※—

యథా ప్రాగధికరణే ఆనన్దమయ శబ్దస్య జీవపరత్వం ప్రత్యా

† ఏకాదశస్కన్ధ ఇదమామ్నాయతే, 'సువర్ణం ఘర్మానువాకేన మహాపురుష విద్యయే''తి. అయం చానువాకశ్చతుర్హోతృహృదయ సమాఖ్యాతస్తైత్తిరీయకే చతుర్హోతృ మన్త్రకాణ్డే సమామ్నాయతే 'సువర్ణం ఘర్మం పరివేద వేనమిన్ద్రస్యాత్మానం దశధా చరన్త' మిత్యారభ్య. ఘర్మమ్- ఆదిత్యాన్తర్యామి రూపమ్, అత్ర వేన శబ్దః కమనీయపరః, 'వశకాన్తా' వితిస్మరణాత్; దశధా- 'చిత్తిస్స్రుగి'తి మన్త్రోక్తచిత్త్యాదిరూపదశహోత్రన్తర్యామి తయా చరన్త మిత్యర్థః, తథా చ సువర్ణత్వాది గుణగణ పరిపూర్ణః ఇన్ద్రస్యాత్మా సముద్రాద్యన్తశ్చరత్వేనేహ శ్రూయతే, తత్ర సంశయః. కిమిహ ¶సముద్రాద్యన్తస్సఞ్చరమాణ ఇన్ద్రః పరమాత్మా? ఉతేన్ద్రాధికార నియుక్తో జీవవిశేషభూతో మరుత్వాన్? ఇతి. యోగైశ్వర్యాది ప్రభావ సద్భావాన్మరుత్వానేవ స్వ స్వరూపేణ ప్రోక్త సముద్రాద్యన్త స్సఞ్చరమాణతయా శ్రూయత ఇతి ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః, ప్రోక్త సముద్రాద్యన్తస్సఞ్చరమాణ తయా శ్రూయమాణఇన్ద్రః § పారమైశ్వర్య జుష్టః పరమాత్మైవ భవితుమర్హతి,

---

ఖ్యాయ పరమాత్మ పరత్వ మధ్యవసితం తథా సువర్ణం ఘర్మానువాకేపీన్ద్రపదస్యేన్ద్రాఖ్యజీవ విశేషపరత్వం ప్రత్యాఖ్యాయ పరమాత్మపరత్వమధ్యవసీయత ఇతి దృష్టాన్త సఙ్గతి మభిప్రేత్యాస్య విషయమాహ- †(ఏకాదశస్కన్ధ)ఇతి= సువర్ణంఘర్మానువాకేనేతి ప్రతీకగ్రహణమ్, తథా చ ''సువర్ణం ఘర్మం పరివేద వేన'' మిత్యారభ్య పఠ్యమానోనువాక స్సువర్ణం ఘర్మానువాక ఇత్యర్థః. మహాపురుష విద్యయా- మహాపురుష విద్యాత్మకేన తాదృశానువాకేనేత్యర్థః. ¶ సముద్ర శబ్దో హృదయవాచీ, సముద్రవద్ధృదయస్య దురవగాహత్వాత్; అత ఏవ మనసా సహ సఞ్చార స్సఙ్గచ్ఛతే. § పారమైశ్వర్యమ్- బ్రహ్మాది నిఖిలజీవనియన్తృత్వమ్,

తతః కస్మాత్? తద్ధర్మోపదేశాత్ - ఉపదిశ్యన్తేహీన్ద్రే "అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాగ్ం సర్వాత్మే" త్యాదౌ సర్వజనాన్తర్గ్రప్రవిష్టత్వ సర్వ జన శాస్తృత్వ సర్వాత్మత్వాది రూపాఃగ్ పరమాత్మధర్మాః, తథా "సమాసీన ఆత్మా జనానామ్" అన్తర్గ్రప్రవిష్టం కర్తారమేతమ్, దేవానాం బన్ధుం నిహితం గుహాసు - ఇన్ద్రో రాజా జగతో య ఈశే - ఆన్తరాదిత్యే మనసా చరన్తమ్ - యఅణ్డకోశే భువనం బిభర్తీ" త్యాదౌ సర్వమనో నియన్తృత్వ, సర్వజగతః కర్తృత్వ, సర్వదేవబన్ధుత్వ, సర్వహృద్గుహావర్తిత్వ, జగదీశత్వ, ఆదిత్యాన్తశ్చరత్వ, అణ్డకోశభువన భర్తృత్వాది రూపాశ్చ పరమాత్మ ధర్మా ఇహోపదిశ్యన్తే, *చహిమే 'ఇదిపరమైశ్వర్య' ఇతి స్మర్యమాణ పారమైశ్వర్యానుగుణా అణ్డకోశ భువన భర్తృత్వయుక్తాస్సర్వజనాన్తర్గ ప్రవిష్టత్వాది ధర్మా యోగైశ్వర్య ప్రభావవత్యపి మరుత్వతి శ్రుతిభిరుపదేష్టుమర్హన్తి; ‡తస్మాత్ప్రక్రాన్త శ్రూయమాణ ఇంద్రగ్ పారమైశ్వర్యజుష్టగ్ పరమాత్మైవేతి నిశ్చీయతే.

— ❖ ౨౨॥సూ॥ భేదవ్యపదేశాచ్చాన్యః ❖ —

ఏతదుపరితనానువాకే 'సహస్రశీర్షాః పురుష' ఇత్యారభ్య తదింద్రమహిమానం బహుధోపవర్ణ్య 'ముఖాదింద్రశ్చాగ్నిశ్చ - ప్రాణాద్వాయురజాయతే' త్యేతదింద్రముఖజత్వేన మరుత్వతో భేదవ్యపదేశాచ్చ, తస్మాదన్యః పరమాత్మైవాయమింద్ర ఇతి సిద్ధమ్.

౭॥ అన్తరధికరణం. సమాప్తమ్. సూ॥౨॥

— ❖ ౨౩॥సూ॥ ఆకాశస్తల్లిఙ్గాత్ ❖ —

---

*ఇన్ద్రపదగౌణార్థభూతమరుత్వత్ప్రసక్తేరిహ నహ్యేతా మాహ - (నహి) ఇతి = ‡సర్వాన్తర్యామిత్వ లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ప్రయోజనమిత్యభిప్రేత్యైతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి - (తస్మాత్) ఇతి.

¶ తత్రైవాయం మన్త్ర ఆమ్నాయతే (ఇంద్రో నిచిక్యుః పరమే వ్యోమన్నితి. తత్ర సంశయః, కిమిహ పరమవ్యోమన్ శబ్ద నిర్దిష్ట ఆకాశో భూతాకాశతయావగమ్యతే? ఆహోస్విత్, అప్రాకృత పరమపదమేవావగమ్యతే? ఇతి. తత్ర ప్రాప్తం తావద్భూతాకాశ స్త్వేనావగమ్యత ఇతి, కుతః? వ్యోమన్ శబ్దస్య భూతాకాశపర్యాయత్వేన ప్రసిద్ధత్వాత్పరమ శబ్దస్య వైపుల్యావగమకత్వాచ్చాత్ర త్యాకాశపర్యాయో వ్యోమన్ శబ్దో భూతాకాశ పర ఇత్యవగమ్యత ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, ఆకాశ పర్యాయవత్ప్రతీయమాన పరమ వ్యోమన్ శబ్దేనాప్రాకృతం పరపదమేవావగమ్యత ఇతి, కుతః? తల్లిఙ్గాత్ - పరమవ్యోమన్ శబ్దస్య పారమైశ్వర్య జుష్టప్రస్తుతేన్ద్ర లక్షణ పరమాత్మావాసత్వ జ్ఞాపకత్వ ద్వాక్యాదిత్యర్థః, యత్త్విహ పరమవ్యోమపదం ప్రాకృతాకాశ పర్యాయమితితన్న - అత్రత్య పరమ శబ్దస్య సర్వోత్కృష్టాప్రాకృత స్వరూప భూత పరమ పద పరత్వాత్; † తస్మాన్ముక్తిస్థానభూతపరమపదేశ్వయమేవేన్ద్రోఽధీష్ట ఇతి నిశ్చిన్వన్తి విపశ్చిత ఇతి భావః.

౮॥ ఆకాశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౨౪॥ సూ॥† అతఏవ ప్రాణః ※—

తత్రైవేదం శ్రూయతే " అమృతస్యప్రాణం యజ్ఞమేతమ్-చ

¶ పరమాత్మ పదేన్ద్ర పద సమభివ్యాహారేణ తత్స్థానభూత పరమవ్యోమ్న ఉపస్థితత్వాత్ప్రసక్త సఙ్గతిం హృదినిధాయాస్య విషయమాహ- (తత్రై) వేతి= సువర్ణం ఘర్మానువాక ఏవేత్యర్థః.

† ముక్తిస్థానాధిపతిత్వ లక్షణసిద్ధి రేతదధికరణ ఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

† ఇహముక్తి ప్రస్తావేన తదుపాయామృతసమ్బన్ధిప్రాణస్యోపస్థితత్వాత్ప్రసక్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(అతఏవప్రాణ)ఇతి.

తుహార్ణత్యాణా మాత్మానం కవయోనిచిక్యుః- అన్తః ప్రవిష్టం కర్తారమేత ” మితి. కిమత్ర ప్రాణశబ్దః పఞ్చవృత్తితైజసపరః? ఉతాహో పరమాత్మపరః? ఇతీహ సంశయః, పఞ్చవృత్తౌ తైజస ఏవ ప్రాణశబ్ద ప్రసిద్ధేరయం ప్రాణశబ్దః పఞ్చవృత్తిపర ఇత్యేవం ప్రాప్తావిదముచ్యతే, (అతఏవే)తి- ఇహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మ పర ఏవభవితు మర్హతి, కుతః? అతఏవ- “అమృతస్య ప్రాణ” మితి ముక్తవతః ప్రాప్యామృత పదాభిధేయ మోక్షసమ్ప్రాపణత్వ రూప పరమాత్మ లిఙ్గాదేవేత్యర్థః,*ప్రాణత్వమ్- ప్రాణవ ద్రక్షకత్వమ్, తస్మాదిహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మపర ఇతి నిశ్చీయతే.

అ॥ ౯॥ ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౨౫॥సూ॥ § జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్ ※—

ఇదమామ్నాయతే “ అజస్రంజ్యోతిర్నభసా సర్పదేతీ ” తి. తత్ర సంశయః, కిమిహ జ్యోతిః పదమాదిత్య పరమ్? ఆహోస్విత్ ఆదిత్యాన్తర్వర్తి ప్రకృతేంద్ర రూప పరమాత్మ పరమ్? ఇతి. ‘సూర్యోజ్యోతి’ రిత్యాదౌ జ్యోతిఃపదస్య ఆదిత్యాదౌ ప్రసిద్ధి శ్రవణాదిద మిహాదిత్యపరమేవ భవతీత్యేవం ప్రాప్తే § ప్రతి బ్రూమః,

---

* ప్రాణపదంవ్యాచష్టాణో మోక్షప్రదానాదినారక్షకత్వ రూప లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి సూచయతి - (ప్రాణత్వా) మితి.

§ ప్రపూర్వాధికరణే ఆకాశ ప్రస్తావేన తత్రసఞ్చరమాణస్య జ్యోతిషస్సంస్మృతత్వా త్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (జ్యోతిశ్చరణాభిధానా) దితి-§“ అగ్నిర్జ్యోతి ” రితి వాక్య సమభివ్యాహృతత్వేన “ సూర్యోజ్యోతి ” రితి వాక్యగత జ్యోతిఃపదస్యాహాదిత్యేప్రసిద్ధావపి“జ్యోతిర్జ్యోతిషితత్పునః”ఇత్యాదౌపరమాత్మనితత్పదస్య ప్రసిద్ధత్వా దత్రత్యజ్యోతిఃపదంపరమాత్మపరమితిభావేన సిద్ధాన్తయతి- (ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యాదినా.

ఇహ జ్యోతిఃపదం ప్రకృతేన్ద్రలక్షణపరమాత్మపరమేవ, కస్మాత్? చరణాభిధానాత్- చరణః- పాదః, స్వత్వ విశిష్టాంశఇతి యావత్; ఉపరితనానువాకే హి 'సహస్రశీర్షా పురుష' ఇతీ మమింద్రం ప్రస్తూయ 'సభూమిం విశ్వతోవృత్వే'తి తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్య 'పాదోస్య విశ్వాభూతానీ'తి తస్య సర్వభూత పాదత్వాభిధానాదిత్యర్థః, సర్వభూతపాదత్వమ్- సర్వభూత స్వామిత్వమ్, న హ్యేతత్సర్వభూత పాదాభిధాన మాదిత్యస్యోపపద్యతే, 'సూర్యో జ్యోతి'రితి వాక్యంచ 'అగ్నిర్జ్యోతి'రితి వాక్యసమభివ్యాహారాత్తత్రాదితి పుత్రస్యాదిత్యస్య ప్రకృతత్వాచ్చాదిత్యపరమేవ, తావతా ప్రకృతంజ్యోతిఃపదం కథమాదిత్యపరతామియాత్? అజస్రమాదిత్యాన్తర్యామి తయానభస్సర్పణంచాస్యలోకానుగ్రహార్థమితి ధ్యేయమ్, ఇదముపలక్షణమ్, ఏతదుపరి 'సనఇంద్రః కామవరం దదాత్వి'తి తచ్ఛబ్దవిశేషితేన్ద్రశబ్దేనాస్య పరామర్శాచ్చతత్పదమిహ పరమాత్మపరమేవేతి ద్రష్టవ్యమ్, ¶ తస్మాదిదంజ్యోతిర్వాక్యంపారమైశ్వర్యజుష్టప్రకృతేన్ద్రరూప పరమాత్మపరమితి నిశ్చీయతే.

౨౬॥సూ॥ ఛన్దోభిధానాన్నేతి చేన్నతథా
చేతోర్పణనిగదాత్తథాహి దర్శనమ్.

స్యాదేతత్పూర్వత్ర "హృదా శీర్ష్ణా చ శిఖయా గాయత్ర్యాచాభిమన్త్రయే" దిత్యాదౌ గాయత్ర్యాఖ్య ఛన్దఃప్రస్తావాత్ 'జ్యోతిర్వై గాయత్రీ'తి వాక్యశేషాచ్చ తాదృశ గాయత్రీ పరమేవోత్తరత్ర సువర్ణం ఘర్మానువాకేనేతి ప్రతీక గ్రహీతానువాకగత జ్యోతిర్వాక్యం నైతదిన్ద్రపరమితి చేన్నాయం దోషః, తథా హి చేతోర్పణనిగదాత్- పాద్యాదిపాత్రేషు ప్రత్యేకంగాయత్ర్యాభిమన్త్రణంక

¶ ఇహ శుద్ధజ్యోతిస్స్వరూపత్వ లక్షణ సిద్ధిః ఫలమితి సూచయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

ర్తవ్యమిత్యాకారక చిత్తప్రవేశార్థం తథా తత్ర నిగద్యతే, తథాన్యత్ర కరశుద్ధ్యాదౌ గాయత్ర్యా చాభిమన్త్రణం దృశ్యతే, నతావతా సర్వత్ర గాయత్రీపరత్వం వక్తుంశక్యతే, తస్మాజ్జ్యోతిర్వాక్యం పరమాత్మపరమేవేతి నిశ్చీయతే. ※

—※ ౨౬॥సూ॥భూతాదిపాదవ్యపదేశోపపత్తేశ్చైవమ్ ※—

‘పాదేషుసర్వభూతానీ’తి * పౌరుషసూక్త బ్రాహ్మణేపిసర్వభూతానాం పరమాత్మాదిపాదత్వ వ్యపదేశోపపత్తేశ్చ, ఏవమ్- ప్రకృతం జ్యోతిర్వాక్యం పరమాత్మపరమేవ.

—※ ౨౭॥సూ॥†ఉపదేశభేదాన్నేతిచే న్నోభయస్మిన్నప్యవిరోధాత్ ※—

ననుచ “ పాదోఽస్యవిశ్వాభూతానీ ” తి పౌరుషసూక్తేపాద శబ్దః ప్రథమాన్తతయోపదిశ్యతే, తద్బ్రాహ్మణే త్విహ సర్వ వేదాన్తసారే ‘పాదేషు సర్వభూతానీ ’ తిపాదశబ్దస్సప్తమీ బహువచనాన్తతయోపదిశ్యతే, తథాచైవ ముపదేశ భేదాన్న పరమాత్మనస్సర్వభూత పాదత్వముపపద్యత ఇతి చేత్తన్న, ఉభయస్మిన్నప్యవిరోధాత్- ముఖతోవర్తత బ్రహ్మక్షత్ర మేతస్యబాహవ ’ ఇతి, “బ్రాహ్మణోఽస్యముఖమాసీ ” దితి చోపదేశ భేదేపి యథా భగవతో బ్రాహ్మణాననత్వే విరోధో నాస్తి తథాఽత్రాప్యుపదేశ భేదేపి తస్య సర్వభూతపాదత్వే విరోధాభావాదిత్యర్థః, తస్మాదిహ జ్యోతిష్పదం పరమాత్మపరమితిసిద్ధమ్. ... ※

అ॥౧౦॥ జ్యోతిరధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

---

* (పౌరుషసూక్తబ్రాహ్మణే)పీతి=పురుషసూక్తవ్యాఖ్యాన విశేషరూప సర్వవేదాన్త సారేపీత్యర్థః.

† ఇహ మన్త్రబ్రాహ్మణయోరైకార్థ్య మజానత శ్శఙ్కాముత్థాపయతి సూత్రకారః (ఉపదేశే) తి. అ॥౧౦॥సూ॥౪॥

పురుషసూక్తోపరితనానువాకద్వయస్య 'పౌరుషేణాపిసూక్తేనే తి శ్రుతి గతాపిశబ్దేన ప్రతీక గృహీతత్వాత్తత్ర ద్వితీయానువా కేయ మారభ్యతే, ... *

—* ౯॥సూ॥*ప్రాణస్తథానుగమాత్ *—

తత్రేదమామ్నాయతే " త్వద్దైవత్యం ప్రాణోఽభవః - మహాన్భోగః ప్రజాపతే " రితి- అత్రాపి కిం ప్రాణ శబ్దః పఞ్చవృత్తిపరః? ఉతాహో పరమాత్మపర ఏవ? ఇతి విశయః, ఏతత్పూర్వత్ర " యదాహారం తంద్రయతే సభర్తుః - పరాస్య భారంపునరస్తమేతి " త్యాదౌ తంద్ర్యాశరీరభార ప్రహాణనాశ పర్యాయాస్తత్ర శ్రవణాదుత్తరత్ర శ్రూయమాణః ప్రాణ శబ్దోఽపి పఞ్చవృత్తిపరః? ఇతిచేదత్రోచ్యతే, ఇహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మపరఏవ భవతి, కస్మాత్? తథానుగమాత్- అనుగమః- అనుశ్రవణమ్, "అత ఏవ ప్రాణ" ఇత్యత్ర పరమాత్మలిఙ్గాత్ప్రాణశబ్దః పరమాత్మపరోఽధ్యవసితః, తథాత్రాపి పరమాత్మలిఙ్గానుశ్రవణాత్ప్రాణశబ్దః పరమాత్మపర ఇత్యధ్యవసీయత ఇత్యర్థః, తథాహి; 'భర్తాసన్ భ్రియమాణో బిభర్తి- ఏకో దేవో బహుధానివిష్ట' ఇత్యుపక్రమ్య " త్వ

---

*ప్రతీకగృహీతసువర్ణం ఘర్మానువాకగత ప్రాణ వాక్యార్థ విచారేణ తథా విధస్య " భర్తాసన్ భ్రియమాణో బిభర్తి " ఇత్యనువాకగత ప్రాణ వాక్యస్యోపస్థితత్వా త్తదర్థ విచారార్థ మారబ్ధస్యోత్తరాధికరణస్యైతదధికరణేనప్రసఙ్గసఙ్గతింసూచయన్, పురుష సూక్తోపరితనానువాక ద్వయస్యేతి- " అద్భ్యస్సమ్భూత " ఇతి 'భర్తాసన్ భ్రియమాణో బిభర్తీ' తిచ శ్రూయమాణానువాక ద్వయస్యేత్యర్థః, తతో తాదృశానువాక ద్వయమధ్యే, తథాచ తత్ర-పూర్వానువాకే విచారణీయాభావా దుత్తరానువాకే ఽయంప్రాణవాక్యార్థవిచార ఆరభ్యతే.(ప్రాణస్తథానుగమా)దితి.

మేకోసిబహూ ననుప్రవిష్ట ” ఇత్యన్తేష్వనుశ్రూయమాణం జగద్భ రణాది లిఙ్గజాతం ప్రాణశబ్దాభిధేయస్య పరమాత్మత్వ మేవానుశ్రా వయతి, “ యదాధారంతన్ద్రియతే సభర్తుః ” మిత్యత్ర చ ప్రో క్తం జగద్భరణమేవ వివక్షితమ్, నతు శరీరభరణమ్, తత్ర “యదా తన్ద్రియతే ” త్యనేన అసన్నే సతి ప్రళయావసరే, సః - ఇన్ద్రల క్షణో భగవాన్, యదాతన్ద్రియతే- ఆలస్యలక్షణాంలీలామనుకరో తి, తదాధారమ్. జగద్భరణాదికమ్, పరాస్య- జగదుపసంహృత్య, అస్తమేతి- అదృశ్యోభవతి, ఇతి తాత్పర్యో ఽవగమ్యతే, నతూక్త దోషః; యత్తు “ అస్తమేతీ ” త్యత్ర అస్తశబ్దోనాశ పర్యాయ ఇ తి తన్న, “ సూర్యశ్చాస్తంగతస్తదే ” త్యాదౌయథాఽస్త శబ్దో ఽదర్శనపరః, తథాఽత్రాపి అస్తశబ్దస్యాదర్శన పరత్వాత్; త స్మాదిహ ప్రాణశబ్దః పరమాత్మ పరఇతి నిశ్చీయతే.

30॥ సూ॥ నవక్తు రాత్మోపదేశాదితి చేదధ్యాత్మసమ్బన్ధ భూమా హ్యస్మిన్

నను ప్రాణవాక్యాత్పూర్వత్ర ‘ ప్రాణాపానావజిరం సఞ్చ న్తా” విత్యత్ర ప్రాణశబ్దస్య పఞ్చవృత్తిపరత్వవ త్తదుపరితన ప్రా ణవాక్యే శ్రూయమాణ తత్పదమపి పఞ్చవృత్తి పరంస్యాదితి చేత్త న్న, కుతః? వక్తురాత్మోపదేశాత్- [వక్తురితి కర్తరిషష్ఠీ] “ ప్రా ణాపానావజిరంసఞ్చరన్తా ” విత్యత్ర అపాన పద సమభి వ్యాహా రాత్తత్పదం పఞ్చ వృత్తిపరమేవ, తథాపి తత్పూర్వత్ర “ త్వం భ ర్తా మాతరిశ్వా ప్రజానామ్- త్వం యజ్ఞస్త్వమువే వాసిసోమః-త వదేవాహవమాయన్తిసర్వే- త్వమేకోసి బహూననుప్రవిష్ట” ఇత్యా దివాక్యేషు త్వం పదవక్త్రా వేద పురుషేణ ఉత్తరత్ర “ తద్వై త్వం ప్రాణోఽభవ ” ఇతి పరమాత్మన ఏవోపదిశ్యమానత్వాదిహ ప్రా ణశబ్దః పరమాత్మపర ఏవాధ్యవసీయతే, కిమిత్యేవ ముపదిశ్యతఇతి

నచిన్తనీయమ్, ఏవంచేద్ధ్యస్మిన్ "త్వంభర్తా మాతరిశ్వా ప్రజానామ్‌ త్వంయజ్ఞస్త్వమువేవాసిసోమః- తవదేవాహవమాయన్తిసర్వే - త్వమేకోసిబహూననుప్రవిష్ట" ఇత్యుపదిశ్యమానాధ్యాత్మ సమ్బన్ధభూమాసామఞ్జస్య మియాత్, అత్రాధ్యాత్మసమ్బన్ధభూమశబ్దేన నిఖిలజీవాన్తర్యామితయా పరమాత్మన § స్తత్సమ్బన్ధ బాహుళ్యం వివక్షితమ్.

౩౦॥ సూ॥ శాస్త్రదృష్ట్యాతూపదేశో వామదేవవత్

కించ "తద్వైత్వం ప్రాణో౽భవ" ఇత్యయముపదేశః, "అసుప్రాణంతియం ప్రాణాగ్రప్రాణంతం సర్వజన్తుషు। అపానంతమపానన్తి నరదేవమివానుగా" ఇత్యాది శాస్త్ర దృష్ట్యైవకృతః, తావతా కిమిహాయాతమవద్యమ్, శాస్త్ర దృష్టిరిహ యథోక్త శాస్త్ర పర్యాలోచనయా ప్రాణస్యాపి భగవానేవ ప్రాణ ఇత్యర్థానుసన్ధాన లక్షణా, వామదేవవత్ - యథా వామదేవః - రుద్రః, "¶నమస్త్రైలోక్యపాలాయ సహఓజోబలాయచే" తి భగవన్తం వాయురూపేణస్తువన్నుపదిశతీత్యర్థః. ... ※

౩౧॥ సూ॥ జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాన్నేతిచేన్నోపాసనాత్రైవిధ్యాదాశ్రితత్వాదిహ తద్యోగాత్

ననుచప్రపూర్వానువాకే హి "ప్రాణాద్వాయురజాయత" ఇతి వాక్యే విరాట్పురుషగత ముఖ్యప్రాణ ప్రస్తావాత్తస్య పఞ్చవృత్తితయా సఏవ తదుపరితనాదుపరితనే౽స్మిన్ననువాకే ప్రాణ వా

---

§ తత్సమ్బన్ధ బాహుళ్యమ్- తేషామ్- నిఖిలజీవానామ్, సమ్బన్ధబాహుళ్యమ్ - దేహేన్ద్రియప్రాణమనోధీప్రవర్తకత్వ మితియావత్.

¶ త్రైలోక్యపాలాయ-త్రైలోక్యోపలక్షితాఖిలలోకప్రాణనేన తద్రక్షకాయ, సహఓజో బలాయ-మనఆదీన్ద్రియ శరీర శక్త్యభివ్యఞ్జకాయ, తథాచాన్తర్బహిశ్చ ప్రాణబాహ్యవాయురూపేణావస్థి

క్యైనస్తూయతే, నపరమాత్మేతి చేన్నైతదేవమ్, కస్మాత్? ఉపాసనాత్రైవిధ్యాదాశ్రితత్వాత్- సువర్ణం ఘర్మానువాకే పురుష సూక్తాత్మకతదుపరితనానువాకేతదుపరితనాదుపరితనే చాస్మిన్ననువాకే పారమైశ్వర్యజుష్టేన రూపేణ మహాపురుషరూపేణ నిఖిలజగద్భర్తృరూపేణచ క్రమాత్త్రివిధోపాసనాయా ఆశ్రితత్వాదిత్యర్థః, *తథా చేహ ప్రాణత్వేనోపాసనయోగాత్ప్రోక్తం ప్రాణవాక్యం పరమాత్మపరమితిసిద్ధమ్. ॥౧౧॥ ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యావతార, శ్రీవత్స
కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప
రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక
భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమద్బాదరాయణ స
మ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే
ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.
ప్రథమపాదస్థసముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా॥౩౧॥
శ్రీసీతా రామాభ్యాం నమః.

తామేత్యర్థః. *మన ఆద్యఖిలేన్ద్రియ శక్తిప్రదత్వలక్షణసిద్ధిరిహఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణముపసంహరతి (తథాచే) తి=సిద్ధమ్-నిశ్చితమ్.

ప్రథమాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

శ్రీరస్తు

శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

—※ ౧॥సూ॥ సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాత్ ※—

※ తదేవం ప్రథమాధ్యాయ ప్రథమపాదే నిఖిల జగజ్జన్మాది కారణభూతః పరమాత్మా శ్రీ భగవాన్నారాయణ ఏవ ముముక్షుభి రవశ్యం జ్ఞాత్వా భజనీయశ్చేతి వేదాన్తార్థం నిర్ణీయ పునస్తద్దృఢీకరణాయ తదర్థరూపో భజనీయమహిమా చ విచార్యోపవర్ణితః,

సర్వత్ర భజనీయం హృద్గుహావిష్టం సుఖాభిదమ్ | విరా
డ్రూపం భజే రామ మన్తర్యామ్యాదిరూపిణమ్ ॥ ఆద్యాధ్యా
యాదిమే పాదే భజనీయత్వమీరితమ్ । విష్ణోర్ద్వితీయపాదే
స్మిన్ స్థూలోపాస్యత్వమీరితమ్ ॥ తథా తృతీయపాదేఽస్య
సూక్ష్మోపాస్యత్వచిన్తనమ్ । చతుర్థే తు త్రిపాదార్థ స
ఙ్క్షిప్తేతి పదాంభిదా॥ ... ※

※ అస్య పాదస్య పూర్వపాదవదుపాస్య లక్షణాభి వ్యఞ్జకత్వా దుపాస్య లక్షణా ధ్యాయే నైకకార్య కారిత్వ రూప సఙ్గతి స్స్ఫుటైవ, పూర్వస్మిన్ పాదే తన్నిష్ఠాధికరణే భగవద్భక్తిప్రస్తావాదుత్తరపాదే తత్సాధక భగవత్స్థూల రూపోపాసనాఙ్గ తద్రూపవిచారస్య ప్రస్తూయమానత్వా చ్చానయోః పాదయో ర్హేతుహేతు మద్భావ స్సఙ్గతిరితి సూచయితుం పూర్వ పాద వృత్తమనూద్యోత్తరపాద నిర్దేక్ష్యమాణార్థం ప్రస్తౌతి- (తదేవ) మిత్యాదినా- తద్దృఢీకరణాయ- శ్రీభగవతో నారాయణస్య ముముక్షుభిర్భజనీయత్వ స్థిరీకరణార్థమిత్యర్థః, తదర్థ రూపః- వేదాన్తార్థ రూపః, భజనీయ మహిమా చ- భజనీయస్య శ్రీభగవతో లక్షణాత్మ కా

అథ ద్వితీయ పాదే శ్రీ భగవతో నారాయణస్య మాహాత్మ్య ప్రకటనాయ తస్యజీవస్యచ మిథోభేద ప్రదర్శనముఖేన దహరవిద్యాఖ్య భగవత్స్వాత్మరూపోపాసన విచార సాధకో భగవత్స్వాలరూప గోచర విచార ఉపక్రమిష్యతే,*తత్రాదౌ ‘ తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాది ’’ త్యతీత పాదే భగవద్భజన మవశ్యం కర్తవ్య మిత్యుక్తమ్, కిం తత్ర భగవ ద్భజనేత్యన్తం దేశకాల విశేష నియమోస్తి? ఉతన? ఇతి విశయే ప్రాప్త ¶ఇదమారభ్యతే- (సర్వత్రే)తి- భగవద్భజనేత్యన్తం దేశకాల విశేష నియమో నాస్త్యేవ, కస్మాత్? సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాత్- సర్వవేదాన్తసారే “ తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ హరిస్సర్వత్రసర్వదా । శ్రోతవ్యఃకీర్తితవ్యశ్చస్మర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాభయ ’’ మితి భగవద్భజనస్య యథాసమ్భవం సర్వదేశకాలేషు కర్తవ్యత్వేన ప్రసిద్ధత్వోప దేశాదిత్యర్థః.

సన్దమయత్వాది గుణగణశ్చేత్యర్థః, మాహాత్మ్య ప్రకటనాయ- లక్షణాత్మకగుణగణ ప్రకాశనార్థమ్. ... *

* తత్ర పూర్వపాదస్థ తన్నిష్ఠాధికరణే భగవద్భజన ప్రస్తావేన స్మృతస్య తదనుష్ఠాన సమయాదేరేతత్పాదా ద్యధికరణే వక్ష్యమాణత్వాదస్య తన్నిష్ఠాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయితుమాహ— (తత్రాదా) వితి= కిం భగవద్భజనం దేశకాల విశేషఏవ కర్తవ్యముత సర్వత్ర సర్వదా కర్తవ్య మితి విశయాభిప్రాయః =(విశయే)ప్రాప్తఇతి. ... ... *

¶ తత్ర “ పుష్కరేమధురాయాంచే ’’ తి శ్రవణాదిరూప భజనే దేశకాల విశేష విధానా ద్దేశకాల విశేషఏవ భగవ ద్భజనం కర్తవ్యమితి పూర్వపక్షేచ ప్రాప్తే సతి సిద్ధాన్త మాహ—(ఇదమారభ్యతే) ఇతి- సూత్రపదాన్వ్యాచష్టే-(సర్వవేదాన్తసార)ఇత్యాదినా- యత్తు ‘ పుష్కరేమధురాయా ’ మితి వచనం తత్తు పుష్క-

—※ ౨॥ సూ॥ ※ వివక్షితగుణోపపత్తేశ్చ ※—

" సత్యంశౌచం దయాక్షాన్తిస్త్యాగస్సన్తోషఆర్జవ" మిత్యారభ్య "ఏతేచాన్యేచ బహవో యస్మిన్నిత్యామహాగుణాః । ప్రార్థ్యాఃమహత్త్వ మిచ్ఛద్భి ర్నవియన్తిస్మకర్హిచి " దితి ప్రార్థనీయత్వేన వివక్షిత పరమ మఙ్గళానన్త గుణగణ పరిపూర్ణస్య భగవతో వాసుదేవస్య సర్వత్ర సన్నిహితత్వా త్తద్భక్తిరపి సర్వదా కర్తుముపపద్యతే, ¶అతోత్యన్తం దేశకాలవిశేష నియమాపేక్షాం వినా సర్వదాపరమాదరేణ భగవద్భజనం కర్తవ్యమిత్యభిప్రాయః, (యద్వా)గుణ శబ్దేన ఇన్ద్రియాణ్యుచ్యన్తే, " గుణై గుణాన్ సభుఙ్క్తాన" ఇత్యాదౌ గుణశబ్దేనేన్ద్రియావగమాత్; తతశ్చ 'కోనురాజన్నిన్ద్రియవాన్ముకున్దచరణామ్బుజమ్ । నభజేత్సర్వతోమృత్యో రుపాస్య మమరోత్తమై ' రిత్యాది వేదాన్తవాక్యైర్భగవత్కథాశ్రవణ కీర్తనాది రూప భక్త్యుపయోగిత్వేన వివక్షితానాం శ్రోత్రాదీనా మిన్ద్రియాణా మనిత్యే భజనోపయోగిదేహ ఏవోపపత్తేశ్చాత్యన్తం దేశకాల నియమాపేక్షా మనాదృత్య సదా భగవద్భజనం కర్తవ్యమిత్యాశయః. ... ... ※

౧॥ సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—※౩॥ సూ॥ అనుపపత్తేస్తునశారీరః ※—

రాది క్షేత్రస్య శ్రవణాది రూప భగవ ద్భక్త్య భివర్ధకత్వ సూచనపరమ్. నతుపోక్త భక్తా దేశకాల నియమ ప్రవర్తన పరమితి ధ్యేయమ్. హేత్వన్తరమాహ - ※(వివక్షితే)తి-ఏతత్సూత్రం వ్యాచష్టే(సత్యంశౌచ)మిత్యాదినా. ... ※

¶ భగవద్భజనే సౌకర్యా దాదరాతిశయ సిద్ధిరేవైతదధికరణ ఫలమితి వక్తు మభిప్రాయమాహ- (అత)ఇతి- ప్రోక్తరీత్యా వివక్షితగుణోపపత్తేరిత్యర్థః. అ॥౧॥ సూ॥౨॥

¶ ఇదమామ్నాయతే «హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్యజాతఃపతిరేక ఆసీ " దితి. అత్ర హిరణ్యగర్భస్య ప్రాక్సృష్టేరేకత్వేనావస్థానోపదేశాత్తస్య జగత్కారణత్వమవగమ్యతే,†అతస్తస్య ముముక్షూపాస్యత్వం స్యాత్? ఆహోస్విత్పరమాత్మనఏవ? ఇత్యాశఙ్క్య * తద్వ్యపదాసముఖేన భగవతఃపరమ పురుషస్యైవ స్థూణానిఖన న్యాయేనముముక్షూ పాస్యత్వందృఢీకర్తుమిదమత్రాహ సూత్రమ్- (అనుపపత్తేస్తు) ఇతి = తుశబ్దశ్శఙ్కావ్యుదాసార్థః, శారీరః - కర్మవశ్యశరీర సమ్బన్ధీజీవవిశేషో హిరణ్యగర్భః, ముముక్షూపాస్యో నభవతి; కుతః? తస్య జీవత్వేన ముఖ్య జగత్కారణత్వానుపపత్తేః, తథాచ తస్య ముఖ్య జగత్కారణత్వానుపపత్తిస్సర్వవేదాన్తసారే శ్రూయతే " తస్మైనమో భగవతే వాసుదేవాయధీమహి । యన్మాయయాదుర్జయయా మాంబ్రువన్తిజగద్గురు "

¶ శ్రీ భగవతో నారాయణస్య ముముక్షూపాస్యత్వాక్షేపం సమాధాతు మారబ్ధత్వాదస్య పూర్వాధికరణేనాక్షేప సఙ్గతిం హృది నిధాయవిషయ ముదాహరతి (ఇదమామ్నాయత) ఇతి.
† సంశయమాహ_(అత)ఇతి=ఏవమాపాత ప్రతీతిసమ్భవాదిత్యర్థః.
* తత్ర పూర్వపక్షోత్థాన ప్రకారస్తు 'హిరణ్యగర్భ' ఇతిశ్రుతౌ తస్య జగజ్జన్మాది కారణత్వేన సర్వజ్ఞత్వశ్రవణాన్ముముక్షూపాస్యత్వం తస్యైవ స్యాదితి తంవ్యుదస్యభగవాన్ సూత్రకార స్సిద్ధాన్తయతీత్యాహ- (తద్వ్యపదాసముఖేనే)త్యాదినా=(స్థూణానిఖనన్యాయేనే) తి= అస్యాయమర్థః, యథాగర్తేనిహిత మూలాదుచ్ఛ్రితాగ్రానిఖాత్యమానా స్థూణాస్థిరీకరణార్థం కిఞ్చిచ్చాలయిత్వా పునస్సమ్యక్ స్థిరీక్రియతే, తద్వద్భగవతో ముముక్షూపాస్యత్వంచాలయిత్వా పునస్సమ్యక్ స్థిరీక్రియత ఇతి. సూత్రపదాని వ్యాచష్టే= (తు శబ్ద)ఇత్యాదినా. ... ... *

మిత్యాదిషు. యోఽయమ్ "*హిరణ్యగర్భ స్సమవర్తతాగ్ర" ఇతి మన్త్రస్స హి తైత్తిరీయకే "అద్భ్యస్సమ్భూతో హిరణ్యగర్భ ఇత్యష్టౌ" ఇతి యాజ్ఞిక్యుపనిషదన్తర్గతత్వేనాభిమతశ్చేత్సాక్షాత్పరమాత్మపర ఏవ మన్తవ్యః, తత్ర పరమాత్మన ఏవ ప్రకృతత్వాత్; యదిత్వాగ్నేయకాణ్డాన్తర్గతత్వేనాభిమతస్స్యాత్తదాపి హిరణ్యగర్భాఖ్య చతుర్ముఖశరీరక పరమాత్మపర ఏవ సమన్వయః, తతః "ప్రజాపతిర్వై హిరణ్యగర్భ" ఇతి వాక్యశేషపర్యాలోచనయా ప్రజాపతేః ప్రకృతత్వేపి తస్య ముఖ్య జగత్కారణత్వానుపపత్తేః;

---

* "హిరణ్యగర్భః" ఇతి మన్త్రస్తైత్తిరీయకే ఉత్తరకాణ్డే "అమ్భస్యపారే" ఇత్యస్యాం యాజ్ఞిక్యుపనిషది పఠ్యతే, తథా పూర్వకాణ్డే 'యుఞ్జానః ప్రథమ' మిత్యస్మిన్నాగ్నేయకాణ్డే చ పఠ్యతే, ఉభయత్రాపి స పరమాత్మపర ఇత్యాహ- (యోఽయం హిరణ్యగర్భ) ఇత్యాదినా- (యదిత్వాగ్నేయ కాణ్డాన్తర్గతత్వేనే) తి- ఆగ్నేయ కాణ్డాదిమ 'యుఞ్జానః ప్రథమ' మితి పరిశిష్టమానువాకాన్తర్గతత్వేనేత్యర్థః, 'యుఞ్జానః ప్రథమ' మిత్యాదేరాగ్నేయకాణ్డత్వం చ కాణ్డానుక్రమణికాయాం ప్రాజాపత్య సౌమ్య కాణ్డానుక్రమణాదూర్ధ్వం ప్రాగ్వైశ్వదేవకాణ్డానుక్రమణాత్, తదుక్తమ్ "శాఖాదిం యజమానం చ హోతౄన్ హౌత్రం చ దార్శికమ్ । తద్విధిం పితృమేధం చ నవాహ్నకస్య తద్విద" ఇతి. (అస్యార్థః) శాఖాదిః- 'ఇషే త్వే' తి ప్రశ్నః, యజమానమ్- 'సం త్వా సిఞ్చామీ' త్యాద్యనువాక షట్కమ్, హోతారః- 'చిత్తిస్స్రు' గితి ప్రశ్నః, దార్శికం హౌత్రమ్- 'సత్యం ప్రపద్య' ఇతి ప్రశ్నః, తద్విధిః- తేషాం శాఖాదీనాం చతుర్ణాం మన్త్రకాణ్డానాం బ్రాహ్మణాని, తత్ర శాఖాదేర్బ్రాహ్మణమ్ 'తృతీయస్యా' మిత్యాది ప్రశ్నద్వయం యజమాన బ్రాహ్మణమ్, 'యథా వై సమృతసోమా' ఇత్యాద్య 'దేవసవి

(చమ్)తుఃప్రసువే' త్యనువాకపర్యన్తంహౌత్రబ్రాహ్మణమ్,ద్వితీయాష్టక ద్వితీయ తృతీయ ప్రపాఠకౌ హౌత్ర బ్రాహ్మణమ్ 'విశ్వరూపో వై త్వాష్ట్ర',ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్. పితృమేధః-'పరేయువాగ్ంస' మితి ప్రశ్నః, కస్య-ప్రజాపతేః, ఏతాని నవకాణ్డాని, ప్రాజాపత్యాని- ప్రజాపతినా దృష్టానీత్యర్థః. ... *

' అధ్వరప్రభృతిత్రీణి తద్విధి ర్వాజపేయకే । సవాశ్చ క్రియ కాణ్డేచ సౌమ్యాన్యేకాదశాబ్రువన్'॥ (అస్యార్థః) " అధ్వరప్రభృతిత్రీణి " త్యత్ర అధ్వరకాణ్డమ్- ' ఆపఉన్దన్తు ' ఇత్యాది ప్రశ్న ద్వయమ్, గ్రహకాణ్డమ్- " ఆదదేగ్రావాసి " దిత్యాది ద్విచత్వారింశదనువాకాః, దాక్షిణకాణ్డమ్- ' ఉదుత్యం జాతవేదస ' మిత్యనువాకత్రయమ్, ఇతి త్రీణికాణ్డాని ; తద్విధిః- తేషా మధ్వర కాణ్డాదీనాం త్రయాణాం బ్రాహ్మణాని, తత్రాధ్వరకాణ్డబ్రాహ్మణ మనువాక త్రయాధిక ' ప్రాచీన వంశ ' మిత్యాది ప్రశ్న త్రియమ్, గ్రహకాణ్డ బ్రాహ్మణం తత్రత్య చతుర్థ ప్రశ్న చతుర్థా నువాక మారభ్య ప్రశ్న ద్వయమ్, దాక్షిణకాణ్డ బ్రాహ్మణమ్ " స్వర్గాయవా ఏతానీ ' తి షష్ఠప్రపాఠకః, వాజపేయకే ఇతి ద్వివచనాత్తన్మన్త్ర బ్రాహ్మణ కాణ్డే సూచ్యేతే, తన్మన్త్రకాణ్డమ్ 'దేవసవితుఃప్రసువ' ఇత్యాదికమ్, తద్బ్రాహ్మణ కాణ్డమ్ 'దేవా వై యథాదర్శ' మిత్యాని, సవాః- 'త్రివృత్ స్తోమో భవతీతి ప్రశ్నః, శుక్రియ కాణ్డే ఇతి పూర్వవ ద్ద్వివచనాత్తన్మన్త్ర బ్రాహ్మణకాణ్డే సూచ్యేతే, శుక్రియ కాణ్డమ్ " నమోవాచ " ఇత్యాది ప్రవర్గ్య మన్త్ర కాణ్డమ్, తద్బ్రాహ్మణ కాణ్డమ్ ' దేవా వై సత్రమాసతే ' తి ప్రశ్నః, తాన్యేకాదశకాణ్డాని, సౌమ్యాని- చన్ద్రదృష్టానీత్యర్థః, అబ్రువన్-ప్రాహురిత్యర్థః. ... ... *

' ఆధానం తద్విధించాగ్నిహోత్రం నక్షత్రియం తథా । ప్రా

(చమ్)యశ్చిత్తించ పునరాధేయ ముఖ్యాదిస ప్తకమ్|తద్విధింవింశతిం ప్రాహురాగ్నేయానిమనీషిణః' ॥ (అస్యార్థః) ఆధానమ్-‘ ఉద్ధన్య మాన, మితి ప్రశ్నః. తద్విధిః- ఆధాన బ్రాహ్మణమ్ , ప్రథమాష్ట కప్రథమప్రశ్నః; అగ్నిహోత్రమ్- అగ్నిహోత్ర బ్రాహ్మణమ్, ద్వితీయాష్టక ప్రథమ ప్రశ్నః; నక్షత్రియః-ప్రథమాష్టక పఞ్చమప్రశ్నః, ప్రాయశ్చిత్తిః- ప్రథమాష్టక చతుర్థః ప్రశ్నః, పునరాధేయమ్- ప్రథమకాణ్డ పఞ్చమః ప్రశ్న గ ప్రథమాష్టకతృతీయప్రశ్న ప్రథమానువాకశ్చ; ఉఖ్యాది స ప్తకమ్- ‘ యుంజానః ప్రథమ ’ మిత్యాది ప్రశ్న స ప్తకమ్, తద్విధిః- ఉఖ్యాది స ప్తప్రశ్న బ్రాహ్మణాని ‘ సావిత్రాణిజుహోతీ ’ త్యాది ప్రశ్నస ప్తకమ్, తాన్యేతానివింశతికాణ్డాన్యాగ్నేయాని_ అగ్నినా దృష్టానీత్యర్థః, ప్రాహుః - అధ్యాపివ వ న్తీత్యర్థః. ... ... *

‘ సబ్రాహ్మణోరాజసూయగ్ం పశుబన్ధాస్సహేష్టిభిః । ‘ఉపానువాక్యంయాజ్యాశ్చ మేధ స్తద్విధిరేవచ ॥ సత్త్రాయణంచోపహోమా స్సూక్తానిచసహేష్టిభిః । సౌత్రామణీస్సహాచ్ఛిద్రాపశుమేధశ్చ షోడశ ॥వద న్తివైశ్వదేవాని కాణ్డానిబ్రహ్మవాదినః ’॥

(అస్యార్థః) రాజసూయః - ‘ అనుమ త్యై పురోడాశ’ మితి ప్రశ్నః, తద్బ్రాహ్మణాని - ప్రథమాష్టక షష్ఠ స ప్తమాష్టమ ప్రశ్నాః, ఏతత్ప్రశ్న త్రయమనుబ్రాహ్మణమితి చోచ్యతే; పశుబన్ధాః- ‘ వాయవ్యగ్ శ్వేత ’ మితిప్రశ్నః, ఇష్టయః- ‘ ప్రజాపతిఃప్రజాఅసృజత- తాస్సృష్టా ఇన్ద్రాగ్నీ’ త్యాదిప్రశ్నత్రయమ్, ఉపానువాక్యమ్- ‘ ప్రజా పతి రకామ య తే, త్యాది తృతీయ కాణ్డ ప్రశ్న పఞ్చకమపి, యాజ్యాః - ద్వితీయకాణ్డ ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ ప్రశ్నోక్త కామ్యేష్టీనాం చాతుర్మాస్యస్యచ యాజ్యాః పురోనువాకాది రూపాః ‘ఇషే త్వే, త్యాది త్రయో వింశతి ప్రశ్నానామ న్తిమానువా

* తస్మాద్భగవాన్నారాయణఏవ ముముక్షుభి రుపాస్యః.

—* ౪॥ సూ॥ కర్మకర్తృవ్యపదేశాత్ *—

ఇతశ్చ శారీరస్య ముముక్షూపాస్యత్వం నాస్తీత్యవగమ్యతే, యతస్సర్వవేదాన్తసారే " అహంభవోదక్షభృగుప్రధానాః ప్రజేశభూతేశ సురేశ ముఖ్యాః । సర్వేవయంయస్నిగమంప్రపన్నా మూర్ధ్న్యర్పితం లోకధురంవహామ " ఇతి శారీరాణాం బ్రహ్మాదినిఖిలజీవానాం భగవదాజ్ఞప్తకర్మకర్తృత్వం వ్యపదిశ్యతే, తస్మాన్ముముక్షూపాస్యత్వం భగవత ఏవోపపన్నతరమ్.

—* ౫॥ సూ॥ శబ్దవిశేషాత్ *—.

కాః, అశ్వమేధః- ' జీమూతస్యేవభవతీ ' త్యాది తత్రితతోక్తమన్త్రకాణ్డః, తద్విధిః - తద్బ్రాహ్మణమ్, ' సాఙ్గ్రహణ్యేష్ట్యాయజతే ', ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్, సత్రాయణమ్- ' ప్రజననం జ్యోతి ' రిత్యాది సప్తమకాణ్డప్రశ్నపఞ్చకమపి, ఉపహోమాః- ' జుష్టోదమూనా ' ఇత్యాది ప్రశ్నద్వయమ్, సూక్తాని- ' వాయవ్యగ్ శ్వేతమాలభేత ' ఇతి ప్రశ్నోక్తకామ్య పశూనాం వపాప్రచారాదిషు యాజ్యాపురోనువాకరూపః ' షీవోన్నా ' మితి ప్రశ్నః, ఇష్టయః- ' అగ్నిర్నః పాతు ' ఇత్యాద్యనువాకత్రయమ్, తద్బ్రాహ్మణరూపో ' అగ్నిర్వాఅకామయత ' ఇత్యాద్యర్ధప్రశ్నశ్చ; సౌత్రామణీ- ' స్వాద్వీంత్వే ' తి ప్రశ్నః, అచ్ఛిద్రమ్- ' సర్వాక్ష్వాఏష ' ఇతిప్రశ్నః, పశుః- ' అఞ్జన్తిత్వే ' తి ప్రశ్నః, మేధః- ' బ్రహ్మణేబ్రాహ్మణమాలభత ' ఇతి ప్రశ్నః, తాన్యేతాని షోడశకాణ్డాని, వైశ్వదేవాని- విశ్వదేవఋషి దృష్టానీత్యర్థః, యాజ్ఞికోపనిషత్- ' అమ్భస్యపార ' ఇతిప్రశ్నః.

* శ్రీ భగవతో నారాయణస్య జగత్కారణత్వేన ముముక్షుభజనీయత్వరూప లక్షణస్థిరీ కరణ మేవైత దధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్య సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా)దితి.

ఇతశ్చ శారీరస్య ముముక్షూపాస్యత్వ మనుపపన్నతమ మిత్య వగమ్యతే, యస్మాత్ "అవిస్మితంతం పరిపూర్ణకామం స్వేనైవ లాభేన సమం ప్రశాన్తమ్ । వినోపసర్పత్యపరంహి బాలిశ శ్శున, లాఙ్గూలే నాతితితర్తిసిన్ధు" మిత్యాద్యామ్నాయో విశేషతః పరమాత్మనోఽస్యత్ర ముముక్షూపాస్యత్వ మపహసతి. తస్మా ద్భగవా న్నారాయణ ఏవ ముముక్షూపాస్యత్వేన ప్రతిపత్తవ్యః.

—* ౬॥ సూ॥ స్మృతేశ్చ *—

అపిచ భగవ దుపాసకానా మేవ సంసృతి తరణం స్మర్యతే. 'దైవీహ్యేషా గుణమయీ మమమాయాదురత్యయా । మామేవయే ప్రపద్యన్తే మాయామేతాంతరన్తిత" ఇతి. తస్మాచ్చ తదుపాసన మేవ ముముక్షూణామావశ్యకమితి సిద్ధమ్.

యదుక్తం భగవత స్సర్వతోఽపాస్యత్వం తద్విషయే శఙ్కా ముత్థాప్య నిరాచష్టే, ... *

—* ౭॥ సూ॥ అర్భకౌకస్త్వాత్తద్వ్యపదేశాచ్చ నేతి చేన్న నిచాయ్యత్వా దేవం వ్యోమవచ్చ *—

నను "కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం పురుషంవసన్త "మిత్యత్రహిశ్రీ భగవతోఽర్భకౌకస్త్వంప్రతీయతే, అర్భకౌకస్త్వమ్ - అల్పాయతన వర్తిత్వమ్, హృదయాకాశస్య ప్రాదేశమాత్రత్వాత్; తథా "అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్పుర టమౌలిన" మితి తస్య పరమాత్మన స్తద్వ్యపదేశశ్చ భవతి, తద్వ్యపదేశః- స్వల్పాకారవ్యపదేశఇత్యర్థః, తతశ్చైతాభ్యాంశారీరవత్పరిచ్ఛిన్నతయావగతస్య పరమాత్మనోఽపి సర్వతోఽపాస్యత్వం యుక్తమితి చేన్నైష*దోషః, యతోనిచాయ్యత్వాదేవమ్ - ఉపాస్యత్వాద్ధేతో రేవమ్, భగవాన్స్వభక్తేషు కృపయా స్వయమేవ స్వల్పాకారశ్చ

* ఏషః-అర్భకౌకస్త్వాదిరిత్యర్థః

భవతి, కిమేవం పరిచ్ఛిన్నమేవ భగవద్రూపమ్? వ్యోమవత్- భగవద్రూపమాకాశవద్విభవతి, యథా ఆకాశస్సర్వం జగదన్తర్బహిర్వ్యాప్నోతి తద్వదిదం పరమాత్మ స్వరూప మవగన్తవ్యమ్, తథా చామ్నాయతే "వియతఇవాపదస్యతవశూన్యతలాందధత" ఇతి. ఏతదుక్తంభవతి, యథా సప్తద్వీపాధిపతేరాఘవస్యాయోధ్యాస్థిత్యపేక్షయా తదధిపతిత్వం సూపపన్నతమం భవతి, ఏవం నిఖిలం జగదన్తర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతోపి భగవతో నారాయణస్యహృదయవర్తిత్వాపేక్షయాఽర్భకౌకస్త్వ ముపపన్నతమం భవతీతి. తస్మాదస్య సర్వత్రోపాస్యత్వం నవిరుధ్యతే.

సర్వత్ర విద్యమానత్వాద్భగవతఃకర్మఫలాదన ప్రసక్తి మాశఙ్క్యవారయతి.

—* ౮॥ సూ॥ సమ్భోగప్రాప్తిరితిచేన్నవైశేష్యాత్ *—

స్యాదేతత్పరమాత్మనోవ్యోమవత్సర్వగతత్వాభ్యుపగమే * తత్ర తత్ర సత్వాత్సుఖదుఃఖాత్మక కర్మ ఫలసమ్భోగప్రాప్తిరపి తస్యప్రసజ్యేతేతిచేన్నైతదస్తి, కుతః? వైశేష్యాత్- విశేషఏవవైశేష్యమ్, [స్వార్థేష్యఞ్ ప్రత్యయః] ¶సర్వచేతనాపేక్షయాపరమాత్మనస్స్వ

---

* తత్రతత్ర సత్వాత్-తత్తజ్జీవ హృదయేషు విద్యమాన త్వాత్.

¶ ధర్మాధర్మయో స్స్వాశ్రయేసుఖదుఃఖాత్మకస్వఫలోత్పాదకత్వాత్తాదృశ ధర్మాదిరీశ్వరేనాస్తీతి వక్తుం హేతుముపబ్రహ్మయతి·(సర్వచేతనే) తి= అత్ర వదన్తిజీవేశ్వరాభేదాభిమానినః, ‹ ఏకస్యైవ బ్రహ్మణఉపాధిసమ్బన్ధాసమ్బన్ధాభ్యాం భేదాజ్జీవేశ్వరయో ర్భోక్తృత్వాభోక్తృత్వోపపత్తిరితి. తఇమే అర్ధజరతీయన్యాయమనుసరన్తి, (అస్యాయమర్థః) ఏషోభిమానీ పురుషో జీర్యమాణాయాఅపి నిజయోషితోర్ధాంగం ముఖమాత్రంవా అజీర్ణంకామయత ఇతి, తద్వదేవ జీవేశ్వరాభేదాభిమానినో బ్రహ్మైకదేశభూతానాం జీవానామేవ స

తస్సిద్ధ నిరస్తకుహకత్వాపహతపాప్మత్వాది గుణవిశేషా దిత్యర్థః.

కః పునస్తర్హి కర్మఫలసమ్భోక్తా? తత్రాహ.

—* ౯॥ సూ॥ అత్తాచరాచరగ్రహణాత్. *—

జీవఏవ కర్మఫలసమ్భోక్తా ప్రత్యేతవ్యః, కుతః? చరాచరగ్రహణాత్ - కర్మఫలసమ్భోగార్థమేవ ఖలుకాలకర్మగుణాధీన చరాచరలక్షణాని శరీరాణి జీవోగృహ్ణాతి, నత్వీశ్వరః- కస్మాత్పునరీశ్వరస్య సమ్భోగప్రాప్తిస్స్యాత్, తస్మాజ్జీవ ఏవకర్మఫలాత్తా నిశ్చీయతే, తథాచామ్నాయతే "సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ సఖాయౌ యదృచ్ఛయా కృతనీడౌచవృక్షే। ఏకస్తయోఃఖాదతిపిప్పలాన్నమన్యోనిరన్నోపి బలేన భూయాన్ - సయదజయా త్వజామనుశయీతగుణాంశ్చజుషన్భజతి సరూపతాంతదను మృత్యుమపేతభగః। త్వముతజహసితా మహిరివత్వచమాత్త భగోమహసి మహీయసేష్ట గుణితేఽపరిమేయ భగ" ఇతి. ... *

—* ౧౦॥ సూ॥ ప్రకరణాచ్చ *—

జీవపరిగృహీతదేహానాం కర్మఫలాదనసాధనీభూతప్రకృష్టచక్షురాదికరణవత్త్వాచ్చ జీవఏవాత్తేతి సిద్ధమ్, తస్మాద్బ్రహ్మాదినిఖిలజీవైస్స్త్రీ భగవాన్నారాయణ ఏవ మోక్షార్థం భజనీయఇ

మ్భోగప్రాప్తిర్నతు బ్రహ్మణఃఇతికామయన్తఇతి,నహి తయోర్వాస్తవమన్యోన్యసజాతీయత్వే ఏకస్యైవ భోక్తృత్వమితిశక్యతె వక్తుమ్,నహి దేవదత్తైకదేశస్యాస్య భోక్తృత్వే తస్య భోక్తృత్వం నాస్తీతిశక్యతే వక్తుమ్, ఏవమ్స్వ సర్వగతానేకజీవవాదే జీవేశ్వరయోర్భేదసత్త్వాదీశ్వరస్య కర్మాస్యభావేన సమ్భోగప్రాప్తిస్సుపరిహరా, తథాప్యభేదవాదేసామప్యపరిహారైవ;'అసన్తతేశ్చావ్యతికర' ఇత్యాదౌతన్మతేకస్యాపిభోగాదిసాఙ్కర్యస్య వక్ష్యమాణత్వాత్; తస్మాదభ్యుత మీశ్వరస్యసమ్భోగ ప్రాప్తిర్నాస్తీత్యస్మన్మతమేవ. అ॥౧॥సూ॥౮॥

త్యధ్యవసీయతే. ॥శారీరానుపపత్త్యధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౭॥

—※౧౧॥సూ॥¶గుహాంప్రవిష్టావాత్మానౌహితద్దర్శనాత్ ※—

ఇదమామ్నాయతే " అహంభవాన్నచాన్యస్త్వం త్వమేవాహం విచక్ష్వభో । ననౌపశ్యన్తికవయశ్ఛిద్రంజాతు మనాగపి ॥ యథాపురుషమాత్మాన మేకమాదర్శ చక్షుషోః । ద్విధాభూత మవేక్షేత తథైవాన్తరమావయో " రితి. తత్ర కిం జీవాత్మ పరమాత్మనోరితరేతర మర్థాన్తరత్వ వివక్షాస్తి? ఉతన? ఇతి విశయే ప్రాప్తేపఠతి స్ఫుటముత్తరమ్, (గుహాం ప్రవిష్టా) వితి= " అహంభవాన్నచాన్యస్త్వం త్వమేవాహం విచక్ష్వభో । ననౌపశ్యన్తి కవయ " ఇత్యత్ర జీవాత్మపరమాత్మనోరితరేతర మర్థాన్తరత్వ వివక్షాస్త్యేవ, కుతః? గుహాం ప్రవిష్టావాత్మనౌహి= హి- యస్మాత్, జీవాత్మ పరమాత్మనౌ ఇతరేతర మర్థాన్తరతయైవ హృద్గుహాం ప్రవిష్టావాసాతే, కస్మాత్పునరిదమవగమ్యతే? తద్దర్శనాత్ - దృశ్యతే హ్యర్థాన్తర తయా జీవేశ్వరయో ర్గుహా ప్రవేశః " ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్యలోకే గుహాం ప్రవిష్టౌ పరమే పరార్ధ్యే " ఇతి, " ద్వాసుపర్ణాసయుజాసఖాయా సమానం వృక్షం పరిష స్వజాతే । తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి - పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా-సుపర్ణావేతౌసదృశౌ సఖాయా

¶ అథ శ్రుత్యన్తర బలేన జీవేశ్వరయోర్భేదప్రతీతేర్న కథమీశ్వరే జీవ సమ్భోగ ప్రాప్తిర్నస్యాదిత్యాక్షేప సఙ్గత్యోత్తరాధి కరణమారభతే-(గుహాంప్రవిష్టా)విని= (శిష్టసూ ప్రాప్తే) ఇతి= అత్ర 'నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టా నాన్యోఽతోఽస్తి శ్రోతా నాన్యోఽతోఽస్తి మన్తే' తి, 'సఆత్మాతత్త్వమసీ'తిచవాక్యశేషే తయోర్జీవపరమాత్మనో రర్థాన్తరత్వ వివక్షాభావాత్ జీవసమ్భోగ ప్రాప్తిర్న పరమాత్మనిస్యాదితిపూర్వపక్షం నిరసితుంసిద్ధాన్తయతి (ఇతిస్ఫుటముత్తర)

యదృచ్ఛయా కృతనీడౌ చ వృక్షే । ఏకస్తయోః ఖాదతి పిప్పలాన్న మన్యో నిరన్నోఽపి బలేన భూయాన్" ఇత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు, అర్థాన్తరత్వమ్- స్వరూపతో భేదః, యద్యపి 'ఋతంపిబన్తా' విత్యత్ర శ్రూయమాణం ఋతపానం తావత్కర్మఫలభోగః, తత్తు జీవాత్మపరమాత్మనోస్సమానమివ దృశ్యతే, తథాపి 'ఛత్రిణో గచ్ఛన్తీ'త్యత్రైకేనాపి ఛత్రిణా బహూనామచ్ఛత్రిణామపి ఛత్రిత్వవ్యవహారః ప్రదృశ్యతే, ఏవమిహైకేనాపి ఋతంపిబతా జీవేనాపిబదపిబన్తౌ జీవేశ్వరావజహల్లక్షణయా పిబన్తావిత్యుచ్యేతే, *అన్యథా "తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీ"తి, ఏకస్తయోః ఖాదతిపిప్పలాన్న మన్యో నిరన్నోఽపి బలేనభూయాని"త్యాది శ్రుతిరుపరుధ్యేత, ¶ తతశ్చ "అహంభవాన్నచాన్యస్త్వం త్వమేవాహంవిచక్ష్వభో । ననౌపశ్యన్తికవయశ్ఛిద్రంజాతుమనాగపి" ఇత్యాద్యుపదేశో జీవస్యేశ్వరశరీరత్వేన తస్మిన్ననవరతమవస్థానం ప్రత్యాయయన్ తయోర్మిథోఽర్థాన్తరత్వమవగమయతి, 'అహంభవా'నిత్యాదివాక్యస్థపదయోజనా తు, భో జీవ- అహమ్- నారాయణః, నచ భవాన్ - కదాచిదపి జీవాత్మా న భవామి, కిన్తు త్వత్తోఽన్యః పరమాత్మైవాస్మీత్యర్థః, త్వమపి న చాహమ్ - కదాచిదపి పరమాత్మా న భవసి, కిన్తు మత్తోఽన్యో జీవాత్మైవ భవసీత్యర్థః, ఇతి త్వమేవ విచక్ష్వ - కర్మఫలాదనానదనాభ్యామావయోర్భేదం సమ్యగ్జానీహి, యతః కవయః, నౌ- ఆవయోస్సమ్బన్ధినః, యథోక్తా

మితి= * (అన్యథే)తి- పిబత్పదస్య లాక్షణికత్వాభావ ఇత్యర్థః,

¶ 'అహంభవా'నిత్యాది విషయ వాక్యపదయోజనాం వక్ష్యన్ ప్రథమం తత్తాత్పర్యార్థమవగమయతి (తతశ్చే)త్యాదినా = తతశ్చ 'ఋతంపిబన్తా' విత్యాది బలవత్తర వాక్య శేషేభ్యో జీవేశ్వరయోర్వాస్తవభేదస్య సిద్ధత్వేన పూర్వపక్షస్య నిరస్తత్వాదిత్యర్థః.

ర్థాన్తరత్వస్య, ఛిద్రమ్, ఛేదమ్, అన్యథాత్వమ్, జాతు - కదాపి, మనాక్ - ఈషదపి, నపశ్యన్తి, కింతు జీవేశ్వరయోర్భేదమేవ పశ్యన్తీత్యర్థః, (అత్రదృష్టాన్తః) (యథాపురుష) ఇతి = యథా లోకే దర్పణద్రష్టాపురుషః, ఆదర్శ చక్షుషోః- గ్రాహ్యగ్రాహకయోః, ఆత్మానమ్- స్వరూపమ్, ప్రకృతివికారత్వేనైకమపి, ద్విధాభూతమ్- మిథోర్థాన్తర భూతమేవ, ఈక్షేత- మన్యతే, అభేదాభ్యుపగమే ఆదర్శ చక్షుషో గ్రాహ్య గ్రాహకత్వా నుపపత్తే రిత్యాశయః, తథైవ జీవేశ్వరయో రావయో ర్నిత్యత్వేనైక జాతీయత్వేపి, అన్తరమ్ - భేదమ్,అవేక్షస్వేతి. *తతశ్చ దృశ్యత్వ ద్రష్టృత్వాజ్ఞత్వ సర్వజ్ఞత్వాది ధర్మ భేదాజ్జీవేశ్వరయోరావయో ర్మిథోర్థాన్తరత్వం పశ్యన్మామేవభజస్వేతి భావః, †తస్మాత్తయోస్స్వాభావికమేవ భేద

---

* యత్తూక్తమ్ 'నాన్యోతోస్తి ద్రష్టే' త్యాది వాక్యంతస్యాయమర్థః, అతః- అస్మాత్పూర్వత్ర ప్రకృతాదన్తర్యామిణః పరమాత్మనోవినా, తదన్యోజీవోద్రష్టానాస్తి- భగవదనుగ్రహమన్తరేణ'ఆత్మా వారేద్రష్టవ్య'ఇత్యాదిశ్రుతివిహితంపరమాత్మదర్శనాదికం కర్తుం జీవోనశక్నోతీత్యర్థః, యదాఅతః-అస్మాత్పూర్వత్రాన్తర్యామిబ్రాహ్మణే ప్రకృతాదన్తర్యామిణోనారాయణాత్, అన్యోద్రష్టా- జీవః పృథివ్యాదిని యన్తా,నాస్తి-నభవతి,'అసఘపే'తిస్మృతేః కింతుపరమాత్మైవ, ఉపాసనాభిఃపరమాత్మసాక్షాత్కరణశీలత్వాజ్జీవస్యద్రష్టృత్వం జ్ఞేయమ్,ఏవమేవ,నాన్యోతోస్తిశ్రోతే,త్యాదౌద్రష్టవ్యమ్;సఆత్మాతత్వమసీ,త్యత్రఅతత్వమసీతిపదంఛిన్దతాంనకశ్చిదాయాసః,'తత్త్వమసీ'తిపదచ్ఛిదాంతుపరమాత్మజీవవాచినోస్తత్త్వంపదయోస్సామానాధికరణ్యం 'వాయువస్థే'త్యత్ర వత్సవాయుపదయోరివ గౌణమిత్యంశాధికరణేవక్ష్యతే, తస్మాన్న'తత్వమసీ'త్యేత'దహంభవా, సిత్యస్యవాక్యశేషతాపస్యతీతిధ్యేయమ్. †ఏవమ్'అహంభవా'సితి శ్రుత్యన్తరేపి జీవేశ్వర

త్యర్థాన్తరత్వమితి నిశ్చీయతే.　　　...　　　*

—* ౧౨॥ సూ॥ విశేషణాచ్చ *—

'అహంభవా' నిత్యేతత్పూర్వస్మిన్వాక్యే "సత్వంవిహాయ మాం బద్ధో గతోగ్రామ్యమతిర్మహీ" మిత్యత్ర శ్రూయమాణా త్పరమాత్మవియోగ నిబన్ధన బద్ధత్వ విశేషణాచ్చ జీవస్య పరమాత్మ నోర్థాన్తరత్వం సిద్ధమ్.　　　...　　　...　　　*

—* ౧౩॥ సూ॥ అన్తర ఉపపత్తేః *—

అన్తరమ్- భేదః, జీవేశ్వరయోర్భేదేసతిహి భేదాలమ్బ్యాజీవం ప్రతి "హంసావహంచత్వంచార్య సఖాయామానసాయనా" వితి పరమాత్మోపదేశ ఉపపద్యేత, నహ్యా సత్యౌచితాజీవేశ్వరభేదస్య, యద్యుచితా తర్హి జీవ బన్ధ మోక్షస్యా ప్యసత్యత్వా పాతేన 'అహం భవా' నిత్యాద్యుపదేశస్యానర్థక్యం ప్రసజ్యేత, తస్మాత్త యోరర్థాన్తరత్వమ్.　　　...　　　...　　　*

—* ౧౪॥ సూ॥ స్థానాదివ్యపదేశాచ్చ *—

'సఖాయామానసాయనా' వితి పరమాత్మ జీవాత్మనోః పృథక్త్వేన మనోవస్థాన సఖిత్వాదివ్యపదేశాచ్చతయోరర్థాన్తరత్వా వగమః.　　　...　　　...　　　...　　　*

—* ౧౫॥ సూ॥ సుఖవిశిష్టాభిధానాదేవచ *—

శ్రోతృకీర్తయితృసుఖ ప్రదనారాయణ రామకృష్ణ గోవిన్ద ముకున్ద వాసుదేవేత్యాదిశ్రవణమఙ్గళనామధేయవత్త్వాదేవచ భగవతో జీవాదర్థాన్తరత్వం స్పష్టం భవతి, అజస్ర సుఖానుభవ రూపమోక్షఫలప్రదత్వమేవ భగవన్నామ్నాం సుఖవిశిష్టత్వముచ్యతే,త

యోరభేద గన్ధస్యాప్రతీతేః పరమాత్మని ప్రసక్తాం సమ్భోగప్రాప్తిందూరీకృత్య భగవత ఉపాస్యత్వాద్యాధాయక జీవేశ్వర భేదాధ్యవసాయ ఏవైతదధికరణ ఫలమితి సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

థాచ శ్రూయతే “ యస్యావతార గుణకర్మ విడమ్బనాని నామాని యే౽సువిగమే వివశా గృణన్తి । తే౽నైకజన్మ శమలం సహసైవ హిత్వా సంయాన్త్యపావృతమృతం తమజం ప్రపద్యే - యస్యాహ్నావతస్తుతప తన ప్రస్ఖలనాదిషు వివశస్సకృన్నామాభి గృణన్ పురుషః కర్మబన్ధ నమఞ్జసావిధునోతి - యన్నామశ్రుతమనుకీర్తయేదకస్మాదార్తో వా యదిపతితః ప్రలమ్భనద్వా । హన్త్యంహస్సపది నృణామశేషమ న్యాంకం శేషాద్భగవత ఆశ్రయేన్ముముక్షుః - త్వన్నామకస్య చిదను బ్రువత స్సపాలా లోకా నమన్త్యపసరన్తి కృతాన్తపాశాః । బ హిర్త్యేతదచ్యుతన్నలోక ఇహాత్మలోకం సంయాన్తి తే చరణ నీడజుషస్సు పర్ణాః ’ ఇత్యేవమాదిషు. జీవేశ్వరయో రర్థాన్తరత్వే భావే కథకస్య నామకీర్తయిత్వా ముక్తిం ప్రాప్నుయాత్, తస్మాత్తయో ర్మిథోభవత్యేవార్థాన్తరత్వమ్. ... *

—* ౧౬॥ సూ॥ అతఏవచ బ్రహ్మా *—

అపేచాః, యత ఏవైవం భగవతో నిరతిశయ సుఖప్రదనామ ధేయవత్త్వ మవధారిత మతఏవ, బ్రహ్మా- వేదో౽పి, ‘త్వేషగ్ హ్యస్య స్థవిరస్యనామ-ఆస్య జానన్తో నామచిద్వివక్తన-బృహత్తేవిష్ణో సుమతిం భజామహే ’ ఇతి నామ సఙ్కీర్తనేన భగవన్తం ముపాస్త ఇత్య ర్థః. ఇతశ్చ తయో రర్థాన్తరత్వ మిత్యాహ.

—* ౧౭॥ సూ॥ శ్రుతోపనిషత్క-గత్యభిధానాచ్చ *—

“సవై మహాభాగవతః పరీక్షిత్ యేనాపవర్గాఖ్య మదభ్రబుద్ధిః। జ్ఞానేన వైయాసికి శబ్దితేన భేజే ఖగేన్ద్రధ్వజపాదమూలమ్ ” మిత్యాది దిషు, శ్రుతోపనిషత్కానామ్- శ్రుతసర్వవేదాన్త సారాణామ్, శ్రీ విష్ణురాతాదీనామ్, భగవత్పాదారవిన్ద గత్యభిధానాచ్చ, జీవేశ్వర యోరర్థాన్తరత్వ మవగన్తవ్యమ్, నహ్యసతి భేదే జీవేశ్వరయో రేవం గన్తృగమ్యభావో౽భిధీయేత, ‘జ్ఞానేన వైయాసికి శబ్దితేనే’ త్యత్ర

ఇ న శబ్ద స్సర్వవేదాన్తసార స్వరూపంశ్రీమద్భాగవతమేవాచష్టే, 'జ్ఞానంపరంమన్మహిమావభాసం యత్సారయోర్భాగవతం వదన్తీ' త్యత్ర సర్వ వేదాన్తసారే జ్ఞాన శబ్ద దర్శనాత్; తతశ్చ జ్ఞాయతే అనేనేతి వ్యుత్పత్త్యాకరణేష్వ్యుడవగన్తవ్యః; సర్వ వేదాన్తసారేణైవ హి చిదచిదీశ్వరాణాం యాథాత్మ్యంసమవగమ్యతే, తథాచామ్నాతమ్ 'ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోऽత్ర పరమో నిర్మత్సరాణాం సతాం వేద్యం వాస్తవ మత్రవస్తు శివదంతాపత్రయోన్మూలనమ్। శ్రీమద్భాగవతే మహామునికృతే కింవాపరైరీశ్వరస్సద్యోహృద్యవరుధ్యతేత్ర కృతిభి శ్శుశ్రూషుభిస్తత్క్షణా' దితి. స్యాదేతత్కథమిహ సాత్రేణోపనిషత్ శబ్దేన సర్వ వేదాన్తసారః ప్రతీతః? ఉచ్యతే; యథా అతన్నిరసన ముఖ 'బ్రహ్మైకమితా' విత్యత్ర బ్రహ్మైక శబ్దేన సర్వవేద శిరస్స్థానీయోపనిషత్ప్రతీయతే, ఏవమిహా ప్యుపనిషత్ శబ్దేన ఉపనిషన్మూర్ధన్యస్థానీయం సర్వోపనిష త్సారభూతం శ్రీమద్భాగవతం ప్రతీయతే, అత ఏవామ్నాయతే "ఇత్యశేషసమామ్నాయపురాణోపనిషద్రస" ఇతి, 'సర్వవేదాన్తసారంహి శ్రీభాగవతమిష్యతే' ఇతిచ. తస్మాదస్త్యేవ జీవాత్మ పరమాత్మనో స్స్వరూపభేదః.

౩॥ గుహాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౭॥

—※ ౧౮॥సూ॥¶అనవస్థితేరసమ్భవాచ్చ నేతరః※—

అస్త్యేవ జీవేశ్వరయోర్భేద ఇత్యుక్తమ్, తత్రేయ మపరా భవతి విచారణా, కింజీవేశ్వరయోరితరేతరమర్థాన్తరత్వం ఘటపటయోరివపృథగవస్థితయోః ప్రత్యేతవ్యమ్? ఆహోస్విచ్ఛరీరశరీరి

¶ ఇదమధికరణ ముపజీవ్యోత్తరాధికరణ మారభతే-(అనవస్థితేరసమ్భవాచ్చనేతర) ఇతి= పూర్వోత్తరాధికరణయోరుపజీవ్యోపజీవకభా వరూపసఙ్గతింద్యోతయితుంవృత్తమనుకీర్తయతి-(అస్త్యే) వేతి. తత్ర 'విరుద్ధధర్మిణోస్తాతస్థితయోరేకధర్మిణీ'తివాక్యశేషే

ణో రివాపృథగవస్థితయోః? ఇ*త్యత ఉత్తరం పఠతి- (అనవస్థితే) రితి- పరమాత్మసాహిత్య మన్తరేణ పృథగవస్థానాభావాత్తేన వినా ఆశ్రయాన్తరాభావాచ్చ జీవో నేతరః- పరమాత్మనావిభక్తో నతిష్ఠతి, కిన్త్వవిభక్త ఏవ శరీరిణా శరీరవత్పరమాత్మనా సాక మవతిష్ఠతే, తథాచామ్నాయతే 'హరిర్హి సాక్షాద్భగవాన్ శరీరిణా మాత్మా †ఝషాణామివ తోయమీప్సిత'మితి. ¶తస్మాజ్జీవః పరమాత్మశరీరత్వాత్తేన సహ వియుక్త ఏవ సదావతిష్ఠత ఇత్యవగమ్యతే.

౪॥ అనవస్థిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

()సమ్ప్రతి జీవోపకరణాన్యధ్యాత్మాదీని జీవవత్పరమాత్మనా సాకమవియుక్తాన్యేవావతిష్ఠన్త ఇతి వక్తుమిదమభిధీయతే.

—*{ ౧౯॥ సూ॥ అన్తర్యామ్యధిదైవాధిలోకాదిషు తద్ధర్మవ్యపదేశాత్ }*—

---

౯. జీవేశ్వరయోర్నియామ్యనియన్తృభావరూప విరుద్ధ ధర్మావగమేన ఘటపటయోరివ తయోరర్థాన్తరత్వ మితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే 'జ్యోతీంషి సత్త్వాని దిశో ద్రుమాదీన్ సరిత్సముద్రాంశ్చ హరేశ్శరీర' మిత్యాదౌ 'యస్యాత్మా శరీరమ్- యస్య విజ్ఞానం శరీరమ్' ఇత్యాదౌ చ జీవేశ్వరయోశ్శరీరశరీరిభావోపలబ్ధేశ్శరీర శరీరివత్తయోరవిభాగేనావస్థితయో రర్థాన్తరత్వమితి సిద్ధాన్తయతి-*(అత ఉత్తరం పఠతి)త్యాదినా. ... ... *

† సహావస్థితౌ దృష్టాన్తః(ఝషాణామివ తోయ)మితి.

¶ జీవేన సహావస్థాన కథనేన పరమాత్మనస్తద్విషయ నియమనా ద్వ్యాపకత్వాత్మత్వ లక్షణసిద్ధిరేత దధికరణ ఫలమితి సూచయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౪॥ సూ॥ ౧॥

() అనేనోత్తరాధికరణస్య దృష్టాన్తసఙ్గతిం ద్యోతయతి- (సమ్ప్రతీ)తి. ...

బృహదారణ్యకే అన్తర్యామిబ్రాహ్మణే మాధ్యందినై రామ్నా యంతే "యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్పృథివ్యా అన్తరోయం పృథివీ న వేద యస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీ మన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ' ఇత్యారభ్య యస్సర్వేషు 'దేవేష్విత్యధి దైవమ్ - యస్సర్వేషు లోకేష్వి త్యధిలోకమ్ - యస్సర్వేషు యజ్ఞేష్వి త్యధియజ్ఞమ్ - యస్సర్వేషు భూతేష్వి త్యధిభూతమ్- యఃప్రాణ' ఇత్యారభ్య ' యఆత్మనితిష్ఠ, న్నిత్యన్త ' మధ్యాత్మ ' మితి విభాగే న పర్యాయాః. ఏవం తత్తైరివకాణ్వైశ్చ "యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్పృథివ్యా అన్తరోయం పృథివీనవేదయస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీ మన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత " ఇత్యారభ్య 'యోప్సుతిష్ఠన్ యోగ్నౌతిష్ఠన్ యోన్తరిక్షే తిష్ఠన్ యోదివితిష్ఠన్ య ఆదిత్యేతిష్ఠన్ యో దిక్షుతిష్ఠన్ యశ్చన్ద్రతారకేతిష్ఠన్ యఆకాశేతిష్ఠన్ యస్తమసితిష్ఠన్ యస్తేజసి తిష్ఠన్ యస్సర్వేషుభూతేషు తిష్ఠన్ యః ప్రాణేతిష్ఠన్ యోవాచి తిష్ఠన్ యశ్చక్షుషి తిష్ఠన్ య శ్శ్రోత్రే తిష్ఠన్ యోమనసి తిష్ఠన్ యస్త్వచితిష్ఠన్ యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్ యో రేతసి తిష్ఠన్' ఇత్యాదిః పర్యాయాఃపఠ్యన్తే; తత్రసంశయః, ఇహాధిదైవాదిషు నియన్తృత్వేన శ్రూయమాణోన్తర్యామీ కిం పరమాత్మాభవతి? ఉతాహో పరమాత్మనోర్థాన్తరం యఃకశ్చనభవతి?ఇతి, తత్రాన్తర్యామీత్యపూర్వ సంజ్ఞాశ్రవణాత్సోన్తర్యామి పరమాత్మనోర్థాన్తర మేవ భవతీత్యేవం ప్రాప్తేఽభిధీయతే, (అన్తర్యామీ)తి, అత్రాధిదైవాదిషు నియన్తృత్వేనశ్రూయమాణోన్తర్యామీ పరమాత్మైవభవతి, కుతః ? తద్ధర్మ వ్యపదేశాత్, తథాహి 'యఃపృథివ్యాం తిష్ఠన్ యస్సర్వేషుదేవేషు తిష్ఠన్ యస్సర్వేషులోకేషు తిష్ఠ' న్నిత్యేవం జాతీయకాసు 'యఆదిత్యేతిష్ఠన్ యశ్చక్షుషితిష్ఠన్ యోమనసి తిష్ఠన్ ' ఇత్యేవం జాతీయకాసుచశ్రుతిషు పర

మాత్మనో న్తర్యామితయాఽధిదైవాది నియన్తృత్వాది రూప ధర్మా వ్యపదిశ్యన్తే, నహిపరమాత్మనో ర్థాఽన్తరస్య సర్వనియన్తృత్వాది రూప ధర్మాఉపపద్యన్తే, నేయమన్తర్యామి సంజ్ఞాపరమాత్మన్య పూ ర్వాభవతి, కింతు " తంయోఽయం సర్వ భూతానా మన్తర్యామిణ మీశ్వర " మిత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు పరమాత్మన్యన్తర్యామి సంజ్ఞా ప్రసిద్ధైవ దృశ్యతె, తస్మా దిహాన్తర్యామీ పరమాత్మైవ. తతశ్చ జీవోపకరణాని పరమాత్మనాసాకమపి యుక్తాన్యేవావ తిష్ఠ న్తఇతి జ్ఞేయమ్. ... *

నన్విహాన్తర్యామిశబ్దఃప్రధానం జీవంవా శ్రావయతి, 'అప్ర తర్క్యమవిజ్ఞేయం ప్రసుప్తమివ సర్వత ' ఇతి సాఙ్ఖ్యైః ప్రధానస్య రూపస్య స్మృతత్వాత్; తైస్తస్య రూపాది హీనతా భ్యుపగమా చ్చాన్తర్యామిత్వం చోపపద్యతె, అణిమాది యోగైశ్వర్య ప్రాప్తి వశాజ్జీవస్యాప్యన్తర్యామిత్వ ముపపద్యతె, తతశ్చైహతయోరన్యత రోన్తర్యామీస్యాత్తస్మా దిహాన్తర్యామి శబ్దో నపరమాత్మాన మవగ మయితు మలమిత్యత్రోత్తరంప్రాహ. *

—* ౨౦॥ సూ॥ నచ స్మార్తమతద్ధర్మాభిలాపాచ్ఛారీరశ్చ *—

స్మార్తమ్- సాఙ్ఖ్యస్మృతౌ జగత్కారణత్వేన పరి కల్పితం ప్ర ధానమిత్యర్థః, శారీరః-శరీరసమ్బన్ధీ జీవశ్చ, ఇహాధి దైవా ద్యన్త ర్యామిణౌ నభవతః, కుతః? అతద్ధర్మాభిలాపాత్- తద్ధర్మాః - పర మాత్మధర్మాస్సర్వజ్ఞత్వ సర్వనియన్తృత్వాది రూపాః, అత ద్ధర్మా *నియామ్యత్వాదిరూపాః, జడత్వ కించిత్ జ్ఞత్వాదిరూపాశ్చ;తఏవ

* (నియామ్యత్వాదిరూపా) ఇతి-నియామ్యత్వ శరీరత్వాదయో ధర్మాః ప్రధానజీవోభయ సాధారణాః, జడత్వాదయస్తుప్రధా న మాత్ర ధర్మాః, కిఞ్చిద్జ్ఞత్వాదయో జీవమాత్ర ధర్మాఇతి వివిచ్యా జ్ఞాతవ్యాః ... ... *

హి ప్రధానజీవయో రఖిలస్యాన్తే, 'యోవ్యక్తే తిష్ఠ న్నవ్యక్తా దన్త రోయమవ్యక్తం నవేదయస్యావ్యక్తం శరీరం యోవ్యక్త మన్తరోయ మయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత' ఇత్యాదౌ, దేహోఽసహోఽషౌమన వో భూతమాత్రా ఆత్మానమన్యం నవిదుఃపరంయత్ । సర్వాంపుమా న్వేదగుణాంశ్చతత్జ్ఞో నవేదసర్వజ్ఞమనన్త' మిత్యాది శ్రుత్యన్తరే చ. నచ ప్రధానస్యాదృష్టాదయో ధర్మాఉపపద్యన్తే, తస్య జడత్వే న¶భోక్తృత్వానుపపత్తేః; కింతు జీవస్యైవ తేధర్మా ఉపపద్యన్తే, తస్యచేతనత్వేన భోక్తృత్వోపపత్తేః; తస్మాత్ 'ఏషతఆత్మాన్తర్యా మ్యమృత' ఇత్యత్రాన్తర్యామి శబ్దస్య పరమాత్మ పరత్వేన జీవోప కరణానాం భగవదధియుక్తత్వం సిద్ధమ్.

¶ యత్తు 'అప్రతర్క్యమనిర్దేశ్య'మితి వచనం తత్సాఙ్ఖ్యై రభిమానవశా త్ప్రలపితమితి జ్ఞేయమ్, ప్రధానస్య మహదాది రూ పేణ పరిణతత్వేన తదాది తత్త్వాత్మకస్యతస్యజ్ఞాతుంశక్యత్వాత్.

యత్తు విషయవాక్యాదుపరి శ్రూయమాణాత్ 'నాన్యోతో స్తి ద్రష్టా' ఇత్యాది వాక్య బలాత్పూర్వత్ర 'యఆత్మనితిష్ఠన్ యో విజ్ఞానేతిష్ఠ' న్నితి చ శరీరభూత జీవ తదన్తర్యామిణోర్భేదశ్రవ ణమవిద్యా ప్రత్యుపస్థాపిత కార్యకారణోపాధి నిమిత్తక మితి తద సత్, 'నాన్యోతోస్తి ద్రష్టే' తి వచనస్య పూర్వత్ర ప్రస్తుతాదన్త ర్యామిణ శ్శ్రీభగవతో నారాయణా దన్యస్య శారీరస్య నియన్తృ త్వ ప్రతిషేధ పరత్వాత్; తథైవేతద్వచనస్య గుహాధికరణే వివృత త్వాద్భగవతా సూత్రకృతా " ఉభయేపిహి భేదేనైన మధీయత " ఇత్యేవం పౌర్వాపర్యపర్యాలోచనా ప్రావీణ్యా బలా త్వదుక్తస్య శారీర తదన్తర్యామిణో ర్భేదస్యార్వాచీన వికల్ప వితర్క ప్రమా ణాభాసేన బ్రహ్మవాదినా ప్రలపితు మశక్యత్వాచ్చ; నహి జీవేశ్వ ర యోర్భేదస్యాసత్యత్వ జ్ఞాపకం శ్రుతే స్సూత్రస్యవా వచనం ద్ర

ష్టం పశ్యామః, యేనైతద్భేదస్యాతాత్త్వికత్వంస్యాత్ ; యదప్యౌ
పురస్య స్వాభావికస్య జీవేశ్వర భేదస్యావస్తుత్వే “ యత్రహిద్వై
తమివ భవతి తదితర ఇతరం పశ్యతి యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవా
వాభూత్తత్కేనకంపశ్యే ” దిత్యయం వాక్యశేష ఇతి తదప్యసత్,
“ యత్రహి ద్వైతమివభవతి ” త్యాదిశ్రుతౌ జీవేశ్వర భేద నిషే
ధానుపలబ్ధేః; కింతు ‘యత్రహి’ త్యస్యాం శ్రుతావయమర్థఉప
లభ్యతే, యత్ర- యదా, సృష్టికాలే, ద్వైతమివ- “ ధాతాయథా
పూర్వమకల్పయ ” దితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా పూర్వకల్ప సృష్టప్రపఞ్చ
జాత సదృశమిదం ప్రపఞ్చజాతమితి శేషః, భవతి ఉత్పద్యతే, ‘ద్వై
తం ధ్రువార్థ విస్రమ్భ ప్రపఞ్చోపశమాదిషు ’ ఇత్యాదిషు ప్రప
ఞ్చేద్వైతశబ్ద దర్శనాత్ప్రపఞ్చస్యద్వైతత్వముక్తమితి జ్ఞేయమ్.
తత్ తదాసృష్ట్యవసరే, ఇతరః- పరమాత్మనో ర్థాన్తర భూతో
జీవః, (జాతావేకవచనమ్) ఇతరమ్- స్వవ్యతిరిక్తం పరమాత్మానమ్,
పశ్యతి- లబ్ధకరణ కలాపత్వాత్తముపాసిత్వావైకుణ్ఠమేత్యతత్రత్యం
భగవన్తం సాక్షాత్కరోతీత్యర్థః, తథాచ శ్రుతిః ‘పృథగాత్మానం
ప్రేరితారంచ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతీ ’ తిహినిశ్చితమ్.
యత్ర- యదా, ప్రళయావసరే; తు శబ్ద స్తదాత్విత్యుత్తరేణాన్వే
తి, అస్య- జీవస్య, పరమాత్మనోవా సమ్బన్ధి, తత్సృష్టత్వాత్తత్ప్ర
విష్టత్వాత్తన్నియామ్యత్వాచ్చ, సర్వమ్ - అశేష సమష్టివ్యష్టి దేహా
ది ప్రపఞ్చజాతమ్, ఆత్మైవాభూత్- స్థూలావస్థా ప్రహాణేన కా
రణాత్మైవ భవతి, అవిభక్తనామ రూపావస్థం సత్పరమాత్మన్య
వతిష్ఠత ఇత్యర్థః, తత్- తదాతు, అశేషసమష్టివ్యష్టి ప్రళయావ
సరే, ప్రాకృత ఇత్యర్థః; అయమ్- జీవరాశిః, కేన - సాధనేన,
కమ్ - సుఖమ్, తద్రూపమ్ ; పశ్యేత్ - భజనీయత్వేన కథం జానీ
యాదిత్యర్థః, దర్శనాది సాధనీభూత స్థూల దేహేన్ద్రియాదీ

—* ౨౦॥సూ॥ఉభయేఽపిహి భేదేనైనమధీయతే *—

ఉభయే-కాణ్వామాధ్యందినాశ్చ, ఏనమ్- శారీరమ్, భేదేనా ధీయతే 'యోవిజ్ఞానే తిష్ఠన్ని' తి కాణ్వాః, 'యఆత్మనితిష్ఠ' న్నితి మాధ్యందినాశ్చ, శారీరం పృథివ్యాది వదన్తర్యామిణ ఈశ్వరాద్భిన్నత్వేనతస్నియామ్యత్వేనచామనన్తీత్యర్థః; *తస్మాదిహాన్తర్యామి శబ్దః పరమాత్మప్రత్యాయక ఇతి నిశ్చీయతే.

౫॥ అన్తర్యామ్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

—* ౨౧॥సూ॥ అదృశ్యత్వాదిగుణకోధర్మోక్తేః *—

† 'యఃపృథివ్యాం తిష్ఠ' న్నిత్యాదినా నియన్తృత్వేన పరమాత్మా సర్వత్ర వర్తత ఇత్యుక్తమ్, సకిం సర్వైర్దృశ్యో భవతి? ఆహోస్విదదృశ్య ఏవభవతి? ఇతి విచికిత్సాయామిద ముత్తరం పఠతి-

---

నాం నష్టత్వాదితి భావ ఇతి. తస్మాచ్చేతనానాం పరమ పురుషార్థ సాధనస్వభజన సిద్ధ్యర్థ మేవ పరమాత్మా విశ్వ సృష్ట్యాదౌ ప్రవర్తత ఇత్యేతచ్ఛ్రుతి తాత్పర్యార్థః. నహి వినా దుష్ప్రజ్ఞాతర్కైశ్చిదస్మిన్ వాక్యే జీవేశ్వర భేద ప్రతిషేధం ప్రతీయాత్, తస్మాత్స్వాభావికం జీవేశ్వరభేదం ప్రతిషేద్ధుం న 'తత్కేనకంపశ్యే' దిత్యయమన్యోవావాక్యశేషో భవతీతి సుధీభిర్ధ్యేయమ్. * అన్తర్యామి బ్రాహ్మణోక్తాన్తర్యామిత్వాది లక్షణ సిద్ధి రిహ ఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముప సంహరతి— (తస్మా) దితి. అ॥౫॥ సూ॥ ౩॥

† అస్యాధికరణస్య పూర్వాధికరణోపజీవకత్వ సఙ్గతిం వక్తుం పూర్వప్రవృత్త మనువదతి- ('యఃపృథివ్యా')మితి= అన్తర్యామిణం పరమాత్మానం విషయీకృత్య సంశయం విశదయతి- (సకి) మిత్యాదినా= తత్ర పూర్వపక్షస్తు " యః పృథివ్యాం తిష్ఠ " న్నిత్యాదావుక్తో తిష్ఠన్నితి వత్పృథివ్యాదావవస్థానశ్రవణాత్స దృశ్యత్వాదిగుణక ఏవ భవతీతి. ... ... *

(అదృశ్యత్వాదిగుణక) ఇతి- పరమాత్మా సర్వత్రాన్తర్యామి తయా వర్తమానో ప్యదృశ్యత్వాదిగుణకః- ప్రాకృత చక్షురాద్యగ్రాహ్య త్వాదిగుణ విశిష్టఏవ ప్రత్యేతవ్యః, ' కుతః? ధర్మోక్తేః, ' నపశ్యతి త్వాం పరమాత్మనోజన ' ఇతి " నసందృశేతిష్ఠతి రూపమస్య నచ క్షుషా పశ్యతికశ్చనైన " మితి చ పరమాత్మనోఽ దృశ్యత్వాది ధర్మాణ్యుచ్యన్తే,* తథాపిస్వభక్తానాందృశ్యత్వాదిగుణక ఏవభవతి, తథాచ వక్ష్యతి భగవానాచార్యః (అపిసంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానుభ్యాం,మితి.¶ తస్మాత్పరమాత్మా స్వభక్తేతరాన్ప్రత్యనా మేవాదృశ్యత్వాది గుణకోభవతీతి నిశ్చీయతే. ... *

౬॥ అదృశ్యత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౨౬॥సూ॥ †విశేషణభేదవ్యపదేశాభ్యాంచ నేతరౌ *—

సర్వవేదాన్తసారే ఇదమామ్నాయతే "శ్రోత్రవ్యాదీనిరాజే

---

*ఔత్సర్గికంపరమాత్మనస్సర్వాదృశ్యత్వమపవదతి- (తథాపి) తి.

¶తథాశ్రుతిశ్చ ' అన్తర్బహిశ్చామల మబ్జనేత్రం స్వపూరుషేచ్ఛానుగృహీతరూపమ్ | పాత్రస్తవశ్రీలలనాలలామం దృష్ట్వా స్ఫురత్కుణ్డలమణ్డితాననమ్ ' ఇత్యాది స్వభక్త దృశ్యత్వాది లక్షణ సమన్వయమేవైతదధికరణ ఫలమితి సిద్ధవత్కృత్యాధికరణ ముప సంహరతి—(తస్మా) దితి. అ॥ ౬॥ సూ॥ ౧॥

† అన్తర్యామ్యధికరణేఽన్తర్యామిత్వంసామాన్యతఃపరమాత్మనిష్ఠమిత్యుక్తమ్, సమ్ప్రత్యుత్తరాధికరణే సామాన్య జ్ఞానస్య విశేష చిన్తాహేతుత్వ న్యాయ మనుసృత్య తాదృశ పరమాత్మత్వం బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం వ్యావర్తయిత్వా తస్య విశేషతో నారాయణ నిష్ఠతయా వక్ష్యమాణత్వా దన్తర్యామ్యధికరణేన హేతుతద్వద్భావ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే—(విశేషణభేదవ్యపదేశాభ్యాంచ నేతరౌ)వితి. ... ... *

న్ద్ర నృణాం సన్తిసహస్రశః । అపశ్యతామాత్మతత్వం గృహేషు గృహమేధినా' మితి. తత్ర సంశయః, కిమిహాత్మతత్వ శబ్దేన బ్రహ్మరుద్రావపి శ్రీభగవతా నారాయణేన సాకం పరమాత్మతత్వత్వేన వివక్షితౌ? ఆహోస్విన్ముముక్షుభిర్భజనీయత్వేన నిర్ధారితశ్శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవ వివక్షితః ? ఇతి. నన్విహ కుత స్సంశయః ' వదన్తి తత్తత్త్వవిద స్తత్వం యజ్జ్ఞానమద్వయమ్ । బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యత ' ఇత్యాది పూర్వవాక్యపర్యాలోచనయేహాత్మతత్వ శబ్దేన భగవాన్నారాయణ ఏవావగమ్యత ఇతి చేద్బాఢమ్, తథా ప్యనేక వాక్యశేషా ద్భవతి సంశయః, తథాహి ' సత్సఙ్కల్పస్య తే బ్రహ్మన్య ద్వైధ్యాయతి తేవయ ' మితి,తథా ' త్రయాణామేక భావానాం యో నపశ్యతి వైభిదామ్ । సర్వ భూతాత్మనాం బ్రహ్మన్ స శాన్తి మధిగచ్ఛతి '' ఇతి, తథా ' నతే మయ్యచ్యుతే ఽజే చ భిదామణ్వపి చక్షత ' ఇతి చైవం వాక్యశేషాభవన్తి, ఏతేషు వాక్యశేషేషు బ్రహ్మవిష్ణు రుద్రాణా మభేదః ప్రతీయతే, అత ఉపపన్న స్సంశయః, తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తమ్? బ్రహ్మరుద్రావపి పరమాత్మతత్వత్వేన వివక్షితావితి, కుతః ? యథోక్త వాక్య శేషేషు బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రాణామభేదః ప్రతీయత ఇతి హ్యుక్తమ్, తస్మాద్బ్రహ్మ రుద్రావపీహ పర తత్వ స్వరూపేణ భగవతా నారాయణేన సాకమాత్మ తత్వత్వేన వివక్షితౌ భవతః* ఇత్యేవంప్రాప్తేరాద్ధాన్తం బ్రూమః, ' అపశ్యతామాత్మతత్వ ' మిత్యత్ర శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవాత్మ తత్వత్వేన వివక్షితః,నతు బ్రహ్మ రుద్రౌ, కుతః ? విశేషణ భేద వ్యపదేశాభ్యామ్-

---

* అనాలోచితపౌర్వాపర్యార్థతయా ఽన్యథా ప్రతీతార్థానాం తేషాం వాక్యానాం నసన్దిగ్ధార్థనిర్ణాయకవాక్యశేషత్వమిత్యభిప్రాయేణ సిద్ధాన్తయతి-(ఇత్యేవంప్రాప్తేరాద్ధాన్తంబ్రూమ)ఇ

*తథాహ్యుత్తరత్ర ‘తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ హరిస్సర్వత్ర సర్వదా। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాభయ’ మితి ‘ఏతావాన్సాఙ్ఖ్యయోగాభ్యాం స్వధర్మ పరినిష్ఠయా। జన్మలాభః పరః పుంసా మన్తే నారాయణస్మృతి’ రితి చ పూర్వోక్తాత్మతత్త్వం హరిరిత్యాది విశేషణైర్ముముక్షూపాస్యో భగవాన్నారాయణఏవ భవతీతి వ్యపదిశ్యతే, తథా ‘కస్తస్యమేఢ్రి’మితి ‘సర్వాత్మనోఽన్తఃకరణంగిరిత్ర’మితిచ బ్రహ్మరుద్రయోః పరమాత్మతత్త్వస్వరూపాత్సర్వాత్మనో నారాయణాత్తదీయే స్థూల రూపాఙ్గత్వేన భేదోవ్యపదిశ్యతే, అపిచ ‘¶ నారాయణః పరం బ్రహ్మ తత్త్వం నారాయణః పర’ ఇత్యాది వాక్యశేషేభ్యశ్చ భగవాన్నారాయణ ఏవేహాత్మతత్త్వ శబ్దేన నిశ్చీయతే, యత్పునరుక్తం ‘యద్వైవధ్యాయతి తేవయ’ మిత్యాదీని వాక్యశేషాభవన్తీతి తదసఙ్గతమ్, యతః పౌర్వాపర్యానురోధేన తేషాంవాక్యానా§మయమర్థః ఖల్వధ్యవసీయతే, తథాహి, ‘యద్వైవద్ధ్యాయతి తేవయ’మిత్యత్ర త్వయమర్థః, అత్రినామకోఋషిస్స్వపిత్రా బ్రహ్మణా ప్రజాస్సృష్ట్వా నియుక్తస్సన్నపత్యార్థం విబుధ ప్రధానం శ్రీ నారాయణ మేకమేవ మహా తపసా చిత్తీ కృతవాన్, తతస్తస్య తేన తపసా పరితుష్టశ్శ్రీ

త్యాదినా = శ్రుతి ముదాహృత్య హేతు ద్వయ ముపాపదయతి—

(తథాహి) త్యాదినా= ... ... *

¶ “తంత్వాంవిదామ భగవన్ పరమాత్మతత్త్వం సత్త్వేన సమ్ప్రతిరతింరచయన్తమేషామ్। యత్తేఽనుతాప విదితైర్దృఢభక్తియోగైరుద్గ్రన్థయోహృదివిదుర్మునయోవిరాగాః” ఇత్యాదయోఽపి వాక్యశేషాభవన్తీతి ద్రష్టవ్యమ్. ... *

§(అయమర్థః) ఇతి= బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణామితరేతరభేదప్రత్యాయక వక్ష్యమాణార్థ ఇత్యర్థః. ... *

భగవా న్నారాయణః పరమ కృపయా స్వయంతదపత్యరూపేణా
వతరిష్యన్ బహ్వపత్యేన తస్యాతిహర్ష జననార్థం బ్రహ్మరుద్రా
భ్యామపి తదపత్య రూపేణావతర్తవ్యమితి నిశ్చిత్య తాభ్యాం సహా
గత్యాత్రి మహర్షయేవరమేవమదాత్, హే బ్రహ్మన్? త్వం య
దపత్యరూపం వరం మత్తోవరణీయత్వేన, ధ్యాయసి- ఇచ్ఛసి, తే-తు
భ్యమ్- వయమ్- బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాః, త్వదపత్య రూపం వరం దత్తా
ఇతి శేషః, ఏతదుక్తంభవతి, త్వయాచిత్తీకృతో విబుధ ప్రధానో
హం మత్సేవారతావేతౌ బ్రహ్మ రుద్రౌచ వయం త్రయః కుతూహ
లాత్తవ పుత్రత్వేనావతరిష్యామ ఇత్యభిప్రాయం వక్తుం 'వయమా
గతా' ఇతి. అయమేవాభిప్రాయ ఉపరిష్టాత్ప్రపఞ్చ్యతే 'అథా
స్మదంశభూతాస్త ఆత్మజాలోకవిశ్రుతా' ఇతి. ఏవం వృషధ్వ
జద్వేషకలిలాత్మానందకం తద్ద్వేష మపోహ్య సమాధాతుం మహద
హఙ్కారాభిమాని బ్రహ్మ రుద్రయో స్స్వస్వరూపవాసుదేవ సఙ్క
ర్షణ శరీరత్వ మభిప్రేత్య వదతా భగవతా త్రయాణాం జగత్కా
రణత్వమామ్నాతమ్ "అహంబ్రహ్మాచశర్వశ్చ జగతః కారణంపర"
మితి. నచాత్రాపి త్రయాణామభేదః ప్రతీయతే, ఏవం తత్సమా
ధానార్థ మామ్నాతే 'త్రయాణా మేక భావానాం యో నపశ
శ్యతివైభిదామ్। సర్వభూతాత్మనాం బ్రహ్మన్ సశాన్తిమధిగచ్ఛతీ'
త్యత్రాపి వాక్యే పౌర్వాపర్య పర్యాలోచనయా ఏక- స్సమానో,
భావో-అభిప్రాయో,యేషాం తేషామ్, సర్వభూతాత్మనామ్- యథా
యోగ్యం సర్వభూత తత్త్వాభిమానిస్వరూపాణామ్, త్రయాణామ్-
బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణామస్మాకమ్,భిదామ్-మిథోభిప్రాయభేదమ్,యో
నపశ్యతి, సఏవ శాన్తిమ్- చిత్త సమాధానమ్, అధిగచ్ఛతీత్యయమే
వార్థః ప్రతీయతే, నైవ లేశో మభేదోపి, ఏకభావానా మిత్యనే
నైతదుక్తం భవతి, యస్మిన్ జీవే భగవత శ్శ్రీహరేరనుగ్రహాభిప్రా

యస్తస్మిన్ జీవే బ్రహ్మరుద్రయో రనుగ్రహ బుద్ధిరేవ భవతి, ఏత
చ్చ " న మద్భాగవతానాంచ ప్రేయానన్యోస్తికర్హిచిత్ । యచ్చ
ప్రయాన్త్యనిమిషా మృషభానువృత్త్యా దూరేయమాహ్యుపరినస్పృ
హణీయశీలాః । భర్తుర్మిథస్సు యశసః కథనానురాగ వైక్లబ్య
బాష్పకళయా పులకీ కృతాఙ్గా " ఇత్యాది వాక్యేభ్యో భగవద్భక్త
విషయే తయోర్ద్రష్టవ్యమ్, ఏవం స్వానుగ్రహీతేష్వపి హిరణ్యకశి
పు ప్రభృతిషు భగవతో నిగ్రహాభిప్రాయం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మరుద్రా
ణాం సమానాభిప్రాయకత్వ మేవైక భావత్వమితిజ్ఞేయమ్, యద్య
ప్యేవమభిప్రాయవతాం త్రయాణా మన్యోన్యం భిన్నత్వా దభిప్రా
యాణామప్యన్యోన్యం భేదఏవప్రతీయతే, తథాపి 'ఏకభావానా,మి
త్యేకత్వకథనంతు ' రామసుగ్రీవ యోరైక్యం దేవ్యేవం సమజాయ
తే ' తివద్ద్రష్టవ్యమితి. ఏతేన 'పరేవ్యయఏకీ భవన్తి' త్యేవం జాతీ
యక శ్రుతిరపి వ్యాఖ్యాతాఽభూత్, రాజగృహే బ్రాహ్మణా ఏ
కీభవన్తిసాయంగావోగోష్ఠఏకీభవన్తీతివత్, తత్రైక్యోపదేశోపపత్తే
శ్చ; తస్మాత్ ' ఏకభావానా ' మిత్యత్ర బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రాణాం
మిథోఽర్థాన్తరత్వమేవ ప్రతీయతే, ఏవమ్ ' న తేమయ్యచ్యుతే జేచ
భిదామణ్వపిచక్షత ' ఇత్యత్రాప్యయమేవార్థః ప్రతీయతే: తే- భ
గవదేకాన్త భక్తాః, మయి- మచ్ఛరీరకే, అజే- అజశరీరకేచ,అచ్యు
తే- పరమాత్మని, భిదామ్- భేదమ్, అణ్వపి – ఈషదపి, నచక్షతే -
నపశ్యన్తి, తథాచ ' సబ్రహ్మాసశివస్సేన్ద్రస్సోక్షరఃపరమస్స్వరాడి
తి శ్రుతిరనుస్మృతా భవతి. సాధవో భగవద్భక్తా బ్రహ్మరుద్రాన్త
ర్యామి దృష్ట్వా పరమాత్మని భేదంనపశ్యన్తి, పరమాత్మ శరీర దృ
ష్ట్యాతు తస్మాద్భేద మేవ బ్రహ్మ రుద్రయోః పశ్యన్తీతి. తతశ్చ
' న తేమయ్యచ్యుతేజేచ భిదామణ్వపిచక్షత ' ఇత్యత్రాపి బ్రహ్మవిష్ణు
రుద్రాణాం త్రయాణాం స్ఫుట ఏవేతరేతరం భేదోవగమ్యతే, ఏత

దుపరితన వాక్యే యద్యపి ' నాత్మనశ్చపరస్యాపి ' త్యనేనా యమర్థః ప్రతీయతే, ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి భిదామణ్వపి నైవ చక్షత ఇతి. తథాపి తత్ర భిదాం నచక్షత ఇత్యనేన ద్రవ్యాద్వైతమేవ పశ్యన్తీత్యుక్తం భవతి, తచ్చ నిరుక్తం సప్తమే "ఆత్మజాయాసుతాదీనా మన్యేషామపి దేహినామ్ । యత్స్వార్థకామయోరైక్యం ద్రవ్యాద్వైతం తదుచ్యత " ఇతి. (అస్య తాత్పర్యంతు) అర్థః- భోగ్య సమ్పాదక ద్రవ్యమ్, కామః- భోగ్యవస్తు, తతశ్చ స్వీయేఽర్థ కామ విషయే, ఆత్మాదీనా మన్యేషామపి దేహినాంయదైక్యమ్- సాధారణ తయా భోక్తృత్వే నైకత్వాను సన్ధానమ్, తద్ద్రవ్యాద్వైత ముచ్యత ఇతి. ఇదమేవ ద్రవ్యాద్వైతమ్ ' యస్మిన్ సర్వాణి భూతాన్యాత్మైవాభూ ద్విజానతః । తత్ర కో మోహః క శ్శోక ఏకత్వమనుపశ్యత ' ఇతీయం శ్రుతిశ్శ్రావయతి. తథాహి, యస్మిన్- యదా, విజానతః- ఉపాసకస్య, సర్వాణి భూతాని- సర్వే ప్రాణినః, ఆత్మేత్యుప లక్షణమ్, స్వీయ భోగ్యవస్తు విషయే భోక్తృత్వేనఆత్మజాయా సుతాది సదృశాభవేయుః, స్వీయ భోగ్య వస్తూన్యాత్మ జాయాదీనా మన్యేషాంచ ప్రాణినాంసాధారణతయా భోగ్యత్వేన మన్యత ఇత్యర్థః, తత్ర-తదా, ఏకత్వమ్-ద్రవ్యాద్వైతమ్, పశ్యత ఉపాసక స్యాత్మజాయా సుతాదిషు కో మోహః? క శ్శోకః? కో నామ మోహ శ్శోకోవా భవేదితి. తతశ్చ ' యద్వైధ్యాయతి తేవయ ' మిత్యాదయో నైవవాక్య శేషాభవన్తి, ¶ తస్మాత్ " అపశ్యతామాత్మతత్వ"మిత్యత్రాత్మ తత్వశబ్దేన శ్రీభగవా

¶ ఏతేన పరమాత్మతత్వరూప లక్షణం బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం వ్యావృత్తం సత్సర్వాన్తర్యామిణి శ్రీభగవతి నారాయణ ఏవ సమన్వితమితి సిద్ధమ్, ఇయం సిద్ధిరేవైతదధికరణఫలమితి సూచయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.బ్రహ్మ రుద్రాద్యశేషజీవానాం

న్నారాయణ ఏకఏవపరమాత్మతత్త్వతయావివక్షిత ఇ *త్యవదాతమ్.

—* ౨౩॥సూ॥ రూపోపన్యాసాచ్చ *—

ఇతశ్చ నారాయణ ఏవేహాత్మ తత్త్వం భవతి, యస్మా దుపాసనార్థమాత్మతత్త్వత్వేన నిర్ధారితే భగవతి నారాయణే "పాతాళమేతస్యహిపాదమూల" మిత్యారభ్య స్థూలరూప ముపన్యస్యతే, తస్మా దిహాత్మతత్త్వం నారాయణ ఏవ భవతి నేతరావితి నిశ్చీయతే. ౫॥ విశేషణ భేద వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—* ౨౪॥సూ॥¶వైశ్వానరస్సాధారణశబ్దవిశేషాత్ *—

సర్వే వేదాన్తసార ఇద మామ్నాయతే, 'ఉదర ముపాసతే యఋషివర్త్మఽసుకూర్పదృశ" ఇతి. తత్ర విచికిత్సా, కిమిహోదర శబ్దేన జఠరమేవోపాస్యతయాఽభిధీయతే? ఆహోస్విజ్జాఠరానలాధిష్ఠితో వైశ్వానరఃపరమపురుషఏవాభిధీయతే?ఇతి. తత్ర 'ఉదరముపాసత'ఇత్యుదరస్యైవోపాస్యత్వ శ్రవణాత్కూర్పదృశ ఇత్యుపాసకానాం స్థూలదృష్టిత్వోపదేశాచ్చ జఠరమేవాన్నపానాదిభి రుపాస్యతయాఽభిధీయత ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః, ఇహోదరశబ్దేన జాఠరానలాధిష్ఠితో వైశ్వానరసంజ్ఞఃపరమ పురుష ఏవోపాస్యతయాఽభిధీయతే, కస్మాత్పునర్జాఠరానలే వైశ్వనరాఖ్యఃపరమపురుషోస్తీత్యవగమ్యతే? సాధారణశబ్దవిశేషాత్ - "అహం వైశ్వానరో

పరమాత్మా భేదం ప్రమాదాద్యే వదన్తి తన్మత ఇవ ప్రమాదోక్త్యాదిదోషద్రప్సోపి నాస్తీత్యాహ- * (అవదాత) మితి= ప్రమాదోక్త్యాది దోషలేశస్యాప్యభావే నోపపాదిత మిదమర్థ జాతం పరిశుద్ధమిత్యర్థః. అ॥ ౫॥ సూ॥ ౨॥

¶ అన్తర్యామ్యధికరణే పరమాత్మనో జాఠరానల నియన్తృత్వావుపదేశాత్తదన్యఏవ తన్నియన్తాస్యాదిత్యాక్షేప సఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (వైశ్వానర స్సాధారణ శబ్దవిశేషాత్)ఇతి.

భూత్వాప్రాణినాందేహమాశ్రితః। ప్రాణాపానసమాయుక్తఃపచా మ్యన్నం చతుర్విధ"మితి వైశ్వానరాఖ్యస్యపరమపురుషస్య సర్వప్రాణిజాఠరానల సాధారణ వృత్తిత్వ జ్ఞాపక స్మృతేరిత్యర్థః, నహి తత్ర 'కూర్పదృశ' ఇతి కేవల మన్నపానాదిభి రుదరభరణతత్పరా ఉచ్యన్తే, కేవల ముదరంభరాణాం నరకప్రాప్తిహి 'ఏవంకుటుమ్బం బిభ్రాణ ఉదరంభరఏవవా। యాతిజీవోన్ధ తామిస్రం చరమం తమసఃపద' మిత్యాదిషు శ్రూయతే, కింతు దహరవృత్తి భగవత్స్వాత్మ రూపోపాసన నిష్పత్త్యర్థ మౌదరానలా ధిష్ఠిత వైశ్వానరాఖ్య భగవద్రూపోపాసకత్వాత్తేషాం కూర్ప దృక్త్వ ముక్తమ్, నైతావతా కేవల ముదర స్యోపాస్యత్వం సిద్ధ్యతి, ¶తస్మాదిహోదరశబ్దేన తద న్తస్థో వైశ్వానరాఖ్యఃపరమపురుష ఏవ నిశ్చీయతే.

—※ ౨౬॥ సూ॥ స్మర్యమాణ మనుమానంస్యాదితి ※—

'అహంవైశ్వానరోభూత్వా ప్రాణినాం దేహమాశ్రిత' ఇతి స్మర్యమాణం వైశ్వానరాఖ్యం భగద్రూపం శ్రుత్యాది ప్రమాణ సిద్ధ మప్యనుమానంచస్యాత్- ※అనుమాతుంచశక్యత ఇత్యర్థః, ఇతిశబ్దో హేతు ప్రదర్శనార్థః, ఇతి- యతఃకారణాత్, 'అన్నమశితం త్రేధావిధీయతే-తస్యయస్థ్స విష్ఠోధాతు స్తత్పురీషం భవతి - యోమధ్యమ స్తన్మాంసంయోణిష్ఠ స్తన్మన' ఇత్యాది శ్రుత్యుక్త రీత్యా †ధీతభుక్తాదికం మాంసాదిరూపేణ విభజ్యమానంసజ్జీర్ణంభవతి, తతః కారణాదేవం జరయితా కశ్చిచ్చేతనో జాఠరానలా ధి

¶ వైశ్వానరత్వ లక్షణస్య పరమాత్మని సమన్వయసిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్య సూత్రార్థముప సంహరతి- (తస్మా)దితి.

※ అనుమానమిత్యత్ర కర్మణి ల్యుట్ ప్రత్యయ మభ్యుపేత్యానుమాన పదంవ్యాచష్టే- (అనుమాతుంచ శక్యత ఇత్యర్థః) ఇతి.

†ధీత భుక్తాదికమ్- పీత భక్షితాదికమ్-

ష్ఠాతా భవితవ్యః, †సతునజీవః - వ్యభిచార దర్శనాత్; కింతు వై శ్వానరాఖ్యగి పరమపురుషఏవ జరయతీతి నిశ్చీయతే, ¶అతఏవవిశ్వే షాం నరాణాం హితో వైశ్వానర ఇతి వ్యుత్పత్తిశ్చ సమ్పద్యతే, తతశ్చ యథా భౌమాది రనలో భగవదధిష్ఠిత స్సన్ స్వకార్యం కరోతి తథా యమాదరో పీతి జ్ఞేయమ్; “యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిలమ్ | యచ్చన్ద్రమసి యచ్చాగ్నౌ తత్తేజో విద్ధిమా మక” మితి స్మృతేహి భౌమానలాదే ర్భగవ దధిష్ఠితత్వమ్, త స్మాదౌదరాధిష్ఠాత్రైవేహ “ఉదరముపాసత, ఇత్యత్రోదరశబ్దేనోపా స్యతయా లక్ష్యతఇత్యేవ గమ్యతే. ... ✱

—✱ { ౨౭॥ సూ॥ శబ్దాదిభ్యో న్తః ప్రతిష్ఠానాచ్చ నేతిచేన్నతథాదృష్ట్యుపదేశాదసమ్భవా త్పు రుషమపి చైన మధీయతే } ✱—

అత్రాహ కశ్చిదవిపశ్చిత్ “ అఙ్గుష్ఠ మాత్రః పురుషో న్తరాత్మా సదాజనానాం హృదయే నివిష్ట ” ఇతి పరమాత్మనో ఙ్గుష్ఠమాత్ర త్వ ప్రతి పాదకశబ్ద శ్శ్రూయతే, ఆదిశబ్దేన సదా హృదయవర్తి త్వాన్తరాత్మ త్వాది ధర్మా ఉచ్యన్తే, తతశ్చైవం విధ శబ్దాదిభ్యో జాఠరానల స్యోదరా న్తః ప్రతిష్ఠానా చ్చ తస్య పరమాత్మనశ్చ మి థ స్సమ్బన్ధః ప్రతీయతే, ప్రతిష్ఠానమ్ - ప్రతిష్ఠితత్వమ్; తతశ్చ జా ఠరానలాధిష్ఠాతృ త్వంన పరమాత్మన ఉపపద్యత ఇతి చేన్నైతదే

ఏతదనుమానసిద్ధో జీవ స్స్యాదిత్యత ఆహ- †(సతు) ఇతి. ...

¶ జీవస్య కదాచిత్పీత భక్షితాది పరిణామ యిత్పత్వాభావ ఏవ వ్యభిచార ఇతి జ్ఞేయమ్. అనుమానే నేశ్వరసిద్ధి పక్షేపి వ్యభిచార స్తు ల్యఇతి నమస్యన్, సర్వజ్ఞే జీవకర్మానుగుణ్యేన ప్రవర్తమానే ఈశ్వ రేపిశక్త వ్యభిచారశఙ్కా నుదయాత్; ఏతదేవాభిప్రేత్య వైశ్వాన రశబ్దం వ్యుత్పాదయతి - (అతఏవే)తి - అ॥ ౧॥ సూ॥ ౩॥

వమ్, కస్మాత్? తథా దృష్ట్యుపదేశాత్-దృష్టి-దర్శన, ముపాసనమ్; యథా సవాదహరా న్తర్వర్తిత్వాత్పరమాత్మనః "పరిసర పద్ధతిం హృదయ మారుణయోదహర' మితి దహర విద్యోపదిశ్యతే. తథా వైశ్వానరాఖ్యస్య పరమాత్మన ఔదరా నలా న్తర్వర్తిత్వా 'దుదర ముపాసత'ఇతి వైశ్వానర విద్యోపదిశ్యతే, తస్మాదౌదరస్యా చేత నస్య వైశ్వానరాఖ్య భగవదధిష్ఠితత్వ మన్తరేణాధీత భుక్తాది పరిణా మయితృత్వాసమ్భవాచ్చ జాఠరస్సదా వైశ్వానరాధిష్ఠిత ఏవ భవతీ తి నిశ్చీయతే, పురుషమపిచైన మధీయతే- అపిచ- కించ, ఏనమ్- వై శ్వానరమ్, పురుషమ్- సాక్షాత్పరమ పురుషమేవ, వాజసనేయినస్స మామనన్తి "సఏషోగ్ని ర్వైశ్వానరోయదయంపురుషస్సయోహై తమేవమగ్నిం వైశ్వానరంపురుషవిధంపురుషే న్తఃప్రతిష్ఠితంవేదే"తి. అతః "ఏషోగ్ని ర్వైశ్వానర" ఇత్యగ్ని వైశ్వానరయోశ్శరీరశరీరి ణోస్సామానాధికరణ్యం స్థూలోయం పురుష ఇతివ దుపపద్యతే, తస్మా దిహౌదర శబ్దో వైశ్వానర సంజ్ఞక పరమపురుష పర ఇతి సిద్ధమ్. ౭॥ వైశ్వానరాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

—✻ ౮॥ సూ॥ అతఏవనదేవతాభూతంచ ✻—

వైశ్వానరాధిష్ఠితజాఠరాగ్నే రివ కింవాగభిమానినోగ్నే రపి భగవ దావిర్భావ స్థానత్వం స్యాత్? ఉతన? ఇతి శఙ్కా మపనే తుమిదమాహ—¶(అతఏవే)తి=యతః "దిగ్వాతార్క ప్రచేతోశ్వి వహ్నీన్ద్రోపేన్ద్ర మృత్యుకా" ఇతి ‡ వాగభిమాన్యగ్ని రధిదైవ గణా న్తఃప్రవేశితః, అతఏవ వాగభిమానిదేవతా భూతమ ప్యగ్నింవై శ్వానరాధిష్ఠితాగ్నిమివ భగవదావిర్భావ స్థానత్వేనోపాస్యం నాధీ

¶ జాఠరాగ్ని ప్రస్తావేన వాగభిమాన్యగ్నే రుపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యేత్తరాధికరణ మారభతే- (అతఏవనదేవతాభూతంచ) ఇతి.

‡ వాగభిమాన్యగ్నే ర్దేవతాత్మకత్వాజ్జాఠరాగ్నివద్భగవ దావి

యతే బ్రహ్మవాదినః, ◊ తస్మాదస్యన వైశ్వానరాగ్నివ దుపాస్యత్వం భవతి. ౯ ॥ దేవతాభూతాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

❋ వాగభిమానినో స్యాగ్నేరపి కిం సర్వథోపాస్యత్వం నసమ్భవతి? కింవా ప్రకారాన్తరేణ తత్సమ్భవతి ? ఇతి విశయం ప్రశమయ¶న్నిదమాహ, ... ❋

—❋ ౨౯॥ సూ॥ సాక్షాదప్యవిరోధం జైమినిః ❋—

భగవద్ద్వారాదూపి యోగధారణాయాం దిగ్వాతాశ్చేత్యత్ర శ్రూయమాణస్యాధిదైవషష్ఠస్యాగ్నేరపి సాక్షాద్భగవన్ముఖత్వేనోపాసనేత్వవిరోధం జైమిని రాచార్యో మన్యతే, తథాచామ్నాయతే " అగ్నిర్ముఖం యస్యతు జాతవేదా జాతఃక్రియాకాణ్డనిమిత్తజన్మా । అన్తస్సముద్రేనుపచన్ స్వధాతూన్నమోస్తుతస్మై మహావిభూతి " రితి. యద్యపి " మధ్వాదిష్వసమ్భవాదనధికారం జైమిని " రితి 'జ్యోతిషిభావాచ్చే' తిచ దేవానాం విగ్రహోనాస్తీత్యయం జైమినిపక్షోఽనన్తరపాదే పూర్వపక్షీకరిష్యతే, తస్మాత్సాక్షాదప్యవిరోధం జైమిని రిత్యనుపపన్నమ్ ; తథాప్యత్రాగ్న్యాదిదేవానాం విగ్రహాదిమత్త్వేన యథోక్తప్రకారేణ ప్రతీకోపాస్యత్వమస్తీత్యయం గూఢాభిప్రాయస్సాక్షాద్బాదరాయణాదధిగతవిద్యత్వాజ్జైమినేరస్తీతిజ్ఞేయమ్, తథాచేదం సూత్రముపప

ర్యావస్థానత్వమస్తీతి పూర్వఃపక్షః. ... ❋

◊ ఫలితకథయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౯॥సూ॥౧॥

❋ ప్రోక్తసఙ్గతి విషయాద్యాదికృత్వోత్తరాధికరణే విశయాదికమాహ- (వాగభిమానిన) ఇత్యాదినా = ఉపాస్యత్వావిధానాద్వాగభిమాన్యగ్నే స్సర్వథోపాస్యత్వం నసమ్భవతీతి పూర్వపక్షం శమయితుం సిద్ధాన్తమాహ-¶(ఇదమాహ)ఇతి= ఇదమ్- 'సాక్షాదప్యవిరోధం జైమిని ' రితి సూత్రమ్. ... ❋

స్మతరమ్, అతోన పరస్పర విరోధః, జైమిన్యాది గ్రహణ ముక్తార్థానాం బ్రహ్మవిదభిమతత్వేన సాధుత్వ ప్రఖ్యాపనార్థమ్.

—* ౩౦॥ సూ॥ అభివ్యక్తేరిత్యాశ్మరథ్యః *—

'శ్రోత్రాద్వాయుశ్చ ప్రాణశ్చముఖాదగ్నిరజాయత' తిభగవన్ముఖాదగ్నేరభివ్యక్తే స్తస్య యథోక్తోపాస్యత్వముపపన్న తరమిత్యాశ్మరథ్య ఆచార్యో మన్యతే. ... *

—* ౩౧॥ సూ॥ అనుస్మృతే ర్బాదరిః *—

"అనాది మధ్యాన్త మనన్తరూప మనన్తబాహుం శశిసూర్యనేత్రమ్। పశ్యామిత్వాదీప్తహుతాశవక్త్రం స్వతేజసావిశ్వమిదంతపన్త" మిత్యగ్నేర్భగవ ద్విరాడూపావయవత్వానుస్మృతే స్తస్యతథాత్వమభిమతమితి బాదరిరాచార్యోమ్యతే. ... *

—* ౩౨॥ సూ॥సమ్పత్తేరితిజైమిని స్తథాహిదర్శయతి.*—

దేవాన్ యష్టుఃపురుషస్యాగ్నిముఖేనైవ సకలక్రియాకలాపసమ్పన్నిష్పత్తేస్తస్య ప్రోక్తముపాస్యత్వేన సద్దేవ్యమితి జైమిని రాచార్యో మన్యతే, తథాహి దర్శయతి - తథైవహి యష్టురగ్న్యయత్తా ఖిలక్రియా కలాప సమ్పన్నిష్పత్తిమ్ "అగ్నిర్ముఖం యస్యతు జాతవేదా జాతః క్రియాకాణ్డ నిమిత్త జన్మే" త్యేతత్ప్రజాపతివాక్యం దర్శయతి, పునర్జైమిని గ్రహణం తస్య ధర్మానుష్ఠానే ఇతికర్తవ్యతా నిర్దేశకృత్త్వ ప్రఖ్యాపనార్థమ్. ... *

౧౦॥ అవిరోధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౮॥

—* ౩౩॥సూ ॥ ఆమనన్తిచైనమస్మిన్ *—

భగవత స్థూలరూపో పాసనాశ్రయత్వ రూపలక్షణ సిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్య మిత్యాశయః. అ॥౧౦॥సూ॥౮॥

ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే - (ఆమనన్తి) తి-ద్వాభ్యాం దేవా న్విషయీకృత్య సంశయాదికం విశదయతి -

* కిమన్యేషా మపీన్ద్రాదీనాం దేవానాం పరమపురుష విరాడ్రూపావయవత్వేనోపాస్యత్వం భవతి ? ఉతన ? ఇతి సంశయే ప్రాప్తే ‡ఇదము త్తరంపఠతి—(ఆమన న్తిచైన) మితి = ఇహచశబ్ద ఉపమార్థః, ఇన్ద్రాదీనపి సర్వాన్ దేవాన్, ఏనమ్- అగ్నిమివ, అస్మిన్-భగవతో విరాడ్విగ్రహే, యోగ ధారణాయామామనన్తి- "ఇన్ద్రాదయో బాహవ ఆహురుస్రా" ఇత్యారభ్యానువర్ణయన్తి బాదరాయణి ప్రభృతయ ఆచార్యాః, §తస్మాదిన్ద్రాది నిఖిల దేవానాం భగవద్విరాడ్విగ్రహయోగ ధారణాయామఙ్గత్వేనోపాస్యత్వమస్తీతిసిద్ధమ్.

౧౧॥ఆమన న్తిచైనమ స్మిన్నిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యా పరావతార, శ్రీ వత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసపరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమ ద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక భగవ త్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమ ద్బాదరాయణ స మ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే

ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ॥౩౩॥

శ్రీసీతా రామాభ్యాం నమః.

---

*(కిమన్యేషా)మిత్యాదినా=అశ్రవణాదిన్ద్రాదీనామేవముపాస్యత్వం నేతి పూర్వపక్షేప్రాప్తేసిద్ధాన్తయతి - ‡(ఇదము త్తరంపఠతీ)త్యాదినా= విశేషతో భగవత్స్థూలరూపోపాస్యత్వలక్షణసిద్ధిరేవైతదధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్యపాదముపసంహరతి-§(తస్మా)దితి.అ॥౧౧॥సూ॥౧॥

ప్రథమ స్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయపాద ప్రారమ్భః.

—* ౧ ॥ సూ ॥ ద్యుభ్వాద్యాయతనం స్వశబ్దాత్. *—

¶ తదేవం ప్రథమాధ్యాయద్వితీయపాదేన శ్రీభగవతో నారాయణస్య మాహాత్మ్యప్రకటనాయ తస్య జీవస్య చమిథోభేదప్రదర్శనముఖేన దహరవిద్యాఖ్య భగవత్సూక్ష్మరూప విచారసాధకో భగవద్విగ్రహరూప గోచరవిచారో వేదాన్తేషూపాక్రాన్తః, అథతృతీయేనపాదేన వేదాన్తేషు భగవత్ స్థూలరూపం సూక్ష్మరూపం ప్రసజ్గాద్దేవాదీనా మప్యుపాసనాధికారో వేదనిత్యత్వాదికంచ విచార్య నిర్ణీయతే,*సర్వవేదాన్తసారే భగవత్స్థూలరూపం ప్రస్తుత్య

శ్రీసీతా రామాభ్యాం నమః.

ద్యుభ్వాద్యాయతనందహ్రి మనుష్యాద్యైరుపాసితమ్ ।
త్రిధావిక్రాన్తభువనం భజేరామం జగత్పతిమ్॥

¶ అస్య తృతీయపాదస్య పూర్వపాద విచారిత భగవత్స్థూలరూపోపాసనోపజీవక దహర విద్యాఖ్య తదీయ సూక్ష్మరూపోపాసన విచారాత్మకత్వాత్పూర్వపాదేనోపజీవ్యోపజీవక భావ సఙ్గతిం వృత్తానువాద పూర్వకం కథయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా = *పూర్వ పాదాన్త్యిమాధికరణే ఇన్ద్రాదీనాం శ్రీభగవత్స్థూలరూప బాహ్యే ద్యవయవత్వా త్ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యై తదధికరణ వా[illegible]ణో భగవత్స్థూల రూపాత్మకం విషయముపస్థాపయతి -

వా[illegible]) [illegible] ... ...

"పాతాళమేతస్యహి పాదమూలం పఠన్తి పార్ష్ణి ప్రపదే రసాత
ల" ఇత్యాదౌ భగవత్ స్థూలరూప ముపదిశ్యతే, తదుపరిచ "య
స్యేహావయవైర్లోకా న్కల్పయన్తి మనీషిణ" ఇత్యారభ్య భగవ
త్ స్థూలరూప ధ్యాన ముపదిశ్యతే , కిం ద్యుభ్వాద్యాయతనమిదం
రూపద్వయ మితరేతరం విలక్షణమ్ ఉతైక మేవ ? ఇతి విశయే*త
మపనుదన్నాహ- (ద్యుభ్వాదీ)తి= ద్యౌశ్చ భూశ్చ ద్యుభ్వౌ, ద్యు
భ్వావాదిర్యస్య తద్ద్యుభ్వాది- చతుర్దశ భువనజాతమ్ , తస్యాయత
నమ్ - ఆశ్రయభూతమ్, ఉభయత్ర శ్రూయమాణం భగవతస్థ్స్థూల
రూప మేకమేవ భవతి, కస్మాత్ ? స్వశబ్దాత్- (స్వస్యే)త్యుభయత్ర
శ్రూయమాణస్య విరాడ్రూప స్యైకత్వావగమక శబ్దేభ్య ఇత్యర్థః,
తథాహ్యుభయత్ర పాతాళాది లోకవాచకశబ్దాస్సమానాశ్శ్రూ
యన్తే, తస్మా దుభయత్ర శ్రూయమాణం ద్యుభ్వాద్యాయ త
నం భగవత స్థూలరూప మేకమేవ భవతీతి నిశ్చీయతే.

—* ౨ ॥ సూ॥ ముక్తోపసృప్యవ్యపదేశాచ్చ *—

ఇతశ్చోభయత్ర శ్రూయమాణం స్థూలరూప మేక మేవేతి ప్ర
తిపత్తవ్యమ్, యస్మాత్ "పాతాళమేతస్యహి పాదమూలం పఠ
న్తీ"తి "యస్యేహావయవైర్లోకా న్కల్పయ న్తిమనీషిణ" ఇత్యేతా
భ్యాం వాక్యాభ్యా ముభయత్ర శ్రూయ మాణయో ర్భగవత్ స్థూ
లరూపయో రేకత్వ మభిప్రేత్య పూర్వై ర్ముక్త వర్గై రుపసృప్య
త్వం వ్యపదిశ్యతే, అన్యథా భగవచ్ఛరీర భూతస్యాస్య జగతో

---

* భగవత్థూలరూపస్య స్థల ద్వయే పఠితత్వా త్తదితరేతరం వి
లక్షణ మితి పూర్వపక్ష నిరాసకం సిద్ధాన్త మాహ—(తమప నుద
న్నాహే) త్యాదినా=(తత్రే)త్య హేతుం వ్యాచష్టే- (స్వస్యే)త్యా
దినా- నహ్యేకస్యావతారస్య స్థల ద్వయ పఠనేన ద్వైవిధ్యముపప
ద్యత ఇతి భావః. ... ...

ద్వైవిధ్య ముపలభ్యేత, ఉపసృప్యత్వమ్ – ఉపాస్యత్వమ్, మోక్షస్య సిద్ధత్వా ద్భగవ దుపాసకానాం ముక్తత్వమ్.

ప్రధాన జీవయోరేతత్ స్థూల రూపాశ్రయణీయత్వేన ముక్తోపసృప్యత్వం నాస్తీత్యాహ, ... *

—* ౩॥సూ॥నానుమానమతచ్ఛబ్దాత్ప్రాణభృచ్చ *—

అనుమానమ్ - సాఙ్ఖ్యానుమితం ప్రధానమ్, ప్రాణభృత్-జీవశ్చ, తావిహ ముక్తోపసృప్యత్వేన నశఙ్కనీయౌ, కుతః? అతచ్ఛబ్దాత్- ప్రధానజీవయో రుపాస్యత్వ ప్రతిపాదకశబ్దలేశాభావాత్.

—* ౪॥ సూ॥ భేద వ్యపదేశాచ్చ *—

"భూద్వీపవర్షసరిదద్రినభస్సముద్ర పాతాళదిఙ్నరకభాగణలోక సంస్థా। గీతా మయా తవ నృపాద్భుతమీశ్వరస్య †స్థూలంవపుస్సకలజీవ నికాయధామే" తి ముక్తోపసృప్యాదీశ్వరాత్తచ్ఛరీరత్వేన ప్రధాన జీవయోర్భేదో వ్యపదిశ్యతే, తస్మాత్తావిహన శఙ్కనీయౌ.

స్యాదేతత్ "వ్యక్తంవిభోస్థూలమిదం శరీరం యేనేన్ద్రియ ప్రాణమనోగుణాంస్త్వ" మిత్యత్ర నిఖిల భువనస్య హిరణ్యగర్భ శరీరత్వ మవగమ్యతే, తతశ్చ స్థూలోపాసనాయాం స ఏవ ముఖ్యోపాస్యస్స్యాదిత్యత ఉత్తరం పఠతి, ... *

—* ౫॥ సూ॥ ప్రకరణాత్ *—

"పాతాళమేతస్యహిపాదమూల"మిత్యారభ్య * తత్రతత్ర పరమాత్మనోహి స్థూలోపాసనోపదేశ ప్రకరణ ముప లభ్యతే,

---

† తత్రేశ్వరస్య స్థూలం వపు రిత్యనేన జగద్రూపేణ పరిణతస్య ప్రధానస్య ముక్తోపసృప్యాత్పరమాత్మనో భేదో వ్యపదిశ్యతే, సకల జీవ నికాయధామే త్యనేనతు జీవానాంతస్మాద్భేదో వ్యపదిశ్యత ఇతి వివేకః. ... ...

* (తత్రతత్రే)తి–"యస్యేహావయవై"రిత్యాదావిత్యర్థః. ఇహాపి

తస్మాదిహోపాస్యత్వేన హిరణ్యగర్భోపి న శఙ్కనీయః. యత్తూక్తమ్ "ఏవం పురా ధారణయాత్మయోనిర్నష్టాం స్మృతిం ప్రత్యవరుధ్య తుష్టాత్ । తథాససర్జేదమమోఘదృష్టిర్యథాప్యయాత్ప్రాగ్వ్యవసాయబుద్ధి" రిత్యత్ర హిరణ్యగర్భేణ స్వాభీష్టసిద్ధయే విరాడ్ధారణాశ్రయత్వేన భగవత ఏవ హ్యుపాసితత్వమవగమ్యతే, తథా సతి కథం చతుర్ముఖస్య స్థూలోపాసన గోచరత్వం భవేత్? "వ్యక్తం విభో స్థూలమిదం శరీర" మిత్యాదినా సర్వోత్తమత్వేన చతుర్ముఖం స్తువతో హిరణ్యకశిపోర్దైత్యస్య భగవత్పారమ్యజ్ఞానాభావాదన్తర్యామిదృష్టిం వినా తత్కృతస్తుతి హిరణ్యగర్భాన్తర్యామిణ్యేవ పర్యవస్యతీత్యవగమ్యతే, తస్మాన్న హిరణ్యగర్భస్యేహోపాస్యత్వసఙ్గతిః.

—* ౬॥సూ॥స్థిత్యదనాభ్యాంచ *—

ఇతశ్చతుర్ముఖస్య స్థూల రూపోపాసన గోచరత్వ శఙ్కాపరిత్యుదీరితా, యతోస్య "ఏవం పురాధారణ యాత్మయోని" రిత్యత్ర భగవత్ స్థూలరూపోపాసనస్థితి రుచ్యతే, ఉపాసనస్థితిః - ఉపాసన నిష్ఠత్వమ్, తథా "త్వమకరణ స్స్వరాడఖిల కారకశక్తిధరస్తవ బలిముద్వహన్తి సమదన్త్యజయానిమిషాః । వర్షభుజోఖిల క్షితిపతేరివవిశ్వ సృజో విదధతి యత్ర యేత్వధికృతా భవత శ్చకితా" ఇత్యత్ర చతుర్ముఖస్య స్వోపాసిత భగవదనుగ్రహాయత్త బల్యదనంచ శ్రూయతే, తాభ్యాం చతుర్ముఖస్య నస్థూలరూప ధారణాశ్రయత్వమితి నిశ్చీయతే, † తస్మాచ్ఛ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవ స్థూలరూప ధారణాశ్రయ ఇతి సిద్ధమ్. అ॥ ౧॥ సూ॥ ౪॥

విశేషత శ్శ్రీభగవతస్స్థూలరూపధారణాశ్రయత్వాత్మక లక్షణసిద్ధిగఫలమిత్యధికరణ ముపసంహరతి- † (తస్మా) దితి. అ ॥౧॥సూ॥౪॥

ఇహ విరాట్ఛరీరకత్వ ప్రస్తావేన శ్రీ భగవతో దేశకాలాద్య

—✻ ౮॥సూ॥ ¶భూమాసమ్ప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్ ✻—

విరాట్ఛరీరకస్యాపి భవగతః కిం శారీరవద్దేశకాలాది పరిచ్ఛేద్యత్వమ్? ఉతాపరిచ్ఛేద్యత్వమేవ? ఇతి విశయే ప్రాహ - (భూమే)తి- యోగికల్పిత విరాట్ఛరీరకోపి భగవాన్పరమాత్మా భూమా - దేశకాలాద్యపరిచ్ఛేద్య ఏవావతిష్ఠేత్, నతు శారీరవత్పరిచ్ఛిన్నః, కస్మాత్- సమ్ప్రసాదా దధ్యుపదేశాత్ - సమ్ప్రసాదో-జీవః, 'స ఏషసమ్ప్రసాద" ఇత్యస్యాం శ్రుతౌ జీవే సమ్ప్రసాద శబ్ద ప్రయోగ దర్శనాత్; " తేనేదమావృతం విశ్వం వితస్తిమధితిష్ఠతే " తి, " దేశతః కాలతో యోసౌ వవస్థాతస్స్వతోన్యతః । అవిలుప్తావబోధాత్మే " తి, కాలోయం పరమాణ్వాది ద్విపరార్ధాన్త ఈరితః । నైవేశితుఃప్రభుర్భూమ్న ఈశ్వరోధామమానినా" మితి చైవమాదిషు దేశకాలాద్యపరిచ్ఛేద్యత్వేన భూమ్నోభగవతో నారాయణస్య సమ్ప్రసాదాధిక్య ముపదిశ్యతే, తస్మాత్పరమాత్మాభూమా, యద్యపి భూమన్ శబ్దస్తావద్బహుత్వే భవతి, తథాపి పరమాత్మని బహుత్వస్య విరోధాన్నిఖిల దేశకాలాద్యన్తర్బహిర్వ్యాప్తిరేవహిపరమాత్మనో భూమన్ శబ్దేనోచ్యతే. ...

—✻ ౯॥ సూ॥ ధర్మోపపత్తేశ్చ ✻—

ఏవం నిఖిల దేశకాలాద్యన్తర్బహిర్వ్యాప్తత్వ రూప ధర్మ ఏవహి పరమాత్మన్యుపపద్యతే, నతు శారీరవత్పరిచ్ఛిన్నత్వమ్,

---

పరిచ్ఛేద్యత్వస్య స్మృతత్వాత్తద్వక్తుం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- ¶(భూమా సమ్ప్రసాదాదధ్యుపదేశా) దితి- పరమాత్మస్వరూపం విషయీకృత్యవిశయమాహ- (విరాట్ఛరీరకస్యాపీ)తి- శారీరః - జీవః, శరీరవత్త్వాత్పరమాత్మా శారీరవత్పరిచ్ఛిన్నస్స్యాదితి పూర్వపక్షం నిరస్యన్ సిద్ధాన్తయతి- (ప్రాహే) త్యాదినా- జీవస్య కాల పరిచ్ఛిన్నత్వం శరీర ద్వారా ఉపచర్యత ఇతి జ్ఞేయమ్.

§ తస్మాచ్చ భూమైవ పరమాత్మా. ... *

౭॥ భూమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౭॥

—* ౯॥ సూ॥ అక్షరమమ్బరాన్త ధృతేః *—

‡ తదేవం జీవానాం స్వోపాసనసిద్ధ్యర్థం పరంబ్రహ్మస్వయమక్షరం సద్విరాడ్రూపం ధారయతీత్యుక్తమ్, †సమ్ప్రతీద మేక మేవ రూపం పరంబ్రహ్మధారయతి? కింవా ఏవం విధాన్యనేక రూపాణి ధారయతి? ఇతి సంశయ ఇదమాహ- (అక్షర) మితి = అక్షరమేవ సత్పరం బ్రహ్మ ఏవం విధాని బహూని విరాడ్రూపాణి ధారయత్యేవ, కుతః? అమ్బరాన్తధృతేః- " దృశ్యన్తే న్తగతాశ్చాన్యేకోటిశోహ్యణ్డరాశయః । తమాహు రక్షరంబ్రహ్మ సర్వ కారణ కారణమ్ ॥ విష్ణోర్ధామపరం సాక్షాత్పురుషస్యమహాత్మన " ఇత్యత్ర హ్యక్షరస్య పరబ్రహ్మణః ప్రకృత్యాద్యమ్బరాన్త నిఖిల తత్త్వాత్మకానేక బ్రహ్మాణ్డ ధృతి శ్శ్రూయతే, అత్రామ్బర శబ్దేన మహాభూతపఞ్చకం లక్ష్యతే,¶తస్మాత్పరబ్రహ్మణి ఈదృగ్విధాని విరాడ్రూపా

---

§భగవతి భూమత్వ లక్షణ సమన్వయ సిద్ధిరేతదధికరణ ప్రయోజనమిత్యభిప్రేత్యాధికరణార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.అ॥౨॥సూ॥౭॥

‡ ప్రపూర్వాధికరణే ఏకవిరాడ్ధారణ ప్రస్తావేనవిరాడన్తరధారణస్యాపి స్మృతత్వాత్తేనాస్య ప్రసఙ్గ సఙ్గతిం ద్యోతయితుం పూర్వవృత్త మనుకీర్తయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా.

† పూర్వాధికరణవ త్పరమాత్మానం విషయీ కృత్య సంశయమాహ- (సమ్ప్రతీద) మితి- ఏకస్యైవ బ్రహ్మాణ్డస్య పరిదృశ్యమానత్వా త్పరమాత్మా ఇదమేక మేవ విరాడ్రూపం ధారయతీతి పూర్వపక్షం ఖణ్డయన్ సిద్ధాన్తయతి- (ఇదమాహే) త్యాదినా.

¶పరమాత్మనోఽసఙ్ఖ్యేయవి రాడ్రూప వత్త్వలక్షణసిద్ధిరిహఫలమిత్యభిప్రేత్య సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

ణ్యై సఙ్ఖ్యేయాని సన్తీతి జ్ఞేయమ్. ... ...

కస్మాత్పునరియం బ్రహ్మాణ్యవగమ్యతే?

—* ౧౦॥ సూ॥ సాచ ప్రశాసనాత్ *—

చశబ్దోఽవధారణే, సా-అమ్బరాన్తధృతిః-అనేక కోటి బ్రహ్మాణ్డరాశిధారణమ్; ప్రశాసనాదేవ నిశ్చీయతే- ప్రశాసనమ్ - ప్రకృష్టాజ్ఞా, వేదఇతి యావత్;*వేదస్య భగవదాజ్ఞా రూపత్వాత్; న హి పరబ్రహ్మణో యథోక్తామ్బరాన్తధృతిః "దృశ్యన్తే న్తర్గతాశ్చాన్యే కోటిశోహ్యణ్డరాశయః - యదన్తరాణ్డనిచయా ననుసావరణాః । అ ఇవ రజాంసివాన్తి వయసాసహే" త్యేవం జాతీయక నిగమ ప్రమాణ మన్తరే ణావగన్తుం శక్యతే, తస్మాత్ప్రశాసనాదేవామ్బరాన్తధృతి రవగన్తవ్యా. ... *

—* ౧౧ ॥ సూ ॥ అన్యభావవ్యావృత్తేశ్చ —*

"క్షిత్యాదిభిరేషకిలావృతస్సప్తభిర్దశగుణోత్తరైరాణ్డకోశః। యత్ర పతత్యణుకల్ప స్సహాణ్డకోటి కోటిభిస్తదనన్తః॥ క్వాహంతమో మహదహంఖచరాగ్ని వార్భూసంవేష్టితాణ్డ ఘట సప్తవితస్తికాయః। క్వేదృగ్విధా విగణితాణ్డ పరాణుచర్యా వాతాధ్వరోమవివరస్యచ తేమహిత్వ" మిత్యాది ష్వామ్నాయే ష్వసఙ్ఖ్యేయానా మణ్డాన్తరాణాం నిఖిల జగత్కారణ కారణ భూతా దస్మాత్పరబ్రహ్మణః పర మాత్మనోనన్తా ద్భగవత శ్శ్రీ నారాయణాదీశ్వరాన్తర సద్భావ వ్యావృత్తిశ్చ దృశ్యతే, తస్మాచ్చాయమేవ శ్రీభగవా న్నారాయణో సఙ్ఖ్యేయానా మస్యైషా మణ్డ నిచయానాంచ సృష్టిస్థిత్యాది నిఖిల వ్యాపార కర్తృత్వవగన్తవ్యమ్. ఇత్థం చ భగవాన్ శ్రీ నారాయణో బహూని విరాడ్రూపాణి ధారయ

---

* వేదస్యభగవదాజ్ఞారూపత్వాదితి="శ్రుతిస్స్మృతిర్మమైవాజ్ఞే" తిభగవద్వచనాదేతి భావః. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౩॥

తి, తత్రైకతమ మిదంవిరాడ్రూప మిహోపాసనార్థ ముపదిశ్యత
ఇత్యనుసన్ధేయమ్. ౩॥ అక్షరాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩ ॥

—✻ ౧౨ ॥సూ॥ ఈక్షతి కర్మవ్యపదేశాత్సః - ✻—

§ అత్యాగా ద్భగవత్ స్థూలరూప విచారః, అథ తస్య
సూక్ష్మరూప విచారో నువర్త్యతే, కిం భగవత స్సూక్ష్మరూపోపా
సనం స్థూల రూపోపాసకా దన్యఃకర్తుంశక్నోతి?ఉతాహోసఏవ?
ఇతి సన్దేహే ప్రాప్తే ‡ప్రతివదామః, యస్తావ ద్భగవత్ స్థూల
రూపోపాసక స్సఏవ తస్యసూక్ష్మరూపముపాస్తుమర్హతి, కస్మా
త్? ఈక్షతి కర్మణ వ్యపదేశాత్ = ¶ఈక్షతి- రీక్షణమ్, స్థూలరూ
పోపాసనమ్; తత్కర్మ యస్యతస్య, స్థూల రూపోపాసకస్య భగ
వత స్సూక్ష్మరూప ముపాస్యం భవతీతి వ్యపదేశః, తస్మాత్; ఏతదు
క్తం భవతి, “భగవతో గుణ మయఏవ స్థూలరూపే ఆవేశితంమనో

---

§ భగవత్థూలరూప విచారో పజీవకత్వాత్తత్సూక్ష్మ రూప వి
చారస్య తదుపజీవకత్వాచ్చ తదధికారివిచారస్య పూర్వోత్తరాధిక
రణయోఃపరస్పరయోపజీవ్యోపజీవకభావసఙ్గతింప్రదివిధాయోత్త
రాధికరణ మారభతే-(ఈక్షతి కర్మణవ్యపదేశాత్స) ఇతి= ప్రాది
స్థాం పూర్వాధికరణో పజీవకత్వ రూపామేత దధికరణ సఙ్గతిం బ
హిస్సూచయతి- (అత్యగా) దిత్యాదినా= అత్యగాత్-సమాప్తిః, అ
థ-భగవత్స్థూలరూప విచారానన్తర మిత్యర్థః.

‡ భగవత్స్థూలరూపోపాసనాధికృత ఏవ తదీయసూక్ష్మరూపో
పాసనాధికారీస్యా దిత్యత్ర ప్రమాణాభావాత్సవా తదన్యోవాభగ
వత స్సూక్ష్మ రూపోపాసనా ధికారీస్యాదితి పూర్వపక్షం ప్రతిక్షిపన్
సిద్ధాన్తయతి- (ప్రతివదామ) ఇత్యాదినా = ¶అత్ర ఈక్షతి పదస్య
లక్షణా మాశ్రయన్ హేతుం వివృణోతి- (ఈక్షతి-రీక్షణ,) మిత్యా
దినా= (వ్యపదేశ) ఇతి- శ్రుతిరిత్యర్థః. ... ...

హ్య గుణేపీహ సూక్ష్మతమ ఆత్మ జ్యోతిషిపరే బ్రహ్మణిభగవతివా సుదేవాఖ్యే క్షమంసమావేశితుం తదుహవైతద్గురో హ్యః స్యానువర్ణయితు" మితి, "యత్తద్భగవతో నారాయణస్య సాక్షాన్మహాపురుషస్య స్థవిష్ఠరూప మాత్మ మాయాగుణ మనువర్ణిత మాదృతః పఠతి శృణోతి శ్రావయతి సఏవాయం సాక్షా ద్భగవతః పరమాత్మనో హ్యణిష్ఠ ముపగేయమపి శ్రద్ధధాన శ్శుద్ధాభక్తి విశుద్ధ బుద్ధిర్వేదయశ్శ్రుత్వా భగవతో యథా స్థూలసూక్ష్మరూపే యథా శ్రుతమతిం విదధాతి - స్థూలనిర్జితమాత్మానంశనైస్సూక్ష్మధియా నయే దితిక్రమ" ఇత్యాద్యామ్నాయే భగవ త్స్థూలరూపో పాసకస్యైవ తదీయ సూక్ష్మరూపోపాసనం సిధ్యతీతి వ్యపదిశ్యత ఇతి. ¶తస్మాద్భగవత స్థ్సూల రూపోపాసకఏవ తదీయసూక్ష్మ రూపోపాసకో భవతీతి నిశ్చీయతే - ... ...

౪ ॥ ఈక్షతికర్మవ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్ - సూ ॥ ౧॥

—*§ దహర ఉత్తరేభ్యః ॥ ౧౩ ॥ *—

ఇద మామ్నాయతే 'కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం పురుషం వసన్తమ్ । చతుర్భుజం కఞ్జరథాఙ్గశఙ్ఖగదాధరం ధారణయా స్మరన్తీ' త్యాది. తత్ర భగవత స్సూక్ష్మరూపోపాసనం స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే కర్తవ్యతయాశ్రూ

¶ భగవతస్సూక్ష్మరూపోపాసనాధికారి నిర్ణయో౽త్ర ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా)దితి - యద్యపీహోపాస్య లక్షణాధ్యాయే అధికారి విచారో౽నుపపన్నః, తథాపితదుపాసనా ధికారిణ స్సఙ్గతత్వే నానుపేక్షణీయత్వా ద్విచార స్సూపపన్న ఇతి ధ్యేయమ్, ఏవమేవ తత్రతత్ర ద్రష్టవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౧॥

§ అత్రైతదుపాసన ప్రస్తావేన తదర్థస్థానస్యోపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యా౽నన్తరాధికరణ మారభతే - (దహరఉత్తరేభ్య)ఇతి.

యతే, తత్ర-ముచితమ్ ? ఉతనోచితమ్ ? ఇతిభవతి విచికిత్సా, తత్రదేహస్య త్వఙ్మాంసాది సప్త ధాత్వాత్మకత్వాత్తదన్తర్హృదయావకాశే నపరమాత్మోపాసనం కర్తు ముచిత మితి ప్రాప్తే బ్రూమః, దహరాఖ్యే స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే శ్రీ భగవత స్స్వాత్మరూపోపాసనం కర్తు ముచిత మేవ భవతి, కుతః ? ఉత్తరేభ్యః- "ఈక్షేతచిన్తా మయమేన మీశ్వర 'మిత్యాదినోత్తరత్ర సూచితేభ్య స్స్వాత్మరూపోపాసన విధివాక్యేభ్య ఇత్యర్థః, తథాచ శ్రుత్యన్తరాణి భవన్తి "అథయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుణ్డరీకంవేశ్మ దహరోస్మిన్నన్తర ఆకాశ స్తస్మిన్యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యం తద్వావ విజిజ్ఞాసితవ్య" మితి, తథా "దహ్రం విపాప్మం పరవేశ్మభూతం హృత్పుణ్డరీకం పురమధ్య సగ్ స్థమ్- తత్రాపిదహ్రంగగనం విశోక స్తస్మిన్యదన్త స్తదుపాసితవ్య" మిత్యాదీని. యత్తుదేహస్య త్వఙ్మాంసాది సప్తధాత్వాత్మకత్వా త్తదన్తర్హృదయావకాశే న పరమాత్మోపాసనం కర్తుముచిత మితీరితం తత్సత్యమ్, తథాపి "ప్రాణస్య శోధయేన్మార్గం పూరకుమ్భక రేచకైః । ప్రతికూలేన వాచిత్తం యథాస్థిర మచఞ్చలమ్ ॥ మనోయథాస్యాద్విరజం జితశ్వాసస్యయోగినః । వాయ్వగ్నిభ్యాం యథాలోహా ధ్మాత స్త్యజతి వైమలమ్ ॥ ప్రాణాయామైర్దహేద్దోషాన్ ధారణాభిశ్చ కిల్బిషాన్। ప్రత్యాహారేణసంసర్గాన్ ధ్యానేనానీశ్వరాన్గుణా" నిత్యాదిషు దేహస్యశుద్ధివిధానాత్; ¶"అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషోన్తరాత్మా సదాజనానాం హృదయే నివిష్ట" ఇత్యాదిషూపాసనార్థం సదా హృదయ వర్తిత్వ శ్రవణాచ్చ దహరాఖ్యే స్వదేహాన్త హృదయావకాశే తదుపాసనం కర్తు ముచితతమ మేవభవ తీతి నిశ్చీయతే .

¶ అధికరణఫలం కథయన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(అఙ్గుష్ఠమాత్ర) ఇత్యాదినా.

+సదాచార్యాశ్రయేణైవేద ముపాసన మంజసా సిద్ధ్యతీత్యాహ,

—※ ౧౪॥ సూ॥ గతిశబ్దాభ్యాంతథాహిదృష్టంలిఙ్గంచ॥ ※—

గతిః- ఆచార్య సమీపప్రాప్తిః, శబ్దః - తత్కృతోపదేశ లక్షణః, తాభ్యామేవేద ముపాసనం సిద్ధ్యతి, కుతః? తథాహిదృష్టమ్-దృష్టమ్. దర్శనమ్, తథైవకిల "పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాన్నాస్త్యకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభి గచ్ఛేత్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం తస్మైస విద్వా నుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాన్త చిత్తాయ శమాన్వితాయ యేనాక్షరం పురుషం వేదితవ్యం ప్రోవాచతాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యా"మిత్యాదిశ్రుతిర్భవతి, అత్రసమిచ్ఛబ్దే నోపహారోలక్ష్యతే, తతశ్చ సోపహారఏవ సద్గురుసమీపం గచ్ఛే దిత్యవగమ్యతే, తథాలిఙ్గమ్- § "యథాసోమ్యపురుషం గన్ధారేభ్యోఽభినద్ధాక్షమానీయతం తతోతిజనే విసృజేత్సయథా తత్ర ప్రాఙ్వో దఙ్వాఽధరాఙ్వా ప్రధ్మాయీతాభినద్ధాక్ష ఆనీతోభి నద్ధాక్షో విసృష్టః- తస్య యథాభి న

+(సదాచార్యే) ణ= సఞ్చాసావాచార్య శ్చేతి కర్మధారయః, తస్యాశ్రయః- అనువృత్తిః, తేన. ...

§ "యథాసోమ్యపురుష" మితిఛాన్దోగ్యవాక్యస్యాయమర్థః, యథాకశ్చిద్గన్ధార దేశేభ్య శ్చోరైరరణ్యే బద్ధనేత్ర ఏవ త్యక్తః, కేన చిన్ముక్తనేత్రబద్ధస్తు తదుక్త మార్గ గ్రహణ క్షమఃపణ్డితస్స్వయం మేధావీ స్వదేశానేవ ప్రాప్నుయాత్, ఏవమేవేహ సత్త్వాదిగుణ విశేష వికల్పిత కుశలాకుశల మిశ్ర వ్యవహారకర్మ వినిర్మిత వివిధ దేహావలిభిర్వియోగ సంయోగాద్యనాది సంసారే షడిన్ద్రియదస్యుభిఃక్షిప్తో జీవఃకుత్ర చిత్సత్సఙ్గాధిగతేన కేనచిద్దయాపరవశేనాచార్యేణోద్బోధిత భగవద్భక్తిమార్గస్తేనైవ మార్గేణ భగవన్తం లభత ఇతి. ... ...

హానం । సముచ్య ప్రబ్రూయాదేతాం దిశం గన్ధారా ఏతాం దిశం వ్రజేతి స గ్రామాద్గ్రామం పృచ్ఛన్ పణ్డితో మేధావీ గన్ధారానేవోపసమ్పద్యేతైవమేవేహాచార్యవాన్పురుషో వేదే" తి శ్రుత్యన్తరం చ భవతి, తస్మాదాచార్యానుగ్రహేణైవ భగవదుపాసనం సిద్ధ్యతీతి జ్ఞేయమ్. ... ...

¶ ఉపాసనాఙ్గత్వేనోపాస్య మాహాత్మ్యమాహ,

—*౧౫॥ సూ॥ ధృతేశ్చ మహిమ్నోస్యాస్మిన్నుపలబ్ధేః॥ *—

"ఏష సర్వేశ్వర ఏష భూతాధిపతి రేష భూతపాల ఏష సేతుర్విధరణ ఏషాం లోకానామసమ్భేదాయే"తి దహరవిద్యా ప్రకరణే శ్రూయమాణస్య సర్వేశ్వరత్వాదిరూపస్య సర్వభూత ధృతి రూపస్య చాస్య, మహిమ్నః - మాహాత్మ్యస్య, అస్మిన్-ఉపాస్యే భగవతి, ఉపలబ్ధేరేవేహోపాస్యే సర్వేశ్వరత్వాదిగుణా అనుసన్ధేయా ఇత్యాశయః.

—*౧౬॥ సూ॥ ప్రసిద్ధేశ్చ॥ *—

యథోక్తధృతిలక్షణస్య భగవన్మహిమ్న ఇహోపదేశాదేవ న కేవల మనుసన్ధానముచ్యతే, అపితు 'భర్తా సన్ భ్రియమాణో బిభర్తి ఏకో దేవో బహుధా నివిష్టః - బ్రహ్మాధ్యతిష్ఠద్భువనాని ధారయన్- ధారితేయం పృథివీ బ్రహ్మణా మహీ ధారిత మేనేన మహదన్తరిక్షం దివం దధార పృథివీం స దేవా' మిత్యాది శ్రుత్యన్తర ప్రసిద్ధేశ్చోచ్యతే -

—*౧౭॥ సూ॥(1)ఇతరపరామర్శాత్స ఇతి చేన్నాసమ్భవాత్ *—

¶ (ఉపాసనాఙ్గత్వేనే) తి- ఉపాసనకాలే ఉపాస్యగుణతయా ధ్యాతవ్యత్వేనేత్యర్థః. ... ...

(1) ఉపాస్య విషయే పాశుపతైకదేశి శైవ కృతాం శఙ్కాముద్భావ్యోత్పాటయతి భగవాన్ సూత్రకారః- (ఇతరపరామర్శా)దితి- పరామర్శః- స్మరణమ్- ... ...

అత్రాహ ¶ కశ్చిత్, తైత్తిరీయకే ‘దహ్రం విపాప్మం పరవేశ్మభూతం హృత్పుణ్డరీకం పురమధ్య సగ్ స్థమ్ తత్రాపి దహ్రం గగనం విశోక స్తస్మిన్యదన్తస్తదుపాసితవ్య’ మిత్యేతత్పూర్వవాక్యే ‘విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షి’ రితి నారాయణా దితరస్య రుద్రస్య ప్రస్తుతత్వాత్ “దహ్రం విపాప్మం పరవేశ్మభూత” మిత్యుపదిశ్యమానాయాం దహర విద్యాయాం తస్యైవ పరామర్శా త్స ఏవ దహర విద్యోపాస్యస్స్యాదితి చేన్నైతద్యుక్తమ్, కస్మాత్? అసమ్భవాత్ - “విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షి” రిత్యేతదనన్తరం ‘హిరణ్యగర్భం పశ్యతి జాయమాన’ మిత్యుపదిశ్యమానస్య జాయమాన హిరణ్యగర్భ కర్మక దర్శనస్య తత్తనూజే రుద్రే అసమ్భవి తత్వాదిత్యర్థః, హిరణ్యగర్భ తనూజత్వం రుద్రస్య ‘ధియా నిగృహ్యమాణోఽపి భ్రువోర్మధ్యాత్ప్రజాపతేః । సద్యోఽజాయత తన్మన్యుః కుమారో నీలలోహిత’ ఇత్యాదిషు, “యస్యాద్య ఆసీద్గుణవిగ్రహో మహాన్ విజ్ఞానధిష్ణ్యో భగవానజః కిల | యత్సమ్భవోఽహం త్రివృతా స్వతేజసా వైకారికం తామసమైన్ద్రియం సృజే’ ఇత్యాదిషు చ వ్యక్తమేవామ్నాయతే, § “తతశ్చ స్వభక్తానాం రుజం కాత్స్న్యేన ద్రావయతి - నాశయతి, ఇతి వ్యుత్పాదిత రుద్రశబ్దేన భక్తవాత్సల్యాద్యనన్తపరమ మఙ్గళ గుణగణ పరిపూర్ణః స్సర్వశబ్దవాచ్యః పరమాత్మా శ్రీభగవన్నారాయణ ఏవేహోపదిశ్యతే, అపి చాద్య వ్యుత్పాదిత రుద్రశబ్ద సమానాధికరణస్య మహర్షి శబ్దస్య “శ్రీమద్భాగవతే మహాముని కృత” ఇత్యాది వాక్య శేషాన్నారాయణప

¶ కశ్చిత్ - శైవ ఇత్యర్థః.

§ రుద్రో మహర్షిరిత్యేతత్పదద్వయం కేచిచ్ఛాస్త్ర మతిక్రమ్యాన్యథా వ్యాచక్షతే, తద్వ్యవచ్ఛేదార్థం స్వయం యథాశాస్త్రం తాదృశ పదద్వయం వ్యాచష్టే- (తతశ్చే) త్యాదినా.

రత్వ మేవాధ్యవసీయతె, శ్రీ నారాయణగి కర్తా భాగవతస్యేతిస ర్వత్రశ్రుత్యాది ప్రతీతిః, అతశ్చాస్య విశ్వాధికస్య భగవతో నారాయ ణస్యైవ స్వనాభిపద్మా జ్జాయమాన హిరణ్యగర్భ కర్మకదర్శన సమ్బన్ధేన సఏవోత్తరత్ర "దహ్రంవిపాప్మం పరవేశ్మభూత " మి త్యుపదిశ్య మానదహర విద్యాయా ముపాస్యత్వేన పరా మృశ్యత ఇత్యనవద్యమ్.

—✽ ౧౮॥ సూ॥ † ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు ✽—

తు శబ్ద ఇతర శఙ్కాపనుత్యర్థః, చశబ్దోఽప్యే, ఇది త్యవ ధారణే, " హిరణ్యగర్భం పశ్యతి జాయమాన " మిత్యేత ద్వా క్యబలాద్దహర విద్యాయాం శ్రీ భగవా న్నారాయణ ఏవోపాస్య తయా పరామృష్టః, ఏష దహరవిద్యోపాస్య ఏవో త్తరాదప్యనువా కాత్పరామృశ్యతె, " సహస్రశీర్షం దేవ " మిత్యుపరితనానువాకే హి " పద్మకోశ ప్రతీకాశం హృదయంచాప్యధోముఖ " మిత్యాది మన్త్రవర్ణేషు, ఆవిర్భూతస్వరూపః- ఆవిష్కృత సహస్ర శీర్ష త్వాద్యనన్య సాధారణ గుణగణపరిపూర్ణస్వరూపః, సర్వోత్తమ స్సర్వశబ్దవాచ్యశ్శ్రీ భగవాన్నారాయణ ఏవ దహరవిద్యో పాస్యత్వే న ప్రతీతో భవతి, ¶తస్మాన్నేతర శఙ్కావకాశః.

కింతహిఛాన్దోగ్యే దహరవిద్యా ప్రకరణే " అథయ ఏష సమ్ప్ర సా దోస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయే " తి జీవః పరామృష్టస్తత్రాహ,

—✽ ౧౯॥ సూ॥ అన్యార్థశ్చ పరామర్శః ✽—

చశబ్దో ఽవధారణే, ఛాన్దోగ్యే దహర విద్యా ప్రకరణే

---

† శ్రీభగవతోనారాయణస్యైవ దహరవిద్యోపాస్యత్వం దృఢ యతి- (ఉత్తరాచ్చే) దితి. ...

¶ దహర విద్యోపాస్యత్వరూప లక్షణమపిపరమాత్మని సమన్వి తమిత్యుపదిశన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

" అథయ ఏష సమ్ప్రసాదోస్మా చ్ఛరీరా త్సముత్థాయ పరంజ్యోతి రుపసమ్పద్య స్వేనరూపేణా భినిష్పద్యత " ఇతి జీవ పరామర్శ స్త్వన్యార్థ ఏవ భవతి, దహరవిద్యయా పరం జ్యోతి స్వరూపం భగవన్తం ప్రాప్తస్య జీవస్య " అపహతపాప్మా విరజో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోపిపాస స్సత్య కామ స్సత్య సఙ్కల్ప " ఇత్యాది శ్రుత్యుప దిష్టాపహత పాప్మత్వాది గుణవిశిష్ట స్వ స్వరూపావిర్భావో భవతీత్యేత త్ప్రదర్శనార్థః, నతు జీవస్యదహరవిద్యోపాస్యత్వ ప్రదర్శనార్థః, తస్మాద్దహర విద్యోపాస్యశ్శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవేతి సిద్ధమ్. ...

—※ ౨౦॥ సూ॥ అల్పశ్రుతేరితి చేత్తదుక్తమ్ ※—

స్యాదేతత్ " తత్రాపిదభ్రం గగనం విశోక స్తస్మిన్ యదన్త స్తదుపాసితవ్య " మిత్యత్ర దహరాకాశాన్తర్వర్తిన ఉపాస్యస్య పరమాత్మనస్స్వల్పాకార శ్శ్రూయతే, తస్మాత్తస్య " అన్త ర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్యనారాయణస్థిత " ఇతి శ్రుత్యుపదిష్ట నిఖిల జగదన్తర్బహిర్వ్యాప్తిఃకథం సిద్ధ్యేత్ ? ఇతి చేత్తస్యయదుత్తరం వక్తవ్యం తదుక్తమ్- " అర్భకౌకస్త్వా త్తద్వ్యపదేశాచ్చ నేతి చేన్న నిచాయ్యత్వాదేవం వ్యోమవచ్చే" త్యనేన సూత్రేణ పురస్తాదేవవ్యాఖ్యాత మిత్యర్థః. ... ...

—※ ౨౧॥ సూ॥ అనుకృతేస్తస్యచ ※—

' యద్యద్ధియాత ఉరుగాయ విభావయన్తి తత్తద్వపుఃప్రణయసేసదనుగ్రహాయే " త్యాదిషు పరమాత్మన స్స్వోపాసకాభిమత స్వల్పాద్యాకార విగ్రహానుకృతి శ్శ్రూయతే, అనుకృతి- రనుసరణమ్, తస్మాచ్చ దహరాన్తర్వర్తినః పరమాత్మనోల్ప శ్రుతిర్న విరుధ్యతే. ... ...

—※ ౨౨॥ సూ॥ అపిస్మర్యతే ※—

అపిచ భగవతస్స్వభావత స్సర్వ భూత హృదయ వర్తిత్వేన స్వల్పాకారత్వం భగవద్గీతాసు స్మర్యతే, "ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతీ" తి. ... ...

తదేవముపాసనార్థం భగవాన్ స్వల్పాకృతివిగ్రహమనుకరోతీత్యుక్తమ్, సకియన్మాత్రోఽయమితిచేదుచ్యతే, ...

—* ౨౩॥ సూ॥ శబ్దాదేవప్రమితః *—

"అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్పురటమౌలిన" మితి, అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషోన్తరాత్మా సదాజనానాం హృదయేనివిష్ట' ఇతి చ సర్వ వేదాన్తసారే కఠవల్ల్యాంచ శ్రూయమాణా దఙ్గుష్ఠ మాత్రశబ్దాదేవ దహరోపాస్యస్య భగవత ఆకారః పరిమితః, అఙ్గుష్ఠ శ్చేహోపాసకాఙ్గుష్ఠో గ్రాహ్యః.

—* ౨౪॥ సూ॥ హృద్యపేక్షయాతుమనుష్యాధికారత్వాత్, *—

మనుష్యానధికృత్యహి శాస్త్రం భగవదుపాసనాం విధత్తే, తతశ్చోపాసనస్య మనుష్యాధికారత్వాత్తద్ధృదయస్యచప్రాదేశ మాత్రత్వాద్దేశకాలాద్యపరిచ్ఛిన్నస్య పరిపూర్ణస్య భగవత ఇదమఙ్గుష్ఠమాత్రపరిమితత్వం* మనుష్యహృది ధ్యానాపేక్షయైవశాస్త్రేషూపదిశ్యత ఇతిధ్యేయమ్.

—* ౫॥ దహరాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧౨॥ * —

—* ౨౫॥ సూ॥ తదుపర్యపిబాదరాయణస్సమ్భవాత్. *—

మనుష్యాధికారత్వాదిత్యుక్తమ్, తత్ప్రస్తావేన దేవాదీనామపి స్మృతత్వాత్కిం తేషాం భగవదుపాసనాధికారోऽస్తి? ఉతనాస్తి? ఇతిభవతీహవిచారణా, నన్విహమనుష్యప్రస్తావేనకథమభూద్దేవా

---

* ఇహ మనుష్యపంద త్రైవర్ణికపరమ్. దేహాన్త హృదయావకాశే శ్రీభగవ దుపాసనం కర్తవ్యమిత్యర్థ్యవస్య న్నధికరణ ముపసంహరతి- (తతశ్చే) త్యాదినా. అ॥ ౫॥ సూ॥ ౧౨॥

నాం స్మృతిః, ¶అత్రోచ్యతే, దేవమనుష్యాదిషు మధ్యే మనుష్యప్రస్తావే సతి 'ఏకసమ్బన్ధిజ్ఞాన మపరసమ్బన్ధి స్మారక' మితిన్యాయా ద్భవతి హి దేవానాం స్మృతిః, అత స్తద్విచారణారబ్ధా, తత్ర నాస్తీతి తావ త్ప్రాప్తమ్, కుతః ? తేషా మర్థిత్వ సామర్థ్యా భావా దధ్యయనా భావాచ్చ; తస్మా త్తేషాం భగవదుపాసనాధి కారో నాస్తీత్యేవం ప్రాప్తే † ఇదముత్తరమాహ-(తదుపర్యపీ)తి = తచ్ఛబ్దేన పూర్వ సూత్రే ప్రస్తుతా మనుష్యాః పరామృశ్యన్తే, తతశ్చ మనుష్యో పరితనే ష్విన్ద్రాది దేవేషు భగవ దుపాసనా ధికారో స్తీతి భగవాన్బాదరాయణో మన్యతే, కుతః ? తేషాం మోక్షార్థిత్వ సామర్థ్య సమ్భవాత్ ; సమ్భవతి హి తేషాం మోక్షార్థిత్వమ్, " ఏకశతం హి వర్షాణి మఘవా న్ప్రజాపతౌ బ్రహ్మచర్య మువాసే"తి " త్రయః ప్రాజాపత్యాః ప్రజాపతౌ పితరి బ్రహ్మచర్య మూ

అస్యాధికరణస్య ప్రసఙ్గసఙ్గతి ముపపాదయన్ దేవాన్విషయీకృత్య సంశయమాహ- (మనుష్యాధికారత్వాదిత్యుక్త)మిత్యాదినా.

సహ్యుపాస్య లక్షణాధ్యాయే ఽయమధికార విచారోఽనాఖ్యేయ ఇత్యాశయేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిమాక్షిపతి- (నన్వి)తి-కథమిత్యాక్షేపే- నభవేదేవేత్యర్థః, తథాచ సఙ్గత్యభావా ద్దేవతాధికరణం నారమ్భణీయమితి భావః. అత్రోపస్థితస్యోపేక్షా నర్హత్వ రూపప్రసఙ్గసఙ్గతి ముపపాదయన్సమాధత్తే- ¶(అతోచ్యత) ఇతి= అతఇతి- సఙ్గతత్వాదిత్యర్థః, తద్విచారణా- దేవానాం బ్రహ్మ విద్యాధికార విచారః, ప్రకృతమనుసరన్ విగ్రహాద్యభావా ద్దేవానాం బ్రహ్మ విద్యా ధికారోనాస్తీతి పూర్వపక్షయతి- (తత్రనాస్తీతితావత్ప్రాప్త) మిత్యాదినా= †మన్త్రార్థ వాదాదిభ్యో దేవానాం విగ్రహాద్యవగమా త్ప్రాప్తాధికారో స్తీతి సిద్ధాన్తయతి - (ఇద ముత్తర మాహే)త్యాదినా.

షు దేవా మనుష్యా అసురా ఉషిత్వా బ్రహ్మచర్యం దేవా ఊచుః
బ్రవీతు నో భగవానితి తేభ్యో హైతదక్షరమువాచ-ద ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్ట
ఇతి హోచు” రితి “భృగుర్వై వారుణిః- వరుణం
పితరముపససార - అధీహి భగవో బ్రహ్మేతీ’తి చైవమాద్యామ్నా
యేభ్య ఇన్ద్రాదీనాం దేవానాం మోక్షార్థిత్వావగమాత్ ; తథా
సామర్థ్యంచ తేషాం సమ్భవతి “సహస్రాక్షో గోత్రభిద్వజ్రబా
హుః- ఇన్ద్ర ఇదగ్ం హవిరజుషత- అథేన్ద్ర ప్రస్థితే మాహావీగ్ంషి తృ
ప్తఏవైన మిన్ద్రః ప్రజయా పశుభి స్తర్పయతీ” త్యేవం జాతీయక
¶మన్త్రార్థవాదేతిహాస పురాణాదిభ్యో దేవానాం విగ్రహాది పఞ్చ
కావగమాత్; అపిచ దేవాదీనాం విగ్రహాది సిద్ధ్యర్థ మేవహి “సో
కామయ తబహుస్స్యాం ప్రజాయేయేతీ” త్యేతాదృశ సఙ్కల్ప పూ
ర్వకమీశ్వరో జగత్సృజతి, యత్తూక్తం తేషామధ్యయనాభావా ద్వి
ద్యాధికారో నాస్తీతి తన్న, ‘కాలేననష్టాప్రళయే వాణీయం వేదసం
జ్ఞితా । మయాదౌ బ్రహ్మణే ప్రోక్తో ధర్మోయస్యాం మదాత్మకః ॥
తేనప్రోక్తా స్వపుత్రాయ మనవే పూర్వజాయసా । తతోభృగ్వాద
యోగృహ్ణాన్సప్త బ్రహ్మమహర్షయః ॥ తేభ్యః పితృభ్య స్తత్పుత్రా
దేవదానవగుహ్యకా” ఇత్యాదిషు బ్రహ్మాదీనాం నిఖిలానాం దేవా
నామధ్యయన శ్రవణాత్; “యజ్ఞోపవీత్యేవా ధీయేతే” తి శ్రుత్యా

¶ నచ సహస్రాక్షాదివాక్యేషు ‘మృగతృష్ణామ్భసి స్నాతః ఖపుష్ప
కృత శేఖరః । ఏషవన్ధ్యాసుతో యాతి శశశృఙ్గ ధనుర్ధరః” ఇత్యా
ది వాక్యేష్వివ విగ్రహాదిః ప్రతీయత ఇతి వాచ్యమ్, సహస్రాక్షాది
వాక్యానాం వైదికత్వేన విగ్రహాది మచ్చేతనపరత్వస్యోచితత్వాత్;
తథాచోక్తమ్ “విగ్రహశ్చ హవిర్జోషో భోజనం తృప్తిరేవచ । ప్ర
సాదకరణంచేతి పఞ్చకం చేతనోచిత” మితి. మృగతృష్ణాది వా
క్యానాం వైతణ్డికోక్తిత్వా త్తత్రార్థశూన్యత్వప్రతీతిస్సార్వజనీనైవ.

నుగమా దధ్యయన స్యోపవీత సాపేక్షత్వేపి తచ్చ తేషా మామ్నా యతే 'ప్రసృతేనవై యజ్ఞేనదేవా స్స్వర్గం లోకమాయ న్నప్రసృతేనాసురా న్పరాభావయ న్ప్రసృతోహవై యజ్ఞోపవీతినోయజ్ఞ' ఇతి.*ఏవ మర్థిత్వ సామర్థ్య సద్భావేన బ్రహ్మాదీనా మపిభగవదుపాసనాధికారోస్తీతి సిద్ధమ్. తస్మా త్సర్వేషాం దేవానాం భగవదుపాసనాధికారం బాదరాయణో మన్యతఇత్యేతదవిరుద్ధమ్.

—*౨౭॥సూ॥ ¶విరోధఃకర్మణీతిచేన్నానేకప్రతిపత్తేర్దర్శనాత్ *—

§అత్రజైమిన్యనుయాయినః ప్రత్యవతిష్ఠన్తే, దేవానాం విగ్రహాదిమత్త్వే ఽభ్యుపగమ్యమానే ఏకస్యదేవస్యానేక యజమాన గృహేషు యుగపత్సన్నిధానం నోపపద్యతే, తథాహి శ్రూయతే 'కస్యవాహ దేవాయజ్ఞమాగచ్ఛన్తి కస్యవాన బహూనాం యజమానానాం యోవై దేవతాః పూర్వం పరిగృహ్ణాతి సఏనా శ్శ్వో భూతే

---

*బ్రహ్మరుద్రేన్ద్రాద్యఖిల దేవోపాస్యత్వ లక్షణసిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమిత్యావేదయతి - (ఏవ)మిత్యాదినా.

¶"వనస్పతిభ్య స్స్వాహా మూలేభ్యస్స్వాహా తూలేభ్యస్స్వాహా" ఇత్యాదౌ యథాచతుర్థ్యన్త వనస్పత్యాది శబ్దాతిరిక్తత్వేన వనస్పతిమూలతూలాదిషు దేవతానకల్ప్యతే తద్వదేవ "ఇన్ద్రాయ స్వాహా బృహస్పతయేస్వాహా" ఇత్యాదావపిచతుర్థ్యన్తేన్ద్రాది శబ్దాతిరిక్త దేవతానకల్ప్యత ఇతి భావేన జైమిన్యను యాయిన శ్శఙ్కన్తే - (విరోధఃకర్మణీ)తి. ... ...*

§అత్ర- అస్మిన్ రాద్ధాన్తవిషయే, ప్రత్యవతిష్ఠన్తే- ప్రతి పక్షిణో భవన్తీత్యర్థః. ... ... *

దేవానాం విగ్రహాదిమత్త్వాభ్యుపగమేఽనుపపత్త్యుద్ఘాటనముఖేన విరోధమాహ-(దేవానా) మిత్యాదినా-కస్యవాహ ఇతిశ్రుతి రేవం యోజనీయా,బహూనాం యుగపద్యజమానానాం మధ్యే యోయజ

యజ్ఞత, ఇతి. తతశ్చ బ్రాహ్మణాదిభిః కర్తవ్యేయాగాది కర్మణ్య ఙ్గభూత దేవాభావేనా నుష్ఠాన విరోధః ప్రసజ్యేతఇతి చే*న్నా యమస్తి విరోధః, అనేక ప్రతిపత్తేః- ఏకస్యహి దేవస్య యుగపద నేకరూప ప్రతిపత్తిస్సమ్భవతి, కస్మాత్పునరిద మవగమ్యతే? దర్శ నాత్ - ¶దర్శయతిహి సౌభర్యాదావనేక రూపప్రతిపత్తిమ్ " ఏక స్తపస్వ్యహ మథామ్భసిమత్స్య సఙ్గాత్పఞ్చాశతాసముత పఞ్చస హస్రవర్గ " ఇత్యాది శ్రుతిః. అపిచేమమేవార్థం స్మృతిశ్చోపోద్బ లయతి " ఆత్మనాంచ సహస్రాణి బహూని భరతర్షభ | యోగీ

మానఃపూర్వమ్-ప్రథమతో యాగమారభమాణో దేవతాఃపరిగృహ్ణా తి పూర్వేద్యు రమావాస్యాయామ్ 'మమాగ్నే' ఇత్యాదిభి ర్మన్త్రై రగ్నిషు సమిద్ధోమ రూపేణాన్వాధానాఖ్య కర్మణాఽగ్న్యాదీ దేవాన్ యజనీయత్వేన స్వీకరోతి సతావద్యజమాన ఏతాస్స్వీకృ తా దేవతాశ్చేద్భూతే ప్రథమాయాం యజతేచే ద్దేవతాః కస్య వా యజ్ఞమాగచ్ఛన్తి, అన్యస్య కస్య వాహనాగచ్ఛన్తి - నకుత్రాపి గచ్ఛన్తీతి - అతో మహాసఙ్కట ప్రసఙ్గాద్దేవానాం విగ్రహాదికం నాస్తీతి పూర్వపక్షిణా మభిమానః.

* "జుహ్వాహ్యగ్నిస్త్వా హ్వయతి-శ్రుణోత్వగ్ని స్సమిధాహావం మే-శ్రుణ్వన్త్వాపోధిషణాశ్చ దేవీః - శ్రుణోతగ్రావాణో విదుషోను యజ్ఞగ్ం శ్రుణోతుదేవ స్సవితాహావంమ" ఇతి, "దేవాహై బ్రహ్మ న్నవదన్త తత్పూణ ఉపాశ్రుణోత్- మృద బ్రవీదాపో బ్రువన్ " ఇత్యాది వాక్య శేషేభ్యో వనస్పతి మూల తూలాదిషు తదభిమాని దేవతాఉపకల్ప్యన్త ఇత్యభిసన్ధాయ పరిహరతి - (నాయమస్తివి రోధ) ఇత్యాదినా. ... ... *

¶ హేతుం విశదయతి - (దర్శయతిహి) త్యాదినా - అస్య శ్రు తి రిత్యుత్తరేణ సమ్బన్ధః. ... ... *

కుర్యా * ద్బలంప్రాప్యతైశ్చ సర్వైర్మహీంచరేత్ ॥ ప్రాప్నుయా ద్విషయాన్ కైశ్చిత్కైశ్చిదుగ్రం తపశ్చరేత్ । సంక్షిపేచ్చ పునస్తాని సూర్యో రశ్మిగణానివే" త్యాదిరూపా. ¶యదాచ ప్రాప్తాణి మాదియోగైశ్వర్యాణామపి యోగినామేవం ప్రత్యేకం యుగపదనేక శరీరయోగ స్సంభవతి, తదా కిమువక్తవ్య మాజన్మసిద్ధాణిమాదియోగైశ్వర్య బలానా మిన్ద్రాదీనాం ప్రత్యేకం యుగపదనేక శరీరయోగో భవతీతి, తథా చైకైకా దేవతా బహుభి శ్శరీరై రాత్మానం విభజ్య బహుషు యాగేషు యుగపద్ధవింషి స్వీకర్తుంగచ్ఛన్తి, ‡ అన్తర్ధానాదిశక్తియోగాచ్చ తాసాం దేవతానాం యాగకాలే పరైరదృశ్యత్వం చోపపద్యతే, అతశ్చ ఋత్విగ్భిస్సహ దేవతోపల

---

* బలమ్- అణిమాదిసిద్ధిమ్. ¶కైముత్యన్యాయేనచ తేషామనేకరూప ప్రతిపత్తి స్సిద్ధేత్యాహ - (యదాచే)తి = ‡తర్హి తేషాం ప్రత్యక్షతాపత్తిరితి నాపాదనీయ మిత్యాహ - (అన్తర్ధానాదీ)తి = ఆదినాదేవానాం యథోక్తానేక ప్రతిపత్తిరూప శక్తి యోగం ద్యోతయతి, అదృశ్యత్వం చేత్యత్ర చకారాత్ "యస్యక్రతుషు గీర్వాణై స్సదస్యాఋత్విజోజనాః । తుల్యరూపా స్సానిమిషా వ్యదృశ్యన్తసువాససః" ఇత్యాది శ్రుత్యుపదిష్ట స్తేషా మావిర్భావ శక్తియోగ శ్చాస్తీతి ద్యోతయతి, తస్మాద్దేవానాం నకిఞ్చిదపి సఙ్కట మితిభావః. యచ్చోక్తా "కస్యవాహ దేవా" ఇతి శ్రుతి తాత్పర్య మపర్యాలోచ్య భ్రమేణానుపపత్తి స్సాచ తాదృశశ్రుతౌ కస్యవాహ దేవాయజ్ఞమాగచ్ఛన్తి కస్యవానే"తి ప్రశ్నస్యోత్తరత్వేనశ్రూయమాణస్య బహూనాం యజమానానామ్ "యోవై దేవతాఃపూర్వః పరిగృహ్ణాతిసఏనాశ్శ్వో భూతేయజత" ఇతివాక్యస్యహవిస్స్వీ[illegible] కథాప్రఖ్యాప్య తత్తద్యజమానాన్తిక [illegible] అన్తర్ధానాది శక్తిమన్తో దేవా యాగసమాపనపర్య

భ్యతేతి నాపాదనీయమ్, తస్మాద్విగ్రహవతీమప్యేకాం దేవతాము ద్దిశ్య బహుభిః ప్రత్యేకం యుగపత్క్రియమాణే కర్మణి తదాగమ న సమ్భవేన నాస్తి తదనుష్ఠాన విరోధః. ...

—*{ ౨౮॥ సూ॥ *శబ్ద ఇతి చేన్నాతః ప్రభవా త్ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ }*—

అత్ర విరోధ ఇతి పూర్వ సూత్రా దనువర్తతే, మాభూ న్నామ కర్మణి విరోధః, దేవాదీనాం విగ్రహాదిమత్త్వేఽభ్యుపగమ్య మానే శబ్దేతు విరోధః ప్రసజ్యతే, తథాహి వైదికానామగ్నీన్ద్రా ది శబ్దానా మభిధేయైస్సహ సమ్బన్ధస్య నిత్యతామాశ్రిత్య ఖలు జైమి నినా తత్ప్రామాణ్యమ్ “ బాదరాయణస్యానపేక్షత్వా” దితిసూ త్రేణ తేషాం శబ్దానాం స్వతస్సిద్ధం ప్రామాణ్యం వ్యవస్థాపితమ్, సమ్ప్రతితు దేవానాం విగ్రహయోగా భ్యుపగమా దస్మదాదివ జ న్మాదిమన్త ఏత ఇతి ¶నిత్యస్య వైదికశబ్దస్యానిత్యే నార్థేన నిత్యేస మ్బన్ధే ప్రస్థీయమానే సతియద్వైదికే అగ్నీన్ద్రాదిశబ్దే ప్రామాణ్యం

స్తం తత్తద్యజమాన దీయమానం హవిస్స్వీకుర్వన్త స్తత్రతత్రవస న్తీతి తాత్పర్యకత్వం పర్యాలోచ్య పరిహృతేత్యాశయేన సూత్రా ర్థ ముపసంహరతి – (తస్మా ద్విగ్రహవతీ) మితి.

*ఏవం పరిహృతేపి కర్మణి విరోధే విరోధాన్తరేణపునస్త త్ప్రత్యవతిష్ఠన్త ఇత్యాహ – (శబ్ద) ఇతి = పూర్వస్మాత్సూత్రా దపేక్షి త పదమనువర్తయ న్నేతద్వ్యాచష్టే - (అత్రే) త్యాదినా.

అభిధేయైరర్థై రగ్నీన్ద్రాది వ్యక్తిభిస్సమ్బన్ధస్య శక్తిలక్షణస్య వ్యవస్థాపితమిత్యస్యపూర్వకాణ్డ ¶ఇత్యాదిః- జన్మాదిమన్త ఏతఇతీ త్యత్రేతి శబ్దో హేతుప్రదర్శనార్థః. ... *

యథా కర్మణి విరోధోనాస్తితథా శబ్దేపి ప్రామాణ్య విరో ధోనాస్తీతి యోజనీయమ్. ...

స్థాపితమ్, తస్యతావద్విరోధస్స్యాదితిచేన్నాయమప్యస్తి విరోధః, †తదుస్యహేతోః? అతఃప్రభవాత్ - అతః - వైదికాదేవ హిరణ్య గర్భాద్యాకృతిస్మరణాత్, "సహస్రాక్షోగోత్రభిద్వజ్రబాహుః చ త్వారిశృఙ్గాత్రయో అస్య పాదాద్వేశీర్షే సప్తహస్తాసోఅస్య" త్యాది శబ్దాదిన్ద్రాగ్న్యాద్యాకృతిం స్మృత్వా ఇన్ద్రాద్యఖిల దేవ మనుష్య స్థావరాద్యాత్మక మఖిలం జగత్ప్రజాపతినా సృజ్యతే, తస్మాచ్ఛబ్ద ప్రభవత్వమవగమ్యతే, ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ - +శ్రు తిస్మృతిభ్యామిత్యర్థః, శ్రుతిస్తావత్ " వేదేననామరూపాణి విష మాణిసమేష్వపి | ధాతుషూద్ధవకల్ప్యన్తపతేషాంస్వార్థసిద్ధయ " ఇతి, తథా " వేదేనరూపేవ్యకరోత్సతాసతీ ప్రజాపతి " రితి, త థా " సభూరితి వ్యాహరత్స భూమిమసృజతే" త్యాదికాశ్చ.స్మృ తిస్తు " సర్వేషాంతు సమానాని కర్మాణిచ పృథక్పృథక్ | వేదశబ్దే భ్య ఏవాదౌ పృథక్సంస్థాంచనిర్మమే ॥ నామరూపంచ భూతానాం కృత్యానాంచ ప్రవర్తనమ్। వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌనిర్మమే*సప్రజా పతి"రిత్యాదికా. † నన్వేతావతాకథం శబ్ద ప్రామాణ్యా విరోధఃప

† విరోధో నాస్తీత్యేత తదుస్మాద్ధేతోస్సిద్ధమిత్యర్థః.

+ స్వప్రామాణ్యసిద్ధ్యర్థంమూలప్రమాణ నైరపేక్ష్యాచ్ఛ్రు తేః ప్రత్యక్షత్వమ్; స్వప్రామాణ్య సిద్ధ్యర్థం స్మృత్యామూల శ్రు తిరనుమీయత ఇత్యనుమానత్వం స్మృతేరి త్యాశయః .

ఇత్యాదికాశ్చేత్యత్రాదినా "రశ్మి రిత్యేవాదిత్య మసృజతే " త్యాది శ్రుతిస్సూచితా. ... ... *

*ప్రజాపతిరిత్యాదికేత్యత్రాదినా అనుమానంసూచయతి - ప్ర జాపతి కర్తృకేయం సృష్టిరర్థః స్మారకశబ్దపూర్వా,సృష్టిత్వాత్ ; గృహాది సృష్టివదితి. ఇదమేవం కురు ఇత్యాది గృహ స్వామివాక్యా నుగుణ్యేనైవహి గృహాదికం సృజ్యతే, అత సర్వసృష్టేశ్శబ్దప్రభవ

రిహ్యతః? ఇతి చేదత్రోచ్యతే, లౌకికయోర్గవాది శబ్దార్థయోస్స
మ్బన్ధేపి నిత్యత్వం దృశ్యతే, తథాహి, యద్యపి గవాదివ్యక్తీనాము
త్పత్తిస్స్యాత్తథాపి గవాద్యాకృతీనాం నిత్యత్వాన్నవ్యుత్పత్తిః,
ద్రవ్యగుణ కర్మణాం వ్యక్తయః ఖలూత్పద్యన్తే, నాకృతయ ఇతి
హి ‡తాన్త్రికీమర్యాదా, కాసాపునరాకృతిరితి చేత్ – చిత్త్రాం సామా
న్యమితి జాతిరితిచ వదన్తి, వయంతు జాతిరితి తాం బ్రూమః, గ
వాది శబ్ద శ్రవణోత్తరకాలే తజ్జాతి స్మరణ సమ్భవాత్; నచ వ్య
క్తిభానానుపపత్తిః, నిరూఢాజహత్స్వార్థ లక్షణయా తద్భానోప
పత్తేః; అతశ్చాకృతిరేవ జాతిరవగమ్యతే, తతశ్చ శబ్దానామాకృతి
భిశ్శక్తిరూప సమ్బన్ధో నవ్యక్తిభిః, వ్యక్తీనామానన్త్యాత్తత్సమ్బ
న్ధ గ్రహణానుపపత్తేః; వ్యక్తిషూత్పద్యమానాస్వప్యాకృతీనాం ని
త్యత్వావధారణాన్న లౌకికేషు గవాదిశబ్దేష్వపి ప్రామాణ్యం విరు
ధ్యతే, తథైవ దేవాదివ్యక్తి ప్రవాహాభ్యుపగమేపి తదాకృతీనాం ని
త్యతయా §తత్సమ్బన్ధే సర్వార్థానుదర్శనే అఖిలాత్మ విద్యాస్థానే
(1)సర్వస్మృతీతిహాసపురాణాది సకలశాస్త్రమూలప్రమాణ భూతే

త్వ ముపపద్యత ఇతి జ్ఞేయమ్. ఇహ శ్రుతిస్మృతిభ్యామిన్ద్రాగ్న్య
ది వైదికశబ్దస్మారితార్థ రూప జగత్సృష్ట్యుపపాదనేన తేషాం
వైదికశబ్దానామిన్ద్రత్వాదిజాతౌ శక్తతయా ప్రామాణ్యమర్థోక్తం
భవతీత్యేతదజానానః కశ్చిదాక్షిపతి- †(నన్వేతావతే)తి = జగతశ్శబ్ద
ప్రభవత్వోపపాదనేనేత్యర్థః. ‡తాన్త్రికీమర్యాదా-శాస్త్రీయారీతిః.
§ తత్సమ్బన్ధే-ఆకృతి లక్షణస్వార్థసమ్బన్ధయుక్తే, సర్వార్థా
నుదర్శనే- ధర్మాది చతుర్విధ పురుషార్థ ప్రకాశకే, అఖిలాత్మ
విద్యాస్థానే- ప్రత్యక్షాది ప్రమాణాద్యనధిగత నిశ్శ్రేయసాదికర భ
గవద్భక్త్యాద్యుపాయావబోధకే.

(1) (సర్వస్మృతీ)తి-స్మృతిః-ధర్మశాస్త్రమ్, ఇతిహాసః -

ఇన్ద్రాగ్న్యాదిశ్చ§వైదికశబ్దజాతేపిన ప్రామాణ్యంవిరుధ్యతే-†యద్వా, వైదికానామిన్ద్రాగ్న్యాది శబ్దానాంవృత్తిర్ముఖ్యాగౌణీచేతిద్వివిధా, తత్ర ప్రథమ మైన్ద్రాగ్న్య ద్యన్తర్యామ్యప్రాకృత దివ్యమఙ్గళవిగ్రహో భగవానుచ్యతే, ద్వితీయ యాత్వ నిత్యవిగ్రహవ దిన్ద్రాదయ ఉచ్యన్తే, ¶ తథాచ మన్త్రవర్ణాః "సప్రథమ స్సజ్యోతి ర్విశ్వకర్మా సప్రథమోమిత్రో వరుణోఽగ్నిః- సప్రథమో బృహస్పతి శ్చికిత్వానితి, "యమిన్ద్ర మాహుర్వరుణంయమాహుర్యం మిత్ర మాహుర్యముసత్య మాహుః - యోదేవానాం దేవతమస్తపోజా" ఇతి, "ఇన్ద్రం మిత్రం వరుణమగ్ని మాహురథో దివ్యస్ససుపర్ణోగరుత్మాన్- ఏకం సద్విప్రాబహుధావద న్త్యగ్నిం యమంమాతరిశ్వా

మహా భారతమ్, ఆదినా " పురాణన్యాయ మీమాంసా ధర్మ శాస్త్రాణీ " తి శ్రుత్యుపదిష్టన్యాయమీమాంసే దర్శయతి, సకల శాస్త్ర గ్రహణేన " శిక్షాకల్పోవ్యాకరణం నిరుక్తంజ్యోతిష " మితి శ్రుత్యుక్తాని షడఙ్గాని దర్శయతి, తథాచ స్మృత్యాదీనాం విద్యాస్థానానాం మూలప్రమాణం వేదః, తస్మిన్నిత్యర్థః.

§ వైదికశబ్దజాతే- తాదృశశబ్ద సమూహే.

† ప్రాకృతి కలయే ప్రవాహవ న్నిత్యానామపివ్యక్తీనాం జాతీనాంచాభావా దిన్ద్రాగ్న్యాది వైదికశబ్దేషు ప్రామాణ్యవిరోధ స్తదవస్థ ఏవేత్యాశఙ్క్య తత్పరిహారాయ కల్పాన్తరమాహ-(యద్వే)త్యాదినా- వృత్తిః-శక్తిః, సాత్వస్మాచ్ఛబ్దాదయమర్థో బోద్ధవ్య ఇతీశ్వర సఙ్కేతరూపా, ప్రథమయా- ముఖ్యవృత్త్యా, ద్వితీయయా- గౌణవృత్త్యా. ... ... *

¶ ఇన్ద్రాగ్న్యాది శబ్దానామేవం వృత్తి భేదేన ద్వైవిధ్యే తైత్తిరీయకబహ్వృచ మన్త్రా నుదాహరతి-(తథాచమ మన్త్రవర్ణా) ఇతి- ఏతేషాం మన్త్రవర్ణానాం ముఖ్యవృత్త్యా పరమాత్మపరత్వం

న మాహు" రితిచ. ‡ అత్రప్రథమమన్త్రబ్రాహ్మణంతు "సప్రథమ స్సజన్ప్రాతి ర్విశ్వకర్మే త్యేవై నావాత్మన ఇన్ద్రియాజుహావురింద్రో హ్యేతాని రూపాణి క్రనిక్రదచర" దితి. తత్రేన్ద్రాగ్న్యాదిశబ్ద గౌణార్థ భూతానాం సహస్రాక్షత్వాది గుణక విగ్రహాణా మనిత్యత్వేపి తాదృశశబ్దముఖ్యార్థ భూతస్య ప్రాకృతదివ్య మఙ్గళ విగ్రహస్య భగవతో నారాయణస్య నిత్యత్వా త్తత్పరత్వే నైవేన్ద్రాగ్న్యాది వైదిక శబ్దజాతే ప్రామాణ్య మవిరుద్ధ మస్తీతి ధ్యేయమ్; ఏవం లౌకికశబ్దేష్వపి ద్రష్టవ్యమ్, § తస్మాదతః ప్రభవాదితి యుక్తమేవోక్తమ్. +స్యాదేత త్ప్రాక్సృష్టే రభావేనా నిత్యత్వా ద్వైదిక శబ్దానాం సృష్టికాలే నేన్ద్రాద్యాకార స్మారకత్వంసమ్భవతి, అతశ్చాతః ప్రభావాదితి యత్సమస్తస్య జగతో వైదికశబ్దప్రభవత్వముక్తం తదయుక్తమితిచే నైషదోషః, వర్ణానాం నిత్యతయాతద్ఘటితానాం వైదిక శబ్దా నామపినిత్యత్వాత్; నహివర్ణానాముత్పత్తి వినాశశాలిత్వం శక్య తేవక్తుమ్, ప్రత్యుచ్చారణమ్ " తఏతేవర్ణా" ఇతి *ప్రత్యభిజ్ఞానా త్స్రోతోజలవత్సాదృశ్యా త్ప్రత్యభిజ్ఞానమితి చేన్న, ¶ప్రమాణా న్తరేణప్రత్యభిజ్ఞానస్యబాధా దర్శనా

ద్యోతయితుం ప్రథమమన్త్రబ్రాహ్మణముదాహరతి- ‡ (అత్రప్రథమమన్త్ర బ్రాహ్మణన్త్వి)తి. ... *

§ ఏతావ దర్థావబోధకత్వా చ్ఛబ్ద ప్రభవతోక్తిం శ్లాఘతే - (తస్మా) దితి. ... *

+ వర్ణానా మనిత్యత్వ వాదినో వైశేషికా జగతో వైదిక శబ్ద ప్రభవత్వ మాక్షిపన్తి- (స్యాదేత) దిత్యాదినా.

* (ప్రత్యభిజ్ఞానా) దితి-పూర్వదృష్టంపునర్దృష్ట్వా౽యమితి యద్జ్ఞానంతదేవ ప్రత్యభిజ్ఞేతి చోచ్యతే.

¶ ప్రమాణా న్తరేణ- ప్రత్యక్షాదినా. నిత్యాశ్చే ద్వర్ణా స్సర్వ

త్; *వ్యఞ్జకాభావాదేవ సార్వకాలికాశ్రవణం తేషాముపపద్యతే, తతశ్చ వర్ణసముదాయాత్మకేభ్యో నిత్యేభ్యో వైదికేభ్యశ్శబ్దేభ్యో నియతదేవాది వ్యక్త్యాత్మకం జగత్ప్రభవతీతి యుక్తమేవోక్తమ్. ¶స్ఫోటవాదినస్తు శ్రోత్రేణక్రమేణ గృహ్యమాణానిమేవర్ణాస్స్ఫోటం నామార్థావబోధకం శబ్దవిశేషం వ్యఞ్జయన్తి, సనిత్య ఏవ సన్ స్ఫోటోర్థం ప్రత్యాయయతి, తదభిప్రాయేణోక్తమిహ నిత్యత్వమ్, శబ్దస్య తత్ప్రభవత్వంచ దేవాద్యాత్మకస్యజగత ఇత్యాహుః, తస్మాన్నిత్యేభ్యో వైదికేభ్య శ్శబ్దేభ్యో యథాపూర్వం నియతాకృతిక దేవాది వ్యక్తిజాతాత్మకం జగత్ప్రభవతీ త్యవిరుద్ధమ్.

—*౨౯ ॥ సూ ॥ అతఏవచ నిత్యత్వమ్. *—

తదేవం వేదే ప్రామాణ్య విరోధమాశఙ్క్య "అతఃప్రభవా" దితి విరోధం పరిహృత్య ప్రామాణ్యం నిత్యత్వంచ తస్మిన్ ప్రతిష్ఠాపితమ్, సమ్ప్రతితు తస్యస్థూణాని ఖనన్యాయేన నిత్యత్వం స్థిరీక్రియతే - (అతఏవే)తి = అతఏవ- నియతాకృతిక దేవాది వ్యక్తి జాతాత్మకస్య జగతో వేదశబ్ద ప్రభవత్వా త్కర్తు రస్మరణాచ్చ, మన్త్ర

ద్రోపలక్ష్యైరన్నిత్యత ఆహ - *(వ్యఞ్జకాభావా) దితి=తాల్వోష్ఠాది వ్యాపారో వర్ణాభివ్యఞ్జకః, తత్సత్త్వాసత్త్వాభ్యామేవ తేషాం కదాచిచ్ఛ్రవణం కదాచి దశ్రవణం చోపపద్యత ఇత్యర్థః.

¶ స్ఫుట్యతే శ్రూయమాణ వర్ణాత్మక శబ్దేనాభివ్యజ్యత ఇతిస్ఫోటః- అర్థావబోధక శబ్దవిశేషః, తమర్థ ప్రత్యాయకత్వేన వదన్తీతిస్ఫోటవాదినః, వైయాకరణా ఆహురిత్యనేన నిష్ప్రమాణకైస్తాదృశస్ఫోటాభ్యుపగమపక్షే స్వారస్యాభావం ద్యోతయతి.

తథాచ దేవానాం జన్మనాశవద్విగ్రహాఙ్గీకారేపి కర్మానుష్ఠానేశబ్దప్రామాణ్యేచ విరోధ గన్ధస్యాప్యభావాదస్త్యేవ తేషాం విద్యాధికార ఇతి సిద్ధమ్. ... *

బ్రాహ్మణమయస్య సమస్తస్య వేదస్యనిత్యత్వమేవప్రతిపత్తవ్యమ్, చశబ్దేన శ్రుతిస్మృతీ సూచయతి, తథాచశ్రుతిః ‘ వాచావిరూపనిత్యాసే’తి, తథా “శబ్దబ్రహ్మపరంబ్రహ్మ మమైతేశాశ్వతీతనూః” తథా “వేదోనారాయణస్సాక్షాత్స్వయమ్భురితి శుశ్రుమ” తథా “అజాన్హవైపృశ్నీం స్తపస్యమానాన్ బ్రహ్మస్వయంభ్వభ్యానర్షత్తఋషయో భవన్ తదృషీణామృషిత్వం తాందేవతా ముపాతిష్ఠన్తే”తి, అయమర్థః- అజాన్- అయోనిజాన్, తపోమాత్ర ప్రభావానిత్యర్థః ; తపస్యమానాన్-వేదసాక్షాత్కారాయతపః కుర్వాణాన్, పృశ్నీన్-తన్నామకాన్ఋషీన్, స్వయమ్భు-నిత్యత్వధర్మకమ్, బ్రహ్మ-వేదః, అభ్యానర్షత్-ఆభిముఖ్యేనసమవలోకయత్, తత్తస్మాత్కారణాత్, ఋషీణాంఋషిత్వంసమ్పన్నమ్, అథతేతాంవేద లక్షణాం దేవతా ముపాతిష్ఠన్తేతి, తథా మన్త్రవర్ణోపి “యజ్ఞేన వాచః పదవీయ మాయన్ తామన్వవిన్దన్నృషిషు ప్రవిష్టా” మితి*నిత్యతయాఋషిషు ప్రవిశ్య స్థితామేవ వాచ మన్వవిన్ద న్నిత్యర్థః - స్మరతి చైవం భగవాన్ బాదరాయణోపి “యుగాన్తేతహి౯తాన్వేదాన్ సేతిహాసా న్మహర్షయః । తపసాప్రయః పశ్య న్తిహ్యనుజ్ఞాతా స్స్వయమ్భువేతి” “అనాదినిధనానిత్యావాగుత్సృష్టాస్వయమ్భువా । ఆదౌవేదమయీదివ్యాయతస్సర్వాః ప్రవృత్తయ” ఇత్యాద్యాః, ¶ తతశ్చ వేదస్య నిత్యత్వ మవధర్తవ్యమ్,నచ “ అయంసోఅగ్నిరితి విశ్వామిత్రస్య సూక్తం భవతీ” త్యాదౌ విశ్వామిత్రాదికర్తృకత్వం

---

* మన్త్రవర్ణస్య తాత్పర్యార్థమాహ- (నిత్యతయే) తి = శబ్దార్థస్తు యజ్ఞేన - ప్రాక్తనసుకృతేన, వాచః- వేదస్య, లాభాయ, పదవీమ్-యోగ్యతామ్, ప్రాప్తాస్సన్తోయాజ్ఞికాస్తాంవేదలక్షణావాచమ్- నిత్యతయాఋషిషుస్థితామ్, అన్వవిన్దన్- లబ్ధవన్తఇతి .

¶ తతశ్చ- ఉదాహృత శ్రుతి స్మృతిభ్యామిత్యర్థః.

కేషాంచిన్మన్త్రాణాం శ్రూయతే, తస్మాత్తేషామనిత్యత్వం స్యాదితివాచ్యమ్, "అయంసో అగ్ని" రిత్యస్య సూక్తస్య విశ్వామిత్రదృష్టత్వా త్త్రైకాలికాఖ్యాన గోచరత్వాచ్చ హితత్సూక్తత్వం శ్రావయతి బ్రాహ్మణమ్, నహివైదికైర్విశ్వామిత్రాదిశబ్దైస్తదాకారంస్మృత్వాప్రజాపతినాసృష్టానాంవిశ్వామిత్రవసిష్ఠాదీనాంమన్త్రకృత్త్వం సంభవతి, § తస్మాద్వేదస్యనిత్యత్వమకల్ప్యమ్. ... ...

—* ౩౦ ॥ సూ ॥ సమాన నామరూపత్వా చ్చావృత్తా
వప్యవిరోధోదర్శనాత్స్మృతేశ్చ॥*—

స్యాదేతద్దైనం దినప్రళయస్య త్రైలోక్యమాత్ర గ్రాహితయా సత్యలోకే సద్భావేపి వేదస్యనప్రాకృతికప్రళయే సత్త్వోపపద్యతే, తథాచ తస్యార్థాస్మారకత్వాన్నిత్యత్వ విరోధ స్తదవస్థఏవేత్యేవం ప్రాప్తేబ్రూమః, ఏతత్కల్పసృష్టానాం దేవాదీనాంభూతభావికల్ప సృష్టదేవాది సమాననామరూపత్వాదేవ ప్రాకృతిక ప్రళయాదావావర్త్యమానేపి సృష్ట్యనుగుణార్థ స్మారకస్యా ఽవిరుద్ధమేవభవతి వేదస్య నిత్యత్వమ్, ఏతదుక్తంభవతి, తదానీంప్రకృతిజీవవత్పరమాత్మని వేదోన్తర్ధాయావతిష్ఠతే, సృష్ట్యాదౌతు భగవతఃప్రాదుర్భూయ దేవాసుర మనుష్యాదీనా మాకృతీ రనుస్మారయతి, తతస్తదనురోధేనేదం జగత్పరమాత్మానుగృహీతేన ప్రజాపతినా సృజ్యత ఇతి. కస్మాత్పునరిద మవగమ్యతే ? దర్శనాత్స్మృతేశ్చ – దర్శనం

---

§ యత్తు జల్పన్తి " పితా అపితాభవతీ " తిప్రక్రమ్య "వేదాఅవేదాభవన్తీ " తి వచనాది శ్శత ఏవాస్మాభిర్వేద స్యానిత్యత్వమితి విశ్వమిథ్యాత్వ వాదినస్తత్తుచ్ఛమ్, బహుభి శ్శ్రుతిస్మృతిభిర్వేదస్య నిత్యత్వావధారణాత్; ఉదాహృత వచన తాత్పర్యార్థస్తు నిష్పన్నవిద్యస్య పునర్జన్మాభావాన్న భూయసి పితృమత్త్వం భవతి, తస్య వేత్తవ్యార్థాభావాద్వే వేదజ్ఞాతవ్యార్థో నాస్తీతిచ.

తావచ్ఛ్రుతిః, సాతు "దేవాసురాదయః క్షుత్తః కల్పేస్మిన్ యేప్రకీర్తితాః। తఏవనామరూపాభ్యామాసన్మన్వన్తరాన్తరే ॥ అన్తర్హితాస్తేన్ద్రియార్థాయ హరయేవిహితాఞ్జలిః। సర్వభూతమయో విశ్వం ససర్జేదం సపూర్వవ" దితి. తథా "అహోరాత్రాణి విదధ ద్విశ్వస్య మిషతో వశీ - సూర్యాచన్ద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్ - దివంచ పృథివీంచాన్తరిక్ష మథో సువ" రిత్యాదికా. అత్ర "దేవాసురాదయః క్షుత్తే" రిత్యస్య వాక్యస్యాయమర్థః, అస్మిన్కల్పే అస్మిన్ మన్వన్తరేచ, యేదేవాసురాదయః ప్రకీర్తితాః - సర్వేషుభూతభావికల్పమన్వన్తరేషు, నామరూపాభ్యాంతఏవ- నామ-ఇన్ద్రాదినామ, రూపమ్- వజ్రహస్తత్వాది లక్షణంశరీరమ్, తాభ్యామ్. ప్రాయేణైతత్కల్ప దేవాదిసదృశా అన్యేజీవాఃకల్పాన్తరే దేవాసురాదయో భవన్తీతి. స్మృతిరపి "యథర్తుష్వృతులిఙ్గాని నామరూపాణిపర్యయే। దృశ్యన్తే తానితాన్యేవతథాభావాయుగాదిష్వి" త్యాదికా. తస్మాద్వేదనిత్యత్వేతత్ప్రామాణ్యేచనకిఞ్చిద్విరోధః, తతశ్చార్థిత్వాదిసమ్భవేన దేవాదీనామప్యస్తిపర బ్రహ్మోపాసనాధికార ఇతిస్థితమ్.

—*౩౦॥ సూ॥ మధ్వాదిష్వసమ్భవాదనధికారం జైమినిః.*—

పూర్వత్ర "తదుపర్యపిబాదరాయణస్సమ్భవా" దిత్యాదినాయో దేవేషు బ్రహ్మవిద్యాధికారః ప్రతిష్ఠితస్తం త్విదానీం స్థూణానిఖనన్యాయేనైవ చాలయిత్వా స్థిరీకర్తుం పునర్జైమినిమతముపన్యస్యతి. (మధ్వాదిష్వి) తి = తథాహి దేవానాం బ్రహ్మవిద్యాస్వనధికారం జైమినిరాచార్యో *మన్యతే, కుతః ? మధ్వాదిష్వసమ్భవాత్_ అస్తిహి కాచిన్మధువిద్యా ఛన్దోగైరామ్నాతా, తస్యామాదిత్యోమ

---

*అన్తరిక్షలోకరూపవంశదణ్డేద్యులోకాత్మకమధ్వపూపే దేవాదీనాం మోదకత్వాదాదిత్యో మధుత్వేన ధ్యాతవ్య ఇతిశ్రూయత ఇత్యర్థః.
తస్మాన్మన్యత ఇతిపూర్వేణయోజనీయమ్. అయమిహాశయః,

ధుత్వేన ధ్యాతవ్య ఇతి శ్రూయతే, తథాహి; వసవో రుద్రా ఆదిత్యా మరుతస్సాధ్యాశ్చేత్యేతే దేవగణాః పరిత ఉపవిశ్య తం మధు ముపజీవన్తి - ఈదృశే నోపాసనేన వస్వాది మహిమానం ప్రాప్నువన్తీతి. దేవానాం బ్రహ్మవిద్యాధికారాభ్యుపగమే తు విద్యాన్తరే విశేషా త్తస్యాః విద్యాయా అధికారః ప్రసజ్యేత, న చైషాం సమ్భవః. తథాహి వసవస్త్వాదిత్యం మధుత్వే నోపాసిత్వా కమన్యం వసు మహిమానం ప్రాప్నుయుః, తథా ఆదిత్యాశ్చ కమన్యమాదిత్యం మధుత్వే నోపాసీరన్ కతమం చాదిత్య మహిమానం ప్రాప్నుయుః, తస్మాత్ స్యాం విద్యాయాం మనుష్యాణాం సమ్భవత్యధికారః, తేషాం సామర్థ్యాది సద్భావాద్వస్వాది మహిమ ప్రాప్తిరప్యుపపత్తేశ్చ; అత స్త ఏవ భావినీభి ర్వస్వాదిసంజ్ఞాభి రిహోపదిశ్యన్తే, తస్మాద్దేవానాం బ్రహ్మవిద్యానధికారం జైమినిరమన్యత.

నహి విద్యాన్తరేవా పునరధికారస్స్యాత్ తేషాం విగ్రహవత్త్వాద్యభావాదిత్యాహ, ... *

—* ౩౨ ॥ సూ॥ జ్యోతిషిభావాచ్చ *—

నఖల్వాదిత్యోనామ కశ్చిచ్చేతనో విగ్రహవాన్ దేవోఽస్తి, కింత్వస్మిన్ పరిదృశ్యమానే జ్యోతిర్మణ్డలే భవత్యాదిత్యశబ్దప్రయోగః, ఏవం చన్ద్రాఙ్గారకాది మణ్డలేషు చన్ద్రాఙ్గారకాదిశబ్దప్రయోగః, తస్మాన్న తేషాం విగ్రహాదిసద్భావ మాదిత్యస్సూచయితుమర్హతి, అతో న తేషాం విద్యాన్తరేష్వధికారసమ్భవః. ... *

యది విగ్రహవతీ దేవతా స్యాత్తర్హి ఋత్విగాది వత్కర్మ

"ఇన్ద్రాగచ్ఛ హరివ ఆగచ్ఛ మేధాతిథే- మేషవృషణస్యమేనే- గౌరావస్కన్దిన్నహల్యాయై జార" ఇతి, "సోఽరోదీద్యదరోదీ త్తద్రుద్రస్య రుద్రత్వమ్ - త్వష్టా హతపుత్రోఽవీన్ద్రం సోమమాహ రత్తస్మిన్నిన్ద్ర ఉపహవ మైచ్ఛత తన్నోపాహ్వయత పుత్రం మేవధీరితి సయజ్ఞవేశ

(చం॥ వ్యా॥) సంకృత్య ప్రాసహా సోమమపిబత్తస్య యదత్యశిష్యత త్వ
ష్టాహవనీయముప ప్రావర్తయత్ స్వాహేన్ద్రశత్రుర్వర్ధస్వ" ఇతి, త
స్మాదస్యేన్ద్రశ్శత్రురభవత్ - "అగ్నేస్త్రయో జ్యాయాంసో భ్రాతర ఆ
సం తే దేవేభ్యో హవ్యం వహన్తః ప్రామీయన్త సోగ్నిరబిభేదిత్థం వావ
స్య ఆర్తిమారిష్యతీతి స నిలాయత సయాం వనస్పతిష్వ వసత్తాం పూ
తుద్రౌ యామోషధీషు తాగ్ం సుగన్ధి తేజనే యాం పశుషు తాం పేత్వ
స్యాన్తరా శృఙ్గే తం దేవతాః ప్రైషమైచ్ఛం తమన్వవిన్దన్ తమబ్రువన్
ఉప న ఆవర్తస్వ హవ్యం నో వహేతి సోఽబ్రవీద్వరం వృణై యదేవ గృ
హీతస్యాహుతస్య బహిః పరిధిస్కన్దాత్తన్మే భ్రాతౄణాం భాగధే
యమసదితి తస్మాద్యద్గృహీతస్యాహుతస్య బహిః పరిధిస్కన్దతి
తేషాం తద్భాగధేయం తానేవ తేన ప్రీణాతి సోమన్యతాస్థన్వన్తో
మే పూర్వే భ్రాతరః ప్రామైషతాస్థాని శాతయా ఇతి సయాని - అస్థా
న్యశాతయత తత్పూతుద్రురభవద్యన్మాంసముపమృతం తద్గుల్గులు యా
దేతాన్సమ్భారాన్ సమ్భరత్యగ్నిమేవ తత్సమ్భరతి - సోఽయంయావన
శ్చవై దేవాః ప్రాతర్యావాణశ్చాగ్నిహోత్రిణో గృహమాగచ్ఛన్తి -
తాన్యన్నతర్పయేత్ - ప్రజయా చ పశుభిశ్చ వ్యతిష్ఠేరన్ - యత్తర్పయే
త్ - తృప్తా ఏనం ప్రజయా పశుభిస్తర్పయేయు" రిత్యేవమాది మ
న్త్రబ్రాహ్మణాని, "దేవాన్ భావయతానేన తే దేవా భావయన్తు
వః । పరస్పరం భావయన్తశ్శ్రేయః పరమవాప్స్యథ॥ ఇష్టాన్భో
గాన్హి వో దేవా దాస్యన్తే యజ్ఞభావితాః । "ఇత్యాది స్మృతి వచ
నాని, లోకే వజ్రహస్తత్వాది విశిష్టేన్ద్రాది ప్రతిమాలేఖనాని చ దే
వానాం విగ్రహాదిమత్త్వే ఉపోద్బలకానీతి బోధ్యమితి. ఏతేనా పూ
ర్వస్య కర్మఫలప్రదత్వాఙ్గీకారేణ దేవానాం తదభావాద్విగ్రహా
దికం నాస్తీత్యేతదపి పరాస్తమ్, అపిచానుష్ఠానకాలే 'సహస్రాక్షో గో
త్రభిద్వజ్రబాహు' రితిమన్త్రార్థభూతేన్ద్రాది దేవవిగ్రహానుసన్ధాన

ణ్యుపలభ్యేత, అపిచైషాం విగ్రహవత్త్వే ఏకస్య యజమానస్య యాగే హవిస్స్వీకర్తుం గత్వా తదానీమేవాన్యేషాం యాగేషుగన్తుమశక్తత్వమామ్నాయతే "కస్యహవా దేవాయజ్ఞమాగచ్ఛన్తి కస్య వానబహూనాం యజమానానా" మితి. తతశ్చ సామర్థ్యాభావాత్తేషాంనవిద్యాధికారసమ్భవ ఇత్యేవంప్రాప్తే గాద్ధాన్తోభిధీయతే.

—* ౩౨ సూ ॥ భావంతు బాదరాయణోస్తిహి. *—

తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః, బాదరాయణస్త్వాచార్యో విద్యాధికార సద్భావం దేవానాం మన్యతే, కుతః? అస్తిహి- హి- యతః, తేషాంమన్త్రబ్రాహ్మణేతిహాస పురాణాదిభ్యోవిగ్రహవత్త్వమర్థిత్వాదికంచోపపాదిత మస్తి " తదుపర్యపి బాదరాయణస్సమ్భవా " దిత్యత్ర, ననహిమధువిద్యాయాం దేవానామనధికారఇతియుక్తమ్, తథా సతి త్రయ్యాం విద్యాయామనధికారః ప్రసజ్యేత, సత్యధికారస్తేషామామ్నాతః " తంపూషాధత్త శకం త్వష్టా ధత్త తం ధాతాధత్త అగ్నిష్టోమేనవై ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత తాం అగ్నిష్టోమే నైవపర్యగృహ్ణాత్- ప్రజాపతిరగ్నిమచినుత- పృథివీహోతా- ద్యౌరధ్వర్యుః- రుద్రోగ్నీత్- బృహస్పతిరుపవక్తా- అగ్నిహోతా-

---

స్యాపి ప్రయాజాదివ తత్కర్మాఙ్గత్వేన హేతుత్వ మభ్యుపగమ్య కర్మానుష్ఠానకాలో జైమినినా ద్వాదశాధ్యాయ తృతీయపాదే నిర్ణీతః, తచ్చేహ దేవానాం విగ్రహాదిమత్త్వ మవగమయతి, నసహి దేవానాం విగ్రహాద్యభావేమన్త్రార్థానుసన్ధానలక్షణేనాఙ్గేన కర్మ సంయుజ్యేత, తస్మాదస్త్యేవ విగ్రహాదికం దేవానా మిత్యేవమస్యవస్యమధువిద్యాధికారం తేషాం విద్యాన్తరాధికారోప పాదనేన సంసాధయతి - (నహిమధువిద్యాయా) మిత్యాదినా = త్రయ్యామపి విద్యాయామితి - కర్మానుష్ఠానేపీత్యర్థః, దేవానాం త్రయీవిద్యాధికారే ఆమ్నాయం ప్రమాణయతి - (తంపూషాధత్తే) త్యా

అశ్వినాధ్వర్యూ-త్వష్టాగ్నిత్_మిత్రఉపవక్తే'' త్యాదిషు. ¶అపిచ 'అగ్నిర్వా అకామయత ప్రజాపతిర్వా అకామయతె ' త్యాదిషు నక్షత్రేష్టిషు సర్వేషాం దేవానామధికార శ్శ్రూయతె, తత్రహి దేవతా యజమానయో రేకత్వేన దేవానాం విగ్రహవత్త్వంసిద్ధమ్, యచ్చోక్తం మనుష్యాణాం మధువిద్యాయామధికార ఇతి తదపిమన్దమ్, విరోధాత్; నహిసర్వదాభువమాశ్రితామనుష్యా ఆదిత్యస్యసమీపం గన్తుం శక్నువన్తి, కస్మాత్పున స్తత్పరిత ఉపవిశ్యతం మధుత్వేనోపాసీరన్, తేషాం ప్రాప్తవస్వాది మహిమత్వేపి తస్య భూయస్త్వసిషాధయిషయా ఽఽదిత్యోపాసనం చోపపద్యతె, యచ్చాప్యుక్తం పరిదృశ్యమానే జ్యోతిర్మణ్డలే విగ్రహవాన్ చేతన ఆదిత్యో నాస్తీతి తచ్చాప్యసఙ్గతమ్, ' ధాతాకృతస్థలా హేతిర్వాసుకీ రథకృన్మునిః। పులస్త్యస్తుమ్బురు రితి మధుమాసంనయన్త్యమీ'ఇత్యాదిభి శ్చేతనగ

దినా = ఆదినా ''ఆదిత్యావా అస్మాల్లోకాదముం లోకమాయన్తే ముష్మిన్ లోకేవ్యతృష్యన్త ఇమంలోకం పునరభ్యవేత్యాగ్ని మాధాన్యైతాన్ హోమానజుహవుస్త ఆధ్నువంతే సువర్గం లోకమాయ''న్నితిశ్రుతిర్గ్రాహ్యా- ¶నక్షత్రేష్టివిధిశ్చ దేవతాయజమానయో రైక్యోపదేశేన యజమాన వాచకాగ్న్యాది శబ్దానామివ దేవతా వాచకాగ్న్యాది శబ్దానామపి స్వవ్యతిరిక్త సుప్రసన్న విగ్రహవద్దేవతా వాచకత్వం సాధయన్ శబ్దస్వరూప దేవతాపక్షం సుతరాం బాధతఇత్యాహ - (అపిచాగ్నిర్వా అకామయతే) త్యాదినా = మనుష్యాణాం మధు విద్యాధికారం నిరాకృత్య విగ్రహాదిమత్త్వాద్వస్వాది దేవానామేవ తంసాధయతి - (యచ్చోక్త) మిత్యాదినా - పరిదృశ్యమాన జ్యోతిర్మణ్డలే విద్యమానోవిగ్రహవానాదిత్యాఖ్య శ్చేతనః కేనవాపిధాతుం శక్యత ఇత్యాశయేనాహ- (యచ్చాప్యుక్తం పరిదృశ్యమాన) ఇత్యాదినా - అపిశబ్దేన ఆదిత్యప్రతిషేధో మహాన

తేషు పతితానాం విగ్రహవతాం లోక యాత్రాతి వాహికానాం ధాత్రాదీనాం ద్వాదశానా మాదిత్యానాం పరిదృశ్యమాన జ్యోతి ర్మణ్డల వృత్తిత్వావగమాత్; తతశ్చ తేషాం చేతనత్వమేవోచితమ్, ఏవంచవస్వాదిగణే ష్వన్తర్గతపతితానా మాదిత్యోపాసన మవిరుద్ధమ్, య ఆదిత్యో యస్మిన్మాసే శ్రీహరిణా నియుక్తస్సన్ లోకయాత్రా మతివహతి తం తస్మిన్మాసే తదితరే ఆదిత్యా ఉపాసత ఇత్యేవం ప్రతిమాస ముపాస్యోపాసక విభాగోపపత్తి సమ్భవాత్; తథాచ తేషాం విద్యాధికారశ్చాలయితు మశక్యః, తస్మాద్దేవానాం పరబ్ర హ్మోపాసనాధికార సద్భావం బాదరాయణ ఆచార్యోమన్యత ఇ తి సాధ్వేతద్వ్యాహృతమ్. ... ※

౬॥ దేవతాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౮॥

—※{ ౩౩॥ సూ॥శుగస్యతదనాదరశ్రవణాత్తదా ద్రవణాత్సూచ్యతేహి }※—

మనుష్యాధికారత్వా దిత్యత్ర యథా దేవానాం ప్రసఙ్గా త్తే షాం బ్రహ్మవిద్యాధికారో విచారిత స్తథా సమ్ప్రతి మనుష్యత్వా విశేషేణ శూద్రస్యాపి ప్రసక్తత్వా త్సవిచార్యతే, కిమస్య బ్రహ్మవి

న్యాయ్య ఇతి సూచయతి- ఆదిత్యానాం ప్రతిమాస ముపాస్యోపా సక భావోపపత్తిమాహ - (యఆదిత్యోయస్మి) న్నితి- ఇదముప లక్షణమ్, "సాపదుర్వాససోవిద్యాందేవహూత్యాంప్రతోషితాత్। సాచవీర్య పరీక్షార్థమాజుహావరవింభువి" త్యాదౌ, "ప్రథయాదే వహూతాఖ్య విద్యాప్రయోగమాత్రేణ తస్యాఆదిత్యాసన్నిధానా వాప్తిశ్రవణ మపి పరిదృశ్యమాన జ్యోతిర్మణ్డలే సుప్రసన్న విగ్రహ వాన్ చేతనఆదిత్యోస్తీత్యత్ర మానమితి ద్రష్టవ్యమ్.అ॥౬॥సూ॥౮॥

అస్యాధికరణస్య ప్రాగధికరణేన దృష్టాన్తసఙ్గతిమాహ-(మ నుష్యాధికారత్వా దిత్యత్రే) తి - శూద్రం విషయీకృత్య సన్దిగ్ధే

ద్యాధికారోస్తి? కింవా నాస్తి? ఇతీహ భవతి విశయః? *కింపున
రత్ర యుక్తం ప్రతిభాతి శూద్రస్యాప్యధికారోస్తీతి? కుతః? తస్యా
ప్యర్థిత్వ సామర్థ్య సద్భావాత్; ¶విద్యాయా అధ్యయ నాపేక్ష
త్వేపి తదప్యస్తి శూద్రస్య, అతఏవహి సంవర్గ విద్యాయాం జా
నశ్రుతిం పౌత్రాయణం శుశ్రూషన్తం శూద్రం రైక్వో వేదోక్తాం
బ్రహ్మవిద్యాం గ్రాహయామాసేతి శ్రూయతే, 'ఆజహారేమా
శ్శూద్రానేనైవముఖేనాలాపయిష్యథే" తి. అత్రహి విద్యార్థి
నిజానశ్రుతౌ శూద్రేత్యామన్త్రణం శూద్రస్యా ధ్యయనాధికారే లి
ఙ్గమ్, తస్మాచ్ఛూద్రో విద్యాయా మధిక్రియత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్ర
తిబ్రూమః, నతావచ్ఛూద్రస్య విద్యాధికారో యుక్తః, కుతః? వే
దాధ్యయనాభావాత్; అధీతవేదోహితదర్థా నవగత్య తద్విహితా
సువిద్యాస్వధిక్రియతే, నచశూద్రస్యాస్తివేదాధ్యయనమ్; అధ్యయన
స్యోపనయనసాపేక్షత్వాత్; అతఏవ శ్రూయతే " యజ్ఞోపవీ త్యే
వాధీయీతే" తి. నచశూద్రస్యాప్యుపనయనమ్,ఉపనయనస్యత్రై
వర్ణిక విషయత్వాత్; తథాచస్మర్యతే, 'గర్భాష్టమేషు బ్రా
హ్మణముపనయీత గర్భైకాదశేషు రాజన్యం గర్భద్వాదశేషు వై
శ్య" మితి. †యత్తూక్త మర్థిత్వాదికం తస్యాస్తీతి తన్నేత్యుచ్యతే,
వైదికస్యైవ సామర్థ్యాదే ర్విద్యా సహకారిత్వా వధారణాత్;

కిమస్యేతి పూర్వపక్షమాహ - *(కింపునరత్రే) త్యాదినా= అర్థి
త్వమ్ - నిశ్శ్రేయసాకాంక్షిత్వమ్, సామర్థ్యమ్-వాగాదికరణపుష్క
ల కళేబరవత్త్వమ్. ... ...

¶నను బ్రహ్మవిద్యాయా వేదవిహితత్వా ద్వేదాధ్యయనాధికా
రిణమేవ సాస్వస్యామధికారమేత్, తథాచ శూద్రస్యాధ్యయనా
ద్యధికారాభావాన్నవిద్యాధికారఇత్యతఆహ- (విద్యాయా)ఇతి.

†అర్థిత్వాదిక మిత్యత్రాదినా సామర్థ్యం గ్రాహ్యమ్.

శూద్రస్య త్వర్థిత్వాదికం లౌకికమ్, అతఏవ "అమన్త్రోయజ్ఞో హ్యస్తేయ" ఇతి, తథా "తస్మాచ్ఛూద్రోయజ్ఞేనవక్లృప్త" ఇత్యాది శ్రుతిస్తస్య వైదిక కర్మాధికారం నిరాకుర్వతీ వేదాధ్యయనం బ్రహ్మవిద్యాధికారంచ వారయతి, యత్పునరుక్తం సంవర్గ విద్యాయాం శూద్రేత్యామన్త్రణం శూద్రస్యాధ్యయనాద్యధికారేలిఙ్గమితి తదప్యాచార్యస్స్పష్టం నిరాచష్టే- (శుగస్యే) తి-ఆత్రేయమౌపనిషదీగాథా, జానశ్రుతినామ్నో రాజ్ఞః కదాచిన్నైదాఘి

నవిద్యతే మన్త్రో - వేదాధ్యయనమ్, యజ్ఞ - స్తద్విహిత కర్మానుష్ఠానంచ, యస్యస అమన్త్రయజ్ఞః, అస్తేయః - చౌర్యాదిరహితః, అనవక్లృప్తః- ఉపనయనాదిలక్షణ సామర్థ్యరహితః.

ఇత్థం సూత్రేణార్థోక్తంసిద్ధాన్తముపపాద్యసూత్రాక్షర వ్యాఖ్యానేన విద్యార్థిని జానశ్రుతౌ శూద్రేత్యామన్త్రణస్య శూద్రవిషయక వేదాధ్యయనాధికార లిఙ్గతా నిరాసముపపాదయితుంసూత్రమవతారయతి - (యత్పునరుక్త) మిత్యాదినా = సూత్రార్థావగాహనోప యోగినీం గాథామాహ- (ఆత్రేయమౌపనిషదీగాథే) త్యాదినా = ఔపనిషదీ- ఉపనిషత్ప్రోక్తా. సాతు "జానశ్రుతిర్హపౌత్రాయణః శ్రద్ధాదేయో బహుదాయీ బహుపాక్య ఆస సహసర్వత ఆవసథాన్మాపయాఞ్చక్రేసర్వతఏవ మేఽన్నమత్స్యన్తీతి ॥ అథహహగ్ సానిశాయా మతిపేతుస్తద్ధైవగ్ హగ్ సోహగ్సమభ్యువాద హోహోయిభల్లాక్ష భల్లాక్షజానశ్రుతేఃపౌత్రాయణస్య సమందివా జ్యోతిరాతతం తన్మాప్రసాఙ్క్షీస్తత్త్వా మాప్రధాక్షీరితి ॥ తముహపరఃప్రత్యువాచకమ్వరఏనమేతత్సన్తగ్ సయుగ్వానమివ రైక్వమాత్థేతి యోనుకథగ్ సయుగ్వా రైక్వఇతి ॥ యథాకృతాయ విజితాయాధరేయాఃసంయన్త్యేవమేనగ్ సర్వం తదభిసమేతి యత్కించ ప్రజాస్సాధుకుర్వన్తి యస్తద్వేదయత్సవేద

క రాత్రౌ ప్రాసాద తలేశయానస్య తదీయాన్నదాతృత్వాది సద్గుణ గణ శీలయన్తి తౌ మునయో బ్రహ్మవిద్యాయాం శ్రద్ధా ముత్పాదయితుం హంసాభూత్వా తత్పురతస్సమాగత్యోపవివిశుః, తత్రాగ్రేసరం హంసమన్యోహంస స్తస్య రాజ్ఞశ్శృణ్వత ఉవాచ, 'భోభోయి

సమమైతదుక్తఇతి ॥ తదుహజానశ్రుతిః పౌత్రాయణ ఉపశుశ్రావ సహసంజిహాన ఏవక్షత్తార మువాచాఙ్గారేహ సయుగ్వాన మివ రైక్వమాత్థేతి యోనుకథగ్ం సయుగ్వారైక్వ ఇతి ॥ యథాకృతాయ విజితాయాధరేఽయాస్సంయన్త్యేవ మేనగ్ం సర్వం తదభిసమేతి యత్కించ ప్రజాస్సాధుకుర్వన్తి యస్తద్వేదయత్సవేదసమమైతదుక్త ఇతి ॥ సహక్షత్తాఽన్విష్య నావిదమితి ప్రత్యేయాయతగ్ంహోవాచ యత్రారే బ్రాహ్మణస్యాన్వేషణా తదేనమర్ఛేతి ॥ సోధస్తా చ్ఛకటస్య పామానంకషమాణముపోపవివేశ తగ్ంహాభ్యువాదత్వంను భగవస్సయుగ్వా రైక్వఇత్యహగ్ం హ్యరా౩ఇతిహ ప్రతిజజ్ఞేసహక్షత్తాఽవిదమితి ప్రత్యేయాయ ॥ తదుహజానశ్రుతిః పౌత్రాయణః షట్ఛతాని గవాంనిష్కమశ్వతరీరథం తదాదాయ ప్రతిచక్రమేతగ్ం హాభ్యువాద ॥ రైక్వేమానిషట్ఛతాని గవామయం నిష్కోఽయ మశ్వతరీరథోఽనుమఏతాం భగవోదేవతాగ్ం శాధియాందేవతాముపాస్స ఇతి ॥ తముహపరః ప్రత్యువాచాహ హారేత్వాశూద్ర తవైవసహ గోభిరస్త్వితి తదుహపునరేవ జానశ్రుతిః పౌత్రాయణస్సహస్రం గవాం నిష్కమశ్వతరీరథం దుహితరం తదాదాయ ప్రతిచక్రమే ॥ తగ్ంహాభ్యువాదరైక్వేదగ్ం సహస్రంగవామయం నిష్కోఽయ మశ్వతరీరథ ఇయంజాయాయం గ్రామోయస్మిన్నాస్సేఽ న్వేవమాభగవశ్శాధీతి ॥ తస్యాహముఖ ముపోద్గృహ్ణన్నువాచాజహారేమాశ్శూద్రానేనైవ ముఖేనాలాపయిష్యథా ఇతితే హైతే రైక్వపర్ణానా మమహావృషేషు యత్రాస్మా ఉవాస సతస్మైహోవాచ.

భల్లాక్ష భల్లాక్షకిం నపశ్యసి, జానశ్రుతేరస్య తేజస్స్వర్గం వ్యాప్య స్థితం తత్వాం ధక్ష్యతినగచ్ఛేతి, అథ తమగ్రేసరః ప్రత్యువాచ కమ ష్యేనం వరాకం విద్యావిహీనం సన్తమరేసయుగ్వానం రైక్వ మివై వం వచనమాత్థరైక్వస్యహి బ్రహ్మనిష్ఠస్య తేజో దురతిక్రమం నా స్య బ్రహ్మవిదః, అత స్తమేవ శ్లాఘయేత్యుక్త్వాస్వయం రైక్వ మ హర్షిం తుష్టావ, తత్రైవ జానశ్రుతీ రాజాహంసో క్త స్వ విష యానాదరవాక్య శ్రవణా ద్విద్యా విహీనం స్వాత్మానం శోచ వి ద్యాగమార్థం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠం రైక్వం మహర్షిం క్షత్రి ముఖే నాన్విష్యోపలభ్యతం సపారిబర్హం స్వదుహితరముపహృత్యప్ర పద్యత, సతురైక్వ శ్శోచ స్తం రాజానం దృష్ట్వా శూద్రే త్యామ న్త్ర్యవిద్యాం గ్రాహితవానితి. యువాగ స్త్రీ శకటతయా సహ వర్తతఇతి, తథా*సోయ మేవార్థ శ్శుగ స్యేత్యనేనసూత్రేణో చ్యతే, హి- యస్మాత్, అస్య- జానశ్రుతి నామకస్య రాజ్ఞః, తద నాదర శ్రవణాత్- హంసోక్త స్వ విషయకా నాదర వాక్య శ్రవ ణాత్, తదా- తత్రైవ, రైక్వాచార్యం ప్రత్యాద్రవణాత్ - దుక్రి త మాగతత్వాత్, విద్యావైకల్యేన సంజాతాశుక్ - శోకః, సూ చ్యతే, రైక్వోక్తేన శూద్రేత్యా మన్త్రణేనేతి శేషః; §తతశ్చేహశు చారైక్వ మభిదుద్రావే త్యవయవార్థ సమ్భవాచ్ఛూద్రశబ్దోయౌగి కోవగమ్యతే, నతురూఢః, రూఢ్యర్థ స్యేహాసమ్భవాత్;

---

* ప్రోక్తాంగాథాంసూత్రార్థావగాహనేన సంయోజయతి- (సోయమేవార్థ) ఇతి - సః- ఉపదర్శితగాథోక్తః.

§ ఏవం సూత్రవ్యాఖ్యానేన శూద్రశబ్దస్య యౌగికత్వం సమ్పన్న మిత్యాహ - (తతశ్చే) తి- శోకసూచనా దిత్యర్థః , తథాచస మ్భవతి యౌగికార్థే శూద్రశబ్దస్య రూఢ్యర్థస్త్యాజ్య ఇతిభావః.

అస్యాధికరణస్యా పాత్రేప్రమాదిక విద్యాప్రదానా ప్రస

తస్మాదిహశూద్రశబ్దేనజానశ్రుతినామకఃక్షత్రియఏవోచ్యతే, ఏవంచ సతి కథం చతుర్థ వర్ణ స్యాధ్యయ నాద్యధికార ప్రసక్తిః,† తస్మాచ్ఛూద్రస్య విద్యాధికారో నాస్తీతి నిశ్చీయతే.

—* ౩౪ ॥ సూ ॥*క్షత్రియత్వావగతేశ్చ *—

ఇతశ్చ శూద్రేత్యామన్త్రణం నవర్ణ చతుర్థస్యాభిధాయకం భవతి, యస్మాచ్ఛూద్రేత్యామన్త్రణ ప్రకరణోపక్రమే 'జానశ్రుతిర్హ పౌత్రాయణః శ్రద్ధాదేయో బహుదాయీ" త్యాదౌ శ్రూయమాణై రన్న గోదానాదిభిః క్షత్తృప్రేషణ గ్రామదానాదిభిశ్చ గుణైరస్య జానశ్రుతేః క్షత్రియత్వమేవావగమ్యతే, తస్మాన్న శూద్రస్య విద్యాధికార శ్శఙ్క్యః. ... ... *

—*౩౫॥సూ॥ ఉత్తరత్రచైత్రరథేనలిఙ్గాత్.*—

§ ఇతశ్చైతదామన్త్రణంసజాతిశూద్రపరమ్, యత్కారణముత్తరత్ర శూద్రేత్యామన్త్రణ ప్రకరణోపరిచ ‡"అథహశౌనకంచ కాపేయమభిప్రతారిణం చకాక్షసేనిం సూదేన పరివేష్యమాణౌ బ్రహ్మచారీబిభిక్షే" ఇత్యత్రచైత్రరథేనాభిప్రతారిణాక్షత్రియేణ ¶సమభి

క్తిః ఫలమితిసూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి- †(తస్మా)దితి.

*ఇహశూద్రశబ్దస్యయౌగికత్వేలిఙ్గమాహ-(క్షత్రియత్వావగతేశ్చే)తి.

§ సంవర్గవిద్యావిధ్యనన్తరారబ్ధార్థవాదముదాహృత్యైద మపి సూత్రం వ్యాచష్టే - (ఇతశ్చైతదామన్త్రణ) మిత్యాదినా- శూద్రేత్యామన్త్రణ మిత్యర్థః. ... ...*

‡ (అథహే) తి - సంవర్గవిద్యావిధ్యనన్తరమిత్యర్థః, శౌనకమ్ - శునకస్యాపత్యమ్, కాపేయమ్_ కపిగోత్రాపత్యమ్, చకాక్షసేనిమ్- చకక్షసేన సుతమ్, అభిప్రతారినామానమ్, చైత్రరథం రాజానం భోజనార్థముపవిష్టౌ సూదేనపరివేష్యమాణౌ భోక్తుకామౌతౌ కశ్చిద్వటురాగత్య భిక్షితవానిత్యర్థః. ¶సమభివ్యాహారః-

హారలిఙ్గాచ్చాస్య జాన శ్రుతేః క్షత్రియత్వమ వగమ్యతే, అభి ప్రతారిణశ్చైత్రరథత్వంతు *కాపేయ సాహచర్యశ్రుతేర్గమ్యతే, తథాచ ఛాన్దోగ్యే ప్రకరణాన్తరే శ్రూయతే "ఏతేన వై చిత్రరథం కాపేయా అయాజయన్ తస్మా చ్చైత్రరథో నా మైకః క్షత్ర పతిర్జాయత" ఇతి. అత్రైతదుక్తం భవతి, కాపేయేన శౌనకేన యాజితాచ్చిత్రరథాత్ క్షత్రియపతిరభి ప్రతారి నామక ఉత్పన్నః, అతోఽస్యాభిప్రతారిణ శ్చైత్ర రథత్వం సమ్పన్నమ్, తస్యాభి ప్రతారినామకస్య చైత్రరథస్య సంవర్గవిద్యావిధ్యనన్తరం శ్రూయమాణార్థవాదే "అథ శౌనకంచకాపేయ మభిప్రతారిణం చే" త్యదనావసరే కాపేయేన విప్రేణసహ యోగాదభిప్రతారీ క్షత్రియఇత్యధ్యవసితమ్, అత స్తద్విధి ప్రకరణే శ్రూయమాణో జానశ్రుతిరపిక్షత్రియఇతినిశ్చీయతఇతి.తస్మాచ్ఛూద్రస్యవిద్యాధికారోనాస్త్యేవ.

—*౩౬॥సూ॥ ¶సంస్కారపరామర్శాత్తదభావాభిలాపాచ్చ*—

సమీపపాఠః, తదేవలిఙ్గమ్- జ్ఞాపకమ్, తస్మాదిత్యర్థః, సంవర్గవిద్యావిధ్యర్థవాదయోః శూద్రప్రసక్తి లేశోఽపినాస్తీతిభావః.

*(కాపేయసాహచర్యశ్రుతే)రితి- కాపేయః- చిత్రరథయాజకో బ్రాహ్మణోత్తమః, తత్సాహచర్యమ్ - తేన సహసంసర్గః, తద్జ్ఞాపక శ్రుతేరిత్యర్థః. ఏతేన- ద్విరాత్రేణేత్యర్థః, తస్మాత్- చిత్రరథాత్, తథాచ "అథహశౌనకంచకాపేయమభిప్రతారిణంచే" త్యత్ర చిత్రరథ యాజక కాపేయ యోగేనాభిప్రతారిణ శ్చైత్రరథత్వక్షత్రియత్వాధ్యవసాయా త్తత్పూర్వత్రపఠితస్య జానశ్రుతేరపి క్షత్రియత్వమధ్యవసితమిత్యాహ- (అత్రైతదుక్తంభవతీ)త్యాదినా.

¶ అధ్యయనాఙ్గ ముపవీతోపనయనాదికం శూద్రస్యనాస్తీత్యధికరణసూత్రేణసూచితమ్, ఇదానీంతదప్యత్రశూద్రశబ్దస్యయౌగికత్వే పునర్లిఙ్గాన్తరంభవతీత్యాశయేనాహ- (సంస్కారపరామర్శా)దితి.

ఇతశ్చ శూద్రస్యాధ్యయనాద్యధికారో నాస్తీత్యవగమ్యతే, యస్మాద్వేదాధ్యయనాదేః "యజ్ఞోపవీత్యేవాధీయీత యాజయేద్యజేత వా యజ్ఞస్యే"తి, 'దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవ ఉపనయే సా'వితి చోదితోపనయనాది సంస్కారాపేక్షత్వం పరామృశ్యతే, యస్మాచ్చ 'న శూద్రే పాతకం కిఞ్చిన్న చ సంస్కారమర్హతీ'తి శూద్రస్యోపనయనాది సంస్కారాభావశ్చాభిలప్యతే,§ శూద్రస్య స్వత ఏవ పతితత్వాన్నిమ్నే శయానస్య పతనమివ పాతకం నాస్తీత్యభిప్రేత్య 'న శూద్రే పాతకం కిఞ్చి'దిత్యేతద్వాక్యముదాహృతమ్, తస్మాచ్చాస్యాధ్యయనాధికారో నాస్త్యేవేతి నిశ్చీయతే.

—* ౩౭ ॥ సూ ॥ ? తదభావనిర్ధారణే చ ప్రవృత్తేః *—

¶ చశబ్దోఽవధారణే, "నైతదబ్రాహ్మణో వివక్తుమర్హతి సమిధం సోమ్యాహరోప త్వా నేష్యే న సత్యాదగా" ఇత్యత్ర స్వమాతుర్ముఖాచ్ఛ్రుతం సత్యవచనం విజ్ఞాపితవతస్సత్యకామస్య శూద్రత్వాభావనిర్ధారణే జాతే సత్యనన్తరమేవ గౌతమస్తముప

---

§ ఉపనయనాదీత్యత్రాదినా గురుశుశ్రూషాదయో గ్రాహ్యాః, అభిలప్యతే- స్మర్యత ఇత్యర్థః. ... ...*

§ నను శూద్రస్య పాతకాభావే కథం తాద్వర్ణ్యమ్? అత ఆహ- (శూద్రస్య స్వత ఏవే) తి- అతస్తాద్వర్ణ్యం తస్యేతి భావః .

? నను జబాలాయాః పుత్రోఽజ్ఞాతస్వగోత్రం సత్యకామాఖ్య 'ముప త్వా నేష్య' ఇత్యుక్త్వా గౌతమ ఉపనిన్య ఇతి శ్రూయతే, అజ్ఞాతస్వగోత్రత్వమస్య సత్యకామస్య శూద్రత్వమపి సూచయతి, తస్మాచ్ఛూద్రస్యాప్యస్త్యుపనయనాది సంస్కార ఇత్యత ఆహ- (తదభావే) తి-

¶ 'నైతదబ్రాహ్మణో వివక్తుమర్హతీ'తి శ్రుతేరయమర్థః, సత్యకామః కిల బాల్యే మృతపితృకో జబాలాభిధాం స్వమాతరమపృచ్ఛత్, అహం కింగోత్రోఽస్మి? ఇతి, తం ప్రత్యువాచ మాతా, భర్తృ

సీయాధ్యాపయితుం ప్రవర్తతేతి దృశ్యతే, ¶తస్మాదస్యానధికారః.

—* ౩౮॥సూ॥§ శ్రవణాధ్యయన ప్రతిషేధాత్ *—

‘పద్యుహవా ఏతచ్ఛ్మశానం యచ్ఛూద్రస్తస్మాచ్ఛూద్రసమీపే నాధ్యేతవ్య’ మితి, ‘స్త్రీ శూద్ర ద్విజ బన్ధూనాం త్రయీనశ్రుతి గోచరే’ తిచ తస్య వేదశ్రవణమపి ప్రతిషిధ్యతే, తతశ్చ శ్రవణానర్హస్య శూద్రస్యకైముత్యన్యాయేనా † ధ్యయనాదీని ప్రతిషిద్ధానీతి సిద్ధమ్. ... ... *

ఉశుశ్రూషా వ్యగ్రతయాఽహమపి తేపితుర్గోత్రం నవేద్మీతి జాబాలానామాహమస్మి సత్యకామో నామత్వమసి, వత్సైనతావ దహం జానామీతి, అథోపసదనార్థీ సజాబాలో గౌతమం ప్రతిపద్య తేన కిం గోత్రోఽసీతి పృష్టస్తం ప్రత్యువాచ, నాహంమే గోత్రం వేద్మి, నచ మేమాతా, పరం త్వేవ మవోచన్మాంమాతా, ఉపనయనార్థమాచార్యం ప్రాప్య జాబాలోఽహం సత్యకామనామాస్మీతి బ్రూహీతి, అనేనసత్యవచనేన సత్యకామస్య శూద్రత్వాభావం నిర్ధార్య గౌతమస్తం ప్రత్యాహ, ఏతత్సత్యవచన మబ్రాహ్మణో వక్తుమర్హతీతి, త్వంతు బ్రాహ్మణత్వాదేతత్సత్యం బ్రూషే, హేసోమ్య - సోమపానార్హ, సత్యాన్నాగాః - సత్యం నత్యక్తవానసీత్యర్థః, అతస్త్వాముపనేష్యే, తదర్థం సమిధం దణ్డాదికమాహరేతి. ¶ఏవం తస్యశూద్రత్వాభావంనిర్ధార్య గౌతమస్య తదుపనయనాది ప్రవృత్తేర్లిఙ్గాచ్చ నశూద్రస్యాధ్యయనాద్యధికారఇతిసూత్రార్థ ముపసంహరతి - (తస్మాదస్యే)తి. ... ...

§ శ్రుతిత్యాశ్రవణాది ప్రతిషేధాచ్చాస్యానతదధికార ఇత్యాహ - (శ్రవణే)తి = పద్యుహవేతి- పద్యు- పాదయుక్తమ్, శూద్రఇతి యస్తదేతత్సంచరిష్ణుస్మశానమేవేతి యోజనీయమ్.

† అధ్యయనాదీత్యాదినాఽర్థావగతిం ప్రతిషేధతి, తథా

—* ౩౯॥సూ॥* స్మృతేశ్చ *—

ప్రమాదాద్వేద శ్రవణాదిప్రసక్తౌ శూద్రస్య §దణ్డస్స్మర్యతే
" అథహాస్య వేద ముపశృణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్ర పరిపూరణ
ముదాహరణే జిహ్వాచ్ఛేదో ధారణే†శరీర భేద " ఇతి. నన్వేవంచేత్త
ర్హి కథం తస్యాభ్యుదయాధిగమ ఇతి చేద్భారతాది శ్రవణైస్తస్య తద
ధిగమ ఇతి ప్రాగేవావోచామ , తస్మాచ్ఛూద్రస్య వేదాధ్యయన
తద్విహిత కర్మాధికారో నాస్త్యేవ,కింతు త్రైవర్ణికానాం దేవా
నాంచ వేదాధ్యయన తద్విహిత కర్మాధికార భగవదుపాసనాధి
కారసమ్పత్తిరస్తీతి ¶జ్ఞేయమ్.

౭॥ అప శూద్రాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౭॥

—* ౪౦॥ సూ॥ కమ్పనాత్ *—

+అథేదానీంప్రకృతస్యోపాస్యస్య భగవతో మాహాత్మ్యాభివ్య

చ స్మృతిః "నశూద్రాయమతిందద్యా" దిత్యాదికా- శూద్రాయ న
కదాచిదపి వేదతదఙ్గాద్యర్థం గ్రాహయేదితి స్మృత్యర్థః, ప్రమా
దాద్వేదవాక్య శ్రవణప్రాప్తౌ శూద్రస్య దణ్డశ్రవణాత్;* భవతి
చేహదణ్డస్మృతిరిత్యాహ- (స్మృతేశ్చే)తి. *

§ దణ్డః-ప్రాయశ్చిత్తమ్. త్రపుజతుభ్యామ్ - వహ్నినాద్రవమా
ణ సీసలాక్షాభ్యాం కర్ణవివరద్వయ సమ్పూరణం ప్రాయశ్చిత్తమి
త్యర్థః. † శరీర భేదః- హృదయవిదారణమ్,తత్ర ధృతత్వాత్;

¶ అధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా)దితి. అ॥౭॥ సూ ॥౭॥

+ అస్య ప్రాసఙ్గికేన పూర్వాధికరణేనసఙ్గతిమనపేక్ష్య తత్ప్రా
క్తన దహరాధికరణేనోపోద్ఘాత సఙ్గతిమాహ - (అథేదానీం ప్ర
కృతస్యే)తి = అథ - ప్రాసఙ్గిక విచారానన్తరమ్, ప్రకృతస్య -
దహరవిద్యోపాస్యత్వేన ప్రస్తుతస్య, మాహాత్మ్యమ్- వీర్యశౌర్యా
ద్యగణ్యగుణగణ పరిపూర్ణత్వరూపమ్, తస్యాభివ్యఞ్జనమ్ - ప్రకట

ష్ఠానార్థం విచార మనువర్తామహే, *తత్రేదమామ్నాయతే "ఉరు
క్రమస్యాఙ్ఘ్రిరుపర్యుపర్యధో మహాజనాభ్యాం తపసః పరంగత"
ఇతి. ఏతదుపరిష్టాచ్చామ్నాయతే §"సత్యంసమిత్యాబ్జభవో నఖే
న్దుభిర్హతస్వధామద్యుతి రావృతోఽభ్యగా" దితి. కిమిహాచిన్త్యా
ద్భుత వివిధ శక్తిర్భగవానురుక్రమ స్సత్యలోక పర్యన్తమఙ్ఘ్రింప్రో
న్నమితవాని త్యవగమ్యతే? కింవా ఽణ్డభిత్తి పర్యన్తం ప్రోన్న మిత
వాన్? ఇతి సంశయే ప్రాప్తే బ్రూమః, అణ్డభిత్తిపర్యన్తం ప్రోన్న
మితవానితి, కస్మాత్? కమ్పనాత్- "విష్ణోర్ను వీర్యగణనాం కత
మోఽర్హతీహ యః పార్థివాన్యపి కవిర్విమమేరజాంసి। చస్కమ్భ
యస్స్వరభసాస్ఖలతా త్రిపృష్ఠం యస్మాత్త్రిసామ్యసదనాదురు కమ్ప
యాన" మిత్యస్మిన్ వాక్యశేషే సావరణ బ్రహ్మాణ్డస్య కమ్పనం
శ్రూయతే, తత్త్వణ్డభిత్తౌ భగవదఙ్ఘ్రి సంస్పర్శ మవగమయతి,
¶అపి చేదముపలక్షణమ్, "తత్ర భగవతస్సాక్షాద్యజ్ఞలిఙ్గస్య విష్ణోర్వి
క్రమక వామపాదాఙ్గుష్ఠనఖనిర్భిన్నోర్ధ్వాణ్డకటాహ వివరేణా
న్తః ప్రవిష్టాయా బాహ్య జలధారే" త్యేతద్వాక్యం చైతమర్థమ
వగమయతి, ‡తస్మాదిహాణ్డభిత్తౌ భగవదఙ్ఘ్రిసంస్పర్శోఽనిశ్చీయతే.

నమ్, తదేవార్థః-ప్రయోజనమ్, యస్మిన్; తాదృశవిచార మారభామ
హ ఇత్యర్థః, ఏతేనోక్తగుణపూర్ణత్వసిద్ధి రేతదధికరణఫలంచోక్తమ్.

*తత్ర- ఉపాస్యమాహాత్మ్యాభివ్యఞ్జన నిమిత్తమిత్యర్థః .

§"సత్యంసమిత్యాబ్జభవోనఖేన్దుభిర్హతస్వధామద్యుతిరావృ
తోఽభ్యగా" దిత్యత్ర శ్రూయమాణా దబ్జభవధామద్యుతిహర నఖే
న్దులిఙ్గాత్తద్ధామ పర్యన్తమురుక్రమస్యాఙ్ఘ్రింప్రోన్నమితవానితిపూ
ర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాన్తయతి - (బ్రూమ ఇత్యాదినా. ¶అత్ర గమకా
న్తరమాహ - (అపిచే) తి - ఏతేన భగవన్నఖేన్దునాఽబ్జభవధామ
ద్యుతిహరేణ మణ్డభిత్తిసంస్పర్శాత్ప్రాగితి గమ్యతే, ‡అధికరణము

౯॥ కమ్పనాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౪౦॥ సూ॥*జ్యోతిర్దర్శనాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే "ద్వారేణ చక్రాన్నుపథేన తత్తమగిపరం పరంజ్యోతి రనన్తపారమ్। సమశ్నువానం ప్రసమీక్ష్యపశ్యనప్రతాపి తాషుః పిదధేక్షిణేఉభే" ఇతి. అత్ర జ్యోతి శ్శబ్దేనకింభౌతికం తేజఉపదిశ్యతే? ఆహోస్వి త్సుదర్శనాఖ్యం భాగవతం తేజః? ఇతి విశయే ప్రాప్త ఇదముత్తరం పఠతి- (జ్యోతి) రితి= ఇహాజ్యోతిః పదం సుదర్శనాఖ్యం భాగవతం తేజ ఏవోపదిశతి, కస్మాత్? దర్శనాత్- దృశ్యన్తేహి హ్యుపదిశ్యమానే జ్యోతిషితమఃపరత్వ సర్వశ్రేష్ఠత్వా నన్తపారత్వాదివిశేషణాని, నహీమాని విశేషణాని ప్రాకృతస్య భౌతికస్య జ్యోతిషస్సఙ్గచ్ఛేరన్, నచ యుగప దుదిత కోటి సూర్య సఙ్కాశ సుదర్శనాఖ్య భగవత్తేజస స్సమీపే అన్యద్భౌతికం తేజో దృశ్యత్వేనావస్థాతుం శక్నోతి, *తస్మాదిహాజ్యోతిశ్శబ్దేనపరితో వ్యాప్నువత్సుదర్శనాఖ్యంభాగవతం తేజఏవోపదిశ్యతఇత్యధ్యవసీయతే.

౧౦॥ జ్యోతి దర్శనాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

——* ౪౧॥సూ॥*ఆకాశోఽర్థాన్తరత్వాది వ్యపదేశాత్ *——

పసంహరతి - (తస్మా) దితి - అ॥ ౯॥సూ॥౧॥

*ఉపోద్ఘాతసఙ్గత్యైవోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే- (జ్యోతిర్దర్శనా) దితి = దశమే విషయ ముదాహరతి - (ఇదమామ్నాయత)ఇతి - భౌతికేపి జ్యోతిషి జ్యోతిశ్శబ్దప్రసిద్ధేస్తస్యైవేహ తాచ్ఛబ్ద్యమితిపూర్వపక్షేప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముత్తరంపఠతీ)త్యాదినా.

*భగవతి తేజస్తత్త్వాత్మకసుదర్శనవత్త్వ రూపలక్షణ సమన్వయసిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమిత్యభిప్రేత్యా ధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥ ౧౦॥ సూ॥ ౧॥

*దహరాధికరణే యథాదహరశబ్ద స్సర్వదహరాఖ్య దేహాన్త

*భగవత్స్వాత్మ రూపోపాసనం ప్రకృత్య శ్రూయతే "పరిసరపద్ధతిం హృదయమారుణయో దహర" మితి. "కిమిహాకాశ పర్యాయో దహరశబ్దో దహరాకాశ ముపాస్యత్వేన బోధయతి ? ఆహోస్విత్తచ్ఛరీరకం పరమాత్మాన మేవోపాస్యత్వేన బోధయతి? ఇతి విశయే ¶తం పరాణుదన్నాహ- (ఆకాశ)ఇతి= ఆకాశ పర్యాయో దహర శబ్దస్తచ్ఛరీరకం పరమాత్మాన మేవోపాస్యత్వేన బోధయతి, కుతః- అర్థాన్తరత్వాది వ్యపదేశాత్ - "కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశ మాత్రం పురుషం వసన్తమ్ | చతుర్భుజం కఞ్జరథాఙ్గశఙ్ఖగదాధరం ధారణయా స్మరన్తి" త్యస్మిన్ ప్రకృత సమాన ప్రకరణే దహరాఖ్యా దాకాశా దుపాస్యస్య పరమాత్మనో భేద వ్యపదేశా దిత్యర్థః, ఆది శబ్దేన చతుర్భుజత్వ కఞ్జ రథాఙ్గశఙ్ఖ గదాధరత్వాది గుణ విశేష వ్యపదేశో గృహ్యతే, †సహి దహర పదేన పరమాత్మనో పాస్యత్వ పరిగ్రహే తస్య సఙ్గ

~~~~~~

హృదయావకాశ వాచకఇత్యుక్తమ్, నత ధేహ దహరాకాశ శబ్దో దేహాన్తర్హృదయావకాశ వాచక ఇత్యుచ్యతే, పరంతు లక్షణయా తదన్తర్వర్తి పరమాత్మ వాచకఇతి తేన ప్రత్యుదాహరణ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (ఆకాశోఽర్థాన్తరత్వాదివ్యపదేశా) దితి = *అస్యనిగమ గీతా విషయముదాహరతి- (భగవత్స్వాత్మరూపోపాసనం ప్రకృత్య శ్రూయత) ఇతి - పరితస్సరన్తి వ్యాప్నువన్తీతి పరిసరాః - నాడ్యః, తాసాంపద్ధతి ర్మార్గః, యస్మిన్ తమ్; హృదయం దహరంఆరుణయ ఉపాసతఇతియోజనా- ¶దహరాకాశస్య దేహాన్తర్హృదయావకాశే శక్తత్వాత్తత్పర ఇతి ప్రాప్తం పూర్వపక్షం దహరాకాశ పదస్యలక్షణయా తదన్తర్వర్తి పరమాత్మపరత్వ మభ్యుపగమ్య పరిహరన్ సిద్ధాన్తయతీత్యాహ- (తం పరాణుదన్నాహే) త్యాదినా - †అయమాదిశబ్దార్థః ఏవాత్రత్య
~~~~~~

చ్ఛతే, నతు భూతాకాశ స్యోపాస్యత్వ పరిగ్రహః; అపిచాత్రహృదయశబ్దోపి పరమాత్మ పరః ప్రత్యేతవ్యః, హృత్-హృత్పుణ్డరీకమ్, అయతి- ప్రాప్నోతీతి హృదయః, తమ్-ఉపాసనార్థం హృత్పుణ్డరీకే సదా సన్నిహిత, మిత్యయమర్థోఽహి తత్రావగమ్యతే, *త స్మాదిహ దహర శబ్దేన పరమాత్మైవోపాస్యత్వేననిశ్చీయతే.

౧౦॥అర్థాన్తరత్వాది వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౪౩॥ సూ॥ ¶సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేన*—

సర్వవేదాన్తసారే సర్వత్ర జీవేశ్వరయో ర్భేద ఏవ స్ఫుటతరం ప్రతీయతే, తథాపి ''వస్తునోయద్యనానాత్వ ఆత్మనః ప్రశ్న ఈదృశః । కథంఘటేతవో విప్రావక్తుర్వామేక ఆశ్రయ '' ఇత్యారభ్య హంసరూపిణా భగవతా నారాయణేన సనకాదిభ్యస్తత్వశ్రోతృత్వేనోపదిశ్యమానం వాక్యజాతం కిం జీవేశ్వరయోరభేద ప్రతిపాదనపరమ్? ఉత తయోర్భేద ప్రతిపాదన పరమ్? ఏవేతి విచికిత్సా,

---

దహరాకాశపదస్య పరమాత్మలక్షకత్వేబీజమిత్యాశయేనాహ - (సహీ) త్యాదినా - *పరమాత్మనిదహరవిద్యోపాస్యత్వ రూపలక్షణ సమన్వయ సిద్ధిరిహ ఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మాదిహే) తి - అ॥ ౧౦॥ సూ॥౧॥

¶గుహాధికరణే అధ్యవసితేపి జీవేశ్వరభేదే ''వస్తునోయద్యనానత్వ ఆత్మనః ప్రశ్న ఈదృశః । కథం ఘటేతవోవిప్రా వక్తుర్వామేక ఆశ్రయ'' ఇత్యాదౌ కేషాంచిన్నవమతీనాం తయోరభేదప్రత్యయోదయా త్కథంపరమాత్మనో దహరవిద్యోపాస్యత్వ లక్షణంసిద్ధ్యే దిత్యాక్షేప సఙ్గత్యానన్తరాధికరణ మారభతే - (సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేనే) తి - "వస్తునోయద్యనానాత్వ'' ఇత్యాదౌ వస్తుశబ్దనిర్దిష్టస్య జీవస్యాత్మశబ్ద నిర్దిష్టస్య పరమాత్మనశ్చమిథోనానాత్వప్రతిషేధేన తయోర్జీవేశ్వరయోరభేదప్రతీతేరిదంవస్తునఇత్యాది

యాం ప్రాప్తాయాం ¶ప్రతిబ్రూమః, ' వస్తునో యద్యనానాత్వ '

వాక్యజాతం తయోరభేద ప్రతిపాదన పరమితి పూర్వ పక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ - ¶(ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యాదినా - తతశ్చ-సూత్రేణైతావదర్థ లాభాదిత్యర్థః, యత్పూర్వోదితం పూర్వపక్షిణా 'వస్తున, ఇత్యాదివాక్యజాతం జీవాత్మ పరమాత్మనోరభేద ప్రతిపాదనపరమితి తదసామ్ప్రతమ్, ప్రకరణ విరోధాత్; వస్తునఇత్యస్మిన్హి ప్రకరణే తయోరభేద గన్ధోపినోప లభ్యతే, తథాహి ఆదౌతావత్సనకాదయః 'ప్రవృత్తించ నివృత్తించ జనానవిదురాసురాః । న శౌచంనాపిచాచారోనసత్యంతేషు విద్యతే॥ అసత్యమప్రతిష్ఠంతే జగదాహురనీశ్వర' మిత్యారభ్య ' ఈశ్వరోహమహం భోగీ' ఇత్యాదినా స్మర్యమాణాయా విశ్వమిథ్యాత్వాది జీవేశ్వరైక్యా నుసన్ధానాది రూపాసురసమ్పదః ప్రాప్త్యా " దైవీ సమ్పద్విమోక్షాయ నిబన్ధాయాసురీమతే " తి స్మృత్యుక్తరీత్యా మిథో నిబద్ధయోశ్చేతోవిషయయోరన్యోన్యసన్త్యాగ సాధన జిజ్ఞాసయాపితరం బ్రహ్మాణం పప్రచ్ఛుః, ' గుణేష్వావిశతేచైతే గుణాశ్చేతసిచప్రభో । కథ మన్యోన్య సన్త్యాగో ముముక్షోరతితితీర్షో' రితి. సతు బ్రహ్మాతత్ప్రశ్నోత్తరమజానన్ తస్యోత్తర వివక్షయా శ్రీహరిం సమ చిన్తయత్, తదైవ పరమకారుణిక శ్శ్రీహరిరపి హంసరూపేణ తత్సకాశే ప్రాదుర్బభూవ, తతస్సనకాదయోప్యద్భుతం హంసరూపిణం తం భగవన్తం సమ్ప్రేక్ష్య బ్రహ్మాణం పురస్కృత్య కోభవా నిత్యపృచ్ఛన్,తదిదమామ్నాతమ్ ' దృష్ట్వాత్వమూంత ఉపవ్రజ్య కృత్వాపాదాభివన్దనమ్ । బ్రహ్మాణ మగ్రతః కృత్వా పప్రచ్ఛుః కోభవా ' నితి. అత్ర శ్రూయమాణ ప్రశ్నస్య ' జానీత మాగతంయజ్ఞం యుష్మద్ధర్మవివక్షయే ' తి పశ్చాదుత్తరం ప్రవక్ష్యన్ పూర్వం తావత్ 'గుణేష్వావిశతేచేత ' ఇతి బ్రహ్మణం ప్రత్యుక్తస్య ప్రశ్నస్యోత్తరం వక్తుకా

మస్సర్వజ్ఞో హంసరూప శ్శ్రీ భగవా న్నారాయణోజీవానాం కృ
కృపయాగుణ చేతసోరన్యోన్య బన్ధనాది రూప సంసారావహం జీ
వేశ్వరైక్యపక్షం ఘటమాన ప్రశ్నోత్తరాదివ్యవహారత్వేనా నూద్య
ఖణ్డయతి- (వస్తున) ఇతిత్రిభిః- అయం శ్లోకః పూర్వం పఠితః, ఉ
త్తరశ్లోకయోగపాఠస్తు ' పఞ్చాత్మకేషు భూతేషు సమానేషుచ వ
స్తుతః । కోభవానితివఃప్రశ్నో వాచారమ్భోహ్యనర్థకః॥ మనసావ
చసాదృష్ట్యా గృహ్యతేన్యైరపీన్ద్రియైః । అహమేవనమత్తోన్యదితి
బుధ్యధ్వమఞ్జసే'తి. త్రయాణామయమర్థః, వస్తునః- సర్వప్రకా
రేణ పరమాత్మాధీనతయా నివసతోజీవస్య, ఆత్మనః- నిఖిల జగదన్త
ర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతఃపరమాత్మనశ్చ, అనానాత్వే- ఏకత్వ ప
క్షే, ఈదృశః, జీవేశ్వరయోర్జీవానాంచ మిథోభేద ప్రత్యాయక ఇ
తి యావత్; ప్రశ్నః- కోభవానిత్యాతి రూపః, యదిస్యాత్తర్హి-
తత్పక్షే, కథంవాఘటేత-కథమితాక్షేపే, వేత్యవధారణే, ఉఇతి వి
తర్కే,నఘటేతైవేత్యర్థః, హే విప్రాః? వామే- సచ్ఛాస్త్ర ప్ర
తీప విశ్వ మిథ్యాత్వే జీవేశ్వరైక్యవాదేచఇత్యర్థః, ' వామావల్గు
ప్రతీపౌద్వా ' విత్యభిధానాత్; వక్తుః- ఉత్తరదాతుః, కోవాఆశ్రి
యః- కోవా అవలమ్బః, తన్మతస్థానాం ప్రష్టృ పృచ్ఛ్యాది భేదా
భావాన్మిథః ప్రశ్నోత్తరాదికం నఘటతఇతి భావః, తస్మాత్తన్మతం
యుష్మాభి రేవ దూషణీయ మితి భావేనాహ - (పఞ్చాత్మకేష్వి)
తి - పఞ్చాత్మకేషు - పాఞ్చ భౌతికేషు అఖిల శరీరేషు, భూ
తేషు - నిత్య సత్తాకేషు పరమాత్మ జీవేషుచ, ప్రత్యక్షం తన్మత రీ
త్యా, వస్తుతః - పరమార్థతః, సమానేషు - ఏకత్వేనాభ్యుపగ
మ్యమానేషు సత్సు, తన్మత స్థానాం పరస్పరం కోభవా నిత్యాది
ప్రశ్నః, (అనర్థక)ఇతి = వః- యుష్మాకమ్, వాచా ఆరమ్భః,క
ర్తవ్యఇతి శేషః; యుష్మ ద్వాచావక్తవ్యంఖలు- యుష్మాభిరనన్మత

క్షేపం దూషణీయమితి యావత్; నహి విన్నైవమసన్మత నిరాకరణే న సన్మతశ్రద్ధోత్పాదయితుం శక్యేతేతి భావః, సన్మతే శ్రద్ధోత్పాదనాయైవ మసన్మతం ఖణ్డయిత్వా స్వాభిమతజీవేశ్వరభేదనిశ్చాయకః "గుణేష్వావిశతేచేత" ఇతి ప్రశ్నో త్తరదానాద్యుపయోగి సకేతమాహ - (మనసే) తి. మన ఆదిభి రిన్ద్రియై ర్యత్ప్రకృతి పురుషాత్మకం ప్రపంచజాతం గృహ్యతే, తేనసాకమహం నైవగ్రాహ్యః, యత స్తస్మత్తో న్యత్, అతఏవైవం శ్రూయతే "ఏవంభవాక్బుద్ధ్యనుమేయ లక్షణై ర్గ్రాహ్యైర్గుణై స్సన్నపితద్గుణాగ్రహః-నైతస్మనో విశతి వాగుత చక్షురాత్మా ప్రాణేన్ద్రియాణిచ యథానల మర్చిషస్స్వాః- అత్రమాం మృగయంత్య ద్ధాయుక్త హేతుభి రీశ్వరమ్। గృహ్యమాణైర్గుణైర్లిఙ్గై రగ్రాహ్యమనుమానతః॥ యద్వాచానభ్యుదితం యేన వాగభ్యుద్యతే - తదేవ బ్రహ్మత్వం విద్ధినేదంయదిద ముపాసతే - యచ్చక్షుషానపశ్యతి యన్మనసాన మనుతే- యచ్ఛ్రోత్రేణ నశ్రుణోతీ"తిచ. తథాచైతద న్తర్బహి ర్వ్యాప్యావ తిష్ఠ న్నపినైవైతత్ప్రపఞ్చ స్వరూపో భవామీతిభావః. ఇత్యంజసా బుధ్యధ్వమ్- ఇత్యేవంప్రకారేణ ప్రకృతి పురుషాపరమాత్మనోమత్తో భిన్నావిత్యనాయాసేన నిశ్చినుతే త్యర్థః, ప్రశ్నమనూద్య తస్యోత్తరమాహ - (గుణేష్వి) తి - ఏతత్పాఠస్తు "గుణేష్వావిశతేచేతో గుణాశ్చేతసిచప్రజాః। జీవస్యదేహఉభయంగుణాశ్చేతోమదాత్మన" ఇతి. ప్రజాః - హే సనకాదయః, గుణేషు- శబ్దాదివిషయేషు, చేతః - ఆవిశతే- ప్రాగ్వాసనాయన్త్రితంసత్ప్రవిశతే, గుణాశ్చేతసివిశన్తే- స్వానుభవ జన్య వాసనారూపేణ మనసి తిష్ఠన్తీత్యర్థః, మదాత్మనః- అహమాత్మా- న్తర్యామీ, యస్యతస్య; యద్వామదాత్మనః- మదయుక్తఆత్మా- మనో,యస్య; అశాన్తకామస్యేత్యర్థః, తస్యజీవస్య, గుణాః-వాసనారూపాః, చేతోమనశ్చే త్యేతదుభయం

మిథోగ్రథితం సత్, దేహః-వాసనామయం లిఙ్గశరీర మనాదితయా భవతీత్యర్థః; తతః కిమత ఆహ - గుణేషుచా విశచ్చిత్తమభీక్ష్ణం గుణసేవయా । గుణాశ్చ చిత్తప్రభవా మద్రూప ఉభయం త్యజే ” దితి- యదాయం జీవో మద్రూపః - మాం రూపయతి, భజనీయత్వేన ప్రకాశయతీతి మద్రూపః, మద్భక్తో భవతీతి యావత్; తదా అభీక్ష్ణం పునః పునర్గుణ సేవయా గుణేష్వావిశచ్చిత్తమ్ - వాసనా రూపేణ చిత్తే ప్రభవన్తీతి, చిత్తప్రభవా గుణాశ్చైత్యేతదుభయం కర్తృ, త్యజేత్- అన్యోన్యం బన్ధనమిత్యాదిః, (యద్వా) జీవేన మద్రూపే స్మర్యమాణే సతి, శేషం సమానమ్, జీవం లక్షయితు మేత దేవ వివృణోతి- (జాగ్ర) దితి ద్వాభ్యామ్-ద్వయోః పాఠస్తు “ జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తిశ్చ గుణతో బుద్ధివృత్తయః । తాసాం విలక్షణో జీవ స్సాక్షిత్వేన వినిశ్చితః ॥ యర్హి సంసృతి బన్ధోయ మాత్మనో గుణ వృత్తిదః । మయి తుర్యే స్థితో జహ్యాత్త్యాగ స్తద్గుణ చేతసామ్॥” జాగ్రత్- జాగరః, యర్హి - యథా, సంసృత్యా బధ్యత ఇతి సంసృతి బన్ధః, ఆత్మనః- మనసః, గుణవృత్తిః- ఇన్ద్రియ ద్వారా విషయ భోగాన్, దదాతీతి తథా; అయమ్- జీవః, మయి - పరమాత్మని, కీదృశే? తుర్యే- జాగరాద్యవస్థా తీతే, స్థితః- మద్భక్తినిష్ఠ స్సన్నిత్యర్థః, జహ్యాత్- గుణవృత్తీస్త్యజేదితి యావత్; తత్- తదా, గుణచేతసాం త్యాగః- అన్యోన్య ప్రహాణమ్, భవతీతి శేషః; ఇయమేవ సంసృతి బన్ధ నివృత్తిరితి భావః, గుణవృత్తిహానమేవ విశదయన్ తదకరణే సంసారానపగమమాహ - (అహఙ్కారకృతమితి) ద్వాభ్యామ్- ఏతయోః పాఠస్తు “ అహఙ్కారకృతం బన్ధ మాత్మనోర్థ విపర్యయమ్ । విద్వాన్నిర్విద్య సంసార చిన్తాం తుర్యే స్థిత స్త్యజేత్ ॥ యావన్నానార్థధీః పుంసో న నివర్తేత యుక్తిభిః । జాగర్త్యపి స్వపన్నజ్ఞ స్స్వప్నే జాగరణం యథే” తి. అహఙ్కారః. “ఈశ్వరోహమహం

మిత్యారభ్యహంస రూపిణా భగవతా సనకాదిభ్య ఉపదిశ్యమానం వాక్య జాతం జీవాత్మ పరమాత్మనో ర్భేద ప్రతిపాదన పర మేవ భవతి, కస్మాత్ - సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేన-వ్యపదేశాదితిపూర్వసూత్రాదనువర్తనమ్,సుషుప్తిః - ప్రస్వాపః, ఉత్క్రాన్తి శబ్దేన

భోగీ''ఇత్యేవం దేవేభ్యో భేదానుసన్ధానాది లక్షణాసుర సమ్పద్రూపః, తేన కృతమ్ - నిమితమ్, 'దైవీ సమ్పద్విమోక్షాయ నిబన్ధాయాసురీమతే ' తి స్మరణాత్; నానార్థధీః - నానావిషయబుద్ధిః, నను కథం నానావిషయేభ్యో ధీర్నివర్తేతేత్యత ఆహ- (అసత్త్వా) దితి- తత్ప్రకస్తు - " అసత్త్వాదాత్మనోఽన్యేషాం భావానాం తత్కృతాభిదా । గతయో హేతవశ్చాస్య మృషాస్వప్నదృశోయథా '' తి. ఆత్మనోఽన్యేషామ్-స్వవ్యతిరిక్తానామ్, భావానామ్- దేహాదివిషయప్రపఞ్చానామ్, అసత్త్వాత్-సంసారావహత్వేనా సాధుత్వాత్, " న సాధుమన్యే యత ఆత్మనోఽయమసన్నపి క్లేశద ఆస దేహః '' ఇత్యామననాదితిభావః. తత్కృతా - దేహకృతా, భిదా- దేవత్వ మనుష్యత్వాది భేదాః, గతయః- స్వర్గాది ఫలాని, హేతవ- స్తత్సాధనాని, కర్మాణిచ ; అస్య- ఆత్మనో జీవస్య, మృషా- అనిత్యాః, 'ఏవం లోకంపరంవిద్యాన్నశ్వరం కర్మనిర్మితమ్ । సతుల్యాతిశయధ్వంసంయథా మణ్డలవర్తినా ' మితి కృత్స్నస్య జగతో నశ్వరత్వామ్నానాత్; 'యదిదం కించ తత్సత్య మిత్యాచక్షత' ఇతి తస్య సత్యత్వా మననాత్; " అసత్యమప్రతిష్ఠన్తే జగదాహురనీశ్వర''మితి కృత్స్నస్యాస్య-జగతో మిథ్యాత్వానుసన్ధానస్యాసురసమ్పద్భావస్మరణాచ్చ; అనిత్యత్వేదృష్టాన్తః, స్వప్నదృశః- పురుషస్య, తదా దృశ్యమానంవస్తుయథా అనిత్యంభవతి తథాదేహకృతభిదాదికమనిత్యం భవతి, తస్మాదేవం మన్యమానస్య నానార్థధీర్నివర్తేత ఇతి భావః, స్వప్నస్యానిత్యత్వంచ తృతీయాధ్యాయే సన్ధ్యాధికర

స్వప్నావస్థా లక్ష్యతే, స్వప్నావస్థాయా మేతద్దేహా ద్దేహాన్తర ప్రాప్తిరివహి ప్రతీయతే, 'సుషుప్త్యత్యాగ్నన్యో'రితి జాగరావస్థాయా అప్యుపలక్షణమ్, తతశ్చైతదుక్తం భవతి '*యోజాగరే బహిరనుక్షణ ధర్మిణోర్థాన్ భుక్త్వా-సమస్తకరణైర్హృదాది తత్సదృక్షాన్ । స్వప్నే సుషుప్త ఉపసంహరతే సఏక స్మృత్యన్వయాత్త్రిగుణ వృత్తిదృగిన్ద్రియేశ'ఇతిసుషుప్త్యాద్యవస్థానామనుభోక్తృత్వేన జీవాన్ప్రదర్శ్య తదుపరి ''ఏవంవిమృశ్య।గుణతో మనసస్త్ర్యవస్థా మన్మాయయా మధికృతాఇతినిశ్చితార్థాః । సఞ్ఛిద్యహార్ద మనుమాన సదుక్తితీక్ష్ణ జ్ఞానాసినాభజత మాఖిలసంశయాధి'' మితి

ణే వక్ష్యతే, యథయదుక్తం " మయి తుర్యే స్థితో జహ్యా " దితి 'తదేవయోజాగర' ఇతి ద్వాభ్యాం ప్రపఞ్చయతి- తయోరర్థ స్తు, 'యోజాగరే బహిరనుక్షణ ధర్మిణోర్థాన్ భుక్త్వా-సమస్త కరణైర్హృదాది తత్సదృక్షాన్ । స్వప్నే సుషుప్త ఉపసంహరతే సఏకస్మృత్యన్వయాత్త్రిగుణవృత్తి దృగిన్ద్రియేశః ॥ ఏవం విమృశ్యగుణతో మనసస్త్ర్యవస్థా మన్మాయయా మయికృతా ఇతి నిశ్చితార్థాః । సఞ్ఛిద్య హార్ద మనుమాన సదుక్తి తీక్ష్ణ జ్ఞానాసినా భజత మాఖిలసంశయాధిమ్ ॥ *యోజాగరా ద్యవస్థాఅనుభవన్,అతఏవ త్రిగుణ వృత్తిదృక్ - సత్వాదిగుణవృత్తీః - జాగరాద్యవస్థాః పశ్యతీతిత్రిగుణవృత్తి దృక్, సఏవ ఇన్ద్రియేశః - జీవోభవతీత్యేవం విమృశ్య-జీవస్వరూపం జ్ఞాత్వా,మనస స్సమ్బన్ధిన్యస్సత్వాదిగుణతస్సముత్పన్నాస్త్ర్యవస్థాః - జాగరాద్యవస్థాః, మన్మాయయా- అనాద్యనువర్తమానేన, మమ జీవస్యాజ్ఞానేన,మయి- జీవాత్మని, కృతాః-ప్రాపితా ఇతి. నిశ్చితార్థాః - అధ్యవసిత జీవస్వరూపా స్సన్తః, అఖిల సంశయాధిమ్ - అఖిలసంశయమూలమ్, పూర్వోక్త మహఙ్కారమ్ ; అనుమాన సదుక్తి తీక్ష్ణజ్ఞానాసినా సఞ్ఛిద్య, హార్దమ్ -

హృదిస్థమ్,మా-మామ్, భజతేతి యోజనా, తత్రానుమానసిశ్చయః, తత్తు "ఈక్షేతే"తి వక్ష్యమాణం చిదచిదీశ్వర వివేకజ్ఞానరూపమ్, సదుక్తిః - సదాచార్యోపదేశః, తాభ్యామ్ ; తీక్ష్ణం యద్జ్ఞానమ్- చిదచిదీశ్వర వివేక జ్ఞానమ్,తదేవాసిః-ఖడ్గః, తేన; "తస్మాద్వ్యస్తున" ఇత్యాదౌ నజీవేశ్వరైక్య ప్రతీతి రితి భావః, కోభవానితి ప్రశ్నస్యోత్తరంతు 'జానీతమాగతం యజ్ఞంయుష్మద్ధర్మవివక్షయే' త్యగ్రేవక్ష్యతే, స్యాదేత దుపరి 'ఈక్షేతవిభ్రమమిదం మనసోవిలాసందృష్టంవినష్టమతిలోల మలాతచక్రమ్ | విజ్ఞానమేకమురుధైవ విభాతిమాయాస్వప్నస్త్రిధాగుణవిసర్గ కృతోవికల్ప" ఇత్యత్ర విజ్ఞానశబ్ద నిర్దిష్ట పరబ్రహ్మ వ్యతిరిక్తస్య సర్వస్యజగతో మిథ్యాత్వావగమేన జీవేశ్వరాభేద సిద్ధిరితిచేన్నేత్యుచ్యతే, 'ఈక్షేతవిభ్రమ'మిత్యత్ర తథానవగమాత్; అపిత్విహ ప్రాక్శ్లోకోపాత్తజ్ఞానపదేన ప్రకృతీశ్వరజీవవివేకజ్ఞానం వివక్షితమిత్యుచ్యతే,తథాహి, ఇదమ్- ప్రకృతివికారాత్మకంప్రపఞ్చజాతమ్,మనసః- హార్దస్యశ్రీభగవతోహరేః, విభ్రమమ్- లీలాం,తత్సాధనమీక్షేత, 'క్రీడాభాణ్డంవిశ్వమిదంయస్యమహిమ్నస్తస్మైనిత్యంనాథ నమస్తేకరవామే,తిశ్రుతేః, ఇదంకీదృగ్భూతమిత్యాకాఙ్క్షాయాం విశేషణాన్యాహ - (విలాస)మిత్యాదినా- విలసతిసృష్టిసమయేఆవిర్భవతీతివిలాసమ్, దృష్టమ్- స్థితిసమయేదృశ్యమానమిత్యర్థః, వినష్టమ్- సంహారావసరే వినష్ట్యత్, ఉభయత్ర నిష్ఠాంయాభూతార్థకత్వ మపివివక్షిత మితిజ్ఞేయమ్,అలాతచక్రవదతిలోలమ్- అతిచఞ్చలంచ, ఏవం ప్రకృతిస్వరూపంజ్ఞాపయిత్వా తత్రత్య పరమాత్మస్వరూపం జ్ఞాపయతి- (విజ్ఞాన)మితి - విజ్ఞానమ్- వివిధజ్ఞానవత్,సర్వజ్ఞమితి యావత్; ఏకమ్-ముఖ్యమ్,శ్రేష్ఠంపరంబ్రహ్మతత్రోరుధేవ విభాతి- ఉరుధాః- బహుధాః, జీవాః తఇవబ్రహ్మవిభాతి-ప్రత్యేకం తేషామన్తర్యామిత్వా న్నానావిధమివ ప్రకాశత ఇతి

తాదృశావస్థానుభవ రూపసంసార నివర్తనోపాయ భూతాంభ క్తిం విధాయ భజనీయాత్పరమాత్మన స్తస్మాత్తాదృశావస్థావతాం భజమానానాం భేదవ్యపదేశాదితి. తస్మాదిహ హంసోపదేశే జీ వాత్మపరమాత్మనో ర్నాభేదగన్ధః. ... ... *

౧౧॥ సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—※ ౪౪॥ సూ॥ పత్యాదిశబ్దేభ్యః. ※—

"అహంభవోయజ్ఞఇమేప్రజేశాదక్షాదయోయేభవదాదయశ్చ।

ఈక్షేతేత్యర్థః, అథ జీవస్వరూపం జ్ఞాపయతి- (మాయాస్వప్న) ఇత్యాదినా- మాయాయాం- ప్రకృతౌ, స్వపతీతి మాయా స్వప్నో జీవః "మాయామయేవాసనయా శయాన"ఇతిశ్రుతేః, సచేహప్రప ఞ్చ జాతేవిభాతీతి ఈక్షేత, జీవానామసఙ్ఖ్యేయత్వాదిహైక వచ నంజాతిపరమిత్యాశయేన తంవిశేషయతి - (త్రిధే)తి - సాత్త్వికాది భేదేన త్రివిధం గుణవిసర్గం కరోతీతి గుణ విసర్గకృతః, కర్తరి క్తః, "హేతుర్జీవోస్య సర్గాదావ విద్యాకర్మకారక" ఇత్యా దౌ జీవస్య విశ్వసర్గాది హేతుత్వావగమా ద్గుణవిసర్గకృతత్వం ప్రత్యేతవ్యమ్, వికల్ప్యేతే మిథోవిభిద్యతఇతివికల్పః, జీవాశ్చాస్మిన్ జగతి మిథోవిలక్షణావిభాన్తీతి ఈక్షేతేతి. తస్మాజ్జీవేశ్వరయో ర్నే హా ప్యభేదగన్ధ ప్రతీతిర స్తీతి నిశ్చీయతే, 'తతశ్చవస్తున, ఇత్యాదివా క్య జాతస్య జీవేశ్వరయో రితరేతర భేదాధ్యవసాయకత్వాత్తయో ర్భేదాధ్యవసాయ ఏవైతదధికరణ ఫలమిత్యధికరణ ముప సంహర తి - (తస్మా) దితి- ... అ॥౧౧॥ సూ॥ ౧॥

నన్వస్తుజీవేశ్వరయోర్భేదః ? తథాపి తయోర్మధ్యే పరమా త్మనఃకథం జీవాత్పారమ్యం సిద్ధ్యేదిత్యాక్షేప సఙ్గతిం హృది నిధా యోత్తరాధికరణ మారభతే- (పత్యాదిశబ్దేభ్య) ఇతి.

'అహంభవ, ఇత్యాదౌ బ్రహ్మాదీనాం సత్యాపి తత్తల్లోకాధిప

స్వర్లోకపాలాః ఖగలోకపాలాభూలోకపాలా స్తల లోకపాలా" ఇత్యాదౌ బ్రహ్మాదీనాం సత్యలోకా ద్యధిపతిత్వ మవగమ్యతే, తత్కిం తేషాం ముఖ్యం భవతి? ఆహోస్విత్పరమాత్మనఏవ ముఖ్యంభవతీ? ఇతి సంశయే ప్రాప్తే ¶బ్రూమః, పరమాత్మన ఏవతత్త ల్లోకాధిప తిత్వంచాఖిలక్షితిపతే స్తత్తత్ఖణ్డ భూపతిత్వమివముఖ్యంభవతి, కుతః? పత్యాది శబ్దేభ్యః- ‘ శ్రియఃపతిర్యజ్ఞ పతిః ప్రజాపతి ర్ధియాం పతి ర్లోకపతి ర్ధరాపతిః । పతిర్గతిశ్చాన్ధక వృష్ణి సాత్వతాం ప్రసీద తాం మేభగవాన్సతాం గతి " రితి పూర్వత్ర శ్రూయమాణే వాక్య శేషే ‘ సఏషసర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన స్సర్వస్యాధిపతిస్సర్వమిదం ప్రశాస్తీ' త్యాది శ్రుత్యన్తరేచ శ్రూయమాణేభ్య శ్శ్రియఃపత్యా ది శబ్దేభ్యోఽఖిల లోకాధిపతే ర్భగవతో నారాయణస్యైవహి త త్తల్లోకాధిపతిత్వంచ ముఖ్యంభవతీతినిశ్చీయతే, ‡తస్మా దపరిమితమ హిమ పూర్ణో భగవా న్నారాయణ ఏవ ముముక్షుభి రనవరతం భ జనీయ ఇతి నిశ్చితమ్. ... ... ❋.

౧౨॥ పత్యాది శబ్దాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

తిత్వ శ్రవణాత్తన్ముఖ్యమేవ భవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే తేషాంతత్త ల్లోకాధిపత్యస్య పరమాత్మ పారతన్త్ర్యాత్తస్యైవ తత్తల్లోకా ధిపత్యం ముఖ్యంభవతీతి సిద్ధాన్తయతి - ¶(బ్రూమ) ఇత్యాదినా= ‡ పరమాత్మనిబ్రహ్మాది నిఖిలజీవేభ్యః పారమ్యరూపలక్షణసమన్వయ సిద్ధ్యా తస్యసర్వోపాస్యత్వ సిద్ధిరిహ ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ము పసంహరతి - (తస్మాదపరిమిత మహిమే) తి= పాదంసమాపయ తి - (నిశ్చిత) మితి= ... ... ❋

ప్రథమాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యా పరావతార, శ్రీవత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమ ద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక భగవ త్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమ ద్బాదరాయణ స మ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ౪౪॥

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

శ్రీరస్తు

శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్ఛు క భా ష్యే ప్ర థ మ స్యా ధ్యా య స్య చతుర్థపాద ప్రారమ్భః.

—✻{ ౧॥సూ॥ఆనుమానికమప్యేకేషామితిచేన్న శరీరరూపక విన్య స్తగృహీతేః }✻—

✻ తదేవం ప్రథమాధ్యాయ తృతీయపాదే భగవత స్థూలరూపం

విలక్షణం జీవరాశే రతిసూక్ష్మ తమాత్త్రిధా।
ఉపాస్యమస్యకర్తారం సీతారామముపాస్మహే॥

✻ అస్యపాదస్యైతదధ్యాయ సఙ్గతిస్తుపూర్వవదేకకార్య కారిత్వమితి ద్రష్టవ్యమ్, అతీతపాదత్రయ ప్రస్తుతార్థేషు కేషాంచిద ర్థానామిహ ప్రపఞ్చ్యమానత్వా దస్యపాదస్యతేనోపజీవ్యోప జీవక భావసఙ్గతిం వృత్తానువాద పూర్వకం ద్యోతయతి - (తదేవ)

సూక్ష్మరూపప్రసక్తా ద్దేవాదీనా మప్యుపాసనాధికారో వేదః త్వాదికంచ నిరణాయి, అథ చతుర్థపాదే పాదత్రయ నిర్ణీతార్థేషు కతిచిదర్థాః ప్రసక్తా దాగతంచ ప్రపఞ్చ్యతే, ¶తత్రాదౌ తావత్సుషుప్త్యధికరణే యథా జీవేశ్వరాభేద నిరాకరణమకారి తద్వదత్రాపి జీవేశ్వరాభేదో నిరాక్రియతే, తత్రేద మామ్నాయతే “ ఆత్మానం చేద్విజానీయా త్పరం జ్ఞానధుతాశయః ” ఇతి. ❋కిమిహ జీవాత్మానం పరమాత్మత్వేన జానీయాదిత్యుచ్యతే? కింవా జీవాత్మానం పరమాత్మానంచ మిథః పృథక్త్వేన జానీయా దిత్యుచ్యతే? ఇతి సంశయః, తత్ర ప్రాప్తం తావ జ్జీవాత్మానం పరమాత్మత్వేన జానీయాదిత్యుచ్యత ఇతి, కుతః? తథాహి తత్ర ప్రతీయతే, యద్యపి కదాచిత్స్వసఙ్కల్పిత కార్యాదా వనివార్య ప్రవృత్తి దర్శనా జ్జీవస్య స్వాధీన ప్రవృత్త్యనుపపత్తి ముఖేన తయోరానుమానికమర్థాన్తరత్వం భవతి, తథాహి, జీవః పరమాత్మనోఽర్థాన్తర భూతః, పరాధీన ప్రవృత్తిమత్త్వాత్ ; ఘటాదివదితి. తథాపి ఏకేషాం శాఖినాం ‘ తత్త్వమసి ’ త్యాది వాక్యానురోధాదిహ జీవేశ్వరయోరైక్యమేవ జ్ఞాతవ్యమితిచే దత్ర ప్రతిబ్రూమః, నేహ జీవాత్మానం పరమాత్మానంచమిథః పృథక్త్వేన జానీయా దిత్యుచ్యతే, కుతః? ఉత్తరవాక్యే శరీరరూపక విన్యస్త గృహీతేః- “ఆహుశ్శరీరం రథమిన్ద్రియాణి హయానభీశూన్మన ఇన్ద్రియేశమ్ । వర్త్మానిమాత్రా ధిషణాంచ సూతం సత్త్వం బృహద్బన్ధురమీశ దృష్టమ్ ॥ అ

మిత్యాదినా. ¶అస్యాధికరణస్య పూర్వపాదోపాన్త్యసుషుప్త్యధికరణేన దృష్టాన్తసఙ్గతిమాహ - (తత్రాదౌ) వితి = తత్ర- చతుర్థపాదే, ఆదౌ - ప్రథమతః. ... ...

❋ తత్ర యథోక్తాభేద నిరాకరణవిషయే సంశయ మాహ- (కిమిహ) ఇతి. ... ...

క్షం దశప్రాణ మధర్మ ధర్మౌ చక్రేభిమానం రథినంచ జీవమ్ । ధనుర్హి తస్య ప్రణవం పఠన్తి శరంతుజీవం పరమేవలక్ష్య" మితి శరీరాదీనాం రథాదిరూపక శరశరవ్య భావేన విన్యస్తయో ర్జీవాత్మ పరమాత్మనోః ప్రత్యక్షతయా భేద శ్రవణాదిత్యర్థః, నహి జీవపరమాత్మనో రభేద స్సిద్ధశ్చే ద్భేద నిబన్ధన స్తయో శ్శరశరవ్యభావేన రూపక విన్యాస స్సఙ్గచ్ఛతే, నచ 'తత్త్వమసీ' త్యాదివాక్యేన జీవేశ్వరయో రభేదోవగమ్యతే, కిన్తు తేన వాక్యేన, హే శ్వేతకేతో ! త్వం తదసి- తాదృశ పరబ్రహ్మశరీర భూతోసీ త్యయ మేవార్థోవగమ్యతే, ' యస్యాత్మా శరీర, మితి శ్రుత్యనురోధాత్ ;*దృశ్యతే హి స్థూలోయం కృశోయం గౌరోయ మిత్యాదౌ శరీర శరీరిణోరభేదో పచారః, నహి స్థూలోయం పురుష ఇత్యాది వ్యవహారో౽సాధురితి చక్షతే ప్రేక్షావన్తః, తద్వదేవ జీవస్య పరమాత్మ శరీరభూతస్య తేన పరమాత్మనా శరీరిణా సాక మభేదోపచార వివక్షయోపదిష్టమ్ ' తత్త్వమసీ ' త్యేతద్వాక్యమపి సాధ్వితి మన్తవ్యమ్, ఏవంచసతి కస్మాత్పున స్తద్వాక్యమనురుద్ధ్యైహ జీవాత్మానం పరమాత్మత్వేన జానీయా దిత్యుచ్యేత, నహి యథోక్త పరాధీన ప్రవృత్తిమత్త్వ హేతౌ జ్ఞాతృత్వానుమానే యంకంచన దోషం పశ్యామః, ¶తస్మాదాత్మానంచే ద్విజానీయా,దిత్యనేన వాక్యేన జీవాత్మానం ప

---

* ఏవం శరీర శరీరిణో రభేదోపచారే దృష్టాన్తమాహ - (దృశ్యతేహి) తి. దృష్టాన్తస్య సాధుత్వం ద్యోతయన్ తందార్ష్టాన్తికేన యోజయతి - (నహిస్థూలోయ) మిత్యాదినా. అనుమానంచేమం పూర్వపక్షం సుతరాం బాధత ఇత్యాశయేనాహ - (నహియథోక్తే) తి. యంకఞ్చనేతి - వ్యభిచారి దోషమిత్యర్థః.

¶ జీవేశ్వరభేద స్థిరీకరణ మేతదధికరణ ప్రయోజన మిత్యభిప్రేత్య సూత్రవ్యాఖ్యాన ముపసంహరతి - (తస్మాది) తి .

రహాత్మానంచ మిథోర్థాన్తరతయా విజానీయాదిత్యయమభిప్రాయః ప్రత్యాయ్యతే. ... ... *

—* సూ॥ ౫॥ దర్శయతిచ *—

అపిచోత్తరత్ర 'యావన్న్వ్రకాయ రథమాత్మవశో పకల్పయధ త్తే గచ్ఛ చరణావటనయా నిశాతమ్। జ్ఞానాసినుచ్యుత బలోదధద స్తశత్రుస్స్వానందతుష్ట ఉపశాన్త ఇదం విజహ్యా' దిత్యేతద్వాక్యం సాక్షాదేవ జీవేశ్వరయోర్భేదం దర్శయతి. *

౧॥ అనుమానికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—* సూ॥ ౩॥ *సూక్ష్మంతు తదర్హత్వాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే 'సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ' ఇతి. తత్ర గిసూక్ష్మ తమ జీవవాచక జీవ పదాస్మత్పద సామానాధికరణ్యం కిం జీవేశ్వరయోరభేదం బోధయతి? ఉతతయోర్భేదమేవ బోధయ తి? ఇతి విశయే శమనాయాహ— (సూక్ష్మంత్వి) తి. తునావిశయ శ్శమితః, అత్ర సూక్ష్మతమ జీవ వాచక జీవ పదాస్మత్పద సామానాధికరణ్యం జీవాత్మ పరమాత్మనోర్భేదమేవ బోధయతి, కస్మాత్?

తస్మాన్నేహ జీవేశ్వరయో రభేదశ్శఙ్క్య ఇత్యధికరణోపసంహారః. అ॥ ౧॥ సూ॥ ౨॥

* పూర్వపద దృష్టాన్త సఙ్గతిం హృది నిధాయోత్తరాధికరణ మారభతే- (సూక్ష్మంతు తదర్హత్వా) దితి.

పూర్వస్మిన్ "త్వంబ్రహ్మాపరమంవ్యోమే" త్యస్మిన్ప్రశ్నవాక్యే త్వం పదబ్రహ్మ పదసామానాధికరణ్యేన త్వంపదార్థబ్రహ్మపదార్థయో రభేదావగమో దిహాపి యథోక్తసామానాధికరణ్యేనాస్మత్పదార్థ జీవపదార్థయో రభేదోవగమ్యత ఇతి పూర్వ పక్షేణస మాపితేయం పరాణుపర సిద్ధాన్తయతి - (విశయ శమనాయాహే) త్యాది - ... ...*

తదర్హత్వాత్- ఇహ ప్రకరణ వశాత్తచ్ఛబ్దేనభగవద్విభూతిత్వం పరామృశ్యతే,తత్తు తదంశత్వమ్_తత్స్వత్వమిత్యియావత్, అర్హతి హి జీవో భగవత్స్వత్వమ్ § యదీహ యథోక్త సామానాధికరణ్యం తయోరభేదం బోధయేత్తర్హి లోకేస్వ స్వామినోరప్యభేదో దృశ్యేత, అపిచ “ గన్ధమాత్రమహం భువ ” ఇత్యత్రాపి శ్రూయమాణ సామానాధికరణ్యం తద్వదేవ పరమాత్మ గన్ధయో రభేదం బోధయేత్, సహ్యనుపపన్నతమః, కిన్తు భగవదంశత్వాద్గన్ధస్య ‘గన్ధమాత్ర మహం భువ ’ ఇతి సామానాధికరణ్యం భవతి, ఏవంజీవస్యాపి భగవదంశత్వాత్ ‘ సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ ’ ఇతి సామానాధికరణ్యం భవతీతి జ్ఞేయమ్, జీవస్య భగవదంశత్వం చానన్తరాధ్యాయే ‘ అంశోనానా వ్యపదేశా ’ దిత్యత్ర స్పష్టం వక్ష్యత్యాచార్యః, తస్మాదిహ యథోక్తం సామానాధికరణ్యం జీవేశ్వరయోర్భేదమేవ బోధయతీతి నిశ్చీయతే. ... *

—* ౪॥ సూ॥ తదధీనత్వాదర్థవత్, *—

జీవేశ్వరభేదాధీనత్వాత్ఖలు సర్వమపి శ్రుతిస్మృత్యాదిలక్షణం శాస్త్రం ప్రయోజనవద్భవతి, అసతితయోర్భేదే సర్వం శాస్త్రంనిరర్థకమేవభవేత్, తవమతే బ్రహ్మవ్యతిరిక్త వస్త్వభావాత్; యద్యకస్మాద్బ్రహ్మణి భేదంపరికల్ప్య శాస్త్రాణి ప్రవృత్తేరఙ్గ తదా తేషాం భ్రాన్తప్రలాపా విశేషోవ్యర్థా యాసశ్చప్రసజ్యేత,

---

§ “త్వంబ్రహ్మాపరమంవ్యోమే” త్యత్ర త్వంబ్రహ్మపదయోఃపరబ్రహ్మవృత్తిత్వా త్తత్పదద్వయ సామానాధికరణ్యం త్వంబ్రహ్మ పదార్థయో రభేదం బోధయేత్, “సూక్ష్మాణామప్యహంజీవ” ఇత్యత్ర త్వస్మత్పద జీవపద సామానాధికరణ్యం జీవాత్మ పరమాత్మనో రభేదం నబోధయతీత్యేత దన్యత్రానుపపత్తి ముద్భావ్యన్నాశఙ్కయతి - (యదీహ) త్యాదినా. ... ...

తస్మాదస్త్యేవతయోర్భేదః. ... ...

*— ౫ ॥ సూ ॥ జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ. *—

నహి జీవస్యపరమాత్మనాసాకమభేదేన జ్ఞేయత్వంవక్తి వేదాన్తాదిః శాస్త్రీయం యత్కించిద్వచనమ్, *తస్మాచ్చ నాస్తితయోరభేదః.

—*౬ ॥ సూ ॥ వదతీతిచేన్నప్రాజ్ఞోహి ప్రకరణాత్ *—

నను "యథాహిరణ్యంబహుధాసమీయతేనృభిఃక్రియాభిర్వ్యవహారవర్త్మను । ఏవంవచోభిర్భగవానధోక్షజో వ్యాఖ్యాయతే లౌకికవైదికైర్జనైః" రిత్యేతద్వాక్యం సర్వస్యాపిజగతోబ్రహ్మాత్మతామవగమయత్సజ్జీవేశ్వరయో రప్యభేదం వదతీతిచేన్నైతదేవమ్, కుతః? ప్రాజ్ఞోహి ప్రకరణాత్ - హి- యతః, తత్ర ప్రాజ్ఞః- పరమాత్మైవ, సర్వాన్తర్యామితయాజీవాదర్థాన్తరతయాచ ప్రకరణాదవగమ్యతే, 'బుద్ధీన్ద్రియార్థరూపేణ జ్ఞానంభాతి తదాశ్రయ' మిత్యుపక్రమ్య 'ఏవంవచోభిర్భగవానధోక్షజో వ్యాఖ్యాయతేలౌకికవైదికైర్జనైః' రితి పఠ్యమానంహి పరమాత్మీయంప్రకరణమ్. తత్ర 'యథాహిరణ్య' మిత్యస్యాయమర్థోఽధ్యవసితః, యథాహిరణ్యం కటకమకుటాదిరూపేణమిథో భిన్నేష్వవయవేషు ధార్యమాణం స్వరూపతః ఏకమేవభవతి, ఏవం శ్రీభగవానధోక్షజోన్తర్యామితయా మిథోఽపిభిన్నేషు జీవేష్వవతిష్ఠన్ తత్తజ్జీవాభిధాయిభిర్వచోభి ర్లౌకికవైదికైర్జనైరాహూయమానోఽపి స్వరూపతో నవిభిన్నోభవతి, కిన్తు స్వశరీరభూతేషు జీవేషుసదైకరూపోవతిష్ఠతఇతి. యత్తు "ఆత్మానంచిన్తయేదేకమభేదేనమయామునే" రితి వచనం తత్త్వమమేవార్థ మవగమయతి, తథాహి, ఆత్మానమ్ - స్వాన్తర్యామిణమ్, మయా - పరమాత్మనా శ్రీకృష్ణేనసహ,

---

* తస్మాత్ - జీవస్యపరమాత్మాభిన్నత్వేన జ్ఞేయత్వవచనాభావాదిత్యర్థః. ... ...*

అభేదేన చిన్తయేదితి. తస్మాన్నేదమ్ "యథాహిరణ్య" మితివాక్యం కృత్స్నస్య జగతోబ్రహ్మాత్మతా మవగమయతి, నాపి జీవేశ్వరయోరభేద మవగమయతీతి ధ్యేయమ్. ...* ...*

—* ౭ ॥ సూ॥ * త్రయాణామేవచైవముపన్యాసఃప్రశ్నశ్చ॥*—

న కేవలమస్మిన్ ప్రకరణే పరమాత్మ స్వరూప ప్రతిపాదనందృశ్యతే, అపితుత్రయాణామ్ ఈశ్వరప్రకృతిజీవానామపి, ఉపన్యాసో దృశ్యతే, ¶తత్ర "బుద్ధీన్ద్రియార్థైః రూపేణే" త్యారభ్య "హ్యాఖ్యాయతే లౌకిక వైదికైర్జనై " రిత్యన్తేనేశ్వర స్వరూపముక్తమ్, ఏతదుపరిష్టాత్ 'ఘనోయథారుణప్రభవో రుణదర్శితో హ్యారుణంశభూతస్యచ చక్షుష స్తమః। ఏవంత్వహం బ్రహ్మగుణ స్తదీక్షితో బ్రహ్మాంశ కస్యాత్మనఆత్మబన్ధన " ఇతిప్రకృతిజీవయో స్స్వరూపమేవనిరూప్యతే, ఏతత్త్రయవిషయ ప్రశ్నశ్చ ద్వితీయస్కన్ధాదౌ కృతః, §తస్మాచ్చిదచిదీశ్వరాణా మితరేతరం భేదమేవేదంప్రకరణమవగమయతీతి నిశ్చీయతే. ... ...

౩ ॥ తదహ్నత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౫ ॥

—* ౮॥ సూ ॥ మహద్వచ్చ *—

†అస్మిన్నేవప్రకరణేఽఆదావామ్నాయతే 'బుద్ధీన్ద్రియార్థైః రూపేణ

---

* అపిచేదం ప్రకరణం ప్రాజ్ఞప్రకృతి జీవానాం మిథోభేదం విశదీకరోతీత్యాహ - (త్రయాణా) మితి. ... ...*

¶ త్రయాణాముపన్యాసం వివినక్తి - (తత్ "బుద్ధీన్ద్రియార్థైః రూపేణే" త్యారభ్యే) త్యాదినా. ... ... *

§ ఫల కథనపూర్వక మధికరణ ముపసంహరతి – (తస్మాచ్చిదచిదీశ్వరాణా) మితి. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౫॥

† అస్య పూర్వాధికరణేన ప్రసజ్గసజ్గతిం ద్యోతయితుం విషయోపస్థితి మాహ - (అస్మిన్నేవప్రకరణ) ఇతి.

జ్ఞానంభాతి తదాశ్రయ ' మితి. తత్ర బుద్ధిశబ్దః ప్రకృతివాచీ,రూ ప శబ్ద శ్శరీర వాచీ, జ్ఞానశబ్దో బ్రహ్మవాచీ, తథాచజ్ఞాన ఘనం పరంబ్రహ్మబుద్ధ్యాది శరీరకం సద్భాతీత్యనేనపరబ్రహ్మణ స్సర్వభూతేషు వ్యాప్తిరవగమ్యతే, సా కిం దృష్టాన్ततో నిరూపయితు మ శక్యా ? ఉతశక్యా ? ఇతిసంశయ ఇదముత్తరం ప్రాహ-(మహ ద్వచ్చే)తి - చోఽవధారణే, యథా మహత్తత్త్వం నిఖిల తత్త్వే షు తత్కార్యేషుచ ప్రపఞ్చేషు వ్యాప్యావతిష్ఠతే, తద్వదేవపరం బ్రహ్మాపి ప్రకృతిమహదాది నిఖిలతత్త్వేషు తత్కార్యేషుచ ప్రపఞ్చే షు వ్యాప్యావ తిష్ఠత ఇత్యవధర్తవ్యమ్, ¶తస్మాత్పరమాత్మన స్సర్వ భూతేషువ్యాప్తిర్దృష్టాన్తతోనిరూపయితుంశక్యతఇతినిశ్చీయతే.

—※౯॥ సూ॥ చమసవదవిశేషాత్ ※—

యథా చమసేన - తన్నామకేన మహర్షిణా "సర్వేషుశశ్వ త్తను భృత్స్వవస్థితంయథాఖమాత్మాన మభీష్టమీశ్వర" మితిపరబ్ర హ్మణో నారాయణస్యాఖిల జీవేషువ్యాప్తి రభిహితా, ఏవమిహాత స్య పరబ్రహ్మణఃప్రకృత్యాదినిఖిల తత్త్వేషుతత్కార్యేషుచప్రపఞ్చే షువ్యాప్తి రభిధీయతే, కుతః ? అవిశేషాత్ - చేతనాచేతనయోః భగవచ్ఛరీరత్వేన సమానత్వాదిత్యాశయః.

—※౧౦॥సూ॥జ్యోతిరుపక్రమాతుతథా హ్యధీయతఏకే ※—

§ శ్రీభగవద్వ్యతిరిక్తస్య చేతనస్యాణుత్వేన దృష్టాన్తత్వాయోగా ద్భగవద్వ్యాప్తిర్దృష్టాన్తతో నిరూపయితు మశక్యేతి పూర్వ పక్షే ప్రాప్తే చన్ద్రవన్ముఖమిత్యాదౌ దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోః స్సర్వధర్మసామ్యా నుపలబ్ధే ర్మహత్తత్త్వ స్యాచేతనత్వేపి నిఖిలజగ ద్వ్యాపకత్వా త్తద్దృష్టాన్తీకృత్య సిద్ధాన్తయతి - (ఇద ముత్త రం ప్రాహే)త్యాదినా. ¶ఫలం కథయన్సూత్రార్థముపసంహ రతి - (తస్మా) దితి. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౩॥

సర్వేషుభూతేష్వియం భగవద్వ్యాప్తిర్జ్యోతిరుపక్రమాచ వేదితవ్యా - జ్యోతిః - అగ్నిః, ఉపక్రమే- దృష్టాన్తోపక్రమే,యస్యాస్సా జ్యోతిరుపక్రమా, అగ్నేరివవాయో రివచ భగవత స్సర్వభూతేషు వ్యాప్తిర్భవతీతి వేదితవ్య మిత్యర్థః, కథమిద మవగమ్యతే ? తథాహ్యధీయత ఏకే- తథా ఖలు, ఏకే- శాఖినః ' అగ్నిర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టోరూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ । ఏకస్తథా సర్వభూతాన్తరాత్మా రూపం రూపంప్రతిరూపోబహిశ్చ ॥ వాయుర్యథైకో భువనం ప్రవిష్టో రూపంరూపం ప్రతిరూపోబభూవ । ఏకస్తథా సర్వభూతాన్తరాత్మారూపం రూపం ప్రతిరూపోబహిశ్చే'తి. అత్రాగ్నిహ్వాదృష్టాన్తత్వేనా దావుపక్రమ్యతే, తస్మాత్తూక్తం జ్యోతిరుపక్రమేతి. ... ... ❋

3॥ () మహాదధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ 3॥

—❋ ౧౧॥ సూ॥ కల్పనోపదేశాచ్చ మధ్వాదివదవిరోధః ❋—

భగవత్ స్థూల రూపో పాసనం ప్రకృత్యేద మామ్నాయతే " భూర్లోకగకల్పితగపద్భ్య " మిత్యారభ్య "ఇతివాలోకకల్పనే" త్యన్తమ్. తత్రైకస్య పరిదృశ్యమానస్య స్థూలరూపస్య త్రేధాకల్పనా కిం విరుద్ధా? ఆహోస్విదవిరుద్ధా? ఇతిసంశయే ప్రాప్తే †ఇద

() మహావాది ప్రస్తావేన భగవత్స్థూలరూప స్యోపస్థితత్వాత్ప్ర సఙ్గ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే - (కల్పనోపదేశాచ్చమధ్వాదివ దవిరోధ) ఇతి . ... ❋

† ఏకత్వాదేవ పరిదృశ్యమానస్య భగవత్స్థూలరూపస్యత్రేధాకల్పనా విరుద్ధైవ భవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే కల్పనాయా అనుసన్ధానరూపత్వా దేకస్యాప్యస్య భగవత్స్థూలరూపస్య తత్తత్సమ్ప్రదాయానుసారేణ త్రేధాకల్పనాత్వ విరుద్ధైవభవతీతి సిద్ధాన్తయతి - (ఇదముత్తరం పఠతి) త్యాదినా. ... ...

ముత్తరం పఠతి-(కల్పనే)తి-ఏకత్వేపి స్థూలరూపస్య త్రేధాకల్పనా
భవత్యేవా విరుద్ధా, కుతః? ఉపదేశాచ్చ- చోఽదాహరణే, 'భూర్లో
కఃకల్పితః పద్భ్యాం' మిత్యుపక్రమ్య 'ఇతివాలోకకల్పనే' త్యన్తే
నేహ స్థూల రూపస్య త్రివిధత్వ కల్పనోపదేశా దేవేత్యర్థః, న
హ్యేకస్య త్రివిధ కల్పనా విరుధ్యతే, మధ్వాదివదుపపత్తేః- తథా
హి యథైకస్యాదిత్యస్య 'వసవో రుద్రా ఆదిత్యా మరుతస్సా
ధ్యాశ్చైతే దేవగణాః చరిత ఉపవిశ్యైతం మధుముపజీవన్తీ' త్యుపది
ష్టాయాం మధువిద్యాయాం మధురూపత్వం కల్ప్యతే. తథాతస్యై
వ 'గౌరాసీతపన్నాదేతి - ససర్వేషాం భూతానాం ప్రాణానాద
ధోదేతి- మాసేప్రజాయామాపశూనామ్ - మామమ ప్రాణానా
దాయోదగా' ఇత్యుపదిష్టాయా మాయుర్విద్యాయామాయుస్స్వ
రూపత్వం కల్ప్యతే, తథా తస్యైవ 'యత్త త్ప్రాణస్య ప్రత్న
స్య విష్ణోరూపం యత్సత్యస్యర్తస్య బ్రహ్మణః- అమృతస్యచ మృ
త్యోశ్చ సూర్యమాత్మానమిమహీ' త్యుపదిష్టాయాం త్రయ్యాం వి
ద్యాయాం త్రయీమయత్వం కల్ప్యతే, ఏవమిహ స్థూల రూపస్య
త్రివిధత్వ కల్పనాప్యవిరుద్ధైవ భవతి, *తస్మాత్ స్థూలరూపోపాస
నవిషయే నకశ్చిద్విరోధః, అత్రేదం తత్త్వమ్, స్థూలరూపోపాసనం
తు మనశ్చాఞ్చల్య నివృత్తయే ప్రకృతి వికారాత్మక ప్రపఞ్చేషు భ
గవదవయత్వేన పరిచిన్తనమేవ, నతు భగవతస్తాదృశం పృథగ్రూ
పాన్తర మస్తీతి. (స భగవాన్ పురుషో లోక కల్పః పురుషైర్యో
గిభిః కల్ప్యతే.) ... *

౪॥ కల్పనోపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

---

* భగవతి త్రేధా స్థూలరూపోపాసనాశ్రయత్వ రూప లక్షణ
సమన్వయ సిద్ధిరిహ ఫల మిత్యభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి -
(తస్మా) దితి. అ॥ ౪॥ సూ॥ ౧॥

—* ౧౹సూ॥ *నసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపినానాభావాదతిరేకాచ్చ *—

తృతీయసూత్రే ¶ "పఞ్చభిః పఞ్చభిర్బ్రహ్మ చతుర్భిర్దశభిస్తథా। ఏతచ్చతుర్వింశతికం గణం ప్రాధానికంవిదు"రితి, "యఃకాలఃపఞ్చవింశక" ఇతిచ తత్త్వానాం పఞ్చ వింశతి సంఖ్యాసమామ్నాయతే; ఏకాదశస్కన్ధేతు 'భూతైర్యదాపఞ్చభిరాత్మసృష్టైః పురం విరాజం విరచయ్యతస్మిన్। స్వాంశేనవిష్టః పురుషాభిధానమవాపనారాయణ ఆదిదేవ'ఇతి తత్త్వానామాత్మతత్త్వేన సాకం షట్సంఖ్యా సమామ్నాయతే. కిమిహోభయత్ర శ్రూయమాణేతత్త్వసఙ్ఖ్యేమిథోవిరుధ్యేతే? అహోస్విన్నవిరుధ్యేతే?ఇతిసన్దేహేప్రాప్తే ‡తంపరిహరతి- (నసంఖ్యే) తి = ఉభయత్ర శ్రూయమాణానాం తత్త్వానాం పఞ్చవింశతి సంఖ్యాషట్సంఖ్యాచ మిథోనవిరుధ్యేతే, కుతః ? ఉపసఙ్గ్రహాత్- అపీత్యవధారణే, 'ఏకస్మిన్నపి దృశ్యన్తే ప్రవిష్టానీతరాణిచ। పూర్వస్మిన్వాపరస్మిన్వా తత్త్వేతత్త్వానిసర్వశ' ఇత్యత్రహ్యేకస్మిన్నేవ తత్త్వే నిఖిల తత్త్వోపసఙ్గ్రహో దృశ్యతే, ఉపసఙ్గ్రహః- అన్తర్భావః, తథానానా భావాత్- 'కేచిత్షడ్వింశతిం

* ఇహ ప్రకృత్యాదితత్త్వమయ భగవత్స్థూలరూప ప్రస్తావేనప్రకృత్యాదితత్త్వ సఙ్ఖ్యాయా ఉపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (నసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపి నానాభావాదతిరేకాచ్చే)తి.

¶ పఞ్చభిఃపఞ్చభిః - మహాభూతైస్తన్మాత్రైః, చతుర్భిః - మనోబుద్ధ్యహఙ్కార చిత్తైః, దశభిః - జ్ఞానకర్మేన్ద్రియైః, కాలయతి - సర్వం చాలయతీ, తికాలః - పరమాత్మా; ఆహత్యేహ పఞ్చవింశతి సఙ్ఖ్యా సమామ్నాయత ఇత్యర్థః.

‡ ఉభయత్ర శ్రూయమాణయోః పఞ్చవింశతి సఙ్ఖ్యయోర్మిథోగవాశ్వవ ద్వైలక్షణ్యోపలబ్ధేస్తే మిథోవిరుధ్యేతేఇతిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే రాద్ధాన్తమాహ - (తంపరిహరతీ) త్యాదినా= (కేచిత్ష

ప్రాహుః షడపరే పఞ్చవింశతిమ్। సప్తైకే నవ షట్కేచిచ్చత్వార్యేకా
దశాపరే॥ కేచిత్సప్తదశ ప్రాహుః షోడశైకే త్రయోదశే' త్యత్ర
తు తత్త్వానాం నానా వివక్షానురోధేన నానా విధ సఙ్ఖ్యానసద్భా

ద్వింశతిం ప్రాహు)రితి - అయమర్థః, జీవేశ్వరయో ర్మిథ స్తత్త్వ
వైలక్షణ్యావైలక్షణ్య వివక్షాభ్యాం షడ్వింశతి పంచవింశతి తత్త్వ ప
క్షౌ ప్రవృత్తౌ, తత్ర పఞ్చవింశతి తత్త్వపక్షో విషయవాక్య వివర
ణేన పూర్వమదర్శి, తేన జీవేశ్వరయో ర్మిథ స్తత్త్వవైలక్షణ్యాభిప్రా
యక షడ్వింశతి పక్షోపి వ్యాఖ్యాతః - (సప్తే)తి - పఞ్చ
మహాభూతాని జీవాత్మా పరమాత్మా చేతిసప్తతత్త్వానీత్యర్థః. (న
వే)తి - ప్రకృతి మహదహఙ్కార పఞ్చతన్మాత్రాణి పరమపురుష
శ్చేతి నవతత్త్వా నీత్యర్థః. (షడి)తి - పఞ్చ మహాభూతాని
పరమపురుషశ్చేతి షట్తత్త్వా నీతిజ్ఞేయమ్. (చత్వారీ)తి- తేజోఽబ
న్నాని పరమాత్మా చేతి చత్వారితత్త్వానీతి జ్ఞేయమ్ (ఏకాదశే)తి-
మహాభూతజ్ఞానేన్ద్రియాణిదశ, పరమాత్మైక ఇత్యేవ మేకాదశ
తత్త్వాని ద్రష్టవ్యాని. (సప్తదశే)తి- భూతమాత్రజ్ఞానేన్ద్రియా
ణి పఞ్చదశ, మనఏకమ్, పరమాత్మా ఏకఇతి సప్తదశతత్త్వా నీతి
జ్ఞేయమ్. (షోడశే)తి - పరమాత్మని మనసో న్తర్భావేసతి పూ
ర్వోక్తతత్త్వైస్సహ షోడశతత్త్వాని సుగమాని. త్రయోదశే త్యత్ర
భూతా జ్ఞానేన్ద్రియాణిదశ, మనోజీవేశ్వరాస్త్రీణితి త్రయోదశత
త్త్వా నీతి ద్రష్టవ్యాని, ఇహ యస్మిన్ పక్షేజీవస్య మనసోవా పృథ
క్తత్త్వ తా నగణ్యతే, తత్ర తయోఃపరమాత్మతత్త్వా న్తర్భావో ద్రష్ట
వ్యః, తదేతత్సర్వంభగవతా ఉద్ధవం ప్రతి ' అనాద్యవిద్యాయుక్త
స్య' ఇత్యారభ్య వ్యాఖ్యాతమ్, నవైకాదశేత్యత్ర నవసఙ్ఖ్యయాప్ర
కృతి పురుష మహదహఙ్కార పఞ్చతన్మాత్రాణి వివక్షితాని. ఏ
కాదశ సఙ్ఖ్యయా జ్ఞానకర్మేన్ద్రియమనాంసి వివక్షితాని. పఞ్చ

నో దృశ్యతే, అతిరేకాచ్చ- 'నవైకాదశ పంచత్రీణ్యాత్థత్వ మితి శుశ్రుమ' ఇత్యత్రచ తత్త్వ సఙ్ఖ్యాతి రేకోదృశ్యతే, అతిరేకః - ఆధిక్యమ్,అష్టావింశతి సఙ్ఖ్యేత్యర్థః; §అతశ్చయుక్తిమత్త్వా త్సర్వమపి తత్త్వ సఙ్ఖ్యానం న్యాయ్య మవిరుద్ధంచ భవతీతి జ్ఞేయమ్.

×॥ సఙ్ఖ్యోప సఙ్గ్రహాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౧౩॥సూ॥ ప్రాణాదయోవాక్యశేషాత్ ※—

† తత్త్వోత్పత్తి ప్రకరణే 'బుద్ధిః ప్రాణశ్చ త్రైజస' ఇతి బుద్ధిప్రాణయోరుత్పత్తిరామ్నాతా, తత్ర 'పఞ్చభిః పఞ్చభిర్న్నాత శ్చతుర్భిర్దశభి' రిత్యత్ర బుద్ధేస్తత్త్వాన్తరత్వమ్ 'మనోబుద్ధి రహఙ్కార శ్చిత్తమిత్యన్తరాత్మక' మితి వాక్యశేషాదవధారితమ్, ప్రాణస్తు వృత్తిభేదాద్దశధా భవతి, "విరాట్ప్రాణోదశవిధ" ఇత్యామననాత్; కిమేతే ప్రాణాదయోపి బుద్ధివత్తత్త్వాన్తరాణిభవన్తి? కింవాన; ఇతి విశయ ఇద ముత్తరం పఠతి- (ప్రాణాదయ) ఇతి-

---

సఙ్ఖ్యయా పఞ్చమహాభూతాని వివక్షితాని. త్రీణీత్యనేన సత్వరజస్తమో గుణావివక్షితాః, తథా చాత్రతత్త్వానా మష్టావింశతిసఙ్ఖ్యా సమ్పత్తిరిత్యర్థః, అత్ర పురుషతత్త్వే పరమాత్మని జీవస్యాన్తర్భావో ద్రష్టవ్యః. ... ...

§ ప్రకృత్యాదితత్త్వవిలక్షణత్వేన పరమాత్మతత్త్వ ప్రజ్ఞప్తి రిహఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణముపసంహరతి- (అతశ్చే)తి. అ॥౫॥సూ॥౧

† అస్య ప్రాగధికరణేన ప్రాణాదయో బుద్ధివత్తత్త్వాన్తరాణినభవన్తీత్యేవం రూపాంప్రత్యుదాహరణ సఙ్గతిం ద్యోతయన్విషయవిశయావాహ - (తత్త్వోత్పత్తిప్రకరణ) ఇత్యాదినా = తత్త్వోత్పత్తిప్రకరణే ప్రాణస్యాప్యుత్పత్తి శ్రవణాత్ప్రాణాదయ స్తత్త్వాన్తరాణి భవన్తీతిపూర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ - (ఇదముత్తరం పఠతి) త్యాదినా- ఇహ ప్రాణాదీనాం త్రైజసాహఙ్కారే న్తర్భా

పూర్వసూత్రాన్నజేపానువర్తతే, ప్రాణాదయోన తత్త్వాన్తరాణి భవితుమర్హన్తి, కుతః? అవాక్యశేషాత్- నహి తత్త్వసఙ్ఖ్యానప్రకరణే ప్రాణాదీనాం తత్త్వాన్తరత్వావగమకం వాక్యశేషం పశ్యామః, *తస్మాత్ప్రాణాదయస్స్వకారణ తత్త్వేన్తర్భవతీతి జ్ఞేయమ్.

౬॥ ప్రాణాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—* ౧౪॥సూ॥ జ్యోతిషైకేషామసత్యన్నే *—

§ఇదమామ్నాయతే 'కతితత్త్వానివిశ్వేశ సఙ్ఖ్యాతాన్యృషిభిః ప్రభో । నవైకాదశ పఞ్చత్రీణ్యాత్థ త్వమిహ శుశ్రుమ ॥ కేచిత్షడ్వింశతిం ప్రాహు రపరేపఞ్చవింశతిమ్ । సప్తైకేనవ షట్కేచిచ్చత్వార్యేకాదశాపరే ॥ కేచిత్సప్తదశప్రాహు ష్షోడశైకే త్రయోదశ ' ఇతి. అత్ర తత్త్వసఙ్ఖ్యానభేదే నాష్టావింశత్యాది పక్షభేదాస్సూచితాః, కిమేతావన్తఏవ పక్షభేదా భవన్తి? కింవా తత్త్వసఙ్ఖ్యానభేదేన పక్షాన్తరంచ భవతీ? తి విశయే ప్రాప్తే పఠతీదముత్తరమ్-(జ్యోతిషే)

వా త్తైనైషా మేకతత్త్వతావగమగ ఫలమితిభావేనాధికరణ ముపసంహరతి- *(తస్మా) దితి - స్వకారణతత్త్వే - స్వోపాదాన తైజసాహఙ్కారే. అ॥ ౬ ॥ సూ॥ ౧॥

§ప్రపూర్వస్మిన్నధికరణే నానాతత్త్వ సఙ్ఖ్యానప్రస్తావాత్తేనాస్య ప్రసఙ్గసఙ్గతిమధిగత్యవిషయమాహ- (ఇదమామ్నాయత) ఇతి.

§(కిమేతావన్తఏవే) తి - అయమర్థః, అష్టావింశత్యాదిపక్షేభ్యో న్యోద్వితత్త్వ పక్షోస్తి? కింవానాస్తి? తత్త్వసఙ్ఖ్యానప్రకరణే ష్వేతత్పక్షాగణనా న్నాస్త్యయం ద్వితత్త్వ పక్షఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే "సర్వంన్యాయ్యం యుక్తిమత్త్వాద్విదుషాంకిమశోభన" మిత్యాదినైతత్పక్ష స్యాప్యనుగృహీతత్వాత్సఙ్గ్రహేణ తత్త్వసఙ్ఖ్యాభేష్వనామయం ద్వితత్త్వ పక్షోభిప్రేత ఇతి సిద్ధాన్తయిష్యన్ సూత్రాక్షరాణి వ్యాఖ్యాతుం తత్ప్రతీకం గృహ్ణాతి- (జ్యోతిషేతి)తి.

తి- జ్యోతిః పదమిహాత్మ తత్త్వమాచష్టే- జ్యోతిర్మయంహ్యాత్మ స్వరూపం భవతి, తతశ్చ జ్యోతిషా సాకమన్నే- పృథివ్యామ్, తద్రూపే ఏకస్మిన్ తత్త్వే అభ్యుపగమ్యమానే సతి ఇతరేషాం తత్త్వానామసత్యపి పృథగభ్యుపగమే నకశ్చిద్విరోధ ఇత్యేకేషా మాచార్యాణాం మతమ్. సర్వాణ్యపి తత్త్వాని పరాన్వయస్వభావాత్పృథివ్యామన్తర్భవన్త్యేవ, 'ఏకస్మిన్నపి దృశ్యన్తే ప్రవిష్టానితరాణిచ। పూర్వస్మిన్వా పరస్మిన్వా తత్త్వే తత్త్వాని సర్వశః॥ సర్వంన్యాయ్యంయుక్తిమత్త్వాద్విదుషాం కిమశోభన' మితిహి శ్రూయతే, తస్మాదాత్మతత్త్వమేకం పృథివీతత్త్వమేకమితి సఙ్ఖ్యానభేదేన ద్వితత్త్వోపి కశ్చిత్పక్షోస్తీతి గమ్యతే. ... ... *

౭॥ జ్యోతిషైకేషామిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—*౧౪॥సూ॥కారణత్వేనచాకాశాదిషుయథావ్యపదిష్టోక్తేః*—

'నసంఖ్యోప సఙ్గ్రహాదపీ' త్యత్ర తత్త్వసంఖ్యావిరోధః పరిహృతః, తేషాముత్పత్తివిరోధో నన్తరేధ్యాయే పరిహరిష్యతే,సంప్రతితు తత్త్వానా ముత్పత్తిక్రమం ప్రతివిప్రతి పత్తిర్భవతి, క్రమస్య వైచిత్ర్యశ్రవణాత్ ; తథాహి , క్వచిత్ 'వాఙ్మనో గోచరం సత్యం ద్విధాసమభవద్బృహత్। తయోరేకతరో హ్యర్థః ప్రకృతి

ఫలం కథయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౭॥సూ॥౧

తత్త్వప్రస్తావేన తత్ప్రకృతసర్గక్రమస్యోపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గతిం హృది నిధాయోత్తరాధికరణముపక్రమతే- (కారణత్వేన చాకాశాదిషు యథా వ్యపదిష్టోక్తే)రితి- అత్ర విరోధోత్థాపకాని విప్రతివాక్యాన్యుదాహరిష్య తత్త్వ గోచరాం వృత్తవతీం వక్ష్యమాణ కథాం స్మారయతి- (నసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపీత్యత్రే) త్యాదినా-ప్రతిజ్ఞాపూర్వకం విప్రతిపత్తివాక్యా న్యుపపాదయతి - (సమ్ప్రతి) క్వచి-" వాఙ్మనోగోచర" మిత్యేత త్పూర్వవాక్యాన్యుదాహృత్యైతై

(చం॥వ్యా॥) స్మహైతద్వాక్యంవ్యాఖ్యాయతే-'అథతేసమ్ప్రవక్ష్యామి సాక్ష్యంపూర్వవినిశ్చితమ్ । యద్విజ్ఞాయపుమాన్ సద్యోజహ్యాద్వైకల్పికభ్రమమ్ ॥ ఆసీజ్జ్ఞానమథో అర్థఏకమేవావికల్పితమ్ । యదావివేక నిపుణా ఆదౌకృతయుగేయుగే ॥ తన్మాయా ఫల రూపేణ కేవలం నిర్వికల్పిత " మితి. వైకల్పికభ్రమమ్ - తత్వవికల్పవిషయ భ్రాన్తిమ్, జహ్యాత్- త్యజేత్. యదా- ప్రళయే, అవివేకనిపుణాః- కళేబరాద్యభావేన మిథోభేదం జ్ఞాతుమసమర్థాభవన్తిజీవాస్తదా, ఆదౌ కృతయుగే - ఆదిమకృతయుగేపి, అయుగే- అభావరూపే యుగవ్యవహారే, అనుత్పన్నే సతీత్యర్థః. జ్ఞానమ్ - పరంబ్రహ్మ, అథోఅర్థః కృత్స్న జీవయుతః, ప్రకృతిశ్చేత్యేతద్ద్వయమ్, అవికల్పితమ్- అన్యోన్యమవిభక్తంసత్, ఏకమేవాసీత్, తత్- తతః, మాయాఫల రూపేణ- ప్రకృతికార్య రూపేణ ప్రపఞ్చేన, కేవలమ్- రహితమ్, అతఏవ నిర్వికల్పితమ్, ప్రకృతిజీవైరవిభక్తమ్, సత్యమ్-ప్రకృతిజీవయుక్తత్వేన కారణావస్థమ్, బృహత్_పరంబ్రహ్మ, వాఙ్మనోగోచరమ్- నిఖిలనిగమ కదమ్బ సంస్తుతం సత్, ద్విధా సమభవత్- ద్వేధావిభక్తమాసీత్, తయోః- విభక్తయోర్మధ్యే, ఏకతరోర్థః- ఏకోభాగః, సాహ్యుభయాత్మికా - చిదచిల్లక్షణా ప్రకృతిర్భవతి, అన్యతమోభావః- ఇతరభాగస్తు,జ్ఞానమ్- పరంబ్రహ్మభవతి,సః- పరబ్రహ్మస్వరూపీ , జ్ఞానఘనః పరమాత్మా , పురుషః - ప్రకృతిప్రేరకః, పురుషావతారోభిధీయత ఇత్యర్థః. ప్రకృతి ప్రేరకత్వమేవాహ - " తమోరజస్సత్వమితి ప్రకృతేరభవన్ గుణాః । మయాప్రక్షోభ్యమాణాయాః పురుషానుమతేనచే" తి , తృతీయేచైవమామ్నాతమ్ " దైవాత్క్షుభితధర్మిణ్యాం స్వస్యాంయోనౌ పరః పుమాన్ । పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్తవీర్యవాన్ ॥ తతోభవన్మహత్తత్వ) మితి. ... ... ❋

సోఽభయాత్మికే' తి ప్రకృత్యాదికా సృష్టిరుపదిశ్యతే, క్వచిదాకాశ పూర్వికా సృష్టిరామ్నాయతే 'తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశ స్సమ్భూత' ఇతి ప్రక్రమ్య. క్వచిత్తేజఃపూర్వికా సమామ్నాయతే 'తదైక్షత బహుస్స్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజో సృజత' ఇతి. క్వచిద్వ్యాన్తరేణైవ తత్త్వసృష్టిం లోకానాముత్పత్తిరామ్నాయతే 'ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీన్నాన్యత్కిఞ్చన మిషత్స ఈక్షత లోకాన్నుసృజా ఇతి స ఇమాన్ లోకానసృజత' ఇతి. క్వచిత్స్థావర జఙ్గమోత్పత్తి పూర్వికా సృష్టిరామ్నాయతే 'స్థిరచరజాతయ స్స్యురజయోర్థనిమిత్తయుజో వికార ఈక్షయా యది పరస్య విముక్త తత' ఇతి. కిమేతే ఆకాశాది పూర్వాస్సృష్టిక్రమోపదేశాః ప్రకృతిపూర్వాత్సృష్టిక్రమోపదేశాద్భిన్నాభిప్రాయాః? ఉతాహో అభిన్నాభిప్రాయాః? ఇతి విశయః, తత్ర తత్ర భిన్నక్రమాణాముపదేశ*సామర్థ్యాదాకాశాది పూర్వాస్సృష్టిక్రమోపదేశాః ప్రకృతిపూర్వాత్సృష్టిక్రమోపదేశా ద్భిన్నాభిప్రాయా ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యాచక్ష్మహే - ఆకాశాది పూర్వాస్సృష్టిక్రమోపదేశాః ప్రకృతిపూర్వాత్సృష్టిక్రమోపదేశా దభిన్నాభిప్రాయా ఏవ భవన్తి, కుతః? కారణత్వేన చాకాశాదిషు యథా వ్యపదిష్టోక్తేః- (చో.ఽవధారణే), ప్రకృతి పూర్వకే సృష్టిక్రమే యథా 'పరస్పరాను ప్రవేశాత్తత్త్వానాం సాత్వతర్షభ । పౌర్వాపర్య ప్రసంఖ్యానం యథా వక్తు ర్వివక్షితమ్ ॥ ఏకస్మిన్నపి దృశ్యన్తే ప్రవిష్టానీతరాణి చ । పూర్వస్మిన్వా పరస్మిన్వా తత్త్వే తత్త్వాని సర్వశ' ఇతి ప్రకృత్యాదికస్య మహదాదిషు పరాన్వయో వ్యపదిష్టః, ఏవమిహాపి కారణత్వేనైవాకాశాదిషు ప్ర

---

*సామర్థ్యాత్ - బలమ్, 'వాఙ్మనోగోచరసత్త్యం ద్విధాసమభవన్మహ' దిత్యాదివాక్యానామైకమత్యాన్నవిప్రతిపత్తి రేత్యాశయేన సిద్ధాన్తయతి - (ప్రత్యాచక్ష్మహే) ఇత్యాదినా.

కృత్యాదేః పరాన్వయవ్యపదిష్ట ముచ్యతే, వ్యపదిష్టమ్- వ్యపదేశః, భావేనిష్ఠా; ఏతదుక్తం భవతి, ప్రకృత్యాది తత్త్వానా మాకాశాదిషు పరాన్వయసద్భావా దాకాశాదిక ముపాదాయ సర్గశ్రుతీ ‘తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్మన ఆకాశ స్సమ్భూత’ ఇత్యేవంజాతీయకాభి శ్శ్రుతిభి స్సృష్టిక్రమే సముపదిశ్యమానేపి తాసాం శ్రుతీనామాకాశాదిభ్యః * పరాచీనప్రకృత్యాదిసృష్టిరపివక్తవ్యతయాభిమతేతి. తస్మాదాకాశాది పూర్వాస్సృష్టి క్రమోపదేశాః ప్రకృతి పూర్వాత్సృష్టి క్రమోపదేశా దభిన్నాభిప్రాయా ఏవ భవన్తీతి నిశ్చీయతే. ... ... *

—* ౧౬॥ సూ॥ సమాకర్షాత్ *—

‘ అనుక్త మన్యతో గ్రాహ్య ’ మితి న్యాయానురోధేనహి శాస్త్రేష్వనుక్తమన్యత స్సమాకృష్యతే, తథాహి ‘తత్రాదిదైత్యంగదయా పతన్తం సునాభ సందీపితతీవ్రమన్యుః । జఘానరుద్ధానమసహ్యవిక్రమం సలీలమేభం మృగరాడివామ్భసీ ’ త్యత్ర ఆదిదైత్య హననసాధనం నోపదిష్టమ్, తథాపి ‘ కరేణకర్ణమూలేఽహన్య తత్త్వాష్ట్రిమదుత్పతి ’’ రిత్యన్యత్ర సాధనోపదేశాత్తదిహ ‘జఘానరుద్ధాన’మిత్యత్రసమాకృష్యతే, తద్వదాకాశాది పూర్వకసృష్టిక్రమోపదేశ శ్రుతిషుప్రకృత్యాద్యనుక్త తత్త్వసృష్ట్యుపదేశోపి సమాకృష్యతే.

౮॥ వ్యపదిష్టాక్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

---

* (పరాచీనే) తి = పరాచీనత్వమ్ - పూర్వభావిత్వమ్.

వాఙ్మనోగోచర మిత్యాది వాక్యానా మేకవాక్యతావగమోత్ర ఫలమితి సూత్రార్థ ముపసంహరతి-(తస్మా) దితి .

తస్మాత్ ‘వాఙ్మనోగోచర’ మిత్యాదీని తత్త్వోత్పత్తి ప్రకరణాన్యభిన్నాభిప్రాయాణీ త్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౮॥సూ॥౨॥

ఇహ కారణప్రస్తావే తదవస్థానన్యస్య జగత స్సత్త్వాత్త్వా

—* ౧౭॥ సూ॥*జగద్వాచిత్వాత్*—

ఇదమామ్నాయతే 'అసద్వాఇదమగ్రఆసీత్ - తతో వైసద
జాయతే' తి. కిమిహాసచ్ఛబ్దేన ప్రాక్సృష్టేః పరమాత్మనిజగదభా
వోవగమ్యతే? అథవా నామరూప విభాగ రహిత జగదస్తిత్వ మవ
గమ్యతే? ఇతి విశయేప్రాప్తే ¶బ్రూమః, ఇహ సచ్ఛబ్దేన పరమా
త్మన్యవిభక్తనామరూపావస్థం జగదస్తిత్వమవగమ్యతే, కస్మాత్? అ
సచ్ఛబ్దస్యేహ పరబ్రహ్మ శరీరభూతా విభక్తనామరూపావస్థ జగ
ద్వాచిత్వాత్, 'తతోవైసదజాయతే' త్యత్రతు సచ్ఛబ్దేన పరబ్ర
హ్మ శరీర భూత విభక్తనామ రూపావస్థం జగద జాయతే త్యవగ
మ్యతే, *తస్మాత్సృష్టి ప్రకరణేశ్రూయమాణో ఽసచ్ఛబ్దోఽవగ
మయత్య విభక్తనామ రూపావస్థంజగదితి నిశ్చీయతే, ఇదముప ల
క్షణమ్, ప్రాక్సృష్టేరుత్పత్తే రవిభక్తనామరూప తయా ప్రకృతి జీవ
యో ర్నిఖిలజగత్కారణభూతే పరమాత్మని గూఢ తయావిద్యమా
నత్వాదితర నిషేధపూర్వకమేకాకితయా శ్రీనారాయణ సద్భావం

త్ప్రసిద్ధసద్గుణోత్తరాధికరణ మారభతే- *(జగద్వాచిత్వా)దితి.
¶ 'నాసదాసీన్నోసదాసీత్తదానీ' మితి వాక్యశేషా దసత్పదేనే
హ ప్రాగుత్పత్తే జగదభావోఽవగమ్యత ఇత్యేవం పూర్వపక్షే
ప్రాప్తే 'నాసదాసీ' దిత్యాది వాక్యశేషాన్తే 'ఆనీదవాతగ్ స్వధ
యాతదేకమ్ - తస్మాద్ధాన్యం నపరఃకించనాస - తమఆసీ త్తమసా
గూఢమగ్రే ప్రకేత' మిత్యత్ర స్వధాతమః పదాభ్యాంనిర్దిష్టసూక్ష్మ
తమ ప్రకృత్యాత్మనా నిఖిలజగదవస్థానావగమాత్ "ప్రాగేవవిద్య
మానత్వాన్నతేషామిహసమ్భవ" ఇత్యాది వాక్యశేషాచ్చేహ స
చ్ఛబ్దేన ప్రాగుత్పత్తేః పరమాత్మని జగదస్తిత్వ మవగమ్యత ఇతి సి
ద్ధాన్తయతి - (బ్రూమ) ఇత్యాదినా. * ఫలకథన పూర్వ
కమధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౯॥ సూ॥౧॥

శ్రావయన్తి 'ఏకో నారాయణో దేవః పూర్వసృష్టం స్వ మాయయా । సంహృత్య కాల కలయా కల్పాన్త ఇదమీశ్వరః ॥ ఏక ఏవా ద్వితీయోఽభూ దాత్మాధారోఽఖిలాశ్రయః । కాలేనాత్మానుభావేన సామ్యం నీతాసుశక్తిషు ॥ సత్త్వాదిష్వాదిపురుషః ప్రధానపురుషేశ్వరః । పరావరాణాం పరమ ఆస్తే కైవల్యసంజ్ఞితః ॥ కేవలానుభవానన్దసన్దోహో నిరుపాధికః ' ఇతి. నిరుపాధికః- సదా ప్రకృతిసమ్బన్ధరహిత ఇత్యర్థః, తథా ' ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానో నేమే ద్యావాపృథివీ ' ఇతి, ' సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీ దేక మేవా ద్వితీయ ' మితి చైవం జాతీయకా శ్శ్రుతయః. వస్తుత స్తదాపరమాత్మవత్ప్రకృతి జీవా తస్మిన్నిత్యతయా వర్తేతే ఏవ, తత స్సృష్టికాలే ప్రకృతి జీవాన్తర్యామీ స భగవాన్ స్వస్మిన్నతి సూక్ష్మతయా విద్యమానాం ప్రకృతిం నియన్తృతయాఽధిష్ఠాయ తాం మహదాది తత్త్వరూపేణ పరిణమయ్య తతో జీవ భోగాయతన భూత స్థూల నరాది రూపేణ చ పరిణమయ్య తత్సహితాన్ జీవాంశ్చ నియన్తృతయాఽధిష్ఠాయ తాన్ నామ రూపాభ్యాం వ్యాకరోతి, తతశ్చ కార్యకారణోభయావస్థాపన్నే జగతి పరమాత్మన స్తన్నియన్తృతయా తచ్ఛరీరక తయా చ విద్యమానత్వాత్ ' ఆత్మైవ తదిదం విశ్వం సృజ్యతే సృజతి ప్రభుః । త్రాయతే త్రాతి విశ్వాత్మా హ్రియతే హరతీశ్వరః - తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ _ తదనుప్రవిశ్య- సచ్చ త్యచ్చాభవత్ - సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మే' త్యేవం జాతీయయ కేషు వాక్యేషు పరమాత్మ వాచి జగద్వాచి శబ్దయో స్సామానాధికరణ్యమవిరుద్ధం భవతీత్యపి ద్రష్టవ్యమ్. *

౯ ॥ జగద్వాచిత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧ ॥

ఇహ శ్రీభగవతో నారాయణస్య జగత్సృష్టృత్వ ప్రస్తావే ప ' [illegible] ' రితి తస్య వేదాభివ్యఞ్జకత్వావగమ

—*౧౮॥సూ॥*జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాన్నేతి చేత్తద్వ్యాఖ్యాతమ్*—

ఇదమామ్నాయతే †'సఏషజీవో వివరప్రసూతిః ప్రాణేన ఘోషేణ గుహాంప్రవిష్టః। మనోమయం సూక్ష్మముపేత్య రూపంమాత్రాస్వరోవర్ణ ఇతిస్థవిష్ఠ' ఇతి. అత్ర జీవపదం కిం ప్రత్యగాత్మపరమ్ ? ఉతాహో పరమాత్మపరమ్ ? ఇతి సన్దేహః, తత్ర జీవశబ్దేన ప్రత్యగాత్మపరిగ్రహో యుక్త ఇతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః ? 'ప్రాణేనఘోషేణ గుహాంప్రవిష్ట' ఇతితస్య జీవపరత్వ జ్ఞాపక ముఖ్యప్రాణ లిఙ్గాత్, తతశ్చనేహ జీవపదం పరమాత్మపరమిత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యభిదధ్మః, ఇహ జీవపదం పరమాత్మానమేవావగమయతి, కుతః ? ¶యతస్తద్వ్యాఖ్యాతమ్- ఏతదుపరి 'అయంహి జీవ

---

* ప్రకరణోపస్థితేః ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- *(జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాన్నేతి చేత్తద్వ్యాఖ్యాత)మితి.

†(సఏష) ఇతి- వివర ప్రసూతిః- వివరేషు- ఆధారకమణిపూరక విశుద్ధిచక్రేషు వక్త్రేచ, ప్రసూతిః- పరాఖ్యాది శబ్దస్య రూపాభివ్యఞ్జకత్వేనాభి వ్యక్తిర్యస్యస వివరప్రసూతిః, తదేవాహ- (ప్రాణేన ఘోషణే) త్యాదినా- ఘోషేణ - పరాఖ్య శబ్దవతా, ప్రాణేన- చతుర్ముఖ ముఖ్యప్రాణేన సహ, గుహామ్- తదీయాధార చక్రమ్, ప్రవిష్టస్సఏష జీవః, మనోమయమ్ - పశ్యన్త్యాఖ్యం సూక్ష్మరూపంమధ్యమాఖ్యంచ, మణిపూరకచక్రే చక్రమాదుపేత్య-తన్నియన్త్రతయా ఽఽవిర్భూయ, (మాత్రాస్వరోవర్ణ ఇతి స్థవిష్ఠ) ఇతి - స్థవిష్ఠః- వైఖర్యాఖ్యాఖిలవేద శబ్దాభి వ్యఞ్జకో భవతి. తత్ర మాత్రా హ్రస్వాదిః, స్వర ఉదాత్తాదిః, వర్ణ అకారాదిరితి.

¶(యతస్తద్వ్యాఖ్యాత)మితి- తత్- జీవపదమ్, యతః పరమాత్మపరత్వేన వ్యాఖ్యాతం తత ఇదం జీవపదం పరమాత్మానమే

స్త్రీపుంవద్బ్రహ్మయోని రవ్యక్తపరో వయసాసతద్యః | విశ్లిష్టశక్తి ర్బహుధైవభాతి బీజానియోనిం ప్రతిపద్యయద్వ ' దిత్యత్ర జీవపద మరవిన్దనాభ పరంహి వ్యాఖ్యాయతే, తతశ్చ సర్వాన్ చతుర్ముఖా దీన్ జీవాన్ జీవయతి సంరక్షతీతి జీవః , పరమాత్మేతి వ్యుత్పత్తిస్సమ్పద్యతే, నహ్యాబ్జయోనిత్వం ప్రత్యగాత్మన స్సఞ్జచ్ఛతే , †అథయదుక్తం జీవపరత్వజ్ఞాపక ముఖ్యప్రాణలిఙ్గా జ్జీవపదం ప్రత్యగాత్మ పరమితి తదసన్దర్భ విత్ప్రలపితమ్, తత్రచతుర్ముఖ ప్రాణాదినియమనద్వారా తద్వక్త్రతో వేదమభివ్యఞ్జయితుగ పరమాత్మనోహి చతుర్ముఖ ముఖ్యప్రాణేనసహ తదాధార చక్రాదిలక్షణ గుహా ప్రవేశ ఉపదిశ్యతే, ¶కథమిహ ప్రత్యగాత్మా జీవపదే నోపదిశ్యేత,§తస్మాదిహ జీవపదం పరమాత్మపరమిత్యధ్యవసీయతే.

అ ॥ ౧౦ ॥ జీవముఖ్య ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—*{ ౧౯ ॥ సూ ॥ అన్యార్థంతు జైమినిః ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యామపిచైవమేకే. }*—

* 'విశ్లిష్టశక్తిర్బహుధైవభాతి బీజానియోనిం ప్రతిపద్యయద్వ' ది

వావగమయతీతి యోజనీయమ్.

అత్ర కథిత ప్రపఞ్చోత్పత్తిః ' వేదేనరూపే వ్యకరో ' దితి శ్రుత్యనుసారేణ శబ్దప్రభవేతి ద్యోతయితుమ్, పూర్వత్రశ్రీభగవన్నియన్త్రితా చ్చతుర్ముఖా ద్వేదో త్పత్తిరభిహితేతి ధ్యేయమ్.

†పూర్వపక్షిణోక్తో హేతుస్సిద్ధాన్తమేవానుకూలయతీత్యాహ-(అథ యదుక్త)మిత్యాదినా=¶పూర్వపక్షిణంధిక్కరోతి- (కథమిహే)తి.

§ ఇహ పరమాత్మనో బ్రహ్మణి సర్వజీవయిత్రుత్వ లక్షణసిద్ధిగ ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.అ॥౧౦॥సూ॥౧॥

* పూర్వాధికరణే నాస్య సఙ్గతి మాహ - (విశ్లిష్టశక్తి) రి త్యాదినా.   ...   ...   *

త్యేత ద్వాక్యోదాహరణేన భగవత్స్థూలరూపస్య ప్రసక్తత్వా దిద మధికరణ మారభ్యతే, భగవత్స్థూలరూపోపాసనం కిం సూక్ష్మోపాసన మాత్ర సిద్ధ్యర్థం కర్తుం శక్యతే ? ఉత తదన్యార్థమపి కర్తుం శక్యతే ? ఇతి విశయే *ప్రపతతీద ముత్తరమ్ - (అన్యార్థంత్వి) తి - తునా శఙ్కాశమితా, అన్యార్థమ్ - భక్తిసిద్ధ్యర్థమపి, స్థూలరూపోపాసనం కర్తుం శక్యతఇతి జైమిని రాచార్యో మన్యతే, కుతః ? ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యామ్ - ప్రశ్నోత్తరాభ్యామ్, 'పురుషావైః లోకాః స్వపాలాః పూర్వకల్పితాః | లోకైరముష్యావయవా స్వపాలైరితిశుశ్రుమ' ఇతి ప్రశ్నః, ఉత్తరంతు - 'ఏతద్భగవతో రూపం స్థూలంతే వ్యాహృతంమయా | మహ్యాదిభిశ్చావరణై రష్టభిర్బహిరావృత' మిత్యేవం రూపమ్, తాభ్యాంహి భగవత్స్థూల రూపోపాసిత్సుత్వేన ప్రతీతే పరిక్షితి భక్త్యతిశయస్య దృష్టత్వా ద్భగవ ద్భక్తిసిద్ధ్యర్థం స్థూల రూపోపాసనం కర్తుంశక్యత ఇతి గమ్యతే, అపిచ - కించ,ఏవమేకే- ఆచార్యాః పరాశర మైత్రేయాదయశ్చ మన్యన్తే - ... ...

—* ౨౦ ॥ సూ ॥ వాక్యాన్వయాత్ *—

అపిచ భగవద్విరాడ్విగ్రహ విషయప్రశ్నవ్యాఖ్యాన లక్షణవాక్యార్థాన్వయ బోధాదపి తస్మిన్భక్తిరుత్పద్యతే, కిముతతదుపాసనా దిత్యాశయః . ...

---

* భగవత్స్థూలరూపోపాసనస్య తత్సాధ్య సూక్ష్మ రూపోపాసనాదన్యార్థం కర్తవ్యత్వేమానాభావా త్సూక్ష్మ రూపోపాసనార్థమేవ కర్తవ్యమితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రపతతీదముత్తర) మిత్యాదినా = ప్రశ్నోత్తరే ఉపపాద్య స్థూల రూపోపాసనస్య భక్తిహేతుత్వ ముపపాదయతి- (పురుషావయవై)రిత్యాదినా. ... ... *

—✱ ౨౧ ॥ సూ ॥ ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లిఙ్గమాశ్మరథ్యః ✱—

భగవత్స్థూలరూపో పాసనా త్తద్భక్తి స్సిధ్యతీతి ప్రతిజ్ఞాసిద్ధి విషయే 'భూద్వీపవర్ష సరిదద్రి నభస్సముద్ర పాతాళదిఙ్నరకభాగణ లోకసంస్థా । గీతామయాతవనృపాద్భుత మీశ్వరస్య స్థూలంవపుస్సకలజీవ నికాయధామ " త్యేతద్వాక్యమేవ లిఙ్గం భవతీత్యాశ్మరథ్య ఆచార్యోమన్యతే, అత్రాద్భుతమితి విశేషణ మహిమ్నాభగవత్స్థూలరూపో పాసకస్యాంజసా తద్భక్తి స్సిధ్యతీతి ద్యోత్యతే.

—✱ ౨౨ ॥ సూ ॥ ఉత్క్రమిష్యతఏవంభావాదిత్యౌడులోమిః✱—

ఔడులోమి రాచార్యస్తు, ఉత్క్రమిష్యతః - ఉత్క్రాన్తగతింగమిష్యతస్ప్రాప్తార్చిరాదేరేవం భావాత్, ' దదర్శవిశ్వం త్రిగుణంగుణాత్మకే భూతేన్ద్రియార్థాశయజీవయుక్తమ్ । రసామచష్టాఙ్ఘ్రితలేథపాద యోర్మహీంమహీధ్రాన్ పురుషస్యజఙ్ఘయో' రిత్యేవ ముపదిష్టక్రమేణవిరాడ్రూపదర్శనాదభవత్తలుభావః - అతిశయభక్తిరిత్యర్థః, తస్మా త్తాదృశముపాసనంభక్తిసాధకమితిమన్యతే.

—✱ ౨౩॥ సూ॥ అవస్థితేరితికాశకృత్స్నః ✱—

' విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేనా స్థితో జగ' దిత్యత్రజీవానాం భగవద్భక్తిసిద్ధ్యర్థమేవ శ్రీభగవతో నిఖిల జగచ్ఛరీరకత్వేనావస్థితి స్స్మర్యతే, తస్మాత్తథైవకాశ కృత్స్న నామక ఆచార్యోపి మన్యతే. ... ... ✱

౧౧॥ ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

—✱౨౪॥సూ॥ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాత్ ✱—

తస్మాదిహ భగవత్స్థూలరూపోపాసనస్య తద్భక్తిహేతుత్వ సిద్ధిఃఫల మిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥ ౧౧॥ సూ॥ ౫॥

సామాన్య జ్ఞానస్య విశేష చిన్తాహేతుత్వా జ్జన్మా ధికరణే నాస్య హేతుహేతుమద్భావరూపాం సఙ్గతిం ద్యోతయితుం పూ

¶ సమ్యగ్దృఢీకృతం నిశ్శ్రేయసార్థిభి శ్శ్రీ భగవాన్నారాయణః పరం బ్రహ్మైవోపాస్య మిత్యేతత్, అథాస్య 'జన్మాద్యస్య' ఇతి నిఖిల జగజ్జన్మాది కారణత్వ రూపం యల్లక్షణముక్తం తత్కిన్ని మిత్త కారణత్వ రూపమ్? ఆహోస్వి దుపాదాన కారణత్వ రూపమ్? అథవా తదుభయాత్మక మితిసంశయే ప్రాప్తే § ఇదముత్తరం పఠతి- (ప్రకృతిశ్చే) తి- పరం బ్రహ్మ ప్రకృతిర్భవతి- ప్రకృతి-రుపాదానమ్, చ శబ్దా న్నిమిత్తంచ బ్రహ్మాభవతీతి జ్ఞేయమ్, కుతః? ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాత్ - భగవతో నారాయణస్య నిఖిల జగ ¶న్నిమిత్తత్వోపాదానత్వోభయాభ్యుపగమేహి ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తా నోపరుధ్యేతే, 'త్వయ్యగ్ర ఆసీత్త్వయిమధ్యఆసీత్త్వయ్యన్త ఆసీది దమాత్మతన్త్రే। త్వమాదిరన్తోభువనస్యమధ్య' మితి భగవతో నిఖిల

~~~~~~

రోద్యన్తం కీర్తయతి- ¶ (సమ్య)గితి. ... *

అస్య- పరబ్రహ్మణ ఇత్యర్థః. అస్యజన్మాదికరణవ ల్లక్షణాధ్యాయ సఙ్గతిస్స్ఫుగమైవ; ఏత దధ్యాయాద్యన్తయోః పరబ్రహ్మణో జగత్కారణత్వరూప లక్షణదృఢీకరణేనా స్యాధ్యాయ స్యోపాస్య లక్షణాధ్యాయ తో వ్యక్తిస్సాధ్వీతి ధ్యేయమ్.

§ "యోస్యోత్ప్రేక్షకఆదిమధ్య నిధన" ఇత్యాదా వీక్షణశ్రుతేః పరబ్రహ్మణో జగన్నిమిత్తకారణత్వం స్యాదిత్యేకః పక్షః, అథవా 'ఉతతమాదేశమప్రాక్ష్యో యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాత' మితి 'యథాసోమ్యైకేనమృత్పిణ్డేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారమ్భణం వికారో నామధేయంమృత్తికేత్యేవ సత్య' మిత్యత్రోపాదానత్వ శ్రవణాదస్య జగదుపాదానత్వంస్యాదిత్యపరః, తస్మాత్తయోరన్యతర కారణం బ్రహ్మేతిపూర్వపక్షే, ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ - (ఇదముత్తరం పఠతీ) త్యాదినా.

¶ నిమిత్తకారణత్వమ్ - కర్తృత్వమ్.
~~~~~~

జగదుపాదానత్వ ప్రతిజ్ఞా, తత్రఘటస్య మత్స్నైవాపరఃపరస్మాది తి దృష్టాన్తః, అత్రపరఃపరస్మాదిత్యనేనైత దుక్తం భవతి, నిఖిల

“పరఃపరస్మా” దిత్యత్ర పరస్మాత్ - స్వవ్యతిరిక్తాత్పరిప ఖ్యాత్పరంస్వయంవ్యతిరిక్తఇతికార్యప్రపఞ్చాద్భేదావగమేనపరమా త్మనో జగదుపాదానత్వ మౌపచారికత్వేన ఫలితమిత్యాహ - (అ త్రే) త్యాదినా - యస్తూక్తమ్ ‘ ఉతతమాదేశమప్రాక్ష్యోయేనా శ్రుతం’ మిత్యాదౌ పరమాత్మనోఉపాదానత్వ శ్రవణమితి తన్న, త త్రహి ఆచార్యకులాద్వేద మధీత్య స్వాన్తికముపాగతం శ్వేతకేతుం తత్పితాపృచ్ఛదితి‘తగ్ంహపితోవాచే’త్యారభ్య“తమాదేశమప్రాక్ష్యః యేనాశ్రుత”మిత్యాదౌ శ్రూయతే, తథాచాత్ర హేసౌమ్య- శ్వే తకేతో, యథైకేన మృత్పిణ్డేన - తజ్జ్ఞానేన, సర్వంమృన్మయమేవ- మృద్వికారం భవేదితి విజ్ఞాతంభవేత్, తథాయేన- అత్యద్భుతమా హాత్మ్యస్యదిమావతారభూత శ్రీనారాయణ స్వరూపజ్ఞానానన్దాది గుణశ్రవణ జనితవిజ్ఞానేన, అశ్రుతమ్ - తదవతారాన్తరమ్ , స ర్వమప్యేవ మేవ జ్ఞానానన్దాది సర్వసద్గుణ స్సమ్పన్నం స్యాదితి వి జ్ఞానం భవేత్, తాదృశ విజ్ఞానవిజ్ఞేయంతమాదేశం భగవన్తంశ్రీనా రాయణం త్వమప్రాక్ష్యః కిమితి ప్రశ్నాశయః, తస్మాత్తస్య నామ ధేయం నారాయణ గోవిన్ద రామకృష్ణేత్యాదిరూపం నామ వాచా రమ్భణమ్ (కర్మణిల్యుట్) ఆరంభణీయమ్- వాచాకీర్తనీయమిత్య ర్థః. తతఃకిమితఆహ , వికారః - విశేషతో భగవన్నామ సఙ్కీ ర్తన కర్తా, సః- భక్తత్వేన ప్రసిద్ధోజీవః, మృత్తికా- తద్వత్పరవ శః, మృతస్సన్నితియావత్; త్యమ్ - తంకీర్తితం భగవన్తం పరమా త్మానమ్, ఇత్యేవ - [ఇణ్ గతౌ] ప్రాప్నోత్యేవేత్యర్థః. ఇహ ధాతో స్సాన్వయార్థకగుణాభావశ్ఛాన్దసః, తతశ్చ ‘ యేనాశ్రుత’ మిత్యాదౌ పరమాత్మనోనోపాదానత్వ ప్రత్యయ ఇతిసిద్ధమ్. ఏవ

(చం॥వ్యా॥) మేవాత్ర పర్యాయాన్తరేష్వప్యాశయోద్రష్టవ్యః.

యచ్చాప్యుక్తమ్ 'యతోవాఇమానిభూతానిజాయన్తే' ఇత్యా దౌ 'జనికర్తుఃప్రకృతిః - ఉపాదానేపఞ్చమీ' ఇతి సూత్రాభ్యాంప రమాత్మనో జగదుపాదానత్వం ప్రతీయతఇతి తదపిన, తత్రోక్తా భ్యాం సూత్రాభ్యాం తస్యజగన్నిమిత్తత్వమేవ ప్రతీయతే, తథా హిజనికర్తురితి సూత్రస్య జాయమానస్య హేతురపాదానం స్యా దితి వృత్తిలాభేన తేనసూత్రేణ 'యతోఇమానీ' త్యత్ర యత్పదార్థ స్యాపాదాన సంజ్ఞాంవిధాయ అపాదానే పఞ్చమీతి పఞ్చమీవి భక్తిర్విహితా, తావతా పరమాత్మనో జగదుపాదానత్వం కథం సిద్ధ్యేత్ ? యద్యజ్ఞానేన పరమాత్మనో జగదుపాదానత్వం ముఖ్య మిత్యుచ్యేత తర్హి పరమాత్మనః కార్యావస్థాపత్త్యాఽనిత్యత్వా దికమప్యుక్తంస్యాత్, తస్మాత్పరంబ్రహ్మముఖ్యతయాజగన్నిమిత్త కారణమితి సిద్ధమ్. ... ...

(సోకామయతే) తి - అస్యాయమర్థః. సః - పరమాత్మా, అకామయత - ఐచ్ఛత్, ఆలోచితవాన్; ఆలోచనామేవాహ- (బహుస్యా) మితి - స్థూలదేహవతాం బహూనామన్తర్యామీస్యా మిత్యర్థః, నను తదా భగవత్సఙ్కల్పావసరే జీవానాం స్థూల దేహానుత్పత్తేఃకథం తస్య తదన్తర్యామిత్వ సిద్ధిరతఆహ - (ప్రజా యేయే) తి - ప్రకర్షేణ జీవానాం స్థూల దేహాన్ జనయా మీ త్యర్థః, ఇతి - ఏవమ్, సః - పరమాత్మా, తపః - ఆలో చనామ్, అతప్యత - అకరోత్, సమ్యగాలోచితవానిత్యర్థః. పూర్వంతు "సోకామయతే" త్యత్ర ఆలోచనారమ్భో వగ న్తవ్యః, ఇహతు అతప్యతే త్యనేన ఆలోచనా సమాప్తి రవగన్త వ్యేత్యాశయః, అతోనపౌనరుక్త్యమ్. తతస్సః- పరమాత్మా, తపస్త ప్త్వా- యథోక్తరీత్యాసమ్యగాలోచ్య, ఇదమ్ - స్థావర జఙ్గమా

ల జగదుపాదాన భూత ప్రకృతా వాకాశవ దన్తర్బహి ర్వ్యాప్త త్వా త్పరస్యాపి బ్రహ్మణో నిఖిల జగ దుపాదానత్వ ముపచర్యత ఇతి. తథాచ సతి బ్రహ్మణో మృత్సువర్ణవ ద్వికారాదిదోష వ్యా వృత్తిర్భవతి, తతశ్చ “ ప్రకృతిర్హ్యస్యోపాదానమాధారః పురు షః పర ” ఇతి ‘ ప్రకృతింస్వా మధిష్ఠాయ సమ్భవామ్యాత్మమాయ యే ’ తిచ శ్రుతిస్మృతీ సఙ్గతార్థే భవతః, అపిచ శ్రీభగవతో జగన్నిమిత్తత్వే ప్రతిజ్ఞాసృష్టాన్తే భవతః, తత్ర ప్రతిజ్ఞా తావత్

త్మకం ప్రపఞ్చజాతమ్, సర్వమ్ - అఖిలమ్, జఙ్గమోపభోగస్థానా దికంచ, అసృజత, యదిదం కించ, దృశ్యతఇతి శేషః, తదిద మసృ జతేతి పూర్వేణాన్వయః. ఏవం సృష్టిముపదిశ్య బహుస్యామితి స ఙ్కల్పితమనుష్ఠితవా నిత్యాహ- (తత్సృష్ట్వే)తి- తత్- యథోక్తం స్థావరాద్యాత్మకంప్రపఞ్చజాతమ్, సృష్ట్వా, తదేవ - స్వసృష్ట మేవ, అను ప్రావిశత్. ప్రాగేవతద న్తస్థ స్స్వయంతన్నియమయతీ త్యర్థః. తథాచ శ్రూయతే “ సఏవ స్వ ప్రకృత్యేదం సృష్ట్వా గ్రే త్రిగుణాత్మకమ్ । తదనుత్వంహ్య ప్రవిష్టఃప్రవిష్టఇవభావ్యసే ” ఇతి. ఏవమఖిలంజగదనుప్రవిశ్య తత్తచ్చేతనాచేతనాదిసంజ్ఞా మలభ తేత్యాహ- (తదనుప్రవిశ్యే) త్యాదినా- సత్ -చేతనజాతమ్, త్యత్- అచేతన జాతమ్, నిరుక్తమ్- వ్యవహార గోచరంవస్తు, అనిరుక్తమ్- వ్యవహారాగోచరం గిరిగుహాద్యన్తర్గాఢం వస్తు, నిలయనమ్ - పృథి వ్యాదిస్థానాశ్రితం వస్తు, అనిలయనమ్- తద్విపరీతం వస్తు, ప్రోక్త సత్యపదార్థౌ స్పష్టమాహ- (విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచే) తి-సత్యమ్- యథార్థ భాషణమ్, అనృతమ్- అయథార్థ భాషణమ్. తస్మా చ్చేతనాచేతనాత్మకమిదంప్రపఞ్చజాతమ్,సత్యమ్- పారమార్థికమ్, అభవత్_ నతు మిథ్యేత్యర్థః, అతఏవ, యదిదంకించ- యదిదమశే షం ప్రపఞ్చజాతం దృశ్యతే తత్సత్య మిత్యాచక్షతే బ్రహ్మవిద ఇతి.

' కేవలాత్మానుభావేన స్వమాయాం త్రిగుణాత్మికామ్ । సంక్షోభ యన్సృజత్యాదౌ తయాసూత్రమరిన్దమే' త్యేవంరూపా, దృష్టాన్త స్తు ' యథోర్ణనాభి హృదయాదూర్ణాం సన్తత్య వక్త్రతః । త యా విహృత్య భూయస్తాం గ్రసత్యేవం మహేశ్వర '' ఇతి. తస్మా త్పరం బ్రహ్మ జగన్నిమిత్త కారణమ్. ... *

ఇతశ్చ పరైర్హేతుభిర్నిమిత్తకారణత్వమేవ దృఢీక్రియతే.

—* ౨౪॥ సూ॥ అభిధ్యోపదేశాచ్చ *—

అభిధ్యా- అభిధ్యానమ్, విశ్వసృష్ట్యనుగుణాలోచనమ్, 'సో కామయత బహుస్స్యాం ప్రజాయేయేతీ ' తి విశ్వ సృష్ట్యనుగుణా లోచనోపదేశాచ్చ నిమిత్తకారణం బ్రహ్మేత్యవగమ్యతే.

—* ౨౫॥ సూ॥ సాక్షాచ్చోభయామ్నానాత్ *—

ఇతశ్చ నిమిత్తకారణం పరంబ్రహ్మ భవతి, యస్మాత్పరం బ్రహ్మణో నిఖిల జగన్నిమిత్తకారణత్వ సిసాధయిషయైవ ' యథో ర్ణనాభిస్సృజతే గృహ్ణతేచ యథా పృథివ్యామోషధయ స్సమ్భవ న్తి । యథాసతః పురుషాత్కేశలోమాని తథాక్షరాత్సంభవ తీహ విశ్వ' మితి ' అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే' ఇ తి చ శ్రుతి స్మృత్యుభయం సాక్షాదేవామ్నాయతే ? తస్మాచ్చ ని మిత్తకారణమేవ బ్రహ్మభవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్.

—* ౨౬॥ సూ॥ ఆత్మకృతేః పరిణామాత్ *—

ఇతశ్చ బ్రహ్మణో జగన్నిమిత్తత్వం ప్రత్యేతవ్యమ్, యస్మాదా త్మకృతేః- పరమాత్మకృతి లక్షణాత్ప్రకృతి పరిణామా ద్విశ్వ సృష్టి రామ్నాయతే, ' కాలవృత్త్యాంతు మాయాయాం గుణమయ్యామ ధోక్షజః । పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్త వీర్యవాని ' తి. ఆ త్మకృతిః- పరమాత్మవ్యాపారః, *తస్మాజ్జగన్నిమిత్తకారణమేవపరం

---

* అధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥ ౧౨॥ సూ॥ ౪॥

ప్రీష్టా భవతీత్యధ్యవసీయతే. ... *

౧౩॥ ప్రకృత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౪॥

—* ౨౭॥ సూ॥ *యోనిశ్చ హి గీయతే *—

*జానే త్వామస్య విశ్వస్య జగతో యోనిబీజయోః । శక్తేశ్శివస్య చ పరం యత్తద్బ్రహ్మ నిరన్తరమ్॥ త్వమేవ భగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యోస్స్వరూపయోః । విశ్వం సృజసి పాస్యత్సి క్రీడన్నూర్ణపదో యథా ॥ ఇత్యారభ్య బ్రహ్మకృతః కశ్చిత్ స్తవో దక్షాయ కుపితరుద్రసమాధానార్థం సమామ్నాయతే, స కిం రుద్రపరః? ఉత తదన్తర్యామిపరః? ఇతీహ భవతి విశయః, ¶యథాశ్రుతార్థపరిగ్రహస్యోచితత్వాదయం స్తవో రుద్ర

---

* నను కథం శ్రీభగవతో నారాయణస్య ప్రోక్తజగత్కారణత్వసిద్ధిః? యతః "జానే త్వామస్యే" త్యత్ర జగత్కారణత్వం రుద్రస్యామ్నాయత ఇత్యాక్షేపసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(యోనిశ్చ హి గీయత) ఇతి. విషయమాహ- (జానే త్వా) మితి. అయమర్థః, అస్య, విశ్వస్య- సమస్తస్య, జగతః - కార్యాత్మక ప్రపఞ్చస్య, యోని బీజయోః- క్షేత్రబీజస్థానీయయోః, శక్తేః - ప్రకృతేః, శివస్య- జీవస్య చ, తయోః పరం కారణమ్ – నిరన్తరం సర్వవ్యాపకమ్- యద్బ్రహ్మ తత్త్వాం జానే, జీవస్య నిత్యత్వాద్బ్రహ్మణస్తత్కారణత్వం తదభివ్యఞ్జకత్వరూపమితి జ్ఞేయమ్. జీవస్య శివత్వం చ భగవద్భజనయోగ్యత్వాద్ద్రష్టవ్యమ్- కుత ఇత్యత ఆహ- (త్వమేవే) తి- హే భగవన్? త్వమేవ, ఏతద్విశ్వమ్- జగత్, శివశక్త్యోస్స్వరూపయోస్స్వాభివ్యఞ్జకాభ్యాం జీవప్రకృతిభ్యామూర్ణనాభివత్క్రీడన్ సృజసి పాస్యత్సి- సృష్ట్యాదికం కరోషి, అతస్త్వాం ప్రకృతిపురుషయోః పరం జానఇతి పూర్వేణ సమ్బన్ధః.

¶ శ్రవణోత్తరక్షణే తాత్పర్యపౌర్వాపర్యపర్యాలోచనాం వినా ప్రతీయమానోఽర్థో యథాశ్రుతార్థః. తస్య పరిగ్రహః -

పర ఇత్యేవం ప్రాప్తే *ప్రపఠత్యుత్తరమ్- (యోనిశ్చే)తి- చశబ్దోఽవ
ధారణే, యోనిశబ్దోపలక్షితోఽయం స్తవో రుద్రాన్తర్యామి పరమా
త్మపర ఏవ భవతి, కుతః? హీగీయతే- హీ-యతః, ఏతత్స్తవాన్తే "య
స్మి॰ యదా పుష్కరనాభమాయయా దుర్లఙ్ఘ్యయా (స్పృష్ట)ముష్టధి
యః పృథగ్దృశః కుర్వన్తి తత్ర హ్యనుకమ్పయా కృపాం న సాధవో దైవ
బలాత్కృతే క్రమమ్॥ భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దుర
న్తయా స్పృష్టమతిః సమస్తదృక్। తయా హతాత్మస్వనుకర్మచేత
స్స్వనుగ్రహం కర్తుమిహార్హసి ప్రభో" ఇతి రుద్రాద్భిన్నతయో
త్తమతయా చ పరమాత్మా స్పష్టమేవ స్తూయతే, నచాత్ర యథా
శ్రుతార్థపరిగ్రహో భవతి యుక్తః, అస్మిన్ స్తవే శ్రూయమాణా
నాం విశ్వసృష్ట్యాదీనాం రుద్రే దురన్వయాత్ తత్త్వావిరోధే సత్యే
వ యథాశ్రుతార్థపరిగ్రహో భవతి యుక్తః, నచ భగవదభిప్రా
యకత్వేన రుద్రం ప్రతి యథోక్తస్తవో విరుధ్యతే, తదన్తర్యామిణి
భగవతి స్తవేనాతిప్రసన్నే తన్నియామ్యస్య రుద్రస్యాపి ప్రసాద సమ్భ
వాత్; తథాచ " తవ వరద వరాంఘ్రావాశిషామాశిషాఖ్యే హ్య
పిమునిభిరసక్తైరాదరేణార్హణీయే। యది రచితధియం మా వి
ద్యలోకోపవిద్ధం జపతి న గణయేహం త్వత్పరానుగ్రహేణ " ఇతి రు
ద్రః ప్రసన్నస్సన్ భగవన్తం స్తుత్వా స్వాభిప్రాయం విజ్ఞాపయతి, †త
స్మాదిహ యోనిశబ్దోపలక్షితోఽయం స్తవః పరమాత్మపర ఇతి నిశ్చీయతే.

అభ్యుపగమః, తస్యేత్యర్థః. ... ...

* రుద్రస్యాతులోకత్వాదుత్తమభక్తత్వాచ్చ భగవద్గుణగణశ్రవణేనాయం సమాధాతవ్య ఇత్యాశయేన చతుర్ముఖకృతోఽయం స్తవో రుద్రాన్తర్యామి పరమాత్మపర ఏవ భవతి నతు రుద్రపర ఇతి సిద్ధాన్తయతి - (ప్రపఠత్యుత్తర) మిత్యాదినా. †ఇహాఫలం కథయన్నధికరణముపసంహరతి - (తస్మాది) తి. అ॥౧౩॥ సూ॥౧॥

అ ॥ ౧౩ ॥ యోన్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* ౨౮ ॥ సూ ॥ ఏతేనసర్వేవ్యాఖ్యాతావ్యాఖ్యాతాః *—

¶ "అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే" త్యారభ్య "యోనిశ్చహిగీయత" ఇత్యేతావతాన్యాయ కలాపేన కైశ్చిద్వేదాన్తై రుపదిష్టాన్యుపాస్యస్య శ్రీభగవతో నారాయణస్య లక్షణాని ప్రదర్శ్య తేచ ప్రాధాన్యేన భగవద్భక్తివిధాన తత్పరా వ్యాఖ్యాతా ఇత్యవధారితమ్. ఏతదితరే వేదాః కిం భగవద్భజనాన్యవిధాన తత్పరా భవన్తి? ఆహో స్విదేవంప్రాధాన్యేన భగవద్భజన విధాన తత్పరా భవన్తి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే § ప్రతిబ్రూమః, ఏతేన- 'అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే' త్యారభ్య "యోనిశ్చహిగీయత" ఇత్యన్తేనన్యాయకలాపేన, సర్వే వేదాః ప్రాధాన్యేన శ్రీభగవద్భజన విధానతత్పరా ఏవవ్యాఖ్యాతాః ప్రత్యేతవ్యాః, తథైవహిస్మర్యతే 'నారాయణపరా వేదా' ఇతి 'కాలేననష్టా ప్రళయే వాణీయం వేదసంజ్ఞితా । మయాదౌ బ్రహ్మణే ప్రోక్తా ధర్మోయస్యాం మదాత్మక' ఇత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు. పదాభ్యాసేనాధ్యాయ పరిసమాప్తిం ద్యోతయతి. *******

౧౪ ॥ సర్వవ్యాఖ్యానాధికరణంసమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

¶ అస్యాతిదేశార్థత్వాత్పూర్వాధికరణేన సఙ్గతిమనపేక్ష్య విషయాదికం వక్తుం పూర్వవృత్తమనువదతి - (అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసే త్యారభ్యే) దినా. ... ...*

§ ఇతర వేదాన్తానాం ప్రాధాన్యేన భగవల్లక్షణోపదేశ పూర్వకం తద్భక్తి విధాన తత్పరత్వే ప్రమాణాభావాత్తే భగవద్భజనాన్యవిధానతత్పరా ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ - (ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ... *

సర్వేషాం వేదాన్తానాం భగవద్భజనవిధాన తత్పరత్వాధ్యవసాయోత్ర ఫలమితిధ్యేయమ్. అ ॥ ౧౪ ॥ సూ ॥ ౧ ॥

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యా పరావతార, శ్రీవత్స
కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంసప
రమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమ ద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక
భగవ త్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమ ద్బాదరాయణ స
మ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే
ప్రథమస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.
ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ॥౨౯॥
శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

ప్రథమాధ్యాయస్య చతుర్థపాదః.
ఏతదధ్యాయగతసముదితసూత్రసఙ్ఖ్యా ॥ ౧౩౮ ॥
అ ధి క ర ణా ని ॥ ౪౮ ॥

శ్రీ శుక భగవ త్పాదాచార్యాః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాంనమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్ఛు క భా ష్యే ద్వి తీ య స్యా ధ్యా య స్య ప్రథమపాద ప్రారమ్భః.

¶ శ్రీబేరాపురమన్దిరే నివసతఃకారుణ్యవారాంనిధే
స్తార్క్ష్యస్థస్యమదర్థమద్భుతతనోర్వేదాన్తవేద్యాత్మనః।
శ్రీబేరాసహితస్య యస్యనిగమాద్వేదాన్త సూత్రాణ్యహం
వ్యాకుర్వేఋషభూషణస్సభగవాన్కుర్యాద్ధరిర్మఙ్గళమ్॥

౧॥ సూ॥ స్మృత్యనవకాశదోషప్రసఙ్గ ఇతిచేన్నా
న్యస్మృత్యనవకాశదోష ప్రసఙ్గాత్

ప్రభవభుజగకూపే కామకామప్రసఙ్గా న్నిజదురితవశాచ్చప్రాప్తపాతంతుయోమామ్। చిరమిహవృజినార్తం ప్రోద్ధరన్ పాతి నిత్యం సకలమహిమపూర్ణం సద్గురుంతంనమామి॥ ప్రాయోమన్వాదయో యోగివిశ్వమిథ్యాత్వవాదినః। తత్త్వేనయంనవిన్దన్తి తంవాలిమథనం భజే॥ ... ...

¶ శ్రీభగవదభిమతత్వే నాస్యశాస్త్రస్య ముముక్షుభిః పరమాదరణీయతాం పునఃప్రద్యోతయితు మేతచ్ఛాస్త్రాదావనుష్ఠితం మఙ్గళమిహ భగవాన్ భాష్యకారోఽనుస్మారయతి - (శ్రీవేరే) తి॥ వ్యాఖ్యాతశ్చాయం శ్లోకఃపురస్తాత్. ... ...*

పూర్వాధ్యాయే ప్రాధాన్యేనోపాస్యే పరమాత్మని లక్షణై రధ్యవసితేసతి తదుపాసకజీవస్వరూపావగమస్య ప్రాప్తావసరత్వాల్లక్షణైః

(చం॥వ్యా॥) ప్రాధాన్యేన తత్స్వరూపావగమార్థం ద్వితీయాధ్యాయ
స్యారబ్ధత్వాత్పూర్వాధ్యాయేనాస్య హేతుహేతుమద్భావస్సఙ్గతిః,
తత్ర ప్రథమద్వితీయపాదాభ్యాం జీవస్వరూప తదనుష్ఠేయాదియా
థాత్మ్యావధారణవిరోధీని మన్వాదిస్మృత్యాశయోగి *విశ్వమిథ్యా
త్వవాది సాఙ్ఖ్యవైశేషిక బాహ్యమతాని సఙ్క్షేపతో విస్తరతశ్చప్ర
త్యాఖ్యాయన్తే, తృతీయపాదేన వియదాదితత్త్వోత్పత్తి కథన పూ
ర్వకం జీవస్వరూపం సాక్షాదుచ్యతే, చతుర్థపాదేనతు జీవకర
ణోత్పత్తి రభిధీయతే; తత్ర పరమత నిరాసపూర్వక పాదయుగ్మం
ప్రతి సిద్ధాన్తజ్ఞానజనకైతదధ్యాయస్యోపజీవకత్వా త్తస్యైతదధ్యా
యే నోపజీవ్యోప జీవకభావస్సఙ్గతిః, తృతీయపాదస్య చతుర్థపా
దస్యచ ప్రత్యేక మేతదధ్యాయే నైకకార్య కారిత్వం సఙ్గతిః, నన్వి
హ ప్రథమద్వితీయపాదాభ్యాం ప్రత్యాఖ్యేయ మతాని పరమాత్మ
స్వరూప యాథాత్మ్యావధారణస్యాపి విరోధీని, తస్మా త్తల్లక్షణా
ధ్యాయా దావేవ తానిప్రత్యాఖ్యేయానీతిచేద్బాఢమ్, తథాపి జీ
వాత్మ పరమాత్మోభయ స్వరూపయాథాత్మ్యావధారణస్యాపి వి
రోధిత్వా త్తన్మతానాం నిరాకరణముభయోరధ్యాయయోర్మధ్యే
కర్తవ్యమితి భావేన సూత్రకృతైతత్పాదద్వయ మారబ్ధమితి ద్రష్ట
వ్యమ్. ఏతదవేత్యైవ జిజ్ఞాసాధికరణ ద్వితీయవర్ణకే 'తథాపీద్ర
శ' మిత్యారభ్య లోకాయతికాది బాహ్యమత నిరాకరణపూర్వకం
సాఙ్ఖ్యయోగాదితన్త్ర ప్రత్యాఖ్యానం కిఞ్చిత్ప్రస్తువన్ భాష్యకృ
తః, అతోనకశ్చిత్క్రమాతిక్రమః. ... ... *

ఏవం పూర్వాధ్యాయాన్తిమాతిదేశాధికరణే సర్వాసాం శ్రు
తీనాం ప్రాధాన్యేనోపాస్య లక్షణ కథనపూర్వకం తద్భక్తివిధాన
తత్పరత్వా ధ్యవసాయేన శ్రుత్యనుసారిణీనాంచ సర్వాసాం స్మృ
తీనాం ప్రాధాన్యేన భగవద్భక్తివిధానతత్పరత్వమధ్యవసితమ్, స్మృ

†తదేవం ప్రథమాధ్యాయ చతుర్థపాదే ఉక్తపాద త్రయ విచారితార్థేషు యత్కిఞ్చిదర్థాః ప్రసక్తానాగతార్థాశ్చ ప్రపఞ్చితాః, ఇత్థంచ ప్రథమేఽధ్యాయే నాశేష దోష ప్రతి భటాపరిమేయాత్యద్భుతానన్త పరమ మఙ్గళ గుణగణ పరిపూర్ణస్య పరబ్రహ్మణో నారాయణస్యైవ నిఖిల జగజ్జనకత్వాత్తన్నియన్తృత్వాదుపాసకానాం ముక్తిప్రదత్వాత్సర్వ వేదవేద్యత్వాచ్చ స ఏవోపాస్య ఇతి నిర్ణీతః, అథ ద్వితీయేనాధ్యాయేన మతాన్తర దోషోద్ఘాటన ముఖేన తత్త్వోత్పత్తిం జీవాత్మ స్వరూపం తల్లక్షణంచ సమ్యఙ్నిర్ణీయ ప్రథమాధ్యాయ నిర్ణీతార్థస్యైవాదరణీయతా దృఢీక్రియతే, తత్ర ప్రథమేన తావత్పాదేన భగవద్భజనార్థిభిరనుష్ఠేయం వర్ణాశ్రమ ధర్మం నిర్ణేయ ప్రసక్తాదాగతంచ నిర్ణీయతే, తథాహి అఞ్జసా భగవద్భజనార్థిభిః కిం మన్వాది స్మృతివిహిత ధర్మా అనుష్ఠేయాః? ఉతాన్య స్మృతి విహిత ధర్మా అనుష్ఠేయాః? ఇతీహ భవతి విశయః, తత్రాఞ్జసా భగవద్భజనా

తయస్తు మన్వాద్యుపదిష్టాస్సాక్షాద్భగవదుపదిష్టాశ్చేతి ద్వివిధాః, తత్ర సాక్షాచ్ఛ్రీభగవదుపదిష్టాస్తు సర్వవేదాన్తసారాన్తర్గతాః 'భగవన్ శ్రోతుమిచ్ఛామో నృణాం ధర్మం సనాతన'' మిత్యాదిరూపాః, †తథాచోభయవిధాసు స్మృతిషు కాస్స్మృతయః ప్రాధాన్యేన భగవద్భక్తి విధానతత్పరా ఇతి విశేష చిన్తాహేతుత్వాత్ ''ఏతేనసర్వే వ్యాఖ్యాతా'' ఇత్యతిదేశాధికరణస్య పూర్వోత్తర పాదాన్తిమాధికరణయోర్హేతుహేతుమద్భావసఙ్గతిరిత్యేతదర్థజాతం ద్యోతయితుం వృత్త వర్తిష్యమాణార్థ పూర్వోత్తరాధ్యాయార్థ సఙ్క్షిప్య కీర్తయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా (ప్రసక్తానాగతంచ నిర్ణీయతే) ఇత్యన్తేన. ... ...*

అత్రైకే అఞ్జసా భగవద్భజనార్థి [illegible] ఇతి విశేషః.

ర్థిభిర్మన్వాది స్మృతి విహిత ధర్మా అనుష్ఠేయాఇతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసక్తేః- భగవ దుపాసనార్థిషు మన్వాది విహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మాణామానుపూర్వ్యేణానుష్ఠానా నవకాశేహి తేషాం తద్ధానరూప దోషః ప్రసజ్యేత, తథాచ "యద్వై కించ మనురవదత్త ద్భేషజ" మిత్యత్ర మన్వాది స్మృతీనామౌషధత్వోపదేశేన భవౌషధరూప భక్తిహేతుత్వ ప్రతీతేరజ్ఞసాభగవద్భజనార్థిభి ర్మన్వాది స్మృతి విహిత ధర్మా ఏవానుష్ఠేయా ఇతి చేన్నతద్ధానం భగవద్భజనార్థినామయందోష ఇతి బ్రూమః, కుతః? అన్యస్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసక్తాల్ - అజ్ఞసా భగవద్భజనార్థినో మన్వాది స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానానుపూర్వ్యేణానుతిష్ఠన్తిచేత్తేషాం భగవద్భక్తిసాధకాన్యస్మృత్యుక్తవర్ణాశ్రమ ధర్మాణా మనుష్ఠానానవకాశేన భగద్భజనా లాభరూపో మహాన్ దోషః ప్రసజ్యేత, తాశ్చాన్య స్మృతీస్సర్వ వేదాన్త సారా న్తర్గతా ఏక దేశత స్సముదా హరామః, 'భగవన్ శ్రోతు మిచ్ఛామి నృణాం ధర్మం సనాతనమ్ । వర్ణాశ్రమాచారయుతం యత్పుమాన్విన్దతే పర' మితి ప్రశ్నస్యో త్తరత్వేనో పదిశ్యమానాః, 'నత్వాభగవతేజాయ లోకానాంధర్మసేతవే । వక్ష్యేసనాతనం ధర్మం నారాయణ ముఖాచ్ఛ్రుత' మిత్యారభ్య 'శమోదమ స్తపశ్శౌచం సన్తోషః క్షాన్తి రార్జవమ్ । జ్ఞానం దయాచ్యుతాత్మత్వం సత్యంచ బ్రహ్మలక్షణమ్ ॥ శౌర్యం వీర్యం ధృతిస్తేజస్త్యాగఆత్మ జయః క్షమా । బ్రహ్మణ్యతా ప్రసాదశ్చ రక్షాచక్షత్రలక్షణమ్ ॥ దేవగుర్వార్యగో (చ్యుతే) భక్తిస్త్రివర్గ పరితోషణమ్ । ఆస్తిక్య ముద్యమో నిత్యం నైపుణ్యం వైశ్యలక్షణమ్ ॥ శూద్రస్యసన్నతిశ్శౌచం సేవాస్వామిన్యమాయయా । అమన్త్ర యజ్ఞో హ్యస్తేయం సత్యం గోవిప్రలక్షణమ్ ॥ స్త్రీణాంతుపతి దేవానాం

తచ్ఛాస్త్రోపానుకూలతా । తద్వృద్ధష్వనువృత్తిశ్చ నిత్యం తద్వ్రత ధారణమ్ ॥ బ్రహ్మచారీ గురుకులే వసన్దాన్తో గురోర్హితమ్ । ఆచరేద్దావసన్నీచో గురౌ సుదృఢసౌహృదః ॥ సాధు పృష్టం మహారాజ లోకాన్సాధ్వనుగృహ్ణతా । తత్త్వేన తదహం వక్ష్యే నైష్కర్మ్యం యేన కర్మణామ్ ॥ గృహేష్వవస్థితో రాజన్క్రియాః కుర్వన్ గృహోచితాః । వాసుదేవార్పణం సాక్షాదుపాసీత మహామునీన్ ॥ శృణ్వన్భగవతోఽభీక్ష్ణమవతారకథామృతమ్ । శ్రద్ధధానో యథాకాలముపశాన్తజనావృతః ॥ తత్సఙ్గాచ్ఛనకైః సఙ్గమాత్మజాయాత్మజాదిషు । విముఞ్చేన్ముచ్యమానేషు స్వయం స్వప్నవదుత్థితః ॥ త్రివర్గం నాతికృచ్ఛ్రేణ భజేత గృహమేధ్యపి । యథాదేశం యథాకాలం యావద్దైవోపపాదితమ్ ॥ వనస్థస్యాతు వక్ష్యామి నియమాన్మునిసమ్మతాన్ । యానాతిష్ఠన్మునిర్గచ్ఛేదృషిలోకమిహాఞ్జసా ॥ కల్యస్త్వేవం పరిత్యజ్య దేహమాత్రావశేషితః । గ్రామైకరాత్ర విధినా నిరపేక్షశ్చరేన్మహీమ్ ॥ బిభృయాద్యద్యసౌ వాసః కౌపీనాచ్ఛాదనం పరమ్ । త్యక్తం న లిఙ్గద్దణ్డాదేరన్యత్కిఞ్చిదనాపది ॥ ఏక ఏవ చరేద్భిక్షురాత్మారామోఽనపాశ్రయః । సర్వభూతసుహృచ్ఛాన్తో నారాయణపరాయణః ॥ ’ ఇత్యేవం జాతీయకా ఇతి. నహ్యేవం విధ స్మృతి విహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మముపేక్ష్య మన్వాది స్మృతి విహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మాననుతిష్ఠతాం భగవద్భక్తిరఞ్జసా సులభా స్యాత్, నహి మన్వాది స్మృతిషు సర్వ వేదాన్తసార ఇవ ప్రాధాన్యేన భగవద్భజన సాధక ధర్మానుష్ఠాన ప్రదర్శకం వాక్యం పశ్యామః, కేన మన్వాది స్మృతి ధర్మాన్ భగవదుపాసిషవోఽనుతిష్ఠేరన్? §కేన వా తద్ధానం తేషాం దోషస్స్యాత్? అతో మన్వాది స్మృతీనా

---

§ నన్వత్రోక్తం మన్వాది స్మృత్యుక్త ధర్మహానౌ దోష ఇతి తన్నేత్యాహ - (కేనవే) తి. ... ...

మపిర త్రైషు సావకాశత్వా దఞ్జసా భగవదుపాసిసిషుభి స్సర్వవేదా
న్త సారాన్తర్గత స్మృతి విహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మా ఏవానుష్ఠే
యా ఇతి నిశ్చీయతే, నను సర్వవేదాన్తసారస్య వేదాన్తత్వాన్తత
దేకదేశః ' భగవన్ శ్రోతు మిచ్ఛామి నృణాం ధర్మం సనాతన '
మిత్యాదిస్మృతి స్స్యాదితి చేద్బాఢమ్, తథాపి తదేక దేశో భగ
వద్భజన ప్రయోజకాన్ వర్ణాశ్రమధర్మాన్ హి స్మారయతి, అత
ఉపపన్న స్తస్య స్మృతి రితి వ్యపదేశః, యథా సాంహితోపనిష
దేక దేశస్య ' శీక్షాం వ్యాఖ్యాస్యామ ' ఇత్యనువాకస్య శీక్షాధ్యా
య వ్యపదేశ ఉపపన్నః, నహి తస్యానువాకస్య వేదాన్తత్వం వ్యా
హతమ్, నచ తదఙ్గత్వమాగతమ్, ఏవమిహాప్యేకదేశస్య స్మృతి రి
తి వ్యపదేశ ఉపపద్యతే, తావతా తస్య వేదాన్తత్వంచావ్యాహతమ్,
అపిచ బ్రహ్మ యజ్ఞ విధి ప్రకరణే 'యద్బ్రాహ్మణానీతిహాసాన్పు
రాణాని కల్పాన్ గాథానారాశగ్ంసీ ' రితి కేషాంచి త్పూర్వ కా
ణ్డావాన్తరభేదానా మేవేతిహాసాది వ్యపదేశో భవతి, తావతా తే
షాం పూర్వకాణ్డత్వమక్షతమేవ భవతి, తద్వదపి ప్రకృతం బోద్ధ్యమ్;
తత్ర బ్రాహ్మణమ్ 'తృతీయస్యామితో దివి సోమ ఆసీ ' దిత్యాదిః, ఇతి
హాసః- ' దేవాసురాస్సంయత్తా అస ' న్నిత్యాదిః, పురాణమ్- ' ఇ
దంవా అగ్రే నైవ కించనాసీ ' దిత్యాదిః, కల్పః 'ఇతిమన్త్రాగకల్పో
తదాప్స్వర్ణం యదిబలిం హారే ' దిత్యాదిః, గాథాః- " యోస్య కౌ
ష్ఠ్యజగతగపార్థివస్యైకఇద్వశీ " ఇత్యాదిః,-నారాశంసీతు 'హా
తాయమం నారాశంస ' మిత్యాదిరితి జ్ఞేయమ్. ననుచ భగవదుపా
సిసిషుణేవదపి మన్వాది స్మృతి విహిత ధర్మ మనుష్ఠే దితిచేన్నై
వమ్, భగవదుపాసిషో రపి సర్వ వేదాన్త సారాన్తర్గత స్మృతి
విహిత ధర్మా విరుద్ధమన్వాది స్మృతి విహితధర్మా నుష్ఠానానుజ్ఞా
నాత్; తథాచామ్నాయతే ' మయోదితేష్వవహిత స్స్వధర్మేషు

మదాశ్రయః । వర్ణాశ్రమకులాచార మకామాత్మా సమాచరే 'ది త్యాది. అత్రాస్మచ్ఛబ్ద వాచ్యో భగవాన్, తేనోదితాః- 'సత్యా భగవతేజాయ లోకానాం ధర్మసేతవే । వక్ష్యే సనాతనం ధర్మం నారాయణముఖాచ్ఛ్రిత ' మిత్యాదిభిస్సర్వమానావర్ణాశ్రమ ధర్మాః, తేషు పహితః - తానేవ ప్రాధాన్యేనానుతిష్ఠన్ సన్ భగవదుపాసీనేషు స్తదవిరుద్ధం మన్వాది స్మృతి విహిత వర్ణాశ్రమ కులాచారమపి నిష్కామస్సన్ సమాచరేదిత్యభిప్రాయః, ఏవ దేవాభిప్రేత్యోచ్యతే 'యస్త్వకించ మనురవదత్తద్భేషజ' మితి. స్మృతీనామనవకాశః- స్మృత్యనవకాశః, దోషస్య ప్రసఙ్గః - దోషప్రసఙ్గః, స్మృత్యనవకాశే దోష ప్రసఙ్గః- స్మృత్యనవకాశదోష ప్రసఙ్గః, తస్మాత్; అన్యాశ్చతాః స్మృతయశ్చ- అన్య స్మృతయః, తాసామనవకాశేన దోష ప్రసఙ్గః- అన్య స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసఙ్గః, తస్మాత్- అన్య స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసఙ్గాత్.

స్యాదేతత్ప్రాజ్ఞ సకలపదార్థ సాక్షాత్కార చతురా మన్వాదయో ఽఞ్జసా భగవద్భజనసాధనత్వేనవర్ణాశ్రమ ధర్మాన్ కుతో నావోచన్నిత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—* ౨॥ సూ॥ ఇతరేషాంచానుపలబ్ధేః *—

ఇతరేషామ్- మన్వాదీనాంహి, భగవద్భజన ప్రకారస్యతన్మాహాత్మ్యస్యచ కార్త్స్న్యేనానుపలబ్ధిశ్శ్రూయతే, తథాహి 'ప్రాయేణవేద తదిదంనమహాజనోఽయం దేవ్యావిమోహితమతిర్బత మాయయాఽలమ్ । త్రయ్యాంజడీకృతమతిర్మధుపుష్పితాయాం వైతానికే మహతికర్మణియుజ్యమానా' ఇతి. తస్మాత్తథా తే నావోచన్, తతశ్చ సర్వవేదాన్తసారోక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మఏవశ్రేష్ఠ ఇతి నిశ్చీయతే. ... ... *

—* ౩॥ సూ॥ ఏతేన యోగఃప్రత్యుక్తః *—

భగవద్భజనార్థ్యనపేక్షిత సర్వవేదాన్తసారాన్తర్గతస్మృతి విరుద్ధమన్వాది స్మృత్యంశ ప్రత్యాఖ్యానేన యోగోఽపి ప్రత్యుక్తో వేదితవ్యః, ఇహ యోగశబ్దేన యోగస్మృతిః ప్రత్యాఖ్యేయ తయా వివక్షితా, తత్రహి ప్రధానస్య స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కారణత్వ ముచ్యతే, తత్తు వేదవిరుద్ధమేవ. నచతత్రభగవద్భజనసాధకవర్ణాశ్రమ ధర్మో దృశ్యతే, యద్యపి తత్రయమ నియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధ్యానయోగసమాధిలక్షణోఽష్టాఙ్గయోగోని శ్రేయస హేతు తయా ప్రతిపాద్యతే, తథాపి వేదాన్త విహిత స్యైవాష్టాఙ్గయోగస్యాపవర్గత్వమ్ 'నావేద విన్మనుతేతం బృహన్త' మిత్యాది శ్రుతిభ్యోఽధ్యవసితమ్, తతశ్చ స్మార్తస్యాష్టాఙ్గ యోగస్యాపవర్గత్వా భావాత్తత్ప్రత్యాఖ్యాన ముపపన్నతరమ్.

—※ ౪॥ సూ॥ నవిలక్షణత్వాదస్యతథాత్వంచ శబ్దాత్ ※—

నను మన్వాది స్మృతివిహిత వర్ణాశ్రమ ధర్మాత్సర్వవేదాన్తసార విహితవర్ణాశ్రమధర్మస్య కథమాధిక్యం స్యాదితి చేన్న, కుతః? అస్యవిలక్షణత్వాత్- అఞ్జసా భక్తిసాధకోఽహి సర్వవేదాన్తసారోపదిష్ట వర్ణాశ్రమధర్మః, అతో మానవధర్మాద్విలక్షణ ఏవ భవతి, కస్మాత్పునరిద మస్యవిలక్షణత్వ మవగమ్యతే, తథాత్వంచ శబ్దాత్- తథాత్వమ్- విలక్షణత్వమ్, అఞ్జసాభగవద్భక్తిసాధకత్వమ్, తద్ధి "యస్త్వయాభిహితః పూర్వం ధర్మస్త్వద్భక్తిలక్షణః । వర్ణాశ్రమాచారవతాం సర్వేషాం ద్విపదామపి" ఇతి శబ్దాదేవాస్యావగమ్యతే, *తస్మాదయంధర్మో మానవధర్మాద్విశిష్ట ఇత్యవగమ్యతే.

౧॥ స్మృత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

---

* అఞ్జసాభగవద్భక్తి ప్రయోజక సర్వవేదాన్త సారాన్తర్గత స్మృత్యుక్తవర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాతు రన్యస్మాద్భూయస్త్వం ద్యోతయన్నధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా)దితి. అ॥౧॥సూ॥౪॥

—* ౫॥సూ॥¶అభిమానివ్యపదేశస్తు విశేషానుగతిభ్యామ్*—

* అత్రేదమపరం సన్దిహ్యతే, శరీర నిష్ఠత్వాద్భక్తియోగినః కిం సంసారి సాధర్మ్యం భవతి? ఆహోస్విత్సాధర్మ్యం నభవతి? ఇతి. తత్ర సాధర్మ్యం భవతీతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? తస్య దేహాభిమానివల్లోక వ్యవహారాది ప్రవృత్తేరితిప్రాప్తే ప్రతిబ్రూతే- (అభిమానివ్యపదేశస్తు) ఇతి- తు శబ్దశ్శఙ్కాపనుత్త్యర్థః, భక్తియోగినస్సంసారి సాధర్మ్యం నైవ భవతి, కుతః? తస్య దేహాద్యభిమానాభావాత్; యద్యపి దేహాద్యభిమానివత్తేన వ్యపదేశః క్రియతే, వ్యపదేశః- లోకవ్యవహారః, తథాప్యయమభిమానివ్యపదేశో విశేషానుగతిభ్యాంతిరోహితోభవతీతి శేషః, ఏతదుక్తంభవతి, భక్తియోగినా దేహాభిమానివల్లోక వ్యవహారఃక్రియమాణోపి శ్రీహరిగురుచరణారవిన్దవిశేషానువృత్తిభ్యాంతిరోహితోభవతీతి, తథాచ శ్రీహరి గురు చరణారవిన్ద విశేషానువృత్తిరావశ్యకీతి శ్రూయతే "భ్రాతృవ్యమేనంత్వమదభ్రవీర్య ముపేక్షయాధ్యేధిత మప్రమత్తః। గురోర్హరేశ్చరణోపాసనాస్త్రో జహి వ్యళీకం స్వయమాత్మమోష' మితి. తస్మాద్భక్తియోగినో నకదాచిత్సంసారిసాధర్మ్యమితి నిశ్చీయతే. ... ... *

¶ యథా మన్వాది స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాత్రపేక్షయా సర్వవేదాన్తసారాన్తర్గత స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాతుర్భూయస్త్వ మవగమ్యతే, తథా తదనుష్ఠానజనిత భక్తిమతోపి మన్వాది స్మృత్యుక్త వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠానతత్పర సంసార్యపేక్షయా భూయస్త్వమవగమ్యతఇతి దృష్టాన్తసఙ్గత్యోక్తసాధికరణ మారభతే - (అభిమానివ్యపదేశస్తువిశేషానుగతిభ్యా) మితి. ... ...

[illegible]

—* ౭॥ సూ॥ దృశ్యతేతు *—

దృశ్యతేహి- ‘ గృహేషుదారేషుసుతేషుబన్ధుషు ద్విపోత్తమస్యన్దనవాజి పత్తిషు । అక్షయ్య రత్నాభరణామ్బరాది ష్వన స్తకోశేష్వకరోదసన్మతి ’ మిత్యాదినాఽమ్బరీషాదిషు సంసారి వైధర్మ్యేణదేహాద్యభిమానాభావః, * తస్మాద్భగవద్భక్తా భూయాంసఇతిసమాశ్రయణీయాఇత్యధికరణ సారార్థః. * * *

౨॥ అభిమానివ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౨॥

—* ౭॥సూ॥¶ అసదితిచేన్నప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే ‘ అసత్సం స్థానే ఏతస్మిన్ దేహోపలక్షణే సదపదేశమాత్రే ’ ఇత్యాది, ‘ గృహేషు దారేషుసుతేషుబన్ధుషు ద్విపోత్తమస్యన్దనవాజి పత్తిషు । అక్షయ్య రత్నాభరణామ్బరాదిష్వన స్తకోశేష్వకరోదసన్మతి ’ మిత్యాదిచ. కిమిహాసచ్ఛబ్దోఽసత్యపరః? ఉతానిత్యపరః? ఇతి సంశయః, తత్ర శరీరే సదప దేశమాత్ర ఇతి నిర్దేశాత్కృత్స్నస్యాపి ప్రపఞ్చస్య బ్రహ్మాన్యత్వేనాస్తిత్వాచ్చాసచ్ఛబ్దోఽసత్యపరఇతి చేన్నైతదేవమ్, కింత్విహాసచ్ఛబ్దోఽనిత్యపరఏవ,కుతః? ప్రతిషేధమాత్రత్వాత్- ఇహ ‘అసత్సంస్థాన’ ఇత్యాది వాక్యానాం శరీరాదేర్నిత్యత్వ ప్రతిషేధమాత్రార్థత్వాత్, శరీరస్య క్షణ భఙ్గురత్వా త్సదపదేశ మాత్ర ఇత్యుక్తమ్,

---

* భగవద్భక్తానాం భూయస్త్వా త్తదాశ్రయణ సిద్ధిరిహ ఫలమితి భావేనాధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి= అ ॥ ౨ ॥ సూ ॥ ౨ ॥

¶ యథా వేదవిరుద్ధత్వాద్యోగోనిరాకృత స్తథైవ వేద విరుద్ధత్వాదేవ మిథ్యాత్వవాదోఽపి నిరాక్రియత ఇతి దృష్టాన్త సఙ్గత్యోత్తరాధికరణం ప్రారభతే - (అసదితిచేన్నప్రతిషేధమాత్రత్వా) దితి.

వాఙ్మాత్రేణ సర్వంమిథ్యేతి ప్రలపితేయథా కామమాత్మనో విషయసఙ్గాదసిద్ధిఃఫలమితి ప్రాప్తేఽభిప్రాయః. ...

కియత్తు జల్పన్తి కృత్స్నో౽పి ప్రపఞ్చో బ్రహ్మణ్యధ్యస్త ఇతి విశ్వమిథ్యాత్వ వాదిన స్తత్త్వేవం నిరాకర్తవ్యమ్, కిమిదన్త్వేన పరబ్రహ్మ రూపాధిష్ఠాన ప్రత్యక్షపూర్వకం తస్మిన్ ప్రపఞ్చో౽ధ్యస్యతే? కింవా న్తరేణాధిష్ఠాన ప్రత్యక్షం ప్రపఞ్చో౽ధ్యస్యతే? తత్ర యద్యధిష్ఠాన ప్రత్యక్షపూర్వకం ప్రపఞ్చో౽ధ్యస్యత ఇత్యుచ్యతే తదా౽ధిష్ఠానస్య సాక్షాత్పరబ్రహ్మణ స్తత్ప్రత్యక్ష పూర్వకం ప్రపఞ్చాధ్యాసవతాం సర్వేషామేవ కరతలకలితో మోక్షఇతి ప్రసజ్యేత, తతశ్చ కృతం వేదాన్తాదిశాస్త్రాభ్యాసేన, న చ వాచ్యం బ్రహ్మత్వేన తజ్జ్ఞానమేవ ముక్తిసాధనమితి, 'తస్మాత్తేనాప్యుపాయేన మనః పుణ్యే నివేశయే' దితిహి శ్రూయతే. యది త్వన్తరేణాధిష్ఠాన ప్రత్యక్షం ప్రపఞ్చో౽ధ్యస్యత ఇత్యుచ్యతే తదా చ నిరధిష్ఠానాధ్యాసాభ్యుపగమః ప్రసజ్యేత, న చా ప్రత్యక్షే ప్యాకాశే ఘనపటలమాలిన్యాధ్యాసవదధిష్ఠానజ్ఞానం వినైవ ప్రపఞ్చాధ్యాసః సంభవతి ఇతి వాచ్యమ్, ఆకాశస్య ప్రత్యక్ష [illegible] దృశ్యత్వే, 'దివీవ చక్షురాతత' మితి శ్రుతిశ్చ సాక్షాదేవాకాశస్య ప్రత్యక్షత్వమాచష్టే, న త్వాకాశః ప్రత్యక్ష ఇతి సిద్ధమ్. తస్మాన్న బ్రహ్మణి ప్రపఞ్చో౽ధ్యస్తః కింతు సత్య ఏవ ప్రపఞ్చో బ్రహ్మణి సర్వదాస్తీత్యవగన్తవ్యమ్. "యదిదం కిఞ్చ తత్సత్యమిత్యాచక్షత" ఇత్యాది శ్రుతిశ్చ జగతస్సాక్షాదేవ సత్యత్వముపదిశతి. అపి చ "యథేమే విశ్వతాభావా స్తథా తే సన్న కృత్తైస్సహ। నానావీర్యాః పృథగ్భూతా విరాజం జనయన్తి హి" ఇతి, 'సన్తి సత్యసముత్పాద్య దృశ్యన్తేన గతా ఇవ । ప్రాగేవ విద్యమానత్వాన్న తేషామిహ సంభవ' ఇత్యాదావావిర్భావ తిరోభావ రూపోత్పత్తి లయవన్తో జగ [illegible]

కృత్స్నప్రసక్తిప్రకారేణ [illegible] (సూ [illegible]) [illegible]
న ([illegible]) [illegible]

త్తే, కిం చైతన్మతే దురుపపాద ఏవ బ్రహ్మణి ప్రపఞ్చాధ్యాసః, సత్య ప్రపఞ్చ దర్శన శ్రవణాన్యతర సాపేక్షత్వాత్ప్రపఞ్చాధ్యాసస్య, యథావాసత్య రజత దర్శన శ్రవణాన్యతర సాపేక్షోభవతిశుక్తౌరజతత్వాధ్యాసస్తద్వత్, నహిపూర్వపూర్వప్రపఞ్చాధ్యాస వాసనా మేవోత్తరోత్తరప్రపఞ్చాధ్యాసోపేక్షత ఇతి శక్యతే వక్తుమ్, పూర్వపూర్వ ప్రపఞ్చాధ్యాస వాసనాయాఅప్యాదితస్సత్యప్రపఞ్చ జ్ఞాన సాపేక్షత్వాత్, నహి మిథ్యాభూతఏవాయంప్రపంచో బద్ధావస్థాయాం బ్రహ్మణ్యధ్యస్యతే, ముక్తావస్థాయాంమిథ్యైవ భవతీతి విహా వేదబాహ్య తర్కైర్వక్తుమభిలషతే, "యతోవాఇమాని భూతానిజాయన్తే- తత్సృష్ట్వా- తదేవానుప్రావిశ" దిత్యాది శ్రుతివ్యాకోప ప్రసఙ్గాత్; ‡తతశ్చైవమపలాపాపేక్షయా పరిదృశ్యమానస్య ప్రపఞ్చస్య సత్యత్వమేవవక్తు ముచితమితిమన్తవ్యమ్ - అపిచ, సంసారిధర్మో-ఽవిద్యాఖ్యదోష నిబన్ధనోయ మధ్యాసస్తావదిదం ముక్తస్యైవ సతో బ్రహ్మణో భవతీత్యుచ్యతే? ఆహోస్విద్బద్ధస్యైవసతస్తస్య భవతీత్యుచ్యతే? యదిముక్తస్యైవ సతః పరబ్రహ్మణోయ మధ్యాసో భవతీత్యుచ్యేత తర్హీదానీ మపిముక్తస్య సతఃపునరయ మధ్యాసః ప్రసజ్యేత, తతశ్చ బద్ధముక్త వ్యవస్థాచప్రభజ్యేత, యదిచ బద్ధస్యైవ సతస్తస్యాయ మధ్యాసో భవే దిత్యుచ్యేత, తర్హి బద్ధత్వే సత్యధ్యాసః అధ్యాసేచ సతిబద్ధత్వ మితీతరేతరాశ్రయ దోషః పరబ్రహ్మణో నిత్యసంసారిత్వ ప్రసఙ్గశ్చేత్యేవమాదయో దోషాదుర్నివారా ఇతి. అపిచాస్మిన్నధ్యాసే భవత్యవిద్యారూప దోషఏవ నిదానమితి వదన్తి విశ్వమిథ్యాత్వవాదినః, తస్మిన్నవిద్యారూప దోషే పరమార్థా పరమార్థ వికల్పా నుపపత్తి దుర్నివారా, తథాహి సకిం ప్రపఞ్చాధ్యాస హేతురవిద్యా

‡ వేదార్థానుసారిణంస్వపక్షమాహ - (తతశ్చే)త్యాదినా.

రూపదోషః పారమార్థికః ? ఉతాహో అపారమార్థికః? పూర్వత్ర సకిం బ్రహ్మణోభిన్నః? అభిన్నోవా ? భిన్నత్వే పారమార్థికస్య ద్విత్వం ప్రసజ్యేత, అభిన్నత్వే బ్రహ్మణఏవ ప్రపఞ్చాధ్యాస హేతుదోషత్వ ముక్తంస్యాత్, తతశ్చబ్రహ్మణో నిత్యత్వేన నిత్యం ప్రపఞ్చభ్రమః ప్రసజ్యేత; స్యాదేత త్సహకారి సద్భావాత్కదాచిద్బ్రహ్మణఃప్రపఞ్చభ్రమః, తద్వైకల్యాదూర్ధ్వం తన్నివృత్తి రితి చేత్ ప్రాప్తా ప్రాప్త వివేకేన సహకార్యేవ బ్రహ్మణో విశ్వభ్రమ హేతుదోష ఇత్యుక్తంభవతి, తస్మిన్నపి సహకారిణిపరమార్థాపరమార్థ వికల్పా నుపపత్తిర్దుర్నివారైవ, కఃపున రసౌసహ కారిత్వేన వివక్షితః ? 'తత్వమసీ' త్యాది వాక్యజన్య తత్వజ్ఞాన ప్రాగభావ లక్షణఇతి చేన్న, అవిద్యారూపదోషా భ్యుపగమస్య వైయర్థ్యప్రసంగాత్; అవిద్యారూప దోష ఏవాయం ప్రాగభావఇతి చేత్తర్హి నాస్యప్రాగభావస్య బ్రహ్మ స్వరూపత్వం యుక్తమ్, తత్వజ్ఞానాద్బ్రహ్మ నివృత్తిప్రసంగాత్, బ్రహ్మ వ్యతిరిక్తత్వేతు తస్యమిథ్యాత్వేన తదదర్శన హేతు దోషత్వం బ్రహ్మణఏవ స్యాత్, నాన్యస్య; అనవస్థాప్రసంగాత్; తథాచ బ్రహ్మణో నిత్యత్వేన నిత్యం విశ్వభ్రమప్రసక్తిః. అవిద్యారూపదోషస్యా పారమార్థికత్వ పక్షోపి దుస్సాధః, పూర్వవద్వికల్పా సహత్వాత్; తథాహి సకిమవిద్యా రూపదోషో బ్రహ్మణోఽభిన్నః ? ఉతభిన్నోవా ? తదభిన్నత్వే బ్రహ్మణో ప్యపారమార్థికత్వం ప్రసజ్యేత ; బ్రహ్మభిన్నత్వే తస్యాపారమార్థికస్యదోషస్య ప్రతిభాసేహి నదోషాన్తర నైరపేక్ష్యమ్, ఇతరథా దోషమన్తరేణ ప్రతిభాసమానస్య తస్య బ్రహ్మవత్సత్యత్వ ప్రసంగాత్; దోషస్య దోషాన్తరా పేక్షాయామనవస్థాప్రసంగాత్; స్వపర నిర్వాహకోయం దోషఇతిచేన్న, దోషమన్తరేణ ప్రపఞ్చస్యైవాధ్యాస ప్రసంగాత్; తస్మాద్బ్రహ్మణి

ప్రపఞ్చాధ్యాసవాదో దురుపపాదః, తతశ్చ స్థావరజఙ్గమా ద్యాత్మకః కృతో౽పి ప్రపంచో బ్రహ్మణి సత్యతయా వర్తతే, కింత్వనిత్యః, అతఏవ శ్రూయతే "సత్యవ్రతం సత్యపరం త్రిసత్యం సత్యస్యయోనిం నిహితంచసత్యే । సత్యస్య సత్య" మితి. తస్మా దిహాసచ్ఛబ్దో౽నిత్యపరఇతినిశ్చీయతే. ... ...

—* ౮॥ సూ॥ అపీతౌ తత్ప్రసఙ్గాదసమఞ్జసమ్ *—

అపీతి- రప్యయః, ఆత్యన్తికలయః, "అసత్సంసా నేవతస్మి న్దేహోపలక్షణ" ఇత్యాదా వసచ్ఛబ్దేన యదిశరీరాదే రసత్యత్వముచ్యతే తదాతస్మా చ్ఛరీరా ద్యపిని మోక్షే ప్యసత్యత్వ ప్రసంగాద సన్మతే మోక్షసాధన విధాయకం సర్వం శాస్త్రమసమంజసంస్యాత్, తస్మాదిహా౽సచ్ఛబ్దేన శరీరాదేరనిత్యత్వ మధ్యవసీయతే.

అత్రాహాన్యః కశ్చిదవిపశ్చిత్, అనిత్యశరీరస్థేనకృతం భగవద్భజనాదికం వ్యర్థమేవ స్యాదిత్యత ఉత్తరం పఠతి, ...*

—* ౯॥ సూ॥ నతుదృష్టాన్తభావాత్ *—

తు శబ్ద శ్శఙ్కాపనుత్త్యర్థః, శరీరా *దికంసత్య మనిత్యంచ, తత్రస్థితేన క్రియమాణం భగవద్భజ నాదికం నైవముధా భవతి, కింతు మోక్షం సాధయత్యేవ, కుతః? దృష్టాన్తభావాత్- భవతిహి అనిత్యేనశరీరేణభగవద్భజనంకుర్వత స్తత్స్వరూపాప్త్యాదిలక్షణ

ప్రపఞ్చాధ్యాస వాదస్య దురపపాదత్వా దేవేత్యర్థః; తథాచదేహాదేః క్షణభఙ్గురత్వాను సన్ధానేన భగవద్భజనే ఝుడితి ప్రవృత్తిరేతదధికరణ ఫలమితిభావః. ... ...*

* అది పదేన భగవద్భక్తి సాధనం గ్రాహ్యమ్. (వ్యర్థమేవ స్యా) దితి - దేహాశ్రితత్వేన భజనస్యానిత్యత్వాదితి భావః.

(నైవముధాభవతీ) తి- ఆత్మాశ్రితత్వేన వర్ధమానత్వాద్భగవద్భజనస్య న దేహావన్నశ్వరత్వ మితి భావః.

మోక్ష ప్రాప్త్యై పేశస్కారీ ధ్యాతృకీట దృష్టాన్తః, యత్ర యత్ర మనో దేహీ ధారయేత్సకలం ధియా। కామాద్ద్వేషాద్భయాద్వాపి యాతి తత్తత్స్వరూపతామ్॥ కీటకః పేశస్కృతం ధ్యాయన్ కుడ్యం తేన ప్రవేశితః। యాతి తత్సాత్మతాం రాజన్ పూర్వరూపమసన్త్యజ' న్నితి శ్రుతేః. యద్యేవం కీటస్య తస్మిన్నేవ దేహే పేశస్కృత్ స్మరణేన తత్సారూప్య ప్రాప్తిః స్యాత్తదా కిం పునర్వక్తవ్యం భగవద్భక్తానాం తత్ స్మరణాదినా దేహాన్తే తత్సారూప్య ప్రాప్తిః స్యాదితి. *అసన్మతే హి సర్వస్యాప్యసత్త్వాద్దృష్టాన్తాదికం నాస్తి, తస్మాత్తన్మతమేవాసమఞ్జసమ్.

—* ౧౦॥ సూ॥ స్వపక్షదోషాచ్చ *—

అపిచ శరీరాదికం సర్వమసత్యమితి యే వదన్తి తేషాం స్వపక్షే జీవేశ్వర బద్ధముక్తపితృపుత్ర గురుశిష్యాది విభాగాఘటనరూపో మహాన్ దోషః ప్రసజ్యేత, తస్మాచ్చ తన్మతమత్యన్తమసమఞ్జసమేవ, ఏతచ్చ వయం ¶శ్రుతిగీతాభాష్యే స్పష్టీచకృమ.

—* ౧౧॥ సూ॥ తర్కాప్రతిష్ఠానాదపి *—

తర్కేణ - వైదిక మూల ప్రమాణమన్తరేణ యుక్తిమాత్ర విరచిత తర్కశాస్త్రేణాపి, బాధితత్వాదసన్మతస్య ప్రతిష్ఠానం నాస్తి, తత్ర హి వైశేషికైశ్శరీరాదీనాం జీవేశ్వరయోర్భేదస్య చ పారమార్థికత్వమభ్యుపగమ్యతే, §తస్మాదప్యసమఞ్జసమేవాసన్మతమ్. ... ... *

---

*విశ్వమిథ్యాత్వవాదిమతే తు నైతదస్తీత్యాహ - (అసన్మతే హి) ఇతి-

¶ (శ్రుతిగీతాభాష్య) ఇతి- 'అపరిమితా ధ్రువా' ఇత్యేతచ్ఛ్లోక వివరణావసర ఇత్యర్థః. కించ జగన్మిథ్యావాదిమత నిరాకరణం న శ్రుతిప్రమాణమపేక్షత ఇత్యాహ - (తర్కే-) ఇతి.

§ సూత్రార్థం సంక్షిపతి - (తస్మా) దితి- విశ్వమిథ్యాత్వ

—※౧౨॥సూ॥అన్యథానుమేయమితిచేదేవమప్యనిర్మోక్షప్రసఙ్గః※—

అన్యథా- ప్రకారాన్తరేణ, అస్యాసన్మతస్య మూలప్రమాణం వైదిక వాక్య ※మనుమేయమితి చేదత్రోచ్యతే,ఏవమపి- ఏవంచేదపి, తన్మతేశరీరాదే రసత్యత్వాభ్యుపగమేన తథా విధ శరీరావచ్ఛిన్నాత్మన్యుత్పన్నస్య సమ్యగ్దర్శన లక్షణస్య మోక్షసాధనస్యాప్యసత్యత్వేన జీవానామనిర్మోక్ష ప్రసంగో ¶ దుర్వార ఏవ.

—※ ౧౩॥ సూ॥ఏతేన శిష్టాపరిగ్రహాఅపి వ్యాఖ్యాతాః ※—

ఏతేన- †అసన్మతనిబర్హణేన, శిష్టా పరిగ్రహా అపివ్యాఖ్యాతాః- పరిగృహ్యన్త ఇతి పరిగ్రహాః, నపరిగ్రహాః - అపరి గ్రహాః, నిరీశ్వర సాఙ్ఖ్యాది సమయాః , తేసర్వేపి నిరస్తా వ్యాఖ్యాతాః ప్రత్యేతవ్యాః, ఏతేషాం ప్రత్యాఖ్యాన మన న్తరపాదేన స్పష్టీకరిష్యతే.

—※ ౧౪॥సూ॥()భోక్త్రాపత్తేరవిభాగశ్చేత్స్యాల్లోకవత్ ※—

నను భవన్మతేపి ' అవిభక్తంచ భూతేషు విభక్తమివచస్థిత' మిత్యాదినా స్మర్యమాణో జీవేశ్వరయో రవిభాగ ఈశ్వరస్యాపి కర్మఫల భోక్తృత్వ మాపాదయతీతిచే త్తర్హి, భోక్త్రాపత్తేః- ఈశ్వరే ప్రసక్తస్య కర్మఫల భోక్తృత్వ ప్రసఙ్గస్య, స్యాదేవ లోకవ

వాద స్సర్వథాభ్రాన్తిమూలక ఇత్యధ్యవసితః.

※ అనుమానప్రకారస్తు, విశ్వంమిథ్యేత్యేతన్మతం వేదమూలకమ్, మతత్వాత్; పాణిన్యాది మతవదితి , అనేనానుమానసిద్ధం వేదవాక్యంతు కృత్స్నం జగన్మిథ్యే త్యాదిరూప మితి తదభిప్రాయః,

¶ (దుర్వారఏవే) తి- నహ్యసతికారణే కార్యముత్పాదితుంశక్యేతేతి భావః. ... ...

† అసన్మత నిబర్హణమ్- విశ్వమిథ్యాత్వవాదిమత వినాశనమ్.

() పూర్వపక్షీ సిద్ధాన్తమాక్షిపతి - (భోక్త్రాపత్తే) రితి = భావప్రధానోనిర్దేశః - భోక్తృత్వాపత్తేరిత్యర్థః.

త్పరిహారః, యథా లోకే దణ్డయితుం ప్రవృత్తో రాజాదిర్దణ్డ్యై స్సాకమేకాగారస్థోపి నైవదణ్డ్యానుభుజ్యమాన సుఖదుఃఖభాగ్భవతి తద్వదీశ్వరోపి భవతీతి జ్ఞేయమ్, తస్మాన్నాస్మన్మతే పరమాత్మనోభోక్తృత్వాపత్తిర్వక్తవ్యా, అయంచ పరమాత్మనః కర్మఫల భోక్తృత్వాపత్తి పరిహారోతితాధ్యాయే 'సమ్భోగ ప్రాప్తిరితి చేన్న వైశేష్యా' దిత్యనేన సూత్రేణ ప్రదర్శితోపీహ సదృష్టాన్తత్వాద్విశేష్యతే. తస్మాత్, ... *

—* ౧౪॥సూ॥తదనన్యత్వమారమ్భణ శబ్దాదిభ్యః *—

'అవిభక్తంచ భూతేష్వి' త్యత్ర స్మర్యమాణ స్త్వవిభాగో జీవస్య తదనన్యత్వమేవ బోధయతీతి జ్ఞేయమ్, తదనన్యత్వమ్- భగవదవినాభూతత్వమ్, కుతఃపునరిద మవగమ్యతే? ఆరమ్భణ శబ్దాది భ్యః- 'కింస్విదాసీదధిష్ఠానమారమ్భణంకతమస్స్విత్- కిమాసీత్- యతోభూమిం జనయన్ విశ్వకర్మా విద్యామౌర్ణోన్మహినావిశ్వచక్షా' ఇతి శ్రుతిశ్చేతనాచేతనాత్మకస్య నిఖిల ప్రపఞ్చస్య భగవానేవా రమ్భణమితి శ్రావయతి, ఆరభ్యతే-నామరూప విభాగోనేనేత్యారమ్భణమ్, పరం బ్రహ్మ; [కర్తరిల్యుట్] ఉపాదాన కారణభూతాం ప్రకృతి మధిష్ఠాయ తతోఖిలంజగత్పరంబ్రహ్మోత్పాదయతీతి భావః, ఆదిశబ్దేనాధిష్ఠాన శబ్దోక్తం జీవస్యానవ

కింస్విదాసీ దితి శ్రుతిపదయోజనాతు, మహినా - స్వమాహాత్మ్యేన, విశ్వచక్షాః - సర్వభూతాన్తర్బహిస్సాక్షీ, విశ్వకర్మా- నిఖిల జగత్స్రష్టా, కతమః - అనిర్వచనీయః పరమాత్మా, యదీత్యవధారణే, భూమిమ్ - తదుపలక్షిత మఖిలతత్త్వమ్, జనయన్, కింస్విదితిద్వయమపి వితర్కేఖల్విత్యర్థకః, అధిష్ఠానమ్- ఆశ్రయః, అతఏవ ద్యామ్ - ఆకాశమ్, తదుపలక్షితం బ్రహ్మాణ్డమిత్యర్థః, వ్యౌర్ణోత్ - వ్యాప్తవానితి. ... ...

రతం భగవదాశ్రితత్వాదికంవివక్ష్యతి, తతశ్చైవమారమ్భణశబ్దాదిభ్యో జీవానాంభగవదనన్యత్వం యథోక్తావిభాగశ్శ్రావయతీతి నిశ్చీయతే, ఏతచ్చ ' అనవస్థితేరసమ్భవాచ్చ నేతర ' ఇత్యనేన సూత్రేణ ప్రాగధ్యాయే సూచిత మిత్యనుస్మారిత మితి జ్ఞేయమ్.

౩॥ ప్రతిషేధ మాత్రాధికరణం సమాప్తమ్ సూ ॥ ౯॥

—* ౧౬॥ సూ॥ *భావేచోపలబ్ధేః *—

పూర్వసూత్రే ఉపాదానకారణ భూతాయాః ప్రకృతేర్నిఖిల జగదుత్పద్యత ఇత్యుక్తమ్, తత్రోపాదాన కారణే ప్రకృతావవిద్యమానం జగదుత్పద్యతే? ఆహోస్విద్విద్యమానమేవ జగ దుత్పద్యతే? ఇతి విశయే ప్రాప్త ఇదముత్తరం పఠతి-(భావేచే)తి=ఉపాదానకారణ భావాపన్న ప్రకృతౌ ప్రాగుత్పత్తే ర్విద్యమానమేవ జగత్పశ్చాదుత్పద్యత ఇత్యవగన్తవ్యమ్, కుతః? చోపలబ్ధేః- చోఽవ

తస్మాదసత్సంస్థాన ఇత్యత్రాసత్పద మనిత్యత్వ పర మిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ ॥ ౩ ॥ సూ ॥ ౯ ॥

* అసన్మతవ దసత్కార్య వాదో వేదవిరుద్ధత్వాన్నిరా క్రియత ఇతి దృష్టాన్తసఙ్గతి మభిప్రేత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే - (భావే చోపలబ్ధే)రితి - సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తా హేతు న్యాయ మాశ్రిత్య పూర్వాధికరణే నాస్య హేతుహేతు మద్భావ సఙ్గత్యన్తరంచద్యోతయన్విషయముపస్థాపయతి- (పూర్వసూత్ర)ఇత్యాదినా.

ప్రాగ్ఘటాద్యుత్పత్తేస్సత్యపి తదుపాదానే ఘటాది ర్నాస్తీతి ప్రతీతేర్యథా తత్రావిద్యమానమేవ ఘటాదిః పృథు బుధ్నో దరతయోత్పద్యతే, తథాస్యోపాదానే ప్రకృతావ విద్యమానమేవ జగదుత్పద్యత ఇతి ప్రాప్తే, ప్రాప్తే కారణే కార్యాస్తిత్వ దృష్టాన్తో పలబ్ధిం హేతుం కృత్వా సిద్ధాన్త యతి- (ఇదముత్తరంపఠతీ)త్యాదినా- తాముపలబ్ధి ముపపాదయతి- (లోకే) ఇత్యాదినా.

ధారణే, లోకే వృక్షాద్యుపాదాన కారణభూతే బీజాదౌ సూక్ష్మ రూపేణ తత్కార్య వృక్షాద్యుపలబ్ధేరేవేత్యర్థః.

* ఉపనయం నిగమయతి,

—* ౧౬॥ సూ॥ సత్త్వాచ్చావరస్య *—

తథా పూర్వస్మిన్ స్వోపాదాన కారణే ప్రకృతావపరస్య కార్యస్య జగతస్సత్త్వాదేవ పశ్చాదుత్పత్తిరుపపద్యత ఇతి నిశ్చీయతే.

¶ అత్ర వైశేషికాః ప్రత్యవతిష్ఠన్తే.

—* { ౧౭ ॥ సూ ॥ అసద్వ్యపదేశాన్నేతిచేన్న ధర్మాన్తరేణ వాక్యశేషాద్యుక్తేశ్శబ్దాన్తరాచ్చ } *—

నను భవన్మతేపి "నాసదాసీన్నో సదాసీత్తదానీ" మితి కార్యాత్మకస్య కృత్స్నస్య జగతః ప్రాగుత్పత్తే రసద్వ్యపదేశో భవతి, అసత్త్వమ్ - అవిద్యమానత్వమ్, తస్మాద్యథోపదిష్ట స్సత్కార్యవాదో న ఘటత ఇతి చేన్నాయం దోషః, కుతః ? ధర్మాన్తరేణ వాక్య శే

---

*(ఉపనయ)మితి-దార్ష్టాన్తికే దృష్టాన్తదృష్టార్థావగమక పక్షము పనయః, పక్షే సాధ్యాధ్యవసాయకోక్తిర్నిగమనమ్, ప్రాగుత్పత్తేర్జగతస్స్వోపాదానే ప్రకృతావస్తిత్వం సాధ్యమ్, తదధ్యవసాయకోక్తిశ్చ.

ఏతేనోపసంహృతావయవా కూబారే తదవయవ జాతమివ మృత్పిణ్డాదౌ ప్రాగుత్పత్తే ర్ఘటాది స్సూక్ష్మతయాస్తీతి నిశ్చితమ్. యద్యప్యసత్కార్యవాదే పరమాణూనపహాయ ప్రకృతివాదస్తదుపాదానత్వ వాదో వా నాస్త్యేవ, తథాపి సత్కార్యవాద ఇవ ప్రకృత్యాద్యనువాద మాత్ర మసత్కార్యవాదినోక్తమితి మన్తవ్యమ్, తస్మాత్తదసఙ్గతమితి భావః. ... *

¶ ఏవం నిరస్తేప్యసత్కార్యవాదే మన్త్రమాదాయ తద్వాదినః పునరాక్షిపన్తీతి ద్యోతయన్నుత్తరసూత్రస్య శఙ్కా భాగ మవతారయతి (అత్రే)తి. ... ... *

పాద్యుక్తేశ్శబ్దాన్తరాచ్చ అసద్వ్యపదేశ హేతుభూత సూక్ష్మత్వరూప ధర్మాన్తరేణ యోగాత్కార్యస్య జగతోఽసద్వ్యపదేశో భవతి, వస్తుతః కారణే ప్రకృతౌ కార్యం జగత్సూక్ష్మతయాఽస్త్యేవ, తథాహి తత్రైవామ్నాయతే "తమ ఆసీత్తమసా గూఢమగ్రే ప్రకేత" మితి. తమః - అవ్యక్తమ్, ప్రకృతిరిత్యర్థః; అగ్రే - ప్రాక్ప్రళయాత్, ప్రకేతమ్ - ప్రకాశితమ్, తథా "సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీ" దితివాక్యశేషాచ్చ కారణే కార్యం జగదస్తీత్యవగమ్యతే, తథా యుక్తిశ్చాత్ర భవతి, కారణే కార్యాసద్భావే కథం నియత కారణాన్నియతం కార్యముత్పద్యేత, యది కారణే కార్యమసత్స్యాత్తర్హి మృత్పిణ్డాత్పటోత్పత్తిరపి ప్రసజ్యేతేతి. అతః కారణే - ప్రకృతౌ, కార్యమ్ - జగత్, అస్తీతి నిశ్చీయతే, తథా "ప్రాగేవ విద్యమానత్వాన్న తేషామిహ సమ్భవ" ఇతి శబ్దాన్తరాచ్చ ప్రాగుత్పత్తేర్జగతః స్వకారణేఽస్తిత్వం నిశ్చీయతే, తస్మాదుపాదానకారణభూతాయాం ప్రకృతౌ సూక్ష్మతయా విద్యమానమేవ జగత్సృష్టికాలే స్థూలతయోత్పద్యత ఇతి సిద్ధమ్.

కథమస్యాం నిఖిలజగదుపాదానభూతాయాం ప్రకృతౌ పరమాత్మాఽన్తర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతే? కథం వా తస్యోపాదానత్వ ముపచర్యతే? ఇతి జిజ్ఞాసాయామిద ముత్తరం పఠతి. ...

—* ౧౯ || సూ || పటవచ్చ *—

యథా పటో దీర్ఘస్తన్తుష్వోతస్తిర్యక్తన్తుషు ప్రోతశ్చ సన్ తన్తూన్వ్యాప్నోతి, తద్వదేవ పరమాత్మాపి జగదుపాదానభూతప్రకృతావన్తర్బహిర్వ్యాప్య సదావతిష్ఠతే, తదిదమామ్నాతమ్ "పరో మదవ్యో జగతస్థుషశ్చ ఓతం ప్రోతం పటవద్యత్ర విశ్వ" మిత్యాదౌ. పరమాత్మని విశ్వవ్యాప్తా వుక్తాయాం తస్మిన్ పరమాత్మవ్యాప్తి రప్యుక్తేతి జ్ఞేయమ్, యద్వా యత్ర - యేనేత్యర్థః, తస్మాత్పరమా

త్మనో ప్యుపాదానత్వోపచారః, అపిచ జగదుపాదానే వ్యాప్తస్య పరమాత్మన ఉపాదేయ జగద్వ్యాప్తి స్సులభైవ, తాదాత్మ్య సమ్బన్ధవతోరుపాదానోపాదేయయో రైక్యాత్; *తథా హ్యామ్నాయతే "కార్యకారణ వస్త్వైక్య దర్శనం పటతన్తువత్ | అవస్తుత్వాద్వికల్పస్య భావాద్వైతంత దుచ్యత" ఇతి. అవస్తుత్వాత్ - అనిత్యత్వాత్, వికల్పస్య - వివిధం కల్పితస్య విశ్వస్య, భావాద్వైత సిద్ధిరేవైత దధికరణ ఫలమితి ధ్యేయమ్.

నను పరమాత్మాయది పటస్తన్తూనివ కార్యకారణాత్మకమఖిలం జగద్వ్యాప్నోతీత్యుచ్యతే, తర్హి తదితర స్సకథం స్యాదతోదృష్టాన్తాన్తరం ప్రాహ, ... *

—* ౨౦ ॥ సూ ॥ యథాచ ప్రాణాదిః *—

యథావా ప్రాణాపానాది వృత్తిం భజమానో వాయుర్నిఖిలం శరీరంవ్యాప్నువన్నపి తదితరఏవావతిష్ఠతే ఏవం పరమాత్మాపి నిఖిలంజగద్వ్యాప్నువన్నపి తత్సమ్బన్ధాభావాదితర ఏవావతిష్ఠతే, "వ్యాపకో సజ్జ్యనావృతః - ఇదంహి విశ్వంభగవా నివేతర" ఇతి హి శ్రూయతే. తస్మాత్పటదృష్టాన్తః పరమాత్మనోఽఖిలజగద్వ్యాప్తి మాత్రఇతి జ్ఞేయమ్. ... ...

సుగమత్వాయ వాక్యస్యార్థాన్తరమాహ-(యద్వే)తి.

* ఇహార్థాత్ 'మహద్వచ్చే' త్యధికరణోక్తా పరమాత్మనో నిఖిల జగద్వ్యాప్తిశ్చానుస్మారితా భవతీత్యాశయేనాహ-(అపిచే) తి - ఉపాదానో పాదే యయోరైక్యే ఆమ్నాయం ప్రమాణయతి- (తథాహ్యామ్నాయత)ఇతి- అతోఖిలంజగతోఽస్వపాదానే ప్రకృతౌ ప్రాక్సృష్టే స్తన్మాత్రతయా వస్థాయ సృష్ట్యవసరే స్థూలతయోత్పద్యతే, ఏవముభయా వస్థాయామపి జగతి పరమాత్మాన్తర్బహిర్వ్యాప్య తదితర స్సన్నవ తిష్ఠత ఇత్య ధికరణోప సంహారః

౪॥ భావేచోపలబ్ధేరిత్యధికరణంసమాప్తమ్॥ సూ॥ ౫॥

¶ అత్రచోదయతి,

—*౨౧॥ సూ॥ ఇతరవ్యపదేశాద్ధితాకరణాది దోషప్రసక్తిః*—

స్యాదేతచ్చేతనాచేతనాత్మక నిఖిల జగదితరస్యపరమాత్మనః కిం జగద్ధితాకరణాది దోషప్రసక్తిస్స్యాత్? ఆహోస్విన్న? ఇతి సంశయః, తత్ర జగద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిస్స్యాదితితావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? "ఇదంహివిశ్వం భగవానివేతర" ఇతి పరమాత్మనశ్చేతనాచేతనాత్మక జగదితర వ్యపదేశాత్; ఇతరత్వమ్ - అసమ్బద్ధత్వమ్, భిన్నత్వమిత్యర్థః; *నహ్యన్యస్య హిత మన్యోజ్ఞాతుమర్హతి.తతశ్చ పరమాత్మనస్తత్తచ్చేతన విషయ హితాకరణా హితకరణదోష ప్రసక్తిస్స్యాదిత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతివిధీయతే.

—* ౨౨॥సూ॥అధికంతుభేదనిర్దేశాత్*—

తుశబ్దశ్చోద్యవ్యావృత్త్యర్థః, పరమాత్మనస్తత్తజ్జీవవిషయకహితకరణాహితాకరణసామర్థ్యమధికమ్ - అపారమేవభవతి, కుతః? భేదనిర్దేశాత్ - భిద్యతేఏభిరితిభేదధర్మాః, "తస్మాద్భవంత మనవద్యమనన్తపారం సర్వజ్ఞమీశ్వర మకుణ్ఠవికుణ్ఠధిష్ణ్య" మిత్యాదౌ 'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్-యస్యజ్ఞానమయంతపః-పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ

ప్రత్యేతవ్యః. అ॥ ౪॥ సూ॥ ౫॥

¶ జీవాభేదాత్పరమాత్మనస్తద్ధిత కారకత్వోపపత్తౌ కథంతదితరత్వం పరమాత్మన ఇత్యాక్షేప సఙ్గతి ముత్తరాధికరణేద్యోతయతి- (అత్రచోదయతీ) తి—ఆక్షిపతీత్యర్థః.

* పరమాత్మనోజీవాద్భేదేసతి కథం తస్య జీవహితకరత్వ మిత్యాహ- (నహీ) తి - తథాచపరమాత్మాజీవాదనితర ఇతి భావః.

సర్వాన్తర్యామిత్వ సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వా ద్యనన్తగుణగణపూర్ణత్వాత్పరమాత్మనో నేషదప్యేష దోష స్పర్శ ఇతి సూత్రేణ

శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేత్యాదౌచ పరమాత్మనోఽపి సర్వజ్ఞత్వాది ధర్మా నిర్దిశ్యన్తే, నహి సర్వజ్ఞత్వ సర్వేశ్వరత్వ సర్వశక్తిత్వాద్యనన్త మహిమా పరమాత్మా జీవహితాదికం కర్తుం నశక్నోతీతి వక్తుం శక్యతే: అతస్తస్మిన్నైవజీవహితాకరణాది దోషప్రసక్తిః. ... ...

నను చేతనత్వాజ్జీవాస్స్వయమేవ స్వహితాదికంకుర్వన్త్విత ఉత్తరంపఠతి, ...

—*౨౩॥సూ॥ అశ్మాదివచ్చతదనుపపత్తిః *—

పాషాణతృణకాష్ఠ లోష్టాదివత్స్వతఃప్రవృత్తిహీనానాం జీవానాం స్వీయ హితకరణాద్యనుపపత్తిరేవ ప్రతిపత్తవ్యా.

—*౨౪ ॥ సూ ॥ ఉపసంహారదర్శనాన్నేతిచేన్నక్షీరవద్ధి* —

నను సర్వేషు వేదాన్తేషు చేతనాచేతనాత్మకస్య కృత్స్నస్య జగతః పరమాత్మకర్తృకోపసంహార దర్శనాత్తస్య జీవహిత కరణాదికం నసఙ్గచ్ఛత ఇతిచేన్నాయందోషః, కుతః? క్షీరవద్ధి- హి- యస్మాత్, క్షీరవదేవేశ్వరో జీవానుపసంహరతి యథావా దధ్యాద్యర్థినస్తాపన శోషణాతఞ్చనాదినా క్షీరస్య స్వభావ ముపసంహృత్య దధిఘృతాదిభావ మాపాద్య తన్మాహాత్మ్య మేవోత్పాదయన్తి, తద్వదీశ్వరోఽపి జీవానాం దౌరాత్మ్యాదిక మపోహ్య పునస్సృష్టికాలే క్రమేణయథార్హం మాహాత్మ్యాదికముత్పాదయితుమేవకల్పాన్తే చేతనాచేతనాత్మకం నిఖిలంజగదుపసంహరతి, * అతోఽస్యసఘృణస్యేశితుర్హితాకరణాది దోషలేశ ప్రసక్తిరపి నాస్తీత్యధ్యవసేయమ్.

—* ౨౫॥ సూ॥ దేవాదివదపిలోకే *—

సిద్ధాన్తయతి- (అధికంత్వి) తి. ... *

* భగవత స్సదాచేతన హితకారకత్వానుసన్ధానమిహ ఫలమితి సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (అత) ఇతి.

యథావాలోకే దేవో నిశం ద్యోతమానస్సూర్యాదిరపాముపసం
హార విసర్గాభ్యాం స్థావర జఙ్గమానాం ప్రాణినాం హిత మేవ
కరోతి ❋తద్వదీశ్వరోపి శరీరోపసంహార సృష్టిభ్యాం జీవానాంహిత
మేవ కరోతీతి జ్ఞేయమ్. ... ... ❋

౫ ॥ ఇతరవ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

—❋ ౨౬॥సూ॥కృత్స్నప్రసక్తిర్నిరవయవత్వ శబ్దకోపోవా ❋—

¶ ఉప సంహార శబ్దేన సృష్టేరపి స్మృతత్వాత్తత్ర సన్దిహ్యతే,
సృష్టికాలే కిం సర్వేషాం జీవానాంస్థూల శరీర సమ్బన్ధో భవతి? కిం
వా కేషాంచిదేవ? ఇత్యేవం సన్దేహే ప్రాప్త ❋ఇదముచ్యతే- (కృ
త్స్న) ఇతి- తదా సర్వేషాం జీవానాం స్థూలశరీర సమ్బన్ధాభ్యుప
గమేహి యుగపత్కృత్స్నజీవానాం స్థూలశరీరోపలబ్ధిః ప్రసజ్యేత,
తథాచ సత్యానుపూర్వ్యేణ బ్రహ్మాది సృష్టిర్విరుధ్యేత, తస్మాత్తే
షాంచిదేవ కల్పాదౌ స్థూలశరీర సమ్బన్ధో భవతి, తతః క్రమేణ స
ర్వేషాం తత్సమ్బన్ధో భవతీతి నిశ్చీయతే, తత్రాపి కేషాంచిద్విషయే
దుస్సహః పరాధానుగుణ్యేన నిరవయవత్వ ప్రాప్తిహేతుభూత శ
బ్దకోపశ్చేశ్వరస్య భవతీత్యధ్యవసేయమ్, వా శబ్దశ్చార్థే, నిరవ
యవత్వమ్- నికృష్టశరీరవత్త్వమ్, శబ్దకోపః- ‘ క్షిపామ్యజస్ర మశు

❋ దృష్టాన్తార్థం దార్ష్టాన్తికే నిగమయన్నధికరణ ముపసం
హరతి- (తద్వ)దితి. అ॥ ౫॥ సూ॥ ౫॥

¶ ప్రాగధికరణే నాస్యప్రసఙ్గ సఙ్గతిమాహ - (ఉపసంహార
శబ్దే) నేతి . ...❋

❋ "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే" ఇత్యాదౌ యుగప
త్కృత్స్న ప్రాణ్యుత్పత్తి శ్రవణాత్సర్వేషాం జీవానాంయుగపత్స్థూల
దేహసమ్బన్ధో భవతీతి పూర్వపక్షం ప్రతిచక్షాణ స్సిద్ధాన్తయతి -
(ఇదముచ్యతే) ఇత్యాదినా - తదా- సర్గావసరే.

ఖానాసురీష్వేవయోనిషు | ఆసురీం యోని మాపన్నా మూఢాజన్మ నిజన్మని ॥ మామప్రాప్యైవ కౌన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గ తి ' మిత్యాది రూపవాక్య సహితఃకోపః, ఏతదుక్తంభవతి, 'సూ ర్యాచన్ద్రమసౌధాతా యథా పూర్వమకల్పయత్ | దివంచ పృథి వీంచాన్తరిక్షమథోసువ ' రిత్యాద్యుక్త రీత్యా ఈశ్వరః కృత్స్నంజ గత్సృష్ట్వా తత్ర జీవానాం క్రమేణ స్వస్వ కర్మానుగుణ్యేన శరీరా ణీవ సృజతి, తత్రమేతు భగవతి తదీయేషువా దుస్స హాపరాధిన ప్రాన్నికృష్ట శరీరైర్యోజయిత్వాశిక్షయతీతి, ¶తస్మాదపరాధమన్తరే ణ వర్తితవ్యమ్,యథాశక్తిభగవదుపాసనంచకర్తవ్యమితి ధ్యేయమ్.

—* ౨౭॥ సూ ॥ శ్రుతేస్తు శబ్దమూలత్వాత్. *—

శ్రుతేః- ' యఏషాం పురుషం సాక్షాదాత్మప్రభవమీశ్వరమ్| నభజన్త్యవజానన్తి స్థానాద్భ్రష్టాపతన్త్యధ ' ఇత్యేవం జాతీ యకాయాశ్శబ్ద మూలత్వాత్- ' క్షిపామ్యజస్రమశుభా ' నిత్యాది స్మృతివాక్య మూల ప్రమాణత్వాత్, తాదృశ స్మృతివాక్యంప్రమాణ తమమ్, అతోభగవత్తదీయాపరాధి విషయేక్షిపామీతి సఙ్కల్పిత శి క్షాం కరోత్యేవ భగవా నిత్యభిప్రాయః. ...

—* ౨౮॥ సూ॥ *ఆత్మనిచైవం విచిత్రాశ్చహి*—

ఆత్మని- చేతనే, అచేతన ధర్మాప్రసక్తిః, చశబ్దాదచేతనేచే తన ధర్మా ప్రసక్తిశ్చేత్యేవ ముభయథాజగత్సృష్టి వ్యగ్రః పరమా త్మా కథం సత్ప్రతిపక్షాన్ శిక్షితుంశక్నోతీతి నవిస్మేర్తవ్యమ్, కుతః? విచిత్రాశ్చహి- యస్మాత్కారణాదీశ్వర ఏవంవిధ సృష్టిసత్ప్రతిప

¶ ఏతదధికరణఫలం విశదయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. ... ...

* నాతిచిత్రమిదం శ్రీభగవాన్ ప్రతిపక్షిణ శ్శిక్షయతీత్యాహ- (ఆత్మనిచైవ) మితి. ... ...

షు శిక్షణాది హేతుభూత విచిత్రా శ్శక్తయస్సన్తి, తథాచ శ్రుత యః 'నతోऽస్మ్యనన్తాయ దురన్త శక్తయే విచిత్రవీర్యాయే' తి, 'యఏవమవ్యాకృత శక్త్యుదన్వత' ఇతి "పరాస్య శక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతె స్వాభావికీజ్ఞాన బలక్రియాచే" తి.

¶ ౬॥ కృత్స్నప్రసక్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

§ తదేవం భగవాన భక్తేష్వపరాధాన్ద్రష్ట్వాపి తేభ్యో న కుప్యతీత్యుక్తమ్, స్వభక్తేషు కథంచిదుత్పన్నదోషం దృష్ట్వా తానీశ్వరః కిం శిక్షయతి ? ఆహోస్విద్దోషం నాశయిత్వా తాననుగృహ్ణాతి ? ఇత్యాశఙ్కాయా †మిద ముత్తరంపఠతి,

—※ ౨౯॥ సూ॥ స్వపక్షదోషాచ్చ ※—

స్వపక్షాణామ్- స్వభక్తానామ్, దోష- మపరాధ, మత్తి భక్షయతి, నాశయతీతి; స్వపక్షదోషాత్. 'సవా ఇదం విశ్వమమోఘలీలస్సృజత్యవత్యత్తి' త్యాదావత్తేర్నాశార్థకత్వోపలబ్ధేః; తథాచామ్నాయతె "ప్రవిష్టః కర్ణరన్ధ్రేణ స్వానాంభావసరోరుహమ్। ధునోతిశమలంకృష్ణస్సలిలస్య యథాశరత్॥ శ్రుత్వాతాంస్స్వ

¶ తస్మాద్భగవదపరాధినో వశ్యంభగవాన్ శిక్షయతి తత స్తదపచార మన్తరేణ సుధీభి ర్వర్తితవ్య మిత్యధికరణోప సంహారః ప్రత్యేతవ్యః. అ ॥ ౬ ॥ సూ ॥ ౩ ॥ ... ...

§ అస్యపూర్వాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం వృత్తానువాదేన ద్యోతయతి - (తదేవ) మిత్యాదినా. ... ...

† కథంచిదిత్యనేన భగవద్భక్తానాంకదాపినాపరాధ్యస్తీతిసూచయతి, భగవతస్సర్వసమత్వా ద్యత్కించిద్దోషం దృష్ట్వా స్వభక్తానపి భగవాన్ పూర్వవచ్ఛిక్షతీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే భక్తవాత్సల్యాది సద్గుణగణ పరిపూర్ణత్వా న్నతాన్ పరమాత్మాశిక్షయతీత్యభిప్రేత్య సిద్ధాన్తయతీత్యాహ - (ఇదము త్తరం పఠతి)తి.

కథాం కృష్ణస్యపుణ్య శ్రవణ కీర్తనః । హృద్యన్తస్థోహ్యభద్రాణి వి
ధునోతిసుహృత్సతామ్ ॥ స్వపాదమూలంభజతఃప్రియస్య త్యక్తాన్య
భావస్య హరిఃపరేశః । వికర్మ యచ్చోత్పతితం కథంచిద్ధునోతి స
ర్వం హృది సన్నివిష్ట ' ఇతి. చ శబ్దాత్స్వ భక్తభక్తానామపి దో
షాన్నాశయతీతి సూచయతి, " ¶సముద్ధరన్తి యేవిప్రంసీదన్తంమ
త్పరాయణమ్ । తానుద్ధరిష్యేనచిరాదాపద్భ్యోనౌరివార్ణవా'దితి
హి శ్రూయతే. స్మర్యతేచ "మమ మద్భక్త భక్తేషు ప్రీతిరభ్యధికా
భవేత్ । తస్మాన్మద్భక్తభక్తాశ్చ పూజనీయా విశేషత ' ఇతి. *త
స్మాత్కథంచిత్కృతాగసోపి స్వభక్తాదీన్ భగవాననుగృహ్ణాత్యేవే
త్యధ్యవసీయతె. ... ...

ఏవం రక్షితాన్స్వభక్తా ననుగ్రహకాతరః పరమకారుణికో
భగవాన్ త్యక్తుం నోత్సహతఇత్యాహ,

—* ౩౦॥ సూ॥ సర్వోపేతాచ తద్దర్శనాత్ *—

సర్వస్మిన్కాలే సర్వస్మిన్దేశేచ రక్షణార్థ ముద్యైతి- స్వభ
క్త సమీపం గచ్ఛతీ, తి సర్వోపేతాచే, శ్వరోభవతీత్యవగన్తవ్యమ్.
కుతః ? తద్దర్శనాత్ " నిరపేక్షం మునింశాన్తం నిర్వైరం సమద
ర్శినమ్ । అనువ్రజామ్యహంనిత్య" మిత్యత్ర సర్వదా స్వభక్త సమీ
ప వర్తిత్వదర్శనాత్. ... ... *

—* ౩౧॥ సూ ॥ వికరణత్వాన్నేతిచేత్తదుక్తమ్*—

నను "అపాణిపాదోజవనోగ్రహీతా పశ్యత్యచక్షుస్సశృణోత్య
కర్ణః" ఇత్యాదౌ పరమాత్మనో వికరణత్వంహి శ్రూయతె, విక
రణత్వమ్ - దేహేన్ద్రియాసు రహితత్వమ్, తస్మాదిదం సర్వోపే

¶ సముద్ధరన్తి - అశనవసనా ద్యుపకృత్యాదారిద్ర్యా న్మోచయ
న్తీత్యర్థః. ఆపద్భ్యః- జననమరణ ప్రవాహాదిభ్యః.

* ఫలం కథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.

త్వత్వ మీశ్వరస్య నోపపద్యత ఇతేచేన్నైవమ్, యస్మాదస్య వక్తవ్యం యదుత్తరం తదుక్తమ్, “అవతారాహ్యసఙ్ఖ్యేయా హరేస్సత్వనిధేర్ద్విజాః । యథావిదాసినః కుల్యాస్సరసస్స్యుస్సహస్రశః ॥ విశ్వతశ్చక్షు రుతవిశ్వతోముఖో విశ్వతోహస్త ఉతవిశ్వతస్పా” దిత్యాద్యామ్నాయై రేవ శ్రీభగవతోఽప్రాకృత దివ్యమఙ్గళ విగ్రహాదిమత్త్వ మస్తీత్యుత్తర ముక్తమిత్యర్థః, §తతశ్చ అపాణిపాదశ్రుతిర్భగవతః ప్రాకృత దేహేన్ద్రియాద్యభావవత్త్వం శ్రావయతీతి మన్తవ్యమ్, తస్మాత్స్వభక్తానువ్రజనార్థమప్యేకం రూపం భగవాన్ ధారయతీత్యభిప్రాయః. ... ...

—* ౩౨ ॥ సూ ॥ నప్రయోజనవత్త్వాత్ *—

నకేతఃపరం భగవతోఽసంఖ్యేయావతారాభ్యుపగమః కిమర్థ ఇతి వివదితవ్యమ్, కస్మాత్ ? ప్రయోజనవత్త్వాత్- “యస్త్వద్విధానామసతాం ప్రశాన్తయే రూపాణి ధత్తే సదనుగ్రహేచ్ఛయా” ఇత్యాదౌ తేషాం భగవదవతారాణాం దుష్టనిగ్రహ శిష్ట పరిపాలన రూపప్రయోజన వత్త్వశ్రవణాదిత్యర్థః, యస్మాదసంఖ్యేయావతారో భగవాన్ శ్రీహరిరవశ్యం భజనీయ ఇత్యధికరణ తాత్పర్యార్థః ప్రత్యేతవ్యః. ... ...

౭॥ స్వపక్షదోషాదనాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౮ ॥

—* ౩౩ ॥ సూ ॥ లోకవత్తులీలాకైవల్యమ్ *—

* ‘జన్మాద్యస్య యత’ ఇత్యాదిభిస్సూత్రైస్తత్ర తత్రేశ్వర ఏవ జ

---

§ అపాణిపాదశ్రుతేరభిప్రాయమాహ-(తతశ్చే)తి. అ॥ ౭ ॥ సూ॥ ౮ ॥

* సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తాహేతుత్వ మితిన్యాయ మాశ్రిత్యాస్య జన్మాధికరణే హేతుహేతు మద్భావసఙ్గతిం వ్యనక్తి - (జన్మాద్యస్య యత ఇత్యాదిభిస్సూత్రై) రితి = ఆదినా “ప్రకృతిశ్చ - కృత్స్నప్రసక్తి” రిత్యేవం జాతీయాధికరణాని గ్రాహ్యాణి.

గన్నిర్మాణమితే ఇత్యవధారితమ్, తత్ర సన్దిహ్యతే, కిం విశ్వవిచిత్ర నిర్మాణే ఈశ్వరస్యాపేక్ష్యప్రయోజనంప్రవృత్తయో భవన్తి ? ఆహోస్విదనపేక్ష్యైవ ప్రయోజనంలీలారూపాః ప్రవృత్తయోభవన్తి ? ఇత్యేవం సన్దేహేప్రాప్తే ¶ప్రతిపాద్యహ- (లోకవత్తు)తి = తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః, కేవలమేవ కైవల్యమ్, వివిధజగన్నిర్మాణే ఈశ్వరస్య లీలారూపఏవ కేవలంప్రవృత్తయో భవితుమర్హన్తీతి నిశ్చీయతే, అత్రదృష్టాన్తః (లోకవ)దితి = యథావాలోకే ఆర్భకస్యాన్తరేణ ప్రయోజనాపేక్షాం లీలారూపాఏవవిహారాదిషు ప్రవృత్తయోభవన్తి తద్వదేవ భగవతో ఽవాప్తసమస్తకామస్యేశ్వరస్య జగద్వివిధనిర్మాణేలీలారూపాః ప్రవృత్తయోభవన్తీతిస్థితమ్.

నన్వీశ్వరస్య జగద్వివిధ నిర్మాణే లీలారూపాపిప్రవృత్తిర్నోపపద్యతే, తస్యవైషమ్య నైర్ఘృణ్యప్రసంగాదతఉత్తరం పఠతి,

—* { ౩౪॥సూ॥ వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వాత్తథా హిదర్శయతి } *—

దేవాసుర రాక్షస పిశాచ మనుష్యాశ్వ దరిద్రసజ్జన స్త్రీపురుషసుఖిదుఃఖిగోమహిష సింహ్మగజాహి నకుల కాక గరుడ ద్రుమగుల్మాద్యనన్త వికల్పం జగన్నిర్మాణస్యా పీశ్వరస్య వైషమ్య నైర్ఘృ

¶ లోకే జీవానాం ప్రవృత్తే స్స్వప్రయోజనా నపేక్షత్వస్యదృష్టత్వా త్తద్వదీశ్వరస్యాపి జగన్నిర్మాణే ప్రయోజన మపేక్ష్య ప్రవృత్తయో భవన్తీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే ''శివాయలోకస్యభవాయ భూతయే యఉత్తమశ్లోకపరాయణా జనాః । జీవన్తినాత్మార్థ'' మిత్యాదౌ పరీక్షిదాది మహాభాగవతానామపి ప్రవృత్తేః పరార్థత్వోపలమ్భా త్తద్వదవాప్త సమస్తకామస్య పరమాత్మనో జగన్నిర్మాణ ప్రవృత్తయోపి పరార్థఏవ భవన్తీతి భావేన సిద్ధాన్తయతి - (ప్రతిపాద్యహ) త్యాదినా. ... ...

స్యే నభవతః, తత్ర వైషమ్యమ్ - విషమసృష్టిః, నైర్ఘృణ్యమ్- పరదుఃఖ సహిష్ణుత్వమ్, కస్మాత్పునరేతే నభవతః, సాపేక్షత్వాత్- విషమ నిర్మాణ హేతుభూత తత్తజ్జీవకృత పుణ్యపాప సాపేక్షః ఖల్వీశ్వరో విశ్వం వివిధంనిర్మిమీతే, కథమస్యవైషమ్యాదికంప్రసజ్యేత, యదిచేశ్వరో నిజేచ్ఛయా సుకృతి దుష్కృతినో వైపరీత్యేనదుఃఖసుఖినౌ నిర్మిమీతే, తర్హ్యస్యతేస్యాతామ్,నహ్యేవ మీశ్వరో నిర్మిమీతే, అతోఽయంభగవానీశ్వరః పరమకారుణికఃపర్జన్యవద్విశ్వం నిర్మిమీతే, యథాపర్జన్యఃప్రవర్షణేనద్రుమలతావ్రీహియవమాష తిలాదీని నిర్మమాణోఽపి నతద్వైషమ్యహేతుర్భవతి, కింతు తత్తద్బీజాన్యేవ తత్తద్వైషమ్యహేతవః, ఏవమీశ్వరోఽపి విశ్వం వివిధం నిర్మమాణోఽపి నతద్వైషమ్యహేతు ర్భవతి, కింతు తత్తజ్జీవకర్మాణ్యేవ తత్త ద్దేహాదివైషమ్య హేతవో భవన్తీతిద్రష్టవ్యమ్, ¶ తస్మాదీశ్వరే నైవదస్యైష దోషఇత్యనుసన్ధేయమ్, తథాహిదర్శయతి - కర్మానుగుణమేవహి జగన్నిర్మాణందర్శయతి శ్రుతిః "మాహోచయతస్సర్వ స్స్వకృతం విన్దతేఽవశః - సాధుకారీసాధుర్భవతి పాపకారీ పాపోభవతీ"తి. ... ...

— { ౩౫ ॥ సూ ॥ నకర్మావిభాగాదితి చేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతేచ } —

నను జీవానాం పుణ్యపాపాచరణ సాధనభూత శరీరసమ్బన్ధాభావేన సృష్టిసమయే విషమ నిర్మాణహేతుభూత జీవసుకృత దుష్కృత కర్మణా మభావా త్తద్విభాగో దుర్ఘటఏవ. తతశ్చ తదవిభాగా త్స్వైరమేవ జగద్విషమం సృజతీశ్వరే వైషమ్యాదికంప్రసజ్యతఏవ, తతశ్చ "వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేనసాపేక్షత్వా"దిత్యేతద్రిక్తం

¶ అధికరణ ఫలమాహ - (తస్మా) దితి. రిక్తం వచః - నిరర్థకం వాక్యమ్. ...

పద్యత ఇతిచే న్నైతదేవమ్, కస్మాత్ ? అనాదిత్వాత్ - జీవ సంసార స్యానాదిత్వేన తద్ధేతు భూత సుకృతదుష్కృత కర్మణా మప్యనాదిత్వాత్ , ఉపపద్యతేచ సంసారస్యానాదిత్వమ్ , యది స్యాదవిభాగః సంసార స్వరూపేణ ముక్తానామపి పునస్సంసారో త్పత్తిః ప్రసజ్యేత, [illegible] [illegible]వైషమ్యస్య తేన కర్మ [illegible], [illegible] కర్మనిష్పత్తిః [illegible] [illegible]ప్రవాహాత్, బీజాంకురన్యాయేన కర్మశరీరయోః ప్రవాహస్యానాదిత్వా దితరే తరాశ్రయ దోష పరిహార స్సమ్భవతి. ఉపలభ్యతేచ సంసార స్యానాదిత్వం శ్రుతిస్మృత్యోః "హేతుర్జీవోస్య సర్గాదావవిద్యా కర్మకారకః" తథా "సహోవాచయ ఏష దేహాత్మ మానినాం స త్త్వాది గుణవిశేష వికల్పితకుశలాకుశల మిశ్రవ్యవహారకర్మవినిర్మిత వివిధదేహావలిభిర్వియోగ సంయోగా ద్యనాది సంసారా నుభవస్య ద్వారభూతేన షడింద్రియవర్గేణే' త్యాది శ్రుతిషు. అత్రసంసా రస్య తద్ధేతూనాం కర్మణాంచానాదిత్వం స్పష్ట తయోపలభ్యతే, స్మృతిస్తు ' నరూపమస్యేహ తథోపలభ్యతేనాన్తోనచాదిర్నచ స మ్ప్రతిష్ఠే' త్యాది రూపా. ¶తతశ్చపరమ కారుణికస్య తత్తత్క ర్మానుగుణ్యేన వివిధం జగ త్సృజత ఈశ్వరస్య కల్పతరు స్వభావ త్వాద్వైషమ్యాది రహితత్వముపపన్నతమమేవ భవతి, తదేతదభి ప్రేత్యామ్నాయతే " చిత్రంత వేహితమహో మితయోగ మాయా లీలావిసృష్ట భువనస్య విశారదస్య । సర్వాత్మనస్సమదృశో విషమస్స్వ భావో భక్తప్రియోయదసికల్పతరుస్వభావ' ఇత్యాదిషు. తస్మాద్వైష మ్యనైర్ఘృణ్యే నసాపేక్షత్వా, దిత్యేతత్పూర్ణంవచఇతి ధ్యేయమ్.

—* ౩౬॥ సూ॥ సర్వధర్మోపపత్తేశ్చ *—

¶ భగవతి వైషమ్యాది దోషాభావం నిగమయతి- (తతశ్చ) ఇతి.

"ధర్మస్సాత్త్వ్యాద్వ్యతోజ్ఞానం వైరాగ్యంచ చతుర్విధమ్। ఐశ్వర్యంచాష్టధాయస్మాద్వశశ్చాత్మమలాపహా" మిత్యాదిషు శూ్రియమాణా అనితర సాధారణాస్సర్వే ధర్మాదయ స్సర్వేశ్వరేభగవతి నారాయణ ఏవ స్వతస్సిద్ధత్వే నోపపద్యన్తే, †అతో వైషమ్యాది రహితః పరమకారుణికోయమఖిల జగజ్జనకో భగవాన్ శ్రీ నారాయణఏవ సర్వైః పరమాదరేణ భజనీయఇతి నిశ్చీయతే.

౧॥ లీలాకైవల్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౪॥

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యా పరావతార, శ్రీవత్స
కులతిలకావిరత బృహద్వ్రిత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస
పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమ ద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక
భగవ త్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీమ ద్బాదరాయణ
సమ్ప్రణీతసర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.
ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ॥౩౬॥

---

† అధికరణ ముపసంహర న్నేతత్పాదార్థంచోప సంహరతి-(అత) ఇతి. అ॥ ౧॥ సూ॥ ౬॥ ... ...

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయపాద ప్రారమ్భః.

—* రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం ప్రవృత్తేశ్చ *—

¶ 'ఈక్షతేర్నాశబ్ద' మిత్యాదిభిస్తత్ర తత్ర సాఙ్ఖ్యమతం కించిత్కి-శ్చిత్ప్రత్యాఖ్యాతమ్, తథాపి పూర్వస్మిన్పాదే 'అసదితి చేన్న ప్రతిషేధమాత్రత్వా' దిత్యాదినా వేదాన్తాది నిఖిల శాస్త్ర విరుద్ధం జగదసత్యవాదిమతం ప్రత్యాఖ్యాయ 'ఏతేన శిష్టా పరిగ్రహాఅపి వ్యాఖ్యాతా' ఇతి తద్వద్వేదాన్తాది విరుద్ధానాం సాఙ్ఖ్యాది మతానా మపి ప్రత్యాఖ్యాన మతిదిష్టమ్, అధునాఽనేన ద్వితీయేన పాదేన తేషు సాఙ్ఖ్యవైశేషికసౌగత పాశుపతేషు వాక్యాభాసయుక్త్యాభాస విరోధాన్ క్రమేణ ప్రదర్శ్య తానిసమ్యఙ్నిరస్యన్తే,నను వేదాన్తత్వాదిహ ముముక్షూణాం మోక్షసాధనీభూత పరమాత్మోపా

శ్రీ సీతారామాభ్యాంనమః.

సాఙ్ఖ్యతార్కికబౌద్ధాశ్చ జైనాగపాశుపతాస్సదా । యస్య తత్త్వం (తత్త్వేనయం) నవిన్దన్తిస రామశ్శరణంమమ ॥

¶ సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తాహేతుత్వ న్యాయమనుసృత్య "ఏతేనశిష్టాపరిగ్రహాఅపి వ్యాఖ్యాతాః" ఇత్యనేన సూత్రేణాస్య హేతుహేతుమద్భావ సఙ్గతిం వక్తుమాహ - (ఈక్షతే) రిత్యాదినా (సమ్యఙ్నిరస్యన్త) ఇత్యన్తేన = సమ్యక్ప్రదేనాస్యపౌనరుక్త్యదోషం నిరస్యతి, పూర్వోత్తర పాదసఙ్గతిశ్చేయ మేవేతిద్రష్టవ్యమ్.

సవ ప్రదర్శనాయ స్వపక్షస్థాపనమేవ కేవలం కర్తుముచితమ్, న తు కణభక్షాది మతవత్కేవలాభి ర్యుక్తిభిః కించిదపి సిద్ధాన్తం సాధయిను మన్యమతాని దూషయితుం వోచితమ్, తతశ్చానేన పర విద్వేషకరేణ పరపక్ష ప్రతిక్షేపేణ నకశ్చిత్ప్రయోజనం ప్రపశ్యామ ఇతి చేద్బాఢమేవ, తథాపి మహాజనప్రణీతాని మహాన్తి సాఙ్ఖ్యాదీని తన్త్రాణ్యపి మోక్షసాధనప్రదర్శనాయ ప్రవృత్తానీతి మన్దప్రజ్ఞా ముముక్షవో మాస్యుః, నతు వేదాన్తో ముముక్షవః, అతో మన్దప్రజ్ఞానామపి ముముక్షూణాం తాని సాఙ్ఖ్యాదీని తన్త్రాణ్యసారాణీత్యధ్యవసాయ సిద్ధయే తేషాం తన్త్రాణాం నిరాకరణారమ్భ ఉచితమేవ, తస్మాత్తన్నిరాకరణార్థోయం ద్వితీయపాద ఇతి ప్రత్యేతవ్యమ్, అథమన్త్ర ఆమ్నాయతే, ‘ అజా మేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయన్తీగ్ సరూపామ్ । అజో హ్యేకో జుషమాణోను శేతే జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోన్య ’ ఇతి. అత్ర ప్రధానస్య స్వతో విశ్వ స్రష్టృత్వం శ్రూయతే, ఇతర శ్రుతిషు త్వీశ్వరాధిష్ఠితస్య విశ్వస్రష్టృత్వం శ్రూయతే, కిమిహ విశ్వ సృష్ట్యాదౌ ప్రవృత్తి రీశ్వరానధిష్ఠితస్య ప్రధానస్యోపదిశ్యతే? ఆహోస్వి త్తదధిష్ఠిత స్యైవో పదిశ్యతే? ఇతి సంశయః, తత్ర కిం తావత్ ప్రాప్తమీశ్వరానధిష్ఠితస్య తస్య విశ్వసృష్ట్యాదౌ ప్రవృత్తి రుపదిశ్యత ఇతి, కుతః ? ‘ బహ్వీం ప్రజాం జనయన్తీగ్ సరూపా’ మితి ‘ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః । అహఙ్కారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యతే ’ ఇతి చైవమాది శ్రుతి స్మృతిభ్యాం ప్రధానస్య స్వతః ప్రవృత్త్యవగమాదీశ్వరానస్య [illegible] త్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః, పరమాత్మాధిష్ఠితస్యైవ తస్య రథో గచ్ఛతీతివత్ప్రవృత్తి రుపదిశ్యతే, కుతః ? ‘ భూతైర్యదా పఞ్చభిరాత్మసృష్టైః పురం విరాజం విరచయ్య తస్మిన్ । స్వాంశేన విష్టః పురుషాభిధాన మవాప నారాయణ ఆదిదేవ’ ఇత్యా

దిషు క్రియమాణాయా స్సర్వజ్ఞ విరచిత విశ్వ రచనాయా అచేతన కర్తృకత్వానుపపత్తేః ; అతఏవానుమానం ప్రధాన మీశ్వరానధిష్ఠితం సజ్జగత్కర్తృ నభవతి, *అనుమీయతఇత్యనుమానమ్- ప్రధానమ్, సాఙ్ఖ్యైర్హి 'సామాన్యతస్తుదృష్టాదతీన్ద్రియాణాంప్రసిద్ధిరనుమానా' దిత్యాదినాఅతీన్ద్రియంప్రధాన మనుమీయతె, అ

* సాఙ్ఖ్యమతానుసారేణానుమానపదం వ్యాచష్టే- (అనుమీయతఇత్యనుమాన) మిత్యాదినా = "సామాన్యతస్తుదృష్టా" దితి సాఙ్ఖ్యకారికాయాఅయమర్థః, సుఖదుఃఖమోహాత్మకతయా సామాన్యవతాం ఘటపటాదికార్య వస్తూనాందృష్టాత్ - ప్రత్యక్షాత్ప్రసిద్ధః, అతీన్ద్రియాణాం ప్రధానాదీనా మనుమానా త్ప్రసిద్ధిరితి .

ఇత్యాదినేత్యత్రాదినా "భేదానాంపరిమాణాత్సమన్వయా చ్ఛక్తితఃప్రవృత్తేశ్చ । కారణకార్య విభాగా దవిభాగా ద్వైశ్వరూప్యస్య" ఇత్యనుమాన కారికా గృహ్యతే, తదర్థస్తు = క్షిత్యాదిభేదానాం ప్రపఞ్చానామ్, కారణమ్ - అవ్యక్తమ్, పరిమితత్వాత్; ఘటకారణ వత్, ప్రాగ్ఘటాద్యుత్పత్తేరనభివ్యక్త ఘటాదిరూప కార్యాత్మకత్వేన మృదోఽవ్యక్తత్వా న్నదృష్టాన్తే సాధ్యాప్రసిద్ధిరితి ధ్యేయమ్. తథా క్షిత్యాది సర్వం కార్యం సుఖదుఃఖమోహాత్మక వస్తుప్రకృతికమ్, తదన్వితత్వాత్; ఘటవదితి. తథైవఘటాదీనాంకారణశక్తితఃప్రవృత్తే మహదాదికార్యాణామపి కారణశక్తితఃప్రవృత్తిర్వక్తవ్యా, మహదాదికార్య మవ్యక్తకారణకమ్, కారణశక్త్యధీన ప్రవృత్తిమత్త్వాత్; ఘటవత్. అపిచ కారణాత్కార్యస్య విభాగో జన్మోపలభ్యతే, కారణాద్విభాగోనామకారణస్యావస్థాన్తరాపత్తిః, పృథివీతో మృజ్జాయతేతతోఘటఇత్యేవం విభాగోదృశ్యతే, అవిభాగో- లయః, ప్రాతిలోమ్యేనా విభాగశ్చదృశ్యతే_ ఘటస్య మృదిలయః, తస్యాః పృథివ్యామ్, తస్యాస్త్వప్సు, తాసాం తేజ

తో త్ర్యానుమానపదేన ప్రధానస్య గ్రహణ మితి మన్తవ్యమ్, యదు క్తమ్ ' బహ్వీః ప్రజాః జనయన్తీం సరూపామ్- ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః ' ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం ప్రకృతేస్స్వతః ప్రవృత్త్యవగమాదితి* తదప్యనాలోచితవాక్యశేషేణ ప్రలపితమ్, 'యో వ్యక్తే జీవేశ్వరః' తథా 'యోవ్యక్తే తిష్ఠన్నవ్యక్తాదన్తరో యమవ్యక్తం న వేద యస్యావ్యక్తం శరీరం యోవ్యక్తమన్తరో యమయత్యేష త ఆత్మా న్తర్యామ్యమృత ' ఇతిహి వాక్యశేషశ్శ్రూయతే, నైతావన్మాత్రేణ ప్రధానస్య స్వతః ప్రవృత్తిర్నాస్తీత్యుచ్యతే, అపితు ' తమో రజస్సత్త్వమితి ప్రకృతేరభవన్ గుణాః । మయా సంక్షోభ్యమాణా యాః పురుషానుమతే నచే ' త్యాదిషు ప్రధానస్యేశ్వరాయత్త ప్రవృత్తి శ్రవణాదపి తస్య స్వతః ప్రవృత్తిర్నాస్తీతి ప్రోచ్యతే, అతశ్చన తస్యస్వతః ప్రవృత్తిః. ... ... *

—* ౪॥ సూ॥ §పయోమ్బువచ్చేత్తత్రాపి *—

నన్వచేతనత్వేపి ప్రధానస్య సృష్ట్యాది ప్రవృత్తి ర్విరుధ్యతే, యథా అచేతనస్యాపి పయసో దధిరూపేణ పరిణామరూప ప్రవృత్తి రుపలభ్యతే, యథావా అచేతనస్యాప్యమ్బునో నాళికేర జమ్బీరేషు రసాదిరూపేణ పరిణమితు ముత్స్రవణరూప ప్రవృత్తి రుపలభ్యతే, ఏవం ప్రధానస్యాపి స్వతః ప్రవృత్తిరుపలభ్యతామ్ఃఇతి చే

సిత్యేనావిభాగా, త్రైశ్వరూప్యస్య- దేహాదికార్యజాతస్య, దృశ్యమానా పృథక్పృథక్ కృతా తా క్వచిత్కారణే విశ్రాన్తా, విభాగత్వాదవిభాగత్వాచ్చ ఘటవిభాగా విభాగవదితి ; తద్విశ్రాన్తి కారణంచ ప్రధానమితిజ్ఞేయమితి. ... ... *

* (అనాలోచితవాక్యశేషేణే) తి - అస్యపురుషేణేతి శేషః.

§ దృష్టాన్తబలేన ప్రధానస్య స్వతః ప్రవృత్తిముపపాదయన్నీశ్వరాభ్యుపగమ మాక్షిపతి - (పయోమ్బువ) దితి. ...

త్రవతిమన్దమ్, యత స్తత్ర పయోమ్బునోరపీశ్వరాయత్తైవ ప్రవృత్తి రుపలభ్యతే, 'యోప్సుతిష్ఠన్నద్భ్యోన్తరో యమాపోనవిదుర్యస్యాపశ్శరీరం యోపోన్తరో యమయత్యేషతఆత్మాన్తర్యామ్యమృత' ఇత్యాది శ్రుతేః; (యద్వా అపరేయంవ్యాఖ్యా) అచేతనస్యాపి ప్రధానస్య పయోమ్బువత్స్వతః ప్రవృత్తి రుపపద్యతే, తథాహి యథాఽచేతనస్యాపి పయసః క్షీరస్య వత్స వివృద్ధి నిమిత్తం స్వతః ప్రవృత్తిరుపలభ్యతే,యథావామ్బునోదార్ఢ్యస్యభ్యుత్పన్నస్యోదకస్యదూరప్రవృత్తి జనప్రాణనాప్యాయనార్థం స్వతః ప్రవృత్తిరుప లభ్యతే, తద్వదచేతన స్యాపి ప్రధానస్య స్వతస్సృష్ట్యాది ప్రవృత్తి రుపపద్యత ఇతిచేదత్ర బ్రూమః, తత్రాపి దృష్టాన్త భూతయోఃపయోమ్బునో రపి ప్రవృత్తేఃపరమాత్మాధిష్ఠిత తత్తదభిమాని చేతన ప్రవృత్తి నిబన్ధనత్వమభ్యుపగన్తవ్యమ్. ఇతరథాచేతన పరిత్యక్తాద్దేహాదపి వత్సాది వివృద్ధినిమిత్తంస్వతఏవక్షీరాదేఃప్రవృత్తిఃప్రసజ్యేత, అపిచామ్బ్వాదిషు తత్తదభిమానిన్యో దేవతాస్సన్తీతి 'మృదబ్రవీదాపోబ్రువన్' ఇత్యాది శ్రుతిర్గఙ్గా యమునాది పుత్రాభీష్మసుతా దయశ్చ సూచయన్తి, అతఃపయోమ్బువదితి దృష్టాన్తో ఽనుపపన్నః.

—✻ ౩ ॥సూ॥ *వ్యతిరేకానవస్థితేశ్చానపేక్షత్వాత్ ✻—

అపిచేశ్వరవ్యతిరేకేణ ప్రధానస్యావస్థానశ్రుత్యభావాజ్జడస్యతస్యేశ్వరవత్ 'బహుస్యాం ప్రజాయేయే'తీ త్యాదిసఙ్కల్ప పూర్వకసృష్ట్యాదిలీలాపేక్షావిరోధాచ్చతస్యాస్స్వతఃప్రవృత్తిరనుపపన్నైవ.

—✻ ౪॥సూ॥ అన్యత్రాభావాచ్చనతృణాదివత్ ✻—

స్యాదేతద్ధేన్వాద్యుపభుక్తస్య తృణపల్లవోదక తూల బీజాదే ర్నిమిత్తాన్తర మనపేక్ష్యైవ క్షీరరూపేణ పరిణామలక్షణ ప్రవృ

*పునఃపరమాత్మపారతన్త్ర్యం ప్రధానస్యోపపాదయతి (వ్యతిరేకే)తి.

త్తిరుపలభ్యతే, తద్వత్ప్రధానస్యాపి స్వతః ప్రవృత్తిరుపలభ్యేతా మితి చేత్తన్నసాధీయః, కుతః? అన్యత్రాభావాత్- అన్యత్ర- అనడుహాద్యుపభుక్తస్య ప్రహీణస్యాపి తృణాదేః క్షీరరూపేణ పరిణామాభావమేవ పశ్యామః, తస్మాన్నతృణాదివదిత్యుదాహరణం సఙ్గచ్ఛతే.

—॥ సూ॥ పురుషాశ్మవదితిచేత్తథాపి ॥—

స్యాదేతత్పరమపురుషా ప్రవర్తితమపి ప్రధానజీవాఖ్యః పురుషస్స్వసన్నిధానమాత్రేణ వా తస్య భోగాపవర్గార్థం సర్గాదౌ ప్రవర్తయతీత్యభ్యుపగచ్ఛామః, యథా వా గమనశక్తివికలో దృక్ఛక్త్యతిరేకః పురుషో గమనశక్త్యతిరేకం దృక్ఛక్తివికలం పురుషం ప్రవర్తయతి, యథా వా అయస్కాన్తమణిసన్నిధానాదయః ప్రవర్తన్తే తద్వదితిచేదత్రోచ్యతే, తథాపి భవన్మతే తాదృశదృష్టాన్తే పరిమార్గితేపి ప్రధానస్యపురుషనిబన్ధనప్రవృత్తిర్నోపపద్యతే, పురుషస్య నిష్క్రియత్వాన్నిర్గుణత్వాచ్చ; దృష్టాన్తేహి పఙ్గోః పురుషస్య గమనవ్యాపారవికలత్వేపి దృక్ఛక్తివికలం ప్రతి మార్గోపదేశస్యాపేక్షితార్థాహరణవ్యాపారోపదేశలక్షణప్రవృత్తిర్దృశ్యతే, అన్ధస్య చాక్షుషవ్యాపారవిరహేపి తస్మిన్ పఙ్గూపదేశాదిగ్రహణస్యాపేక్షితార్థాహరణప్రవృత్తిలక్షణశ్చేతనధర్మో దృశ్యతే, తస్మాత్పురుషవదితి దృష్టాన్తోనుపపన్నః, తథైవాశ్మవదితి దృష్టాన్తోప్యయస్కాన్తమణిసన్నిధానాదయః ప్రవృత్తౌ చేతనకర్తృకాయస్కాన్తమణిసన్నిధానసమవధానమయపోదృశ్యతే, దార్ష్టాన్తికేతు నతుప్రధానస్య పురుషసన్నిధానసమవధాయకః కశ్చిదపి దృశ్యతే, పురుషస్య నిష్క్రియత్వాత్ప్రధానస్యాచేతనత్వాచ్చ; యదిచ తస్య పురుషసన్నిధానం సదాతన మిత్యుచ్యతే తదా పురుషసన్నిధానస్య నిత్యత్వేనప్రధానస్య నిత్యం సర్గాదిప్రవృత్తిప్రసఙ్గో దుర్వారః. ... ... *

—✻ ౬ ॥సూ॥ ¶ అఙ్గిత్వానుపపత్తేశ్చ ✻—

అపిచ భవన్మతే ప్రతిసర్గావసరే సత్త్వ రజస్తమసామన్యోన్యమఙ్గాఙ్గిభావ ముత్సృజ్యసామ్యేనావస్థానం ప్రధాన మభ్యుపేయతే, తస్యా మవస్థాయా మచేతనస్య క్షోభయితు రభావేన వైషమ్యాభావా త్సత్త్వాదీనా మితరేతర మంగాఙ్గిభావా నుపపత్తేశ్చగుణవైషమ్య నిబన్ధనో మహదాది సర్గో దురుపపాదః.

—✻ ౭॥ సూ॥ § అన్యథానుమితౌచజ్ఞశక్తివియోగాత్ ✻—

అన్యథా- (/) హేత్వన్తరేణ, ప్రధానస్యకర్తృత్వానుమితౌ సత్యామపి; కర్తృత్వస్య జ్ఞాతృత్వ వ్యాప్తత్వ నియమేన 'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్- పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచే' త్యాదిషు శ్రూయమాణ సర్వజ్ఞత్వ సర్వ శక్తిత్వాదీనా మసమ్భవా దచేతనస్య తస్య తత్తచ్చేతనకృత ప్రాక్తనపుణ్యాపుణ్యానుగుణ చతుర్విధ భోగాయతన రచయితృత్వం నోపపద్యత ఏవ. ... ...

—✻ ౮॥ సూ॥ ✻అభ్యుపగమేప్యర్థాభావాత్ ✻—

ప్రమాణమన్తరావిస్రమ్భేణ ప్రధానస్య స్వతః కర్తృత్వాభ్యుపగమే ప్యయమేవ దోషః కృతః, అర్థాభావాత్- ఏవమభ్యు

¶ ప్రధానస్యస్వాతన్త్ర్యే ఽనుపపత్త్యన్తరమాహ- (అఙ్గిత్వే)తి.

§ యదప్యాహురనుమానం సాఙ్ఖ్యాః, ప్రధానంజగత్కర్తృ, ఉపాదానత్వాత్; వ్యతిరేకేణోపాదానాన్తరవదితి తద్దూషయతి - (అన్యథానుమితౌ) ఇతి. ... ... ✻

(/) (హేత్వన్తరేణేతి)- యథోక్తోపాదానత్వహేతునేత్యర్థః, అస్య ఘటాద్యుపాదానాదౌ వ్యభిచార దర్శనా దప్రయోజకత్వమితి భావః. ... ...✻

✻ [illegible]- (అభ్యుపగమే) ఇతి.

మతే జీవానాం పురుషార్థాభావః ప్రసజ్యేత, తథాహి ప్రకృతి పురుషయో ర్నిత్యత్వేన స్వైరిణీవత్స్వతః ప్రవృత్త మానయా ప్రకృత్యా కదాచిదపి వియోగాసమ్భవాత్పురుషస్య ప్రకృతే రాత్యన్తిక ప్రహాణరూపో మోక్షో దుర్లభ ఏవ, తస్మాదయమభ్యుపగమ స్సాఙ్ఖ్యానామనర్థకః. ... ...

—*౧౦ సూ॥ *విప్రతిషేధాచ్చాసమఞ్జసమ్ *—

కిం బహునోక్తేన, నిరీశ్వర సాఙ్ఖ్యమతమసమఞ్జసమేవభవతి, కస్మాత్? విప్రతిషేధాత్ - తథాహ్యత్ర పూర్వాపర విప్రతిషేధో దృశ్యతే, సాంఖ్యాఃకిల 'పురుషో ద్రష్టా భోక్తానుపకారీచేతి, ప్రకృతిః-కర్త్రీ, పురుషభోగాపవర్గార్థం నిత్యంసర్గాదౌ ప్రవర్తమానా భవతి, తస్యైవ సాధన భూతయా పురుషో భోగ మపవర్గంచాశ్నుత ఇతి చ వదన్తస్తద్వ్యపరీత్యేన పురుషశ్చైతన్యమాత్ర స్వరూపః పుష్కరపర్ణవన్నిర్లేపో నిర్గుణో నిర్వికారో నకర్తా నభోక్తా నద్రష్టేతిచ అతఏవ పురుషో నబధ్యతే న మోక్షసాధనం ప్రకృతి పురుషవివేక జ్ఞానలక్షణ మనుతిష్ఠతి, నముచ్యత' ఇతిచవదన్తి, 'ప్రకృతి రచేతనభూతైవ పురుషసన్నిధానా త్పురుషధర్మం చైతన్యం స్వస్మిన్నధ్యస్య స్వధర్మం కర్తృత్వం పురుషే చాధ్యస్య పురుషస్యాపవర్గార్థం వివేక జ్ఞానలక్షణం సాధనం స్వయ మనుష్ఠాయ తం మోచయతీ'తిచ వదన్తి; ¶ ఏవంపూర్వోత్తరవాక్యవిరోధాదపి తన్మతమసమఞ్జస మిత్యభిప్రాయః. ... ...

---

* స్యాదేతత్సాంఖ్యాభ్యుపగమస్య యుక్తియుక్తత్వేన ప్రమాణమూలత్వా త్తత్సామఞ్జస్య మత స్తదపి తత్త్వజిజ్ఞాసుభి రఙ్గీకార్యమిత్యత ఆహ - (విప్రతిషేధా) దితి. ... ...*

¶ ప్రకృతి జీవేశితుః పరమాత్మన స్స్వాతన్త్ర్యేణ జగత్కర్తృత్వపరస్య వేదాన్తార్థస్యా బాధ్యత్వ సిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయ

౧ ॥ రచనానుపపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౯॥

—॥౧౦॥సూ॥మహద్దీర్ఘవద్వాహ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యామ్ ॥—

‡ అత్రాసమఞ్జసమిత్యనుచరతి, ప్రమథితో నిరీశ్వరసాఙ్ఖ్యసమయః, అధునా పరమాణుకారణవాదః ప్రమథ్యతే, కథం తద్వాదః పునరవగమ్యతే? పూర్వపక్షప్రాప్తిముఖేనోచ్యతే, † కణభక్షాక్షచరణాభ్యాం హి పార్థివాది చతుర్విధ పరమాణూనాం జగత్కారణత్వమభ్యుపగమ్యతే, తత్కిం తేషాముపపద్యతే? ఆహోస్విన్నోపపద్యతే? ఇతి హ భవతివిశయః, తత్రోపపద్యత ఇతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? ఆరభన్తే హి ద్వ్యణుకాదిక్రమేణ జగత్పరమాణవః, తథాహి పార్థివాదయశ్చతుర్విధాః పరమాణవః ప్రళయకాలే అనారబ్ధ కార్యా యథా యోగం రూపాదిగుణవన్తః పారిమాణ్డల్య పరిమాణాః భవన్తి, అథ తే పశ్చాత్ § జీవాదృష్టసచివేశ్వర చికీర్షాసంజాతక్రియయా మిథస్సంయుజ్యమానాస్సన్తో ద్వ్యణుకాది క్రమేణ నిఖిలం కార్యజాతమారభన్తే, తత్రోపాదానగత రూపాదిగుణా ఉపాదేయే

న్నధికరణ ముపసంహరతి - (ఏవ)మితి. అ ॥ ౧ ॥ సూ ॥ ౯ ॥

‡ ముక్తిదశాయాం జీవస్య పాషాణకల్పతావాదిసాఙ్ఖ్యమత నిరాసాత్పరం జీవస్యతథావిధ ముక్తిదశావాది వైశేషికమతముపస్థితం నిరస్యత ఇతి సూత్రకారభావ మనుసరన్ ప్రాగధికరణే నాస్య ప్రసఙ్గసఙ్గతిం వక్ష్యన్నపేక్షితపదం పూర్వసూత్రాదనువర్తయతి - (అత్రే) తి = సఙ్గతిమాహ - (ప్రమథిత) ఇతి = నిరస్త ఇత్యర్థః. పరమాణుకారణవాద స్వరూపంపృచ్ఛతి - (కథ) మితి. పూర్వపక్షోపన్యాసేనైవ జ్ఞాతుంశక్యత ఇత్యర్థః.

† కణభక్షః-కణాదఋషిః, అక్షచరణః-గౌతమఋషిః, తాభ్యామ్. తత్ - జగత్కారణత్వమ్, తేషామ్ - పరమాణూనామ్.

§ జీవాదృష్టసచివస్య. ఈశ్వరస్య చికీర్షయా. ...

స్వసజాతీయ గుణానారభన్తే, ఉపాదానోపాదేయయో రితరేతర మర్థాన్తరత్వాభ్యుపగమాత్; తత్ర పారిమాణ్డల్య సంజ్ఞం పరమాణు గతపరిమాణంతు నద్వ్యణుక పరిమాణ మారభతే, పరిమణ్డలాదపి ద్వ్యణుకస్యాణుతరత్వ ప్రసంగాత్; కింతు పరిమణ్డల గతమేకత్వం తద్వ్యక్తిత్వం వాద్వ్యణుకే పరిమాణ మారభతే, ద్వ్యణుకాదిగత పరిమాణానితు త్ర్యణుకాదిషు పరిమాణాన్యారభేయుః, తత్రత్ర్యణుకాది క్రమేణ మహతీపృథివీ, మహత్యఆపః, మహత్తేజో, మహాన్వాయు,రితి జీవాదృష్ట వశేనైవస్థావర జఙ్గమాత్మకం నిఖిలం జగదుత్పద్యతే.తత్రజీవానాంసంసారాత్మకైకవింశతి §దుఃఖ ధ్వంసఏవ మోక్షఃప్రత్యేతవ్యః, తానితుదుఃఖానిశరీర మేకమ్(౧), శ్రోత్రత్వక్ ఘ్రాణదృక్ జిహ్వామనశ్చేతీన్ద్రియాణిషట్(౬),తద్విషయాశ్శబ్దాదయష్షట్(౬), తాదృశేన్ద్రియజన్యజ్ఞానానిషట్ (౬),సుఖదుఃఖం చేతిద్వే(౨),ఆహత్యైకవింశతిః(౨౧),తత్రశరీరాదీనాందుఃఖహేతుత్వాద్దుఃఖత్వోపచారః,సుఖస్యాపిస్వనాశజ్ఞానద్వారా దుఃఖస్మారకత్వాద్దుఃఖత్వోపచారః, ఏవంవిధైకవింశతి దుఃఖ ధ్వంసరూప మోక్షసాధనంతు దేహాది విలక్షణాత్మ జ్ఞాన మిత్యవగన్తవ్యమ్, ఏవముత్పన్నం జగత్సం జిహీర్షతా ఈశ్వరస్యేచ్ఛయాజీవాదృష్టసచివయా సముత్పన్న క్రియావశా త్ప్రాతిలోమ్యక్రమేణ వ్యుత్క్రమేణవా పృథివ్యాదీనాం కార్యాణాం త్రసరేణుపర్యన్తం స్వావయవ విభాగే ననాశేసతి స్థావర జఙ్గమాత్మక మఖిలం జగన్నశ్యతి, తత స్తాదృశ క్రియావశాదేవ పరమాణుద్వయ విభాగేసతి ద్వ్యణుకనాశః, అయమేవ మహాప్రళయః; తత్ర మహాప్రళయే పరమాణ్వాది నిత్యద్రవ్యాణి నిత్యగుణాదయశ్చ సన్తి, పునస్సర్గాదౌ యథోక్తక్రమేణ

---

§ దుఃఖధ్వంస ఏవేత్యేవేన ముక్తిదశాయాంజీవస్యనిర్విశేషతయా పాషాణకల్పావస్థానం ద్యోతయతి. ... ...

జగదుత్పత్తిస్స్యాత్, అతోఽస్తేషాం జగత్కారణత్వ ముపపన్నతర మిత్యేవం ప్రాప్తే ¶బ్రూమః, పరమాణూనాం జగత్కారణత్వం నైవోపపద్యతే, కుతః ! తేషాంప్రకృతి కార్యత్వాత్; తథా చామ్నాయతే - "ఏవంనిరుక్తం క్షితిశబ్దవృత్త మసన్నిధానా త్పరమాణవో యే | అవిద్యయా మనసాకల్పితాస్తే ఏషాంసమూహేన కృతో విశేష" ఇతి. అసన్నిధానాత్ - విభాగాత్, అవిద్యయా - ప్రకృత్యా, మనసేతి తచ్ఛరీరక జీవాదృష్టం లక్ష్యతే, కల్పితాః - నిర్మితాః, విశేషః- ఘటకుడ్యాదిః. నహి మహదాది సృష్టిద్వారా పరమాణూపాదానకత్వేన ప్రకృత్యభ్యుపగమే విశ్వోత్పత్తి విరోధం పశ్యామః, నైవమపి మంస్థాః, పరిమణ్డలే ష్వవయవ ధారా విశ్రామానభ్యుపగమే సురగిరి సిద్ధార్థయో స్సామ్యాపత్తే స్తేషామవయవ ధారా విశ్రామావయవత్వేన పరమాణూనాంనిత్యత్వేసతి జగత్కారణత్వ ముపపద్యత ఇతి సురగిరి సిద్ధార్థయోరుచ్చావచత్వస్యప్రకృతావవయవ ధారావిరామా భ్యుపగమే ప్యుపపత్తేః, విచిత్ర భువన సర్జన చతురేశ్వర సఙ్కల్పవిరచితతయా తయోస్సామ్యా ప్రసక్తేశ్చ; అపిచ రూపాది మత్త్వాభ్యుపగమా త్పరమాణూనా మనిత్యత్వ సావయవత్వాదిక మేవస్యాత్ , రూపాదిమత్సు ఘటాదిష్వనిత్యత్వ సావయవత్వా ద్యుపలబ్ధేః; యది పరమాణూనామనిత్యత్వాది వ్యుదాసాయ రూపాదిరహితత్వ మభ్యుపేయేత తర్హి కార్యగుణానాం కారణగుణ పూర్వకత్వం ప్రహీయేత్ , తదపరిహారార్థం రూపాదిమత్త్వా భ్యుపగమే పునస్తేషా మనిత్యత్వ ప్రసఙ్గస్స

¶ ఏతన్మతస్య భ్రాన్తిమూలకత్వద్యోతనాయ పరమాణూనాం జగత్కారణత్వం నోపపద్యత ఇతిసిద్ధాన్తయతి - (బ్రూమః) ఇత్యాదినా. పరమాణూనాం ప్రకృతికార్యత్వం ద్యోతయతి - (తథా చామ్నాయతే) ఇతి. ... ... *

దవస్థ ఏవేతి ద్రష్టవ్యమ్. తతశ్చానిత్యతయా సర్గాదావభావాత్పరమాణూనాం జగత్కారణత్వం నసిధ్యతి, *అతో హ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యామ్ - ద్వ్యణుకపీలుభ్యామ్, మహద్దీర్ఘవత్ - మహత్-మహత్త్వమ్, పరిమాణవిశేషః; దీర్ఘః- దీర్ఘత్వమ్, తచ్చతథా, వాశబ్దోఽవధారణే, తత్పరిమాణకమేవ విశ్వముత్పద్యత ఇత్యేతదసమఞ్జసమ్, అవేదసమామ్నాతానుమానికేశ్వరాభ్యుపగమాచ్చ.

—* ౧౨॥ సూ॥ ¶ ఉభయథాపినకర్మాత స్తదభావః*—

ఇతశ్చ పరమాణూనాం కారణత్వ మసమఞ్జసమ్, జీవాదృష్టం పరమాణుషు క్రియోత్పాదక మిత్యుక్తమ్. తత్కిం పురుషగతమ్? ఉతపరమాణుగతమ్? ఆద్యే పురుషగతాదృష్టేన పరమాణుషు చేష్టాభ్యుపగమే తత్రత్యేదానీ మప్యన్యాదృష్టే నాన్యస్య సమ్భోగప్రాప్తిః ప్రసజ్యేత, అతో నపురుషగతాదృష్టం పరమాణుషు క్రియోత్పాదకం భవేత్, యదిత్వాదృష్టాశ్రయపురుషసమ్బన్ధవీవ పీలుషు క్రియోత్పాదక మిత్యుచ్యతే తదా తేషాం తత్సమ్బన్ధసాతత్యాత్ప్రవృత్తేరపి సాతత్యం ప్రసజ్యేత, ఏవంచ నియతస్యైకస్య చిత్కర్మనిష్పాదకస్యాభావాన్నాణుష్వాద్యం కర్మస్యాత్, కర్మాభావాత్తజ్జనితసంయోగాభావః, తదభావాచ్చ తన్నిబన్ధనద్వ్యణుకాదికార్యజాతానుత్పత్తిరితి. అన్త్యేచైవ మేవాచేతనేష్వణుష్వదృష్టస్య దురన్వయాత్కర్మాద్యుత్పత్త్యసమ్భవో ద్రష్టవ్యః, అపి చైతైర్జీవభోగమాత్రం తదదృష్టాయత్తమిత్యభ్యుపగతమ్, నతుసృ

---

* ఏవమార్థికమణువాదనిరాసముక్త్వా సూత్రశాబ్దనిరాసం కథయన్సూత్రార్థ ముపసంహరతి - (అతోహ్రస్వ పరిమణ్డలాభ్యా) మిత్యాదినా. ¶ యదుక్తంజీవాదృష్టసచివయేతి జీవాదృష్టస్య పరమాణుషు క్రియోత్పాదకత్వం తన్నిరస్యతి సూత్రకారః - (ఉభయథాపి) తి. ... ...

ష్టాద్యది, అతశ్చైతద్యథాపి జీవకర్మ నపరిమణ్డల క్రియోత్పాదకం భవితుమర్హతి, యద్యప్యేతన్మతే అనుమానికేశ్వరః కల్పితః, తథాప్యానుమానికేశ్వరాసిద్ధేస్తదిచ్ఛయాపి పరిమణ్డల చలనాదికం న సమ్భవతి, అపి చైషాం ప్రతిసర్గ ప్రక్రియాప్యనుపపన్నా, తదా అవయవ విభాగ జనక క్రియోత్పాదకాదృష్టాభావాత్; అతః పరమాణు క్రియాభావాదేవ తత్సంయోగ విభాగాయత్త విశ్వోత్పత్తి ప్రళయోపపాదనాభావః ప్రత్యేతవ్యః.

—*౧౨॥ సూ॥ *సమవాయాభ్యుపగమాచ్చ సామ్యాదనవస్థితేః॥—

అవయవిగుణ కర్మజాత్యాదీనా మవయవాదిభ్యోऽర్థాన్తరత్వ సిద్ధిహేతుత్వేన తైస్సమవాయాఖ్య సమ్బన్ధోऽభ్యుపగతః, అతశ్చ తత్తత్సమవాయస్యాపి స్వాశ్రయాదర్థాన్తరత్వ సిద్ధిహేతుత్వేన సమవాయాన్తరస్యావశ్య మభ్యుపగమనీయ తయా తస్య పూర్వ సమవాయ సామ్యాదేవం క్రమేణ తస్యాపి సమవాయాన్తరాభ్యుపగమే అనవస్థితేశ్చైతన్మత మసమఞ్జస మిత్యర్థః, నహి సమవాయస్య స్వపర పృథక్సిద్ధి నిర్వాహకత్వం స్వాభావికమితి వక్తుంయుక్తమ్. అవయవాదీనామేవ తథావిధ పృథక్సిద్ధి నిర్వాహకత్వం స్వాభావికమితి వక్తుముచితత్వాత్.

—* ౧౩॥ సూ॥ నిత్యమేవచ భావాత్ *—

అపిచ, సమవాయసమ్బన్ధస్య నిత్యత్వాభ్యుపగమస్సమ్బన్ధినో నిత్యత్వాభ్యుపగమ మన్తరేణ నోపపద్యతే, తథాచావయవావయవినోర్యుగ్మమపి సమవాయవన్నిత్యమేవస్యాత్, ఏవం క్రమేణ సర్వేషాం నిత్యభావ ప్రసఙ్గాజ్జన్య జనకభావోపవర్ణనం దుర్ఘటమేవస్యాత్, తస్మాదస్యాసామఞ్జస్యమిత్యభిప్రాయః.

---

* సమవాయాఖ్యం తదభ్యుపగత సమ్బన్ధముపపాదయతి- (సమవాయాభ్యుపగమాచ్చ) ఇతి. ... ...

—*౧౪॥సూ॥ ¶రూపాదిమత్త్వాచ్చవిపర్యయో దర్శనాత్ *—

అపిచైతన్మతే సర్వేషాం జన్యవస్తూనామాద్యక్షణే రూపాది రాహిత్య మభ్యుపేయతే, తదయుక్తమ్, యతస్సర్వేషాం ఘట పటాదీనాంజన్యవస్తూనామాద్యక్షణేపి దర్శనాది హేతుభూతోద్భూత రూపాది మత్త్వాదేవతాని నిరన్తరం సాక్షాత్కుర్మః, తతశ్చవైశేషికాదీనామాద్యక్షణే జన్యవస్తుషు రూపాద్యభావ ప్రత్యయో విపర్యయో- భ్రమ ఏవ, భవతి, కస్మాత్ ?అదర్శనాత్ - రూపాద్యభావాభ్యుపగమేహి జన్యవస్తూనామాద్యక్షణేఅదర్శనంప్రసజ్యేత, తస్మాత్తన్మతమసమఞ్జసమ్. ... ...

—*౧౫ ॥ సూ॥ †ఉభయథాచదోషాత్ *—

యదప్యాహుః కణ భక్షా క్ష చరణాను యాయినోవైశేషికా నైయాయికాశ్చైకవింశతి ప్రకారస్య దుఃఖాత్మకస్య సంసారస్య ధ్వంస ఏవ జీవస్య మోక్షఇతి; తచ్చాప్యసఙ్గతమ్, కుతః? ఉభయథాచ దోషాత్ - తథాహి యోయ మేకవింశతి దుఃఖ ధ్వంసో మోక్షత్వేనాభ్యుప గతఃకిం తత్ప్రతియోగీ దుఃఖాత్మక స్సంసారో భావరూపః? ఉతాభావరూపః? ఇతి వివేచనీయః, తత్రన తావదభావ రూపః; అన్యోన్యాభావస్య నిత్యత్వాత్, సంసర్గాభావ రూపత్వేప్యత్యన్తా భావస్యచ నిత్యత్వాన్నతాదృప్యం దుఃఖస్య సమ్భవతి, నచవాచ్యం వినాశ్య భావరూపం తదితి, వినాశ్య భావ ధ్వంసస్య ప్రతియోగి స్వరూపత్వాభ్యుపగమేన జీవస్య మోక్షావస్థాయాం యత్కిఞ్చిద్విశేషణ వైశిష్ట్య ప్రసంగాత్; పాషా

¶ యచ్చాహుః జన్యవస్తూనా మాద్యక్షణే నిర్గుణత్వ మితి తన్నేత్యాహ - (రూపాదీ) తి. ... ...*

† ఏకవింశతి దుఃఖధ్వంసో మోక్షఇత్యేత దనూద్యానేకధావికల్ప్య దూషయితుమాహ - (ఉభయథాచే) తి.

ణాదివజ్జడతయా నిర్విశేషతయాచ స్వరూప మాత్రేణావస్థానం హి
జీవస్య తే మోక్షదశాం వదన్తి, నాప్యస్య సంసారస్య ప్రధ్వంస రూ
పత్వం యుక్తమ్, ధ్వంసస్య ధ్వంసాభ్యుపగమే ఘటోన్మజ్జన ప్రసం
గాత్; ఏవం తస్య భావరూపతా పక్షేఽపి భవతి నిస్తారః, తథా
హి సకిం భావరూపో యథోక్తః ప్రతియోగీ ఆదిమా౯స్యాత్? ఉ
తాహోస్విదనాదిస్స్యాత్? యది తావదాదిమా౯స్యాత్తర్హి ముక్త
స్యాపి కదాచిత్సంసారః ప్రసజ్యేత, ముక్తస్య సంసార ప్రసక్తౌ
హి తస్యాదిమత్త్వం సఙ్గచ్ఛతే, యది పునరనాదిస్స్యాత్ సంసార
స్తదాత్వ వాదే భావవస్తునస్తైర్నిత్యత్వాభ్యుపగమాజ్జీవానామని
ర్మోక్షప్రసజ్యేత, తతశ్చైవముభయథాపి జీవానాం మోక్షాసి
ద్ధిరూపదోష సమ్భవాదుభయమతమప్యసమఞ్జసమేవ.

—*౧౭॥సూ॥ *అపరిగ్రహాచ్చాత్యన్తమనపేక్షా *—

ప్రకృతి పురుష వివేక పరిజ్ఞాన మాత్రార్థం ప్రవర్తితే నిరీ
శ్వర సాంఖ్యతన్త్రే శ్రుత్యాది విరోధేఽపి ప్రకృతి పురుష వివేక పరి
జ్ఞానోపయోగి తత్త్వసంఖ్యానస్యాంశస్యవా పాదయోనిశ్రేయసార్థి
భిరపి వేదాన్తిభిరనుమోద్యన్తే, పరమాణుకారణవాదేతు కస్యచిద
ప్యంశస్య వేదాన్తిభిరననుమోదితత్వాచ్ఛ్రుత్యాది విరుద్ధత్వాచ్చభగ
వదనుగ్రహార్థిభిరత్యన్తమనపేక్షా కర్తవ్యా.

౨॥ మహద్దీర్ఘాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౭॥

---

* అణుకారణవాదస్య భ్రాన్తిమూలత్వాద్దుర్యుక్తిమయత్వా
దనాదరణీయత్వాచ్చన తేనప్రోక్త ప్రవక్ష్యమాణ వేదాన్తార్థస్యోపదపి
బాధ ఇత్యత్యవసాయోఽత్ర ఫలమితి సూచయన్నధికరణ ముపసంహ
రతి సూత్రకారః. (అపరిగ్రహాచ్చే)తి. అ॥ ౨. సూ॥ ౭॥

అణు కారణవాది తార్కిక మతే నిరస్తే సర్వాణు కారణవా
ద సామాన్యానుషక్తి సౌగతమతం నిరస్యతి ప్రాగధికరణే నాస్య

—* ౧౮ ॥సూ॥ సముదాయఉభయహేతుకేఽపితదప్రాప్తిః *—

* ఇతస్సౌగతమతం నిరాక్రియతే, సౌగతాస్తు చతుర్విధాః, వైభాషికాస్సౌత్రాన్తికా యోగాచారా మాధ్యమికాశ్చేతి. తత్ర వైభాషికాః ప్రత్యక్షసిద్ధ స్థూలద్రవ్య వాదినః, సౌత్రాన్తికాః పృథివ్యాదివిజ్ఞానానుమేయ స్థూలద్రవ్యాన్తరసద్భావ వాదినః, యోగాచారా నిరాలమ్బ విజ్ఞానమాత్రవాదినః; త్రయోప్యేతే సర్వస్యాపి స్వాభ్యుపగత వస్తునః క్షణికత్వం వదన్తి, అన్త్యే పునర్మాధ్యమికాస్సర్వశూన్యవాదినః, ¶ తత్రాద్యయోరుభయోర్మతేఽపి జగదుత్పత్త్యుపపాదనం సుఘటమ్? ఆహోస్విద్దుర్ఘటం స్యాత్? ఇతి విశయే సతి యుక్తిమూలత్వాత్ సుఘటమితి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? పార్థివాది పరమాణవః ప్రత్యేకం పృథివ్యాది భూత సంఘాతా భవన్తి, తే రూప విజ్ఞాన వేదనా సంజ్ఞా సంస్కారాఖ్య పఞ్చస్కన్ధా భూత్వా దేహేన్ద్రియవిషయ లక్షణ సంఘాతా భవన్తి, తత్ర శబ్దాది విషయ ప్రపఞ్చో రూపస్కన్ధః, విజ్ఞాన సన్తానో విజ్ఞానస్కన్ధః, అలం ప్రపఞ్చో వేదనాస్కన్ధః, నామ ప్రపఞ్చస్సంజ్ఞా స్కన్ధః, వాసనా ప్రపఞ్చస్సంస్కారస్కన్ధః, తత్ర విజ్ఞాన స్కన్ధో గ్రాహకాభిమా న్యాత్మత్వేనావతిష్ఠతే, స ఏవాలయ విజ్ఞాన మాత్ర విజ్ఞానమితి చోచ్యతే; ఇత్థం పఞ్చస్కన్ధాత్మకా ఏవ చరాచరదేహాః భవన్తి, సర్వేష్వేషు క్షణికేష్వపి స్థిరత్వ బుద్ధ్యాఖ్యాపి

ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయతి- * (ఇత) ఇతి- ఏతదధికరణాదిత్యర్థః. సుగతోక్తాగమస్యైకత్వేఽపి తచ్ఛిష్యాణాం మతిభేదాచ్చాతుర్విధ్యమిత్యాహ- (సౌగతాస్త్వి) తి- ¶ తత్ర వైభాషికసౌత్రాన్తికయోర్బాహ్యార్థానాం ప్రత్యక్షత్వాప్రత్యక్షత్వాభ్యాం సత్యపి వివాదే బాహ్యార్థాస్తిత్వప్రతిపత్తిసామ్యాదేకీకృత్య తయోర్మతం యుగపన్నిరసితుం విషయాదికృత్య విశయమాహ- (తత్రాద్యయో) రితి-

ద్యాదినా సర్వంసుఘటమితి ప్రాప్తే బ్రూమః, క్షణవిధ్వంసినః పర మాణవ ఏకస్మిన్నేవక్షణే విధ్వస్తాశ్చేత్తేః పునః కదావా సంహతి తో వియుజ్యన్తే, కదావా సంహన్యన్తే, ఏవం పృథివ్యాదయోఽపి. కః పునరాలయవిజ్ఞాన లక్షణ ఆత్మా? స్వయం క్షణికోపి కదా కస్మైచిద్విషయాయ స్పృహయతి? కదావాకం విషయ ముపభునక్తి; కశ్చ కదావాకమర్థం జానాతి? కతమంవా అర్థముపాదత్తే? ద్ర ష్టా సష్టః? దృష్టంచ నష్టంచేత్కథమన్యేన స్పృష్టమన్యః ప్రత్యభిజానీయాత్, కథంవాన్యేనాభిలషితమన్య ఉపాదద్యాత్. యత్తూక్తం స్థిరత్వ బుద్ధ్యాఖ్యావిద్యయా సర్వం సుఘటమితి తత్ర బ్రూమః, స్థిరత్వావిద్యాఖ్యాం భ్రాన్త్యాసంఘాతోత్పత్తిర్నసమ్భవతీతి. యతశ్శుక్తిరజతావిద్యయా సత్యరజతోత్పత్తిర్నదృశ్యతే, అతస్సముదాయే- దేహేన్ద్రియాదిసంఘాతే, ఉభయహేతుకేపి- యథోక్తరీత్యా పరమాణుస్కంధ పఞ్చకోభయవిధహేతుకే సత్యపి, తదప్రాప్తేః- తేషాం పరమాణ్వాదీనాం క్షణవిధ్వంసినాం దేహాదిహేతుత్వాప్రాప్తేః, తస్మాత్తద్వయేపి జగదుత్పత్త్యుపపాదన లోకవ్యవహారాదికం దుర్ఘటమేవ. ... ...

—*{ ౧౯॥సూ॥ ¶ ఇతరేతరప్రత్యయాదుపపన్నమితిచే
న్నసంఘాతభావానిమిత్తత్వాత్ }*—

యద్యప్యత్ర పరమాణ్వాదీనాం క్షణికత్వాద్విశ్వోత్పత్తిలోక వ్యవహారాదికం సర్వమనుపపన్నమ్, తథాపి ఇతరేతర ప్రత్యయాత్సర్వముపపద్యతే, అవిద్యాదీనా మితరేతర కారణత్వ నిశ్చయాత్ర

---

* భ్రాన్తిమూలత్వాన్మతద్వయ మప్యసమంజసతమమితి సిద్ధాన్తయతి - (బ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ... *

¶ యదుక్తం స్థిరత్వబుద్ధ్యాఖ్యావిద్యాదినా సర్వం సుఘటమితి తదనూద్య దూషయతి - (ఇతరేతేతి)సూ.

భవతి, కేపునరవిద్యాదయః? ఉచ్యన్తే,అవిద్యా,సంస్కారో,విజ్ఞానమ్,నామ,రూపమ్,షడాయతనమ్,స్పర్శో, వేదనా,తృష్ణో, పాదానమ్,భవో,జాతి,ర్జరా,మరణమ్,శోకః,పరిదేవనా,దుఃఖమ్, దుర్మనస్తేత్యేవంజాతీయకాఇతరేతరహేతుకాస్సౌగతై రభ్యుపగమ్యన్తే, తస్మాద్విశ్వోత్పత్తి లోకవ్యవహారాదిక ముపపన్నంభవతీతి చేన్నైతదస్తి, కస్మాత్ ? సంఘాత భావా నిమిత్తత్వాత్ - పృథివ్యాదిసంఘాత రూప దేహాది భావాన్ ప్రతి నిమిత్తా సిద్ధేః, అవిద్యాదీనా మపీతరేతర హేతుకత్వ మసిద్ధమేవ స్యాత్, సర్వస్యాపి క్షణికత్వేనావిద్యాదీనా మపి నిర్నిమిత్తత్వా త్సర్వ మనుప పన్నమిత్యభి ప్రాయః. ... ...*

—* సూ॥ ౧౯॥ §ఉత్తరోత్పాదేచపూర్వనిరోధాత్ *—

ఇతశ్చైతన్మతోపపాదనం దుర్ఘటమేవ, యద్యపి పూర్వపూర్వ సంఘాతః ఉత్తరోత్తర సంఘాతంప్రతి హేతురితివక్తుంశక్యేత, తథా ప్యుత్తరసంఘాతో త్పాదకాలే పూర్వసంఘాతస్య నిరోధాత్- క్షణికత్వేన నష్టత్వాత్, పూర్వసంఘాతా భావానామేవ హేతుత్వం వక్తవ్యమ్, తథాచ సర్వదా సర్వోత్పాదప్రసక్తిః, తస్మాద్దుర్ఘట మేవేదం మతమ్. ... ...

—* ౨౦॥ సూ॥ అసతిప్రతిజ్ఞోపరోధోయౌగపద్యమన్యథా *—

అపిచ యత్పూర్వముక్తం విశ్వోత్పత్తి లోకవ్యవహారాదికంసర్వం సుఘటమితి తత్ర పునఃప్రతిబ్రూమః, అసతి - ఏవంక్షణికత్వేన కార్యకారణాత్మకే సర్వస్మిన్వస్తు న్యవిద్యమానేసతి, ప్రతిజ్ఞాయాః- క్రమేణవిశ్వోత్పత్తి లోకవ్యవహారాదికం సుఘటమితి ప్రతిజ్ఞాయాః, ఉపరోధో, భఙ్గః, ప్రసజ్యేత, అన్యథా-క్రమేణ విశ్వోత్పత్త్యా ద్యన

§ క్షణికత్వాంశైతన్మతం సుతరాం బాధతఇత్యాహ- (ఉత్తరోత్పాద) ఇతి.

భ్యుపగమేతు, యౌగపద్యమ్-యుగపత్సర్వోత్పత్తి ప్రసఙ్గః ప్రసజ్యేత, తస్మాద్దుర్ఘట మిదమ్. ... ...

—*సూ॥§ప్రతిసఙ్ఖ్యాఽప్రతిసఙ్ఖ్యానిరోధాప్రాప్తిరవిచ్ఛేదాత్ *—

ద్వన్ద్వాన్తే శ్రూయమాణ నిరోధశబ్దః ప్రత్యేకం సమ్బధ్యతే, తతశ్చ ప్రతిసంఖ్యా నిరోధః అప్రతిసంఖ్యానిరోధఇతి పదవిభాగః, బుద్ధి పూర్వం క్రియమాణో దేహాది భావానాం వినాశః ప్రతిసంఖ్యా నిరోధః, ¶ తద్విపరీతోఽప్రతిసంఖ్యానిరోధః. ద్వావప్యేతౌ నిరుపాఖ్యా వితి సౌగతా వదన్తి, నిరుపాఖ్యత్వమ్ - నిర్విషయత్వమ్, అత్రోచ్యతే, అనయోః ప్రతిసంఖ్యా ఽప్రతి సంఖ్యా నిరోధయోర్నిరుపాఖ్యత్వ ప్రాప్తిరేవభవతి, కస్మాత్? అవిచ్ఛేదాత్ - నిరోధద్వయస్యాపిప్రత్యక్షవిషయత్వవిచ్ఛేదాభావాదిత్యర్థః, సహ్యస్య ప్రత్యక్షస్య నిరోధద్వయస్య నిర్విషయత్వ మభ్యుపగన్తుంశక్యతే దిత్యాశయః. తస్మాద్దుర్ఘటమిదమ్. ... *

—* ౨౨॥ సూ॥ ఉభయథాచదోషాత్ *—

తుచ్ఛస్యోత్పత్తిరుత్పన్నస్య పునః క్షణమాత్రేణ తుచ్ఛతైవేత్యేవ ముభయ ప్రకారేణ దోషోభవతి, తస్మాద్దుర్ఘటమేవ.

—*౨౩॥ సూ॥ *ఆకాశేచావిశేషాత్ *—

ఆకాశేచ నిరుపాఖ్యతా తుచ్ఛతాచ నసఙ్గచ్ఛతే, అత్ర ఘటోఽస్త్యత్రాహ మస్మీత్యాద్య బాధిత ప్రతీతి సిద్ధ పృథివ్యాదివదత్రో

---

§ అధునా సౌగతాభ్యుపగతం నాశద్వయం దూషయతి-(ప్రతి సఙ్ఖ్యే) తి. ... ...

¶ (తద్విపరీత) ఇతి - అబుద్ధిపూర్వకం క్రియమాణదేహాది భావ వినాశ ఇత్యర్థః. ... ...

* తుచ్ఛత్వమ్ - శశశృఙ్గవదసిద్ధ్యమానత్వమ్. ఆకాశస్యాసత్త్వం సౌగతావదన్తి, తద్దూషయతి. (ఆకాశే చే)తి.

త్పత్తిసూపణో౽, త్రభాసో౽త్ర శ్యేనాది, శ్చే త్యాదిప్రతీతిసిద్ధాకాశస్య ఘటాద్యాధారపృథివీ సమానత్వాత్; అత స్సుపణా౽దీనా ముత్ప తనాధార దేశత్వేన ప్రతీయమానస్యా కాశస్యన నిరుపా ఖ్యత్వం క్షణికత్వంవాయు క్తం వక్తుమ్, అపిచాస్మిన్మతే యథో క్త నిరోధద్వ య మాకాశ శ్చైతత్త్రయం నిరుపాఖ్య మవస్తునిత్యంచేతిహి విప్ర తిషిద్ధమేవాభ్యుపేయతే, నహ్యవస్తునో నిత్యత్వ మనిత్యత్వంవా స మ్భవతి, నిరుపాఖ్యత్వేన కథమేతత్త్రితయ వ్యవహార స్సమ్భవ తి, తస్మాద్దుర్ఘటమేవైతన్మతమ్. ... ...*

—* ౨౫॥ సూ॥ *అనుస్మృతేశ్చ *—

సోఽయంమేఘటః, సోఽయంమత్పుత్రః, తదిదం మత్ క్షేత్ర మి తి ప్రత్యభిజ్ఞానాద్ఘటాదే స్తత్ప్రతిజ్ఞాతుశ్చ నక్షణికత్వం ఘటతే.

—* ౨౬॥ సూ॥ ¶నాసతోఽదృష్టత్వాత్ *—

ఇతశ్చ దుర్ఘటమేవైతత్ , అసతః - అవిద్యమానస్యకారణ స్య యోగుణః-శుక్లాది, స్తస్యసజా-తీయోన్యస్మిన్నసతికార్యే నసమ్భవ తి, కుతః? అదృష్టత్వాత్- నహి గుణినివినష్టే తద్గుణస్య సజా-తీ యోన్యస్మిౝ క్వచిద్దృశ్యతే, గుణినాసహ గుణస్య వినష్టత్వా దిత్య భిప్రాయః. ... ... *

—* ౨౭॥ సూ॥ †ఉదాసీనానామపిచైవం సిద్ధిః*—

అపిచైవం సర్వవస్తూనాం క్షణికత్వా భ్యుపగమేసతి, ఉదా సీనానామ్- నివృత్తియత్నానామపి, ఐహిక సర్వఫల సిద్ధిఃప్రసజ్యేత,

* ప్రత్యభిజ్ఞాయాఃపునఃక్షణికత్వందూషయతి- (అనుస్మృతే) శ్చేతి.

¶ కార్య గుణానాం కారణగుణ పూర్వ కత్వం దూషయతి - (నాసత) ఇతి. ... ...*

† ప్రయత్నవతా మప్రయత్నవతాంచ తుల్య ఫలావాప్తిప్రసక్తి నివార్యేత్యాహ - (ఉదాసీనానా) మితి.

సాధనానాం క్షణికత్వేన తత్సాధనవతాం తత్సాధనరహితా
నాంచ నిస్సాధనత్వేన తుల్యత్వాత్; ¶ తస్మాద్దుర్ఘటమేతత్తన్మతని
రూపణమ్. ... ...

౩॥ సముదాయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧౦॥

—* ౨౮॥ సూ॥ నాభావ ఉపలబ్ధేః *—

* తతోఽదమపరం సన్దిహ్యతే, కిం యోగాచారాభ్యుపేతో జ్ఞా
నమాత్రసద్భావస్సమ్భవతి? ఆహోస్విన్నైవ సమ్భవతి? ఇతి.
తత్ర సమ్భవతీతి యుక్తమ్, కుతః? సర్వస్యాపి జనస్య ఘటాదిజ్ఞా
నానన్తరమేవ ఘటాదివిషయేషు ప్రవృత్తిదర్శనాత్; అయం ఘ
టోఽయం పట ఇత్యాది జ్ఞానేన గృహ్యమాణానాం ఘటాదీనామ
పి జ్ఞానాత్మకత్వమేవోచితమితి ప్రాప్తే బ్రూమః, నహి ఘటాదిసర్వ
వస్తుజ్ఞానానామాలమ్బనాభావో ఘటతే, కుతః? ఉపలబ్ధేః - ఘ
టం జానామీత్యనువ్యవసాయే హి ప్రథమజ్ఞానం సవిషయత్వేనో
పలభ్యతే, అపిచ ఘటాదీనాం తద్విషయక జ్ఞానాకారతా నశక్య
తే వక్తుమ్, సర్వథాపి ఘటమహం జానామీతి సకర్తృకస్య సకర్మ
కస్య జ్ఞానస్యానుపపత్తేః; అతఏవ ఘటం పశ్య పటం పశ్యేత్యుక్తపు
రుషః ఘటమపశ్యమతోఽయం సమీచీనోఽయం ఘటః, పటమపశ్య
మమానయం సమీచీనోఽయమితి ప్రతివదతి, యది చ జ్ఞానాతిరిక్తతయా

¶ భ్రాన్తిమూలకేనానేన మతేన వేదాన్తార్థస్య పూర్వవద
బాధ్యత్వాధ్యవసాయోఽత్ర ఫలమిత్యభిప్రేత్యాధికరణముపసంహ
రతి - (తస్మా) దితి. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౧౦॥

* పూర్వాధికరణేనాస్య 'ఏకసమ్బన్ధిజ్ఞానమపరసమ్బన్ధిస్మారక'
మితి న్యాయేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిమభిప్రేత్య విషయాదికమాహ - (తతో
ద) మిత్యాదినా. అత్ర పూర్వపక్షసిద్ధాన్తౌ సుగమౌ, ఫలంచపూ
ర్వవత్సఙ్గమమ్. ...

విషయోనాభ్యుపగమ్యేత తర్హి కనకార్థినోలోష్టంకింనాదద్యుః, లోష్టకనకయోరపి జ్ఞానమాత్రత్వే నావిశేషాత్; ఏవమాచ్ఛాదనార్థినోపి ఘటాదీనాచ్ఛాదయేయుః, ఏవం సర్వత్ర వైపరీత్య ప్రసంగా ద్యోగాచారా భ్యుపేత మయుక్తతమమేవమతమ్.

—✱౨౮॥ సూ॥ § వైధర్మ్యాచ్చనస్వప్నాదివత్ ✱—

అపిచాహు ర్బాహ్య విషయాపలాపినో వినైవబాహ్యా విషయేణ స్వప్నాది ప్రతీతివ ద్గోపురాది ప్రతీతి ర్భవతీతి, తత్రైవంప్రతివక్తవ్యమ్, నచ స్వప్న మనోరథ ప్రతీతివద్యోగాచారా భ్యుపేత జాగర ప్రతీతిర్భవితు మర్హతి, కస్మాత్ ? వైధర్మ్యాత్- నహి స్వప్నప్రతీతే స్తదభిమత నిర్విషయ జాగర ప్రతీతి సాధర్మ్యం సమ్భవతి, స్వప్న ప్రతీతావపి సవిషయకత్వోప లమ్భాత్; తతశ్చ స్వప్నప్రతీతే ర్జాగరిత ప్రతీతి వైధర్మ్యా ద్దృష్టాన్తాసిద్ధి రిత్యభిప్రాయః, తస్మాదయుక్తతమమేవేదం మతమ్.

—✱ ౨౯ ॥ సూ॥ † నభావోనుపలబ్ధేః ✱—

కిం బహునోక్తేన, కేవలస్య విషయశూన్యస్య జ్ఞానస్య సద్భావో నసమ్భవతి, కుతః ? అనుపలబ్ధేః- కేవలం జానామీతి నిర్విషయకోపలబ్ధ్యభావాత్, కింతు ఘటం జానామీత్యుపలబ్ధ్యా జ్ఞానస్యసవిషయకత్వమేవ సిధ్యతి, తస్మా ద్యోగాచారా భ్యుపేతో నిరాలమ్బన క్షణికవిజ్ఞానవాదోపి నిరాలమ్బఏవాభూత్.

—✱౩౦ ॥ సూ॥ ¶ క్షణికత్వాచ్చ ✱—

యద్యప్యాలయ విజ్ఞానంనామ వాసనాత్మక మేతైస్త్రిభిరభ్యు

---

§ స్వప్నం దృష్టాన్తీకృత్యోక్తాం యోగాచార ప్రక్రియాందూషయతి- (వైధర్మ్యాచ్చే) తి. ...

† తదుక్తం జ్ఞానస్య నిర్విషయత్వంచన ఘటత ఇత్యాహ- (నభావ) ఇతి. ¶ తదుక్తమాలయ విజ్ఞానం దూషయతి - (క్షణిక

పేతం తదప్యసఙ్గతతమమ్, కుతః? తస్య క్షణికత్వాభ్యుపగమాదేవ, తస్మాదిదం మతత్రయ మప్యసఙ్గత తమమేవ.

౪ ॥ నాభావాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౪॥

—— ౩౧॥ సూ॥ సర్వథానుపపత్తేశ్చ ——

కిమాస్యమిత్యాక్షేపేత స్సర్వ శూన్యవాదస్యోపపాదః? ఉ తాహో దుదుపపాదః? ఇతి విశయః, తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తం సూపపాదఇతి, కుతః? సర్వేషాంవస్తూనా మాద్యన్తకాలయో ర భావాన్మధ్యేపి కాలే తేషామభావ ఏవయుక్తః, అతస్సర్వశూన్యవా దస్యోపపాదఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, సర్వవస్తూనా మభావమాత్ర త్వంయే ప్రతిజానన్తి తే సర్వ వస్తూనాం భావత్వ మేవ సాధయన్త స్స్వవచన విరోధం నజానన్తి, కుతః? అభావానాం స్వప్రతియోగిని రూపణాధీన నిరూపణత్వాత్; తతశ్చాభావ ప్రతీతిః ప్రతియోగి ప్రతీతి మన్తరేణ నోపపద్యతే, ఏవమభావశ్చ ప్రతియోగి నిరూప ణాధీన నిరూపణఇతి స్వప్రతియోగినైవ సహ ప్రతీయతే, ఇత్థంచ యదభావోన్మైర్యదా వ్యవజిహీర్షితస్తదైవతే తత్ప్రతియోగినం స మ్యక్సాధయన్తఃప్రతిజ్ఞాహాన్యాది లక్షణం స్వవచన విరోధమపిన జానన్తి, అపిచాభావాత్మకమేవ సర్వం జగదితి వక్తురభావాత్మక త్వాత్తేషాం సర్వవస్తూనామస్తిత్వమేవసాధితుం స్యాత్, యత్తూ క్తం సర్వేషాం వస్తూనామాద్యన్తయోరభావాదితి తదపిన, సర్వే షాం వస్తూనా మాద్యన్తయో స్సూక్ష్మరూపేణ విద్యమానత్వాత్; దృశ్యతేహి బీజాదౌ సూక్ష్మరూపేణ వృక్షాదికమ్, కింబహునాఽ యం సర్వశూన్యవాదో యుక్తిమత్త్వపరిజ్ఞానాయయథాయథావి

త్వాచ్చే)తి. అ॥ ౪॥ సూ॥ ౪॥

$ పూర్వవత్ప్రసఙ్గసఙ్గతిమభిప్రేత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే- (సర్వథాఽనుపపత్తేశ్చే) తి.

చార్యతే తథాతథా ప్రవాహ హ్రియమాణ సైకతసేతువద్విశీర్య
తే, ¶ తతశ్చైవం సర్వథా నుపపత్తేస్సర్వ శూన్యవాదో దురుప
పాదతమః. ... ...

౫॥ సర్వథాఽనుపపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧ ॥

—* ౩౨॥ సూ॥ నైకస్మిన్నసమ్భవాత్ *—

§ తదేవం రక్తపటమత చతుష్టయమపి దుష్టత్వాన్నిబర్హితమ్, అథ తన్మూలభూతం నగ్నమతం నిబర్హ్యతే, జైనాభ్యుపేతం కింజగతో ద్వ్యాత్మకత్వం యుక్తమ్? ఉతాయుక్తమ్? ఇతి సంశయః, తత్ర యుక్తమితి ప్రాప్తస్, భోగ్యాత్మకం జగదేవ జీవాజీవ శబ్దాభిధేయం సత్, తద్ధి సదస,న్నిత్యమనిత్యం, భిన్నమభిన్నం, చేతి ద్వ్యాత్మకమ్, సర్వస్యాపి వస్తునః ఉభయథా ప్రతీతేర్జైన మతం యుక్తమితి ప్రాప్తే * ప్రతిబ్రూమః, ఏకస్మిన్ వస్తుని విరుద్ధయోః ప్రకార భూతయోస్సత్త్వాసత్త్వయో ర్నిత్యత్వానిత్యత్వయో ర్భిన్నత్వాభిన్నత్వయోశ్చ ధర్మయో ర్యుగపత్సమావేశో భవితుమర్హతి, కుతః? అసమ్భవాత్- నహి నిత్యస్య వస్తునో ఽనిత్యత్వం సమ్భవతి, నిత్యత్వానిత్యత్వయోశ్శీతోష్ణత్వవన్మిథో విరుద్ధయోరేకస్మిన్ విరోధాత్; తథాహి, యది విరుద్ధ ధర్మయో రప్యేకస్మిన్ సమావేశోఽభ్యుపగమ్యతే తర్హి ఘటత్వ పటత్వయో ర్గోత్వ మహిషత్వయో శ్చాప్యే

¶ సర్వవదిహాపి ఫలమభిప్రేత్యాధికరణ ముపసంహరతి- (తతశ్చైవమి) తి. అ ॥ ౫ ॥ సూ ॥ ౧ ॥

§ అనన్తర్యాసోమతే నిరాకృతే సత్యబాహ్యాసోమతస్య స్మృతత్వా త్త్వాదధికరణే నాస్యప్రసఙ్గసఙ్గతిం వృత్తానువాద పూర్వకమాహ - (తదేవ) మితి. ... ...

* నకస్యచిదపి వస్తునో ద్వ్యాత్మకత్వ ముపపద్యత ఇతి సిద్ధాన్తయతి - (ప్రతిబ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ...

కస్మిన్ సమావేశో భ్యుపగమ్యతామ్? తాభ్యాం కిమపరాద్ధమ్? త థాసతి ఘటవతి భూతలే పటాద్యుపలబ్ధి ప్రసంగో దుర్వారః, త తశ్చైకస్మిన్ ధర్మిణి విరుద్ధ ధర్మసమావేశా సమ్భవా న్న జైన మతం యుక్తమిత్యధ్యవసీయతే.   ...

—* ౩౩ ॥ సూ॥ ఏవంచాత్మా కార్త్స్న్యమ్ *—

ఏవం జైకస్మిన్ ధర్మిణి విరుద్ధ సమర్మ సమావేశాభ్యుపగమే ఆ త్మా కార్త్స్న్యమ్, కృత్స్నమేవ కార్త్స్న్యమ్, కృత్స్నం సకలమపి జగత్, ఆత్మా భోక్తా స్యాత్, తథాచ సతి భోక్తృభోగ్య విభాగాభా వేన భోగ్యస్యాపి స్రక్చన్దనాన్నపానీయాదేరపి భోక్తృత్వం స్యాత్, ఇత్థం ఇదమేతేషాం భోగ్యత్వమేవ వ్యవస్థితమితి చేదాయాతం తవపర మతాశ్రయణమ్.   ...   ...

—* ౩౪॥ సూ॥ నచ పర్యాయాదప్య విరోధో వికారాదిభ్యః *—

నచ భోగ్యస్య కదాచిద్భోగ్యత్వం కదాచిద్భోక్తృత్వ మితి పర్యాయాదప్య విరోధ ఇతి వాచ్యమ్; ఆత్మనో వికారనాశాది దో షప్రసంగా త్కృతనాశాకృతాభ్యాగమదోష ప్రసంగాచ్చ.

—* ౩౫॥ సూ॥ అన్త్యావస్థితేశ్చోభయనిత్యత్వాదవిశేషః *—

అపిచ *త్వైరాహర్తైశ్చరమ పరిణామ రూపాన్త్యావస్థితేర్ని త్యత్వ మభ్యుపగమ్యైవ జీవస్య మోక్షో భ్యుపగతా, సచాసఙ్గతః, తత్ప్రాక్తనయో రుభయో రాదిమధ్యమయో రప్యవస్థయో ర్జీవ స్య దేహాత్మకస్య పరిణామ పూర్వక నిత్యత్వ సమ్భవా త్తాదృశ పూర్వావస్థితిభ్యా మన్త్యావస్థితే రవిశేష ఏవ ప్రతిపద్యతే, తతశ్చా దిమధ్యమయో రేవావస్థిత్యోర్జీవస్య కిం ముక్తత్వం నస్యాత్? కిం త స్మాత్సౌగతమతవదార్హతమతమప్యసఙ్గతత్వా ద్విహేయ మితి

---

* ఆర్హతైః- జైనైః. కిం పూర్వపక్షిసూత్రేణ జైన మతేన దేహాత్మా ... స్య ... పి ... ఇతి ... యోరత్ర ఫలమితి భావః

ప్రత్యేతవ్యమ్. ... ...

౬॥ ఏకస్మిన్నసమ్భవాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—* ౩౬॥ సూ॥ పత్యురసామఞ్జస్యాత్ *—

† అథోపధర్మమూలం పాశుపతం తన్త్రమునస్మాల్యతే, తత్ప్రక్రియా కథమవగమ్యతే? ఉచ్యతే, పాశుపత మతానుసారిణః కిల చతుర్విధాః, కాపాలికాః, కాళాముఖాః, పాశుపతాః, శైవాశ్చేతి. సర్వేప్యేతే వేద విరుద్ధాం తత్త్వ ప్రక్రియాం వదన్తి, నిశ్శ్రేయససాధనమపి ముద్రికాషట్క ధారణ మితి చ. యథాహుః కాపాలికాః 'కర్ణికా రుచకశ్చైవ కుణ్డలం చ శిఖామణిః | భస్మ యజ్ఞోపవీతం చ ముద్రాషట్కం ప్రచక్షతే ॥ ముద్రికాషట్కతత్త్వజ్ఞః పరముద్రావిశారదః | భగాసనస్థమాత్మానం ధ్యాత్వా నిర్వాణమృచ్ఛతి ॥ అభిముద్రిత దేహాస్తు న భూయ ఇహ జాయతే ' ఇత్యాది. తథా కాళాముఖా అపి కపాలపాత్ర భోజన, శవభస్మస్నాన, తత్ప్రాశన, లగుడధారణ, సురాకుమ్భస్థాపన, తత్ప్రతిష్ఠిత దేవపూజాదిక, మైహికాముష్మిక సాధనమాహుః, ' రుద్రాక్షకఙ్కణం హస్తే జటా చైకా చ మస్తకే| కపాలభస్మనా స్నానం యస్యసోఽయం శివో భవే ' దిత్యాది. తథా కేనచిత్కర్మణా ఽబ్రాహ్మణస్యాపి బ్రాహ్మణత్వప్రాప్తిముత్తమాశ్రమత్వప్రాప్తిం చ పాశుపతాశ్శైవాశ్చాహుః, దీక్షాప్రవేశమాత్రేణ బ్రాహ్మణో భవతి క్షణాత్ | కాపాలం వ్రతమాస్థాయ యతిర్భవతి

నాధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. అ॥౬॥ సూ॥౪॥

† ఉల్లుఞ్ఛిత కేశిజైనమతే నిరాకృతే సతి జటా రూపేణ కేశధారి పాశుపతమత ముపస్థితం సన్నిరసనీయం భవతి, తస్మాత్ప్రాగధికరణే నాస్య ప్రసఙ్గమేవ సఙ్గతిం ద్యోతయితుమాహ - (అథోపధర్మమూల) మితి - ఉపధర్మమూలమ్- పాషణ్డమూలమ్, "ఉపధర్మస్తు పాషణ్డ" ఇతి వివరణాత్. ...

మానవ ' ఇత్యాది. కిమిదం పాశుపత తన్త్రం నిశ్శ్రేయసార్థిభి రాదరణీయమ్ ? ఆహోస్విత్ప్రహాతవ్యమ్? ఇతిసంశయః, సకల లోక హితార్థినా పశుపతినా యథోక్తరీత్యా ప్రణీతత్వాత్పాశుపత తన్త్రం నిశ్శ్రేయసార్థిభి రాదరణీయమితిప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః, నిశ్శ్రేయసార్థిభిః పశుపతేస్తన్త్రం ప్రహాతవ్యమేవ, తత్ర-స్యాహేతోః ? అసామఞ్జస్యాత్- అసామఞ్జస్యమేవహి పాశుపత తన్త్రే దృశ్యతే, అనాది నిధనావిచ్ఛిన్న పాఠక్రమ సమ్ప్రదాయాక్షర స్వర తప్రమాదాఖిలజీవ జీవాత్మాఖిల నిగమ కదమ్బ నిర్ధారిత శ్రీనారాయణాఖ్య పరదేవతాతత్వ వ్యత్యయ ప్రతిపాదనాన్నిఖిల నిగమ విరుద్ధముద్రికాషట్క- ధారణ కపాలపాత్రభోజన శవభస్మస్నానతత్ప్రాశన జటా భస్మ రుద్రాక్ష ధారణ భగాసనస్థాత్మ ధ్యాన సురాకుమ్భ ప్రతిష్ఠిత దేవపూజార్ద్ర హేత్యుత్క నధారణాది దురాచార ప్రతిపాదనాచ్చ; నహి పాశుపతేషు బ్రహ్మతేజః పశ్యామః, తస్మాన్ముముక్షుభిః పశుపతేస్తన్త్రంసౌగతాది మతమివ దూరతః ప్రహాతవ్యమేవ. ... ...

—*౩౭ ॥ సూ॥ ¶సమ్బన్ధానుపపత్తేః*—

ఇతశ్చాస్యా సామఞ్జస్యమ్, పాశుపతాహిపశుపతే ఘటం ప్రతికుమ్భకారస్యేవ జగన్నిమిత్త కారణత్వ మభ్యుపగచ్ఛన్తి, తతశ్చ జగద్వ్యాప్త్యాది సమ్బన్ధానుపపత్తేరస్యజీవ సమత్వైవావగమ్యతే.

—*౩౮॥ సూ॥ *అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ*—

ఇతశ్చ తన్మత మసమఞ్జసం భవతి, యత స్తైరహ్యనుమాన పరికల్పితేశ్వరఃకుమ్భకారఇవ మృత్పిణ్డం ప్రధానమధితిష్ఠతీతి శూన్యా

¶ పాశుపతై ర్నైయాయిక వత్పశుపతే ర్జగన్నిమిత్తత్వ మభ్యుపగతమ్, తద్దూషయతి సూత్రకారః- (సమ్బన్ధానుపపత్తేశ్చే)తి.

* పశుపతేః ప్రధానాధిష్ఠాతృత్వం దూషయతి. (అధిష్ఠానాచ్చే)తి.

తే, తచ్చ ప్రధానాధిష్ఠానం పశుపతే ర్నోపపద్యతే, నహి రూపాది హీనమతీన్ద్రియం ప్రధాన మధిష్ఠేయం భవితుమర్హతి,దృష్ట్వైలక్షణ్యాత్ప్రధానస్య; అపిచలోకే సర్వోపిజన స్స్వార్థమేవ పరార్థే ప్రవృత్తమానో దృశ్యతే, ఏవమేతన్మతేపశుపతిస్స్వార్థం సృష్ట్యాదౌ ప్రవర్తతఇతి శ్రూయతే, తస్మాత్పశుపతేరనీశ్వరత్వమేవాధ్యవసీయతే, అపిచాశరీరస్యైవసతః ఆనుమానికేశ్వరస్యప్రధానాధిష్ఠాతృత్వం పాశుపతై రుచ్యతే, లోకేతుసశరీరస్యైవసతఃకులాలాదేర్ఘటాద్యధిష్ఠాతృత్వముపలభ్యతే, తద్వదభావాదస్య ప్రధానాద్యధిష్ఠాతృత్వానుపపత్తిరేవ, అపిచతస్యసశరీరత్వేపి సావయవత్వేన శరీరస్య నిత్యత్వానుపపత్తిశ్చ, తస్మాత్పశుపతిమతస్యాసామఞ్జస్యమేవ. ... ...

—* ౩౯॥సూ॥ కరణవచ్చేన్నభోగాదిభ్యః *—

స్యాదేత ద్యథావా క్షేత్రజ్ఞః కరణ కళేబరాదిక మధితిష్ఠతి, తద్వదీశ్వరోపి ప్రధాన మధితిష్ఠతీతి చేన్నేత్యుచ్యతే, కుతః? భోగాదిభ్యః- కుశలా కుశలకర్మ సచివస్య కరణాద్యధిష్ఠాతుః క్షేత్రజ్ఞస్యహి కుశలాకుశల కర్మఫలభూత సుఖదుఃఖాదిభోగాన్వయో దృశ్యతే, తద్వదస్యాపి పశుపతే స్సుఖదుఃఖ భోగాదినిఖిలదోషాఃప్రసజ్యేరన్, తస్మాదసమఞ్జస మేవేదం మతమ్.

—* ౪౦॥సూ॥ §అన్తవత్త్వమసర్వజ్ఞతావా *—

వాశబ్దశ్చార్థే, ఏవం కుశలాకుశల కర్మఫలభోగవత్త్వప్రాప్తేసతి పశుపతే రన్తవత్త్వమ్ - జీవస్యేవసర్గనిరోధభాక్త్వమ్, అసర్వజ్ఞతా – కించిజ్జ్ఞత్వంచ, ప్రసజ్యేయాతామ్, తస్మాదేతన్మత మసమంజస తమమేవ. ... ...

---

§ భోగాదిప్రసక్తిరేవ పశుపతేర్దోషాన్తరం చానహాతీ త్యా[illegible] - ([illegible]) [illegible]. ... ...

—* ౪౧॥ సూ॥ ఉత్పత్త్యసమ్భవాత్ *—

తతశ్చైవ ముక్తవత్త్వే నాసర్వజ్ఞత్వేనచ పశుపతే ర్జీవావ శిష్టత్వేసతి తన్మతే ఈశ్వరాసిద్ధేర్జగదుత్పత్త్యుపపాదనంచనసమ్భవతి, తస్మాదపి తదసమంజసమ్.   ...   ...

—* ౪౨ ॥ సూ ॥ నచకర్తుః కరణమ్ *—

ఏవం జగదుత్పత్త్యుపపాదనా సమ్భవాదేవకర్తుః- జీవస్యాపి, నచ కరణకళేబరోత్పత్త్యుపపాదనంసమ్భవతి; తస్మాదస్యాసామంజస్య మేవావగమ్యతే.   ...   .

—* ౪౩॥ సూ॥ విజ్ఞానాదిభావేవా తదప్రతిషేధః *—

అపిచైతన్మతప్రవిష్టానాం జ్ఞానవిజ్ఞాన వైరాగ్యకారుణ్యాదిగుణ సద్భావేసతి తదప్రతిషేధః - తస్యపశుపతిమతస్యప్రతిషేధోనభవేత్, వాశబ్ద ఉక్తమర్థం విపరి వర్తయతి, తథాహితన్మతప్రవిష్టానాంజ్ఞానాదిపరిహీణతయా వేదబ్రాహ్మణయజ్ఞపురుషవిమోషకతయాచతన్మతస్య ప్రతిషేధ ఏవ వక్తవ్యోభవతి, ¶తథాహిప్రతిషేధతితన్మతం భగవాన్ భృగుః "భవవ్రతధరాయేచయేచతాన్ సమనువ్రతాః । పాషణ్డినస్తేభవన్తుసచ్ఛాస్త్ర పరిపన్థినః ॥ నష్టశౌచామూఢధియోజటాభస్మాస్థిధారిణః । విశన్తుశివదీక్షాయాంయత్రదైవం సురాసవమ్ ॥ బ్రహ్మాచ బ్రాహ్మణాంశ్చైవయద్యూయం పరినిన్దథ । సేతుంవిధారణంపుంసాంమతం పాషణ్డమాశ్రితా" ఇత్యాదిభిః. కస్యహేతో ... సర్వథాతన్మతం ప్రతిషిధ్యతే? ఇత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—* ౪౪॥ సూ॥ విప్రతిషేధాచ్చ *—

¶ ఏతన్మతప్రతిష ... వక్త్యేకన్తే ... ష్టాచారం ప్రమాణయతి - (... ప్రతిషేధతి) ...   .

❋ సాఙ్గోపాఙ్గ నిఖిలనిగమాగమాది విరోధాత్తన్మతమేవ నిషిద్ధ్యతే, తస్మాత్పాశుపతం తన్త్రమసమఞ్జసమితి సర్వథా ప్రహాతవ్యం నైగమైః, §యద్యపి 'తథేతి రాజ్ఞాభిహితం సర్వలోకహితశ్శివః। దధారావహితో గఙ్గాంపాదపూతజలాం హరే' రిత్యనేన ప్రదర్శితం సర్వ జనహిత చిన్తకత్వం సాఙ్గోపాంగా శేష సమామ్నాయ పురాణోపనిషద్విరుద్ధ తత్తన్త్రప్రవర్తకస్య శివస్యనసఙ్గచ్ఛతే, తథా పి 'త్వంహిరుద్ర మహాభాగ మోహ శాస్త్రాణికారయ। అతథ్యానివితథ్యాని విపరీతానిదర్శయ ॥ ప్రకాశీకురు చాత్మానమప్రకాశంచమాంకురు'ఇత్యాదినా శ్రీభగవతానారాయణేనాను శిష్టస్య తామసజన సమ్మోహనాయ పాశుపత తన్త్రప్రణయనేప్రవృత్తస్య తస్య పశుపతేస్సర్వసాధు లోకహితత్వమేవ'సర్వలోకహితశ్శివ' ఇత్యనేనోచ్యతే, తస్మాత్తస్య సర్వలోకహిత

❋ అఙ్గాని- శిక్షాదీని, ఉపాఙ్గాని - పురాణన్యాయ మీమాంసా ధర్మశాస్త్రాణి, నిగమో- వేదః, ఆగమః- శ్రీపాఞ్చరాత్రమ్. ఆదినా శ్రీమద్రామాయణేతిహాసౌ గ్రాహ్యౌ. ... ❋

§ ఆక్షేపసమాధిభ్యాం రుద్రస్య పాశుపత తన్త్రప్రవృత్తౌ నిదానమాహ - (యద్యపీ) త్యాదినా - మోహశాస్త్రాణి - పాశుపత తన్త్ర రాజస తామస పురాణాని, తేషాం లక్షణమాహ - (అతథ్యా) నీతి - అతథ్యాని - అసత్యాని, వితథ్యాని - పూర్వాపర విరుద్ధాని, విపరీతాని- సచ్ఛాస్త్రపరిపన్థీని.

ఏతేన శ్రీమన్నారాయణ వ్యతిరిక్తదేవతాపారమ్యాదిపరత్వం మోహశాస్త్రస్య లక్షణమితి ఫలితమ్. ఏతచ్చాన్యత్రోక్తమ్ " ప్రజాపతిం కృశానుంచతథాదేవీంసరస్వతీమ్। పరత్వేనవదచ్ఛాస్త్రం రాజసంపరికీర్తితమ్ ॥ యచ్ఛాస్త్రం లిఙ్గపారమ్యం వామదేవముమాపతిమ్। పరత్వేనవదచ్ఛాస్త్రం తామసంపరిచక్షతే " ఇతి. తస్మా

త్వం సఙ్గతమేవ. ... ...

౭॥ పశుపత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౯॥

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీవత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీ భగవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీతసర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్ర సఙ్ఖ్యా ॥౪౪॥

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం నమః.

అస్మత్సద్గురు చరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీ మ చ్ఛు క భా ష్యే ద్వి తీ య స్యా ధ్యా య స్య తృతీయపాద ప్రారమ్భః.

—॥ ౧ ॥ సూ ॥ నవియదశ్రుతేః ॥—

త్పాశుపత తన్త్రేణ వేదాన్తార్థస్యా బాధ్యత్వ నిశ్చయోऽత్ర ఫల మితి సిద్ధమ్. ... ... ॥

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

వియదాదీని తత్త్వాని యేనసృష్టాని యస్య చ

సర్వజ్ఞానకృతా జీవానాం [illegible] ।

¶ తదేవం ద్వితీయేన పాదేన తన్త్రాన్తరైరస్య సర్వ వేదాన్త సారార్థస్యానాధృష్యత్వముక్తమ్, అథ తృతీయేన పాదేన తాదృశ సర్వవేదాన్తసారార్థైకదేశాత్మక జీవాత్మస్వరూపం ప్రాధాన్యే నోచ్యతే, తత్రాదౌ పూర్వపాదాన్త్యాధికరణస్థోత్పత్తిసూత్రే జగదుత్పత్తిప్రస్తావేన తదుత్పాదకతత్త్వానాం స్మృతత్త్వాదిహ తత్త్వానాముత్పత్తిర్విచార్యతే, తత్రవియతః పరాచీనానాం ప్రకృత్యాదితత్త్వానాముత్పత్తిం సిద్ధవత్కృత్యేన్ద్రియాద్యుత్పత్తిప్రకారస్త్వనన్తరపాదే వక్ష్యతే, ఇహతు వియదాద్యుత్పత్తిర్విచార్యతే, తథాహి తామసాహఙ్కారాత్కింవియదుత్పద్యతే? ఆహోస్విన్నోత్పద్యతే? ఇతి సంశయః, తత్ర కింతావత్ప్రాప్తమ్, వియన్నోత్పద్యత ఇతి, కుతః? అశ్రుతేః- శ్రుతిః- శ్రవణమ్, తదభావాత్; 'యేన స్వరోచిషా విశ్వం రోచితం రోచయామ్యహమ్। అభివ్యనజ్జగదిదం స్వయంజ్యోతిస్స్వరోచిషా ॥ ఆత్మస్థం వ్యఞ్జయామాసే' త్యాదిషుహి జగదుత్పత్తిః పరం శ్రూయతే, నతువియదుత్పత్తిః, తస్మాద్వియత్తామసాహఙ్కారాన్నోత్పద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః. ... ...

—* శ్రీ సూ॥ అస్తితు *—

¶ జీవస్వరూపాది యాథాత్మ్య నిశ్చాయకస్యాస్య పాదస్య తత్స్వరూపాది యాథాత్మ్యనిశ్చయ విరోధి సాఙ్ఖ్యాది మతనిరాసక పూర్వపాద విషయత్వాదస్య పూర్వపాదేన విషయవిషయిభావసఙ్గతిం సూచయితుం వృత్తానువాదపూర్వకమేతత్పాదార్థం సఙ్క్షిప్యాహ - (తదేవ) మిత్యాదినా = తత్ర ప్రథమాధికరణస్య పూర్వపాదాన్త్యాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిమాహ - (తత్రాదా) వితి= నన్విహ కుతః ప్రకృతిమారభ్యోత్పత్తిర్నవిచార్యత ఇత్యత ఆహ - (తత్రవియతః పరాచీనానా) మితి= ఇహ - ఏతత్పాదాదౌ.

తు శబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః, అస్త్యేవహి వియతస్తామసాహఙ్కారాచ్ఛబ్ద తన్మాత్ర ద్వారోత్పత్తి శ్రవణమ్, "తామసాదపి భూతాదేర్ విజుర్వాణాదభూన్నభః । తస్యమాత్రాగుణశ్శబ్దో లిఙ్గం యద్ద్రష్టృదృశ్యయో" రిత్యాద్యా. కథం తర్హి సత్కార్యవాదోఽసముచ్ఛిద్యేత? ఇతిచేన్నైషదోషః, వియదాదీనాం సూక్ష్మరూపేణ స్వస్వకారణేష్వవస్థానాభ్యుపగమాత్; యథోపసంహృతకర చరణానానాదావకూర్మే తదవయవజాతం సూక్ష్మరూపేణాస్తి, యథామృత్పిణ్డే ఘటాదికం సూక్ష్మరూపేణాస్తి, యథావా అశ్వత్థ బీజే అశ్వత్థాదికం సూక్ష్మరూపేణాస్తి తద్వద్వియదాదికమపి స్వకారణే శబ్దతన్మాత్రాదౌ సూక్ష్మరూపేణాస్తీతిజ్ఞేయమ్, అతఏవ 'ఏకస్మిన్నపి దృశ్యన్తే ప్రవిష్టానీతరాణిచ । పూర్వస్మిన్వాపరస్మిన్వా తత్త్వే తత్త్వాని సర్వశః' ఇతిచ శ్రూయతే, తథాచసూత్రమ్ 'సత్వాచ్చావరస్య' ఇతి. అతశ్చోత్పత్తి శబ్దఃస్థూలరూపేణపరిణామపరః, తస్మాన్నసత్కార్యవాద సముచ్ఛేద ఇతిజ్ఞేయమ్.

అత్రాహ కశ్చిత్ 'వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృత' మితి శ్రుతిరాకాశాదేర్నిత్యత్వం శ్రావయతి, కుతస్తస్య తామసాహఙ్కారాదుత్పత్తిరుచ్యతే? ఇత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—* ౩॥ సూ॥ గౌణ్యసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్చ *—

'వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృత' మిత్యాకాశాదేర్నిత్యత్వ ప్రతిపాదికేయం శ్రుతిర్నముఖ్యాభవితుమర్హతి, కిన్తు గౌణీతి ప్రతిపత్తవ్యా, కుతః? అసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్చ- నహి పరమాత్మాధిష్ఠిత ప్రకృతి సంక్షోభజ గుణ త్రయోత్పన్న మహత్తత్వ జాత [illegible] హఙ్కారోత్పన్నతా మసాహఙ్కారాచ్ఛబ్ద తన్మాత్ర ద్వారా [illegible] త్పన్నస్యాకాశాదేర్నిత్యత్వం సమ్భవతి, 'కాలాన్తేన వ్య [illegible]

౧ [illegible] సర్వే.

త్పరిణామస్వభావతః । కర్మణో జన్మమహతః పురుషాధిష్ఠితా ద
భూ' దిత్యారభ్య 'తామసాదపి భూతాదే ర్వికుర్వాణా దభూ
న్నభ' ఇత్యేవం రూప శబ్దశ్చాకాశాదే రుత్పత్తిం స్పష్టతర మవగ
మయతి, తస్మా'దస్తీ'త్యేతి సూక్తమ్. ...

—* ౪॥ సూ॥ స్యాచ్చైకస్యాపి బ్రహ్మశబ్దవత్ *—

ఏకస్య- పరమాత్మనః, నిత్యభావేసతి ప్రకృతిద్వారా తదు
త్పన్నస్యా ప్యాకాశాదే ర్నిత్యత్వ శ్రుతి గౌణ్యేవస్యాత్, బ్రహ్మ
శబ్దవత్ - యథాహి 'అన్నం బ్రహ్మేతి వ్యజనాత్ - తపో బ్ర
హ్మేతి- సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మే'త్యాదౌ పరమాత్మని ముఖ్యవృ
త్తస్య బ్రహ్మశబ్దస్య తదుత్పన్నే అన్నాదౌ వృత్తి గౌణ్యేవభవతి,
తద్వత్; తతశ్చ 'వాయుశ్చాన్తరిక్షంచైతదమృత' మితి శ్రుతి రా
కాశాదేశ్చిరస్థైమాన మావేదయన్తీ సతీతస్మిన్ గౌణీ బభూవ.

నన్వేవంతామసాహఙ్కారా చ్ఛబ్దతన్మాత్రద్వారా వియత
ఉత్పత్త్యభ్యుపగమేసతి "తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సమ్భూ
త" ఇత్యాకాశస్య పరమాత్మనస్సకాశా దుత్పత్తి ప్రతిజ్ఞాయా హా
నిస్స్యాదితి చేదత్రోచ్యతే. ... ...*

—* ౫ ॥ సూ ॥ ప్రతిజ్ఞాఽహానిరవ్యతిరేకాచ్ఛబ్దేభ్యః*—

ప్రతిజ్ఞాహానిరిత్యత్ర సవర్ణదీర్ఘో ద్రష్టవ్యః, తతశ్చ "తస్మా
ద్వాఏతస్మా దాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత" ఇతి ప్రతిజ్ఞాయా అహాని
రేవ భవతీతి ప్రతిజానీమః, కుతః ? అవ్యతిరేకాత్ - ప్రకృత్యాది
కారణ తత్త్వానామివ తామసాహఙ్కారస్యాపి సాక్షాత్పరబ్రహ్మ
వ్యతిరేకో భవత్యేవ, అనుస్యూతత్వమ్ - అవ్యతిరేకః, కుతః పున
రయ మవ్యతిరేకోఽవగమ్యతే? శబ్దేభ్యః - "తామసాచ్చ వికుర్వా
ణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్ । శబ్దమాత్రమభూత్తస్మాన్నభశ్శ్రోత్రం
తు శబ్దగ" మిత్యాదిశ్రుతిభ్యో హి తామసాహఙ్కారాదే భగవద

వ్యతిరేక స్సంగమఏవ, తస్మాద్యథోక్త ప్రతిజ్ఞాయా నకాచి ద్ధానిః.

—※ ౭॥ సూ॥ ¶యావద్వికారంతు విభాగోలోకవత్ ※—

యావద్వికారం వియద్భవతి తావతామేవ తతో విభాగో భవతి, అయమభిప్రాయః - యావంతో వికారాయస్మిన్ తద్యావద్వికారమ్, ఉపసంహారకాలే వియతియావతాం వికారాణాం వాయ్వాదీనాం చతుర్ణాముపసంహారా స్తావతా మేవోత్పత్తికాలే వాయ్వాదిక్రమేణ వియతో విభాగో భవతీతి ప్రత్యేతవ్యమ్, నేతరేషామ్, ఇతరేషాం తత్రానుపసంహారాత్; అత్రదృష్టాన్తమాహ- (లోకవ)దితి - యథావాలోకే తీర్థే క్షేత్రేవా స్నానదర్శనాద్యర్థం యావన్తో జనాఃప్రవిశన్తి స్నానదర్శనా దూర్ధ్వం తేషామేవత త్తీర్థాదే ర్విభాగ ఉపలభ్యతే తద్వత్. ... ...

—※ ౮ ॥ సూ ॥ ఏతేన మాతరిశ్వావ్యాఖ్యాతః ※—

అతిదేశోయమ్, ఏతేన- యథోక్త వియదుత్పత్తి నిరూపణేన, వియతో వాయూత్పత్తిక్రమోపి వ్యాఖ్యాతః ప్రత్యేతవ్యః, తథాచ శ్రుతిః "నభసోదవికుర్వాణా దభూత్స్పర్శగుణోనిల" ఇతి, "ఆకాశాద్వాయు" రితిచ. ... ...

౧ ॥ వియదధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౭ ॥

—※ ౯॥ సూ ॥ †అసమ్భవస్తు సతోనుపపత్తేః ※—

అథ కశ్చిదేవం విచికిత్సేత్, అసమ్భావ్యమాన జన్మనో వియత

¶ నన్వహఙ్కారస్యాపి వియతఉత్పత్తికిం స్యాదిత్యతఆహ సూత్రకారః- (యావద్వికారంత్వి)తి. అ ॥ ౧ ॥ సూ ॥ ౭ ॥

† వియన్మాతరిశ్వనో రుత్పత్తి ప్రస్తావేన తదుత్పాదకస్య పరబ్రహ్మణోపి స్మృతత్వా త్ప్రసఙ్గసఙ్గతి మభిప్రేత్యో త్తరాధికరణమారభతే- (అసమ్భవస్త్వి) తి- అతిబాలిశ విశయ శమనాయేదః సూత్రమిత్యాహ - (అథే) త్యాదినా - అత్ర పూర్వపక్షస్తు

ఉత్పత్త్యభిధానా త్తదుత్పాదకస్య పరస్యాపి బ్రహ్మణఃకింస్వాసమ్భ
వేత్ ? ఆహోస్విన్నసమ్భవేత్ ? ఇతి, అత స్తద్విచికిత్సాంసముచ్ఛే
త్తు మిదం సూత్ర మారభ్యతే- (అసమ్భవ స్తుస) తి- తుశబ్దేన వి
చికిత్సాం వివృశ్చతి, సతః- సదైకరూపేణ విద్యమానస్య పరమకా
రణస్య పరస్యబ్రహ్మణః, అసమ్భవ ఏవాధ్యవసాతవ్యః, అసమ్భవః-
అనుత్పత్తిః, కస్మాత్ ? అనుపపత్తేః- నహిపరమకారణస్య పరస్య
బ్రహ్మణో వ్యుత్పత్త్యభ్యుపగమే కారణధారా విశ్రామోపపత్తి ర
స్తి, యత్ర కారణధారా విశ్రామ ఉచ్యతే తదేవ పరమ కారణం
పరం బ్రహ్మేతి సర్వైర్వేదాన్తైః ప్రతిపాద్యతే, తథాచశ్రూయ
తే "సకల జగత్కారణ కారణభూత" ఇత్యారభ్య " అజఏకఏవప
ర్యవశేషిత" ఇత్యాది, తథా "సకారణం కారణ కారణాధిపో న
చాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిప" ఇత్యాదిచ, *తస్మాత్పరమకారణస్యప
రస్యబ్రహ్మణోఽసమ్భావిత ఏవ సమ్భవ ఇతి స్థిరీకృతమ్.

—* ౯ ॥ సూ ॥ తేజోఽత స్తథాహ్యాహ *—

"అజాయమానో బహుధావిజాయత" ఇత్యాదౌ పరమాత్మనో జ
న్మశ్రుతే ర్నాసమ్భవ ఇత్యేవంప్రాప్తే "తస్యధీరాః పరిజాన న్తియో
ని" మిత్యుత్తరవాక్యే భగవత స్స్వేచ్ఛావతారాణాం సద్రక్షణాది
రూప కారణం మహాన్తో జాన న్తీత్యర్థావగమేన పూర్వవాక్యే 'అ
జాయమాన' ఇతి విశేషణ దానేనచమధ్యే 'బహుధావిజాయత'ఇ
తి శ్రుతిః పరమాత్మనోఽసఙ్ఖ్యేయ స్వేచ్ఛావతార రూపాణా మా
విర్భావమేవావగమయతి, తస్మాత్పరమాత్మనోఽసమ్భవఏవాధ్యవ
సాతవ్య ఇతిభావేన సిద్ధాన్తయన్ సూత్రం వ్యాచష్టే - (తుశబ్దేనే)
త్యాదినా. ... ...

* ఫలకథన పూర్వక మధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)
దితి. ... ... అ ॥ ౨ ॥ సూ॥ ౫ ॥

తః । ఉదపద్యత తేజో వా '' ఇత్యేత ద్వాక్యమ్. ... ...

—✻ ౧౦॥ సూ ॥ ఆపః ✻—

ఇహాత ఇత్యనుచరతి, ఏవం భగవద్విష్ణు చోదితాత్, అతః, తేజసః, ఆపోఽజాయన్త, " తేజసస్తు వికుర్వాణా దాసీదమ్భో రసాత్మకం'' మితి శ్రుతేః. ... ...

—✻౧౧ ॥ సూ ॥ పృథివీ ✻—

ఏవం భగవద్విష్ణు చోదితాభ్యో ఽద్భ్యః పృథివ్యజాయత, "విశేషస్తు వికుర్వాణా దమ్భసో గన్ధవానభూ'' దితి శ్రుతేః, విశేషః - పృథివీ. ... ...

' తేజఆపోన్నమాత్మనే ' తి తత్త్వ చతుష్టయపక్షే అన్న శబ్దోపి పృథివీవచన ఇత్యధి కృత్యాహ,

—✻ ౧౨॥సూ॥అధికారరూపశబ్దాన్తరేభ్యః ✻—

అధికారః- ఆరమ్భః,తత్త్వక్రమోపదేశోపక్రమఇత్యర్థః, రూపమ్- "యత్కృష్ణంతదన్నస్యే''తిఛాన్దోగ్యోక్తమ్,శబ్దాన్తరమ్- 'తా అన్నమసృజన్తే ' త్యాదికమ్, తేభ్యోఽధికారాదిభ్యః 'తేజఆపోన్నమాత్మనే ' త్యత్రాన్నశబ్దేన పృథివ్యేవాత్ర గమ్యత ఇత్యేత దవిరుద్ధ మితి జ్ఞేయమ్. ... ...

౬॥ అసమ్భవాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

✻ ౧౩॥ సూ॥ తదభిధ్యానాదేవతు తల్లిఙ్గాత్సః ✻

తదేవ మాచార్యాణా మష్టావింశతి తత్త్వాభిప్రాయః, త్రైత్తిరీయక శ్రుతేష్టత్త్వాభిప్రాయః, ' తత్తేజో సృజతే ' తిఛాన్దో ... అతః - అస్మాత్భగవ దధిష్ఠితాద్వాయోః, తేజోఽజాయత, కుతః ? తదాహ్యాహ - వాయోరపి వికుర్వాణాత్కాలకర్మస్వభావ

'ప్రతిజ్ఞాఽహాని రవ్యతిరేకాచ్ఛబ్దేభ్య' ఇత్యేత త్సూత్రే అవ్యతిరేకశ్చ ... తత్త్వానాం భగవదనన్యత్వకథనా త్తత్త్వా

స్యశ్రుతేస్తత్త్వ చతుష్టయాభిప్రాయః, ‘ఏకస్మిన్నపిదృశ్యన్తే ప్రవిష్టానీతరాణిచ। పూర్వస్మిన్వాపరస్మిన్వా తత్త్వేతత్త్వానిసర్వశః, ఇత్యామననా త్సర్వ మవిరుద్ధ మిత్యుక్తమ్, ఇదానీం పరమాత్మనానుధ్యాతాని ప్రకృత్యాదీని తత్త్వాని కిం స్వసామర్థ్యాదేవ స్వస్వకార్యతత్త్వాని సృజన్తి? కింవాపరమాత్మైవతదన్తర్యామి తయావస్థితస్సన్ తత్తత్కార్య తత్త్వాని సృజతి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే, “ఆకాశాద్వాయు” రిత్యాదౌ తేషాం స్వస్వకార్య తత్త్వసృష్టౌ స్వాతన్త్ర్యశ్రుతేస్తాన్యేవ స్వస్వకార్యతత్త్వాని సృజన్తీత్యేవంచ ప్రాప్త ఇదమాహ- (తదభిధ్యానాదేవతు) తి = తు శబ్దశ్శఙ్కాపనుత్త్యర్థః, తదభిధ్యానమ్- పరమాత్మ సఙ్కల్పః, తతశ్చ స్వ సఙ్కల్పాదీశ్వర ఏవ ప్రకృత్యాదితత్త్వాన్తర్గత స్సన్ తత్తత్కార్య తత్త్వాని సృజతీ త్యవగన్తవ్యమ్, కుతః? తల్లిఙ్గాత్- ‘కాలవృత్త్యాంతు మాయాయాం గుణమయ్యామధోక్షజః। పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్తవీర్యవాన్ - సోకామయత బహుస్యాంప్రజాయేయేతి - సతపోతప్యత- సతపస్తప్త్వా- ఇదగ్ం సర్వమసృజత- యోవ్యక్తే తిష్ఠన్’ ఇత్యారభ్య ‘యోవ్యక్త మన్తరో యమయతి యఃపృథివ్యాం తిష్ఠ’న్నిత్యారభ్య “పృథివీమన్తరో యమయతియ ఆకాశేతిష్ఠన్” ఇత్యారభ్య “ఆకాశమన్తరోయమయతి యస్సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠ”న్నిత్యారభ్య “యస్సర్వాణిభూతాన్యన్తరో యమతి- అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాగ్ం సర్వాత్మా- ఏష సర్వ భూతాన్తరాత్మా అపహతపాప్మాదివ్యో దేవ ఏకో నారాయణ” ఇత్యాది శ్రుతిభ్య ఇత్యర్థః, † తస్మాద్భగవాన్ పరమాత్మైవ కారణ

త తన్త్ర్యముక్తమ్, తద్విదిహాక్షిప్య సమాధీయత ఇతి పూర్వాధికరణే నాస్యాక్షేప సఙ్గతి ర్ద్రష్టవ్యా, † ఫలం దర్శయన్నేతదధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. అ॥ ౩॥ పా॥ ౧॥

తత్త్వాన్తర్గతస్సన్ కార్యతత్త్వాని సృజతీత్యవసీయతే.

౩॥ తదభిధ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥౧॥

—* ౧౪॥ సూ॥ విపర్యయేణతు క్రమోఽత ఉపపద్యతేచ *—

¶ ప్రకృత్యాది తత్త్వానాముత్పత్తిక్రమోఽచిన్తి, అథేదానీం తేషాం ప్రకృత్యాది తత్త్వానా మప్యయక్రమశ్చిన్త్యతే, అప్యయకాలే కిం తత్త్వానా ముఽనియమే నాప్యయో భవతి? ఉతోత్పత్తిక్రమాద్విపరీత క్రమేణాప్యయో భవతి? ఇతి. తత్ర నియామకాభావా దుత్పత్తి క్రమేణైవ తేషా మప్యయో భవతీత్యేవం ప్రాప్తే ప్రాహ- (విపర్యయేణత్వి)తి. తుశబ్దేన పక్షో వివర్త్యతే, అత ఉత్పత్తిక్రమాద్విపర్యయేణైవాప్యయ క్రమో భవతీత్యేవోపపద్యతే, విపర్యయః ప్రాతిలోమ్యమ్, "అన్నే ప్రలీయతే మర్త్యః అన్నం ధానాసు లీయతే। ధానా భూమౌ ప్రలీయన్తే భూమిర్గన్ధే ప్రలీయతే॥ అప్సు ప్రలీయతే గన్ధ ఆపస్తు స్వగుణే రసే" ఇత్యాదినోత్పత్తిక్రమాత్ప్రాతిలోమ్యేనాప్యయ క్రమోపదేశాత్యర్థః, తథాహి లోకే దృశ్యతే, యథా మృదస్సముత్పన్నో ఘటాది రప్యయకాలే మృద మప్యేతి, యథావా అద్భ్య స్సముత్పన్నం హిమకరకాదిక మప్యయకాలేఽపో ప్యేతి, యథావా సోపానాదావవరోహణం ప్రాతిలోమ్యే నైవారోహణం భవతి ఏవమద్భ్యస్సముత్పన్నా పృథివీ అప ఏవాపీయాత్, §తస్మాత్ప్రకృత్యాదీని పృథివ్యన్తాని తత్త్వాని నిరోధకాలే ఉత్పత్తిక్రమాత్ప్రాతిలోమ క్రమేణ పరమాత్మా స్వాత్మన్యుపసంహరిష్యతీత్యనుసన్ధేయమ్. ... ...

¶ ఉత్పత్తిక్రమే చిన్తితే ప్రళయక్రమస్యోపస్థితత్వా దస్య పూర్వాధికరణేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయన్ విషయమాహ - (ప్రకృత్యాది తత్త్వానా) మితి.

§ అధికరణఫలం కథయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి.

— { ౧౫॥సూ॥అన్తరావిజ్ఞానమనసీక్రమేణతల్లింగా దితి చేన్నా విశేషాత్ } —

స్యాదేతచ్ఛబ్ద తన్మాత్రా న్తరా విజ్ఞానమనసీ క్రమేణోత్పద్యే తే, అత్ర విజ్ఞానమ్- బుద్ధిః, ' బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ ' త్యామన నాత్; తతశ్చ బుద్ధివచనేన విజ్ఞాన శబ్దేన జ్ఞాన కర్మేన్ద్రియాణిచ లక్ష్యన్తే, మనశ్శబ్దేనేన్ద్రియాభిమానినో దేవాశ్చ లక్ష్యన్తే, కస్మా త్పునరేతదవగమ్యతే ? తల్లింగాత్ - ' పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే జ్యో తిష్యాపః ప్రలీయన్తే జ్యోతిర్వాయౌ ప్రలీయతే వాయురాకాశే లీ యతే ఆకాశ ఇన్ద్రియేషు ఇన్ద్రియాణి తన్మాత్రేషు తన్మాత్రాణి భూతాదౌ ' ఇతి యథోక్తార్థ ప్రత్యభిజ్ఞాపక ప్రతిసర్గోప దేశ లింగాదితిచేత్తన్న, అవిశేషాత్-తామసాహంకారా దాకాశస్యే వ రాజస సాత్త్వికాహంకారాభ్యాం విజ్ఞాన మనసోరుత్పత్త్యభ్యు పగమేహి త్రయాణామహంకారాణాం కార్యతో ఽవిశేషో భవే త్, అవిశేష- స్సామ్యమ్, అతఏవ శ్రూయతే ' బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజసః - తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ జ్ఞాన కర్మమయానిచ । అహంత త్త్వా ద్వికుర్వాణా న్మనోవైకారికా దభూత్ ॥ వైకారికాశ్చయేదే వా అర్థాభివ్యఞ్జనంయత ' ఇత్యాది. ఏతత్సర్వంవ్యాస న్తరపాదే భగవతాఽఽచార్యేణోపపాదయిష్యతే, తథాహి ¶యథోక్తశ్రుతేః కాఽగతిరితిచేద్యథోక్త శ్రుత్యభిప్రాయస్యైవ సర్వ వేదాన్త సారే " బుద్ధిఃప్రాణశ్చతైజస " ఇత్యాదినా ప్రదర్శనమితిగృహాణ.

౪॥ విపర్యయాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

¶ (యథోక్తశ్రుతే) రితి- 'పృథివ్యప్సు ప్రలీయతే ' ఇతి పూ ర్వోక్త శ్రుతేరిత్యర్థః. తన్మాత్ప్రకృత్యాది తత్త్వజాతం పరమా త్మాధిష్ఠితం సదేవ స్వస్వకార్య తత్త్వంసృజతీతి నిశ్చిత మిత్యధికర ణ ముపసంహార్యమ్. అ ॥ ౪ ॥ సూ ॥ ౨ ॥

౧౬॥ సూ॥ *చరాచరవ్యపాశ్రయస్తు స్యాత్తద్వ్యపదేశో భాక్తస్తద్భావభావిత్వాత్

తదేవ ముపాసిష్యతాం జీవానాం భగవ దుపాసనాధాయక తత్తద్దేహాద్యారమ్భక తత్త్వోత్పత్తిర్విచారితా, సమ్ప్రతితు కిం జీవానాం స్వయముత్పత్తి స్స్యాత్? ఆహోస్విదసమ్భావితా? ఇతివిచార్యతే, తత్రస్యాదితి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః? దేవదత్తోజాతోస్తీతి వ్యవహారాత్ "వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్ పుత్రేజాతే" ఇతిజాతేష్టి విధానాత్ "ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత తాస్స్రష్టా" ఇతి సృష్టి వచనాచ్చ; †తతశ్చరాత్మా దేహా ద్వ్యతిరిక్తో భవతి, కింతు దేహేన్ద్రియ మనసా మన్యతమస్యైవాత్మత్వ మవసీయతే, తస్మాదస్తి జీవానాముత్పత్తిరిత్యేవం ప్రాప్తే§బ్రూమః, న

* ప్రకృతి పురుష మహదాది తత్త్వప్రస్తావేన జీవాత్మపరమాత్మోభయరూపే పురుష తత్త్వే పరమాత్మనోనిత్యత్వమ్ "అసమ్భవస్తు" ఇత్యస్మిన్నధికరణే ఉవధారితమ్, తద్వజ్జీవస్య నిత్యత్వ మవధార్యత ఇతి దృష్టాన్త రూపావాన్తర సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (చరాచరవ్యపాశ్రయస్త్వి)తి= జీవస్య భగవదుపాసకత్వస్వభావాత్తద్విచారస్యాస్మిన్నుపాసక లక్షణాధ్యాయే ప్రాధాన్యేన ప్రసక్తిం ద్యోతయతి- (తదేవ)మితి- భగవదుపాసనాధాయకః- భజనాద్యనుకూలో యో దేహ స్తదాద్యారమ్భకతత్త్వోత్పత్తిరిత్యర్థః. ... ...

† దేవదత్తోజాతఇతి వ్యవహారాదిభి ర్జీవానామ నిత్యత్వావగమేన దేహాద్వ్యతిరేకో యుక్త ఇత్యాహ- (తతశ్చే) తి - జీవానామనిత్యత్వే సిద్ధ ఇత్యర్థః. ...

§ యథోక్తవ్యవహారాదీనామ్ (నిరోధోత్పత్త్యాదిబృహన్నా [illegible]

ఖిలోత్పత్తి జీవానాం సమ్భావితవ్యా, ‘నజాతోనమ్రియేతాత్మా
సహి దేహాద్యుపాధిభి’ రిత్యాదిశ్రుతి విరోధాత్; యోఽయమ్ “దే
వదత్తో జాతశ్చైత్రో జాయత” ఇత్యాది వ్యపదేశస్సోఽపి స్థావర జ
ఙ్గమాత్మక దేవదత్తాది దేహవ్యపాశ్రయ ఏవ భాక్తో - ఽముఖ్యస్స్యా
త్, జీవవ్యపాశ్రయశ్చేత్స భాక్త ఏవ తస్మిన్ భవతి, తత్కస్య హే
తోః ? తద్భావభావిత్వాత్ - దేహస్యోత్పత్తి సద్భావే హి దేహ
సమ్బన్ధినాం జీవానా ముత్పత్త్యాదికం భావ్యతే, నాసతి తస్మిన్
దేహోత్పత్తిసద్భావే నహివినా శరీర సమ్బన్ధాజ్జీవో జాతో మృతో
వేతి క్వచిచ్ఛ్రియతే, తస్మాచ్చన్ద్రకళాన్యాయేన జీవస్య జన్మా
దిక మవగన్తవ్యమ్, యథావా చన్ద్రస్య కలాస్వాపూర్యమా
ణాసు పునరపక్షీయమాణాసుచ చన్ద్ర ఉత్పన్నో నష్ట ఇతి వ్యప
దిశ్యతే, తద్వదయం జీవో దైహికేషు § నిషేకాదిషు నవ స్వవస్థా
సు సతీషు నిషిక్తో గర్భితో జాతో బాలః కుమారో యువా వయో
మధ్యస్థో జరఠో మృత ఇతి వ్యపదిశ్యతే, వస్తుతో దైహిక్య ఏవై
తా అవస్థాః, తథాచ శ్రూయతే “ నిషేక గర్భ జన్మా
ని బాల్యకౌమారయౌవనమ్ । వయోమధ్యం జరామృత్యు రిత్యవస్థా
స్తనోర్నవే”తి. అతో దేహోత్పత్తి దృష్ట్యైవ జాతకర్మాదివిధా
నమ్ ‘ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజతే’ త్యాదిసృష్టివచనంచ భవతీత్యభిప్రా

పర ’ ఇత్యాదౌ దేహ విషయత్వావగమాత్ “ఆత్మానిత్యో వ్యయ
శ్శుద్ధ ’ ఇత్యాదౌ నిత్యత్వ శ్రవణాచ్చ జీవానాం దేహాది వ్యతిరిక్త
త్వేననిత్యత్వమక్షతమిత్యభావేన సిద్ధాన్తయతి - (బ్రూమ)ఇత్యా
దినా. జీవానాం కదాచిజ్జఙ్గమశరీరం కదాచిత్ స్థావరశరీర మిత్యు
భయ శరీరప్రాప్తేరుక్తంచరాచరవ్యపాశ్రయ ఇతి. భాక్తో, గౌణః.
§ (నిషేకాదిష్వి) తి. ‘నిషేక గర్భజన్మానీ’తి శ్రుత్యోదాహ
రిష్యమాణ నవస్వవస్థాస్విత్యర్థః. ... ...

యః. *ఏతేనాకృతాభ్యాగమ కృతవిప్రణాశ దోషోపి ప్రత్యుక్తః, ¶యత్పునరుక్తం దేహేన్ద్రియమనసామన్యతమ ఏవాత్మేతి తత్రైవం ప్రతివక్తవ్యమ్, దేహ ఆత్మా న భవతి, పార్థివత్వాత్; ఘటవత్, నహి ప్రత్యవస్థం వినాశినో దేహస్య ఆత్మత్వాభ్యుపగమే బాల్యేనుభూతస్య యౌవనాదౌ ప్రతిసన్ధానానుపపత్తే రకృతాభ్యాగమ కృతవిప్రణాశ దోషప్రసక్తిస్యాచ పరిహృతిరస్తి, నాపీన్ద్రియాణామాత్మత్వమ్- తైజసత్వాత్; ప్రాణవత్, చక్షుషానుభూతస్య కదాచిత్తద్వైకల్యే సత్యనుభవితు రాత్మనో ఉభావాత్స్మరణా నుపపత్తేః కాగతిరస్తి, నాపిమనస ఆత్మత్వమ్ - అన్నమయత్వాత్; దేహవత్, తస్మాన్న దేహాదీనా మాత్మత్వమ్, తదేతత్సర్వ మభిప్రేత్యా మ్నాయతే "నాత్మావపుః పార్థివమిన్ద్రియాణి దేవా హ్యసుర్వాయుజలం హుతాశః। మనోన్నమాత్రం ధిషణాచసత్వ మహం కృతిః ఖం క్షితి రర్థ

---

* ఇదానీం ప్రసిద్ధం దోషాన్తర నిరాసమాహ - (ఏతేనే)తి.

¶ పూర్వపక్షిణోక్త మాత్మనో దేహాది ష్వన్తర్భావ మనూద్య దూషయన్నసమాధేన జీవస్య దేహాది వ్యతిరిక్తత్వం క్రమేణసాధయతి - (యత్పునరుక్త) మిత్యాదినా=(తదేతత్సర్వ)మితి- జీవస్య దేహాద్వ్యతిరిక్తత్వమ్. ... ...

¶ (నాత్మావపు) రితి- అస్యాయమర్థః, హి శబ్దో హేతుప్రదర్శనార్థః, వపురాత్మా నభవతి- పార్థివత్వాత్ ; ఘటవత్, ఇన్ద్రియాణి ఆత్మానభవన్తి- కరణత్వాత్; వాస్యాదివత్, దేవా ఆత్మా నభవన్తి, వైకారికత్వాత్; మనోవత్ , అసుః-ప్రాణః, ఆత్మా నభవతి- వాయుత్వాత్; బాహ్యవాయువత్, మనస్సత్వం చిత్తమేతే నాత్మానభవతః- అన్నమాత్రోపభావిత్వాత్ ; శరీరవత్; ధిషణా- బుద్ధిస్స, నాత్మా- తైజసత్వాత్; చక్షుర్వత్, అ[illegible]; ఆత్మానభవ[illegible]త్వాత్; శరీరవత్,

సామ్యా'మితి. §తస్మాద్దేహాదివ్యతిరిక్త ఏవ జీవఉత్పత్త్యాద్యనాశ్రయో భవతీత్యధ్యవసీయతే. ... ...

—※ ౧౭ ॥ సూ॥ నాత్మాశ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః※—

ఇతశ్చ స్థూణానిఖననన్యాయేన జీవస్య నిత్యత్వం వ్యవస్థాప్యతే, యతో జీవాత్మా నజాయత ఇతి ప్రతిజానీమః, ఆత్మేతి జాతావేకవచనమ్, కస్మాత్ - అశ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః - క్వచిదపి జీవానాముత్పత్తిశ్రవణాభావాన్నహ్యేషాం భూయస్సు విశ్వోత్పత్తిప్రకరణేషూత్పత్తిశ్రవణమస్తి, ప్రత్యుత 'నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా' మితి 'నజాతోనమ్రియేతాత్మా సహదేహాద్యుపాధిభిః - నజాయతేమ్రియతేవాకదాచిన్నాయంభూత్వా భవితావా నభూయః | అజోనిత్య శ్శాశ్వతోయం పురాణో నహన్యతే హన్యమానేశరీర' ఇత్యాదిభ్యః ప్రసిద్ధాభ్యోబహ్వీభ్య శ్శ్రుతిస్మృతిభ్యో జీవానాం నిత్యత్వమేవావగమ్యతే. ... ...

౫॥ చరాచరవ్యపాశ్రయాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—※ ౧౮॥సూ॥ ¶ జ్ఞోతఏవ※—

వాయుశ్చ జలంచ, హుతాశః- తేజః, ఖమ్- ఆకాశః, క్షితిః-పృథివీ, ఏతాని, అర్థాః, శబ్దాదయశ్చ - సామ్యమ్- ప్రకృతిశ్చేత్యేతానిఆత్మానభవన్తి - జడత్వాత్; ఘటవత్, ఇతి. ...

§ జీవానాం నిత్యత్వ రూపలక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణఫలమితి కథయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

వీతన్యాయగ్రహణమేతత్సూత్రార్థస్య పౌనరుక్త్యశఙ్కానిరాసార్థ మితిజ్ఞేయమ్. అ ॥ ౫ ॥ సూ ॥ 3 ॥

¶ ఉత్తరాధికరణోక్త నిత్యచైతన్య గుణకత్వాదపి జీవానాంనిత్యత్వమిహ సాధితవ్యమితిసాధ్యహేతుభావసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (జ్ఞోతఏవే)తి. ... ...

జీవో౽నిత్య ఇత్యుక్తమ్, సకిం ఘటవదచేతనః? ఆహోస్విదాగన్తుకచై
తన్యః? అథవా నిత్యచైతన్య గుణకః? ఇతి విశయే *'వ్యక్తగుణవ్య
తికరేనిర్గుణపురుషోయథే'తి శ్రుతే స్సాంఖ్యైర్నిర్గుణత్వాభ్యు
పగమాచ్చ జీవో ఘటవ దచేతన ఇత్యేకః పక్షః, సుషుప్త్యాదౌ చైత
న్యానుత్పత్తే ర్వైశేషికై రాగన్తుక చైతన్యస్యాభ్యుపగమాచ్చానిత్యచై
తన్య గుణకో వా జీవస్స్యాదిత్యపర ¶ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూతే-(జ్ఞో
౽తఏవ) ఇతి- యతఏవ 'సర్వంప్రమాన్వేదగుణాంశ్చతజ్జ్ఞ' ఇత్యాది
షు బహుషు శ్రుతివాక్యేషు జీవస్య జ్ఞానగుణకత్వం శ్రూయతే, అత
ఏవాయ మాత్మాజ్ఞః - నిత్యచైతన్య గుణకో వేదితవ్యః, అతో౽నవ
యం సుషుప్తిమూర్ఛోపతాప గ్రహావేశా ద్యవస్థాసు కదాచిదచేష్ట
త్వే నాపైత్య శ్చైతయమానత్వేపి జీవస్య కాణభుజ ఇవకేవల మా
గన్తుక చైతన్యగుణకత్వం సాంఖ్యానివ నిర్గుణత్వంవామన్యామహే,
†సుషుప్త్యాదావపి సఙ్కుచితత్వా చ్చైతన్యస్యానభివ్యక్తిరిత్యభిప్రా
యః, 'వ్యక్తగుణవ్యతికర' ఇతిశ్రుతి ర్జీవస్యముక్తిదశాయాం ప్రా
కృత సత్త్వాదిగుణ రాహిత్యం శ్రావయతి, నతు తస్యనిత్యజ్ఞాన గు

---

* సాఙ్ఖ్యానుయాయినః ప్రథమం పూర్వపక్షం యస్తీత్యాహ - (వ్యక్తగుణవ్యతికర) ఇతి- కణభుగనుయాయినో ద్వితీయం పూర్వపక్షయస్తీత్యాహ- (సుషుప్త్యాదా) వితి. ...

¶ "అన్యో౽న్తర ఆత్మా విజ్ఞానమయః- నహిద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపోవిద్యతే" ఇత్యాదౌ జీవస్య నిత్యజ్ఞాన గుణకత్వ శ్రవణాత్తాదృశ గుణవత్త్వం జీవస్య సిద్ధమితిభావేన పూర్వసూత్రాన్నిత్యపదమిహానువర్త్య తేన చైతన్యం విశేషయన్ సిద్ధాన్తయతి- (ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూతే) ఇత్యాదినా. ...

† నిత్యశ్చేచ్చైతన్య గుణస్తర్హి కుతో జీవానాం సుషుప్త్యాదౌ తాదృశ గుణానభివ్యక్తి రితత్రాహ- (సుషుప్త్యాదా)వితి.

ణరాహిత్యమ్, తథాచ జ్ఞానాత్మక గుణాశ్రయత్వా జ్జీవ స్వరూప స్యాపి ప్రకాశాత్మక గుణాశ్రయ దీపస్వరూపస్య ప్రకాశఘనత్వమి వ జ్ఞానఘనత్వమేవ భవతీత్యభిప్రాయః, ఇమంభావ ముత్తరాధిక రణే 'తద్గుణసారత్వా' దితి స్వయమేవోద్ఘాటయిష్యతి, తస్మా ద ప్యాత్మనో నిత్యత్వం సిద్ధమ్. ... ...

౬ ॥ జ్ఞాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* ౧౯॥ సూ॥ $ ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామ్ *—

సమ్ప్రతిజీవఃకిం విభుః ? ఉతమధ్యమ పరిమాణః? ఆహోస్వి దణు పరిమాణః ? ఇతి చిన్తాయాం విభురితి తావత్ప్రాప్తమ్, జీవ స్య హ్యణుపరిమాణం మధ్యమ పరిమాణంవా నోపపద్యతే, అణు త్వే తస్యసర్వ దేహవ్యాపి చైతన్యానుపపత్తిః, మధ్యమ పరిమాణ త్వే సావయవత్వేన తస్యానిత్యత్వ ప్రసక్తిః, అతో విభుర్జీవ ఇతి

* "పినాహిభోగోత్థిత మద్భుతంమహజ్జ్యోతిస్స్వధామ్నోజ్జ్వల యన్ దిశోదశ" ఇత్యాది శ్రుత్యనుసారే ణాభిప్రాయం కథయన్ జీవస్వరూప మవగమయతి- (తథాచే) -తి జీవస్య నిత్యజ్ఞానవత్త్వ లక్షణసిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమితి సూచయన్నస్య పూర్వాధికరణేనస ఙ్గతించ కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాదపీ) తి- నిత్యజ్ఞా నగుణకత్వా దపీత్యర్థః, నిత్యజ్ఞాన గుణకత్వ రూప లక్షణస్య పర మాత్మన్యతి వ్యాప్తత్వా త్పరమాత్మా న్యత్వేసతి తాదృశ జ్ఞాన గు ణకత్వరూప లక్షణస్యాత్ర తత్వా త్తదేవజీవస్యలక్షణంభవతీతిభావః.

అ॥ ౫॥ సూ॥ ౮॥

$ ఏవం పూర్వాధికరణే ప్రోక్త నిత్యత్వ లక్షణమపి పరమాత్మా న్యత్వేన విశేషణీయమ్, ఏవమిహ నిత్యచైతన్యగుణం జీవ స్వరూప ముక్త్వా తత్పరిమాణం వక్తు మాశ్రయాశ్రయి భావ సఙ్గత్యోత్తరా ధికరణ మారభతే- (ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనా) మితి= జీవోఽణుః, అ

హీకేణ భుగసుయాయినో మన్యన్తే, తస్మాద్విభుర్జీవ ఇత్యేవం ప్రాప్తే ¶ప్రతివిధీయతే, (ఉత్క్రాన్తి) తి. ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనాం శ్రుతేర్జీవోఽణురేవ భవతీత్యధ్యవసీయతే, ఉత్క్రాన్తిస్తావత్ "స యదాస్మాచ్ఛరీరా దుత్క్రామతి సహైవైతైః సర్వైరుత్క్రామతీ"తి శ్రూయతే, గత్యాగతీ చ - 'గత్వా చాన్ద్రమసం లోకం సోమపాః పునరేష్యతీ'తి శ్రూయతే. నహ్యాగస్య విభుత్వం వక్తుం శక్యతే, చలనవికలస్య విభోరుత్క్రాన్త్యాది విరోధాత్; నహి విభుత్వే జీవః పరకాయం ప్రవేష్టుం శక్నోతి, పరకాయ ప్రవేశస్తు జీవస్య 'పరకాయం విశకాసిద్ధ ఆత్మానం తత్రిభావయే' దిత్యాదిషు శ్రూయతే, §అణుత్వేపి జీవస్య సకలదేహవ్యాపి చైతన్యోపపత్తిరగ్రేవక్ష్యతే, తదేతత్సర్వమభిప్రేత్య నిగమగీతా జీవస్యాణుత్వం శ్రూయతే, 'అపరిమితా ధ్రువా స్తనుభృతో యది సర్వగతా స్తర్హి న శాస్యతేతి నియమో ధ్రువ నేతరథే'తి. † తస్మాదణుర్జీవః.

మధ్యమ పరిమాణత్వే సత్యుత్క్రాన్త్యాది మత్త్వాత్ ; పరమాణువత్, ఇత్యనుమానానుగృహీతోత్క్రాన్త్యాదిశ్రుతిభిర్జీవస్యాణుత్వం సాధయన్ సిద్ధాన్తయతి- ¶(ప్రతివిధీయత) ఇత్యాదినా-నాణురిత్యుపరితన సూత్రాచ్ఛ్రుత్యణుపదే ఇహానుకృష్య సూత్రేణ యోజితే ద్రష్టవ్యే. సః - ముముక్షుర్జీవః, ఏతైః- ఇన్ద్రియైః, ఉత్క్రామతి-లోకాన్తరం గన్తు మిచ్ఛతీత్యర్థః. ...

§ నన్వణుత్వే జీవస్యశరీరైకదేశ వర్తిత్వాత్కథం సర్వాఙ్గవ్యాపిచైతన్యోపలబ్ధిరిత్యత ఆహ - (అణుత్వేపి) తి.

† జీవస్యాణు పరిమాణవత్త్వ లక్షణసిద్ధి రేత దధికరణ ఫలమితి కథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.

కేచిజ్జీవస్య దేహపరిమాణత్వ [illegible] స్వ్యాస్యాస్పృత్తి

[illegible]

—* ౨౦॥ సూ॥ §స్వాత్మనా చోత్తరయోః *—

ఇతశ్చాస్యాణుత్వసిద్ధిః, యద్యప్యుత్క్రాన్తిః కదాచిదచలతోఽపి ప్రారబ్ధక్షయే సతి నివృత్తదేహస్వామ్యస్యాపి నివృత్తగ్రామస్వామ్యస్యేవ భవితుమర్హతి, తస్మాదుత్క్రాన్తిర్నాఽణుత్వమపేక్షతే, తథాపి గత్యాగతీతు నాచలతస్సమ్భవతః, అతోఽస్యామధ్యమ పరిమాణస్య జీవస్యాణుత్వే సతి స్వాత్మనైవోత్తరయోః గత్యాగత్యోస్సమ్బన్ధో భవేత్, ¶ గమేః కర్తృనిష్పన్నక్రియార్థకత్వాత్.

—* ౨౧॥ సూ॥ నాణురతచ్ఛ్రుతేరితి చేన్నేతరాధికారాత్ *—

అత్ర జీవేశ్వరయోరభేదవాదీ ప్రత్యవతిష్ఠతే, నాయమాత్మాఽణుర్భవతి, కుతః? అతచ్ఛ్రుతేః- అణుత్వవిపరీతపరమమహత్పరిమాణశ్రుతేః, తథా చ శ్రుతిః "స వా ఏష మహానజ ఆత్మా యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేష్వాకాశవత్సర్వగతశ్చ నిత్య" ఇతి "సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే"త్యేవం విధాఽస్యాత్మనోఽణుత్వం ప్రతిషేధతీతి చేన్నైతదేవమ్, కస్మాత్? ఇతరాధికారాత్- జీవాదితరం పరమాత్మానమధికృత్య హి 'స వా ఏష మహా'నిత్యాది శ్రూయతే. †తత్ర హి 'విరజః పర ఆకాశా'దితి పరమాత్మైవ ప్రకృత్యస్తూయతే, క

త్? ఇతివదన్తి, తద్బాధార్థం జీవస్యాణుత్వముపపాదయతి సూత్రకారః- §(స్వాత్మనే)తి. ... ...

¶ నను పాకానాశ్రయస్య పురుషస్య పక్తృత్వవద్గమనానాశ్రయస్యాపి పురుషస్య కదాచిద్గన్తృత్వవ్యవహారః కిం న స్యాదిత్యత ఆహ- (గమే)రితి- జీవేశ్వరాభేదవాదినశ్శఙ్కాం వ్యుదస్యతి- (నాణు)రితి. ... ...

† 'స వా ఏష మహా'నితి శ్రుతేః పరమాత్మపరత్వే లిఙ్గమాహ- (తత్ర హీ)తి- విరజః- నిత్యపరిశుద్ధః, ఆకాశాత్పరః- విపులః, తతోఽపి వ్యాపక ఇత్యర్థః. ... ...

స్మాత్పునరిహ జీవః పరాణ్వేవేతి, తతశ్చ జీవేశ్వరయో రభేదభ్రమ విజృమ్భితోఽయ మాక్షేప ఇతి నిశ్చీయతే, నాతోఽస్యాణుత్వం విప్రతిషిధ్యతే.

— * ౨౨ ॥ సూ ॥ స్వశబ్దోన్మానాభ్యాంచ * —

ఇతశ్చాణురేవాయ మాత్మా, యతస్సాక్షాదేవ జీవస్య స్వశబ్ద ఉన్మానంచ శ్రూయతే, స్వశబ్దోఽణుత్వవాచీ, శబ్దః "ఏషోఽణురాత్మా చేతసా వేదితవ్యో యస్మిన్ప్రాణః పఞ్చధా సంవివేశ" ఇతి. తతశ్చ గమనాగమన సచివ సూత్రాత్మక ప్రాణ సమ్బన్ధాదగమాచ్చ జీవోఽణురేవాభిహిత ఇతి నిశ్చీయతే, తథా 'వాలాగ్రశతభాగస్య శతధాకల్పితస్యచ । భాగో జీవస్సవిజ్ఞేయస్సచానన్త్యాయకల్పతే" ఇతి, "ఆరాగ్రమాత్రో హ్యవరోఽపిదృష్టః" ఇతిశ్రుత్యభిహితోన్మాన మపి జీవస్యాణిమానం గమయతి, తతశ్చోభాభ్యామ్- స్వశబ్దోన్మానాభ్యాం చ, జీవస్యాణుత్వసిద్ధిః. ... ... *

నన్వణుత్వే సత్యేకదేశ వర్తినో జీవస్య సకలదేహప్రదేశగత శైత్యోష్ణాద్యుపలబ్ధిర్విరుధ్యేత, దృశ్యతేచ గాఙ్గేయ మహాహ్రద నిమగ్నానాం సర్వాఙ్గగత శైత్యోపలబ్ధిః, ఏవంనిదాఘతప్తస్య సర్వావయవ సన్తాపోపలబ్ధిశ్చ, తస్మాదస్యాణుత్వం విరుద్ధమితి ప్రాప్తే ప్రతి విధీయతే. ... ...

— * ౨౩ ॥ సూ ॥ అవిరోధశ్చన్దనవత్ * —

శ్రుత్యన్తరంచ జీవస్యాణుత్వం సాక్షాదేవ దృష్టాన్త ముద్ధృత్య దర్శయతీత్యాహ- (స్వశబ్దే) తి. ...

* యస్మిన్-జీవే, పఞ్చధా- వృత్తిభేదేనేతి శేషః. వాలాగ్రమ్- కేశాగ్రమ్, ఆరాగ్రమాత్రః - తోత్త్రాగ్ర ప్రోత శలాకాగ్రానేక విధ కల్పితాంశతుల్య ఇత్యర్థః, అభిహితోన్మానమ్- అభిహితో ద్రవ్యపరిణత పరిమాణావగమకంవాక్యమ్. ...

యథా హరిచన్దనబిన్దుశ్శరీరైకదేశసమ్బన్ధోపి సకలదేహవ్యాపినమాహ్లాదముత్పాదయత్యేవమణురప్యయమాత్మా దేహైకదేశస్థస్సన్ సకలదేహవ్యాపినీం శీతోష్ణాద్యుపలబ్ధిం కరోతి,†జీవసమ్బద్ధస్య హి ప్రాణస్య కృత్స్నాయాం త్వచి వ్యాప్తత్వాత్ జీవసమ్బన్ధః కృత్స్నాయాం త్వచి వర్తతే, త్వక్చ కృత్స్నశరీరవ్యాపినీ, తతశ్చాణుత్వేపి జీవస్య సమ్బన్ధః కృత్స్నాయాం త్వచి వర్తతే, అతస్తస్య సర్వావయవగతశీతోష్ణాద్యుపలబ్ధిర్నవిరుధ్యతే, తస్మాదాత్మనోణుత్వపక్షే నవిరోధగన్ధః. ... ...

—*{ ౨౪ ॥ సూ ॥ అవస్థితివైశేష్యాదితిచేన్నాభ్యుపగమాద్ధృదిహి }*—

వైశేష్యమ్- వైషమ్యమ్, నను 'అవిరోధశ్చన్దనవ' దితి యదుక్తం తదయుక్తమ్? దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోర్దృశ్యాదృశ్యతయా అవస్థానవైషమ్యాదితిచేన్నైవం వాచ్యమ్, కుతః? అభ్యుపగమాద్ధృదిహి- అభ్యుపగమ్యతే హి చన్దనబిన్దువద్దేహైకదేశహృదయవర్తినం జీవాత్మానమ్ 'సవా ఏష ఆత్మా హృది' 'కతమ ఆత్మేతి యోయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యన్తర్జ్యోతిః పురుష' ఇతి, తథా 'ఆత్మా మ ఆత్మని శ్రితః- అస్మాకం హృదయే- హృదయం మయి- అహమమృతే- అమృతం బ్రహ్మణీ'తి చైవంజాతీయకవేదాన్తాః, తస్మాద్దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరవైషమ్యా 'దవిరోధశ్చన్దనవ'దితి యుక్తమేవోక్తమ్.

అథ కదాచిచ్చన్దనబిన్దోస్సావయవత్వాత్తత్సూక్ష్మావయవప్రసర్పణేనాపి సకలదేహాహ్లాదయితృత్వం సమ్భావ్యేత, నత్వణోర్నిరవయవస్య జీవస్యావయవాస్సన్తి, యైరయం సకలదేహం ప్రసర్పే

† జీవస్య దేహగతశైత్యోష్ణ్యాద్యుపలబ్ధ్యా గతి ప్రకారముపపాదయతి- (జీవసమ్బద్ధస్యే) తి- జీవసంయుక్తస్యేత్యర్థః.

ఇత్యాశఙ్క్య దృష్టాన్తాన్తరమాహ, ...

—* ౨౫॥ సూ॥ గుణాద్వాఽఽలోకవత్ *—

అణుత్వేనైకదేశ వర్తిన్యపి జీవో యథోక్త ప్రాణాది సమ్బన్ధా యత్ర స్వగుణభూతచైతన్యవ్యాప్తివశాద్వ్యాపనశీలస్సన్ సకలదేహ వ్యాపినీం శైత్యాద్యుపలబ్ధి మనుభవతీత్యేతన్న విప్రతిషిధ్యతే, §ఆలోకవత్ - యథాలోకే ప్రదీప మణిద్యుమణి ప్రభృతయః ఏకదేశ వర్తినోఽపి స్వప్రభావ్యాప్తివశాద్వ్యాపన శీలాస్సన్తస్స్వస్థానేతరదేశానపి వ్యాప్నువన్తి తద్వత్. ... ...

నన్వత్ర యది ప్రభా దృష్టాన్తీక్రియతే తర్హి దృష్టాన్తే ప్రభాతద్వతో రవ్యతిరేక ఏవ ప్రతీయతే, నిబిడావయవం హి తేజో ద్రవ్యం ప్రదీపాదిః, విరళావయవం తు తేజో ద్రవ్యం తత్ప్రభా, తతశ్చేహ చైతన్య రూపగుణస్య జీవస్య చేతరేతరమవ్యతిరేక ఏవ స్యాదిత్యత ఉత్తర ముచ్యతే, ...

—* ౨౬॥ సూ॥ వ్యతిరేకో గన్ధవత్ *—

యథా చ గుణస్య సతో గన్ధస్య పృథివీతో వ్యతిరేక ఉపలభ్యతే, అప్రాప్తేష్వపి కుసుమేషు వాయూపనీత గన్ధఘ్రాన సమ్భవాత్; ఏవంగుణస్యైవ సతశ్చైతన్యస్య జీవాద్వ్యతిరేకో భవత్యేవ, వ్యతిరేకో నామ భేదః, *తతశ్చైతన్యేన జీవస్య సర్వాఙ్గవ్యాప్తావాలోకో దృష్టాన్తః, గుణగుణినోర్వ్యతిరేకే తు గన్ధ ఇతి జ్ఞేయమ్.

—* ౨౭॥ సూ॥ తథా చ దర్శయతి *—

తస్యైవ హి జీవస్య హృదయాయతనత్వ మణు పరిమాణత్వం చా

§ అవిరోధసూత్రే జీవ సమ్బద్ధస్య హి ప్రాణస్యేత్యాది నోక్తం ప్రాణాది సమ్బన్ధమనుస్మారయతి- (ఆలోకవ)దితి. ...

* ప్రాక్సూత్రోక్తాలోక దృష్టాన్తస్య వైయర్థ్య మాశఙ్క్య గతిం కల్పయన్ (తతశ్చైతన్యేనే) తి. ...

భిధాయతస్య యథోక్త ప్రాణాది సమ్బన్ధ ద్వారా చైతన్య గుణేన సమస్త శరీరవ్యాప్తిం దర్శయతి, 'సఏషఇహ ప్రవిష్ట ఆలోమన నఖాగ్రేభ్యోఽజఆత్మే' త్యాది శ్రుత్యన్తరంచ.

—* ౨౮॥సూ॥ §పృథగుపదేశాత్ *—

'అన్యోన్తర ఆత్మావిజ్ఞానమయః- త్వత్తో జ్ఞానంహి జీవానాం ప్రమోష స్తేత్ర శక్తిభిః । జ్ఞానం పరమగుహ్యం మేయద్విజ్ఞాన సమన్వితమ్ ॥ ప్రజ్ఞయాశరీరం సమారుహ్యే' త్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు 'మత్తస్స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనంచే,త్యాదిస్మృతిషుచ ¶చైతన్యగుణస్య విశేషణ కర్తృ-కర్మ భావాదినాజీవాత్పృథక్త్వ మేవోపదిశ్యతే, తస్మాదణురేవసన్ జీవస్స్వప్రాణసమ్బన్ధద్వారా స్వగుణేన చైతన్యేన సకలమపి శరీరప్రదేశం వ్యాప్నోతీ'తి సిద్ధమ్.

కథం తర్హి 'జ్ఞానంత్వవ్రతమోభావః పురుషస్సోఽభిధీయతే- యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్- విజ్ఞానం యజ్ఞంతనుతే' ఇత్యాదౌ జ్ఞానవ్యపదేశో జీవస్యోపపద్యత ఇత్యత ఉత్తరమాహ,

—*౨౯ ॥ సూ ॥ తద్గుణసారత్వాత్తద్వ్యపదేశఃప్రాజ్ఞవత్ *—

జీవస్యయథోక్తజ్ఞాన వ్యపదేశ ఉపపద్యత ఏవ, కస్మాత్? తద్గుణసారత్వాత్ - తద్గుణః- జ్ఞానాత్మకగుణః, సారమ్- ప్రధానమ్, స్వరూపంయస్య, సతద్గుణసారస్తస్యభావ- స్తత్త్వమ్,తస్మాత్- జీవ

---

§ కేచిత్తు జీవనిష్ఠశ్చైతన్యస్తమాత్రప ఏవేతి మన్యన్తే- తన్నిరాసార్థమాహ- (పృథగి) తి. ... ...

¶ (చైతన్య గుణస్య విశేషణే) తి- 'విజ్ఞానమయ' ఇత్యత్ర జ్ఞానస్య జీవం ప్రతి విశేషణ భావః, 'త్వత్తోజ్ఞాన' మిత్యత్ర భవతీతి పదాధ్యాహారాత్ ; తత్రజ్ఞానస్య కర్తృభావః, 'జ్ఞానం పరమగుహ్య'మిత్యత్ర జ్ఞానస్య కర్మభావః, ఆదినా 'ప్రజ్ఞయాశరీర'మిత్యత్ర కరణభావః, త్రైరితి వివేకః.

స్వజ్ఞానస్వరూపత్వాదితి యావత్, ప్రాజ్ఞవత్ - యథా ప్రాజ్ఞస్య పరమాత్మనః 'సత్యంజ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ - విజ్ఞానమానన్దమిత్యాదౌ జ్ఞానఘనత్వాజ్జ్ఞాన విజ్ఞానాది వ్యపదేశ ఉపపద్యతే, తద్వజ్జీవస్యాపి తద్వ్యపదేశ ఉపపద్యత ఇతి జ్ఞేయమ్, ఏతదేవాభిప్రేత్య జ్ఞో తఏవే,త్యత్ర జీవస్యజ్ఞానస్వరూపత్వం చోక్తమ్.

యథోక్తంజ్ఞానగుణకత్వాదికంసర్వజీవ సాధారణమిత్యాహ,

—* ౩౦॥సూ॥యావదాత్మభావిత్వాచ్చనదోష స్తద్దర్శనాత్ *—

యావన్తో జీవాభవేయు స్తావదాత్మవృత్తిత్వా ద్వ్యాపకత్వా దేవ జ్ఞానగుణకత్వాదేః క్వచిత్స్థావర శరీరక జీవేష్వనుపలబ్ధావపి నైవదోషః ప్రసజ్యతే, కస్మాత్? తద్దర్శనాత్ - ఉక్తోఽర్థ స్తమః ప్రాయాఅన్తస్పర్శా విశేషిణః-అహో అమీదేవ వరామరార్చితం పాదామ్బుజంతే సుమనఃఫలార్హణమ్. నమన్త్యుపాదాయ శిఖాభిరాత్మన స్తమోపహత్యై తరుజన్మ యత్కృతమ్- అపి వృక్షాః పరిమ్లానా స్సపుష్పాఙ్కురకోరకా ' ఇత్యాదివాక్యం తేషామపి చైతన్యగుణకత్వాదిక మస్తీతి దర్శయతి, తస్మాజ్జ్ఞాన గుణకత్వాదే ర్యావదాత్మభావిత్వ మస్త్యేవ. ... ...

యదిస్థావర శరీరాణామపి జీవానాంచైతన్యాది సద్భావోఽభ్యుపగమ్యతే,కిం తర్హి సత్యేతస్య క్వచిదనుపలబ్ధి రిత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—*౩౧ ॥సూ॥ పుంస్త్వాదివత్త్వస్యసతోఽభివ్యక్తి యోగాత్ *—

తుశబ్దోఽవధారణార్థః, యథాలోకే పుంస్త్వాదికంబాల్యాదిషు సూక్ష్మరూపేణ విద్యమానమేవావిద్యమాన మివాస్తి క్రమేణ యౌవనాది ష్వభివ్యజ్యతే, పుంస్త్వమ్- పురుషవ్యాపారః, నహ్యత్యన్తావిద్యమాన ముత్పద్యతే, యద్యుత్పద్యేత తర్హి షణ్ఢానామపి పుంస్త్వస్యాభివ్యక్తిః స్యాత్, తస్మాద్యథా విద్యమానమేవ పుంస్త్వాదికం [illegible] చైతన్యగుణ

స్థావర శరీరకేషు జీవేషు సూక్ష్మభావం ప్రతిపద్యమానోఽపి జఙ్గమదేహం ప్రవిష్టేషు తేషు జీవేష్వభివ్యక్తో భవతి, బాల్యాద్యవస్థావర్తి జీవానాం దేహాన్తరప్రాప్తి రవగమ్యతే, అతఏవ స్మర్యతే, ‘ దేహినోఽస్మిన్యథా దేహే కౌమారం యౌవనం జరా । తథా దేహాన్తరప్రాప్తి ర్ధీర స్తత్ర న ముహ్యతీ ’ తి. అతోఽస్య విద్యమానస్య జ్ఞాన గుణస్యోక్త విధాభివ్యక్తి యోగాత్సర్వ జీవసాధారణ్య మవిరుద్ధమ్, అనుభయ శరీరాణాంచ జీవానాం జ్ఞానమస్తీతి శాస్త్రే దేవాభ్యుపగన్తవ్యమ్, అన్యథా శరీరసమ్బన్ధాదూర్ధ్వం తేషాం చైతన్యాన్యభివ్యక్తి ప్రసఙ్గాత్, అనుభయ శరీరాశ్చ జీవాస్సన్తీత్యగ్రే వక్ష్యతే, తస్మాచ్చైతన్యస్య యావదాత్మ భావిత్వమవిరుద్ధమ్, యత్తు నైతదస్త్యణు జీవాత్మేతి, కింతు నిర్విశేష చిన్మాత్రైకరసం పరం బ్రహ్మైవావిద్యోప స్థాపితాన్తఃకరణోపాధి సమ్బన్ధవశాన్నానావిధ జీవభావ మాపద్యతే, అతో యావత్పరిమాణకం పరం బ్రహ్మ భవతి, తావత్పరిమాణక ఏవాయం జీవో భవితు మర్హతి, పరస్య చ బ్రహ్మణః ‘ సవా ఏష మహానజ ఆత్మా యోఽయం విజ్ఞాన మయ ’ ఇతి ‘ సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే ’ తి చైవమాదిభ్య శ్శ్రుతిభ్యో విభుత్వమవగమ్యతే, అతో విభు ర్జీవ ఇతి వికత్థనమ్, తదిద మాచార్యోఽనేన సూత్ర లలిత్రేణానేకధా ఖణ్డయతి. ... ... *

—*{ ౩౨॥ సూ॥ నిత్యోపలబ్ధ్యను పలబ్ధి ప్రసఙ్గోఽన్య తరనియమో వాన్యథా }*—

* అన్యథా- అణోఽన్యతో జీవస్య, బ్రహ్మభావ మభ్యుప గమ్య తద్రూపత్వేన తస్య విభుత్వేభ్యుపగమ్యమానే సతి, తస్య నిత్యోపలబ్ధిశ్

---

* సూత్రస్య పదాని యోజయతి-(అన్యథే) తి-తతస్తాని వ్యాచిఖ్యాసుర్యథోక్త జీవ విభుత్వవాద బీజభూత ముపాధిం మిథ్యా

ష్ట్యనుపలబ్ధిప్రసక్తిస్స్యాతాం నియమో వా [illegible] వృత్త్యేతే, తథాహి
యోయం బ్రహ్మణో జీవభావాపాదకో [illegible] వ్యాప్యస్థితో [illegible]
కరణాద్యాత్మ ఉపాధిస్సకిం పారమార్థికః ? ఉతాహోస్విదపార
మార్థికః ? ఆద్యేకిం తస్య పరబ్రహ్మణ్యన్యత్వమ్ ? ఉతానన్యత్వమ్ ? న
తావత్తస్య బ్రహ్మణస్స్వరూపం సంభవతి, నహి పారమార్థిక ఉపా
ధిర్బ్రహ్మస్వరూపం [illegible] బ్రహ్మణస్సర్వజీవభావాపా
దకః [illegible]
స్యాత్ అపి నాకర్తృత [illegible]
స్వేన, తస్మాత్తస్య బ్రహ్మస్వరూపత్వం యుక్తం భవతి, అథ
పునస్తస్యపక్షే తదనన్యత్వమేవాభిమతమితి చేత్తర్హ్యేవ మూప
రస్య బ్రహ్మణో జనన్య జన్మాది షడ్భావవికారాది దోషాశ్చకదా
చిదపి నివార్యేరన్, అథ పునరపారమార్థికత్వపక్షే స్వయమేవ
దోషః, కథమిహి కిం తస్యాపక్షే పరబ్రహ్మణ్యన్యత్వమ్ ? ఉతాన
న్యత్వమ్ ? [illegible] బ్రహ్మణో
[illegible] పారమార్థికత్వ [illegible]
[illegible]
యది పునరస్యపక్షే బ్రహ్మ [illegible]
దాహి తస్యాపక్షే గగనారవిన్దవదవిద్యమానతయా బ్రహ్మాత్మభా
వే జీవస్య విభుత్వే సిద్ధే సుషుప్త్యవస్థాయకప్రతీతావ్యాద్యాః అపా
రమార్థికత్వేన సుషుప్త్యభావాత్ సదా విషయోపలబ్ధిప్రసంగో [illegible]
[illegible]
పగమ్యతే [illegible]
వయానుపలబ్ధిప్రసక్తిర్నిరస్తా [illegible], అథవా [illegible]
[illegible]
[illegible]

లబ్ధ్యర్థాగపద్య విరోధా త్తయో రన్యతరనియమస్సదా ప్రసజ్యే త; ¶తస్మాత్పరబ్రహ్మణ ఏవ విభుత్వం తదితరేషాంజీవానా మణుత్వమితి సిద్ధమ్. ... ... ✽

౬॥ ఉత్క్రాన్తిగత్యాగత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧౮॥

—✽ ౩౩॥సూ॥ కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వాత్ ✽—

✽జ్ఞాతృత్వాదేవాస్య జీవాత్మనస్సమ్ప్రతితద్వ్యాపకధర్మో వి చార్యతే, కిమస్య కర్తృత్వంభవతి? కింవా ప్రకృతేరేవ? ఇతివిచికిత్సాయామ్ ‘ ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైఃకర్మాణిసర్వశః । అహఙ్కారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితిమన్యతే ॥ నాన్యంగుణేభ్యః కర్తారం’ మిత్యాదిషు ప్రకృతేః కర్తృత్వస్మరణేన తస్యా ఏవభవతి కర్తృత్వమిత్యేవం ప్రాప్తే +ప్రతిబ్రూమః-కర్తాచాయం జీవఃప్రతిపత్తవ్యః, కస్మాత్? శాస్త్రార్థవత్త్వాత్ - చేతనస్య కర్తృత్వే హి‘యజేతోపాసీతజుహుయా’దిత్యేవం శాస్త్రమర్థవద్భవతి, అన్యథా అనర్థకం స్యాత్, తద్ధి శాస్త్రం కర్తుర్నిత్యస్య జ్ఞాతుస్సతఏవ కర్తవ్య విశేషముపదిశతి, నచాచేతనాం ప్రకృతిం ప్రతి శాస్త్రస్యాయముపదేశ స్సమ్భవతి, యది సమ్భవేత్తర్హి శాస్త్రస్య భ్రాన్తప్రలపితత్వావిశేషః ప్రసజ్యేత, యత్తు ‘ ప్రకృతేః క్రియమాణాని’ త్యాదినా కర్తృత్వం ప్రకృతేరేవావగమ్యత ఇతి తద

తథాచ యథోక్తాణుత్వ రూప జీవలక్షణస్య నాసమ్భవ రూప దోష ఇతిభావేనాధికరణముపసంహరతి- ¶(తస్మా)దితి.అ॥౬సూ॥ ౧౮.

✽ అస్మిన్నధికరణే జీవస్య కర్తృత్వాభిధానాదస్య పూర్వాధికరణేన వ్యాప్యవ్యాపకభావ సఙ్గతిమాహ- (జ్ఞాతృత్వాదేవాస్యే)తి.

+ కర్తృత్వస్య జ్ఞాతృత్వవ్యాప్తత్వాచ్చేతనో జీవఃకర్తా, నత్వచేతనా ప్రకృతిరితి సిద్ధాన్తయతి - (ప్రతి బ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ...

పి మన్వహమ్, తత్ర జీవాధిష్ఠితానామేవ ప్రకృతి గుణ లక్షణానాం దేహానాం కర్తృత్వా వగమేన జీవస్యైవ కర్తృత్వావధారణాత్ ; అస్యాస్త్వన్యతే స్వాతన్త్ర్యార్థన్తు అహఙ్కారంపునైవకమకర్తవ్య మితి. అతశ్చ స్వర్గాపవర్గ సాధనా నుష్ఠాన విధాయక శాస్త్రాణామర్థవత్త్వాయానుష్ఠాతాయి స్వాత్మైవ కర్తా భవతి, అపిచ జ్ఞానస్యైవ వ్యాప్తత్వా తకర్తృత్వం జీవో నిత్యోపు మహాన్, నాచేతనా ప్రకృతిః, †తస్మాజ్జీవః కర్తా.

—* ౩౪॥సూ॥ ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ *—

ఇతశ్చాస్యైవ కర్తృత్వమ్, యదస్య వైదికేషు లౌకికేషు చ కర్మసు 'విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే -కర్మాణి తనుతేపిచే'తి కర్తృత్వ ముపదిశ్యతే, తదర్థమ్ 'ఏవమేవైష ఏతాన్ ప్రాణాన్ గృహీత్వా స్వేశరీరే యథా కామం పరివర్తత'ఇతి కరణోపాదానం విహారశ్చోపదిశ్యతే, తస్మాజ్జీవస్యైవ కర్తృత్వ మధ్యవసీయతే.

—* ౩౫॥ సూ॥ వ్యపదేశాచ్చ క్రియాయాం నచే న్నిర్దేశవిపర్యయః. *—

నను చ 'కరోతి కర్మ క్రియతే చ జన్తుః కేనాప్యసౌ చోదిత ఆవిష్టాత్ | న తత్రవిద్వాన్ ప్రకృతౌ స్థితోఽపి నివృత్తస్స స్వగుణానుభూతే' త్యాద్యామ్నాయో జీవస్య కర్తృత్వం ప్రతిషిధ్య ప్రకృతి కార్యస్య దేహస్యైవ కర్తృత్వంవ్యపదిశతి, తస్మాత్క్రియా విషయే జీవస్య కర్తృత్వం నోపపద్యత ఇతి చేన్నహి 'హేతుర్జీవోఽస్యసర్గాదా వవిద్యా కర్మకారక' ఇతి జీవవిషయక కర్తృత్వ నిర్దేశస్య విపర్యయః ప్రసజ్యేత్, విపర్యయోఽత్యన్తాభావః, యత్తు 'కరోతికర్మ క్రియతేచ జన్తుః కేనాప్యసౌ చోదిత ఆవిష్టాత్'

---

† జీవస్య కర్తృత్వే రూప లక్షణ నిష్కర్షేతవక్తవ్యే ఫలమిత్యా ప్రాప్తిమనుసన్దధాతి- (తస్మా) దితి. ...

దితి తత్త్వవిరుద్ధమ్, () తత్ర జీవాధిష్ఠితస్యైవ జన్తోః కర్మకర్తృత్వ దర్శనా జ్జీవస్యైవ కర్తృత్వ మధ్యవసీయతే, తస్మాజ్జీవః కర్తా.

—* ౩౬॥సూ॥ ❖ఉపలబ్ధివదనియమః *—

యథా చైతన్యరూప ధర్మోఽస్యాభ్యుపేత స్తథా కర్తృ భావో భ్యుపేతవ్యః, ఇతరథా ప్రకృతేః కర్తృత్వ ప్రసఙ్గేన "బ్రహ్మవర్చస కామస్తు యజేత బ్రహ్మణస్పతి" మిత్యాది చోదనాయాశ్చేతన గోచరత్వ నియమో న స్యాత్.

—* ౩౭॥సూ॥ శక్తివిపర్యయాత్ *—

ఇతశ్చ ప్రకృతి వ్యతిరిక్తో జీవః కర్తా భవితు మర్హతి, యది పునః ప్రకృతిరేవ కర్త్రీ స్యాత్తర్హి తస్యా అచేతనాయాశ్చైతన్యశక్తి వైకల్యా దవిదిత వర్త్మనాం వర్త్మదర్శినోఽన్ధస్యేవ (/) పర విషయక హితాకరణాహిత కరణ దోష ప్రసంగో దుర్వారః.

—* ౩౮॥ సూ॥ సమాధ్యభావాచ్చ *—

* సమాధిః- భగవత్స్మరణమ్, యః పునరయ మపునర్భవ సాధన రూపః " సమాధినానైక భవేనయత్పదం విదుస్సనన్దాదయ

జాయత ఇతి- జన్తుః- దేహ ఇత్యర్థః.

() జీవాధిష్ఠితస్యైవేతి- జీవ పరిత్యక్త దేహస్య కర్తృత్వా దర్శనాచ్చేతి భావః. ... ...

❖ జ్ఞాతృత్వ సాపేక్షత్వాదపి కర్తృత్వం చేతనస్యైవోచిత మిత్యాహ- (ఉపలబ్ధివ) దితి- ఉపలబ్ధిపదం ప్రత్యక్ష రూప జ్ఞాన విశేష పరమపీహ చైతన్య సామాన్య పర తయా వ్యాచక్షాణస్సూత్రార్థమాహ- (యథే) త్యాదినా.

(/) పరే- జీవాః, తద్విషయక హితాకరణాదిదోషప్రసక్తిః ప్రకృతే దుర్వారా స్యాదిత్యర్థః, *అకర్తృత్వే జీవస్యానిర్మోక్షప్రసఙ్గశ్చ దుర్వార ఇత్యాశయేనాహ- (సమాధీ) తి.

ణాత్త్వ చేతనః । యదప్యుక్తం బుద్ధిర్ధ్యాన సమాధి సాధనతయాధిగమాదుపపద్య
త్రిహితవ్యమాత్మన" ఇత్యాదిభి రాచార్యైః సమాధివిధేస్సార్థకత్వ క
ర్తృత్వే జీవాత్మత్వాంగీకార భవేత్, [illegible] వ్యాపారజత్వా
త్సతి తేషాం క[illegible]త్వేన [illegible], [illegible] దజేతనా
యాః ప్రకృతే[illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] ... ...

—* [illegible] *—

యథావా చేతనస్య [illegible]
పాదేషు ప్రయుంజన్నిత్య[illegible] కర్తృత్వమితి [illegible]
నసత్యాం జీవవ స్వస్వ విషయేషు చక్షురాది కరణాని ప్రయుంజా
నతస్స్వాతంత్ర్యం [illegible] యథా కర్తృత్వమియాత్, నతువాస్య
వివదచేతనా ప్రకృతిః, అతో జీవస్యైవాత్ర యథా కర్తృత్వసిద్ధిః.

[illegible] కర్త్రధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥ ౭॥

—* [illegible] సూ॥ [illegible] *—

* [illegible]
[illegible]

§ జీవస్యైవ కర్తృత్వసిద్ధౌ యుక్త్యంతరమాహ సూత్రకారః-
(యథే) తి- ... ...

¶ ఉభయథా- కరణప్రవర్తకత్వ నివర్తకత్వాభ్యామిత్యర్థః.

అ॥ పా॥ సూ॥ ౭॥

* [illegible]
యత్తమిత [illegible]
[illegible] నాపవాదకీం [illegible]
([illegible]) [illegible] ... ...

[illegible]

త్తమేవ జీవస్య భవతి? ఇతీయమత్ర విచారణా, ¶తత్రైవం తావత్ప్రాప్తమ్, నేశ్వరమపేక్షతే జీవః కర్తృత్వే ఇతి, తత్తస్య హేతోః? తదపేక్షత్వే జీవస్య కరణత్వప్రసఙ్గాత్; అయం హి జీవః ప్రాగ్వాసనా యన్త్రితః కరచరణాది సామగ్రీసమ్పన్నశ్చ కర్తృత్వం స్వయమేవ నిర్వోఢుం శక్నోతి, తస్య కిమీశ్వరాపేక్షయా? నహ్యేవం లోకే ప్రసిద్ధిరస్తి, గమనాదికాసు క్రియాసు శకటాదినా అనడుహాదిరివ కర్మకర్తృత్వే జీవేనేశ్వరోఽపేక్షితవ్యఇతి, అపిచేశ్వరాపేక్షయాం సుఖదుఃఖాత్మకఫలేషు కర్మసు తత్తజ్జీవాననవరతం నియోజయత ఈశ్వరస్య వైషమ్య నైర్ఘృణ్యాదికంప్రసజ్యేత, †యదిపునరస్యేశితుః 'వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే నసాపేక్షత్వా' దితి సూత్రేణ వైషమ్యాదికం పరిహృత మిత్యుచ్యతే, తదాపి స్వాయత్తమేవ భవతి కర్తృత్వం జీవస్య, తథాహి సత్యేవాస్య స్వాయత్త కుశలాకుశల కర్మణోరన్వయే తాదృశకర్మాపేక్షా సమ్భవతీశ్వరస్య, తయాచేశ్వరస్య వైషమ్యాదికంపరిహ్రియేత, ‡ఇతరథాచక్ర

మితి భావేన పూర్వపక్షయతి- ¶(తత్రైవ) మిత్యాదినా -కరణాదిమత్త్వేన జీవస్యతదాయత్తత్వం కర్తృత్వస్యోపపాదయతి-(అయం హి) తి- లోకదృష్ట్యాపి జీవస్య నేశ్వరాపేక్షేత్యాహ-(నహ్యేవ) మితి. ... ...

† నైర్ఘృణ్యాదిక మిత్యత్రాదినాఅకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశదోష ప్రసక్తిం ద్యోతయతి, ఏతచ్చోద్యస్యదత్తోత్తరత్వేపి పునఘట్టకుటీ ప్రభాతవజ్జీవస్య స్వాయత్త కర్తృత్వ మనివార్యమిత్యాహ-(యదిపున) రితి. ... ...

‡ విపక్షే చక్రకదోషమాహ- (ఇతరథే)తి - జీవస్య ఈశ్వరాయత్తకర్తృత్వేత్విత్యర్థః, చక్రకదోషాకారస్తు జీవస్యేశ్వరాయత్తత్వేన కర్తృత్వే సిద్ధే తస్య ధర్మాధర్మవత్త్వసిద్ధిః, తస్యత

కర్తేవ ప్రసక్తాత్; తతశ్చ స్వాయత్తం కర్తృత్వం సార్వకాలిక మేవ జీవస్య భవతి, కిమీశ్వరేణ? ఇత్యేతాం * ప్రాప్తిమాచార్యః ప్రతియాపయతి- (పరాత్తు) ఇతి. తుశబ్దః పూర్వపక్షవ్యావృత్త్యర్థః, యదిదం జీవస్య కర్తృత్వం తత్ సకర్మాధ్యక్షాత్సర్వభూతాధివాసాత్సర్వభూతాత్మ సాక్షిణస్సర్వప్రేరయితుశ్చేతనాదచేతనా విశేషిత చేతన దేహాది హేతుస్సర్వకారణ కారణాత్సర్వస్రష్టా త్పరాచ్ఛ్రీనారాయణాదేవ సమ్పద్యతే; కుతః? శ్రుతేః. ¶ తథాహి శ్రుతయో భవన్తి 'ఏష హ్యేవ సాధు కర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతే - ఏష హ్యేవాసాధు కర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్యో అధో నినీషత' ఇతి, 'య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదిభ్య 'య ఆత్మానమన్తరో యమయతీ' తి 'ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢస్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాన్తరాత్మా। కర్మాధ్యక్షస్సర్వభూతాధివాసస్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చే' తి, 'అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మే' తి, 'అన్తః ప్రవిష్టః కర్తారమేత' మితి, 'దేవస్య సవితుః ప్రసవే కర్మ కృణ్వన్తి వేధస' ఇతి "యస్య ప్రయాణమన్వ

ద్యత్వ సిద్ధా తత్సాపేక్షత్వేనేశ్వరస్య కారయితృత్వసిద్ధిః, తస్య కారయితృత్వసిద్ధా జీవస్య పునః కర్తృత్వసిద్ధిరితి.

* ప్రాప్తిం ప్రతియాపయతి. పూర్వపక్షం ఖణ్డయన్ కర్మమీమాంసకాన్ పరాభావయతీత్యర్థః. ...

¶ సర్వప్రేరయితా [illegible] ప్రవర్తకాదిత్యర్థః, సర్వప్రాప్తత్వాత్ - బ్రహ్మణః ఫల దేహభోగాధికరణమాత్, [illegible] క వచనం జాత్యభిప్రాయకమితి మన్వానస్సూత్రకార [illegible] (... హి) త్యాదినా. కర్మాధ్యక్ష [illegible]

న్య ఇత్యయి దేవానాం దేవస్య మహిమానమర్చతి ” ఇతి, ప్రయాణమ్. ప్రేరణమ్, దేవాః-క్రీడనశీలాః, “ ఇన్ద్రియాణిచక్షుశ్చక్షుశ్శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసోమనోయద్వాచోహవాచ” ఇతి. తథా “సాక్షాత్కర్తరి పరదేవతాయాం భగవతి వాసుదేవ ఏవ భావయమాన ” ఇతి ‘ యేనేషితావాగసవశ్చరన్తీ ’ త్యేవం జాతీయకాః. ‘ఈశ్వరస్సర్వభూతానాంహృద్దేశేఽర్జునతిష్ఠతి। భ్రామయన్ సర్వభూతాని యన్త్రారూఢానిమాయయే ’ తి. స్మృతిశ్చ* ఆసాంతాత్పర్యంతు నైసర్గిక నిరవధిక జ్ఞానబలైశ్వర్యాది వివిధ వక్ష్యదన్వ తస్సర్వ జీవహితాత్మనో జగజ్జన్మాది హేతో స్సర్వ స్వతన్త్రస్య పరమ కారుణికస్య భగవతో నారాయణస్య ప్రేరణ మనుసృత్యైవ సర్వే జీవా వివిధ కర్మసు ప్రవర్తన్తఇతి. § ఏవంచసత్యనన్త గుణగణ పరిపూర్ణే ముక్త వైరకే సర్వ స్వతన్త్రే సర్వేశ్వరే సర్వ హితకారిణి, సర్వసేవ్యే భగవతి తస్మిన్నారాయణే కోవా స్వస్యహితాహిత కరణాకరణ క్షమతాం జానన్ కృతజ్ఞోజీవఃకృత క్రియమాణ కరిష్యమాణఘ్నాన్ వినా వైషమ్య నైర్ఘృణ్యాదికమాపాదయేత్, + యద్యాపాదయే త్తర్హి సజీవః ‘ మామాత్మపర

---

* అత్ర స్మృతిశ్చ ప్రమాణయతి-(ఈశ్వర)ఇతి-శ్రుత్యాదీనామక్షరార్థానన్యే గ్రన్థవిస్తర భీత్యా తాత్పర్యార్థమాహ- (ఆసాంతాత్పర్యంత్వి) తి. § శ్రుత్యుపపాదితసుగుణ్యేన తత్తజ్జీవానాం ఫలప్రదేసర్వప్ర భగవతి వైషమ్యాద్యాపాదనమన్యాయ్య మిత్యాహ- (ఏవంచసతి)తి. +అనన్తగుణగణేత్యాదివిశేషణై రీశ్వరే వైషమ్యాద్యప్రసక్తిం స్ఫుటయతి, ‘ సర్వాన్ పాతకినస్త్వేకనకృతఘ్నాహ్యతి వర్తతే। తంచాపి క్రియమాణఘ్న స్త్వేతం కరిష్యమాణహే’ తి కృతఘ్నాదీనాం పాతకిత్వ వచనా త్తేషాం భగవద్దణ్డభాక్త్వ మాహ- (యద్యాపాదయే) దితి. ... ...

దేహేషు ప్రద్విషన్తో భ్యసూయకాః ॥ తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్ । క్షిపా మ్యజస్ర మశుభా నాసురీష్వేవ యోనిషు ॥ ఆసురీం యోని మాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని । మా మప్రాప్యైవ కౌన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గతి,, మితి ప్రతిజ్ఞాత భగవ ద్దణ్డభా గ్భవేత్, ఈశ్వరస్య సర్వజ్ఞత్వేన విధినిషేధ ప్రవర్తకత్వేనచ తత్ఫలం సర్వ మవిషమ మేవ భవతీతి ధ్యేయమ్. ‡తస్మాద్యే పున ర్ముముక్షవో భగవన్తం శ్రీ వాసుదేవమేవ కర్మాధ్యక్షం మత్వా సర్వవేదాన్తసారోపదిష్ట భగవద్ధర్మపరాయణాస్సన్తోఽనవరతం భగవచ్చరణారవిన్దం భజేయు స్త ఏవానాయాసేన భవార్ణవం సన్తర న్తీత్యనవద్యమ్.

౪౧॥ సూ॥ ¶కృత ప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః

తుశబ్దశ్శఙ్కావకాశం విధునోతి, పరమాత్మాయత్తమేవ భవతి కర్తృత్వం జీవానా మిత్యవధారితమ్, తథాపి తథావిధం కర్తృత్వం జీవాః పునస్స్వప్రయత్నాయత్తమేవ మన్యన్తే, అతో లోకే జీవస్యైవ పుణ్యాపుణ్య లక్షణ కర్మ కర్తృత్వ వ్యవహారః, తతశ్చేశ్వరః పర్జన్యవ త్తత్తజ్జీవమత్యా తత్తజ్జీవ ప్రయత్న కృత కర్మాపేక్ష ఏవసన్ తత్తత్కర్మ ఫలాని విభజ్య తత్తజ్జీవేభ్యః ప్రయచ్ఛ

---

‡ భగవత్పారతన్త్ర్యాత్మక లక్షణసిద్ధ్యాజీవానాం తద్భక్తిసిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయన్ సూత్రార్థముప సంహరతి- (తస్మాద్యే పునర్ముముక్షవ) ఇతి. ...

¶ ఏవం వ్యుదస్తేపీశ్వరస్య వైషమ్యాదికే పునర్యుక్త్యన్తరేణ తత్సమ్యఙ్నిరస్యతి- (కృతప్రయత్నే) తి. ...

పర్జన్యవదితిపరమాత్మనో జీవ కర్మఫలోత్పాదన సాధారణ కారణత్వే దృష్టాన్తః, యదివీజాదేవ కేవలాదఙ్కురాదివైషమ్యం సిద్ధ్యేత్త

తి, †యథావాలోకే నానావిధానాం వ్రీహి యవాదీనా మోషధీనాం ధరణీసమవహితేభ్య స్స్వస్వ బీజేభ్యః పరస్పరం విషమతయా జాయమానానాం సాధారణ నిమిత్తం భవతి పర్జన్యః, నహ్యసతి పర్జన్యానుగ్రహే తాభ్యాం రస కుసుమ ఫలపలాశాదికంసమ్పద్యతే, పర్జన్యానుగుణస్య నిమిత్తత్వాత్; నచ తత్ర పర్జన్యస్య వ్రీహ్యా ద్యోషధి వైషమ్య హేతుత్వమపి వక్తుం శక్యతే, యత స్తాసాం వైషమ్యం స్వస్వ బీజాయత్త మేవ దృశ్యతే, ఏవం జీవ విషమ ప్రయత్న కృత విషమ ధర్మాపేక్ష ఏవేశ్వరో నిమిత్త భూత స్సన్ తేషాం జీవానాం శుభాశుభ ఫలాని విధత్తే, అతోఽస్య నవైషమ్యమీషదపీ త్యభిప్రాయః, ※అపిచాదావనాది తయా నువర్తమానా జ్ఞానతిరోహిత స్వరూపస్య జీవస్య కరుణావశేశ్వర సఙ్కల్పా యత్తమేవభవతి ప్రకృతి సమ్బన్ధ ఘటనద్వారా కర్మకర్తృత్వమ్, తత్తు జీవోఽనాద్యను వర్తమానా జ్ఞానవశాత్స్వ ప్రయత్నా యత్తం మత్వా కర్మచికీర్షతి తదనుసారేణేశ్వర స్తం కర్మకారయతి, అథ చేశ్వర స్తాదృశ కర్మవాసనా నుగుణ్యేన తం తదనన్తర జన్మని కర్మ కారయతి, తదనన్తర జన్మనిచ తత్పూర్వ వాసనాను గుణ్యేన కర్మ కారయతతోఽప్యనన్తర జన్మనిచ తత్తత్పూర్వవాసనానుగుణ్యేన కర్మ

దా పర్జన్యస్య వైయర్థ్యం స్యాదలోఽఙ్కురాది వైషమ్య విశేషహేతూనాం బీజానాం సాధారణ హేతు సాపేక్షతయా పర్జన్యస్యా వైయర్థ్యం సిద్ధమ్, తద్వ దేవేశ్వరస్యాపి జీవకర్మఫల దాన సాధారణకారణత్వా దవైయర్థ్య మవైషమ్యాదికం చ సిద్ధమితి భావేన దృష్టాన్తం విశదయతి-†(యథావే)తి- ధరణీసమవహితేభ్యః-పృథివీ సంయుక్తేభ్యః, యత్తూక్త మీశ్వరస్య కారయితృత్వాభ్యుపగమే చక్రకదోష ప్రసక్తిరితి తన్నేత్యాహ-※(అపిచే)త్యాదినా.

నన్వేవం పరమాత్మనని కారయితృత్వే వ్యక్తేసతి ప్రయోజ్యా

కారయతీత్యేవమనాది సంసార వ్యవస్థితిరితి విశిష్యతే. §ఏత దేవాభి ప్రేత్యాహ్రియతే 'ఆత్మమాయామృతేరాజన్ పరస్యానుభవాత్మనః । నఘటేతార్థసమ్బన్ధస్స్వప్న ద్రష్టుర్యథాఞ్జసే' ఇతి. ¶ఆత్మమా

కర్తుర్జీవస్య కథం లోకే ముఖ్యకర్తృత్వ వ్యవహార ఉపపద్యేతేతి చేదుచ్యతే, ఆచార్యస్యాధ్యాపకత్వేపి తదధీనస్య వటోర్యథా ముఖ్యాధ్యేతృత్వ వ్యవహారస్తథా కారయితృత్వేపి పరమాత్మనస్తదధీనస్య జీవస్యాపి లోకే ముఖ్యకర్తృత్వ వ్యవహారో పపన్న ఇతి ధ్యేయమ్, శాస్త్రదృష్ట్యాతు ముఖ్య కర్తృత్వం పరమాత్మన ఏవేష్యతి, తథాచ శ్రూయతే 'సర్వదేవతా లిఙ్గానాం మన్త్రాణామర్థ నియామకతయా సాక్షాత్కర్తరి పరదేవతాయామేవ భావయమాన' ఇతి. స్వయంచాత్ర శ్రుతిం ప్రమాణయతి-§(ఏతదేవాభి ప్రేత్య) ఇ- ఏతత్ప్రకృతి సమ్బన్ధస్య పరమాత్మాయత్తత్వ మభిప్రేత్య- అభిప్రాయం విషయీకృత్య, అత్రకతిపయపదాని వ్యాచష్టే-¶(ఆత్మమాయే) త్యాదినా- ఏతదుక్తం భవతి, యథా స్వప్నద్రష్టుః పురుషస్య పరమాత్మా స్వసఙ్కల్పాత్స్వప్న దేహాది సమ్బన్ధం ఘటయతి, తథా అనాది తయాఽనువర్తమానాజ్ఞానతిరోహిత స్వస్వరూపస్య జీవస్య పరమాత్మా స్వసఙ్కల్పాదేవ దేహాదిరూప ప్రకృతి సమ్బన్ధం ఘటయతీతి, జీవస్యానాద్యజ్ఞానతిరోహితత్వంచ 'అనృతేనహి ప్రత్యూఢాస్తేషాం సత్యానాం సతామనృతమపిధాన' మిత్యాది శ్రుతిషు 'అజ్ఞానేనావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యన్తి జన్తవ' ఇత్యాది స్మృతిషు చ వ్యక్తమ్, హి-యతః, అనృతేన- అనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానేన, ప్రత్యూఢాః- తిరోహితాః, జీవా ఇతి పూర్వవాక్యాదిహ విశేష్య పదమనుషజ్ఞనీయమ్, తస్మాత్సత్యానాం సతాం - నిత్యతయా విద్యమానానాం తేషాం జీవానాం, అనృతమ్ - యథోక్తమజ్ఞానమ్, అపిధానమ్- ఆవారకం భవతీతి యోజనా, తస్మాజ్జీ

యా- పరమాత్మసఙ్కల్పః, అర్థసమ్బన్ధః- ప్రకృతి సమ్బన్ధః, స్వతతశ్చానాదితయా నువర్తమానా జ్ఞానస్యానాదిత్వా త్తదాయత్త సంసారస్యాప్యనాదిత్వముచ్యతే, యది జీవో నిఖిలం కర్మ పరమాత్మ సఙ్కల్పాయత్తం మన్వాన స్తమనవరతం భజేత్తర్హి సఏవాస్మాత్సంసారాన్ముక్తో భవతీతి జ్ఞేయమ్. తస్మాజ్జీవబుద్ధ్యా తత్ప్రయత్నాయత్త కర్మవాసనాపేక్షీ పునఃపున స్తమీశ్వరః కర్మ కారయన్ తదనుగుణ ఫలంచ భోజయతీత్య ధ్యవసీయతే, †కుతఃపున రిదమవగమ్యతే? విహిత ప్రతిషిద్ధానాం వైయర్థ్యాదిభ్యః- [భావేనిష్ఠా,] యథోక్తరీత్యేశ్వరస్య జీవ కర్మాపేక్షత్వ మభ్యుపగమ్య తత్ఫల ప్రదత్వాభ్యుపగమేహి 'అహరహ స్సన్ధ్యా ముపాసీత- జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత- మయోదితేష్వవహితస్స్వధర్మేషుమదాశ్రయః। వర్ణాశ్రమకులాచార మకామాత్మా సమాచరేత్ ॥ అకామస్సర్వకామోవా మోక్షకామఉదారధీః। తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేతపురుషం పరమ్ - తస్మాద్బ్రాహ్మణాయనాపగురేత- ననిహన్యాన్నలోహితంకుర్యా' దిత్యేవం జాతీయకానాంవిధినిషేధ వాక్యానా మవైయర్థ్యం సమ్భవతి, ఈశ్వరస్య యథోక్తరీత్యా జీవప్రయత్నకృత

వా స్సంసారేముహ్యన్తీతి వాక్యశేషః, స్మృతిపద యోజనాతు స్పష్టైవ, పరమాత్మన స్స్వస్వదేహాద్యర్థనిర్మాతృత్వంమాయయా స్తత్సఙ్కల్పాత్మకత్వం చాన న్తరాధ్యాయేసన్వ్యపదేవక్ష్యతే, జనన మరణాత్మక సంసారస్యాపి జైవానాద్యజ్ఞాన మూలత్వాదనాదిత్వ మిత్యాహ- స్వ(తతశ్చే) తి. ... ...

† జీవేభ్యః ఫలదానార్థం పరమాత్మనః కర్మ సాపేక్షత్వే విధి ప్రతిషేధ శాస్త్ర ప్రామాణ్యాన్యథా నుపపత్తింప్రమాణయతి- (కుతఃపున) రిత్యాదినా- [భావేధాత్వర్థే నిష్ఠాక్తప్రత్యయః, క్తక్తవతూనిష్ఠేతి సంజ్ఞాకరణాత్] పరమాత్మనో జీవ కర్మ నిరపే

కర్మానపేక్షత్వేన స్వాతన్త్ర్యేణ ఫల ప్రదత్వాభ్యుపగమేతు విహిత ప్రతిషిద్ధయోర్వైయర్థ్యమేవ ప్రసజ్యేత, ? అవిగ్రహణేన జీవానామకృతాభ్యాగమ కృత విప్రణాశదోష ప్రసక్తిం ద్యోతయతి. * తస్మాత్ అనాదితయా నువర్తమానా జ్ఞానతిరోహితస్వరూపః ఈశ్వరవశాత్ ప్రకృతి సమ్బన్ధద్వారా క్రియమాణం కర్మ జీవస్యాయత్తం మన్యతే, తదపేక్షస్సన్నేవేశ్వరస్తత్ఫలం దదాతి, అతోఽస్య న వైషమ్యాదికమ్, అత ఏవ న విహిత ప్రతిషిద్ధ వైయర్థ్యమితి స్థితమ్.

౯॥ పరాయత్తాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—*{ ౪౨॥ సూ॥ అంశో నానావ్యపదేశాదన్యథా చాపి దాశకితవాదిత్వమధీయత ఏకే }*—

§ జీవేశ్వరయోరుదిత కర్తృకారయితృ భావేనోపకార్యోపకారకభావో దర్శితః_ స చేహ భేదేన మిథస్సమ్బద్ధయోరేవ లోకే దృష్టః, ¶ యథా స్వస్వామినోః, † తతశ్చ జీవేశ్వరయోః స్వస్వామి

క్షత్వే విధ్యాది శాస్త్రాణాం వైయర్థ్యమాహ- (ఈశ్వరస్యే)తి- సాత్రేణాదిపదేన యథోక్తా కృతాభ్యాగమ దోషశ్చ నిరస్త ఇత్యాహ- ?(అవిగ్రహణేనే) తి-అధికరణ ముపసంహరతి-*(తస్మా)దితి.

§ నిత్యశ్చేతనోఽణుశ్చైతన్య స్వరూపః కర్తా పరమాత్మ పరతన్త్రశ్చ జీవో భవతీత్యుక్తమ్, తత్పూర్వాధికరణే జీవాత్మ పరమాత్మనోః కర్తృకారయితృ భావేన దర్శితోపకార్యోపకారక భావస్తయోస్సమ్బన్ధమపేక్ష్యమాణస్తత్సమ్బన్ధానిశ్చయాత్ కథం సిధ్యేత్? ఇత్యాక్షేప సఙ్గతి మస్య పూర్వాధికరణేన సహ ద్యోతయితుం వృత్త మనుకీర్తయతి- (జీవేశ్వరయో) రితి - ఉపకార్యోపకారక భావస్య తత్సమ్బన్ధాపేక్షత్వే దృష్టాన్త మాహ- ¶(యథే)తి- విపమాదికమాహ- †(తతశ్చే) తి- యథోక్తోపకార్యోపకారకభావాపేక్షిత జీవేశ్వర సమ్బన్ధావశ్యకత్వ విషయే దృష్టాన్త దర్శనాదిత్య

నోరివో పకార్యోపకారక భావ ప్రయోజకాంశాంశి భావ లక్షణ స్సమ్బన్ధోభ్యుపగమ్యతే। ఆహోస్విత్ ఘటతన్త్వోరివోపకార్యోపకారకభావా ప్రయోజక తాదాత్మ్యలక్షణ సమ్బన్ధోభ్యుపగమ్యతే।

ర్థః, "తత్త్వమసీ" త్యాది శ్రుతిభ్యో జీవేశ్వరయో రభేదా వగమేన తాదాత్మ్య లక్షణ సమ్బన్ధ సద్భావాత్తయోరుపకార్యోపకారక భావో నఘటత ఇతి భావేన పూర్వపక్షయతి-ఘటతన్త్వో రివే) తి- 'సోన్వేష్టవ్యస్సవిజిజ్ఞాసితవ్యః- సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ సఖాయా యదృచ్ఛయాకృత నీడౌచవృక్షే। ఏకస్తయోః ఖాదతి పిప్పలాన్న మన్యోనిరన్నోపి బలేన భూయాన్- ఆత్మాన మన్యంచ సవేద విద్వానపిప్పలాదోనతు పిప్పలాదః- ద్వాసుపర్ణాసయుజాసఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే। తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి- పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచ మత్వా జుష్టస్తతస్తే నామృతత్వమేతి' తేన- పరమాత్మనా, జుష్టః- ప్రీతి విషయీకృతస్సన్, 'అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య పురుషస్యాత్మవేదనమ్। స్వతోనసమ్భవేన్న్యస్య స్వతోజ్ఞోజ్ఞానదోభవేత్-తస్మాద్వాఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాత్-అన్యోన్తరఆత్మానన్దమయః-ఏషహ్యేవానన్దయాతి-జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ। నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకోబహూనాం యోవిదధాతికామాన్ - యఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోన్తరోయమాత్మానవేదయస్యాత్మాశరీరంయఆత్మానమన్తరోయమయతి-ఏకస్యైవమమాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే। బన్ధోస్యావిద్యయానాదిర్విద్యయాచ తథేతరః' ఇత్యాది శ్రుతీనామ్ 'ద్వావిమౌ పురుషౌలోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవచ। క్షరస్సర్వాణిభూతాని కూటస్థోక్షరఉచ్యతే॥ ఉత్తమఃపురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః। యోలోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః॥ యస్మాత్క్షరమతీతోహమక్షరాదపిచోత్తమః। అతోస్మిలోకే వేదేచ ప్రథితః పురుషోత్త

ఇత్యస్యాం విచికిత్సాయా ముత్పన్నాయాం పటతన్త్వోరివ జీవేశ్వరయోరభేదావ్యాప్యగమాత్తాదాత్మ్యలక్షణ సమ్బన్ధగప్రాప్తిరితీత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః, జీవః పరమాత్మనస్త్వేన తదంశో భవితు మ

మః ॥ దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా । మామేవ యే ప్రపద్యన్తే మాయామేతాం తరన్తి తే ॥ సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ । అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః ॥' ఇత్యాది స్మృతీనాంచ జీవేశ్వరయోస్స్వాభావికభేద పరత్వస్య, జీవో బ్రహ్మభిన్నః బ్రహ్మనియామ్యత్వాత్; భృత్యవత్, ఇత్యాద్యనుమానాదిభిరనుగృహీతత్వా ద్విశిష్టవస్త్వేకదేశస్య విశేష్యాంశత్వ నియమాజ్జీవ లక్షణ శరీర విశిష్టస్య పరమాత్మనో విశేషణీభూతో జీవ స్తదంశ ఇతి జీవాత్మపరమాత్మనోరంశాంశిభావ లక్షణ సమ్బన్ధాధ్యవసాయా దుపకార్యోపకారక భావస్సంసిద్ధ ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమ) ఇత్యాదినా ॥ నచ తత్త్వమసి నాన్యోతోస్తి ద్రష్టా, తత్కేన (కం పశ్యే ' త్యాది శ్రుతిభిః జీవేశ్వరయో రభేదావగమాత్తాదాత్మ్యసమ్బన్ధ ఏవ తయోస్సిద్ధ్యతీతి వాచ్యమ్, తత్త్వమస్యాది వాక్యానా ముపాస్య లక్షణాధ్యాయే విస్తృతత్వేనేహ వివక్ష్యమాణత్వాచ్చ ' పురోహితోయం రాజాసంవృత్త' ఇతివత్; తత్తత్సమ్బన్ధ ముపజీవ్య తత్త్వం పదాదీనాం సామానాధికరణ్య మాత్ర ముపదిశద్భిస్తై ర్వాక్యై ర్జీవేశ్వరయోరభేదావగమేన తయోర్యథోక్తాంశాంశి భావ ఏవ హ్యవసీయతే, యద్యపి స్వాభావిక నియామ్యనియన్తృత్వ కిఞ్చిజ్జ్ఞత్వ సర్వజ్ఞత్వ బహుత్వైకత్వాది విరుద్ధధర్మవత్త్వాజ్జీవేశ్వరయో రజ్ఞాత్వా భ్రమాత్తయో రభేదవాదిన ఏవమాహుః. జీవో బ్రహ్మాభిన్నః, చేతనత్వాత్; బ్రహ్మవదిత్యాద్యనుమానం తయోరభేదగమకమితి, తథా పి [illegible] జీవో బ్రహ్మభిన్నః బ్రహ్మనియామ్యత్వాత్, ప్ర

హూణి, కుతః పునరిదమధ్యవసీయతే? నానా వ్యపదేశాత్ - జీవే శ్వరయోర్భేద వ్యపదేశాత్, *తథాహి ‘జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ- నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానా మేకో బహూనాం యోవి దధాతి కామాన్- సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ సఖాయౌ యదృచ్ఛయా కృతనీడౌచ వృక్షే - యఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనో౽న్తరోయ మాత్మాన వేదయస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్త ర్యామ్యమృత’ ఇత్యేవం జాతీయకా శ్రుతయో జీవేశ్వరయోర్నైస ర్గికం భేదం వ్యపదిశన్తి, ¶ నను చాయం నానావ్యపదేశఃప్రపా మధ్యగతానా మివ తయోర్భేద మవగమయతి, నైతావతాతయో రంశాంశి భావస్సేత్స్యతీత్యాశఙ్క్య హేత్వన్తరంచ పఠతి- (అన్య థాచాపీ) తి- నహి నానా వ్యపదేశ మాత్రాదేవ జీవేశ్వర యో

కృతివదితి ప్రత్యనుమానేన సత్ప్రతిపక్షితమ్, కించ తత్రపక్షతావ చ్ఛేదకహేత్వోః జీవత్వ చేతనత్వయో స్తన్మతే మిథ్యాత్వాదాశ్ర యాద్యసిద్ధిః, యద్యేతయోః పక్షతావచ్ఛేదక హేత్వోః ర్వ్యావహా రిక సత్యతాభ్యుపగమ్యత ఇత్యుచ్యతే, తదా తయోరభేదో౽పి వ్యా వహారికో౽భ్యుపగన్తవ్యస్స్యాత్, తతశ్చ తయోఃపారమార్థిక ఏవ భేదస్సిద్ధః, కించ తత్ర సపక్షస్య నిర్విశేష తయా విపక్షస్యాచేతన తయాచ సపక్షాది వ్యావృత్తత్వా ద్ధేతో రసాధారణత్వంచ ద్రష్ట వ్యమ్, తస్మా జ్జీవేశ్వరయో ర్వాస్తవ భేదాధ్యవసాయాత్ప్రి త్యాంశాంశిభావ లక్షణ సమ్బన్ధ నిబన్ధనోపకార్యోపకారక భావ స్సి ద్ధఇతి ధ్యేయమ్, ప్రథమ హేతుం వ్యాచష్టే- (జీవేశ్వరయో) రితి-

*అనయోః భేద వ్యపదేశమేవోపపాదయతి- (తథాహీ)త్యాదినా.

¶ అనేనతయో రంశాంశిభావరూపసమ్బన్ధానవగమాతదవగమకం తయోరౌపచారికాభేద వ్యపదేశాత్మక ముత్తర హేతు మవతార యతి - (ననుచే) తి.

... ...

రంశాంశిభావః ప్రతిపద్యతే, అపిత్వ నానా వ్యపదేశాచ్చ; 'స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో' ఇతి జీవేశ్వరయోశ్శరీరశరీరిభావాద్యభిప్రాయేణాభేదోపచారాదపి తయోరంశాంశిభావః ప్రతిపద్యతే, తథా చైకే శాఖినః- ఆథర్వణికాః, బ్రహ్మసూక్తే దాశకితవాదీనాం బ్రహ్మభావమధీయతే, "బ్రహ్మదాశా బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మేమే కితవా" ఇత్యాదినా, § దాశాః- యఏతే కైవర్తాః, ఏతేషు దాసాః- స్వామ్యర్థే స్వాత్మానముపక్షపయన్తి, ఏతే కితవాః - ద్యూతకృతః, తే సర్వేపి బ్రహ్మేతి యోజనా, ¶ ఏతదుక్తం భవతి, యథా దాసస్య స్వామినో రాజ్ఞ శ్శరీరాపత్యామాత్యభృత్యాదిష్వత్యన్తమధిమానాస్పదత్వలక్షణేన స్వత్వేన అంశో భవత్యేవం జీవ ఈశ్వరస్యాంశో భవతీతి, అత ఏవ "స్వస్వామిభావో ద్వివయోర్యత్ర తహ్యేతే సా విధికృత్యయోగః - అహం త్వకామస్తవ షఫలత్వాస్త్వం చ స్వామ్యనపాశ్రయ" ఇత్యాద్యామ్నాయో జీవేశ్వరయోస్స్వస్వా

ప్రపా- తత్కోపక దానాదినా పాంథాది శ్రమాపనోదన స్థలవిశేషః, శరీర శరీరిభావాద్యభిప్రాయేణేత్యత్ర ఆదినా జీవస్య ఈశ్వరాభేదోపచార హేతుభూత స్తయోరుపాసకోపాస్యభావ లక్షణ సమ్బన్ధో వివక్షితః. ... ...

§ ఏతచ్చాగ్రే వక్ష్యతి, తథా చైక ఇతి శ్రుతేస్తాత్పర్యం పశ్చాద్దర్శయిష్యన్ తత్పదాని యోజయతి- (దాశా) ఇతి.

¶ పరమాత్మనో నిరవయవత్వేన ముఖ్యాంశాసిద్ధే 'రేకవస్త్వేకదేశ స్తద్వస్త్వంశ' ఇతి న్యాయానుసారేణ జీవస్య పరమాత్మాంశత్వం దుర్వచమ్, అతో విశిష్టవస్త్వేకదేశో విశేషాంశ ఇతి న్యాయ మనుసృత్య పరమాత్మ శరీరత్వేన తద్విశేషణీభూతస్య జీవస్య తదంశత్వం సువచ మితి సూత్రకారాభిప్రాయం దర్శయతి- (ఏతదుక్తం భవతి) ఇత్యాదినా- [illegible]స్తాత్తే శరీరం [illegible]స్యతి -

మి భావలక్షణసమ్బన్ధ మేవాంశాంశిభావమవగమయతి, §నచదృష్టా న్తే స్వస్వామినో రత్యన్తం వ్యవధానేన దార్ష్టాన్తికయో రంశాంశినో రపి వ్యవధాన మాపాద్యతయో ర్వ్యాప్యవ్యాపక భావో నివారయితుం శక్యత ఇతి వాచ్యమ్, దృష్టాన్త దార్ష్టాన్తికయో స్సర్వధర్మసామ్యానుపపత్తేః; తయో ర్వ్యాప్యవ్యాపకభావస్యాసకృదావర్తితత్వాచ్చ, †అత స్సుష్ఠూక్తం స్వామిత్వరూప సమ్బన్ధవతో ఽనవరత ముపకారిణః ఈశ్వరస్య స్వత్వ సమ్బన్ధవాన్ జీవోంశ ఇతి, * అపిచాత్ర దాశాదీనాం పర బ్రహ్మణా న్తర్బహిర్వ్యాప్తత్వేన తచ్ఛరీరత్వేన తన్నియామ్యత్వేన తదనుగ్రహాయత్త శరీరాదిమత్త్వేనచ పర బ్రహ్మణా సమ్బద్ధత్వాద్దాశాది శబ్దానాం బ్రహ్మశబ్దేన సామానాధికరణ్య ముపపద్యతే, యతో వాయువత్సయోః కించిత్సమ్బన్ధ ముపజీవ్య 'వాయవస్థో పాయవస్థే' తి వాయువత్సశబ్దయో స్సామానాధికరణ్య మామ్నాయతే, మన్త్రస్యత్వయమర్థః, హే వత్సాః- యూయం వాయవస్థ- వాయుదేవతాకా న్తరిక్ష దేవత్యాస్థ, ఉపాయవస్థ- అన్తరిక్షలక్షణ దేవతానుగ్రహేణ సాయాహ్నే యజమానస్య సమీప మాగన్తారో భవథేతి, ¶ అయమేవార్థో బ్రాహ్మణేన స్పష్టీకృతః 'వాయవస్థేత్యాహ వాయుర్వా అన్తరిక్ష స్యాధ్యక్షాః- అన్తరిక్ష దేవత్యాః ఖలు వై పశవః- వాయవ ఏవైనాన్ పరిదదాతి- ప్రవా ఏనానేతదా కరోతీ' తి. అధ్యక్షా ఇతి వచన వ్యత్యయశ్ఛాన్దసః, మన్త్ర వినియోగస్తూచ్యతే, ప్రతి పద్ది

§(నచే)త్యాదినా- †జీవస్య పరమాత్మాంశత్వలక్షణసిద్ధిరేతదధికరణఫలమితి సూచయతి- (అతస్సుష్ఠూక్త) మితి- *సూత్రకారోదాహృత శ్రుతేస్తాత్పర్యం శ్రుత్యన్తరదృష్టాన్తేన స్పష్టయతి- (అపిచే) త్యాదినా- ¶కించిత్సమ్బన్ధవశా దభేదోపచార ప్రవృత్తింశ్రుతేర్దర్శయితుం బ్రాహ్మణముదాహృత్య మన్త్ర వినియోగమాహ- (అయమేవార్థ)

నేన శేషేష్ట్వా ఇన్ద్రాయ సాన్నాయ్యాఖ్యం దధిహోతుం సోమయాజినా
దర్శదిన రాత్రౌ సాన్నాయ్యం సన్నేయం, తదర్థం తస్మిన్ దినే
ప్రాతరగ్నిహోత్ర దోహనానన్తరం స్వమాతృభ్యో వత్సా అపాక
రణీయాః, తదపాకరణం 'ఇషే త్వే'తి మన్త్రేణ సన్నద్ధయా 'ఊ
ర్జే త్వే'తి మన్త్రేణాసన్నద్ధయా ఆచ్ఛిన్నయా పలాశశాఖయా క
ర్తవ్యమ్, తాదృశవత్సాపాకరణ శేషోయం 'వాయవస్థ ఉపాయ
వస్థే'తి మన్త్రః, * అత్రవాయ్వధిష్ఠితాన్తరిక్షదేవత్యానాం వ
త్సానాం వాయుపరమ్పరా సమ్బన్ధముపజీవ్య వత్సవాచిన స్త్రిదో వా
యుశబ్దేన సామానాధికరణ్య నిర్దేశ ఉపలభ్యతే, ఏవం సతి సా
క్షాత్పరబ్రహ్మ స్త్రైర్బహిర్వ్యష్ట్యాది సమ్బన్ధవతాం దాశాదీనాం
బ్రహ్మశబ్దేన నిర్దేశస్సుతరా ముపపద్యత ఏవ, యతశ్శ్రుతినామ
యం సమ్బన్ధ మాత్ర ముపజీవ్యాన్యశబ్దేనాన్యనిర్దేశో నైసర్గికో
బహుషు ప్రదేశేషూపలభ్యతే, తథాహి ఇధ్మప్రోక్షణ మన్త్రే ఇ
ధ్మస్య కృష్ణమృగవాచకేన కృష్ణశబ్దేనాభిధానం శ్రూయతే, సచమ
న్త్రః 'కృష్ణోస్యాఖరేష్ఠోగ్నయే త్వా స్వాహే' త్యేవం రూపః, అ
స్యాయమర్థః, హేఇధ్మ! త్వమ్ - ఆఖరేష్ఠః - వృక్షేస్థితః, అత
స్త్వమ్, కృష్ణోసి- కృష్ణమృగరూపంకృత్వా వనస్పతౌ ప్రవిష్టస్యా
గ్నే రాశ్రయత్వేన దీపకత్వేనచ ప్రియతమత్వాత్కృష్ణనామాసి,
తస్మాత్త్వామగ్నయే హోతుం స్వాహా- ప్రోక్షామీతి. ఏతచ్చ బ్రా
హ్మణేన స్పష్టీకృతమ్ 'అగ్నిర్దేవేభ్యో నిలాయత - కృష్ణోరూపం
కృత్వా వనస్పతౌ ప్రావిశత్ - కృష్ణోస్యాఖరేష్ఠోగ్నయే త్వా స్వా
హేత్యాహ - అగ్నయ ఏవైనం జుష్టం కరోతీ'తి. ఏవం "వైష్ణవం
వామన మాలభేత స్పర్ధమానో విష్ణురేవ భూత్వేమాంల్లోకాన

ఇత్యాదినా- దృష్టాన్తార్థం వామ్యాన్త్రిక్రేణగమయతి- *(అత్రవా
య్వధిష్ఠితే)తి- ఏవం స్వభావతో భిన్నవస్తునో న్యశబ్దేన సమ్బన్ధ

ఖిజయతీ'త్యత్ర విష్ణుయజన సమ్బన్ధేనైవ యజమానే విష్ణుశబ్దనిర్దే
శ శ్శూ ్రయతె, "ఏవందేవాసురా స్సంయత్తాఆసన్-తేదేవా బిభ్య
తోఽగ్నిం ప్రావిశన్ తస్మాదాహురగ్ని స్సర్వా దేవతాఇతీ" తి. ఆ
దిత్యోయూపః - యజమానఃపశుః - యజమానఃప్రస్తరమ్- యజ
మాన ఆహవనీయ" ఇత్యాదిషు తత్తత్సమ్బన్ధవశా దాగ్న్యాది శ
బ్దానాం సర్వదేవతాదిశబ్ద నిర్దేశ ఉపపాదనీయః, తథైవ 'సర్వం
ఖల్విదం బ్రహ్మ - ఆత్మైవ తదిదం విశ్వమ్ - ఇదంహి విశ్వం భగ
వాన్- విజ్ఞానమేక మరుథైవ విభాతి- బ్రహ్మైవభాతిసదసచ్చతయోః
పరంయత్ - బ్రహ్మవనం బ్రహ్మసవృక్షఆసీ" దిత్యాది వాక్యేషుబ్ర
హ్మాదిశబ్దో బ్రహ్మజన్యత్వాది సమ్బన్ధయుక్తేషు జగదాదిషు ప్రయు
జ్యతె,ఏతేన"క్షేత్రజ్ఞంచాపి మాంవిద్ధి"తిస్మృతిర్జీవేశ్వరయో రభే
దోపచారపరేతివ్యాఖ్యాతా. ఏవమ్'తత్త్వమసి-అహంబ్రహ్మాస్మీ' త్యా
దా విశేషతో భగవదుపాసనాది లక్షణ సమ్బన్ధ సద్భావాజ్జీవస్యస
తశ్శ్వేతకేతోఃపరబ్రహ్మ వాచక తచ్ఛబ్దాది నిర్దేశో నవిరుధ్యతే,
నచ 'అథయోన్యాం దేవతా ముపాస్తే అన్యోసావన్యోహ మస్మీతి
నసవేదే'త్యాదా భగవదుపాసన కాలే ఉపాసకస్యో పాస్యేన ప
రమాత్మనా సాకమభేదోను సన్ధేయతయా శ్రూయతఇతివాచ్యమ్,
తత్రైవంహి పౌర్వాపర్య పర్యాలోచనయాఽర్థోఽధ్యవసీయతె,
అన్యః - ఉపాస్యాత్పరమాత్మనో ర్థాన్తరతయావసితోయ ఉపాస
కః, స్వస్మాదన్యామేవసతీం పరమాత్మ లక్షణాందేవతామన్యో మది
తర వత్ప్రతీయమానో సౌ పరమాత్మాహ మేవాస్మీ త్యుపాస్తే,

ముప జీవాభేదోపచారాయ ప్రవృత్తాశ్శ్రుతీ రుపపాదయతి- (త
థాహీ)త్యాదినా (తచ్ఛబ్దాదినిర్దేశోనవిరుధ్యత)ఇత్యన్తేన- ఇతఊ
ర్ధ్వమౌపచారికాభేదపరాణి 'సర్వంతంపరాదా' దిత్యాది వాక్యా

న స వేద- స తు పరమాత్మానం నోపాస్తే, కింతు తం సర్వేశ్వరం భగవంత మవజానాత్యేవేతి. ¶నన్వైవమపి 'సర్వం తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనో వేద' ఇతి యం శ్రుతిరుపాస్యాత్పరమాత్మనోఽన్యత్సర్వం ప్రతిషేధతి, తస్మాదుపాస్యోపాసకయో రభేదస్సిద్ధ్యతీతి శంకనీయమ్, తస్యామపి శ్రుతావతయో రభేదగన్ధాభావాత్, తథాహి యస్తావదుపాసక ఆత్మనోఽన్యత్ర వేద- ఆత్మన ఇతి ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ, ఉపాస్యం పరమాత్మానం విహాయ తదన్యత్ర శబ్దాదివిషయమేవ సజ్జతే, తమ్ - తథావిధవిషయ విషక్తమ్, సర్వమ్ - తథావిధ విషయజాతమ్, అత్ర పరాదాత్- భగవదుపాసనతః భ్రంశయేత్ - భ్రంశయేదిత్యర్థః, †తథాచ శ్రుతిః "యావన్న కాయరథమాత్మ వశోపకల్ప్య ధత్తే గరిష్ఠ చరణార్చన యానిశాతమ్ । జ్ఞానాసి మచ్యుతబలో దధదస్తశత్రుః స్వానన్దతుష్ట ఉపశాన్తమదం విజహ్యాత్ ॥ నోచేత్ప్రమత్తమసదిన్ద్రియ వాజిసూతా నీత్వోత్పథం విషయదస్యుషు నిక్షిపన్తి । తేదస్యవస్సహయసూతమమున్తమోన్ధే సంసారకూప ఉరుమృత్యుభయే క్షిపన్తి" ఇతి. అతస్సర్వం సమఞ్జసమ్.

ఇతశ్చ పునః కుతోఽంశత్వావగమః?

—* ౪౩ ॥ సూ ॥ మన్త్రవర్ణాత్ *—

"స్వకృతపురేష్వమీష్వబహిరన్తరసంవరణం తవ పురుషం వదన్త్యఖిలశక్తిధృతోంఽశకృతమ్ । ఇతి నృగతిం వివిచ్య కవయో నిగమావపనం భవత ఉపాసతేఽఙ్ఘ్రిమభవం భువి విశ్వసితా" ఇత్యయం మన్త్రవర్ణో జీవానాం సాక్షాదేవ పరమాత్మాంశభావమవగమయతి, తస్మాదంశత్వావగమః. ... ... *

న్యాదాయాభేద నరాభిధానకార్యత్వాహ-¶(నన్వైవమపి) ఇ- ఇత) సర్వమితి వాక్యం వ్యాచష్టే- (యస్తావ) దితి- †[illegible] ద్భిరపి ఉపోద్బలయితుం ప్రమాణయతి- (తథాచ శ్రుతి)

—* ౪౪ ॥ సూ ॥ అపిస్మర్యతే *—

అపిచ జీవానాం పరమాత్మాంశభావో భగవద్గీతాసు స్పష్టతయా స్మర్యతే, 'మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతన' ఇతి. *తస్మాదప్యంశత్వావగమః. ... ...

నను జీవస్యేశ్వర శరీరతయా తదంశత్వాభ్యుపగమేన తస్మిన్నంశభూతే జీవే సుఖదుఃఖాదిభిరర్ద్యమానే ఽశినఈశ్వరస్యాపి తద్దోషః ప్రసజ్యేత, తతశ్చ కృతం జీవస్యేశ్వరాంశత్వోపపాదనేనే త్యత ఉత్తరం ప్రవోచతి, ...

—* ౪౫ ॥ సూ ॥ †ప్రకాశాదివత్తు నైవంపరః *—

తుశబ్దశ్శఙ్కాపనుత్త్యర్థః, యథాఅంశో జీవస్సంసారదుఃఖాదిక మనుభవతి నైవం పరోంశీ ఈశ్వరోఽనుభవతీతి ప్రతిజానీమః. తథాహి జీవోహ్యనాది సంసారవశాచ్ఛరీరే ఆత్మభావం ప్రతిపద్యమాన స్తత్కృతయా గర్భ జన్మజరామరణాది దుఃఖపరమ్పరయా ముహురర్ద్యమాన స్తత్సఙ్గవశా దీశ్వరముపాసిత్వా దుఃఖ పరమ్పరాం ప్రహాయానవరతానన్దమయం మోక్షంప్రాప్నోతి, తథాసతీశ్వరే అపారమహిమ్న్యకర్మవశ్యే జీవదుఃఖాదికం కథ మాపాదయితుం శక్యతే, అతస్సుష్ఠ్వోదిత మంశో జీవఇతి. ప్రకాశాదివదితి జీవేశ్వరయో రంశాంశి భావోపపాదనే ప్యంశగత దోషోంశినం నస్పృశతీత్యత్ర నిదర్శనోపన్యాసః, యథాప్రకాశః- సౌర్యో మయూఖః, తదంశభూత శుద్ధాశుద్ధ దేశైస్సమ్పృచ్యమానోపి తదంశిని దివిష్ఠేసూర్యే శుద్ధాశుద్ధదేశ సమ్పర్కదోషో నప్రసజ్యతే, ఆది

---

* స్వాభావిక భేద సిద్ధ్యా జీవేశ్వరయో రంశాంశిభావే సిద్ధే సర్వం శ్రుత్యాదివాక్య జాతముజ్జీవితమితి భావః.

† సూత్రోక్త ప్రకాశ దృష్టాన్తస్య విషయం దర్శయన్ వివృణోతి- (ప్రకాశే) తి. ... ...

శబ్దేన శరీర శరీరిణౌ నిదర్శయతి, యథా హ్యయం పాంచభౌతికః పరిదృశ్యమానో విశేషణత్వేన జీవాంశభూతో దేహస్స్థౌల్యకార్శ్యకార్కశ్య కౌమార్యాది ధర్మాననాపద్యమానోఽపి విశేష్యత్వేనాంశిభూతే జీవే స్థౌల్యాది ధర్మాన్న ప్రసజ్యన్తే, ఏవం పరమాత్మవిశేషణతయా తచ్ఛరీరతయా చ తదంశభూతో జీవోఽనాదికర్మవాసనయా అనివార్యయాఽనవరతం సుఖదుఃఖాదిక మనుభవన్నపి తద్విశేష్యతయా తచ్ఛరీరతయా చాంశిభూతే సకల కర్మానవశ్యే పరమాత్మని తద్దుఃఖాదికం న ప్రసజ్యతే,* తతశ్చ విశిష్టస్యైకదేశస్య విశేషణస్య విశిష్టవస్త్వంశత్వనియమా చ్ఛరీరత్వేన పరమాత్మవిశేషణభూతస్య జీవస్య తచ్ఛరీరక పరమాత్మాంశత్వమభ్యుపగమ్యత ఇత్యభిప్రాయః,¶ అతస్సర్వమనవద్యమ్. ... ...

—* ౪౬॥ సూ॥ స్మరన్తిచ *—

అగ్నేః ప్రకాశాదేరివ జీవస్యేశ్వరాంశత్వం స్మరన్తి పరాశర వ్యాసాదయః ' ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా । పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేద మఖిలం జగత్ ॥ యత్కించిత్సృజ్యతే యేన సత్వజాతేన వైద్విజ । తస్య సృజ్యస్య సమ్భూతౌ తత్సర్వం వై హరేస్తనుః ॥ తత్రాయః పరమాత్మా హి స నిత్యో నిర్గుణస్స్మృతః । న లిప్యతే ఫలైశ్చాపి పద్మపత్రమివామ్భసా ॥ కర్మాత్మా త్వపరో యోఽసౌ బన్ధమోక్షైః స యుజ్యతే । స సప్తదశకేనాపి రాశినా యుజ్యతే పునః ' రితి. నిర్గుణః - ప్రాకృతగుణరహిత ఇత్యర్థః- సప్తదశకేన, స

---

* సూత్రార్థ విశదీకరణాయ ప్రాగుక్తాభిప్రాయం ప్రదర్శయతి- (తతశ్చే) తి. ...

¶ అనవద్య మిత్యనేన జీవేశ్వరైక్యపక్షే బ్రహ్మణో నిర్విశేషత్వేన తద్వ్యతిరిక్త వస్త్వభావాత్ జీవస్య [illegible] శాస్త్రాణామ కల్పనం పరిహృతమ్. ... *

స్త్రదశ సఙ్ఖ్యాకేన, రాశినా- తత్వ సంఘాతేన దేహేన, చ శబ్దా
దామ్నాయాన్తరంచ సూచయతి, తథాచామ్నాతమ్ ‘ ఏకస్యైవ
మమాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే । బన్ధోస్యావిద్యయానాది ర్విద్య
యాచ తథేతర ’ఇతి. *అత్రాచార్యాణా మయమాశయః “ యఏ
వమవ్యాకృత శక్త్యదన్వతః పరస్యా సాక్షాత్పరమాత్మనో హరేః -
పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావకీజ్ఞాన బల క్రియాచే ”
త్యాది శ్రుతిభిర్భగవతో బహ్వ్యశ్శక్తయః ప్రతిపాద్యన్తే, తాస్తుర
మాదిరూపా స్సుదర్శనాది రూపాః కౌస్తుభరూపా విష్వక్సేనా
దిరూపా మాయాది రూపాః ప్రకృతిరూపాః, అన్యాశ్చ భగవతి
బహ్వ్యశ్శక్తయో వాచామగోచరాస్సన్తి శతశ స్సహస్రశః, తత్ర
కౌస్తుభ శబ్ద వ్యపదిష్టాశ్శక్తయస్తు జ్యోతిస్స్వరూపా అసఙ్ఖ్యాతా
జీవా ఇత్యవగన్తవ్యమ్, తఅనాదితయాఽనువర్తమానాజ్ఞానతిరోహి
త స్వరూపాస్సన్తో మాయారూపాభిః ప్రకృతి రూపాభిశ్చ బాధ్య
న్తే, తత్ర యేతు తాభ్యో భీతాస్సన్తో భగవన్తం శరణం వ్రజన్తి
తాంస్తు సర్వ స్వతన్త్రస్సర్వశక్త్యవనాన్వాన్ సర్వస్వామీభగవాన్
శ్రీనారాయణ స్స్వభక్తిం ప్రదాయతాభ్యో మోచయిత్వావ్యాకు
తశ్చిద్భయే స్వసమీప ఏవ నివాసయిత్వా సదా ఽఽనన్దయతి, య
థావా దుష్టై ర్బలిష్ఠై స్స్వపుత్రై ర్వ్యథితాన్ దుర్బలాన్సా
ధూన్ స్వస్యైవ పుత్రాన్ బహుపుత్రో నృపోహితోపదేశేన బలిష్ఠే
భ్యో మోచయిత్వా తద్భయరహితే స్వసమీపే నివాసయన్ సదా
సన్తోషయతి తద్వదితి, ఏతదేవాభిప్రేత్య జీవస్యపరమాత్మాంశభా
వః ప్రోచ్యతే. ... ...

౧౦॥ అంశాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౫॥

---

*సూత్రకారాన్తరజ్ఞాభిప్రాయంప్రకాశయతి- (అత్రాచార్యాణా)
మిత్యాదినా. అ॥ ౧౦॥ సూ॥ ౫॥

—*౪౮॥సూ॥ *అనుజ్ఞాపరిహారౌ దేహసమ్బన్ధాజ్జ్యోతిరాదివత్ *—

స్యాదేతత్ అంశిన ఈశ్వరస్యాంశభూతజీవగత సుఖదుఃఖాద్య
ప్రసక్తిరితి బ్రహ్మాంశత్వేన జ్ఞాతృత్వేన చ సర్వేషాం జీవానాము
విశేషే సిద్ధే 'వసన్తే బ్రాహ్మణోఽగ్నీనాదధీత' ఇతి, 'తస్మాచ్ఛూద్రో య
జ్ఞేఽనవక్లృప్త' ఇతి చ కేషాంచిజ్జీవానాం వైదికకర్మానుజ్ఞా కేషాంచిజ్జీవా
నాం తత్పరిహార ఇత్యేతచ్చాయుక్తం, *నేత్యాహ అనుజ్ఞాపరిహారౌ జీవా
నాం నోపపద్యేతే? అపి తూపపద్యేతే ఇత్యుక్తే [illegible] † [illegible]
జ్ఞాతయోరనుజ్ఞాపరిహారయోరుపపత్తిర్ధునా [illegible], 'వసన్తే
బ్రాహ్మణోఽగ్నీనాదధీత గ్రీష్మే రాజన్య ఆదధీత శరది వైశ్య ఆదధీత' ఇతి
బ్రాహ్మణాదీనాం యజ్ఞాభ్యనుజ్ఞా, తస్మాచ్ఛూద్రో యజ్ఞేఽనవక్లృప్త'
ఇతి శూద్రాణాం తత్పరిహారశ్చేత్యుభావుపపన్నౌ స్యాతామ్, కు
తః? దేహసమ్బన్ధాత్ - జీవానాం త్రైవర్ణికాత్రైవర్ణికదే
హసమ్బన్ధనిబన్ధనా హ్యనుజ్ఞాపరిహారావిత్యభిప్రాయః, ¶అనుజ్ఞాప
రిహారౌ - విధినిషేధౌ, జ్యోతిరాదివత్- యథా జ్యోతిషామ్ - అ

---

* పరమాత్మాంశత్వేన జీవానాం తుల్యత్వే కథం తేష్వనుజ్ఞా
పరిహారోపపత్తిరిత్యాక్షేప సఙ్గత్యా పరమాత్మాంశభూతాన్ జీవాన్
విషయీకృత్యానుజ్ఞాపరిహారోపపత్తి నిరూపణాద్విషయవిషయి
భావసఙ్గత్యా చోత్తరాధికరణమారభతే- (అనుజ్ఞాపరిహారా) వితి.

† పరమాత్మాంశత్వేన జీవానాం సాధర్మ్యత్వే తేష్వనుజ్ఞాపరిహా
రావయుక్తావితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే స్వస్వకర్మాయత్తత్రైవర్ణి
కత్వాదినా జీవానాం వైషమ్యస్యాపి సత్త్వాత్తదనురోధేన తేష్వ
నుజ్ఞా పరిహారావుపపద్యేతే ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (ఉపప
ద్యే) త్యాదినా- యథోక్తం పూర్వపక్షం నిరస్యన్ [illegible],

¶ బ్రాహ్మణాదీనామితి శూద్రాణామిత్యత్ర సర్వవిషయే
ష్వనుజ్ఞాపరిహారౌ పదార్థావాహ- (అనుజ్ఞే) తి.

గ్నీనాం మధ్యే, *త్రేతాగ్నిః కర్మణ్యత్వేన పరిగృహ్యతే నేతరోఽగ్ని రామాత్క్రవ్యాద్వా, ప్రత్యుత 'అపాగ్నేఽగ్నిమామాదం జహి నిష్క్రవ్యాదం సేధే'తి మన్త్రేణ సప్రయత్నమామాత్క్రవ్యాచ్చ పరిహ్రియతే, యథా వా శ్రోత్రియాగారాగ్నిః పరిగృహ్యతే నేతరో ఽశుచి దేశస్థః, ఆదిశబ్దేన నిదర్శనాన్తరం దర్శయతి, యథా వా శ్రోత్రియస్యాన్నాదికం పరిగృహ్యతే నేతరస్య, తద్వత్; తస్మాదనుజ్ఞాపరిహారయో ర్నకదాచిదనుపపత్తిః, యత్త్వేకోఽపి పరమాత్మా అవిద్యాప్రత్యుపస్థాపిత నానావిధ దేహసమ్బన్ధాన్నానావిధజీవభావ మాపద్యావతిష్ఠతే, అతోఽనుజ్ఞాపరిహారయో శ్శరీరగోచరత్వేనోపపత్తిరితి తదసారమ్, యతో నిరతిశయైశ్వర్యాది సర్వ సద్గుణమాహాత్మ్యస్య సదావాప్త సమస్తకామః పరమాత్మైవ కస్మాన్మిథ్యాభూతయా అవిద్యయా స్వస్మిన్నానావిధదేహసమ్బన్ధం నిష్పాద్య స్వయం నానావిధ జీవభావమివ ప్రతిపద్య స్వాభిన్నానామేవ తేషాం జీవానామ్ 'వసన్తే బ్రాహ్మణోఽగ్ని మాదధీత - తస్మాచ్ఛా

---

* త్రేతాగ్నిః- గార్హపత్యాదిః, పరిగృహ్యతే- 'సారీభ్యామ్యగ్నీభ్యం గార్హపత్యే జుహోతీ'త్యాది శ్రుత్యా హోమ స్థానత్వేనాభ్యనుజ్ఞాయత ఇత్యర్థః, పరిహార్యమగ్ని మాహ-(నేతర) ఇతి- ఆమ - మగ్నితప్త కపాలేషు శ్రపణార్థ మధిగతచరుపురోడాశాదిక, మత్తీత్యామాత్, తాదృశః కశ్చిదగ్నిః, ఏవం క్రవ్యమ్-మాంసమ్, అహుత వపా హవిరాదికం బలాదత్తీతి క్రవ్యాత్, తాదృశః కశ్చిదగ్నిరస్తీత్యర్థః, వైదికాగ్ని దృష్టాన్త ముక్త్వా లౌకికాగ్ని దృష్టాన్తం చాహ- (యథా) వేతి- అశుచి దేశస్థః - శ్మశాన ప్రదేశస్థః, జీవానా మనుజ్ఞా పరిహార గోచరత్వ లక్షణ సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయితు మాహ- (తస్మా) దితి - పర ప్రక్రియా మనూద్య దృష్టాన్తేన తత్ర దోషానుద్ఘాటయన్ తాం నిరస్యతి- (యత్త్వి) త్యా

ద్రోహయుక్తేన పక్వం త్తః- ఋత్విగ్భ్యాముపేయాత్- నాభిగచ్ఛేత్ శ్రో
యం ప్రాజ్ఞః కపిలాం చిన్త్యత్య మాత్మన' ఇతి, తథా "అగ్నీషో
మీయం పశుం సంజ్ఞపయేత్- నహింస్యాత్సర్వాభూతానీ'తి, తథా
'మిత్రముపసేవితవ్యం శత్రుః పరిహర్తవ్యః', తథా 'యాన్యనవ
ద్యాని కర్మాణి- తాని సేవితవ్యాని- నోఇతరాణి' ఏవం జాతీయ
కావనుజ్ఞా పరిహారావుపపద్యేతే తత్ప్రయుక్త సుకృత దుష్కృత ఫ
లాని సుఖదుఃఖాని స్వస్మిన్నేవ సమ్భవన్తి నాన్యత్ర, యథా
చైత్రస్య కంచుకాద్యాచ్ఛాదితేష్వపి సత్సు కరచరణాదిషు [illegible] ష్వవయ
వేషు తత్రకేషుచి దఙ్గేషు స్రక్చన్దనాదిభి రభిపూజ్యమానేషు కేషు
చిదసితోమర ప్రాసపరిఘాదిభి రభిహన్యమానేషు సత్సు
తత్ప్రయుక్త హర్షవిషాదౌ చైత్రస్యైవ స్యాతాం నతుకంచుకమితీదం
†సార్వజనీనమ్, తద్వత్తత్తన్నానావిధ పుణ్యపాప దేహవిశిష్ట పర
మాత్మస్వరూపభూతేషు జీవేషు సుఖాయమానేషు దుఃఖాయమా
నేషుచ సత్సు తత్సు దుఃఖాదికం తచ్ఛరీరిత్వాత్ పరమాత్మాన మేవ
స్పృశేత్, దేహానాం మిథ్యాత్వేఽపి తన్మతే తద్విషయతయా అ
నుజ్ఞాపరిహారౌ దురుపపాదావితి ధ్యేయమ్.

అపిచ తన్మతే వస్తుతో బ్రహ్మాత్మ్యాజ్జీవానాం మిథః కర్మఫల
భోగవ్యతికరో దుర్వారః, నత్వస్మన్మతే ఈషదప్యేషదోషః ప్రసక్తి
ఇత్యభిప్రేత్యాహ, ...

—* ౪౯ సూ॥ అసన్తతేశ్చావ్యతికరః *—

అస్మన్మతేహి స్వస్వకర్మ వాసనాపరతన్త్ర భిన్నచేష్టత్వా

దినా- †సార్వజనీనమ్- సర్వజనానుభవసిద్ధమ్, పర[illegible] మేవ
పరదోషాన్తరోద్ఘాటనేన నిరసితుం ప్రకృతసూత్ర[illegible] సూత్ర మవ
తారయతి. (అపిచే) తి- అసన్తతేః- అణుత్వాత్, పరిచ్ఛిన్న
త్వా[illegible] [illegible] తే [illegible] [illegible] యూఽతత్

త్ప్రతిశరీరం భిన్నత్వాదణుత్వేన స్వస్వశరీరేషుపరిచ్ఛిన్నవృత్తిత్వా
దతఏవైకదేహస్థస్య జీవస్య దేహాన్తరేష్వసన్తత్వేశ్చ జీవానాం నమి
థఃకర్మఫలభోగ వ్యతికరః ప్రసజ్యతే, వ్యతికరః - సాఙ్కర్యమ్,
§అవిద్యాపరికల్పిత దేహాదిలక్షణోపాధి సమ్బన్ధి బ్రహ్మజీవవాదేతు
జీవానాంవస్తుతో బ్రహ్మత్వేన విభుత్వాదతఏవ త్రైవర్ణిక శరీర
సమ్బద్ధానాం జీవానాం శూద్రాదిసర్వశరీరేషు సన్తతత్వా చ్ఛూ
ద్రాదీనాం త్రైవర్ణికశరీరేషు సన్తతత్వాచ్చ జీవానాంమిథః క
ర్మఫలభోగ వ్యతికరో దుష్పరిహరః, తథైవానుజ్ఞాపరిహారా న
ర్థక్యం చానివార్యమ్. ... ...

దోషోద్ఘాటనేన నిరస్యతి- §(అవిద్యే)త్యాదినా- దేహాదీత్యన్తాది
నా అన్తఃకరణాత్మకోపాధి ప్రతిబిమ్బిత బ్రహ్మజీవవాదేప్యన్తఃకర
ణాత్మకోపాధేర్మిథ్యాత్వేనోక్త వక్ష్యమాణ నిఖిల దోష సద్భా
వేన తన్నిరాసం దర్శయతి, నచ 'రూపంరూపం ప్రతిరూపో బ
భూవ- తదస్య రూపం ప్రతిచక్షణాయ- ఇన్ద్రోమాయాభిః పురురూ
ప ఈయతే- యుక్తాహ్యస్యహరయః శతాదశే' త్యేతద్వాక్యంజీవస్యే
శ్వర ప్రతిబిమ్బతాం ద్యోతయతీతి వాచ్యమ్, తద్వాక్యస్య యుద్ధేప్యే
కైక శత్రుంప్రతి మాయాఖ్య మోహన శక్తివిశేషై రేకైకం రూ
పం స్వయం ధృత్వా యుధ్యత్సహస్ర హయయుక్త రథారూఢ దే
వేన్ద్ర పరత్వాత్; తత్ర రూపం రూపమిత్యస్యాయ మక్షరార్థః,
ప్రతిశత్రు రూపం ఇన్ద్రః ప్రతి రూపో బభూవ - ఏకైకం రూపం
ధృతవాన్, తదస్య రూపమ్- ఇన్ద్రస్య తదిదం ప్రతిరూపధారణమ్,
ప్రతిచక్షణాయ- శత్రునిరసనాయ, అస్యైవ వివరణం ఇన్ద్రో మా
యాభిరిత్యుత్తర వాక్యేన క్రియతే, అపిచ ముక్తిదశాయాం మిథ్యా
భూతాన్తఃకరణ ప్రతి బిమ్బిత బ్రహ్మస్వరూపస్య జీవస్య స్థిత్యయో
గాత్స్వరూపోచ్ఛేద ఏవ జీవస్య మోక్షఇతి స్యాత్, తతశ్చతాదృ

—॥ ౪౯ ॥ సూ ॥ ఆభాస ఏవ చ —

అవిద్యోపస్థాపిత నానావిధ దేహాద్యుపాధి విశిష్ట బ్రహ్మజీవ వాదే సర్వజ్ఞస్య దేశకాలా ద్యపరిచ్ఛిన్నస్యాశేషదోష ప్రతిభటా పరిమేయా త్యద్భుతానన్త పరమమఙ్గళ గుణగణపరిపూర్ణస్య భగవత స్సాక్షాత్పరబ్రహ్మణ స్స్వస్వరూపాజ్ఞాన స్వరూపతిరోధాన జీవభావ విశ్వభ్రమ దుఃఖగత్వ నిర్గుణత్వ సంసారిత్వ కల్పనాసు యే యే హేతవ స్తైః ప్రయుజ్యన్తే తే సర్వేపి స్వరూపాసిద్ధ కాలాత్యయా పదిష్ట హేత్వాభాసా ఏవ ప్రతిపత్తవ్యాః, చకారాత్ 'యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవి' దిత్యాది శ్రుత్యాదిప్రమాణ విరోధం తన్మతేద ర్శయతి, అపిచ పరబ్రహ్మణోఽనాదితయా ప్రకృతిసమ్బన్ధా భ్యుపగమే తస్యజీవత్వస్యాప్యనాదిత్వా జ్జీవస్య మోక్షార్థముపాసన విధానం నోపపద్యతే, జీవవ్యతిరిక్త స్యోపాస్యస్యాభావాత్; యది చ జీవత్వహేతోః ప్రకృతిసమ్బన్ధస్య మిథ్యాత్వా జ్జీవస్య సాక్షాత్పరబ్రహ్మభావో భ్యుపగమ్యేత తదాచ జీవాభావాదేవ తస్య మోక్షార్థ ముపాసనవిధానశాస్త్రారమ్భణమనర్థకమిత్యపి తన్మతే దోషః అపిచ ఉక్తే విచక్షణాః,+ పరత్వపి తన్మతే జీవేశ్వరయోరేకత్వేనైకస్యాప్యేకస్య సుఖ దుఃఖానుషక్తే సర్వాత్మనామపి తత్సుఖదుఃఖానుషఙ్గప్రసఙ్గ ఇత్యుక్తమ్.

ఇమం ప్రసఙ్గ మదృష్ట నిబన్ధనత్వాభ్యుపగమేపి నిరుణద్ధీత్యాహ,

—॥ ౫౦ ॥ సూ ॥ అదృష్టానియమాత్ —

* మోక్షపాప లేశశ్రవణమాత్రతో బిభ్యే జ్జీవః, తథా చోక్తం మహావిష్ణునా 'నిధూయ తాపమఖిలం భవతాపతప్తో ముక్తిం కదా సుఖమయీం మహతీం వ్రజిష్యే । ఇత్థం విచిన్త్య మనసా ప్రవదేన్నిత్యో జీవస్య *నష్టి మయముక్తిమవేత్యబిభ్యే' ఇతి. పరో[illegible] (పత్తే)

[illegible] (ఆగా[illegible]) [illegible]. +ఉ

[illegible] - (పరత్వే) త్యాదినా.

అవిద్యోపహిత బ్రహ్మజీవత్వాభ్యుపగమ పక్షే సర్వేష్వపి జీవేష్వాకాశవదేకీభూయ సర్వగతేషు ప్రతిశరీర మన్తర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠమానేషు చ సత్సు తత్తై/ర్కేనమనోవాక్కాయైర్ధర్మాధర్మలక్షణమదృష్టముపార్జ్యతే, తతశ్చైవం సాధారణ్యేనాత్మశరీర సంయోగ నివృత్తితస్యాదృష్టస్య నియమో న సమ్భవతి,ఇదం దేవదత్తేనోపార్జిత మిదంయజ్ఞదత్తేనోపార్జితమితి; తత్కస్య హేతోః? దేవదత్తానుష్ఠానసమయే యజ్ఞదత్తాదీనాం దేవదత్తాభేదేనావస్థానాత్సర్వేషాం సర్వత్ర సన్తతత్వాచ్చేతి బ్రూమః, అపిచాత్యన్తమదాన్తోగజాది స్సర్వస్మిన్నారూఢాన్ సర్వానపిజనాన్ ¶ దుఃఖాకరోతీత్యేషాం ప్రథితిస్సార్వజనీనా, అపిచ దావానలోపయోగనిష్పాదిత దుఃఖం దావానల వ్యాప్త్యైక ప్రదేశవృత్తీనాం సర్వేషామప్యేణానాం సమానం భవతీతి ప్రథితిశ్చ తథా, ఏవం తస్మితే అదృష్టానాం నియమాభావాద్దేశో దేహో విభుత్వేన స్వసమ్బద్ధం జీవందుఃఖాకుర్వన్ సుఖాకుర్వంశ్చ సన్ తదైవ సర్వానపిజీవాన్ దుఃఖయేత్సుఖయేచ్చ,తస్మాత్తస్మిన్మతే కర్మఫలభోగవ్యతికర స్తదవస్థః.

అథోచ్యేత 'బర్హిషోహం దేవయజ్యయా ప్రజావాన్భూయాసం నరాశంసస్యాహం దేవయజ్యయా పశుమాన్ భూయాసమగ్నేస్స్విష్టకృతోహం దేవయజ్యయాయుష్మాన్ యజ్ఞేన ప్రతిష్ఠాం గమేయం యోమేతి దూరేరాతీయతి తమే తేనజోష మగ్నిష్టోమయోరహం దేవయజ్యయా వృత్రహాభూయాస' మిత్యేవంవిధా అభిసన్ధ్యాదయః ప్రత్యాత్మం ప్రవర్తమానా అదృష్టానామాత్మనాంచ ప్రత్యేకంస్వస్వామిభావం నియంజన్తీతిచేత్తన్మతేఽభిసన్ధ్యాదీనామపిని

¶ దుఃఖాకరోతి - దుఃఖయతి, ఉత్తరసూత్రే నిరస్యాంశఙ్కామాహ- (అథోచ్యేతే) తి. ... ...

అస్య నియుఞ్జన్తీత్యనేన సమ్బన్ధః, అభిసన్ధిః - ఫలాశాసనమ్,

య మానసిద్ధ్యతీత్యాహ, ...* ...*

—* ౫౧॥ సూ ॥ అభిసన్ధ్యాదిష్వపిచైవమ్ *—

యథోక్తేష్వభి సన్ధ్యాదిష్వేకేన క్రియమాణేషు సర్వేష్వపి సాధారణేవ సర్వాత్మాభిన్నైవైకేన జీవేన క్రియమాణత్వాత్తేషామభిసన్ధ్యాదీనాం సర్వజీవ సాధారణత్వాదదృష్ట నియమ హేతుత్వం నోపపద్యతే, ఏవం జీవానాం బ్రహ్మతయా విభుత్వే తత్కర్మ ఫల భోగవ్యతికర లక్షణ దోషానుషఙ్గః పున స్తదవస్థ ఏవ, అభిగ్రహణేన ఇదమహం కర్మణాకరో మీత్యాది సఙ్కల్ప జాలస్యాపి వ్యతికరం దర్శయతి, తస్మాత్తే సఙ్కల్పక నియమాభావాత్.

—* ౫౨॥ సూ॥ §ప్రదేశభేదాదితిచేన్నాన్తర్భావాత్ *—

స్యాదేతత్ బ్రహ్మత్వే నైకత్వ విభుత్వయోఃప్రాప్తావపి జీవానాం బ్రహ్మణ స్తత్తత్ప్రదేశ రూపత్వాదేక శరీర ప్రతిష్ఠితేనైకేన మనసాసహ సంయోగ ఏకశరీరావచ్ఛిన్న ఏవైకస్మిన్నాత్మ ప్రదేశే భవితుమర్హతి, నేతరస్మిన్ ప్రదేశే, అతః ప్రదేశ భేదకృతాహివ్యవస్థా అభిసన్ధ్యాదీనా మదృష్టానాం తత్ఫల భోగానాం చ భవిష్యతీతి చేత్తదపినోపపద్యతే, కుతః? అన్తర్భావాత్- ఈశ్వరాభేదాభ్యుపగమేనైకత్వవిభుత్వావిశేషాత్సర్వేషాంజీవానాంసర్వశరీరేష్వన్తర్భావాత్; నహ్యేకస్మిన్నాత్మప్రదేశేసముత్పద్యమానంశరీరంతత్ప్రదేశరూపస్యైవజీవాత్మనోభోగాయతనంనేతరప్రదేశానామాత్మనామిత్యభ్యాన్తో వక్తుమభిలష్యతే, ఉత్పద్యమానశరీరావచ్ఛిన్నప్రదేశాత్మకస్య జీవస్యఇతరప్రదేశభూతానాంచాభేదాభ్యుపగమాత్;యథైకస్మిన్ దేవదత్తైకకఞ్చుకితసర్వాఙ్గస్యైకస్మిన్ శరీర ప్రదేశేశస్త్రాదిభిస్సంస్పృశ్యమానే దేవదత్త స్సర్వాఙ్గోపస్థిత వేదనో భవతి, ఏవమపి జనస్యదేహేపి శరీర ప్రదేశాస్సంస్పృశ్యమానా భవేయు స్తథాహి ప్ర

§ [illegible]

తరాం సర్వాంగోత్థిత వేదనో భవతి దేవదత్తః, ఏవం విధాపరబ్ర హ్మస్వరూపే తన్మత రీత్యా సముత్పన్న నానావిధ శరీరే అత ఏవ సురాసుర నరోరగ ఖగ మృగ యాదో దుమాదినానావిధజీవ సంజ్ఞా భాజి అనుజ్ఞాపరిహారా దృష్ట తత్ఫల భోగాభిసన్ధ్యాది వ్యతిక రాజ్ఞాన సంసారాదయః కేకేదోషాన ప్రసజ్యేరన్, ఏవంసర్వధా వి రుద్ధే జీవాత్మ పరమాత్మైకత్వాభ్యుపగమకమతే మన్ద భాగ్యా ఏవ ప్రాయేణ భ్రాన్త్యైవప్రామాణ్యం పశ్యన్తి, తథాచోక్తమ్ 'ప్రా యేణానృతవాదిత్వా త్పుంసాం భ్రాన్త్యాదిసమ్భవాత్ । చోద నానుపలబ్ధేశ్చ శ్రద్ధామాత్రాత్ప్రమాణతే ' తి. అత ఆత్మైక త్వ మత మసమఞ్జసమ్, జీవేశ్వరభేదా భ్యుపగమపక్షేతు జీవానా మణుత్వ బహుత్వా భ్యుపగమాత్ప్రకృతేః పారమార్థికత్వాభ్యు పగమాచ్చ సర్వమనవద్య మిత్యేషా¶దిక్. ... *

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యావరావతార, శ్రీవత్స కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత,ప్రథిత సకలవిద్య,పరమహంస పరమగురునిధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీభగవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్రసఙ్ఖ్యా ॥ ౫౨ ॥

¶ దిగిత్యనేన ' అభేదవాదినఃపుంసః పిత్రాభేదోస్తివా నవా । అస్తిచేదపసిద్ధాన్తో నాస్తిచేన్మాతృ భర్తృతే ' త్యేవం జాతీయక దోషా జీవాత్మ పరమాత్మైక్యమతే స్సమ్యఙ్నిరసన హేతుత్వేనో ద్ఘాటనీయా ఇతి సూచయతి, తస్మాజ్జీవేశ్వర భేద సిద్ధాన్తమాశ్రిత్య యథోక్త రీత్యా జీవ స్వరూపం పరిజ్ఞేయమితి పాదార్థ ఉపసం హర్తవ్య ఇతిభావః. ద్వితీయస్యాధ్యాయస్యతృతీయఃపాదః.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

అస్మత్సద్గురుచరణారవిన్దాభ్యాంనమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే—ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య
చతుర్థపాదప్రారమ్భః.

—* ౧ ॥ సూ॥ తథాప్రాణాః *—

¶ తదేవం ద్వితీయస్య తృతీయపాదేన వియదాదీనా ముత్పత్తి విచార పూర్వకం భగవద్భజన స్వరూప యోగ్య జీవస్వరూపం ప్రాధాన్యేన విచార్య తత్ప్రమోషణ మతంచ ప్రత్యాఖ్యాతమ్, అథే దానీం చతుర్థేన పాదేన వియతః పరాచీనానాం ప్రకృతిగుణ మహదహం తత్త్వానాముత్పత్తింసిద్ధవత్కృత్యేన్ద్రియాదీనాముత్పత్త్యాది ప్రకారంవిచార్యసమష్టివ్యష్టిశరీరోత్పత్తిరుచ్యతే, † తథాహికిమిన్ద్రియాణివియదివో త్పద్యన్తే? కింవానోత్పద్యన్తే? ఇతి విశయః, 'తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత' ఇత్యాదిషు వియదా ద్యుత్పత్తి ప్రకరణేషూత్పత్త్య శ్రవణాదిన్ద్రియాణా మనుత్పత్తిరే

సృష్ట్వేన్ద్రియాణితైశ్చాపివ్యష్టత్వేరణ్డం విధాయయః।
నామరూపక్రియాధత్తే జీవానాం రాఘవంభజే॥

¶ పూర్వపాదే జీవస్య స్వరూప నిరూపణ పూర్వకం కర్తృత్వమభిధాయాస్మిన్పాదే తద్ధేతుభూత కరణ కళేబరోత్పత్తి రభిధీయత ఇత్యస్యపాదస్య పూర్వపాదేన హేతుహేతు మద్భావ సఙ్గతిం ద్యోతయితుం వృత్తానువాద పూర్వకమేవ సూత్రార్థమాహ-(తదేవ) మిత్యాదినా. † అనేనప్రథమాధికరణే పూర్వపాదాద్యధికరణ

వావగమ్యతే, తస్మాదిన్ద్రియాణి నోత్పద్యన్త ఇత్యేవం ప్రాప్తేబ్రూమః, పరమాత్మాధిష్ఠితా త్తామసాహఙ్కారాద్యథా వియదుత్పన్నం భవతి తథా పరమాత్మాధిష్ఠితా ద్రాజసాహఙ్కారా త్ప్రాణా ఉత్పన్నా ఇతి జ్ఞేయమ్, తథాచ శ్రూయతే ' తైజసాత్తు వికుర్వాణాదిన్ద్రియాణి దశాభవన్ । జ్ఞానశక్తిక్రియాశక్తి' రితీన్ద్రియాణాం ప్రాణాధీనవృత్తిత్వాత్ప్రాణత్వమ్, ¶ ఏతచ్చోపరిష్టాత్స్ఫుటయిష్యతే, ఏతదుక్తం భవతి, యథావియదాదీనాంమహాభూతానాం స్వస్వకారణేషు సూక్ష్మభావేనావస్థితానామేవ పునస్సర్గాదౌస్థూలరూపేణ పరిణామ ఏవోత్పత్తిరభ్యుపగమ్యతే ఏవమిన్ద్రియాణామపి ప్రాక్సృష్టేస్సూక్ష్మరూపేణావస్థితానాం పున స్సృష్టికాలే స్థూ

ఇవాహఙ్కార కార్యోత్పత్త్యభిధానాత్తేనాస్య దృష్టాన్తసఙ్గతి మభిప్రేత్య విషయ విశయా వుపపాదయతి- (తథాహీ) త్యాదినా.

యద్యప్యహఙ్కార కార్య వియదుత్పత్తి విచారాత్మ కాధికరణస్య వ్యవహితత్వేన వియద్దృష్టాన్తోపాదాన మసఙ్గతమివ భాతి తథాపి ' తతస్స్వాత్మతరం జ్యోతిః కృష్ణసూవిశదద్భుతమ్। పశ్యతాం సర్వభూతానాం యథా చైద్యవధేన్నృపే ' త్యత్ర భగవతా శ్రీ బాదరాయణినా దన్తవక్త్ర విషయే వ్యవహితస్థలోక్తచైద్యదృష్టాన్తస్య నిరూపితత్వా త్తద్వదిహ వ్యవహితాతీత పాదాద్యధికరణోక్త వియద్దృష్టాన్తోపాదానమపి సఙ్గతతమం భవతీతి ధ్యేయమ్.

¶ ఇన్ద్రియాణాం ప్రాణాధీనత్వం కథముపపద్యత ఇత్యత ఆహ- (ఏతచ్చే) తి- ఇన్ద్రియాణాం స్థూలతయా పరిణామరూపోత్పత్త్యభ్యుపగమా న్నసత్కార్య వాద సముచ్ఛేద ఇత్యాహ- (ఏతదుక్తం భవతీ) తి. ... ...

ఇన్ద్రియాణా మనిత్యత్వావధారణేన ఝడితి భగవ ద్దర్శనాది ప్రవృత్తిసిద్ధి రేతదధికరణ ఫలమితి దర్శయన్ సూత్రార్థం ము

లహంకారపరిణామమహోత్పత్తి రభ్యుపగన్తవ్యేతి, ¶ తస్మాదస్తివియ తదేవ ప్రాణానా ముత్పత్తిః. ... *

నను ప్రాణానాముత్పత్తిర్వినా ప్రళయేఽస్తిత్వమపి క్వచిదామ్నాయతే ' అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ - తదాహుః కిం తదాసీదితి ఋషయో వావ తే అగ్రే అసదాసీత్తదాహుః - కే తే ఋషయ ఇతి ప్రాణా వా ఋషయః ' ఇతి, తస్మాత్ప్రాణానోత్పద్యన్త ఇతి ప్రాప్తే ప్రపఠత్యుత్తరమ్,

—*౨॥ సూ॥ గౌణ్యసమ్భవాత్తత్ప్రాక్ఛ్రుతేశ్చ*—

ఇన్ద్రియాణామస్త్యేవోత్పత్తిః, యాహీన్ద్రియాణాం ప్రళయే ఽస్తిత్వ శ్రుతిస్సాతుగౌణీ, కస్మాదసమ్భవాత్తత్ప్రాక్ఛ్రుతేశ్చ- ప్రాక్సృష్టేరిన్ద్రియాణాం స్థిత్యసమ్భవా ద్వ్యక్తఃప్రాక్ తైజసాహఙ్కారాదుత్పత్తిశ్రుతేశ్చ, తథాచశ్రూయతే 'తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ జ్ఞానకర్మమయాని చేతి', తస్మాత్పరమాత్మనస్సకాశాత్ప్రకృత్యా మ్యహత్త్వద్వారా పరమాత్మాధిష్ఠితా త్తైజసాహఙ్కారా దిన్ద్రియాణా ముత్పత్తి రవిప్రతిపన్నైవ భవతి, ...*

అథేన్ద్రియోత్పత్తిపౌర్వాపర్య ముచ్యతే. ...*

—*౩ ॥ సూ ॥ తత్పూర్వకత్వాద్వాచః*—

వాచ ఇతి బహువచన సామర్థ్యా ద్వాగుపలక్షితాని కర్మేన్ద్రియాణి తైజసాహఙ్కారా జ్జ్ఞానేన్ద్రియోత్పత్తే రూర్ధ్వ ముత్పన్నానీ త్యవగన్తవ్యమ్, కుతః? తత్పూర్వకత్వాత్- "జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిర్బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజసా । శ్రోత్రత్వఘ్రాణదృగ్జిహ్వావాగ్దోర్మేఢ్రాఙ్ఘ్రిపాయవః" ఇతి కర్మేన్ద్రియోత్పత్తే ర్జ్ఞానేన్ద్రియోత్పత్తి పూర్వకత్వావగమా దిత్యభిప్రాయః.

మసంహారేణ - ¶ (తస్మా) దితి. ... *

పాఠ్యజ్ఞ ప్రతిపత్త్యై మాధ్య ముపాహృత్య సూత్రం వ్యాచ

తదేవ మిన్ద్రియాణా ముత్పత్తి ర్విచారితా, సమ్ప్రతి తేషా మాశ్రయాది రభిధీయతే, ...

—* ౪ ॥ సూ ॥ సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ *—

¶ 'సప్త పరికృతద్వార' ఇత్యేతద్వాక్యం శిరసి సప్త హీన్ద్రియ స్థానానీత్యవగమయతి, తథా "ఖద్యోతా విముఖీచ ప్రాగ" త్యాది వాక్యం తాని స్థానాన్యిన్ద్రియైర్విశినష్టిచ, తతశ్చైవం సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ శీర్షణ్యేన్ద్రియస్థానాని సప్తావగమ్యన్తే, ఏతదుక్తం భవతి, చక్షుశ్శ్రోత్రఘ్రాణస్థానానాంప్రత్యేకంద్వైవిధ్యేనాస్యేనసాకంతేషాంస్థానానాంసప్తత్వమభిప్రేత్య 'సప్తపరికృతద్వార' ఇతిశ్రూయతే, తతో వాగ్రసనయోరిన్ద్రియయోగ్రహణేన స్థానైక్యేనైకత్వాభిప్రాయాచ్ఛీర్షణ్యేన్ద్రియే స్థానానాం నసప్తత్వవిరోధ ఇతి, ఏతదేవాభిప్రేత్య 'సప్తశీర్షణ్యాః ప్రాణా' ఇతిశ్రుతిశ్శీర్షణ్యేన్ద్రియాణామపి సప్తత్వం శ్రావయతి, వస్తుతస్తు చక్షుశ్శ్రోత్ర జిహ్వా ఘ్రాణానివాక్చేతి పఞ్చేన్ద్రియాణి శీర్షణ్యాని భవన్తి, శిరసి త్వగిన్ద్రియస్యసత్త్వేపి తస్యసర్వశరీరవృత్తిత్వా త్సర్వమపిశరీరం త్వక్స్థానం భవతీత్యుపరితన సూత్రే వక్ష్యతి, తస్మాత్ 'సప్తగతేర్విశేషితత్వా' దితి సూక్తమ్. ... ...

—* ౫ ॥ సూ ॥ హస్తాదయస్తుస్థితేతోనైవమ్ *—

అతః- శీర్షణ్యేన్ద్రియ స్థానతోఽధస్థితే శరీరభాగే, ఉపలభ్యమానహస్తాదయ ఇతరేషాంపాణ్యాదీనామింద్రియాణాంస్థానానిబోద్ధవ్యాని, త్వగింద్రియంతునైవమ్, యథేతరేంద్రియాణితత్రత్ర పరిచ్ఛిన్న స్థానవృత్తీని భవన్తి, ఏవంత్వగిన్ద్రియంనపరిచ్ఛిన్న స్థానవృత్తికంభవతి, కింతు సప్తస్వపి ధాతుష్వన్తర్బహిర్వ్యాప్త మ

టి- ¶ (సప్తపరి)త్యాదినా· తస్మాదిన్ద్రియాణ్యానిత్యానీత్యధికరణోపసంహారః కార్యః. అ॥ ౧ ॥ సూ ॥ ౫ ॥

వతిష్ఠతే, తస్మాత్సర్వమపి శరీరం త్వగింద్రియస్థానంభవతీత్యర్థః.

౧ ॥ ప్రాణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౫ ॥

—* ౬ ॥ సూ ॥ *అణవశ్చ *—

సమ్ప్రతీంద్రియాణాం పరిమాణంచిన్త్యతే, కిమిన్ద్రియాణిమహత్పరిమాణాని ? ఉతమధ్యమపరిమాణాని ? అథవా అణుపరిమాణాని? ఇత్యేవంచిన్తాయాం ప్రాప్తాయా §మిదంప్రాహ- (అణవశ్చ) ఇతి - అణవశ్చైతే ప్రాణాఃప్రతిపత్తవ్యాః, అణుత్వం చైతేషామదృశ్యత్వ పరిచ్ఛిన్నత్వోభయాత్మకమ్ , నతుపరమాణుతుల్యత్వమ్, కార్త్స్న్యేన స్వవిషయ గ్రాహకత్వానుపపత్తేః ? 'దివీవచక్షురాతత' మిత్యేవం జాతీయక శ్రుతివ్యాకోపప్రసక్తాచ్చ, ‡ ఏతదుక్తంభవతి, అదృశ్యా ఏతే ప్రాణాదృశ్యాశ్చేత్స్యుస్తర్హిజీవో

---

* ఇన్ద్రియాణామణుత్వాశ్రయత్వాభిధానాదుత్తరాధికరణమాశ్రయాశ్రయిభావ సఙ్గత్యాఽఽరభతే- (అణవశ్చే) తి.

§ 'ప్రాణాస్సర్వేఽనన్తా' ఇతి విభుత్వ శ్రుత్యేన్ద్రియాణాముత్క్రాన్తి శ్రుతేర్గౌణత్వావగమేన తేషాంవిభుత్వ మిత్యేకః పక్షః, 'ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీ' త్యాద్యుత్క్రాన్తి శ్రుతేః ప్రబలత్వాత్తయైవ బాధితాయా యథోక్త విభుత్వ శ్రుతేర్గౌణత్వావగమాద్దేహేనసహేన్ద్రియాణాం నాశదర్శనాచ్చ తత్తద్గోళక తుల్య పరిమాణకాన్యేవేన్ద్రియాణి భవన్తీత్యపర ఇత్యేవం పూర్వ పక్ష ద్వయం ప్రత్యాచక్షాణస్సిద్ధాన్తయతి- (ఇదం ప్రాహే) త్యాదినా.

‡ ఇన్ద్రియాణాముత్క్రాన్తి శ్రుతేస్తేషామామోక్షాజ్జీవేన సహావస్థానస్య చతుర్థాధ్యాయే వక్ష్యమాణత్వాచ్చ తేషాం దేహేన సహ నాశ దర్శనం భ్రాన్త్యాత్మక మిత్యభిప్రేత్య పూర్వపక్షద్వయ మనూద్య నిరస్యతి- (ఏతదుక్తం భవతి) త్యాదినా.

తత్ర్కమణకాలే బిలేభ్యః ఫణిన ఇవ శరీరాన్నిర్గచ్ఛన్తః పరితో వస్థితై ర్జనైరుపలభ్యేరన్నితి ప్రసజ్యేత, యదిచైతే సర్వగతాస్స్యుస్తదా చ ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీతి శ్రుతిర్వ్యా రుధ్యేత, ¶ తస్మాత్ప్రాణా అణవ ఇత్యధ్యవసీయత ఇతి.

౨। అణ్వధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* ౭॥ సూ॥ * శ్రేష్ఠశ్చ *—

అథ కిం ముఖ్యప్రాణో నోత్పద్యతే ? కింవా ఉత్పద్యతే ? ఇతి సంశయ † ఇదముత్తరం పఠతి - (శ్రేష్ఠశ్చే)తి- శ్రేష్ఠః- ముఖ్యప్రాణశ్చ, ఇతర ప్రాణవత్తైజసాహఙ్కారా దుత్పద్యత ఇతి ప్రత్యేతవ్యమ్, 'బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజస' ఇతి శ్రుతేః; § శ్రేష్ఠత్వం ప్రాణస్య శుక్లనిషేకకాలాదారభ్య ప్రాగపీంద్రియప్రత్యుత్పత్తేకర్వృత్తిలాభా దుపపద్యతే, నచేత్తదా తస్య వృత్తిలాభస్స్యాత్తర్హి యోనౌ సిక్తం రేతో దక్షిణ కుక్షౌ న ప్రవిశేత్, తథా నయనాది స్థానేషు చక్షురాదీంద్రియ ప్రాపణ చతురవృత్తిలాభాదస్య జ్యేష్ఠత్వం చోపపద్య

¶ ఫల కథన పూర్వక మధికరణ ముప సంహరతి - (తస్మా)దితి. అ॥ ౨॥ సూ॥ ౧ ॥

* జీవాశ్రిత తదుపకరణానాం ప్రాణానాం ప్రస్తావేన ముఖ్యప్రాణస్యాపి స్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ ముపక్రమతే- (శ్రేష్ఠశ్చే)తి- కేచిత్త్వతిదేశాత్మకత్వాదస్య పూర్వాధికరణేన సఙ్గతి కథనం నేచ్ఛన్తి, తచ్చిన్త్యమ్. ... *

† ఉత్పత్త్యశ్రవణాన్ముఖ్య ప్రాణో నోత్పద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ఉత్పత్తి శ్రుతేః ప్రాణస్యాప్యుత్పత్తిరితి సిద్ధాన్తయతి- (ఇదముత్తరం పఠతీ)త్యాదినా. ... *

§ 'ప్రాణో వావ జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చే'తి శ్రుత్యుక్తం ముఖ్య ప్రాణస్య శ్రేష్ఠత్వం జ్యేష్ఠత్వం చోపపాదయతి, (శ్రేష్ఠత్వం ప్రాణ

తే, తదిదమాహ "ప్రాణోవావజ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ" ఇతి శ్రుతిః, తథా 'నవయాంశక్ష్యామస్త్వదృతే జీవితు' మిత్యేవం జాతీయకా శ్రుతి శ్చ ప్రాణస్యజ్యేష్ఠత్వముపదిశతి. ... ...

౩ ॥ శ్రేష్ఠాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* ౮ ॥ సూ॥ * నవాయుక్రియేపృథగుపదేశాత్ *—

కిమయం ముఖ్యప్రాణో బహిష్పవమానోవాయుః? అథవా చక్షురాదీంద్రియక్రియారూపః? ఆహోస్విచ్చక్షురాదివత్స్వతన్త్రకరణభూతః? ఇతి భవతీహ జిజ్ఞాసా, తత్ర ప్రాణస్యోచ్ఛ్వాసాదిరూపేణోపలభ్యమానత్వా ద్వాయ్వన్తర్భావోయుక్త ఇత్యేకఃపక్షః, అథవా ప్రాణస్యపఞ్జరచాలనన్యాయేన సర్వేంద్రియ క్రియా రూపత్వం స్యాత్, తథాహి యథావా ఏకపఞ్జరవర్తినఃపక్షిణఃప్రత్యేకం నియతవ్యాపారా స్సన్తస్సమ్భూయైకం పఞ్జరం చాలయన్తి ఏవమేకశరీర వర్తిన ఏకాదశప్రాణాఃప్రత్యేకం నియతవృత్తయ స్సన్తోపి సమ్భూయైకశరీర ధారణ చాలనాదికం కుర్యుః, తాదృశసము దాయవ్యాపారఏవ ముఖ్యప్రాణ ఇత్యుచ్యతే, తతశ్చ ప్రాణస్యనే

న్యే) తి- తస్మాత్ప్రాణస్యోక్త శ్రేష్ఠత్వాది సిద్ధిరత్ర ఫలమి త్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥ ౩॥ సూ॥ ౧॥

* ముఖ్యప్రాణస్య వాయ్విన్ద్రియవ్యాపారాన్యతరాన్తర్భావసమ్భవాన్నపృథక్త్వవిచార ఆరబ్ధవ్య ఇత్యాక్షేపసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (నవాయుక్రియేపృథగుపదేశా) దితి- పూర్వపక్షం ద్వేధా కరిష్యమాణో వాయువిశ్లేష తం వాయావన్తర్భావయన్ ప్రథమం పూర్వపక్షమాహ- (తదిప్రాణస్య) త్యాదినా- పఞ్జరచాలనన్యాయమాశ్రిత్య తమిన్ద్రియక్రియాయామన్తర్భావయన్ ద్వితీయం పూర్వపక్షమాహ- (అథవే) త్యాదినా.

న్ద్రియ క్రియాతిరిక్తత్వమిత్యపరః పక్షః, *అపిచ శ్రేష్ఠశ్చేత్యధికసూత్రమపి నారమ్భణీయమ్, తస్మాన్ముఖ్యప్రాణస్య వాయుక్రియయోరన్యతరస్మిన్నన్తర్భావాన్నాతిరిక్తత్వ మిత్యేవం ప్రాప్తే రాద్ధాన్తస్సమభిధీయతే, ముఖ్యప్రాణస్తావన్న వాయుర్భవతి, నచేన్ద్రియక్రియా, కస్మాత్? పృథగుపదేశాత్- §బహిస్సఞ్చరతో వాయోర్ముఖ్యప్రాణస్యచ తత్రోత్పత్తిప్రకరణే ప్రత్యేకం ఖలూత్పత్తిరుపదిశ్యతే, తథాచ శ్రుతిః 'నభసశ్శబ్దతన్మాత్రాదభూత్స్పర్శ గుణోఽనిల' ఇతి, 'బుద్ధిః ప్రాణశ్చ తైజస' ఇతిచ, తథా అణ్డసృష్ట్యనన్తర భావిన్యా ఇంద్రియక్రియోత్పత్తేః ప్రాగవస్థానేనాస్య ముఖ్య ప్రాణస్యేన్ద్రియక్రియాతః పృథక్త్వమేవోపదిశతియమేవ 'ప్రాణశ్చతైజస' ఇతి శ్రుతిః, అతః ప్రాణస్య వాయావన్తర్భూతస్య పఞ్జర చాలనన్యాయేనాపీంద్రియ క్రియాయామన్తర్భూతస్యేంద్రియ వజ్జీవోపకరణత్వమేవ నిశ్చీయతే, అపిచ 'అనుప్రాణన్తి యం ప్రాణాః ప్రాణంతం సర్వ్వజన్తుషు । అపానంతమపానన్తి నరదేవమివానుగా' ఇతి శ్రుతిరపి ముఖ్యప్రాణం ప్రతీతరేషాం ప్రాణానాం శేషభావ మాత్రావ్యముఖ్యప్రాణస్యేన్ద్రియేభ్యః పృథక్త్వమేవోపదిశతి, + తతశ్చాస్య ప్రాణస్య వాయ్విన్ద్రియక్రియాభ్యాంభూయాన్ భేదోఽవగమ్యతే, తస్మాచ్ఛ్రేష్ఠశ్చేతి సూత్రంసూక్తమాచార్యైః.

౪ ॥ వాయుక్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ ॥ ౧ ॥

—* ౯॥ సూ॥ ¶ చక్షురాదివత్తుతత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః *—

---

* పూర్వాధికరణ మాక్షిపతి- (అపిచే) తి.

§ పృథగుపదేశ ముపపాదయతి- (బహిస్సఞ్చరత)ఇతి.

+ అధికరణఫలమాహ- (తతశ్చే) తి. అ॥ ౪॥ సూ॥౧॥

¶ చక్షురాదివత్ప్రాణస్య జీవోపకరణత్వాభిధానా దుత్తరాధికరణం దృష్టాన్త సఙ్గత్యోపక్రమతే- (చక్షురాదివ) దితి.

ప్రాణోఽపి కింజీవవదస్మిన్ శరీరే స్వతన్త్రః ? కింవా ఇన్ద్రియవజ్జీవపరతన్త్రః , తత్ర ప్రాణస్స్వతన్త్ర ఏవ భవతి ప్రాణ ఇతి, కుతః ? శ్రేష్ఠత్వాత్ - కించ వాగాద్యనుగ్రాహకత్వం ప్రాణస్య శ్రూయతే, తథాహి సర్వేషు సుప్తేషు వాగాదిషు ప్రాణ ఏవైకో జాగర్తి ప్రాణ ఏవైకో మృత్యునాఽనాప్తః ప్రాణస్సంవర్గో వాగాదీన్ సంవృఙ్క్తే - ప్రాణ ఇతరాన్ ప్రాణాన్ రక్షతి మాతేవ పుత్రానితి. తస్మాత్ప్రాణస్యాపి జీవవత్స్వాతన్త్ర్యం భవతీత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యాచష్టే, (చక్షురాదివత్తు) తు శబ్దః ప్రాణస్య స్వాతన్త్ర్యవ్యావృత్త్యర్థః, యథా చక్షురాదీని రాజ్ఞః ప్రకృతివదనుగ్రాహ్యాణి సన్తి జీవస్య కర్తృత్వం భోక్తృత్వంచ నిష్పాద్య తత్పరతన్త్రాణి భవన్తి తథా ముఖ్యప్రాణోఽపి రాజ్ఞో మాత్యవ జీవస్య సర్వార్థసమ్పాదనోపకారకస్సన్ తత్పరతన్త్ర ఏవ భవితుమర్హతి , కుతః పునరిదమవగమ్యతే ? తత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః - శిష్టిః - విశేషణమ్, తైశ్చక్షురాదిభిస్సహైవహి ప్రాణేన జీవో విశేష్యత ఇతి శ్రూయతే, తథాహి *'దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభిమానో జీవోన్తరాత్మా గుణకర్మమూర్తి'రితి, ఇన్ద్రియాణి- చక్షురాదీని, ప్రాణో- ముఖ్యః, గుణాః- సత్త్వాదయః, కర్మ- వాసనా, మూర్తిః- లిఙ్గశరీరమ్, ఆదిశబ్దేనాచేతనత్వం ప్రాణస్య స్వాతన్త్ర్యనిరాకరణహేతుం దర్శయతి.

§అథోచ్యేత యది చక్షురాదివత్ప్రాణస్య జీవం ప్రత్యుపకరణభావోఽభ్యుపగమ్యతే ? తర్హి చక్షురాదివత్తస్య విషయా అభ్యుపగ

---

* 'దేహేన్ద్రియ ప్రాణే'తి వాక్యోదాహరణభావస్తు జీవోపకరణభూతేన్ద్రియైస్సహ పఠ్యమానత్వాత్ప్రాణస్య జీవవిశేష[illegible]మితి ప్రాణస్య జీవపారతన్త్ర్యావధారణమిహ ఫలమిత్యేయమ్.

§విషయాభావాత్ప్రాణస్య జీవోపకరణత్వం న ఘటత ఇతి శఙ్కాముత్తర సూత్రేణ నిరస్యతి- (అథోచ్యేత) ఇతి.

మతిప్రసజ్యేత, నాభ్యుపగమ్యత ఇతి చేదనర్థకశ్చైషః ప్రాణాభ్యుపగమ ఇత్యత ఉత్తరముచ్యతే, ...

—*౧౦॥ సూ॥ అకరణత్వాచ్చ నదోష స్తథాహి దర్శయతి *—

న తావద్విషయానభ్యుపగమః ప్రాణస్యదోషమావహతి, కుతః? తస్యాకరణత్వాత్ - నహి చక్షురాదివత్ప్రాణస్య విషయ పరిచ్ఛేదేన కరణత్వాభ్యుపగమే ప్యానర్థక్యం సమ్భవతి, కార్యాన్తరసద్భావేన తస్యసార్థకత్వోపలబ్ధేః, తథాహిదర్శయతి - తథైవకిల ప్రాణస్య దేహేన్ద్రియధారణ రూపకార్యమభిప్రేత్య ' యస్మిన్నుత్క్రాన్తే ఇదంశరీరం పాపిష్ఠతర మివదృశ్యతే ససర్వశ్రేష్ఠ' ఇతి శ్రుతిః ప్రాణస్యోచ్చ్రక్రమిషాయాం వాగాది శైథిల్యాపత్తింశరీరస్య పాతంచ దర్శయతి, తథా ' తాన్వరిష్ఠః ప్రాణఉవాచ మామోహమాపద్యథ అహమేవైతత్పఞ్చధా ఆత్మానంప్రవిభజ్య తద్బాణ మవష్టభ్య విధారయామీ'తి. అత్ర బాణశబ్దేన జీవోలక్ష్యతే, తథాచ శ్రుతిః 'శరంతుజీవం పరమేవలక్ష్య'మితి. తథా'సుప్తాయాం మయిజాగర్తినాగోయం పాలయన్పురీ' మితి నాగవచ్ఛ్వాస వృత్తికత్వాత్ప్రాణస్య నాగత్వమ్, 'కస్మిన్నుత్క్రాన్తేయ ముత్క్రాన్తోభవతి కస్మిన్నుహావాప్రతిష్ఠితేయం ప్రతిష్ఠితోభవతి సప్రాణమసృజతే' త్యేవమాద్యా శ్రుతయశ్చ ప్రాణస్యదేహేన్ద్రియ జీవధారణరూపం కార్యవిశేషం దర్శయన్తి, తస్మాద్దేహధారణాది రూప కార్యాన్తరసద్భావా న్ముఖ్యప్రాణస్య విషయానభ్యుపగమో నానర్థక్య మావహతీత్యధ్యవసీయతే. ... ...

—*౧౧॥ సూ॥ ‡ పఞ్చవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యతే*—

ఇతశ్చాస్తిముఖ్యప్రాణస్య వైశేషికం కార్యమ్, యస్మాదయం

---

‡ కించ వృత్తిద్వారా ప్రాణ స్యాసాధారణ కార్యాన్తరం వక్తుమాహ సూత్రకారః- (పఞ్చవృత్తి) రితి.

ప్రాణః 'ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానా మేతుర్ధ్వస్తా' మిత్యా దిశ్రుతా పఞ్చవృత్తిర్వ్యపదిశ్యతే, వృత్తిభేదశ్చాయం ప్రాణస్యకార్య భేదసాపేక్షః, అత స్తత్కార్యభేదోఽత్ర ప్రదర్శ్యతే, ప్రాణః - ప్రాగ్వృత్తిః, ఉచ్ఛ్వాసనిశ్శ్వాసరూపః; అపానః - అపాగ్వృత్తిః, అధోవాయురూపః, వ్యానః- తయోస్సన్ధిషు వీర్యవత్పృష్ఠవ కర్మణ హేతుః, ఉదానః- ఊర్ధ్వవృత్తిః, ఉత్క్రాన్త్యాదిహేతుః, సమానః - సమస్తేష్వఙ్గేషు అన్నాదిరస ప్రాపణహేతుః, ఇత్యేవం కార్యభేదా త్పఞ్చవృత్తిత్వం ప్రాణస్యావ్యపసాతవ్యమ్, మనోవత్ - *యథావా మనసః పఞ్చవృత్తయో భవన్తి ఏవం ప్రాణస్యాపీతి యోజనా, జ్ఞానేన్ద్రియద్వారా మనసః పఞ్చవృత్తయః ప్రత్యేతవ్యాః, అథవా కామసఙ్కల్ప విచికిత్సాధ్యవసాయ ధృతయః పఞ్చవృత్తయో జ్ఞేయాః, యోగశాస్త్రేతు మనసః ప్రమాణవిపర్యయ వికల్ప నిద్రాస్మృతి రూపాః పఞ్చవృత్తయః పరిగృహ్యన్తే, ¶బహువృత్తి మత్త్వేవా ప్రాణస్య మనోవదత్ర న మిత్యనుసన్ధేయమ్, జీవోపకరణత్వమపి ప్రాణస్య పఞ్చవృత్తిత్వా దుపపతతి జ్ఞేయమ్. ...

—*౧౩॥సూ॥ +అణుశ్చ*—

అయం ముఖ్య ప్రాణ శ్చాణు భవతీతి జ్ఞాతవ్యమ్,

---

* దృష్టాన్తం దార్ష్టాన్తికేన యోజయన్ వివృణోతి- (యథే) త్యాదినా - మనస స్తద్వారక వృత్తిమత్త్వేన దృష్టాన్తత్వ మరోచయన్ సాక్షా ద్వృత్తి మత్త్వేన దృష్టాన్తత్వం వక్తు మాహ- (అథవా) ఇతి. ... ... *

¶ ప్రాణాపానాది వృత్తీనామావృత్తి భేదేన బహు త్వాన్మనో దృష్టాన్తోపాదానస్యాభిప్రాయా న్తరమాహ-(బహువృత్తి)ఇతి.

\+ ఉక్తం ప్రాణానామణుత్వం ముఖ్య ప్రాణేఽప్యతిదిశతిసూత్రకారః- (అణుశ్చే) తి. ... ...

¶అణుత్వంచాస్యసౌక్ష్మ్యపరిచ్ఛేదోభయలక్షణమితిప్రతిపత్తవ్యమ్, న తుపరమాణుతుల్యత్వమ్, పఞ్చవృత్తిరూపేణతస్యకృత్స్నశరీరవ్యాప్తిత్వానుపపత్తేః; సూక్ష్మత్వంచప్రాణస్యోత్క్రాన్త్యవసరేపార్శ్వస్థైరనుపలభ్యమానత్వాత్సిద్ధమ్, తథాపరిచ్ఛిన్నత్వం చాస్యజీవేనసహోత్క్రాన్తిగత్యాగతిభ్యస్సిద్ధమ్, †నను విభుత్వం ప్రాణస్యామ్నాయతే, తథాహి "సమస్ప్లుషిణా సమోమశకేన సమోనాకేన సమఏభిస్త్రిభిర్లోకైస్సమానస్సర్వేణే" త్యేవమాదిషు శ్రుతిప్రదేశేషు;తథాసత్యస్యకుతోఽణుత్వముచ్యతే? ఇతిచేన్నాయందోషః, ప్రాణాత్మకత్వేన మహత్తత్త్వస్య సూత్రలక్షణస్యైవేహసర్వశరీర సమ్బన్ధామననాత్; తస్మాన్ముఖ్యో నవిభుః; కింత్వణురేవ; అపిచ పఞ్చవృత్తి రిత్యుపలక్షణమ్; ప్రాణస్య నాగకూర్మ కృకరదేవదత్తధనంజయాఖ్యాఅపి పఞ్చవృత్తయస్సన్తీతి జ్ఞేయమ్, 'విరాట్ప్రాణోదశవిధ' ఇతిప్రాణస్య దశవిధవృత్త్యామననాత్, నాగాదీనా మాసాంవృత్తీనాం లక్షణం చోక్తమ్ 'ఉద్గారోనాగఆఖ్యాతః కూర్మ ఉన్మీలనేస్మృతః । కృకరస్తుక్షుతోజ్ఞేయోదేవదత్తో విజృమ్భణే ॥ నజహాతిమృతంచాపి సర్వవ్యాపీ ధనంజయ' ఇతి. మృతంకిఞ్చిత్కాలమాశ్రిత్య తిష్ఠతీత్యర్థః, §అత్రతైజసాదిన్ద్రియోత్పత్త్యవస

¶ పూర్వవదణుత్వం నిరుక్త్యోపపాదయతి- (అణుత్వంచే) తి. 'సమస్ప్లుషిణే'తి శ్రుతేర్విషయ మజానానఃకశ్చిదణుత్వమాక్షిపతి- †(నన్వి)తి- సర్వ శరీర సమ్బద్ధ సూత్ర లక్షణ మహత్తత్త్వ పరత్వా చ్ఛ్రుతేరుపపాదయన్ సమాధత్తే (నాయం దోష) ఇతి - అయం శ్రుతి విశేషో న ప్రాణస్య విభుత్వ దోషావహ ఇత్యర్థః.

§ ఉత్తర సూత్రోపోద్ఘాతత్వే నేన్ద్రియాధిష్ఠాతృ మనసాముత్పత్తి స్సూత్రకారవివక్షితేతి సహేతుకమాహ- (అత్రే) తి.

అ॥ ౫ ॥ సూ॥ ౪ ॥

రే తదధిష్ఠాతారో దేవామనశ్చ వైకారికా దుత్పన్నా ఇతి జ్ఞేయమ్, 'వైకారికాన్మనోజజ్ఞే దేవా వైకారికా దశేతి'తి శ్రుతే స్తేషాం కార్యస్య వక్ష్యమాణత్వాచ్చ. ... ...

× ॥ వాయుక్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౮ ॥

—✱ ౧౩ ॥ సూ॥† జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంతు తదామననాత్ ✱—

యత్త్విదం తైజసాహంకారకార్యం కరణజాతం తత్కిం స్వసామర్థ్యేనైవ శరీరోపకారాయ ప్రభవతి ? ఉతాహో దేవతాధిష్ఠితం సత్ప్రభవతి ? ఇతిహ విప్రతిపత్తౌ, తత్రాదౌ తావ ద్యథాస్వవిషయం ప్రవృత్తిదర్శనాత్పరార్థోపపత్తిమత్త్వాచ్చస్వసామర్థ్యేనైవ కరణజాతం శరీరోపకారాయ ప్రభవతీతి తావత్ప్రాప్తమ్, ✱అపిచేన్ద్రియాణాం ప్రవృత్త్యాధిష్ఠాత్రీషు దేవతాస్వభ్యుపగమ్యమానాసు తాసామేవాధిష్ఠాత్రీణాం దేవతానాం భోక్తృత్వప్రసఙ్గేన శరీరస్య భోక్తృత్వం విలుప్యేత, తస్మాత్స్వసామర్థ్యేనైవైషాం యథాస్వవిషయం ప్రవృత్తౌ న కాచిత్క్షతిరిత్యస్యాం ప్రాప్తౌ పరిహృతిరభిధీయతే- (జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంత్వి)తి- తుశబ్దేన పూర్వపక్షోవ్యావర్త్యతే, జ్యోతిరాదిపదేన వాగభిమానస్యాగ్నిరుచ్యతే, తథాచ వాగాద్యభిమానిభి రగ్న్యాదిభిర్దేవతాభిర్యథాయతన మవస్థాయాధిష్ఠితంస ద్వాగాదికం కరణజాతం శరీరోపకారాయ స్వస్వకార్యేషు ప్రవర్తత ఇతి ప్రతిజానీమహే, [అ

† ఇన్ద్రియాణాం తదధిష్ఠాతృదేవతాశ్రయత్వ కథనాదుత్తరాధికరణ మాత్రయాశ్రయి భావ సఙ్గత్యా యథోక్తోపోద్ఘాత సఙ్గత్యాచోపక్రమతే- (జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంత్వి) తి.

✱ ఇన్ద్రియాణాం స్వతః ప్రవృత్తౌ యుక్త్యన్తరమాహ-(అపిచే) తి. ఇన్ద్రియేషు వాచః ప్రాథమ్యమ్ 'తస్మాత్ప్రాణా నాం వాగుత్తమే' తి శ్రుతేరవగన్తవ్యమ్.

ధిష్ఠానమిత్యత్ర కర్మణిల్యుట్] తత్కస్య హేతోః? తదామననాత్ - తథాహ్యామననం భవతి “ తస్యాగ్నిరాస్యాన్నిర్భిణ్ణం లోకపాలోవిశత్పదమ్ । వాచాస్యాంశేనవక్తవ్యం యయాసౌ ప్రతిపద్యతే” ఇత్యుపక్రమ్య. నహ్యత్రకరణప్రవర్తన లక్షణకార్య మన్తరేణాన్యార్థ మగ్న్యాదీనామధిదైవానాం ప్రవేశఉపపద్యతే, † అపిచ “వైకారికాన్మనోజజ్ఞే దేవావైకారికాదశ । దిగ్వాతార్క ప్రచేతోఽశ్వివహ్నీన్ద్రోపేన్ద్రమృత్యుకా ” ఇత్యాదిష్వధిదైవోత్పత్తిరామ్నాయతే, తచ్చామననం కరణజాతాధిష్ఠాతృత్వ మధిదైవానా మవగమయతి, ఏవమధిదైవాధిష్ఠానా మననా తత్కరణజాతస్య జ్యోతిరాద్యధిష్ఠితత్వ మక్షతమ్, ఇమమేవార్థమ్ ‘యథాయతనం ప్రవిశతే - అగ్నిర్వాగ్భూత్వాముఖంప్రావిశ' దిత్యాద్యైతరేయకోప నిష దుపోద్బలయతి, యత్తుయథా స్వవిషయం ప్రవృత్తియోగాత్స్వసామర్థ్యే నైవేన్ద్రియజాతంయథాస్వవిషయం శారీరోప కారాయ ప్రభవతీతీరితం తదసత్, వాగాదికరణవర్గస్యహి అశ్వసాపేక్ష రథవదధిష్ఠాతృ దేవతాసాపేక్షత్వ నియమాత్; అతఏవ లోకే గమనశక్తివికలానాం రథానామచేతనత్వా దశ్వాదిచేతనాధిష్ఠానాదేవ ప్రవృత్తిర్దృశ్యతే, §తస్మాదచేతనస్య కరణవర్గస్య తత్తదధిదైవాధిష్ఠితత్వాదేవప్రవృత్తిమధ్యవస్యామః.

$ యచ్చోక్తమధిష్ఠాతృణాం దేవతానామభ్యుపగమేతాసామేవభోక్తృత్వప్రసఙ్గేన శారీరస్య భోక్తృత్వంవిలుప్యేతేతితన్నేత్యాహ,

౧౪ ॥ సూ ॥ ప్రాణవతాశబ్దాత్ ※—

† కరణవర్గస్యాగ్న్యాద్యధిష్ఠితత్వేయుక్తిమాహ-(అపిచే)తి-

§ ఫలం కథయన్సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

$ పూర్వపక్ష్యుక్త చరమయుక్తిముత్తర సూత్రేణ నిరస్యతీత్యాహ- (యచ్చోక్త) మితి. ... ※

సతీష్వపీన్ద్రియాణామధిష్ఠాతృషు దేవతాసు, ప్రాణవతా- ముఖ్యప్రాణ సంశ్లిష్ట ప్రాణలక్షణ శరీరవతా కార్యకారణసఙ్ఘాతస్వామినా శారీరేణైవైషా మధిదైవానా మధిష్ఠానం భవతీ త్యవగచ్ఛామః, కుతః ? శబ్దాత్ - శబ్దశ్చ 'పునరావివిశుః ఖాని తముత్థాప యితుం క్రమా' దిత్యారభ్య 'చిత్తేనహృదయంచైత్యః క్షేత్రజ్ఞఃప్రావిశద్యథా । విరాట్తథైవపురుష స్సలిలాముదతిష్ఠతే' త్యేవం రూపః, ఇన్ద్రియాధిష్ఠాతృణాం క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వం శ్రావయతి,ఏతదుక్తం భవతి, యథారథే సంయోజితానామశ్వానాం ప్రవృత్తిస్సారథ్యధిష్ఠానమపేక్షతే,తద్వదిన్ద్రియాధిష్ఠాతృణాం దేవతానాం ప్రవృత్తిశ్శారీరాధిష్ఠాన మపేక్షత ఇతి. 'పునరావివిశుః ఖానీ'త్యుదాహృత వాక్యంసమష్టి వ్యష్ట్యుభయ శరీరవిషయక' మితిమన్తవ్యమ్, నతు సమష్టిశరీరమాత్రవిషయమ్. ఉభయో శ్శరీరయోరాధ్యాత్మికాదిభిః ప్రకారేణసామ్యాత్, అతో అధిదైవానా మధిష్ఠాతృ శ్శారీరస్యైవ కర్తృత్వం భోక్తృత్వంచ భవతీతి జ్ఞేయమ్. ... ...

—* ౧౫ ॥ సూ ॥ తస్యచనిత్యత్వాత్ *—

బహుభిశ్శ్రుత్యాదిప్రమాణైర్నిత్యత్వావధారణాత్, తస్య- శారీరస్యైవ, శరీరాయత్త కర్తృత్వ సుఖదుఃఖ భోక్తృత్వేభవతః,నత్విన్ద్రియాధిష్ఠాతృణా మిత్యభిప్రాయః. ... ...

౯ ॥ జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩ ॥

—*౧౬॥సూ॥*త ఇన్ద్రియాణి తద్వ్యపదేశాదన్యత్ర శ్రేష్ఠాత్ *—

'కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వా' దిత్యధికరణే జీవస్య కర్తృత్వసిద్ధిరపీహ ద్రష్టవ్యేత్యధికరణ ముప సంహర్తవ్యమ్. అ॥౯॥సూ॥౩॥

* నియామ్యస్య సోపకరణ జీవస్య ప్రస్తావేన నియన్తుః పరమాత్మన ఉపస్థితత్వాత్తస్య తన్నియన్తృత్వం వక్తుం ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యే[illegible]త్రాధికరణ మా[illegible] (ఇన్ద్రియాణీ) తి.

అధిదైవాధిష్ఠాతా క్షేత్రజ్ఞ ఇత్యుక్తమ్, సమ్ప్రతి క్షేత్రజ్ఞాధిదైవాధ్యాత్మాధిభూతాదీనాం సర్వశ్రేష్ఠేశ్వరాధిష్ఠాన మన్తరేణ కిమితరేతర ముపయోగిత్వ మస్తి? ఉత నాస్తి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే ¶ ప్రతిప్రాహ- (త) ఇతి - 'అకరణత్వాచ్చ నదోష' ఇత్యస్మాత్సూత్రాన్నజిహాఃకృష్టవ్యః, తే- క్షేత్రజ్ఞేన్ద్రియాధిష్ఠాతారః, ఇన్ద్రియాణిచ; సాధిభూతాన్యేతత్సర్వమ్, అన్యత్ర శ్రేష్ఠాత్- సాక్షాత్పరమాత్మాన మన్తరేణ నేషదపీతరేతర ముపకారాయ స్పన్దితుంశక్నోతి, కింతు తదధిష్ఠితా ఏవ క్షేత్రజ్ఞాదయః పరిస్పన్దన్తీతి ప్రతిజానీమః, కస్మాత్పునరిద మవగమ్యతే? తద్వ్యపదేశాత్- తథాహి 'కింవర్ణయేతవవిభోయదుదీరితోసు స్సంస్పన్దతేతమనువాఙ్మనఇన్ద్రియాణి। స్పన్దన్తివైతనుభృతామజశర్వయోశ్చే'తి, తథా 'యేనేషితావాగసశ్చరన్తీ'తి, తథా 'దేహేన్ద్రియప్రాణమనోధియోమీయదంశవిద్ధాః ప్రచరన్తికర్మసు । నైవాన్యదాలోహమివాప్రతప్తంస్థానేషు ద్రష్టృపదేశమేతీ'తి, తథా 'చక్షుషశ్చక్షుశ్శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం మనసోమనోయద్వాచోహవాచం' తథా 'యేనవాగభ్యుద్యతే - యేనచక్షూంషి పశ్యతీ'త్యాది, తథా 'అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాగ్ం సర్వాత్మా- తథా 'యఃప్రథివ్యాం తిష్ఠన్'' ఇత్యారభ్య ''పృథివీమన్తరోయమయతి - యఆత్మనితిష్ఠన్'' ఇత్యారభ్య ''యఆత్మానమన్తరోయమయతీ''త్యేవంజాతీయకాశ్శ్రుతయః క్షేత్రజ్ఞాదీనాం పరిస్పన్దనాదికంపరమాత్మాయత్తమేవ భవతీతి వ్యపదిశన్తి, తథాచైతదుక్తం భవతి యథా వా రథాశ్వస్సారథయ స్స్వస్వామ్యనుజ్ఞయా సారథ్యాదిక్రమేణప్రవర్తన్తే, ఏవం పరమాత్మాధిష్ఠానేన క్షేత్రజ్ఞాదయః క్రమేణస్వస్వ

¶ క్షేత్రజ్ఞేన్ద్రియాదీనాం స్వతఃప్రవృత్త్యుపలబ్ధే స్సర్వశ్రేష్ఠేశ్వరాధిష్ఠాన మన్తరా క్షేత్రజ్ఞాదీనాం పరస్పరోపయోగిత్వమస్తీతి పూర్వపక్షం నిరాకుర్వన్ సిద్ధాన్తయతి- (ప్రతిప్రాహే) త్యాదినా.

వ్యాపారాదా ప్రవర్తన్త ఇతి, ¶ తస్మాత్క్షేత్రజ్ఞాదీనాం ప్రవర్తనం పరమాత్మాయత్తమ్, అత స్తదధిష్ఠానాదేవ తేషాం పరస్పరోపకారిత్వమితి సిద్ధమ్, తదేతత్ క్షేత్రజ్ఞాదేః పరమాత్మాయత్తప్రవర్తనం పురస్తాత్ 'పరాత్తుతచ్ఛ్రుతే' రిత్యత్రచ స్పష్టతర మేవావోచామ.

ననుచ 'పురుషేశ్వరయోరత్ర న వైలక్షణ్యమణ్వపి । తదన్యకల్పనా పార్థే'త్యత్ర జీవేశ్వరయోర్భేదవైలక్షణ్యే ప్రతిషిద్ధే, తథాసతి జీవేశ్వరయో స్సతతాసమధిష్ఠేయా ధర్మాత్పృథావోపి ప్రతిషిద్ధ ఏవ స్యాదత ఉత్తరమాచష్టే, ...

—* ౧౭ ॥ సూ ॥ భేదశ్రుతేర్వైలక్షణ్యాచ్చ *—

పఞ్చవింశతితత్త్వపక్షే జీవాత్మపరమాత్మనో శ్శరీరశరీరిణో స్సతో రాత్మతత్త్వైనైక తత్త్వతామభిప్రేత్య 'పురుషేశ్వరయోరత్ర న వైలక్షణ్య మణ్వపీ'త్యుక్తమ్, తత్త్వతః† వైలక్షణ్యం పరం పశ్యసి "అనాద్యవిద్యాయుక్తస్య పురుషస్యాత్మవేదనమ్ । స్వతోనసమ్భవేదన్య స్తత్త్వజ్ఞోజ్ఞాన దోభవే"దితి, తస్మిన్నేవ ప్రకరణే షడ్వింశతి తత్త్వపక్షేహి జీవేశ్వరయోర్భూయా స్భేదశ్శ్రూయతే- తం కిన్నా వైషిః అపిచాన్యత్ర "సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ సఖాయౌ యదృచ్ఛయాకృత నీడౌచవృక్షే - జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశా - నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్ - య ఆత్మని తిష్ఠన్ని"త్యారభ్య 'ఆత్మానమన్తరో యమయతి' త్యేవమాదిము బహుమ ప్రకరణేషు జీవేశ్వరయో ర్భూయోభవతి భేద గ్రహణమ్, తథా 'విరుద్ధధర్మిణో స్స్యాతస్తి తయో రేకధర్మిణి' తథా 'సయద

¶ ఏతదధికరణ ఫలమాహ- (తస్మా) దితి. ఏతదధికరణ స్యాను స్మారకత్వా త్పునరుక్తి శఙ్కానిరాకార్యేత్యాహ- (తదేత) దితి - చశబ్దేనా న్తర్యామ్యధికరణేచేతి స్మారయతి. ...

† వైలక్షణ్యమ్ - విరుద్ధ లక్షణత్వమ్, అ॰ ౭॥ పా॥౨॥

జయాత్వజామనుశయీతగుణాంశ్చ జుషన్ భజతి సరూపతాం తదనుమృత్యు మపేతభగః । త్వముతజహాసి తామహిరివత్వచమాత్త భగో మహసి మహీయసేష్టగుణితే పరిమేయభగ ' ఇత్యాదిషుచావగతస్తయోర్ద్వయోర్ లక్షణభేదః, తస్మాదఖిల జీవాత్మనః పరమ కారుణికస్య సర్వశ్రేష్ఠస్య భగవతో నారాయణస్య ప్రేరణేన క్షేత్రజ్ఞాదీనాం యథోక్త క్రమేణాధిష్ఠాతృత్వమితి సుష్ఠూక్తమ్.

౭॥ తదిన్ద్రియాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

* అథేదానీముత్పన్నానాం తత్త్వానాం కార్యోక్తి కథన ముఖేన 'జన్మాద్యస్యయత'ఇత్యేవంజాతీయకైస్సూత్రైస్తత్రతత్రోక్తభగవతో విశ్వసృష్ట్యాదిరూప లీలాప్రపఞ్చయితుమేవేదమారభ్యతే,

—*సూ॥౧౮॥సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిస్తుత్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాత్ *—

ఇదమామ్నాయతే ' వేదేననామరూపాణి విషమాణి సమేష్వపి । ధాతుషూద్ధవకల్ప్యన్తే ఏతేషాం స్వార్థసిద్ధయ ' ఇతి, అత్ర వేదార్థానురోధేన ప్రకృత్యాది పృథివ్యన్త నిఖిలతత్త్వ సఙ్క్షోభణద్వారా బ్రహ్మాణ్డసృష్టిపూర్వకం నిష్పాద్యమానత్వేన శ్రూయమాణా నామరూపక్లృప్తిరితిం చతుర్వక్త్ర కృతిః? ఆహోస్విత్ ' వేదేననామరూపాణీ ' త్యేతద్వాక్యవక్తృపరమాత్మకృతిః? ఇతీహభూయసీవిచికిత్సా, ననుకుతోఽస్యాయంవిచికిత్సాఽఽసీత్? 'వేదేనే' త్యేత

---

* పూర్వపాదేస్మిన్పాదేచ వియత్ప్రాణాధికరణాభ్యాముక్తాం తత్త్వోత్పత్తిముపజీవ్య బ్రహ్మాణ్డ సృష్టి ద్వారా సమష్టివ్యష్టి నామరూపే నిరమిమీత శ్రీభగవానిత్యుత్తరాధికరణే వక్ష్యమాణత్వాత్పూర్వోత్తాధికరణాభ్యాముత్తరాధికరణస్యోపజీవ్యోపజీవకభావ సఙ్గతిం ద్యోతయితుమాహ-(అథే) తి- తత్త్వోత్పత్తినిరూపణానన్తరమిత్యర్థః.

§ ఇహ- అస్మిన్నామ్నాయే, భూయసీ విచికిత్సా- మహాన్సన్దేహః, భవతీతి శేషః. ... ... *

ద్వాక్యవక్తృత్వాత్పరమాత్మన ఏవ కృతిర్నామరూపక్లృప్తిరిత్యధ్యవ
స్యతామితి చేన్నైతదేవమ్, 'వేదేన నామరూపాణీ'త్యత్ర కర్తృపదా
శ్రుతేః; తస్మాద్భవతీహ విచికిత్సా, ¶ తత్ర ప్రాప్తం తావచ్చతుర్వక్త్ర
కృతిరేవేయం నామరూపక్లృప్తిరితి, కుతః? శ్రుతిస్మృతిభ్యామస్యాశ్చ
తుర్వక్త్రకృతిత్వావగమాత్; తథా చ శ్రుతిః, 'వేదేన రూపే వ్యాకరో
త్సతాసతీ ప్రజాపతిః- స భూరితి వ్యాహరత్స భూమిమసృజతే'త్యా
దికా. స్మృతిశ్చ 'సర్వేషాంతు స నామాని కర్మాణి చ పృథక్పృథక్ ।
వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ పృథక్సంస్థాశ్చ నిర్మమే ॥ నామరూపం చ భూ
తానాం కర్మణాం చ ప్రవర్తనమ్ । వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ నిర్మమే
స ప్రజాపతి'రిత్యాదికా. +అపి చ తీర్థమిత్యాది నామరూపేషు ఘటప
టకుడ్యగృహాది నామరూపేషు చ తత్తజ్జీవ కర్తృకత్వోపలమ్భాత్తత్ర
జీవకర్తృకా వా స్యాదియం నామరూపక్లృప్తిరిత్యేవం ప్రాప్తే‡భ్రా
న్తిమాచార్యో నైహారమివ భాస్కరః కరేణ విధునోతి-(సంజ్ఞామూర్తి
క్లృప్తిస్తు)ఇతి- తుశబ్దః ప్రాప్తభ్రాన్తినివారణార్థః, సంజ్ఞాః- నామధే
యాని, మూర్తయః- రూపాణి, తాసాం క్లృప్తిః- కల్పనా, తథా చ 'వేదే
నే'త్యత్ర శ్రూయమాణా విచిత్రాశేషనామరూపక్లృప్తిర్భగవతః 'వే
దేనే'త్యేతత్కర్తుః పరమాత్మనో నారాయణస్యైవ కృతిర్భవితు
మర్హతి, కుతః? త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాత్, తథా హి 'పురు
షోఽణ్డం వినిర్భిద్య యదాసౌ స వినిర్గతః । ఆత్మనోఽయనమన్విచ్ఛన్నపో

¶ నామరూపక్లృప్తేః శ్రుతిస్మృతిభ్యాం చతుర్వక్త్రకృతిత్వ
ముపపాదయన్ పూర్వపక్షయతి- (తత్ర ప్రాప్తం తావ)దిత్యా
దినా. నామరూపక్లృప్తేశ్చైత్రాది కర్తృకత్వస్యాపి దర్శనాత్స
ర్వజీవసాధారణేయం స్యాదితి పూర్వపక్షాన్తరమాహ-+(అపి చే)తి.

‡ భ్రాన్తిమ్- తన్మూలం పూర్వపక్షమిత్యర్థః. ఆచార్యః- సూ
త్రకారః, నైహారమ్- తమః. ... *

స్రాక్షీచ్ఛుచిశ్శుచీః ॥ తాస్స్వవాత్సీత్స్వసృష్టాసుసహస్రపరివత్సరాన్।
తేననారాయణోనామ యదాపఃపురుషోద్భవాః ॥ ద్రవ్యంకర్మచ
కాలశ్చ స్వభావోజీవఏవచ । యదనుగ్రహతస్సన్తి నసన్తి యదుపే
క్షయా ॥ ఏకోనానాత్వమన్విచ్ఛ న్యోగతల్పాత్సముత్థితః । వీర్యంహి
రణ్మయందేవోమాయయావ్యసృజత్త్రిధా' మాయయా - సఙ్కల్పేన,
' అధిదైవమథాధ్యాత్మ మధిభూతమితి ప్రభుః । అథైకం పౌరుషం
వీర్యం యథాభిద్యతతచ్ఛృణ్వి' త్యాదిషు భగవాన్ శ్రీనారాయణః
ఖలుస్వసృష్టాని ప్రకృత్యాది తత్త్వాని సఙ్క్షోభ్య తైర్బ్రహ్మాణ్డం విర
చయ్య తత్ర సమష్టివ్యష్టిశరీర జాత మధి దేవాది భేదేన త్రివృత్క-
రోతీత్యుపదిశ్య ' నామరూపక్రియాధత్తే సకర్మాకర్మకఃపరః । ప్ర
జాపతీన్ మనూన్ దేవాన్ఋషీన్ పితృగణాన్ పృథక్ ॥ సిద్ధచారణగన్ధ
ర్వాన్విద్యాధ్రాన్ సురగుహ్యకాన్ ' ఇత్యాదిభిస్సఏవ భగవాన్నా
రాయణోఽఖిల చేతనాత్మక ప్రపఞ్చజాతస్య నామరూప క్లృప్తిం
కరోతీత్యుపదిశ్యతే, అపిచేమమేవార్థమ్ ' యస్సృష్ట్వేద మనుప్ర
విష్టఋషిణా చక్రేపురశ్శాస్తితాః - సఏవభూయో నిజవీర్యచోదితాం
స్వజీవమాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతీమ్ । అనామ రూపాత్మని రూప
నామనివిధిత్సమానోనుససారశాస్త్రకృత్ - సర్వాణిరూపాణి విచిత్య
ధీరః- నామానికృత్వాభివదన్యదాస్తే - ఆకల్పంవై నామరూపయోర్ని
ర్వహితే' త్యేవం జాతీయకాశ్శ్రుతయస్స్పష్టీకుర్వన్తి,¶ఏతేన ' సే
యందేవతైక్షతహన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనా
నుప్రవిశ్యనామరూపే వ్యాకరవాణీతి ' తాసాం త్రివృతం త్రివృతమే
కైకాం కరవాణీ'తి, సేయం దేవతేమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవే

¶ త్రివృత్కరణ ప్రస్తావేన ప్రకారాన్తరేణ త్రివృత్కరణ ప్ర
తిపాదక ఛాన్దోగ్య వాక్యానాం ప్రసక్తత్వాత్తదర్థాఅపి సుగమా
ఇత్యాహ- (ఏతేనే) తి.

నాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరోత్తాసాం త్రివృతం త్రివృత మేకైకామకరోద్యథా ను ఖలు సోమ్యేమా స్తిస్రో దేవతా స్త్రివృత్త్రివృదేకైకాభవతి- యదగ్నే రోహితం రూపం తేజస స్తద్రూపం యచ్ఛుక్లం తదపాం యత్కృష్ణం తదన్నస్య పాగాదగ్నే రగ్నిత్వమితి' త్యత్ర క్రియమాణం నామరూప వ్యాకరణమపి భగవతో నారాయణస్యైవ కృతిరితి వ్యాఖ్యానమ్, ✻ యద్యప్యస్యాం శ్రుతౌ ప్రకారాన్తరేణ త్రివృత్కృతైస్తేజోబన్నై స్త్రిభి స్తత్త్వైరణ్డసృష్టి కముపదిశ్యతే, తథాపి తేజోబన్నేష్వపి ప్రకృతి మహదాది నిఖిల తత్త్వానామన్తర్భావాన్న తత్త్వహ్రాస విరోధః, సత్యపి తత్త్వవృద్ధి పక్షే తత్త్వ చతుష్టయ పక్ష ముపాదాయ ప్రకారాన్తరేణ త్రివృత్కరణ పూర్వక సృష్ట్యుపదేశ శ్శ్రుతౌ సుఖ బోధార్థ ఇతి మన్తవ్యమ్, ఇతరథాఽన్తర్విషయ స్తాత్త్వికస్యానో రిన్ద్రియాణాం చోత్పత్త్యాది విచారస్యానర్థక్య ప్రసఙ్గాత్; అనన్తోపసఙ్గ్రహాదపినా నాథావాదతిరేకాత్ప్రత్యేకసేన మహత్త్వైః కృతస్య తస్య తత్త్వసఙ్ఖ్యావిరోధ పరిహారస్యాపి తథాప్యసఙ్గాచ్చ; యత్పునరుక్తం నామరూప క్లృప్తిః ప్రజాపతి కర్తృకా స్యాదితి తత్ర సమస్భవతి, సహీదం ప్రకృతి మహదాదితత్త్వాని సృష్ట్వా తైరణ్డం చ సృష్ట్వా తతస్సుర నర ఖగ మృగ వివిధ గిరి సరీసృపాది నామరూప కల్పనాం శాస్త్రయోనేః పరమాత్మనో వినా ప్రజాపతిరన్యో వా కశ్చిత్కర్తుం శక్నోతి, యాఽపునః ప్రజాపతే ర్నామ రూప కల్పకత్వ శ్రుతి స్మృతయస్తాస్తు చతుర్ముఖాన్తర్యామిణో భగవతో నారాయణస్యైవ నిఖిలజీవ నామరూపాది కల్పకత్వ మభిప్రయన్తి, యత స్స్వనాభ్య పద్మభువః ప్రజాపతేరపి నారాయణ ఏవ నామరూపే కల్పయతీతిస

✻ ఆక్షేప సమాధిభ్యాం ఛాన్దోగ్య చతుస్త్రింశ ప్రపాఠకాభిప్రాయమాహ-(యద్యప్యస్యాం శ్రుతౌ) ఇత్యాదినా.

ర్వశ్రుతిస్మృతీతిహాస పురాణాదిషు జోఘుష్యతే, అపిచేష్వేష్వపి జీవేషుడిద్ధ మిత్థాది నామరూప కల్పనసామర్థ్య ముపలభ్యతే, తేషు తేష్వపి తత్తదన్తర్యామి తయావతిష్ఠ ద్భగవతో నారాయణస్యానుగ్రహాయత్తమేవ తాదృశ సామర్థ్యం భవతీతిజ్ఞేయమ్, తస్మాన్న ప్రజాపత్యాదే ర్నామరూపక్లృప్తి సామర్థ్యమ్, ఏతదేవాభిప్రేత్యోహ శ్రూయతే- “ నిమిత్తంపరమీశస్య విశ్వసర్గనిరోధయోః । హిరణ్యగర్భశ్శర్వశ్చ కాలశ్చారూపిణ స్తవ ॥ సృజ్యం సృజామి సృష్టోహం హరోహరతి తద్వశః” ఇత్యాది. ¶తస్మాత్ “వేదేన నామరూపాణీ’ త్యత్ర శ్రూయమాణా సంజ్ఞా మూర్తిక్లృప్తి రేతద్వాక్య వక్తుశ్శ్రీకృష్ణస్య శాస్త్రయోనేరచిన్త్యాద్భుత విచిత్ర దివ్య శక్తేః నిజనిర్మిత తత్త్రైవరణ్డసృష్టిపూర్వకే సమష్టివ్యష్టి శరీర జాతమిదమధిదేవాది భేదేన త్రివృత్కుర్వతో భగవతో నారాయణ స్యైవాత్యద్భుతలీలేతి ధ్యేయమ్. ...

—* ౧౯॥సూ॥† మాంసాదిభౌమంయథాశబ్దమితరయోశ్చ*—

మాంసాదిభౌమమిత్యధిభూతం లక్షయతి, త్వగాది సప్తధాత్వాత్మకం రూపాది విశిష్టమధిభూతమ్, ఇతరయోః-అధ్యాత్మాధిదైవయోస్సద్భావే, యథాశబ్దమ్ - శబ్దమనతిక్రమ్య, జ్ఞాపకం భవతీతి జ్ఞేయమ్, శబ్దస్తావత్ “వైకారిక స్త్రివిధోధ్యాత్మమేకమథాధిదైవ

¶ నామరూప కర్తృత్వేన సర్వజీవ పితృత్వాత్పరమాత్మ న్యాశు తల్లీలాకథన శ్రవణాది రూప భక్త్యుత్పాదన మేతదధికరణఫలమితి సూచయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి- †‘ సంజ్ఞామూర్తి క్లృప్తిరధిభూతాది భేదేన సమష్టి వ్యష్ట్యుభయదేహం త్రివృత్కుర్వత శ్శ్రీనారాయణస్యైవ కృతి రిత్యుక్తమేతమర్థం వ్యష్టి శరీరే ప్రత్యక్షతో దర్శయన్ సమష్టి శరీరేపి సూచయతి- (మాంసాది) తి. ... ...

మధిభూతమన్యత్। దృగ్రూపమార్కాంశంపక్ష్మరన్ధ్రే। పరస్పరం సిధ్యతి యస్స్వతః ఖే- ఏకమేక తరాభావే యదానోపలభామహే" ఇత్యేవం జాతీయకః. చ శబ్దేనాధ్యాత్మమపి స్వేతరయోరధి భూతాధిదైవయోర్జ్ఞాపకం భవతి, ఏవ మధిదైవమపి స్వేతరయో రధ్యాత్మాధి భూతయోర్జ్ఞాపకం భవతీత్యేతత్సూచయతి, భూమశబ్దేనాస్మదాది శరీరాధిభూతాదిషుపరస్పర సిద్ధిపరిజ్ఞానంసుగమమితి ద్యోతయతి.

స్యాదేతదధిదైవభావేనావస్థానా భ్యుపగమేఽగ్నిరవీన్ద్రాదీనాం తత్తల్లోకాద్యవస్థానవాదో లుప్యేతేత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—* ౨౦॥ సూ॥ వైశేష్యాత్తు తద్వాదస్తద్వాదః *—

విశేషఏవ వైశేష్యమ్, వాగాద్యధిదైవభావ సద్భావే ప్యగ్ని రవీన్ద్రాదీనాం యోగైశ్వర్య సామర్థ్య విశేష సద్భావాదేవ తత్త ల్లోకాధికార స్థానేష్వవస్థాన ముపపద్యతే, అత స్తేషాం తత్త ల్లోకావస్థానవాద స్సమ్భవత్యేవ, పదాభ్యాసేన పూర్వవదధ్యాయ పరిసమాప్తిం ద్యోతయతి. ... ... *

౮॥ సంజ్ఞామూర్తిక్ల్ప్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

ఇతి శ్రీ భగవద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీవత్స
కులతిలకావిరత బృహద్వ్రత,ప్రథిత సకలవిద్య,పరమహంస
పరమగురునిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీశుక
భగవత్పాదాచార్య విరచితే, శ్రీభగవ ద్బాదరాయణ
సమ్ప్రణీత సర్వవేదాన్తసార మీమాంసాభాష్యే
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.
ఏతత్పాదస్థ సముదిత సూత్రసఙ్ఖ్యా ॥ ౨౦ ॥

అధిభూతం లక్షయతి- (యపీ)త్యాదినా.

తస్మాత్సంజ్ఞామూర్తిక్ల్ప్తి శ్శ్రీభగవతో నారాయణస్యైవ కృతి రిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. ... *

ఇతి శ్రీ భగవ ద్బాదరాయణి శుకాచార్యాపరావతార, శ్రీ వత్సకులతిలకావిరత బృహద్వ్రత, ప్రథిత సకలవిద్య, పరమహంస పరమగురు నిర్ధారిత, శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త, శ్రీ శుక భగవ త్పాదాచార్య విరచిత, శ్రీ భగవద్బాదరాయణి సమ్ప్రణీత సర్వ వేదాన్తసార మీమాంసా భాష్య చన్ద్రికాయాం గర్గకుల శేఖర శ్రీ రామకృష్ణాచార్యా న్వయ సముద్భూత మహచ్చరణో పాసనాధిగత సకల విద్య శ్రీ కృష్ణాచార్య విరచితాయాం ద్వితీయస్యాధ్యా యస్య చతుర్థః పాదః. ... ...

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః

శ్రీరస్తు.

శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీమత్సుకథాభాష్యే, తృతీయాధ్యాయస్య ప్రథమపాదః.

— [illegible] వారాంనిధేః ప్రాక్ప్రస్త[illegible]స్యపదార్థా మద్భుతతనో వేదాన్తవేద్యస్య [illegible] సహిత స్య యస్య నిగమాద్వైతాన్తసూత్రాన్వయం వ్యాచక్షే [illegible] స్సభగవాన్ కుర్యాత్సతిమఙ్గళమ్॥

౧॥ సూ॥ ఓమ్ తదన్తరప్రతిపత్తౌ రంహతి సమ్పరిష్వక్తః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్.

తదేవం ద్వితీయేఽధ్యాయే స్మృతి[illegible]విరోధం ప్రతిషిద్ధ్య ప్రతిపక్షసమయానాం [illegible] త్వాన్ [illegible] నిరూపణ [illegible] మనాదిమన్త్యానన్త[illegible]భగవద్రామ[illegible] [illegible]తమ్, అథాస్మిన్ తృతీయేఽధ్యాయే [illegible] సమ్పరిష్వక్తస్య

భవజన్యజనిమూలా జ్ఞానకోశం తు జైవం సపది జరయతీహ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తా । ఝటితి భవతి భక్తీ రామచన్ద్రే యదీయా ఘో[illegible]భాజాం సద్గురుం తం నమామి॥ యద్భక్తిరహితా జీవా లిఙ్గదేహేన జాగరే । సంసరన్త్యఖిలే యోనౌ ముహుస్తం రాఘవం భజే॥

\+ తృతీయాధ్యాయం వ్యాచిఖ్యాసుర్భగవాన్ భాష్యకారో [illegible] [illegible]త్యస్మిన్ భాష్యే ముముక్షూన్ [illegible] [illegible]

భగవద్విముఖస్య జీవస్య సంసరణాది నివర్తక భగవదుపాసన ప్రకార ఉపాస్యోపాసనయో ర్మాహాత్మ్యం పురుషార్థ సిద్ధిశ్చ ప్రసంగాదాగతం చేత్యేతదర్థజాతం చిన్తయిష్యతే, తత్ర ప్రథమే తావత్పాదే వైరాగ్యద్వారా జీవానాం భగవదుపాసిసోత్పత్తయే దేహాన్తరప్రాప్త్యాదిరూపా తత్సంసృతి ర్విచార్యతే, తత్రైవం శ్రూయతే "యదాత్మానమవిజ్ఞాయ భగవన్తం పరంగురుమ్ । పురుషస్తు విషజ్జేత గుణేషు ప్రకృతేస్స్వదృక్ ॥ గుణాభిమానీ స తదా కర్మాణి కురుతేఽవశః । శుక్లం కృష్ణం లోహితం వా యథాకర్మాభిజాయతే ॥ శుక్లాత్ప్రకాశభూయిష్ఠాన్ లోకాన్ ప్రాప్నోతి కర్హిచిత్ ॥ దుఃఖోదర్కాన్ క్రియాయాసాన్ తమశ్శోకోత్కటాన్ క్వచిత్ । క్వచిత్పుమాన్ క్వచిచ్చ స్త్రీ క్వచిన్నోభయమన్ధధీః ॥ దేవో మనుష్యస్తిర్యగ్వా యథాకర్మగుణం భవ" ఇతి. తత్రానాది కర్మవాసనావశాజ్జీవగణం దేహేషు ప్రవిశతీతి శ్రుతమ్; స కిం పుందేహాదిబీజభూతే నకారణదేహారాసమ్పరిష్వక్తస్తాదృశ దేహాన్తరం గచ్ఛతి? ఆహోస్విత్ సమ్పరిష్వక్తో గచ్ఛతి? ఇతి సన్దిహ్యతే, ¶ తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తమ్? అసమ్పరిష్వక్త ఇతి; కుతః? తృణజలూకావద్దేహాన్తరమవష్టభ్యైవ ప్రాక్తనం దేహం జీవస్త్యజతి, న చానుభవ విరోధ ఇతి వాచ్యమ్, ప్రతిపత్తృప్రాప్త దేహస్వీకారత్యాగయో ర్దుర్విభావ్యత్వాత్; స్వీకారకాలే ప్రతిపత్తవ్యస్య దేహస్య కారణాత్మనా సమ్భవాచ్చ; భవన్తి చ జీవానాం దేహబీజభూత రేతఃకణాదయో య

¶ "దేహే పఞ్చత్వమాపన్నే దేహీ కర్మానుగోఽవశః । దేహాన్తరమనుప్రాప్య ప్రాక్తనం త్యజతే వపుః" ఇత్యాదౌ జీవస్య ప్రాక్తన దేహత్యాగాత్పూర్వమేవ దేహాన్తరప్రాప్తిశ్రవణాద్దేహాన్తరప్రతిపత్తౌ జీవస్య కారణ దేహపరిష్వక్తో స్తీతిభావేన పూర్వపక్షయతి- (తత్ర కింతావత్ప్రాప్త) మితి = మనర్గకర్మమష్టై

త్రైస దేహ ఆరబ్ధస్య [illegible] సమ్బన్ధస్య [illegible] * (ప్రతిబ్రూతే, [illegible]) [illegible] పూర్వాచార్యాః [illegible]
మాధికరణే "సజ్ఞానమాదిః [illegible] సిద్ధి" [illegible] దేహస్య
ప్రస్తుతః, [illegible] ప్రా
[illegible] దేహ [illegible] సమ్బన్ధస్య [illegible] హాని, [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
తంత్రవస్తు "స్వతన్త్రపక్షస్య" [illegible] వి
[illegible] అనుత్త్రాన్వేన దేహేన జ్ఞానం సగధాన్యతే ॥ ఇతి వే
దసిద్ధాన్తాచార్యాయస్తు తత్రతత్ర హి కర్మణా క్రియతే ప్రోక్తం [illegible]
[illegible] ఇతి [illegible] యచ్చైవార
[illegible] సుత్తేః [illegible]
[illegible] దేహేన [illegible] దేహస్తి
[illegible] దేహేన
[illegible] దేహ [illegible] దేహ [illegible]
దేహస్య బీజరహితస్య [illegible] భవతి,
సర్వత్ర కారణాత్ కార్యోత్పత్తిరిత్యపలమ్భాత్; [illegible] వాదయప

[illegible] స్వా [illegible] వ్యతిరిక్తమ్ [illegible] ప్రయాన్త్యక్ష
ఆత్మాతవనవతిష్ఠతే " ఇత్యాది [illegible] కర్మణామయభాష్యానుక్తే
న కర్మణామయమనోమయాకారేణ దేహేన [illegible]
[illegible] దేహేన సమ్బన్ధస్య [illegible]
వేన సిద్ధాన్తయతి* (ప్రతిబ్రూతే) ఇత్యాదినా—

— [illegible] దేహ [illegible]
[illegible]

ప్రారబ్ధస్య దేహబీజాని భవన్తీత్యుక్తమ్, తేషాం కరణాదిసమ్బన్ధోపి కారణమపేక్షస్సన్ కారణదేహాదతఏవ సఙ్గచ్ఛతే, † అపిచ జీవానామామోక్షాత్కారణదేహసమ్బన్ధోస్త్యేవ, అతఏవ " అవిభాగోవచనా" దిత్యగ్రేవక్ష్యతి, ¶ తస్మాద్భగవద్భక్తివర్జితో దేవమనుష్యాది దేహాన్తరం ప్రతిపిపిత్సుర్జీవస్స కారణ దేహేన సమ్పరిష్వక్తో గచ్ఛతీతి నిశ్చీయతే. ... ... *

స్యాదేతద్దేహాన్తరం ప్రతిపన్నస్య జీవస్య పరిత్యక్తసోపకరణ

త్వే సూత్రం చ ప్రమాణయతి- † (అపిచ) ఇతి= తథాచేహ " మనఃష ష్ఠానామిన్ద్రియాణామిన్ద్రియైః పఞ్చభిర్యుతమ్। లోకాల్లోకం ప్రయాన్త్యన్య ఆత్మా తదనువర్తతే " ఇత్యాది వాక్య శేషాత్ " ప్రజంస్తిష్ఠన్నపహైకేన " ఇత్యాదేరణుస్సన్నపిజీవస్సకారణదేహవిశిష్టస్వరూపేణైవ దేహాన్తరం గచ్ఛతీత్యేతదర్థపరత్వసిద్ధ్యా ఘటోపహితాకాశవదన్తఃకరణ రూపోపాధ్యుపహితస్య చైతన్యస్య జీవాఖ్యస్య తాదృశోపాధిగతివశాద్దేహాన్తరాదిప్రతిపత్త్యుపచార ఇతి, అభినవేన్ద్రియాదికే తాదృశే దేహాన్తరే మనోగతివశాద్విభోరపి జీవస్య దేహాన్తరప్రతిపత్త్యుపచార ఇతి, అభినవస్య తాదృశనిర్వికల్పకజ్ఞాన సన్తానరూపస్య జీవస్య శబ్దాది గోచరసవికల్పకజ్ఞానాఖ్యవృత్తిలాభ ఏవ దేహాన్తరప్రతిపత్తిరిత్యేవమాదికాశ్చ త్యాదివిరుద్ధాస్తమనుజైర్జీవేశ్వరాభేదవాదికాణాదసౌగతాదిభిర్నిజమనీషయాకల్పితాః ప్రక్రియాస్సూత్రానభిహితా ఇతి ధ్యేయమ్. ¶ "మృతేరనన్తరం జన్మ జన్మనోనన్తరం మృతిః। ఘటీయన్త్రవదశ్రాన్తస్సంసారోయం సుదుస్సహః" ఇత్యుక్తన్యాయేన భగవదుపాసన రహితానాం సుదుస్సహ సంసృతిప్రాప్త్యవగమేన తాదృశసంసృతి నివర్తకభగవదుపాసిసిషోత్పత్తి రేతదధికరణ ఫలమితి నిశ్చాయయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి (తస్మా)దితి.

పూర్ణదేహస్య కరణాధారత్వేన తస్యాత్ర కరణాయత్తప్రవృత్తికా త్వేత్యేవ ఇద మాచష్టే.

—※ శ్రీసూ॥ త్వాత్మనోఽస్యైకత్వాత్ తు ఘటాయుష్మాన్ ※—

తుర్యత్వేన అపవ్యాంతరావ్యాపుష్యార్థం, హంస్యైశ్చైపూర్ణదేహే జీవేనసవాసనిష్పన్నస్య కారణదేహస్య సూక్ష్మదేహస్యాత్మని భే దేనతా [illegible] త్మత్వే-ఘటావాసనా ఘటాయుష్మాన్ప్రతిప [illegible] త్వేన దేహస్య తత్త్వజ్ఞానాచ్చాయాప్రవృత్తిర్[illegible], అతిప కారణదేహస్య త్వాత్మకత్వ మాహ్యాయతే " [illegible] దశ [illegible]। పుచ చేతనయాయుక్తో జీవ ఇత్యభిధీయతే॥ సవాసనాత్మ విషయోపరక్తోగుణప్రవాహోపిస్యాత్షోడశాత్మా [illegible] భిధానేన మన్త్రబహిష్క్రియంచ [illegible] సహితి " త్యాదిశ్రుతయః - ఆత్మ నః స్వరూపాస్య [illegible]

[illegible] కమ్, షోడశ [illegible] కమ్, అనేకకా రణదేహస్య అధ్యాత్మ [illegible], చేతనయా యుక్త మిత్యనేనాధిదైవాత్మకత్వముక్తమ్, పుచ- లిఙ్గదేహః, జీవ ఇత్యభిధీయ తే- సాక్షాజ్జీవేనసహసమ్బద్ధత్వాదితి వాక్యశేషః; సవాసనాత్మేతి- స లిఙ్గదేహః; కిమ్భూతః? విషయోపరక్తః- పఞ్చతన్మాత్రాత్మకః, గు ణాః- సత్త్వాదిః, ప్రవహతి- ధారయతి, తథా; అవికృతః- స్థూల దేహవద్వికార రహితః, షోడశాత్మా - షోడశవికారాత్మకః, ప్రకృ త్యామభిః- దేవదత్తాదిసంజ్ఞాదిభిః, రూపభేదమ్- బ్రాహ్మణాది నా నావిధశరీరమ్, అన్తర్బహిష్ట్వమ్, బ్రాహ్మణాది [illegible] బహిరా[illegible]దికమ్, [illegible] ప్రోక్తానాం [illegible], [illegible] స్యాదితి శేషః;

త్మకమ్, తస్య భావ స్తత్త్వమ్, తస్మాత్; భూయస్త్వమ్- బహుళత్వమ్, తస్మాత్. ... ... *

స్యాదేతత్ కారణదేహపరిష్వంగాభ్యుపగమే జీవస్యాగాఢమన్యాశ్లిష్టగాత్రస్యైవ స్వప్నే తు మశక్తత్వాత్ కుతస్తస్య దేహాన్తరప్రాప్తిస్సిద్ధ్యేదిత్యత ఉత్తరం పఠతి,

—3॥ సూ॥ ప్రాణగతేశ్చ —

ప్రాణగత్యాయత్తామేవ లిఙ్గశరీరిణో జీవస్య దేహాన్తర ప్రతిపత్తిం శ్రావయతి శ్రుతిః "తముత్క్రామన్తం ప్రాణో౽నూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీ" త్యాదికా. తతశ్చ ముఖ్య ప్రాణ ఏవ దేహాన్తరే లిఙ్గశరీరిణం ప్రాపయతీతి నిశ్చీయతే, నహి ప్రాణాశ్రయం వినా లిఙ్గదేహినః క్వచిదవస్థానం తతః క్వచిద్గమనం వా సమ్భవతి, "ఉక్తేన రహితో హ్యేష మృతక స్ప్రోచ్యతే యథే" త్యాదిశ్రుతిర్జీవస్య హి స్థూలదేహేపి ప్రాణాయత్తమేవావస్థానగమనాగమనాదికం దర్శయతి, తస్మాత్ ప్రాణగతే ర్హేతో ర్జీవస్సేన్ద్రియేణ సూక్ష్మదేహేన పరిష్వక్తో దేహాన్తరం గచ్ఛతీతి సిద్ధమ్.

యదుక్తమ్ "ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీ" త్యనేనేన్ద్రియాణి జీవేన సహ గచ్ఛన్తీతి తదిహాక్షిప్య సమాధీయతే॥

—4॥ సూ॥ అగ్న్యాదిగతిశ్రుతేరితి చేన్న భాక్తత్వాత్ —

స్యాదేతత్ ఉత్క్రమణావసరే నైవ జీవేనేన్ద్రియాణి గచ్ఛన్తి, పరం తు వాగాదీన్ద్రియాణి తదభిమానినో౽గ్న్యాదీన్ దేవాన్ గచ్ఛన్తీతి శ్రూయతే, తథాహి "యత్రాస్య పురుషస్య మృతస్యాగ్నింవాగప్యేతి-వాతం ప్రాణశ్చక్షురాదిత్య" మిత్యత్ర జీవే దేహాన్తరం ప్రతిపద్యమానే సతి వాగాదీనామిన్ద్రియాణామగ్న్యాదిప్రాప్తిర్హి దృశ్యతే, తస్మాన్న జీవో దేహాన్తరం ప్రతి సేన్ద్రియో రంహతీతి చేన్నైవమ్, కస్మాత్?

భాక్తత్వాత్ - వాగాదీనామిన్ద్రియాణామగ్న్యాదిప్రాప్తిప్రతిపా దకశ్రుతేర్భాక్తత్వాత్, అత ఏవ "ఓషధీర్లోమాని వనస్పతీన్కేశాః" ఇత్యుపాత్త వాక్యస్య [illegible] దర్శనాత్, నహి లోమానాం కేశానాం చో త్క్రమణే [illegible] ఓషధీవనస్పతి[illegible], తస్మాద్యథోక్త క్రమత్వా[illegible] వాగాదీనాం [illegible] గన్యాద్యర్థకారో [illegible] యుక్తం భవతి, తస్మాజ్జీవో వా గాదిభిః [illegible] సహైవ [illegible] దేహాన్తరం గచ్ఛతీతి [illegible]తే.

—※ (సూ॰ ప్రథమేఽశ్రవణాదితి చేన్న తా ఏవ హ్యుపపత్తేః) ※—

స్యాదేతత్, యదుక్తం "ప్రాణగతేశ్చ" ఇతి జీవస్య ప్రాణాయత్తా గతిర్భవతీతి తదయుక్తమ్, "తముత్క్రామన్తం ప్రాణోఽనూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తి" ఇతి [illegible] ప్రతిపాదనముఖేన [illegible] యూనాం క్రమేణ ప్రాణ్యుత్క్రమణా [illegible] ముత్క్రమణే ప్రాణాయత్తత్వాత్ప్రవ [illegible], [illegible] కర్మవా [illegible] హేత వత్ప్రయుక్తే, ఏతదుక్తం భవతి । ఉచ్యతే - "కర్మణా దైవనేత్రేణ జన్తుర్దేహోపపత్తయే । స్త్రియాః ప్రవిష్ట ఉదరం పుంసో రేతఃకణాశ్రయః" ఇత్యాది భగవదుక్తోపబృంహితకర్మవాసనాభిరేవ [illegible] దేహాన్తరగమనోపపత్తిర్న్యాయ్యతే; తత్కర్మవాసనాను సారేణ [illegible] జీవం ప్రాణో దేహాన్తరం గమయ తీతి గమ్యతే; ఏతదేవాభిప్రేత్య జీవస్య ప్రాణాయత్తా గతిరభిధీయ తే- తస్మాత్ 'ప్రాణగతే'శ్చేతి యుక్తమేవోక్తమ్. ([illegible] [illegible]

యాత్తస్మిన్ సంజాతకరుణో భగవాన్ సూక్ష్మతమప్రకృతి సమ్బన్ధం ఘటయతి, తచ్చషోడశతత్త్వజాతం సూత్రాత్మకముఖ్యప్రాణేన దృఢతమం గ్రథితంసదనాద్యనువర్తమానాజ్ఞాన తిరోహిత స్వరూపస్యాస్వాన్తర్గతస్య జీవస్యకారణశరీరంలిఙ్గశరీరమితిచ తత్ర తత్ర శ్రుతిస్మృత్యాదిషూపదిశ్యతే, తదేవపునః పునర్జీవానుష్ఠిత నానావిధ కర్మవాసనామయంభవతి, అజ్ఞానసహితేన దేహేనాత్యన్తిక విభాగ ఏవజీవస్య మోక్షఇత్యుచ్యతే, తదర్థమేవైత చ్ఛాస్త్రారమ్భ ఇత్యేతదాదావవోచామ, ఏవంసతి యదాయంజీవో భగవత్సఙ్కల్ప వశాత్కర్మవాసనోపస్థాపితంయద్వ్యద్దేహాన్తరం జిగమిషతి తదాయం సూత్రాత్మకస్ప్రాణస్కారణదేహాయుక్తంతంజీవంతత్రతత్రప్రాపయతి, తదాచ జీవస్తావద్దేహాన్తరం తృణ జలూకావదష్టభ్య ప్రాక్తనంశరీరంత్యజతి, తస్మాద్యథోక్తకారణదేహపరిష్వక్త ఏవజీవో దేహాన్తరం రంహతీతితత్త్వమ్.

—※ ౭'సూ॥అశ్రుతత్వాదితిచేన్నేష్టాదికారిణాంప్రతీతేః ※—

స్యాదేతచ్ఛాన్దోగ్యేపఞ్చాగ్నివిద్యోపదేశప్రకరణఇదమామ్నాయతే " తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవాశ్శ్రద్ధాంజుహ్వతీ"త్యుపక్రమ్య"పఞ్చమ్యామాహుతావాపస్పురుషవచసో భవన్తీ " తి. తత్రద్యుపర్జన్య పృథివీ పురుషయోషిల్లక్షణేషుభావనామయేషు పఞ్చస్వగ్నిషు శ్రద్ధాసోమవృష్ట్యన్న రేతోరూపాభావనామయాస్పఞ్చాహుతయః

(పఞ్చాగ్నివిద్యోపదేశప్రకరణ)ఇతి=" వేత్థయథాపఞ్చమ్యామాహుతావాపస్పురుషవచసోభవన్తి " తిజనకేన పృష్టేశ్వేతకేతౌ తదుత్తరమజ్ఞాత్వా స్వపితుగౌతమస్యసమీపమాగత్య రాజ్ఞాపృష్టం నివేదితవతి సతి తస్మిన్నపి గౌతమేతత్ప్రశ్నోత్తరమజ్ఞాత్వా రాజ్ఞస్సకాశమాగతవతి సతిస్వయమేవ రాజాస్వీయ ప్రశ్నస్యోత్తరం గౌతమం ప్రత్యాహ " తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌదేవాశ్శ్రద్ధాంజుహ్వతీ"తి.

ప్రత్యేతవ్యాః, తత్ర శ్రద్ధాశబ్దేన యద్యప్యాప ఉచ్యన్తే, "శ్రద్ధా వా ఆపః" ఇతి శ్రుతేః, తథాపి హుతశ్రద్ధాశబ్దేనాప్పరిష్వక్తో జీవ ఏవ లక్ష్యతే, తత్కథమితి చేదుచ్యతే, అగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణమాసాది సాధనభూతా ఘృత దధి పయః ప్రభృతయో ద్రవభూయస్త్వాదాప ఇత్యుచ్యన్తే, తా ఆప ఆహవనీయే ఆహుతి రూపేణ హుతాః సూక్ష్మా అపూర్వాఖ్యాస్సత్యః ఇష్టాది కారిణః పరిష్వజ్యాశ్రయన్తే, అతఉపపన్నం శ్రద్ధాశబ్దస్య జీవలక్షకత్వమ్, అథవా తేషాం శరీరం మైథునేన విధానేన ఋత్విజో జ్యోతిగ్ని జుహ్వతి "అసౌ స్వర్గాయ లోకాయ స్వాహా" ఇతి మన్త్రేణ, తతస్తాన్ ప్రేష్టాది కారిణః ఆవృతా అపూర్వరూపా ఆపస్తా ఇష్టాదికారిణో జీవాన్పరివేష్ట్యాముం లోకం ఫలదానాయ నయన్తి, తత్ర తు ఆహుతిమయీభిరద్భిస్సమ్పరిష్వక్తాస్స్వకర్మఫలభోగాయ "ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకశ్చ ధూమో రాత్రిరపక్షయః । అయనం దక్షిణం సోమో దర్శ ఓషధివీరుధః ॥ అన్నం రేత ఇతి క్రమశ పితృయానం పునర్భవః" ఇతి శ్రుత్యుపదిష్టక్రమేణ ధూమాదిపథా పితృయానేనాముం లోకం గత్వా దేవానామన్నం భవన్తి, తత్ర హ్యేత ఇష్టాది కారిణశ్చన్ద్రమసే లోకే స్త్రీపుత్రమిత్రభృత్యాదిభిరివ శేషభావాపన్నైస్స్వర్గన్ధర్వాదిభిస్సహ విహరణేనవ్యాపృతా భక్ష్యమాణాంగాగ్ని పుమానివ భక్షితసుకృతా భవన్తి, తమిమమర్థం దర్శయతి హ్యేషా శ్రుతిః "అథ య ఇమే ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసమ్భవన్తి" ఇత్యుపక్రమ్య "ఆకాశాచ్చన్ద్రమసమేష సోమోరాజా తద్దేవానామన్నం తం దేవా భక్షయన్తి" ఇతి. ఏషః - ఇష్టాదికారీ, సోమోరాజా - చన్ద్రసదృశః, తదితి విధేయలిఙ్గాభిప్రాయేణ షణ్ణత్వమ్, తథా శ్రుత్యన్తరం చ, "తే చన్ద్రం ప్రాప్యాన్నం భవన్తి" ఇతి, "తాంస్తత్ర దేవా యథా సోమం రాజానమాప్యాయస్వాపక్షీయస్వేత్యేవమేనాంస్తత్ర భక్షయన్తి" ఇతి. ఇయం స్వర్గ

ప్రాప్తిరూపైవప్రథమాహుతిః “ తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌశ్రద్ధా” మితి శ్రుత్యోచ్యతే,తతస్తేసుకృతలేశై స్సమ్పరిష్వక్తాఏవసోమరూపేణ పర్జన్యలక్షణే ద్వితీయేగ్నౌహూయన్తే, తతోవృష్టిరూపేణ పృథివీలక్షణే తృతీయేగ్నౌహూయన్తే, తతో వ్రీహి యవ తిల మాషాదిభి స్సహ పురుషైరశ్యమానా అన్నరూపేణ పురుషలక్షణే చతుర్థేఽగ్నౌ హూయన్తే, తతోయోషిల్లక్షణేపఞ్చమేఽగ్నౌ రేతో రూపేణ హుతాస్సన్తఃపురుష శబ్దాభిధేయాభవన్తి, తదిదముక్తమ్“ పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసోభవన్తీ ” తి. అత్ర ప్రకరణే లిఙ్గదేహస్యాశ్రుతత్వాత్తేన దేహేన పరిష్వక్తో జీవోదేహాన్తరం రంహతీ త్యేతద్రిక్తం వచఇతిచే¶న్నైషదోషః, కుతః? ఇష్టాదికారిణాంప్రతీతేః-ఇష్టాదికారిణాం ప్రాచీనబర్హిరాదీనాం సమ్బన్ధిప్రశ్న ప్రతివచనలక్షణేన “ యేనైవారభతేకర్మ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్। భుఙ్క్తే-హ్యవ్యవధానేన లిఙ్గేనమనసాస్వక ” మిత్యాదినా శ్రీనారద వాక్యేన జీవోలిఙ్గదేహేన పరిష్వక్తఏవ దేహాన్తరం ప్రతిపత్తుం రంహతీతిప్రత్యక్షతయాసర్వేషాం ప్రతీతేరిత్యర్థః, అత ఆహుతిమయీభిర్భూతసూక్ష్మ సంజ్ఞాతాభి రద్భిస్సమ్పరిష్వక్తో జీవో దేహాన్తరం ప్రతిపత్తుం రంహతీత్యత్రాప్ఛబ్దేన లిఙ్గశరీరమేవలక్ష్యతే, అమ్మయై ర్ఘృతదధిపయఃప్రభృతిభిర్ద్రవభూయోభిర్ద్రవ్యైరనుష్ఠితకర్మవాసనామయత్వాల్లిఙ్గ శరీరస్య;తద్విశిష్టస్య జీవస్యాపిలక్షణయాఽప్ఛబ్దేన నిర్దేశఉపపద్యతే,జీవానాం లిఙ్గశరీరానభ్యుపగమేత్విష్టాపూర్తాదికారిణాం బ్రహ్మబన్ధుప్రభృతీనా మన్యేషాంచతుష్పదాంచేష్టాపూర్తాది కారిణామివ దేహాన్తరబీజ భూతాద్భిఃపరిష్వంగాభావేన దేహప్రాప్తిసాక్ష్యనుపపత్తిరనివార్యా, అపిచ “ ద్రవ్యసూక్ష్మవిపా

¶ (నైషదోష)ఇతి = ఛాన్దోగ్యే లిఙ్గదేహ శ్రవణాభావ రూప దోషఇత్యర్థః=

కల్పే'' త్యత్రాపి ద్రవ్యసూక్ష్మవిపాకశబ్దేన లిఙ్గశరీరే జీవ ఏవ లక్షణయోచ్యతే, తస్మాదద్భ్యోపపాదిత లిఙ్గదేహేన సహైవ జీవస్య దేహాన్తరం ప్రతి గమనాగమనాదికం సమ్భవతి ఇతి నిరవద్యమ్.

అథాపి స్యాద్యది దేహాన్తరం జీవో లిఙ్గదేహసమ్పరిష్వక్తో రంహతి హి ''పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీ''త్యస్మిన్ ప్రతివచనే అప్ఛబ్దశ్రవణమనర్థకమిత్యత ఉత్తరం బ్రూతే,

—※ ౭ సూ॥ భాక్తం వాఽనాత్మవిత్త్వాత్తథా హి దర్శయతి ※—

“పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి'' త్యస్మిన్ వాక్యే అభావవచనం భాక్తమ్- గౌణమేవ ప్రతిపత్తవ్యమ్, ఇష్టాదికారివిషయ ఇతి శేషః; కుతః? అనాత్మవిత్త్వాత్- ఇష్టాదికారిణామాత్మవిద్యారహితత్వాత్, ఆప ఇతి గౌణనిర్దేశశ్చ కృత ఇతి నిశ్చీయతే, తథా హి దర్శయతి† “ తేన మాంసస్య మాంసత్వ''మితి శ్రుతిరిష్టాశేషు చిత్తస్పృష్టాదికారిషు మాంసశబ్దస్య భాక్తత్వం దర్శయతి, అతశ్చ “ పఞ్చమ్యామాహుతావాప '' ఇత్యత్ర అప్ గ్రహణస్య లిఙ్గదేహవిశిష్టేష్టాదికారిపరత్వాన్నానర్థక్యమ్, తస్మాద్రంహతి సమ్పరిష్వక్త ఇతి యుక్తమేవోక్తమ్. ... ... ※

తదన్తరప్రతిపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్, అ॥౧॥ సూ॥౭॥

—※ ౮॥ సూ॥ కృతాత్యయేఽనుశయవాన్ దృష్టస్మృతిభ్యాం యథేతమనేవం చ ※—

తదేవమిష్టాదికారిణో లిఙ్గశరీరేణ స్వర్గ్యాదిశరీర ప్రాప్త్యాదిరూపసంసృతిర్నిరూపితా, సమ్ప్రతి త్విష్టాదికారిణాం ధూమాదివర్త్మనా చన్ద్రమణ్డలమధిరూఢానాం భుక్తకర్మఫలానాం ప్రత్యవ

† (తేన మాంసస్య మాంసత్వ) మితి = అన్యాశ్రుతేరయమర్థః, అవిధానక్రతుష్విష్టాదికారిభిః స్వర్గాదిలోకాన్తరాదన్తర జన్మనీష్టాదికారిమాంసానిత్యత్వాన్నిత్యమితి. అ॥౧॥

రోహావిచార్యత్వే,తత్రైవ మామ్నాయతే "తావత్ప్రమోదతే స్వర్గే యావత్పుణ్యం సమాప్యతే। క్షీణపుణ్యః పతత్యర్వాగనిచ్ఛన్ కాలచాలిత" ఇతి. తథా "తస్మిన్ యావత్సమ్పాత ముషిత్వాథైత మేవాధ్వానం పునర్నివర్తన్తే యథేతమాకాశ మాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతి" త్యారభ్య¶ "రమణీయచరణా అభ్యాశోహ యత్తే రమణీయాంయోనిమాపద్యేర"న్నితిచ. తత్రసంశయః, కిమిష్టాదికారీ స్వర్గభోగేన క్షపిత నిఖిల కర్మా సన్నవరోహతి? యద్వావశేషితకర్మా సన్నవరోహతి? ఇతి. తత్రకిమితిప్రాప్తే? నితి? క్షపిత నిఖిలకర్మా సన్నవరోహతీతి, కుతః? "క్షీణపుణ్యః పతత్యర్వాన్" ఇత్యాది శ్రుత్యా నిఖిల కర్మణాం క్షపితత్వాభిధానాదిత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః హే, (కృతాత్యయేనుశయవా) నితి=కృతానామ్- ఆధానాగ్నిహోత్రాది కర్మణామ్, అత్యయే- నాశే సత్యపి, అనుశయవానేవ యథేతమనైవం చావరోహతీతి యోజనా, ఏతదుక్తం భవతి, ఇష్టాదికారిణః యేనఆధానాది కర్మబృన్దేన ఫలోపభోగాయ చన్ద్రమణ్డల మధిరూఢాస్తస్మిన్నుపభోగేన కిఞ్చిత్సావశేషం క్షపితే సతి తేషాం యదమ్మయం శరీరం చన్ద్రమస్యుపభోగాయారబ్ధం తదపిశరీరం భోగక్షయదర్శన సంజాతాని వార్యశోకహుతవహజ్వాలాపం జరమధ్య సమ్ప్రక్తం సత్సవిత్సకరమధ్యసమ్ప్రక్త హిమకరకపద్ధృతఘృగచిః స్సమ్ప్రక్త ఘృతకాఠిన్యవచ్చప్రవిలీయతే తతోనుశయాఖ్య సుకృత శేషసహితేనప్రాక్తనానన్తకోటి జన్మసఞ్చితకర్మవాసనామయేన లిఙ్గదేహేన సహితా ఏవ, యథేతమ్- యథాగతమ్, అనైవమ్- అయథాగతంచ, పునరిమంలోకం ప్రత్యవరో

¶ యేరమణీయచరణాః- ప్రశస్యకర్మాణః, తేరమణీయాంయోనిమ్- బ్రాహ్మణాదిజాతిమ్, ఆపద్యేరన్ - ప్రాప్నుయుః, ఇతియత్, తత్, అభ్యాశోహ- అవశ్యంభవతి, ఇతియోజనీయమ్, హేతిప్రసిద్ధౌ.

హన్తి. తత్ర ప్రత్యవరోహణకాలే "యథేతమాకాశమాకాశా ద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతి" ఇతి వాక్యేన అవరోహతాం ధూమప్రాప్త్యభిధానాత్ "యథేత"మిత్యుక్తమ్, ఆకాశ వాయ్వాది ప్రాప్త్యభిధానాత్ "అనైవంచే"త్యుక్తమ్, ఏతేనావరోహణమార్గోఽన్య ఇతి గమ్యతే, అతః పునరేతత్ప్రతిపద్యతేఽనుశయవానవరోహతి: †దృష్టస్మృతిభ్యామ్-శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్,తథా చ శ్రుతిః "తద్య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనిం వా క్షత్రియ యోనిం వా వైశ్య యోనిం వాఽథ య ఇహ కపూయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే కపూయాం యోనిమాపద్యేరన్ శ్వయోనిం వా సూకరయోనిం వా చణ్డాలయోనిం వే"తి, తథా "ఇహ తు పునర్భవే తదుభయశేషాభ్యాం నివిశన్తి" ఇతి చ. స్మృతిరపి "వర్ణా ఆశ్రమాశ్చ స్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్య కర్మఫలమనుభూయ తతశ్శేషేణ విశిష్టదేశ జాతి కుల రూపాయుశ్శ్రుత విత్తవృత్త సుఖమేధసో హి జన్మ ప్రతిపద్యన్తే" ఇత్యాదికా. తతశ్చ స్వర్గవత్స్వల్పతరాముష్మికఫలే కర్మణి జాతే ఉపభోగేన క్షీణే తస్మిన్నవశేషం ప్రమితేఽపి యస్తదవశేషస్స ఏవానుశయ ఇత్యుచ్యతే, తద్వన్తోఽవరోహన్తీతి నిశ్చీయతే, అను - అధిష్ఠానమ్, మనుష్యాది దేహేషు శేతే నేన జీవ ఇత్యనుశయ ఇతి భవతి, తద్వత్త్వా ల్లిఙ్గశరీరస్యాప్యనుశయవత్త్వం ద్రష్టవ్యమ్, కేచిత్త్వవరనుశయమేవ మాహుః, స్వర్గార్థస్య కర్మణో భుక్తఫలస్యావశేషః కశ్చిదనుశయో నామ భాణ్డానుసారి స్నేహవదవరోహన్తమాశ్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి. యథా హి స్నేహభాణ్డం రిచ్యమానమపి న సర్వాత్మనా రిచ్యతే, కిన్తు భాణ్డానుసార్యేవ కశ్చిత్ స్నేహలేశోఽవతిష్ఠతే,తద్వదనుశయోఽపి స్వర్గా

---

† ఆవాసస్పృష్టభోగస్సుకృతహేతుకః, భోగత్వాత్; అదృష్టస్వర్గభోగవత్, ఇత్యనుమానం చానుశయ సిద్ధౌ మానమితి ద్రష్టవ్యమ్.

దవరోహ న్తం జీవమాశ్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి. ...

—※ ౯॥సూ॥చరణాదితి చేన్నతదుపలక్షణార్థేతి కార్ష్ణాజినిః※—

స్యాదేతత్ " రమణీయ చరణా అభ్యాశో హ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేర " న్నితీయం శ్రుతిరిష్టాదికర్మ చరణాద్యోన్యాప త్తిం దర్శయతి, అతో న పునరనుశయస్తావత్సిధ్యతీతి చేన్నైతదేవమ్, కుతః ? తదుపలక్షణార్థా- అనుశయోపలక్షణార్థైవ హీయం చర ణశ్రుతిరితి కార్ష్ణాజినిరాచార్యో మన్యతే.

—※ ౧౦॥సూ॥అనర్థక్యమితి చేన్నతదపేక్షత్వాత్ ※—

అథాపి స్యాదిష్టాదేః కర్మణస్స్వర్గాదిఫలదత్వాభ్యుపగమ వత్తచ్ఛేషస్య రమణీయాది యోన్యాపాదకత్వా భ్యుపగమాత్ స్మ త్యుక్తాచారస్యానర్థక్యం ప్రసజ్యేతేతి చే† త్తన్న, కుతః? తదపేక్ష త్వాత్-ఇష్టాదికం హి కర్మజాతం స్వస్యఫలోత్పాదనసామర్థ్యార్థ మాచారమపేక్షతే, న హి సదాచారహీనః కశ్చిదిష్టాదికారీక దాచి త్ప్రవిచ్ఛిష్టైస్సత్కార్యస్స్యాత్; అతఏవ ఆచారహీనస్య స్మృతౌ విన్దనస్యతే " ఆచారహీనం నపునన్తి వేదా యద్యప్యధీతాస్సహ షడ్భి రఙ్గైః । తథాప్యేనం మృత్యుకాలే త్యజన్తి నీడం శకున్తా ఇవ జాత ప క్షాః" ఇత్యాదికయా. అతశ్చాశ్రమకర్మవతామిష్టాదౌ కర్మజాతే ఫలమారభమాణే సతి తస్మిన్నాచారోఽతిశయం జనయ న్తస్య సా మర్థ్యముద్దీపయతి, అతోఽస్య స్మృత్యుక్తాచారస్యానానర్థక్యమితి కా ర్ష్ణాజినేరభిప్రాయః, న హి సదాచారాభావే ఇష్టాదినా స్వర్గా రోహో ఘటేత, న హి పద్భ్యాం పలాయితుమశక్తో జానుభ్యాం ధావేత్; ఆచారానుష్ఠానప్రకారశ్చాయమవ్యవహితాతీతాధ్యా యప్రథమసూత్ర వ్యాఖ్యానావసరే సూచితః, అగ్రే చ సూచయిష్యతే.

---

† యుక్తిస్స్మృత్యనుభవాదిభి స్సమాధిం వివృణోతి-(తన్నే) త్యాదినా.

—✱ ౧౧॥ సూ॥ సుకృతదుష్కృతే ఏవేతి తు బాదరిః ✱—

బాదరిరాచార్యస్తు శ్రుతిభ్యాం చరణశబ్దాభ్యాం సర్వసుకృత
దుష్కృతే ఏవాభ్యవసీయతే తేభ్యోఽమస్యతే, తతశ్చ, రమణీయచరణాః-
ప్రశస్తాచారవన్తః, కపూయచరణాః- నిషిద్ధాచారవన్తః, ఇతినిరూ-
పణాత్; తుశబ్దేన కపూయచరణస్యాప్యగ్నిస్తుత్యాజ్యతాం ద్యోతయతి,
†అనిష్టాదినామపి సంయమనేఽవరోహన్తి. ... ✱

కృతాత్యయాధికరణం సమాప్తమ్. అ॥౭ సూ॥౪॥

—✱ ౧౨॥ సూ॥¶ అనిష్టాదికారిణామపి చ శ్రుతమ్ ✱—

ఇష్టాదికారిణశ్చన్ద్రమణ్డలంగత్వాఽవరోహన్తీత్యుక్తమ్, యే
త్వనిష్టాదికారిణోఽన్యే తేపి కించన్ద్రమణ్డలంగచ్ఛన్తి? అథవా నగచ్ఛన్తి?
ఇతిహాభవతి విశయః, తత్ర ప్రాప్త మనిష్టాదికారిణోఽపి గచ్ఛన్తీతి, కు
తః? యతస్తేషామపి చన్ద్రమణ్డలగమనం శ్రుతమ్, తథాహి కౌషీత
కినోఽధీయన్తే, "యే వై కే చాస్మాల్లోకాత్ప్రయన్తి చన్ద్రమస మేవ తే స
ర్వే గచ్ఛన్తి" త్యేవం ప్రాప్తే ప్రతిషిధ్యతే.

—✱ { ౧౩॥ సూ॥ సంయమనే త్వనుభూయేతరేషామా
రోహావరోహౌ తద్గతిదర్శనాత్ } ✱—

తుశబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి, నైతదస్తి సర్వే చన్ద్రమసం

---

† స్వర్గలోకాదిష్టాకారిణామధః పతనావగత్యా భగవదుపాసి
షోత్పాదకస్య విషయవైరాగ్యస్య సిద్ధిరేవేహ ఫలమిత్యధికరణముపసం
హరతి (అత) స్త్వితి. అ॥౭॥

¶ యథా సుకృతిగత్యాఽనుచిన్తయా విహితవిషయవైతృష్ణ్యం
భవతి తథా దుష్కృతిగత్యనుచిన్తయా నిషిద్ధవిషయవైతృష్ణ్యం
భవతీతి వక్తుం దుష్కృతాం నరకగతిమస్మిన్ప్రత్యుక్తేరాధికరణే మాహ భగ
వాన్ భగవాన్ సూత్రకారః సూత్రేణానేనాహ్యప్యుపదిశతి- (అనిష్టాదికారి
ణామపి శ్రుతమ్).

గచ్ఛన్తీతి, యతో భోగాయైవ తత్ర చన్ద్రమణ్డలారోహణం శ్రూయతే, న నిష్ప్రయోజనాయ నాపి ప్రత్యవరోహాయ, యథా హి ప్రసూన ఫలాద్యుపాదానాయ వృక్షారోహణం న నిష్ప్రయోజనాయ నాపి పతనాయ తద్వత్; న చానిష్టాదికారిణః స్వర్గారోహణసాధనమనుతిష్ఠన్తి, కుతస్తేషాం స్వర్గారోహప్రసక్తిః, తస్మాత్ "యే వై కే చాస్మాల్లోకాత్ప్రయన్తి" ఇతి శ్రుతేరిష్టాదికారిణ ఏవ చన్ద్రమసం గచ్ఛన్తీత్యభిప్రాయోఽవగమ్యతే, ఇతరే పాపినః, సంయమనే-యమలోకే, పాపానుగుణ్యేన యమదూతైః ప్రాపితాః సన్తోఽనవరతం స్వదుశ్చరితానురూపాస్తామిస్రాది నిరయేషు యాతనాః క్రమేణానుభూయ పునరత్రావ్రజన్తి, తతశ్చేతరేషామేవంవిధావేవారోహావరోహౌ భవతః, కుతః ? తద్గతిదర్శనాత్- తథా హి దర్శయతి వికర్మనిరతానామనిష్టాదికారిణాం నరకగతిం తతః ప్రత్యాగతిం చ "యస్త్విహ పరవిత్తాపత్యకళత్రాదీన్యపహరతి స హి కాలపాశబద్ధో యమపురుషై రతిభయానకైస్తామిస్రే నరకేఽతిబలాన్నిపాత్యతే, బలాదాపాత్యానశనానతిపాన దణ్డతాడన సన్తర్జనాదిభిర్యాతనాభిర్యాత్యమానో జన్తుర్యత్ర కశ్మలమాసాదిత ఏకదైవ మూర్ఛాముపయాతి తామిస్రప్రాయే" ఇత్యారభ్య "ఇహ తు పునర్భారతే వర్షే ఉభయశేషాభ్యాం నివిశన్తి" ఇత్యేవంవిధా శ్రుతిః, తథా శ్రుత్యన్తరం చ† "న సామ్పరాయః ప్రతిభాతి బాలం ప్రమాద్యన్తం విత్తమోహేన మూఢమ్।

---

† సామ్పరాయ ఇతి యమవచనమ్, సామ్పరాయః - పరలోకప్రాప్తి సాధనీభూతధర్మః, బాలమ్- అజ్ఞం ప్రతి, న ప్రతిభాతి- స తస్య జ్ఞానాతీత్యర్థః, కీదృశం బాలమ్ ? విత్తమోహేన- అర్థాసక్త్యా, మూఢమ్- మోహం ప్రాప్తమ్, అత ఏవ, ప్రమాద్యన్తమ్- ప్రమాదం కుర్వన్తమ్, అశుద్ధాచారమిత్యర్థః; అతస్తస్యాయం లోకః పరలోకశ్చ నాస్తి- ఉభయలోకేపి సుఖం నాస్తీత్యర్థః, ఇతీతి హేతౌ, మానీ-

అయం లోకో నాస్తి నపర ఇతి మానీ పునః పునర్వశమాపద్య తేమ " ఇతి. ... ... *

—※ ౧౪॥సూ॥ స్మరన్తిచ ※—

పరాశరాదయశ్చ కపూయకర్మ విపాక[illegible]తి స్మరన్తి " సర్వేతే వశమాయాన్తి యమస్య భగవన్ కిల " ఇత్యాది నా. తే- పాపాచారాణాం పర్యవసానం, వశిష్ఠేన " కరోత్యవిరతం మూఢో దుష్కృతాని మహాశయ " ఇతి పాతకినాం ప్రకృత్య " మృత్యోర్దూతై వానరీవా మిథస్సక్తైర్వ నిర్మితా " ఇత్యాదినా కపిలాదయ అమన స్తీతి సూచయతి.

కతిధా పునస్తే నరకా భవన్తీతి ప్రతి విత్సాయా ముత్తరం పఠతి, ... *

—※ ౧౫॥సూ॥ అపిచ సప్త ※—

అపిచ తామిస్రాదీ నేకవింశతి నరకానాహ, తథాచ తామిస్రాదీనష్టావింశతి నరకాన్ కపూయచరణాన్ ప్రాప్య యమేన సమ్యక్ప్ర హీయన్తే ఇతి శ్రవణమ్, ఏవం సతి తే కస్య హేతోర్[illegible] హేయురిత్యభిప్రాయః.

నన్వేతద్విరుద్ధమ్? యదుక్తాష్టావింశతి నరకేషు కపూయచరణాన్ యమ ఏవ దణ్డయతీతి ; యత శ్చిత్రగుప్తాదయోపి కపూయచరణాన్న రకేషు నిపాత్య దణ్డయన్తీతి భారతాదౌ స్మర్యత ఇత్యాశఙ్క్యాపరి హరతి,

—※ ౧౬॥సూ॥ తత్రాపి చ తద్వ్యాపారాదవిరోధః ※—

చిత్రగుప్తాదయో యమాయత్తా ఏవ పాపిష్ఠేషు దణ్డం ప్రాపయ న్తి, తతశ్చ తత్రాపి- చిత్రగుప్తాదిదణ్డ్యేషు, యమవ్యాపారానురోధో సమ్భావి. మే - మమ, యమస్య; వశమ్- కర్మఫల ప్రదానాయత్తత్వం- ప్రా ప్నోతీతి సూచనమ్.

ధః, తథాహిశ్రూయతే “ యత్రహవా భగవాన్ పితృరాజో వైవ స్వతస్స్వవిషయం ప్రాపితేషు స్వపురుషైర్జన్తుషు సమ్పరేతేషు యథాకర్మావద్యం దోషమేవానుల్లఙ్ఘిత భగవచ్ఛాసన స్సగణోదమం ధారయతి ” తి. †చ శబ్దేన “ఏవంవిధా నరకా యమాలయే సన్తి శతసహస్రశః ” ఇత్యుక్తేష్వపీతరనరకేష్వవరానుశిష్టఏవ సంయమన్యాం పాపినః పాతయిత్వా వ్యాప్రియత ఇతి దర్శయతి.

—※ ౧౭॥సూ॥¶విద్యాకర్మణోరితి తు ప్రకృతత్వాత్ ※—

“ అస్తి చైకం ఫలమస్య గృధ్రా గ్రామేచరా ఏక మరణ్యావాసాః । హంసా య ఏకం బహురూపమిజ్యై ర్మాయామయం వేద స వేదవేద్య ” మిత్యత్ర గృధ్రహంసశబ్దాభ్యాం వ్యపదిష్టైః ప్రవృత్తినివృత్తై ర్దయ్యత్వేనోపదిష్టే సుఖదుఃఖలక్షణే ఫలే కిం శరీరతస్స్వత ఏవోత్పన్నే ? ఆహోస్విద్విద్యాకర్మణోః ఫలే? ఇతి విశయే “ అస్తి చైకం ఫల ” మితి శ్రుతిబలాత్తే ఫలే శరీరతస్స్వత ఏవోత్పన్నే ఇతి ప్రాప్తే ప్రాహ- (విద్యాకర్మణోరితితి) తు శబ్దశ్శఙ్కా వ్యావృత్త్యర్థః, గృధ్రహంసాదనీయత్వేన యథోక్తే శరీరవృక్షోత్పన్నే సుఖదుఃఖే విద్యాకర్మణోః ఫలే వేదితవ్యే, కస్మాత్ ? ప్రకృతత్వాత్- “ ఏకస్యైవ మమాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే । బన్ధస్యావిద్యయానాది ర్విద్యయా చ తథేతర ” ఇతి పూర్వత్ర విద్యాకర్మఫలయోః ప్రస్తుతత్వాత్, అన్యథా కృతనాశాది దోషస్స్యాది

---

† తస్మాన్నిషిద్ధాచారవతాం నిరయప్రాప్త్యవగత్యా యథోక్త వైరాగ్య సిద్ధిరిహ ఫల మిత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్.

¶ పూర్వాధికరణేషు స్వర్గనరకరూప పఞ్చాగ్నివిద్యాకర్మాయకర్మఫలప్రస్తావేన బ్రహ్మకర్మవిద్యాఫలస్య స్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (విద్యాకర్మణో) రితి.

అస్య సూత్రస్యాధికరణాన్తరత్వాదుచ్యాపూర్వాధికరణశేష

శ్రుతిప్రాయః ॥ యద్యప్యపూర్వాధికరణేనైవ ఏతదర్థోఽపి సిద్ధః, తథా-
థాపి హస్త్యశ్వవిద్యా కల్పాయకర్మణి సాత్రాభ్యాం విద్యాకర్మ
శబ్దాభ్యాం ప్రత్యాఖ్యేయనే, తదన్తర్గతయో విద్యాకర్మణో రేకఫల
భూతా స్వర్గాదిసాధనతావేనాపి [illegible] ప్రసక్తా విలమ్బితత్వమ్,
తతః ప్రకృతత్వాత్. పూర్వాధ్యాయస్తే [illegible] నామరూప
[illegible] సంసారహేతుత్వేన కర్మ
[illegible] ప్రకృతత్వాత్.

3॥ అనిష్టాదికార్యధికరణం సమాప్తమ్ ॥

—※ [illegible] ※—

+ కర్మ, జ్ఞానమ్, భక్తిశ్చేతి త్రివిధత్వాన్నిశ్రేయస్సాధనా-
భవన్తి, తత్ర కర్మణోఽపి చరణలక్షణస్య కర్మ వర్త్మనః పునరావృ-
త్తిలక్షణ కల్పాయ చరణ సామ్యేన సాపాయత్వం ప్రదర్శ్య జ్ఞాన
[illegible] తత్త్వవివేకాత్మా [illegible] భయలక్షణస్య
[illegible] సాపాయత్వమేవ
[illegible] జ్ఞానవర్త్మనా [illegible] మి
[illegible]
వదీనానాం సుస్మృతి తరణం భవతీత్యభ్యవసాయము [illegible] శ్రుతే,కి
మిహ శ్రుతిమేభక్తివర్త్మనస్యపి సాపాయత్వమస్తి ? ఉత నిరపాయ

తామాహ—(*యుక్త్వ) త్యాదినా. ౪॥౩॥సూ॥౧౫॥

+ పూర్వాధికరణేషు కర్మవర్త్మనస్సాపాయత్వముక్తమ్, కి-
మాస్తి భక్తివర్త్మనస్సాపాయత్వమ్, కిన్తు నిరపాయత్వమితి విప్రతిప-
త్త్యాహరణసఙ్గతిమస్యపత్తమాహ—(కర్తే) త్యాదినా= జ్ఞానస్యైవ సా-
పాయత్వం పూర్వవ్యాఖ్యానే "ఏతేనయోగః ప్రత్యుక్తః" ఇత్యత్రో-
క్తమిహాపస్మాదితమిత్యేషః.

భక్తేరపి కర్మాధికారిచారిత్ర్యాదిశేషత్వాదిసాపాయ

త్వమేవ ? ఇతి. తత్రేదం †ప్రత్యభిధీయతే, (నతృతీయ) ఇతి= తృతీయే- భగవద్భజనవర్త్మని, నైషదప్యపాయో విద్యతే, కుతః ? తథోపలబ్ధేః- "నవై జనో జాతు కథంచనావ్రజేన్ముకున్దసేవ్యన్యవదఙ్గసంసృతిమ్। స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం పునర్విహాతుమిచ్ఛేన్నరసగ్రహో యతః ॥ కేచిత్కేవలయా భక్త్యా వాసుదేవపరాయణాః। అఘం ధున్వన్తి కార్త్స్న్యేన నీహారమివ భాస్కరః ॥ నయుజ్యమానయా భక్త్యా భగవత్యఖిలాత్మని। సదృశోఽస్తి శివః పన్థా యోగినాం బ్రహ్మసిద్ధయే" ఇత్యేవం జాతీయకాసు శ్రుతిషు భగవద్భజనవర్త్మనః ఖలు నిరపాయత్వముపలభ్యతే, తస్మాత్ భగవద్భక్తివర్త్మైవ కర్మజ్ఞానవర్త్మభ్యాం శ్రేష్ఠతమమితి నిశ్చేతవ్యమ్.

౪॥ నతృతీయేతథోపలబ్ధేరిత్యధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧॥

— ౧౯॥సూ॥ నాతోఽనియమః —

¶ యది పునరామ్నాతస్య పురుషదేహలాభాయ "పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి" ఇత్యాదినా పఞ్చాహుతి నియమస్సోఽయం కిమాదర్తవ్యః ? ఆహోస్విన్నాదర్తవ్యః ? ఇతి సంశయే ఇదం ప్రాహ- (నాత) ఇతి= యతోఽన్తరేణాహుతిసంఖ్యానియ

త్వం స్యాదితి ప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి (†ప్రత్యభిధీయత) ఇత్యాదినా=భగవద్భక్తేః పరమోపాయత్వజ్ఞానేన తత్రాపి త్రైస్నవేహ ఫలమితి భావేనాధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౪॥సూ॥౧॥

¶ అస్యాధికరణస్య సిద్ధావలోకనన్యాయేనైతత్పాదాద్యధికరణోక్తాహుతిసంఖ్యామనుస్మృత్యారబ్ధత్వాత్తేన ప్రసఙ్గసఙ్గతిం ద్యోతయన్విషయాదికమాహ-(యదిపున) రిత్యాదినా=+"పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీ"తి శ్రుతిబలాత్పురుషదేహోత్పత్తావాహుతిసంఖ్యానియమ ఆదర్తవ్య ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే నేయమాహుతిసంఖ్యా సర్వపురుషదేహసాధారణేతి భావేన సిద్ధాన్తయతి-

వం సౌభాగ్యాదీనాం తపోయోగైశ్వర్యాది మహిమ్నా దేహోత్పత్తిర్దృశ్యతే, అతో జీవానాం పుండేహాద్యుత్పత్త్యా "పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి" ఇత్యాహుతి సంఖ్యాని యమో నావకల్ప్యః, * ఇదమత్రబోధ్యమ్, మనుష్యాపేక్షయా యథోక్తాహుతి సంఖ్యా యథోక్తక్రమతోప్యపదిశ్యతే, తత్రాపి యేషాం స్వర్గాదో హావరోహణాధికారస్తేషాం శేషాణామపి యథోక్తాహుతి సంఖ్యానియమః, అన్యేషామాహుతిసంఖ్యానియమస్తు దేహోత్పత్తౌ నకశ్చిత్ప్రతిషేధ ఇతి.

—* ౨౦। సూ॥ స్మర్యతేపిచలోకే *—

అపిచ లోకే, అగస్త్య, వసిష్ఠ, ద్రోణ, మిథిల, ధృష్టద్యుమ్న ప్రముఖానామ్, సీతా, ద్రౌపదీ, పురోగమానాంచాయోనిజత్వం మహాభారతాదౌ స్మర్యతే, తత్రాగస్త్యాదీనాం నపఞ్చమ్యాహుతిరాసీత్, తేషాం యోషిత్సమ్బన్ధాభావాత్; మిథిల ధృష్టద్యుమ్నాదీనాంతు చతుర్థీ పఞ్చమీ చాహుతీ నాస్తామ్, తేషాం పురుష సమ్బన్ధస్యాప్యభావాదితి స్థితమ్, తస్మాదాహుతిసంఖ్యానాదరణీయా.

—* ౨౧। సూ॥ దర్శనాచ్చ *—

అపిచ చతుర్విధేషు జరాయుజాది భూతవర్గేషు స్వేదజోద్భిజ్జయోస్స్వభావతోన్తరేణ గ్రామ్య ధర్మముత్పత్తిర్దృశ్యతే, తస్మాన్నాహుతి సంఖ్యాఽపేక్షితవ్యా.

స్యాదేతత్ "తేషాం ఖల్వేషాం భూతానాం త్రీణ్యేవ బీజాని భవన్తి అణ్డజం + జీవజ ముద్భిజ్జ" మిత్యస్యాం శ్రుతౌ భూతగ్రామస్య త్రైవిధ్యం శ్రూయతే, తత్కథం చాతుర్విధ్యం భూతగ్రామస్య నిర్దిష్టమ్ ? అత ఉత్తరం పఠతి,

(ఇదం ప్రాహ) ఇతి = * ఫలంకథయన్ సూత్రార్థ ముపసంహరతి - (ఇద మత్ర బోధ్య) మితి. + జీవజమ్-జరాయుజమ్. అ ౩॥ సూ॥ ౨౧।

—※ ౨౨॥సూ॥ తృతీయశబ్దావరోధస్సంశోకజస్య ※—

అణ్డజమ్, జీవజమ్, ఉద్భిజ్జ,మిత్యత్ర తృతీయేనోద్భిజ్జ శబ్దేన, సంశోకజస్య-స్వేదజస్యాపి,అవరోధః- ఉపసఙ్గ్రహః, కృత ఇత్యవధ తవ్యమ్, స్వేదజోద్భిజ్జయోర్ద్వయోరపిధరణీజల సమ్బన్ధ మాత్రా దుత్పత్తే రవిశేషా ద్వస్తుతో భూతగ్రామశ్చతుర్విధ ఏవభవతి, అతఏ వేతరత్రచశ్రుతౌ " జరాయుజం స్వేదజ మణ్డజోద్భిజ " మితి స్వేద దజోద్భిజ్జయోర్భేదవ్యపదేశఉపపద్యతఇత్యభిప్రాయః.

౫॥నాతోऽనియమాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౪॥

—※ ౨౩॥సూ॥తత్స్వాభావ్యాపత్తిరుపపత్తేః ※—

ఇష్టాదికారిణశ్చాన్ద్రమసంలోకమధిరుహ్య ఆపుణ్యశేషముషిత్వాసా నుశయాఃపునరిమంలోకంప్రత్యవరోహన్తీత్యుక్తమ్, తత్రేయమవరో హణప్రకారముపదిశతి "అథైతమేవాధ్వానంపునర్నివర్తన్తే- యథే తమాకాశ మాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమోభవతిధూ మోభూత్వాభ్రంభవతిఅభ్రంభూత్వా మేఘోభవతిమేఘోభూత్వా ప్రవర్షతి " తిశ్రుతిః. సోయంప్రత్యవరోహోవిచికిత్స్యతే, కిమే తే అవరోహన్త ఆకాశాది తాదాత్మ్యముపపద్యన్తే ? కింవా తత్సా దృశ్య మాపద్యన్తే ? ఇతి.తత్రకిముచ్యతే ? ఆకాశాది తాదాత్మ్యమా పద్యన్తఇతి; తతఃకస్యహేతోః ? " వాయుర్భూత్వాధూమోభవ తీ " త్యత్ర శ్రూయమాణస్య భవతేర్ముఖ్యార్థలాభాత్; అన్యథా తస్య లక్షణా స్యాత్ ; తస్మాదాకాశాదితా దాత్మ్యాపత్తిరిత్యేవ ముక్తే ప్రవోచామ ; ఆకాశాది సాభావ్య

ఏతత్పాదాద్యాధికరణేఇష్టాదికారిణోదివ్య దేహోపేతా స్సన్త స్స్వర్గమారోహన్తీత్యుక్తమ్, ఇదానీమేతే తథానావరోహన్తి ? కిం తు తాదృశదేహరహితా ఏవావరోహన్తి ? ఇతి ప్రత్యుదాహరణసఙ్గ తిమస్య వృత్తానువాదేన సూత్రయతి- (ఇష్టాదికారిణ) ఇతి.

మేవాపత్యమాత్రం గచ్ఛతోఽహం స్తి, తథాహి, చన్ద్రలోకే యద స్మ్యయం శరీరముపభోగాయారబ్ధం తద్భోగక్షయే సతి ప్రవి లయమాపం స తిరోహితస్య సూక్ష్మశరీరమాత్రావశేషం భ వతి, తత్సూక్ష్మశరీరం ఆకాశాదిసాదృశ్యం ప్రాప్నోతి, తేన సమా నో భావోఽనుభవః, సాదృశ్యం యస్య సభావః, తస్య భావస్తత్తా భావ్యమ్- ఆకాశాదిసాదృశ్యమ్, తత్ప్రాప్తిః- తస్యోపపద్య త్వాత్, తస్యేతరాకాశాదిసామ్యత్వ; నతు వాయుదశాయాం ధూమా దిభిః క్రమేణ సంబంధాన్ అతో, "వాయుర్భూత్వా ధూ మో భవతి" ఇత్యాదినా. కుతః పునరిదమవగమ్యతే? ఉపపత్తేః- అ వరోహతామేవమాకాశాదిసాదృశ్యమాత్రప్రాప్తిరేవోపపద్యతే హి తేషామవరోహణముపపద్యతే, ఆకాశాదితాదాత్మ్యప్రాప్త్యంగీకారే తు వాయ్వాదిక్రమేణావరోహణానుపపత్తేః, ముఖ్యార్థే వివక్షితేఽసతి "వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతి" ఇత్యత్ర భవతేర్లక్షణాశ్రయ ణం చ వ్యర్థమేవ, *తస్మాదాకాశాదిసాదృశ్యమేవానయా శ్రు త్యా ఆకాశాదిభావ ఉచ్యత ఇతి సిద్ధమ్.

౬. తత్సాభావ్యాపత్త్యధికరణం సమాప్తమ్, సూ ౨౨.

—※ ౨౩ సూ॥+ నాతిచిరేణ విశేషాత్ ※—

అత్ర చావరోహతాం ప్రాగ్వ్రీహ్యాదిభావప్రాప్తేరాకాశా దిసంసర్గప్రాప్తిర్భవతి విలయః, కిం దీర్ఘం కాలం పూర్వపూర్వ

---

*క్షీణదేహాత్ యేష్టాదికారిణాం స్వర్గాత్ పతనావగత్యా వైరాగ్య సిద్ధిరేవేహ ఫలమితి ద్యోతయన్నధికరణముపసంహరతి- (తత్వ) దీపి- అ ౨ సూ ౧

+ ప్రోక్తం సాభావ్యముపేయుషాం నాతిచిరేణ ... (నాతిచిరేణ విశేషాత్) ఇతి= అవరోహతామాకాశాదిసాదృశ్యప్రాప్తిః ... ఇయా ... (అత్ర) ... అవరోహతాం ... భా

సాదృశ్యే నావస్థాయోత్తరోత్తరసాదృశ్యమాపద్యన్తే? అవరోహం తల్గ కింవా స్వల్పం స్వల్పం కాలమ్? ఇతి. తత్రకిం యుక్తంనః ప్రతిభాతి, స్వల్పకాలావస్థానే నియామకశాస్త్రాభావాద్దీర్ఘం కాలమేవ తత్ర తత్రావతిష్ఠన్త ఇతియుక్తమితి ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూతే-(నాతిచిరేణే)ఇతి= నాతిచిరేణ- స్వల్పం స్వల్పం కాలమేవ, ఆకాశాదిషు తత్తత్సాదృశ్యేనావస్థాయ వర్షధారాభిస్సహైతస్మిన్ లోకే నిపతన్తి, యథా వృక్షాగ్రాన్నిపతమానా జలబిన్దవోऽధోऽధశ్శాఖాపరమ్పరాసు పతన్తోऽవనితలే నిపతన్తి, తద్వత్; కస్మాదిదమవగమ్యతే? విశేషాత్- కాలవిశేషాదేవాచిరేణావరోహణముపపద్యత ఇత్యవగమ్యతే, తథా హ్యామ్నాయతే " తావత్ ప్రమోదతే స్వర్గే యావత్పుణ్యం సమాప్యతే। క్షీణపుణ్యాః పతత్యర్వాగనిచ్ఛన్ కాలచాలిత " ఇతి. అన్యత్ర చైవం శ్రూయతే " అతో వై ఖలు దుర్నిష్ప్రపతన " మితి= దుఃఖేన పతనం భవతీత్యర్థః, అత్ర తకారాధిక్యం ఛాన్దసమ్, తస్మాద్వ్రీహ్యాది సంశ్లేషాత్ ప్రాగల్పేనైవ కాలేన ప్రత్యవరోహన్తీతి స్థితమ్.

౭॥నాతిచిరాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౧ ॥

—※ ౨౪॥సూ॥ అన్యాధిష్ఠితే పూర్వవదభిలాపాత్ ※—

అవరోహణప్రకరణే ప్రవర్షణవాక్యానన్తరం శ్రూయతే " త ఇహ వ్రీహియవా ఓషధివనస్పతయస్తిలమాషా ఇతి జాయన్తే" ఇతి. తత్ర సన్దిహ్యతే, కిమనుశయినో వ్రీహియవౌషధివనస్పత్యాది స్థావరజాత్యభిమానిభావమాపన్నా భవేయుః ? కింవా క్షేత్రజ్ఞా

వగత్యా వైరాగ్యసిద్ధిరేవేహ ఫలమితి సూచయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మాద్వ్రీహ్యాది)ఇతి. అ॥౭॥సూ॥౧॥

ఆకాశాదిసంశ్లేషవదవనితలమవరూఢా వ్రీహ్యాదిసంశ్లేషం ప్రతిపద్యన్త ఇతి దృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (అన్యాధిష్ఠితే పూర్వవ)దితి.

క్షేత్రజ్ఞాన్తరాధిష్ఠితేషు వ్రీహ్యాది స్థావరశరీరేషు సంశ్లేషమాత్రం ప్రతిపద్యన్తే ? ఇతి. తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తమ్ ? స్థావరజాత్యభిమానమాపన్నాస్తత్సుఖదుఃఖభాజో భవన్తి, కుతః ? జాయన్త ఇతి జనేర్ముఖ్యార్థత్వావగమాత్ ; స్థావరభావస్యాపి శ్రుతిస్మృత్యోః కర్మఫలభోగత్వప్రసిద్ధేః ; తస్మాదస్మాచ్చైవేయమనుశయినాం వ్రీహ్యాదిజన్మభవతీత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యాహ, అన్యాధిష్ఠితే- క్షేత్రజ్ఞాన్తరేణాధిష్ఠితేష్వనుశయినో వ్రీహ్యాది స్థావరశరీరే, సంశ్లేషమాత్రమాపద్యన్తే, నతు తత్తచ్ఛరీరకక్షేత్రజ్ఞసుఖదుఃఖమనుభవన్తి; కస్మాత్ ! పూర్వవదభిలాపాత్- యథాఆకాశవాయుధూమాది ప్రాప్తౌతత్సంశ్లేషమాత్రమాపన్నా ఇత్యభిలాపః ఏవం వ్రీహ్యాది సంశ్లేషమాత్రం క్షేత్రజ్ఞాన్తరాధిష్ఠిత స్థావరశరీరే ప్రతిపద్యన్త ఇత్యభిలప్యతే, తథా హి శ్రుతిః " సోమోవరాజా ఓషధివీరుధః। అన్నం భవ " ఇతి. సహ్యత్ర వ్రీహ్యాదిజన్మ ముఖ్యం భవితుమర్హతి, అన్యథా ఆకాశాదిరూపాణాం వాయ్వాదితాపాన్నస్యాపి ప్రసంగాద్వాయ్వాదిః కర్మణా వర్ణోపభోగాదిరూపత్వాత్, తస్మాత్సంశ్లేషమాత్రమవగాహమానా మాకాశాదిష్వివ వ్రీహ్యాదిషు భవతీతి నిశ్చీయతే.

—✻ ౨౫॥ సూ.॥ అశుద్ధమితి చేన్న శబ్దాత్ ✻—

స్యాదేతత్ " నహింస్యాత్సర్వాభూతానీ "తి శాస్త్రం ప్రాణిహింసాయా అశుద్ధత్వమవగమయ్య తదనువిద్ధ మధ్వరాదికమశుద్ధమిత్యవగమయతి, తతశ్చాశుద్ధస్య కర్మణా అభావాత్ " తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణావివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనే" త్యాది శ్రుతిసూచితమధ్వరస్య కర్మణాశ్చిత్త శుద్ధిసాధనత్వస్థాపనం దుస్సాధమితి చేత్ నైవం వాచ్యమ్, కుతః ? శబ్దాత్ - శబ్దః శ్రుతిః, " యజ్ఞార్థే పశవః సృష్టాః తస్మాద్యజ్ఞే వధోఽవధ

నం నహింసా। ఏవంవ్యవాయఙ్గ ప్రజయానరత్యా ఇమం విశుద్ధంసవిద్యః
స్స్వధర్మః” మిత్యాది శ్రుతిభిః ఫలానభిసన్ధాన పూర్వక మనుష్ఠీ
యమానం సర్వతో వైకల్యరహితం భగవత్యర్పితమధ్వరాదికం కర్మ
శుద్ధమేవాస్తీ త్యుపదిశతి, తత స్త్విదం శుద్ధమాధ్వరికం కర్మచి
త్తశుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్త్యఙ్గత్వేభవతీతిగమ్యతే, అతఏవాన్యత్ర
చశ్రూయతే “యదత్ర క్రియతే కర్మ భగవత్పరితోషణమ్। జ్ఞానం
యత్తదధీనంహిభక్తియోగసమన్విత” మితి. యదిత్విదమేవాధ్వరాది
కం కర్మఫలాభిసన్ధిపూర్వకమనుష్ఠితంస్యాత్తథాహీదంకర్మఫలదానా
యస్యానుష్ఠాతృణారోహావరోహాభ్యాం యథోక్తరీత్యా సంసార
యేత్, అతోస్యాశుద్ధత్వంచభవేత్, నేహ్యుక్తరీత్యానుష్ఠానే అధ్వ
రాదేః కర్మణోఽశుద్ధత్వంచ భవేదితి జ్ఞేయమ్. ఏవంవిధంనిష్కా
మమధ్వరాదికం కర్మైవ చిత్త శుద్ధి ద్వారా భక్త్యఙ్గమితిశ్రావయ
తి “తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానే
నేతి” శ్రుతిః. యత్తూక్తమ్ “నహింస్యాత్సర్వాభూతానీ” త్యే
తచ్ఛాస్త్రం హింసానువిద్ధ మధ్వరాదికం కర్మాశుద్ధమిత్యవగమయ
తీతి తత్సత్యమ్, సతూత్సర్గః, తదపవాదః “అగ్నిషోమీయం పశు
మాలభేతే” త్యేతచ్ఛాస్త్ర రూప స్తస్మాద్బలీయాన్, తతశ్చాప
వాద శాస్త్రేణ బాధితమిదముత్సర్గ శాస్త్రం స్వవిషయైక దేశ ఏ
వప్రవర్తతే, తస్మాత్ “యష్టాణి భక్షో విహిత స్సురాయా స్తథాప
శోరాలభనం నహింసే” త్యుపదిష్టప్రకారేణానుష్ఠిత మధ్వరాదికం
కర్మశుద్ధమేవ భవతీతివిజ్ఞాయతే. … … ❋

— ❋ ౨౭॥సూ॥+ రేతస్సిగ్యోగోథ ❋ —

+ఉత్తరసూత్రాభ్యామిష్టాదికారిణాంయోషిద్యోనిప్రవేశనిర్గమన
రూపాత్యుగ్రసంసృతినిరూపణేన తన్నివర్తకభగవద్భి భజిషోత్తత్తి
రేవైతదధికరణ ఫలమిత్యసూచయ త్సూత్రకారః- (రేతస్సిగ్యోగో

తదేవ మవరోహతా మాతాగాని క్రమేణా న్యాత్మానో హని పూర్వక్రాభిహితః, అథవ చేతస్సమ్బన్ధా ద్వారా యోషిద్యోనౌ ప్రవేశబహిర్నిష్క్రమణలక్షణ మతిఘోరం సంసరణ మభిధీయతే, అథ-అన్నై ర్ప్రస్తుతానే దాన క్షణ ప్రస్తావికానాం చేతస్సు గర్భో భవతి- నిర్మమాన చేతసా పాకం తేషాం యోషిద్యో న్యవేశో భవతీత్యర్థః. ... ... *

—※ [illegible] ※—

అత్రైతేషాం చేతసా సహ క్షిప్తానాం [illegible] ర్భస్య ఉత్పద్యమానత్వం ప్రత్యేతవ్యమ్ , అత్రేదమనుసన్ధేయమ్, [illegible] నాత్రయం లిఙ్గశరీరం జీవం తత్సమ్బన్ధ్యప్రాణ స్తత్ప్రదేశాత్ స్త్రియాః దక్షిణకుక్షిం గర్భస్థానం నయతి, తతో నిషేక రాత్రి మారభ్యాస ప్త [illegible] మేణ శస్యాకారపరకా ద్యఙ్గ సహిత వి[illegible] జాయతే, తతస్సప్తమ మాసే ఉత్పన్న వివేకోదయమ మాస [illegible] న్తం భగవన్తం [illegible] ప్రార్థయతే, తతః ప్రసూతికాలే సూతిమారుతేన సంయన్త్రితో యోనేర్బహిర్నిర్గచ్ఛతి. ఇమమేవార్థం శ్రావయతి " కర్మణా దైవనేత్రేణ జన్తు ర్దేహోపపత్తయే, స్త్రియాః ప్రవిష్ట ఉదరం పుంసో రేతః కణాశ్రయః॥ కలలం త్వేకరాత్రేణ పఞ్చరాత్రేణ బుద్బుదమ్ । దశాహేన తు కర్కన్ధుః పేశ్యణ్డం వా తతః పర " మితి శ్రుతిః. తథా ఋతుకాలసమ్ప్రయోగాత్ ప్రథమ రాత్రోషితం కలిలం భవతి, సప్తరాత్రోషితం బుద్బుదం భవతి, అర్ధమాసాభ్యన్తరే పిణ్డో భవతి, మాసాభ్యన్తరే కఠినో భవతి, మాసద్వయేన శిరః కురుతే, మాసత్రయేణ పాదప్రదేశో భవతి, అథ చతుర్థమాసే గుల్ఫజఠర కటిప్రదేశా భవన్తి, పఞ్చమే మాసే పృష్ఠవంశో భవతి, షష్ఠే మాసే నాసాక్షి శ్రోత్రాణి భవన్తి, సప్తమే మాసే జీవేన సంయు[illegible] మితిః. అథ సూ ...

క్తోభవతి, అష్టమేమాసే సర్వసమ్పూర్ణో భవతి, పితృరేతో తిరి క్తాత్పురుషోభవతి, మాతృరేతోతిరక్తాత్ స్త్రీభవతి, ఉభయోస్తు ల్యత్వాన్నపుంసకోభవతి, వ్యాకులిత మనసోన్ధాః కంజాః కుబ్జా వామనాభవన్తి,'' అన్యోన్యవాయుపరిపీడితానాంశుక్లేద్వేధేస్త్రియా న్యాయుగ్మాః ప్రజాఃప్రజాయన్త ''ఇతి శ్రుత్యన్తరం చేమమేవార్థం శ్రావయతి, అస్య శ్రుత్యన్తరస్య పూర్వోదాహృత సర్వ వేదాన్త సారవాక్యా విరోధేనైవార్థస్సమున్నేయః, ఇదం సంసరణమర్వాక్ స్రోతస్సాధారణమితిజ్ఞేయమ్, తస్మాదేవంవిధ సంసృతి తరణార్థం భగవాన్ శ్రీనారాయణ ఏవసర్వైర్భజనీయః.

౮॥ అన్యాధిష్ఠితాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౮॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యపరమహంస
పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
తృతీయాధ్యాయస్య
ప్రథమః పాదః.

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

ఏతత్పాదస్థసముదితసూత్రసంఖ్యా. (౩౮)

శ్రీరస్తు.

శ్రీ సీతా రామాభ్యాం నమః.

శ్రీమద్భాష్యే తృతీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః

—※ ౧ సూ॥ సన్ధ్యే సృష్టిరాహ హి ※—

¶ పూర్వస్మిన్ పాదే పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం కామినాం విరక్తానాం ముముక్షూణాం చ సర్వేషాం జీవానాం జాగ్రదవస్థాయాం ప్రసిద్ధ తయాతాయాతలక్షణసంసరణం ప్రపఞ్చితమ్. అథాస్మిన్ ద్వితీయే తావత్ప్రాక్ సర్వేషామేవ తేషాం సంసరణమవస్థాభేదేన ప్రపఞ్చ్యతే, †తత్రైవమామ్నాయతే “ సవికదామహేష్వాసో రథం పఞ్చాశ్వమాస్థితః ” మిత్యారభ్య “హైమోపస్కరమారుహ్య పఞ్చ ప్రస్థమగాద్వన ” మితి. ఇహ రథరూపకేణ స్వాప్నదేహ ఏవోచ్య

శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః.

స్వప్నస్య సృష్టిః ప్రోక్తా సా సర్వామియయావితా స్వాత్మా రామపాదాబ్జ స్మృతిరస్తు చేతసా ।

¶ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాసు మధ్యే పూర్వపాదేన జాగరావస్థానిరూపణాదూర్ధ్వం బుద్ధిస్థాయాస్స్వప్నాద్యవస్థాయా అస్మిన్పాదే నిరూపణాత్పూర్వోత్తరపాదయోః ప్రసక్తిసఙ్గతిమాహ- (పూర్వస్మిన్ పాద) ఇతి=† అస్మిన్పాదే స్వప్నాద్యవస్థానుభవరూపజీవసంసారేతిహ్యపర్యాలోచనస్య భూతభగవత్సాహాయ్యోభయరూప జ్ఞానద్వారం విషయ వైతృష్ణ్య ద్వారా భగవదుపాసనస్వరూపచిన్తావసర ఇతి హేతుతద్వద్భావ ఏవ పూర్వపాదపదస్య పాదస్యైతదధ్యాయేన సఙ్గతిర్ద్రష్టవ్యా. పాదాఞ్జనోపాఖ్యానే విషయముదాహరతి- (తత్ర సమామ్నాయత) ఇతి.

తే, "దేహోరథ స్త్విన్ద్రియాశ్వ" ఇతి స్వేనైవాగ్రే వ్యాఖ్యాత త్వాత్; కిమత్ర జీవస్య రథసంసృష్టిరతథ్యా ? ఆహోస్విత్తథ్యాఃఇ తి విశయేప్రాప్తే¶రాద్ధాన్తం ప్రాహ. (సన్ధ్య)ఇతి= సన్ధ్యశబ్దేన స్వప్నావస్థోపదిశ్యతే, ద్వయోః ప్రస్వాప ప్రతిబోధా వస్థయోస్స న్ధౌ భవతీతి సన్ధ్యమ్- స్వప్నమ్, తస్మిన్; సృష్టిః- "సఏకదామహే ష్వాసోరథం పఞ్చాశ్వ మాశుగ" మిత్యుపక్రమ్యోప దిశ్యమానేన రథేన జీవస్య సంసృష్టిస్తథ్యైవ భవితు మర్హతీతి, కుతః ? హి- యతః, స్వప్నావస్థావిశిష్ట జీవకృతానా మేనసాం జాగరావస్థా విశి ష్టతత్కృతైనసామివ తథ్యతామభిప్రేత్య ప్రాయశ్చిత్యతా మాహ " యదిజాగ్రద్యదిస్వప్నే ఏనాంసిచకృమావయమ్ । సూర్యోమాత స్మాదేనసః- విశ్వాన్ముంచత్వగ్ంహస " ఇత్యాది శ్రుతిః.†తస్మాత్స్వ ప్నే సృష్టానాం రథాదీనాం తాత్కాలికైనోవత్తథ్యతయాతత్సం సర్గస్యాపితథ్యతైవావగమ్యతే. ... ... *

—※ २ ॥ సూ॥నిర్మాతారంచైకే పుత్రాదయశ్చ ※—

ఏకే-ముఖ్యా బ్రహ్మపుత్రా నారదప్రముఖాః, పరమాత్మానమే వత త్తజ్జీవపుణ్యపాపనాసనాను గుణ్యేన స్వప్నార్థనిర్మాతారం మ న్యన్తే, ఆద్యశ్చశబ్దోఽవధారణే, అన్యశ్చ శ్రుతిం దర్శయతి, సేయం శ్రుతిశ్చ " సయత్రప్రస్వపితీ " త్యుపక్రమ్య"నతత్రరథానరథ యో

¶ శుక్తిరజతదర్శనవత్స్వప్నదర్శనస్యాపిమిథ్యాత్వాత్ "సఏక దామహేష్వాస " ఇత్యత్ర శ్రూయమాణా రథసంసృష్టి రతథ్యై వేతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే స్వప్నావస్థోత్పన్నైఽనసాంప్రాయశ్చిత్తాను ష్ఠానాన్యథానుపపత్త్యాయథోక్తరథ సంసృష్టి స్తథ్యైవ భవతీతిభా వేన సిద్ధాన్తయతి- (రాద్ధాన్తంప్రాహే) త్యాదినా.

† స్వప్నావస్థాయాస్సత్యత్వానుసన్ధానేన వైరాగ్యసిద్ధిరేత దధి కరణఫలమితిసూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

గానపన్థానో భవన్త్యథరథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజతే" ఇత్యుప విశ్యాన్తే "సహి కర్తే" త్యుపసంహారాత్ సహి కర్తేత్యస్య స్వప్నారమ్భ నానన్తరం పరమాత్మాన మవగమయ్య స్వప్నవస్తూన తదాత్మనో హ కాశీనాం శిష్యస్తాముపదిశతి, అతఏవ "అథో ఖల్వాహుః - జాగరి తదేశఏవాస్యైష ఇతి" ఇతి శ్రుత్యా స్వప్నస్యమూడేప స్వప్నజాగ రితార్థయో స్సమతాం ప్రాపయతి, తస్మాద్జాగ్రదవస్థాయా మపల భ్యమానార్థవత్ స్వప్నావస్థాయామపి రథాదీనా మస్త్యేవ [illegible] తస్య సత్యత్వయా జీవ సంసారస్యాపి స్వప్నావస్థామధ్యే [illegible] స్వప్న తోపపద్యత ఇత్యాశయః. ... ... *

కథం స్వాప్నపదార్థ జాతం పరమాత్మనా నిర్మీయత ఇత్యా కాంక్షాయా మిదమాహ. ... ... *

—*{ ౩॥ సూ. + మాయామాత్రంతు కార్త్స్న్యేనా నభివ్యక్త స్వరూపత్వాత్ }*—

మాయా - భగవత్సఙ్కల్పః, తుశబ్దోఽవధారణే, కార్త్స్న్యేనా న, స్వాప్నపదార్థజాతం పరమాత్మసఙ్కల్ప మాత్రరచితమేవేత్యవ గన్తవ్యమ్, కుతోఽయం పరమాత్మసఙ్కల్ప కృతోఽవస్యత స్వప్నప్రపఞ్చ ఇతి నావగమ్యత ఇతి చేదుచ్యతే, అనభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్ - పరమా త్మసఙ్కల్పస్య దుర్జ్ఞేయ స్వరూపత్వాత్తత్కృతత్వం స్వప్నస్య నావబుధ్యత ఇత్యర్థః; అత్ర చ మాయాశబ్దస్యేశ్వరసఙ్కల్పవాచిత్వం సిద్ధమ్, " యావన్తస్తత్ర పాంసవో మామే స్సంఖ్యాతా దేవమాయ యా " ఇత్యాదిశ్రుతిషు మాయాశబ్దేనేశ్వరసఙ్కల్పస్యావగమాత్; న హీహ మాయాపదం ప్రకృతి మవబోధయితుం కల్ప్యమ్, తస్యాస్స్వ చేతనతయా భావాభావాంసుగణన సామర్థ్యాభావాత్; ఏవమ్ " ఇ

+ మాయామాత్రమ్ - ప్రకృత్యేకోపాదానస్థూలసూక్ష్మ [illegible], [illegible]. ... ... *

న్గో|మాయాభిర్న పురురూప ఈయతే- యుక్తాహ్యస్యహరయశ్శతా దశ " తథా " తంద్భష్ట్వాదేవకీ దేవీ మృతాగమన నిర్గమమ్। మేనే సువిస్మితామాయాం కృష్ణస్యరచితాంప్రభోః" ఇత్యాదిషుచమాయా శబ్దేన భగవత్సఙ్కల్ప ఏవావ గమ్యతే, " మాయామాత్రమిదంద్వై త మద్వైతం పరమార్థతః-మాయామయోఽయం గుణసమ్ప్రవాహః- సృష్ట్యప్యయకరీం మాయా"మిత్యాదిషుతుమాయాశబ్దః ప్రకృతివా చీ, అతఏవశ్రూయతే " మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినంతు మహేశ్వర " మితి. " మాయామాత్ర మిదం ద్వైతమద్వైతంపర మార్థత " ఇత్యస్యమాణ్డూక్యవాక్యస్యాయమర్థః, పరబ్రహ్మైక మేవ, పరమార్థతః-పరమపురుషార్థప్రదత్వాత్,అద్వైతమ్-అద్వి తీయమ్,నిర స్తసామ్యాతిశయమ్, తదితరదిదం సర్వంచేతన జాతమ్, మాయామాత్రమ్,ప్రకృత్యంశభూత స్థూల సూక్ష్మశరీరవత్, సద్వై తమ్-ససామ్యాతిశయంచ భవతీత్యర్థః," ఏవంసహస్రవదనాఙ్ఘ్రి శిరఃకరోరు నాసాస్యకర్ణనయనాభరణాయుధాఢ్యమ్ । మాయా మయం సదుపలక్షణసన్నివేశం దృష్ట్వామహాపురుషమాపముదం విరి ఞ్చః " ఇత్యాదౌమాయాశబ్దస్యాత్యాశ్చర్యశక్తి పరత్వంచ దృశ్యతే, మాయాశబ్దవ్యుత్పత్తిస్తు,[మాఙ్మానే] సర్వేఽపీయాం భగవత్సఙ్క ల్పాదిరూపాం శక్తిమ్, నైవాయన్తి సామాయేతి. [అయతేరయప యగతౌ] వితి స్మరణానురోధేనగత్యర్థకత్వాత్ జ్ఞానార్థ కంత్వ సిద్ధమ్. యత్తుమాయాశబ్దస్యమిథ్యాపరత్వమితితదసత్, " మాయా మయం సదుపలక్షణసన్నివేశమ్ - మాయామయం వేదసవేదవేద్య" మిత్యాదిషు మాయా శబ్దస్య పరబ్రహ్మణ్యప్రవృత్తి ప్రసంగాత్; త స్మాదీశ్వర సఙ్కల్ప రచితస్మరణ విశేష లక్షణ స్వప్న తద్గోచరార్థ జాతానాం యాథాత్మ్యమేవాధ్యవసీయతే. స్యాదేతత్ " హైమో పసఙ్కరమాహుహ్యాస్వర్ణపర్ణ్యాక్షమేషధీః । ఏకాదశచమూనాథః

పశ్చాత్ప్రస్థమగాద్యత ’’ ఇత్యత్రాప్యాగన్తవ్యత్వేఽపి జీవ స్స్వప్నావస్థాయాం స్వపన్తం దేహం పరిత్యజ్య స్వాప్నేన దేహేన బహిర్నిష్క్రామ్య తత్ర పర్యటిత్వా స్వాప్నదేహం విహాయ పునస్స్వకీయ-దేహం ప్రవిశతీత్యర్థ స్స్యాత్, “ బహిర్దేహా దేశాత్స్వప్నం బహిష్కులాయాదమృతశ్చరిత్వా । స ఈయతే మృతో యత్ర కామః ’’ ఇతి శ్రుత్యా బహిర్నిర్గమనస్య ప్రతిపాదితత్వాదితి చేన్న, స్వప్నే జీవస్య బహిర్దేశనాన్తరితం దేశం కుణపాన్నిర్గత్య గమనాగమనయో స్సామర్థ్యాభావాత్ ; క్వచిచ్చ ప్రత్యాగమనవర్జితమేవ స్వ[illegible]దతిజీవః, తద్యథా కుమ్భహామద్యశయనోఽనిద్రావ్యాప్తస్య స్వప్నే కోసలానధిగతస్య ప్రతిబుద్ధోఽస్మీతి. యదిచ తత్ర కురుషు శయానో దేహాన్నిష్క్రమ్య కోసలానధియాయాత్ తర్హి కురుషు శయానా [illegible] న్తం తత్ర చేష్టమానం స్వపన్తం చ నపశ్యేయుః, “ స్వే శరీరే యథా కామం పరివర్తతే ’’ ఇతి శ్రుత్యన్తరే స్వకీయదేహే స్థితస్య స్వప్నదర్శనం భవతీత్యవగమ్యతే, అతిస్స్వప్నే ఏవ జన్మాన్తరీయ కాల కృతాని బహూని జాతావస్థా [illegible] త్రే తాన్ జన్మాన్ స్వప్నావస్థాయాం [illegible] యతి, తథా చ ప్రశ్నోపనిషది శ్రూయతే “ స యత్ర మహారాజో మహాబ్రాహ్మణస్త్వాగమయతి- అత్రైష దేవస్స్వప్నే మహిమానమనుభవతి యద్దృష్టం దృష్టమనుపశ్యతి శ్రుతం శ్రుతమేవార్థ మనుశృణోతి దేశదిగన్తరైశ్చ ప్రత్యనుభూతం పునః పునః ప్రత్యనుభవతి- దృష్టం చాదృష్టం చ శ్రుతం చాశ్రుతం చానుభూతం చాననుభూతం చ (సచ్చాసచ్చ) సర్వం పశ్యతి సర్వః పశ్యతి ’’ ఇతి. నైతావతా స్వప్నదర్శనే [illegible] ధ్యతి, అతశ్చ “ పశ్చాత్ప్రస్థమగాద్యత ’’ ఇత్యత్రా [illegible] తు స్వప్నే బహిష్కులాయాద్గమనం గౌణమితి [illegible], ఏవం “ బహిర్దేహాద్దేశా ’’ దితి శ్రుతి రపి దేహాద్బహిర్గమనపరా యేగా

ణీ ప్రత్యేతవ్యా, అపిచ సుప్తః పురుషో ముహూర్తమాత్రవర్తిని స్వప్నే కదాచిద్బహూన్ వర్షపూగానివ సుఖదుఃఖా న్యనుభవతి, ఏతచ్చావిరుద్ధమేవ, యథాజాగ్రత్పురుషో బహ్వబ్దానుభూత సుఖదుఃఖేషు తీవ్రమనుస్మర్యమాణేషు తాని తాత్కాలికానీవ మత్వా హర్షవిషాదౌ ప్రాప్నోతి, ఏవమేవ సుప్తాన్ జన్తూనీశ్వర స్తత్తజ్జన్తుపుణ్యపాపవాసనానుగుణ్యేన తజ్జన్మ తత్పూర్వజన్మసు తత్తత్కాలదృష్టశ్రుత సుఖదుఃఖాని స్వప్నావస్థాయాం తాత్కాలికానీవానుస్మారయతి, తదాతత్తద్వర్షపూగా అపి అతిక్రాన్తా ఇవ ప్రతీయన్తే, నతావతా ముహూర్తవర్తిని స్వప్నే బహ్వబ్దపూగాతిక్రమసమ్భవః, క్వచిచ్చాదృష్టాశ్రుతమపి స్వశిరచ్ఛేద గిరిమూర్ధాబ్ధి దర్శనాదిక మీశ్వరస్స్వప్నావస్థాయాం పుణ్యపాప ఫలత్వేన తత్తజ్జన్తూనాం దర్శయతి, తచ్చాప్యవిరుద్ధమ్, ఈశ్వరస్య విచిత్రశక్తిత్వాత్; యద్యపి స్వప్నస్య స్మరణాత్మకత్వేన జాగ్రదవస్థాయాం భవత్యన్తర్భావః, తథాపి సుప్తే దేహేఽత్యన్తాభినివేశాభావాత్స్వప్నస్య జాగరావస్థాతిరిక్తత్వం వ్యక్తమ్, తస్మాదీశ్వర సఙ్కల్ప రచితస్య స్వప్నస్య తద్గోచరార్థస్యచ యాథాతథ్యమిత్యనవద్యమ్. ... ... *

—※ ౪ ॥సూ॥ సూచకశ్చహి శ్రుతే రాచక్షతేచ తద్విదః ※—

న కేవలమయం స్వప్నో దృష్టస్సన్ వ్యర్థో భవతి, అపితు భావిశుభాశుభయోస్సూచకశ్చ భవతి, కుతో వగమ్యతే? శ్రుతేః- తథాహి శ్రూయతే ''యదా కర్మసు కామ్యేషు స్త్రియం స్వప్నేషు పశ్యతి । సమృద్ధిం తత్ర జానీయాత్తస్మిన్ స్వప్ననిదర్శనే'' ఇతి. తథా '' పురుషం కృష్ణం కృష్ణదన్తం పశ్యతి సఏనంహన్తీ'' త్యాదికా. ఏవమేవాచక్షతే స్వప్నాధ్యాయవిదః, ''కుంజరారోహణాదీని స్వప్నే ధన్యాని'' తి. '' ఖరయానాన్యధన్యాని'' త్యాదీని. హిశబ్దేన భావిశుభాది సూచకత్రిజటాది దృష్టస్వప్న ప్రసిద్ధిం ద్యోత

యతి, తథాచాచష్టే త్రిజటా“ స్వప్నో హ్యద్య మయా దృష్టో దారుణో రోమహర్షణః । రాక్షసానామభావాయ భర్తురస్యా జయాయ చే” త్యాది. ¶ స్వప్నావస్థాయామేవ కేచిన్మన్త్రదేవతాప్రసాదప్రాప్త్యాదివిశేషాదీన్ ప్రాప్నువన్తి, తస్మాత్ స్వప్నస్య సత్యత్వమ్.

—⁕{ × ॥ సూ ॥ పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితం తతో హ్యస్య బన్ధవిపర్యయౌ }⁕—

ఏవం జీవస్య జాగరాద్యవస్థాత్రయయుక్తత్వే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (పరాభిధ్యానాత్త్వి)తి= తుశబ్దోఽవధారణే, పరస్య- దేహస్య, ఆత్మతయాభిధ్యానాత్- అనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానసంయన్త్రిత

¶ స్వప్నావస్థాయాం లబ్ధార్థానాం జాగరావస్థాయామనుభూయమానత్వాచ్చ తస్య సత్యత్వమిత్యాహ- (స్వప్నావస్థాయామేవే)తి= ఇదానీమపి తస్యామవస్థాయాం మన్త్రద్రవ్యాదిలాభో దృశ్యతే, దేవతాప్రసాదస్స్వామిత్వాదివిధి లబ్ధః, తథాచోక్తం శ్రీమద్రామాయణే “ లక్ష్మణోఽప్యాదదే బాణమన్యచ్ఛ్రమపరాక్రమమ్। కుబేరేణ స్వయం స్వప్నే యద్దత్తమమితాత్మనా ॥ దుర్జయం దుర్విషహ్యంచ సేన్ద్రైరపి సురాసురైః । తయోస్తే ధనుషీ శ్రేష్ఠే బాహుభిః పరిఘోపమైః ॥ వికృష్యమాణే బలవత్ క్రౌఞ్చావివ చుకూజతుః । తాభ్యాం తే ధనుషీ శ్రేష్ఠే సహితాసాయకోత్తమా ॥ వికృష్యమాణౌ వీరాభ్యాం భృశం జజ్వలతుశ్శ్రియా । తౌ భాసయన్తావాకాశం ధనుర్భ్యాం విశిఖౌచ్యుతౌ ॥ ముఖేన ముఖమాహత్య సన్నిపేతతురోజసా । సన్నిపాతస్తయోశ్చాసీచ్ఛరయోర్ఘోరరూపయోః ॥ సధూమవిస్ఫులిఙ్గశ్చ తజ్జోఽగ్నిర్దారుణోఽభవత్ । తౌ మహాగ్రహసఙ్కాశావన్యోన్యం సన్నిపత్యచ । సంగ్రామే శతధా యాతౌ మేదిన్యాం వినిపేతతు”: రితి. అధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి= జాగరాద్యవస్థానుభవవత్స్వప్నాద్యవస్థానుభవరూపసంసారస్య సత్యత్వాదిత్యర్థః॥ అ' ౧' సూ ॥౬॥

దేహాత్మప్రత్యయ వశాదేవ, జీవస్యస్వరూప గుణాదికం తిరోహితమభూత్, తతస్తిరోధానాద్ధేతోరస్యముహుర్జాగరాద్యవస్థావహదేహపరమ్పరానుబన్ధస్సర్వారమ్భ విపర్యయశ్చభవతః, తథాచ శ్రూయతే “ అస్వేక్షేత విశుద్ధాత్మా దేహినాం విషయాత్మనామ్ । గుణేషుసత్యధ్యానేన సర్వారమ్భవిర్యయమ్ ॥ భయంద్వితీయాభినివేశతస్స్యాదీశాదపేతస్యవిపర్యయోఽస్మృతిః । తన్మాయయాతోబుధ ఆభజేత్తం భక్త్యైకదేశం గురుదేవతాత్మా ” ఇతి. స్మృతిశ్చ “ అజ్ఞానేనావృతంజ్ఞానం తేన ముహ్యన్తి జన్తవః ” ఇతి. ఏతదుక్తం భవతి. ఆదౌ తావజ్జీవస్తుష తణ్డులవదనాది తయాఽనువర్తమానాజ్ఞానతిరోహిత స్వరూపోవర్తతే, పరమకారుణికః పరమాత్మా తావత్తం మోచయితుం సంసృతి మూలకారణ భూతతాదృశాజ్ఞానభర్జకస్వభజన సాధనీభూతదేహేన యోజయతి, సతుజీవః పరమాత్మానమభజన్ దేహమేవాత్మతయా మన్యతే, తతోఽస్య ముహుర్యథోక్త బన్ధవిపర్యయౌ భవతఇతి. తస్మాద్భగవద్భజనేనైవాశేష సంసార మూలభూతాజ్ఞానాది నివృత్తిరితి నిశ్చేతవ్యమ్. తథాచామ్నాయతే “నారాయణ పరోమాయా మంజస్తరతిదుస్తరా ” మితి. తథా “ జ్ఞాత్వాదేవం సర్వపాశాపహానిః క్షీణైః క్లేశైర్జన్మమృత్యు ప్రహాణిః। తస్యాభిధ్యానాత్తృతీయందేహభేదే విశ్వైశ్వర్యం కేవలం ఆప్తకామ” ఇతిచ. ... ... *

—※ ౬॥సూ॥ దేహయోగాద్వాసోఽపి ※—

ఏవం పునః పునర్దేహ యోగాదేవ, సః- సర్వ వేదాన్తసారప్రసిద్ధమోక్షోపాయభూతోభక్తియోగోఽపి, తిరోహితోభవతి. యద్యయంజీవోభగవద్భక్తంభజేత్తర్హి మోక్షోపాయంప్రాప్నుయాత్, తస్మాత్ ప్రాప్తదేహేనావశ్యం భగవద్భజనం కర్తవ్యమితివిధిః.

౧॥ సన్ధ్యాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౬॥

—※ ౭॥ సూ॥ తదభావో నాడీషు తచ్ఛ్రుతే రాత్మని చ ※—

* ఏవం విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞాభిధేషు జాగరాద్యవస్థాసు విశ్వ
విశ్వతైజసాభిధేనేశేన [illegible] అభిప్రాయాన్, అ
థ తస్య ప్రాజ్ఞాఖ్య భగవదభిధేయస్వప్నావస్థాహేతుత్వమాహ సుషుప్త్య
వస్థాధిష్ఠాతృత్వే, [illegible] సుషుప్తి [illegible] వాక్య [illegible]
జ్ఞ [illegible] విశేషస్యాపి [illegible]
స్య [illegible] ? [illegible] ఇతి
సంశయే, (సూ) త్రేణ [illegible] (సూ)హ- ([illegible]) [illegible]
తస్య [illegible], సుషుప్తి [illegible]
భూతమనాతమనాభిసూతస్యాడీషు మధ్యే పురీతదాఖ్యానాడ్యాం
ప్రవిశ్యాత దన్తస్థాతతి సుషుప్తి సాక్షిణి ప్రాజ్ఞసంజ్ఞితే పరమాత్మని చ
[illegible], [illegible] యథా [illegible] గృహం ప్రవిశ్య *

* [illegible]
[illegible]
[illegible]
తి ప్రాగ్వృత్తవివరణే నాహ- (ఏవ)మిత్యాదినా.

† (వేదాన్తేష్వి)తి = " తద్యత్రైతత్సుప్త " ఇత్యాదావాహరి
ష్యమాణవేదాన్తేష్విత్యర్థః. ... ... *

+ వికల్పః- అన్యతమః, సముచ్చయః, సముదాయః.

¶ " తద్యత్రై " త్యాది శ్రుతీనామేకవాక్యత్వే నియామకాభా
వాన్నాడ్యాదీనాం వికల్పస్య సుషుప్తిస్థానత్వమవగమ్యత ఇతి పూర్వ
పక్షేప్రాప్తే " తద్యత్రై " త్యాదిశ్రుతీనామేకవాక్యత్వే ప్రకరణైక్య
స్యైవనియామకత్వాత్తత్రచ శబ్దైర్నైరపేక్ష్య ప్రాపితత్వాచ్చనాడ్యా
దీనాం సముచ్చయ ఏవ తత్స్థానమితి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (ఇదం
ప్రాహే) త్యాదినా= [illegible] పూర్వాధికరణే ప్రస్తుతస్యేత్యర్థః

ట్యోపరిస్థే పర్యఙ్కే- శేతే,ఏవమేవైషజీవః ప్రకృతి గుణాభిభవవ శాన్నాత్రాస్వాస్థ్యం గతస్సన్నిఖిలనాడీమధ్యగతాయాం పురీ తన్నాడ్యాం ప్రవిశ్య తత్రస్థే ప్రాజ్ఞసంజ్ఞకే పరమాత్మని స్వపరజ్ఞాన పరిహీణ స్సన్ శేతే, సైవ సుషుప్తిరిత్యుచ్యత ఇతి. కుతః పునరవగమ్యతే పురీతతి విద్యమానే ప్రాజ్ఞే ప్రవిష్టస్య సుషుప్త్యవస్థాభవతీతి?ఉచ్యతే- తస్యాః పురీతన్నాడ్యాదేః,సుషుప్తిస్థానత్వంహి శ్రూయతే "తద్యత్రైతత్సుషుప్తస్సమస్తస్సమ్ప్రసన్న స్స్వప్నం నవిజానాత్యాసుతదానాడీషు సుప్తో భవతీ" తి, తథా "తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేత" ఇతి, తథా "యఏషో౽న్తర్హృదయ ఆకాశస్తస్మిన్ శేత" ఇతి, తథా "సతాసోమ్య తదా సమ్పన్నో భవతి స్వమపీతో భవతీ" తి, "ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసమ్పరిష్వక్తో నబాహ్యం కిఞ్చన వేద నాన్తర" మిత్యాదిషు శ్రుతిషు. అత్రచ జీవవిభుత్వవాదే ఇయం సుషుప్త్యవస్థా సదాతనా ప్రసజ్యేత, పురీతత్ప్రవేశస్య సదాతనత్వాత్ ; జీవాణుత్వవాదేతు నకశ్చిద్విప్రతిషేధ ఇతి జ్ఞేయమ్,¶తస్మాన్నాడ్యాదిసముచ్చయ ఏవ జీవస్య సుషుప్తిస్థానమిత్యధ్యవసితమ్. అ॥౨॥

౨॥తదభావాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—※ ౮॥సూ॥ †అతః ప్రబోధో౽స్మాత్ ※—

పురీతదధిష్ఠాతరి ప్రాజ్ఞసంజ్ఞకే పరమాత్మని సంవిశ్య సుషుప్త్యవస్థామనుభవన్నయంజీవః కిముత్థాన కాలే స్వయమేవావబుద్ధ్యోత్తిష్ఠతి? ఆహోస్విత్, పరమాత్మనాబోధితస్సన్నవబుద్ధ్యోత్తిష్ఠతి?ఇతి

¶ మృతితులిత సుషుప్త్యవస్థానుసన్ధానేన దేహానుబన్ధజిహాసాసమ్భవాదిహ వైరాగ్యసిద్ధిః ఫలమితి సూచయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౨॥సూ॥౧॥

† అస్మిన్నధికరణే సుషుప్తిప్రస్తావేన ప్రబోధస్యోపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (అతః ప్రబోధన) ఇతి= జీవ

విశయ ఇదమాహ- (అత) ఇతి= యతోఽయం జీవస్సుషుప్తిసాక్షిణి ప్రాజ్ఞే సంవిశ్య సుషుప్త్యవస్థామనుభవతి, అతః కారణాదస్య జీవస్య, ప్రబోధః, జాగరణమ్, అన్యైర్వ్యాపారైరాహ్వానాదిభిస్స్వత ఏవోత్థానకాలే అస్మాత్ప్రాజ్ఞరూపాత్పరమాత్మన ఏవ భవతీతి జ్ఞేయమ్, తథా చామ్నాతమ్ “ శృణోతియమిమం స్ఫోటం సుప్తే శ్రోత్రేవ శూన్యదృక్ ” ఇతి. తస్మాత్పరమాత్మనః ప్రాజ్ఞాదేవాస్యోత్థానమిత్యుక్తమ్.

౩॥ ప్రబోధాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౧॥

—※ ౯॥సూ॥ ¶ స ఏవ తు కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః ※—

పురీతతి నాడ్యాం ప్రవిశ్య తదధిష్ఠాతరి ప్రాజ్ఞరూపే పరమాత్మని జీవ స్స్వపితీత్యుక్తమ్, కిముత్థాన కాలే యః కశ్చిదపరో జీవ ఉత్తిష్ఠతి? ఉత పురీతతి ప్రవిశ్య పరమాత్మని సుప్తో దేవదత్త ఏవ నియమేనోత్తిష్ఠతి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే† ప్రాహ (స ఏవ) ఇతి= తునా పక్షో వ్యావృత్తః స ఏవ- సుప్తో దేవదత్త ఏవ, పరమాత్మనా బోధితస్సన్ స్వస్థం గతస్సన్ పునరుత్తిష్ఠతి, న పునరన్యో వి-

స్స్వత ఏవ శయితత్వాత్స్వత ఏవ ప్రబుద్ధ్యోత్తిష్ఠేత్సన్నితి పూర్వపక్షః, ఫలంతు భగవత్క్రియమాణ బోధనాదిరూపోపకారానుస్మరణేన తద్విభజిషోత్పత్తిరితి జ్ఞేయమ్. అ॥౩॥సూ॥౧॥

¶ ఇహ సుషుప్తిస్థానే పరమాత్మని సంవిశ్య సుప్తో జీవస్తేనైవ బోధితస్సన్నుత్తిష్ఠతీత్యుక్తమ్, తత్ర పూర్వేద్యుస్సుప్త ఏవ తేన బోధితస్సన్నన్యేద్యురుత్తిష్ఠతీత్యత్ర నియామకాభావాత్స వాఽన్యో వా పరమాత్మనా బోధితస్సన్నుత్తిష్ఠతీత్యనియమ ఇత్యాక్షేపసమాధానార్థత్వాదుత్తరాధికరణమాక్షేపసఙ్గత్యా సమారభతే-(స ఏవ తు) ఇతి.

† స ఏవోత్తరేద్యురుత్తిష్ఠతీత్యత్ర ప్రమాణాభావాత్పూర్వేద్యుస్సుప్తస్స ఏవాన్యో వా ఉత్తరేద్యురనియమేనోత్తిష్ఠతీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి (ప్రాహ) ఇత్యాదినా.

ష్ణుమిత్రః, కుతః ? కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః- తథాహి పూర్వేద్యు ర్యోహి సావశేషం కర్మానుష్ఠాయ శేతే సఏవాన్యేద్యు రుత్థాయ శేషం కర్మ సమాపయతీత్యేతత్సర్వైర్దృశ్యతే, నహ్యన్యానుష్ఠిత కర్మణ శ్శేషమన్యస్సమాపయితుముత్సహతే, కస్మాత్పున రన్యస్మిన్ దేవదత్తే సుప్తే సదన్యో విష్ణుమిత్రఉత్థాతు మర్హేత్ , తస్మాత్పూర్వేద్యుస్సుప్తస్యైవోత్తరేద్యురుత్థానమ్, నాన్యస్యేత్యధ్యవసితమ్. తథా అనుస్మృతేశ్చ సుప్తస్యైవోత్థానమధ్యవసీయతే, తథాహి వయమనుస్మరామః, పూర్వేద్యుర్యోహమేతావద్వాక్యాన్తమర్థమధ్యవస్యాస్మిన్నజినే సుప్తోస్మి సఏవాహ మిదానీమస్మిన్నేవాజినఉత్థాయతమేవవాక్యార్థ మనుస్మరామ ఇతి, తతశ్చేద మనుస్మరణమన్యస్యోత్థానం నసహతే, శబ్దేభ్యశ్చ సుప్తస్యైవోత్థానంనిశ్చీయతే, తథాహ "ఇమాస్సర్వాః ప్రజా అహరహ బ్రహ్మ లోకం గచ్ఛన్తి - ఏతం బ్రహ్మలోకం నవిన్దన్తి తఇహ వ్యాఘ్రోవాసింహోవావృకోవా వరాహోవా కీటోవా పతంగోవా దంశోవా మశకోవా యద్యద్భవన్తి తదాభవన్తి" త్యాదయశ్శబ్దా ఆత్మాన్తరోత్థానేఽసిద్ధ్యేరన్, తస్మాత్సుప్తస్యైవోత్థానమధ్యవసితమ్-"పూర్వేద్యుః ప్రక్రామత్యుత్తరేద్యురుపతిష్ఠతే" ఇత్యాదికర్మవిధిభ్యశ్చ ఏకఏవ సుప్తోత్థాతా భవతీతి ప్రతీయతే, అన్యస్యోత్థానాభ్యుపగమే సుప్తస్య తావన్మాత్రే ముక్తిప్రసఙ్గేనసర్వముక్తిః ప్రసజ్యేత, తతశ్చ కాలాన్తర భావిఫలక కర్మబ్రహ్మోపాసన విధివాక్యాన్యానర్థక్యమాపద్యేరన్, కృతవిప్రణాశాకృతాభ్యాగమ దోషశ్చాత్రోన్మిషేత్, కర్మానుస్మృత్యాదయశ్చ బాధ్యేరన్, అపి చాన్యోత్థానపక్షే యదిశరీరాన్తరేవ్యవహరమాణశ్శరీరాన్తర ఉత్తిష్ఠేత్తదా తస్య పూర్వశరీరే వ్యవహారోలుప్యేత,+తస్మాద్యోహి యస్మిన్ శరీరే సుప్తస్సతస్మిన్నుత్తిష్ఠతి, అన్యస్మిన్ శరీరే సుప్తస్తస్మిన్ శరీరే

+ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౪॥సూ॥౧॥

ఉత్తిష్ఠతీతి వ్యవస్థితిః ... ... ✽

౪॥ కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధ్యధికరణం సమాప్తమ్, సూ౧॥

—✽ ౧౦ ॥ సూ॥ముగ్ధేఽర్ధసమ్పత్తిఃపరిశేషాత్ ✽—

¶ భగవద్భక్తిహీనానాం ప్రసిద్ధావస్థాత్రయలక్షణం సంసరణముక్తమ్, సమ్ప్రతి తతోఽన్యా కాచిత్తేషాం కదాచిద్దుస్సహా ముగ్ధావస్థా భవతి, ముగ్ధతా మోహః, మూర్ఛేతియావత్; సేయమధునా ముగ్ధావస్థా విచార్యతే, "ముసలాద్యభిహత మస్తిష్కో మూర్ఛితోఽయం జాత" ఇతి లౌకికాః కదాచిద్వదన్తి, పశ్యామశ్చ మూర్ఛితమ్, సాఽయం మూర్ఛావస్థా కిం జాగరాద్యవస్థాసు మధ్యే క్వచిదన్తర్భవితుమర్హతి? కింవా తాభ్యోఽతిరిచ్యతే? ఇతి. తత్ర ముగ్ధావస్థాయా అతిరిక్తత్వే ప్రమాణాభావాజ్జాగరాదిషు క్వచిదన్తర్భావ ఏవ యుక్త ఇత్యేవం ప్రాప్తే నేత్యాచక్ష్మహే, న తావన్ముగ్ధావస్థా జాగరితేఽన్తర్భవితుమర్హతి, తత్కస్య హేతోః? మూర్ఛితస్యేన్ద్రియైర్విషయనిరీక్షణాభావాత్; జాగ్రత్పురుషస్త్విన్ద్రియైర్విషయాన్నిరీక్షతే, అథాపి స్యాదిషుకారన్యాయేన మూర్ఛితో భవేదితి; ఇషుకారన్యాయశ్చామ్నాతః " యథేషుకారో నృపతిం వ్రజన్తమిషౌ గతాత్మా న దదర్శ పార్శ్వే " ఇతి. తత్ర యథేషుకారో జాగ్రదపీషుమాత్రాసక్తచిత్తతయా స్వసమీపే గచ్ఛన్తం ససైన్యమపి నృపతిమనరీక్షమాణో భవతి, ఏవం మూర్ఛితోఽపి ముసలాద్యభిఘాతజనితదుఃఖానుభవవ్యగ్రమనస్తయా జాగ్రదప్యన్యాన్విషయాన్ననిరీక్షమాణో భవతీతి. నచైతత్సాధీయః, ముగ్ధో ధరణ్యాం పతితదేహో విసంజ్ఞో

¶ అవస్థాత్రయనిరూపణానన్తరమస్మిన్నధికరణే మూర్ఛావస్థాయాస్తస్మాత్పృథక్స్థాపనాత్ప్రబోధాధికరణేనాస్యాన్తర్బహిర్భావలక్షణాం సఙ్గతిం సూచయన్ వృత్తానువాదేనాస్య విషయమాహ (భగవద్భక్తిహీనానా)మితి.

దృశ్యతే, ఇషుకారస్తు ధృతదేహస్తత్ర త్విషోర్వ్యావృత్తచిత్తస్సన్ బ్రూతే, అహమేతావన్తం కాలమిష్వగ్ర ఏవాసక్తచిత్తోఽభవమితి. ముగ్ధస్తు లబ్ధసంజ్ఞో బ్రూతే, అహమేతావన్తం కాలమన్ధే తమసి మగ్నో దేహమస్యధారయన్న బ్రువన్న కిఞ్చిదవేదిషమితి చ. తస్మాన్ముగ్ధో జాగర్తీతి ముగ్ధావస్థా జాగరితాదతిరిచ్యతే. స్యాదేతన్ముగ్ధావస్థా స్వప్నేన్తర్భవేత్, కస్మాత్ పునరతిరిచ్యేతేతి చేన్నైతదేవమ్, ముగ్ధావస్థాయాం స్మృత్యనుభవాద్యఖిలజ్ఞానవిప్రణాశాత్స్వప్నావస్థాయాం స్మృత్యనుభవాదిజ్ఞానసమ్భవాచ్చ; అతో న ముగ్ధావస్థా స్వప్నేన్తర్భవేత్. అస్తు తర్హి తస్యాస్సుషుప్తావన్తర్భావః, సుషుప్తౌ స్మృత్యాదినిఖిలజ్ఞానవిప్లవదర్శనాదితి చేన్నైవమ్, ముగ్ధావస్థాయాస్సుషుప్తేశ్చ వైలక్షణ్యాత్; తథాహి ముగ్ధః కదాచిచ్చిరమనుచ్ఛ్వసన్ వేపమానాఙ్గో విస్ఫారితనేత్రశ్చ దృశ్యతే, ప్రసుప్తస్తు ప్రసన్నవదనో నిమీలితనయనస్తుల్యకాలం పునః పునరుచ్ఛ్వసతి, న చ తస్యాఙ్గాని వేపన్తే, ఆహ్వానమాత్రేణోత్తిష్ఠతి, న తు ముగ్ధః, అపి చ భవతి ప్రస్వాపముగ్ధతయోర్నిమిత్తభేదః, శ్రమాదినిమిత్తజః ప్రస్వాపః, ముసలప్రహారాదినిమిత్తజా ముగ్ధతేతి, మా భూన్ముగ్ధతాయాస్సుషుప్త్యన్తర్భావః, అపి తర్హి మృతావన్తర్భూయాత్సా, మృతేరత్యన్తవిస్మృతిరూపత్వాత్; తథా చామ్నాతమ్ “జన్తోర్వై కస్యచిద్ధేతోర్మృత్యురత్యన్తవిస్మృతి” రితి. తథాపి న మృతౌ ముగ్ధతాయాస్సమ్యగన్తర్భావో యుజ్యతే, తథాహి ముగ్ధే సతి కస్మింశ్చిన్మృతో వాఽయం న వేతి సన్దిహానా ఊష్మాస్తి న వేతి నిశ్చేతుం ముగ్ధస్యోరస్స్థల¶మన్వారభన్తే, తథా ప్రాణోఽస్తి న వేతి నిశ్చేతుం చ శనైర్నాసికాదేశమ్, యది ప్రాణోష్మాణౌ నోపలభేరన్ తదా మృతోఽయమిత్యధ్యవసాయ దహనారణ్యే తమపవిధ్యన్తి, యది తు ప్రాణోష్మాణావుపలభేరన్ తదానా

¶ అన్వారభన్తే- స్పృశన్తి, అధ్యవసాయ - నిశ్చిత్యేత్యర్థః, దహ.

యం మృతఇత్యధ్యవసాయ సమవితస్య సంజ్ఞాలుప్తేఃపజ్యతి, సవ
లబ్ధసంజ్ఞః పునరుత్తిష్ఠతి, సచాయం లోకాన్తరగామాగచ్ఛతి, అతో
ముగ్ధేసతి జీవతస్య సా ముగ్ధావస్థా అర్ధసంపత్తిః మరణావస్థా
యాఅర్ధ ప్రాప్తిరితి ప్రతిపద్యామహే, కుతః ? పరిశేషాత్-యుక్తో
క్త రీత్యా జాగరాదివ్యవస్థానాం-వేవ ముగ్ధావస్థా అవస్థాన్తరత్వం,
[illegible]
[illegible] మరణస్య ముగ్ధా [illegible] అర్ధా
యద్యస్య పాపశేషం ప్రారబ్ధకర్మ భవతి [illegible]
త్యాగచ్ఛేత్, యదితు నిరవశేషమేవ ప్రారబ్ధకర్మ భవేత్తదా ప్రా
ణాదిభిస్తస్య నైవ ప్రత్యాగచ్ఛేత్, అయం వేదవిదాం ముగ్ధత్వాంప
శ్చమీమాంసాయాం, తత్రజాగరాద్యాస్తిస్రోవస్థాః ప్రసిద్ధాః,
మృతిశ్చభవిష్యతి చతుర్థ్యవస్థా, తస్మాన్ముగ్ధేర్ధసంపత్తిరితిసూక్తమ్.

౫। ముగ్ధాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—※ ౧౧॥సూ। న స్థానతోపి పరస్యోభయలిఙ్గం సర్వత్రహి ※—

¶ ఏతావతా భగవద్భ్రహ్మ... [illegible] జా
గరాద్యవస్థానుభవరూపా సంసృతిః ప్రదర్శితా, అ[illegible]
స్యభగవద్విభజిషా సువివృత్తమే ఉపాస్యస్య శ్రీభగవతో [illegible]
హిమోపవర్ణనార్థమేవ 'నస్థానతో' ఇత్యాది సూత్రారభ్యన్తే,
తత్ర పరస్య బ్రహ్మణః ప్రాజ్ఞ స్వరూపేణ ప్రాప్యపదార్థ [illegible]
ధానేపి [illegible] ప్రచ్యావాది [illegible]
నారత్యే- స్మరాసే, అపవిత్థతి- [illegible]

+ మూర్ఛావస్థాయా మృతిద్వారత్వావస్థానేన [illegible]
సాధకదేహాదివిషయత్వ [illegible]
(ద్వారమేవహి)ి. [illegible]

• సుషుప్తిప్రలయరవేః [illegible]

విచార్యతే,† కింపరస్యాపిబ్రహ్మణః పురీతత్స్థానాత్కదాచిత్స్వాప స్స్యాత్ ? ఆహోస్వినైవస్యాత్ ? ఇతి విశయే తం ప్రత్యాచష్టే- (నస్థానత)ఇతి= అత్ర తసిల్ సార్వవిభక్తికః, పరస్య బ్రహ్మణః పురీ తత్యవస్థానేపీషదపి జీవస్యేవ స్వాపాది దోషః కదాపి నభవత్యేవ, కుతః ? హి-యస్మాత్, "సయదజయాత్వజామనుశయీత గుణాంశ్చ జుషన్ భజతి సరూపతాం తదనుమృత్యుమపేతభగః । త్వముత జహాసి తామహిరివత్వచమాత్త భగో మహసి మహీయసేష్టగుణితేఽపరిమేయభగః ॥ మాం భజన్తి గుణాస్సర్వే నిర్గుణం నిరపేక్షకమ్। సుహృదం ప్రియమాత్మానం సామ్యాసంగాదయో గుణాః ॥ ఏతే చాన్యే చబహవో యస్మిన్నిత్యామహాగుణాః । ప్రార్థ్యామహత్వ మిచ్ఛద్భిర్నవియన్తిస్మకర్హిచిత్" ఇత్యాదిషు సర్వత్ర వేదాన్తేషు భగవతః పరస్యబ్రహ్మణః ప్రాకృతగుణరహితత్వ మప్రాకృత పరమమఙ్గళ గుణపరిపూర్ణత్వం చేత్యేతదుభయవిధం లిఙ్గం సాక్షాదేవ శ్రూయతే, లిఙ్గమ్, లక్షణమ్- ¶ తస్మాజ్జీవస్యైవ ప్రకృతిగుణ సమ్బన్ధవశాత్ స్వాపాదిదోషో భవతి, నతు పరమాత్మన ఇతి తాత్పర్యార్థః; ఏతదేవాభిప్రేత్య శ్రూయతే " సత్వాజ్జాగరణం విద్యాద్రజసా స్వప్నమాదిశేత్ । ప్రస్వాపం తమసో జన్తో స్తురీయం త్రిషు సన్తత " మితి . తురీయమ్- జాగరణాద్యవస్థాతీతమ్, త్రిషు- జాగరణాదిషు - సన్తతమ్- తం కీర్తయతి- (ఏతావతే)తి. ... ... *

† పరంబ్రహ్మైవ విషయీకృత్యాస్య విశయమాహ - (కింపరస్యాపీ)తి= పురీతత్స్థానసమ్బన్ధేనజీవస్య సుషుప్తి దర్శనాత్తద్వత్తాదృశస్థాన సమ్బన్ధవతః పరమాత్మనోపి స్వాపస్స్యాదితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రత్యాచష్ట)ఇత్యాదినా= ¶ పరమాత్మనోఽప్రాకృతపరమమఙ్గళగుణగణానుసన్ధానేన విషయవైరాగ్యద్వారా తద్భజన ప్రవృత్తిరేతదధికరణఫలమితిసూచయన్నాహ-(తస్మా) దితి.

వ్యాఖ్యానవత్, జాగరాదీని పరం బ్రహ్మ విశ్వాని రూపేణాధితిష్ఠతీ త్యర్థః.నను "రూపం యత్తత్ప్రాహురవ్యక్త మాద్యం బ్రహ్మజ్యోతిర్నిర్గుణ" మిత్యాదానిర్గుణత్వం పరబ్రహ్మణశ్శ్రూయతే,తత్కథమస్యాప్రాకృత పరమమఙ్గళగుణగణపరిపూర్ణత్వం ఘటేత?తస్మాన్నాస్యోభయ లిఙ్గ ముపపద్యతఇతి చేదత్రోచ్యతే, నతావత్పరమాత్మని నిర్గుణత్వం విరుధ్యతే, నిర్గుణత్వస్య ప్రాకృతగుణరాహిత్యరూపత్వాత్, యథాపార్షదేషు జయవిజయాదిషు "దేహేన్ద్రియాసుహీనానాం వైకుణ్ఠ పురవాసినా" మిత్యత్రోపదిష్టో దేహేన్ద్రియాసుహీనశబ్దోదేవావచతుత గృహీతగదౌపరార్ధ్యకే "యూరకుణ్డల కిరీటవిటఙ్కవేషౌ । మత్తద్విరేఫ వనమాలికయానివీతావిన్యస్తయాసిత చతుష్టయ బాహుమధ్యే" ఇత్యాది వాక్య విశేష వశాత్ప్రాకృత దేహేన్ద్రియాది రాహిత్య పరస్సన్నప్రాకృతదేహేన్ద్రియాదికం నవిరుణద్ధి తద్వన్నిర్గుణశబ్దోపి "ఏతేచాన్యేచబహవోయస్మిన్నిత్యామహాగుణా" ఇత్యాది వాక్య శేషవశాత్ప్రాకృత గుణరాహిత్యపరస్సన్ పరమాత్మన్య ప్రాకృతప్రోక్త గుణ గణ పరిపూర్ణత్వం నవిరుణద్ధి, ఏవం నిర్విశేషత్వాదికమపి పరమాత్మని +నవిప్రతిషిధ్యతే, అతశ్చోభయలిఙ్గమస్యోపపన్నమేవ భవతీతి ధ్యేయమ్.

—✳ ౧౨॥సూ॥ *నభేదాదితిచేన్నప్రత్యేకమతద్వచనాత్ ✳—

అత్రాహకశ్చిదవిపశ్చిత్, గుణాత్మకమేవాస్తుపరంబ్రహ్మ,నతు గుణవత్, తతశ్చ గుణ గుణినోర్నభేదస్సిధ్యేత్, తస్మాన్నబ్రహ్మణఉభయలిఙ్గం ఘటేత ఇతిచేత్తన్న, కుతః ? ప్రత్యేకమతద్వచనాత్-త

+ నవిప్రతిషిధ్యతే- సవిశేషత్వాదికంన విరుణద్ధీత్యర్థః.

* పరమాత్మ గుణానాం తదభేదమభ్యుపగచ్ఛతా తస్యయథోక్తోభయలిఙ్గ మాక్షిప్తమ్, తమద్యానూద్యోత్పాటయతి సూత్రకారః-

([illegible]) ౨౨. ... ... ✳

ద్వచనమ్-గుణగుణినోరభేద ప్రతిపాదకమ్, అతద్వచనమ్-తయోర్భే దప్రతిపాదకమ్, తథాహి శ్రీభగవాన్ స్వస్మాత్స్వసద్గుణానాం ప్రత్యేకం భేదం ప్రవక్తి, "మాంభజన్తి గుణాస్సర్వేనిర్గుణం నిరపేక్షకమ్ । సుహృదం ప్రియమాత్మానం సామ్యాసంగాదయో గుణా" ఇతి. తస్మాత్సుఘట మేవ పరబ్రహ్మణోభవత్యుభయలిఙ్గమ్.

—※ ౧౩॥ సూ॥ అపిచైవ మేకే ※—

అపిచైకేముఖ్యాశ్చతుర్ముఖా దయో ప్యేవంభగవద్గుణానాంగుణినో భగవతశ్చ ప్రత్యేకం భేదముపదిశన్తి "గాయన్ గుణాన్ దశశతానన ఆదిదేవ శ్శేషోఽధునాపిసమవస్యతి నాస్యపార" మితి, "గుణాత్మనస్తేపిగుణాన్విమాతుంహితావతీర్ణస్యక ఈశిషే స్యే" తి, "నాన్తం గుణానామగుణస్యజగ్ము ర్యోగేశ్వరా యేభవపాద్మముఖ్యా" ఇతిచ.

—※ ౧౪॥ సూ॥ అరూపవదేవహి తత్ప్రధానత్వాత్ ※—

ఏవమనన్త పరమకల్యాణ గుణ గణ పరిపూర్ణమపి పరంబ్రహ్మారూపవదేవ భవతి కర్మవిక్షిప్తచిత్తానామ్-అవిద్యమాన దేహవదేవ భవతి, స్వభక్తానాంతు పునః పునరవతీర్య సన్నిహితం భవతి కుతః ? తత్ప్రధానత్వాత్- భక్తప్రధానత్వాత్, హిశబ్దేన "యదిన సముద్ధరన్తి యతయోహృదికామ జటాదురధిగమోసతాంహృదిగతోస్మృతకణ్ఠ మణిః । అసుతృపయోగినాముభయ తోప్యసుఖ" మితి, "నాహమాత్మానమాశాసే మద్భక్తైస్సాధుభిర్వినే" తిచైవమాదిష్విదం తాత్పర్యం ప్రసిద్ధమిత్యాహ. ... ... ※

స్యాదేతత్ ఆవిర్భావ తిరోభావాభ్యాం భగవతోపి సౌభర్యాదేరివ పరిచ్ఛిన్న మేవ స్వరూప మవగమ్యతే,తథాచ "అన్తరస్మిన్నిమేలోకా అన్తర్విశ్వ మిదంజగత్- బ్రహ్మైవభూతానాంజ్యేష్ఠ" మితి పరమాత్మనస్సర్వవ్యాపకత్వ సూచక శ్రుతివాక్య జాతం వ్యర్థమితి చేన్నేత్యుచ్యతే ... ...※

—※ ౧౫ సూ॥ ప్రకాశవచ్చావైయర్థ్యాత్ ※—

పరబ్రహ్మోపాధారణే, యథా ప్రకాశో మహాభూత తృతీయ స్తేజోలక్షణస్సన్నత్రా వరిగృహానో ఽప్యుపాధిభేదాత్తత్తత్రాభివ్యజ్యతే ఽభి తిరోభవతిచ, తద్వదేవ పరమాత్మస్వరూపం బ్రహ్మాప్యుపాధిభిః వ్యాపృత్యావరిగృహానమపి భక్తానుగ్రహార్థం తత్ర తత్రా విర్భవతి తిరోభవతిచ, సత్యాన్యపి నానావాక్యానుగమ్యానస్య సత్ స్వేభవతి, అతః "అనన్యస్మిన్ స్థితేషు లోకా" ఇత్యాదివాక్యా నామవైయర్థ్యమేవ. ... ... ※

—※ ౧౬ ॥సూ॥ ఆహచ తన్మాత్రమ్ ※—

తత్-వ్యాపకత్వమ్, తదేవ తన్మాత్రమ్. "నతాన్తర్నబహిర్యస్య న పూర్వం నాపి చాపరమ్। పూర్వాపరం బహిశ్చాన్తర్జగతో యో జగచ్చ యః" ఇతి తస్య భగవతః సర్వవ్యాపకతామేవ భగవాన్ బాదరాయణిర్నారదస్సుప్రాహ.... ... ... ※

—※ ౧౭ ॥సూ॥ దర్శయతి చాథో అపి స్మర్యతే ※—

"అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థితః" ఇత్యాదిశ్రుతిశ్చ తమేవార్థం దర్శయతి, అథో అపి చ "అథవా బహునైతేన కింజ్ఞాతేన తవార్జున। విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగదిత్యాద్యాయమేవార్థస్స్మర్యతే. ... ... ※

—※ ౧౮ ॥ సూ॥ అత ఏవ చోపమా సూర్యకాదివత్ ※—

కమ్-ఉదకమ్, యత ఏవాస్య సర్వవ్యాపకాత్ప్రకృత్యధిష్ఠాతుశ్చిత్స్వరూపాద్వివిధమిదం జగదుత్పద్యతే, అత ఏవ చాస్య సూర్యకాదివదిత్యుపమోపదిశ్యతే, తథాచేశ్వరజగతోస్సూర్యకోపమా దృశ్యతే "యథైవ సూర్యాత్ప్రభవన్తి వారకాః పునశ్చ తస్మిన్ప్రవిశన్తి కాలే। ఘోరాత్తథా ఘోరా స్థిరజఙ్గమాని తథాహ చావేదగుణప్రవాహా" ఇత్యాదిషు. అపి తత్రైవ "ఘోరాఘోరాః" ఇత్యాదినాప్యుపమా సూచితా.

నస్వీశ్వరస్య నిఖిల జగదన్తర్బహిర్వ్యాప్తత్వేస్యాదేవ ప్రత్యక్షత్వ మిత్యతఉత్తరం బ్రూతే. ... ... *

—※ ౧౯॥సూ॥ ¶అమ్బువదగ్రహణాత్తు నతథాత్వమ్ ※—

తుశబ్దశ్శఙ్కావ్యావృత్త్యర్థః, కారణత్వేన నియన్తృత్వాదినాచ నిఖిల జగదన్తర్బహిర్వ్యాప్తత్వేపి పరమాత్మనః క్షీరాన్తర్గతస్యామ్బునఇవ గ్రహణాభావాత్, నతథాత్వమ్- నప్రత్యక్షత్వంభవతి, ప్రకృతితోభగవానభక్తైర్దుర్వివేచః ఖల్విత్యభిప్రాయః; భక్తానాం పునరయం సువివేచఏవ, తథాచామ్నాయతే "విన్దన్త్యాత్మానమాత్మస్థం మథిత్వాకవయోన్తత" ఇతి. ... *

కేషాంచిదప్రత్యక్షస్యేశ్వరస్య శ్రుతిప్రమాణ సిద్ధత్వేపి సర్వత్రజగతినియన్తృత్వేన సద్భావేఇదంచ గమకం భవతీత్యాహ.

—※ ౨౦॥సూ॥ వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమన్తర్భావాదుభయసామంజస్యాదేవమ్ ※—

జగన్నిష్ఠంవృద్ధిహ్రాసభాక్త్వం సర్వత్రేశ్వరసద్భావేగమకమవివేకినామపిభవతి, కస్మాత్ ? అన్తర్భావాత్- అన్తర్భవతిహీశ్వరో నియన్తృత్వేన జగతి, నహినియన్తృత్వేనేశ్వరే జగత్యన్తర్భూయమానే సత్యచేతనస్యజగతస్సర్గనిరోధ కాలయో వృద్ధి హ్రాసౌ స్యాతామ్, తతశ్చేశ్వరాన్తర్భావాదేవ జగత్యుభయం సమంజసం భవతి, తతశ్చవృద్ధిహ్రాసోభయసామంజస్యాదేవమీశ్వరో నిఖిలజగదన్తర్బహిర్వ్యాప్యావతిష్ఠతఇత్యవోచామ. ... ... *

—※ ౨౧॥సూ॥ దర్శనాచ్చ ※—

దృశ్యతేచాబుధరాజావపీశ్వరాయత్తం వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వం సర్వజనైః, తస్మాదపీశ్వరాస్తిత్వేతస్యోభయలిఙ్గవత్త్వేచప్రాకృతైరపినవివదితవ్యమ్.౬॥ ఉభయలింగాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౧౧॥

¶ ఏతచ్చ పరమాత్మనోవ్యాపకత్వం ప్రాగధ్యాయోక్తమేవేహ

—✳︎{ +౨౨ సూ॥ ప్రకృతైతావత్త్వంహి ప్రతిషే
ధతి తతో బ్రవీతి చ భూయః }✳︎—

• బ్రహ్మస్వరూపం ప్రకృత్యేదముపదిశ్యతే "నైతస్మాదితి నేతి" ... గుణవర్ణనాత్మా (ప్రాదేశి) మూర్తామూర్తాలక్షణః ... శబ్దో ... బోధకః ... షేధతి మూర్తామూర్త ... [illegible] ... [illegible] తత్రానుక్తానిచికేత్సాద్వ ... బ్రహ్మస్వరూపం స ... [illegible] ... తత్రైకం ప్రతిపద్యతే సర్వాన్గతి, కుతః ? "సత్యస్య ... బ్రహ్మకీనాంచ సూతయే । నిర్గుణాయ ... వేదా పరేపచే " తి, తథా " యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ " తి, తథా " అథాత ఆదేశో నేతి నేతి నహ్యేతస్మాదన్యత్పర మస్తి " తి, ఆదేశః బ్రాహ్మణమ్, " అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవి దితాదధి " తి. తథా ... బోధ్య ... నైవ బ్రహ్మస్వరూపం ప్రతిప్రోవాచేతి శ్రూయతే, " ... తూష్ణీం బభూవ ... [illegible] ... [illegible] ... త్యేతాదృశేషు శ్రుతిషు సర్వత్రైవ బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానే నిషేధ ... ప్రసంగాదనుస్త్రాణితమతోన సోనసమ్యక్ త్యం తజ్జ్యా ... మిత్ర్యక్షేయమ్. అ౨౨॥

+ పూర్వాధికరణే పరమాత్మని ప్రాకృతగుణవత్త్వధర్మాని షేధితః, ఏవముత్తరాధికరణే తస్మిన్నన ఆవిర్భావకత్వేన పరిజ్ఞేయత్వ రూపధర్మో నిషిద్ధ్యత ఇతి వృత్తాన్తస్య ... త్తరాధికరణమారభతే:— (ప్రకృతైతావత్త్వంహి)ఇ— ప్రకృత్య ప్రకృతం ... ప్రస్తుత్య ... వేదః. ... ... ✳︎

" వేదాహ ... " ఇత్యా...

[illegible]

వం ప్రాప్తే †ప్రతిబ్రూమహే, చిరాత్కథఞ్చిదేకదేశతః కేషాంచిత్ప్రశాన్తాత్మనాం మహాత్మనాం మనఆదిభిః పరబ్రహ్మస్వరూపం పరిజ్ఞాతుం శక్యమేవ, న సర్వథాదుర్జ్ఞేయమితి వక్తుం శక్యమితి, కుతః? "ద్యుపతయ ఏవ తే న యయురన్తమనన్తతయా త్వమపి యదన్తరాణ్డనిచయా నను సావరణాః। ఖ ఇవ రజాంసి వాన్తి వయసా సహ" ఇతి, తథా "గాయన్ గుణాన్ దశశతానన ఆదిదేవశ్శేషోఽధునాపి సమవస్యతి నాస్య పారమ్" ఇతి, తథా "కో అద్ధా వేద క ఇహ ప్రవోచత్ - కుత ఆజాతా కుత ఇయం విసృష్టిః - అర్వాగ్దేవా అస్య విసర్జనాయ" ఇత్యేతాదృశీషు శ్రుతిషు పరబ్రహ్మస్వరూప తద్గుణానామేకదేశతః పరిజ్ఞానాభ్యుపగమ దర్శనాత్; ఏవమేవ "నమస్తేఽశ్రుతసత్త్వాయే"త్యాద్యాశ్శ్రుతయో బ్రహ్మస్వరూపస్య సాకల్యేనాపరిజ్ఞేయత్వమభిప్రయన్తీత్యధ్యవసీయతే, ¶అన్యథా తత్రత్య యచ్ఛబ్దానాం సముద్రఘోషావిశేషః ప్రసజ్యేత, ఏవమ్ "అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితాదధి" ఇత్యత్రాపి తత్పూర్వవాక్య పర్యాలోచనయా, తత్ - పరంబ్రహ్మ, విదితాత్ - చక్షురాదిభిర్గృహీతాత్ప్రకృతి వికారాత్ప్రపఞ్చాత్, అన్యత్ - వ్యతిరిక్తమేవ, చక్షురాద్యగ్రాహ్యమేవేత్యర్థః; "గృహ్యమాణైస్త్వమగ్రాహ్య" ఇత్యామ్నాయాత్; ఏతదుక్తం భవతి, పరంబ్రహ్మ స్వనియామ్యేషు సర్వప్రపఞ్చేష్వన్తర్బహిర్వ్యాప్య తద్విలక్షణమేవావతిష్ఠతే, తం మే "మథ్నన్తి మథ్నా మనసా దిదృక్షవో గూఢం క్రియార్థైర్మథనేరితాత్మన" ఇత్యుపదిష్టక్రమేణ విచారయన్తిత ఏవ తత్స్వరూప మేకదేశతః కథంచిజ్జానన్తీతి. ఏవం పరమాత్మనః ప్రకృతి వైలక్షణ్యముపదిశ్య చేతన వైలక్షణ్యముపదిశ్యతే,

---

తి-(†ప్రతిబ్రూమహ) ఇత్యాదినా= ¶అన్యథా_ బ్రహ్మణస్సర్వథాదుర్జ్ఞేయత్వే, తథాచ పూర్వపక్షిమతే బ్రహ్మణోఽవాచ్యత్వాభావేనైత [illegible] స్యాదితి భావః. ... ... *

(అజ్ఞో) ఇతి - అజ్ఞః - అవిద, అవిదితాత్ - అతిసూక్ష్మతయా దుష్క
రాద్యగృహీతాత్స్వయమాచార్యత్వేన నిర్గమనాత్, తదన్యాదిత్యనుషజ్య
తే, తస్మాత్ పరంబ్రహ్మ, అధి- సర్వోత్కృష్టం భవతీత్యర్థాన్ వక
మాణతత్త్వప్రతిషేధః. ఏవమ్ " అథాత ఆదేశో నేతి నేతి " ఇత్యత్రపర
బ్రహ్మస్వరూపసాకల్యనిర్దేశనప్రవాదేశోనాస్తీత్యుపదిశ్యతే, ఏవం " త
త్రమోఽక్షిం భగినాపే " ఇత్యత్రశ్చ నవిరుద్ధ్యతే, యుతః శాపస్మా
నామకేన ఋషిణాపృష్టః, స్త్రి, త్రి, పాదం పరబ్రహ్మస్వరూపాదికం
సాకల్యేన జ్ఞేయమిత్యభిప్రేత్య బ్రూహీతి పృష్టస్సన్ బోధ్యత్వాదాచార్య
పరబ్రహ్మణస్సాకల్యేన పరిజ్ఞేయత్వ మఘటమానంభక్త్యైవ మత్వాతూ
ష్ణీం భూత్వా స్థితః, తదిదముక్తమ్ " సహతూష్ణీం బభూవ " ఇతి. ఏత
దుపష్టావయమేవార్థ శ్శ్రూయతే " తంహద్వితీయేవా వాచన
వాచబ్రూమః సుత్వేన విజానాసిడపశాన్తోయమాత్మే " తి. అస్యా
యమాశయః, సర్వేపి పరమాత్మస్వరూపం సాకల్యేన పరిజానన్తి,
అతఏకదేశేన ఏవ పరమాత్మస్వరూపం (జ్ఞా)మః, త్వమపి త్వం సాక
ల్యేన పరమాత్మస్వరూపం నవిజానాసి కింతు, అతస్తూష్ణీంభూతోఽస్మీ
తి. తతశ్చప్రకృతస్య " స్థిత్యుత్పత్తిప్రలయహేతుః " ఇతి
పూర్వత్ర ప్రస్తుతస్య పరస్య బ్రహ్మణః, ఏతావత్త్వమ్- సాకల్యేనమ
నోవాగాదిగోచరత్వమేవ, ఉత్తరత్ర " నైతన్మనో విశతి " ఇత్యాదినా
ప్రతిషేధతి పిప్పలాయన ఆచార్య ఇతి ప్రతిజానీమః, కుతః ? హి య
స్మాత్, తతః- అనన్తరమ్, భూయః - పునః, బ్రవీతి " యస్యాబ్జ
నాభచరణేషణయోఽమ్భక్త్యా చేలోమలాని విధమేద్గుణకర్మజాని। త
స్మిన్ విశుద్ధ ఉపలభ్యత ఆత్మతత్త్వం సాక్షాద్యథా మలదృశోసవితృప్ర
కాశ " ఇతిభగవతః పరమాత్మన ఏకదేశేన పరిజ్ఞేయత్వాభిప్రాయస
మ్యగ్భజనీయత్వం సమీచీనతత్త్వఫలి, దర్శనేన స్వరూపేణ భజతీతి
దర్శయతి, తిరిన్ " నైతన్మనః " ఇత్యాదినా పరబ్రహ్మస్వరూప

స్య సాకల్యపరిజ్ఞానం ప్రతిషిద్ధ్యత ఇతి నిశ్చీయతే.

* "శబ్దోపి బోధకనిషేధతయాత్మమూల మథోఽక్త మాహ యద్వృతే ననిషేధసిద్ధి" రితి విషయవాక్యతాత్పర్యార్థ మాహ,

—✻ ౨౩॥ సూ॥ తదవ్యక్తమాహహి ✻—

యథోక్తా "శబ్దోపి బోధకనిషేధ తయాత్మ మూల" మితి శ్రుతిర్హి, తత్- నిఖిలం పరబ్రహ్మ స్వరూపమ్, అవ్యక్తమ్ - అపరిజ్ఞేయమిత్యాహ. ... ... *

అత స్తత్స్వరూపైక దేశంతు తద్భక్తాః పశ్యన్తీత్యాహ.

—✻ ౨౪॥ సూ॥ అపిసంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ ✻—

యద్యపి సాకల్యేన భగవద్రూప మదృశ్యం భవతి, తథాపి

ఫలంకథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

* (శబ్దోపి)తి= విషయవాక్యోత్తరభాగతాత్పర్యార్థస్తు, శబ్దః వేదః, కర్తా; సతు "నమస్తేఽస్తుతసత్వాయ- యతోవాచో నివర్తన్త" ఇత్యాదిరూపకత్యర్థః, యద్వృతే- యత్పరంబ్రహ్మ వినా, ననిషేధసిద్ధిః- "నైతన్మనోవిశతీ" త్యాదినిషేధోనసిద్ధ్యేత్, తదాత్మమూలమ్- వేదకారణంపరం బ్రహ్మ, కర్మ; సాకల్యేన ప్రతిపాదయితుమశక్యతయా, అథోఽక్తమ్- అస్ఫుటం యథాభవతితథా, ఆహ-సాకల్యేన బ్రహ్మస్వరూపం నప్రతిపాదయతీత్యర్థః, తస్మాత్సాకల్యేన పరబ్రహ్మస్వరూపమపరిజ్ఞేయమపి "వేదాహమేతంపురుషంమహాన్తమ్- తంత్వౌపనిషదంపురుషంపృచ్ఛామి- దేహేన్ద్రియాసుహృదయానిచరన్తి యేనసంజీవితానితమవేహిపరం నరేన్ద్ర" ఇత్యాదిశ్రుతిభ్యః "వేదైశ్చ సర్వైరహమేవవేద్యః" ఇత్యాదిస్మృతిభ్యశ్చ తత్స్వరూపమేకదేశతః పరిజ్ఞేయమితి భావేనోత్తర సూత్ర మవతారయతి-(అత)ఇతి=బ్రహ్మస్వరూపస్యసాకల్యేనాపరిజ్ఞేయత్వే ప్యేకదేశతో జ్ఞాతుంశక్యత్వాదిత్యర్థః. ... ... *

సంరాధనే నిష్పన్నే సత్యేకదేశినో భగవద్రూపం పశ్యన్తి భక్తియో-
గినః, సంరాధనమ్-శ్రవణకీర్తనధ్యానపాదసేవనార్చనాదిలక్షణ
భక్తియోగానుష్ఠానమ్, కుత ఏతదవగమ్యతే? ప్రత్యక్షానుమా-
నాభ్యామ్- శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్, తథాహి శ్రుతిః “పశ్యన్తి రుచిరా
ద్యైవసన్తః సనస్తు నక్త్రాయుగలోచనాని । రూపాణి దివ్యాని నరప్ర
దాని సాకం వాచం స్పృహణీయాం వదన్తి” ఇతి, “తద్విష్ణోః ప
రమం పదగ్ సదా పశ్యన్తి సూరయః- దివీవ చక్షురాతతమ్” ఇతి, ప
దమ్- స్వరూపమ్, తథా “పరాఞ్చి ఖాని వ్యతృణత్ స్వయమ్భూ
స్తస్మాత్పరాఙ్ పశ్యతి నాన్తరాత్మన్ । కశ్చిద్ధీరః ప్రత్యగాత్మానమై
క్షదావృత్తచక్షురమృతత్వమిచ్ఛన్ ॥ కాలేన సోఽజగ పురుషాయుషా
భిః ప్రవృత్తయోగవిరూఢబోధః । స్వయం తదన్తర్హృదయే వభాతము
పశ్యత్యపశ్యన్ సఞ్చపూర్వమ్” ఇత్యేవంజాతీయకా. స్మృతిస్తావత్
“పశ్య మే పార్థ రూపాణి” ఇత్యుపక్రమ్య “పశ్యామి త్వాం సర్వతో
నన్తరూపమ్ నాన్తం న మధ్యం న పునస్తవాదిం పశ్యామి విశ్వేశ్వర వి
శ్వరూప । కిరీటినం గదినం చక్రిణం చ తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమ
న్తమ్ । పశ్యామి త్వాం దుర్నిరీక్ష్యం సమన్తాద్దీప్తానలార్కద్యుతిమప్రమే
య”మిత్యేవం రూపా. ... ...

—✻{ ౨౫॥ సూ॥ ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్యం
ప్రకాశశ్చ కర్మణ్యభ్యాసాత్ }✻—

కాలత్రయేఽపి ప్రకర్షేణ కాశతే విరాజత ఇతి ప్రకాశః- పరమాత్మా;
స తు స్వసంరాధనతత్పరమ్, అవైశేష్యమ్- స్వమాహాత్మ్యవిశేషానా
విష్కరణం యథా తథా, వాత్సల్యాత్ప్రకాశయదనువర్తతే, యథా వా
సావిత్రకప్రకాశస్సవితారమేవానువర్తతే, ఆదిశబ్దేన దృష్టాన్తాన్తరం
సూచయతి, యథా వా గౌర్వత్సమనువర్తతే తద్వత్, కుతః? కర్మ
ణ్యభ్యాసాత్- స్వకర్తృకస్య కర్మణి ప్రకాశ్య ప్రవృత్తిదర్శనాత్,

తథాచ దృశ్యతే "సారథ్యపారిషద సేవనసఖ్యదౌత్య వీరాసనాను గమన స్తవనానిప్రణామా౯ స్నిగ్ధేషు పాణ్డుషు జగత్ప్రణతించ విష్ణోర్భక్తిం కరోతి నృపతిశ్చరణారవిన్దే" ఇతి, తథా "అహం భక్తపరాధీనో హ్యస్వతన్త్ర ఇవ ద్విజః । సాధుభిర్గ్రస్తహృదయో భక్తైర్భక్తజనప్రియ" ఇత్యేవమాదిశ్రుతిషు. "సర్వోపేతా చ తద్దర్శనా" దిత్యాదావయమర్థస్సూచితోఽపీహ సద్దృష్టాన్తత్వాద్విశిష్యత ఇతి జ్ఞేయమ్.

—✻ ౨౬॥సూ॥* అతోఽనన్తేన తథాహి లిఙ్గమ్ ✻—

(అత) ఇతి= తసిల్ సార్వవిభక్తికః, అతః- భక్తవాత్సల్యాది గుణగణ పరిపూర్ణేన, అనన్తేన- అపారమహిమ్నా భగవతా, హేతునా, తేన సహైవాముష్మికా౯ సర్వాభీష్టా౯ ప్రాప్నోతి, తథాహి లిఙ్గమ్- తథాచ శ్రుతిర్భవతి "సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ యో వేద నిహితం గుహాయాం పరమే వ్యోమ౯- సోఽశ్నుతే సర్వా౯ కామా౯ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితే" త్యేవంరూపా. ... ... *

—✻ ౨౭॥సూ॥ ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహికుణ్డలవత్ ✻—

†అత్రైవం జీవేశ్వరయోస్సంరాధకసంరాధ్యభావే సిద్ధే తద్దృఢీకరణాయ మతాన్తరే పునర్విప్రతిషేధః ప్రకటీక్రియతే, (ఉభయవ్యపదేశాత్త్వి)తి= "సుపర్ణావేతౌ సదృశౌ సఖాయౌ యదృచ్ఛయాకృతనీడౌ చ వృక్షే" ఇతి, జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశానీశౌ- నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామా"

---

* ఐహిక సంరక్షణవ్యంజనేన భక్తవాత్సల్యం భగవతి ప్రదర్శ్యాఽఽముష్మిక సంరక్షణ వ్యాజనేనాపి తస్మి౯ తదేవ ప్రదర్శయతి_ (అతోఽనన్తేనే)తి. ... ... *

† ఏవం వేదాన్తసిద్ధే సిద్ధాన్తే సర్వేషా మత్యాదరం జనయితుం వేదాన్తాదిసర్వశాస్త్రవిరుద్ధే పరమతే దోష ముద్ఘాటయన్నుత్తరసూత్రమవతారయతి-(అత్రైవ)మితి. ... ... *

నతి, "తతస్తు తం పశ్యతి నిష్కలం ధ్యాయమానో విరుద్ధధర్మిణో ప్యాత్మస్థితస్యాపేక్షధర్మిణః" ఇత్యేవమాదిశ్రుతిషు కర్మఫలాశ్రితానశ్వ ర, కించిజ్జ్ఞత్వసర్వజ్ఞత్వ, నిత్యత్వానిత్యత్వ, సృష్ట్యా వశ్యత్వా వశ్య త్వ, సకలత్వ నిష్కలత్వ, శ్రావ్యత్వ స్వయంత్వ, సృష్టి త్వా శ్రయత్వ, శరీరిత్వ శరీరిత్వ, విరోధిత్వానిరోధిత్వ, స్థూలత్వ సూక్ష్మత్వ, బహుత్వైకత్వాది పరస్పర విరుద్ధధర్మశ్రవణాన్న త్వమప్యే కాదేవ జీవేశ్వరయోః స్వాభావికభేదః సిద్ధ్యతి, నత్వ భేదః, నతు "మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి మనసైవేదమాప్తవ్యం నేహ నానాస్తి కించన" ఇత్యేవమాదిశ్రుత్యా త్వజ్ఞాన తామహే కుణ్డలవత్ జీవేశ్వరయోః ప్రతీయతే, యథా కుణ్డలాకారేణ సంవిశ్యస్వ స్తమహిం భ్రాన్త్యా భుజం మన్యతే, తస్మాత్ విరుద్ధధర్మశీలయోర్జీవేశ్వరయోస్స్వాభావిక స్సత్యోపి భే దే ఽ పి నారకమార్గామినో జీవే పరమాత్మైకత్వభ్రమాదనర్థం ప్రాప్నోతి సర్వేశ్వరాభేదవాదిన ఇత్యర్థః, యదేవేహ తదముత్ర యదముత్ర తదన్విహ మృత్యోస్సమృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి- మనసైవేదమాప్తవ్యం నేహ నానాస్తి కించన" ఇత్యస్యాపి కత వాక్యాత్స్వైవమేవ తాత్పర్యమ్, సర్వేషు లోకేషు పరం బ్రహ్మ సర్వజీవా న్తర్యామి తయా ఏకరూపేణైవాస్తి, నతు నానా, ఏవం సతియస్తా వత్ బ్రహ్మరుద్రాది నిఖిలజీవేషు పరం బ్రహ్మ నానేవ పశ్యతి సతు మృ త్యోర్మృత్యుమాప్నోతి- మరణానన్తరం మరణం ప్రాప్నోతి, పునః పునర్జన్మ మరణదుఃఖ పరమ్పరాం ప్రాప్నోతీత్యర్థః, తదుక్తమ్ "మృతేరనన్తరం జన్మ జన్మనోనన్తరం మృతిః । ఘటీయన్త్రవదశ్రా న్త సంసారోపాధినాం ధ్రువ" ఇతి. లిప్త్వాదిదం పరం బ్రహ్మ సర్వే షు వేదేషు లోకేషు నానా నాస్తి, కించన కించిదపి, నైవ నానా

[illegible] ... త్వా

ఏవభవన్తీతి, మననా ప్తవ్యమ్- నిశ్చేతవ్యమితి,నహ్యత్ర జీవేశ్వరయో రభేదప్రసక్తిరస్తి- అతఏవో ోత్తరోత్ర జీవేశ్వరయోర్వాస్తవభేదాభ్యు పగమశ్శ్రూయతే " అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి " త్యాదౌ.*అతః " అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యా " మి తి సూక్తమ్. ... ... *

—✻ ౨౮॥సూ॥ ప్రకాశాశ్రయవద్వా తేజస్త్వాత్ ✻—

"ప్రకాశాదివచ్చావై శేష్య" మిత్యస్మిన్సూత్రే భక్తవాత్స ల్యాదిగుణగణప్రకటనాయ భగవతః ప్రకాశ దృష్టాన్త ఉక్తః, స మ్ప్రతి భగవద్భక్తస్య తదాశ్రితత్వే ప్రకాశమేవ దృష్టాన్తమాహ (ప్రకాశాశ్రయవ) దితి=యథాప్రకాశః- సౌరో మయూఖః, స్వాశ్ర యం సూర్యం సదాసమాశ్రిత్యావతిష్ఠతే, తద్వదేవభగవద్భక్తోపి తం భగవన్తం పరమాత్మానమేవాశ్రిత్యావతిష్ఠత ఇతి యావత్; కుతః పునరిదమవగమ్యతే ? తేజస్త్వాత్- భగవద్భక్తస్య ముక్తత్వేన కౌస్తు భాఖ్యభగవత్తేజో రూపత్వాదిత్యర్థః,తథాచ శ్రూయతే ¶" కౌ స్తుభవ్యపదేశేన స్వాత్మజ్యోతిర్బిభర్త్యజ " ఇతి. *

—✻ ౨౯॥సూ॥ పూర్వవద్వా ✻—

వా శబ్దోఽవధారణే, యథాపూర్వమ్ " అంశో నానావ్యప దేశా " దిత్యత్ర జీవానాం సామాన్యతః పరమాత్మాంశత్వం స్వస్వా మిదృష్టాన్తేన స్పష్టీకృత్య భగవదాశ్రితత్వముక్తమ్, తద్వదేవేహాపి

---

* పూర్వసూత్రోపోద్బలకత్వాదస్యసూత్రస్య పూర్వసూత్రే నైకాత్మ్యం ద్యోతయన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(అత)ఇతి= పూర్వసూచితంజీవేశ్వరయోరాశ్రయాశ్రయిభావప్రపఞ్చనార్థకము త్తరసూత్రమవతారయతి- (ప్రకాశాదివ)దితి. *

¶(కౌస్తుభవ్యపదేశేన)ఇతి=కౌస్తుభాభరణస్య సదాభగవదాశ్రిత త్వం యుక్తమితిభావః. ... ... *

ప్రకాశ దృష్టాన్తేన భక్తానాం సామాన్యేనోపవర్ణితం భగవదాశ్రితత్వం స్పష్టీకృతమితి నిశ్చీయతే, ఏతదుక్తం భవతి, భగవద్భక్తానాంజీవత్వా విశేషాత్పరమాత్మాంశత్వ రూపసమ్బన్ధేన తదాశ్రితత్వే సిద్ధేపి తేషాం తద్భక్తిమత్త్వరూప సమ్బన్ధేన విశేషతో భగవదాశ్రితత్వమిహస్పష్టీక్రియత ఇతి. తదేవంపరతం మహత్త్వమిత్యాశ్రితస్య సర్వదాశ్రయణీయత్వాత్పరమాత్మన స్సర్వోత్తమత్వం సిద్ధమితి స్థితమ్.

—※ ౩౦ సూ॥ ప్రతిషేధాచ్చ ※—

అపిచ ముముక్షూణాముపాస్యం వస్తు శ్రీనారాయణాఖ్యమేవ భవితుమర్హతి, నాన్యత్; తదన్యస్యోపాస్యత్వప్రతిషేధాత్- ప్రతిషేధతిహి "మత్తః పరతరం నాన్యత్కిఞ్చిదస్తి ధనంజయే" తి శ్రీభగవాన్ స్వయమేవ స్వస్మాన్నారాయణాఖ్యాదన్యస్య త్పరతత్వమితి. చశబ్దేన పురస్తాత్ "విశేషణ భేదవ్యపదేశాభ్యాంచ నేతరౌ" ఇత్యస్మిన్ సూత్రే చేదం నిర్ణీతమితి స్మారయతి, తస్మాత్పరమాత్మన స్సర్వోత్తమత్వం సిద్ధమ్. ... ※

—※ ౩౧ సూ॥ పరమతస్సేతూన్మానసమ్బన్ధభేదవ్యపదేశేభ్యః ※—

అపిచ నారాయణ ఏవోపాస్యత్వం భవితుమర్హతి, కుతః? అతోవక్ష్యమాణేభ్యస్సేతూన్మానసమ్బన్ధ భేదవ్యపదేశేభ్యః, ద్వన్ద్వాన్తేశ్రూయమాణో వ్యపదేశశబ్దః ప్రత్యేకం సమ్బధ్యతే, తథాచ సేతువ్యపదేశా దున్మానవ్యపదేశాత్సమ్బన్ధవ్యపదేశాద్భేదవ్యపదేశాచ్చేత్యర్థః, "ఏష సర్వేశ్వర ఏష భూతాధిపతిరేష భూతపాల ఏష సేతుర్విధరణ ఏషాం లోకానామసమ్భేదాయే" తి, "అథ య ఆత్మా స సేతుర్విధృతి" రిత్యాత్మశబ్దాభిహితస్య పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య సేతు వ్యపదేశో భవతి, తథా "జ్యాయాన్ పృథివ్యా జ్యాయానన్తరిక్షాజ్జ్యాయాన్ దివో జ్యాయానేభ్యో లోకేభ్య" ఇతి భగవత ఉన్మాన వ్యపదేశో భవతి, ఉన్మానత్వమ్- ఉత్కృష్టపరిమాణత్వమ్, దేశక [illegible] తస్త్వమితి

యావత్; తథా " స్వకృత పురేష్వమీష్వబహిర న్తర సంవరణం తవపురుషం వద న్త్యఖిల శక్తిధృతోంశ కృత " మితి తస్య భగవతస్స ర్వజీవాంశిత్వ లక్షణసమ్బన్ధవ్యపదేశోభవతి, తథా భేదవ్యపదేశశ్చ బ్రహ్మణోభవతి, భిద్య న్తే- విభజ్య న్తే, జీవాఅనేనేతి భేదః, పరమాత్మా సృష్టికాలే జీవానాం నామరూపవిభాగ కర్తేతి వ్యపదేశో భవతీతి యావత్; సతు "నామరూప క్రియాధ త్తే సకమూకర్మకః పరః-స ర్వాణిరూపాణి విచిత్యధీరః- నామానికృత్వా భివద న్యదా స్త " ఇ త్యాదిరూపః, తతశ్చ సేతు వ్యపదేశాదిభ్యో హేతుభ్యః పరమపురు షశ్శ్రీ నారాయణ ఏవ పరతత్వ మిత్యధ్యవసీయతే.

నను సేతుశబ్దో జలసా న్తత్యవిచ్ఛేదకే మృచ్ఛిలాది ప్రచయే ప్రసిద్ధః, సకథం భగవతి వ్యపదిశ్యత ఇత్యత ఉత్తరంపఠతి.

— ३२ సూ॥ సామాన్యాత్తు బుద్ధ్యర్థః పాదవత్ —

తుశబ్దశ్శఙ్కాపనుత్యర్థః, సామాన్యమ్- సాధర్మ్యమ్, సాదృశ్యమ్; భగవతోఽధర్మిష్ఠసా న్తత్య విచ్ఛేదకత్వేన సద్ధర్మ మర్యాదాకరత్వేనచ సేతుసాదృశ్యాత్తస్మిన్ భగవతి ప్రయుజ్యమాన స్సేతుశబ్దవ్యపదేశోఽధర్మిష్ఠ సా న్తత్య విచ్ఛేదకత్వసద్ధర్మమర్యాదాకరత్వాది బుద్ధ్యుత్పాదనార్థ ఇతి జ్ఞాతవ్యమ్, పాదవ దేవాయముపపద్యతే, యథా " పాదా మహీయం స్వకృతైవయస్యే " త్యత్ర భగవత్పాదత్వేనోపాస్య బుద్ధ్యుత్పాదనార్థం మహ్యాం భగవత్పాదవ్యపదేశ ఉపపద్యతే తద్వత్. ... ... *

— ३३॥ సూ॥ స్థానవిశేషాత్ ప్రకాశాదివత్ —

యద్యపి దేశకాలాద్యపరిచ్ఛిన్నస్య భగవతస్సర్వత్రావస్థానం భవతి తథాపి స్థానవిశేష యోగాదయం భగవాన్ సుఖోపాస్యో భవితుమర్హతి, తత్ర విశేషత ఆవిర్భావాదిత్యాశయః, ఇహస్థాన విశేషశబ్దేన చలాచల లక్షణ విగ్రహవిశేషో వివక్ష్యతే, తత్రాపి చ

లక్షణైర్భాగవతాదిభిర్యుక్తైః అపలక్షితను [illegible] గాహ్యాదికం వద త్యుక్తమితి జ్ఞేయమ్. ప్రకాశాదివదితి [illegible] క్యావిరోధ్య విరోధ్యస్య సుఖోపాస్యత్వేన [illegible], యథా ప్రకాశో మహాభూ తస్యాపి స్వయం తేజస్వరూపగమ్యాదిని [illegible] విశేష [illegible] భావం సహస్రోపాస్యం భవతి. యథా [illegible] మహా [illegible] నస్య [illegible] భవతి తద్వత్. ... ... *

—* ౩౮॥ సూ [illegible] *—

ఏతస్మిన్నస్మిన్ స్థానవిశేషేఽయం భగవాన్ సుఖ [illegible] పోవగమ్యతే, యత స్తత్రాయం పరమాత్మా స్వస్వేనాపి సహస్రా [illegible] నుపపద్యతే, తథాచామ్నాయతే " భక్త్యా త్వనన్య యా [illegible] " ఇతి, " పరిజనానురాగ [illegible] [illegible] " ఇతి. త [illegible] ... ... *

—* ౩౯॥ సూ [illegible] *—

యథా " మత్తః పరతరం నాన్యత్ కించిదస్తి ధనంజయ " ఇతి స్మృతిః [illegible] నారాయణాన్యస్య త్వపరతత్త్వమితి ప్రత్యషేధత్, త థైవ " యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించిద్యస్మాన్నాణీయో న జ్యాయో ఽస్తి కశ్చిత్ వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేకస్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమ్ " మిత్యేవం [illegible] నారాయణా [illegible] న్యపరతత్త్వమితి ప్రతిషేధతి, [illegible] నారాయణ [illegible] ... ... *

—*{ ౪౦॥ సూ [illegible] }*—

అనేన-అన్యప్రతిషేధేన, "ఆయామతో విస్తరత స్స్వమానదేహేన లోకత్రయసఙ్గ్రహేణే" త్యాదిషు శ్రూయమాణేభ్య ఆయామశబ్దాదిభ్యశ్చావగతం సర్వగతత్వ మప్యస్మా న్నారాయణా దన్యస్య పరతత్వతాం వారయతి, ¶తథాచ పరతత్వ తయా ముముక్షూపాస్యత్వా చ్ఛ్రీభగవతో నారాయణస్యైక దేశతో జ్ఞేయత్వ మస్తీతి సిద్ధమ్. ... ... *

౭॥ ప్రతిషేధాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧౫॥

—* ౩౭॥సూ॥ ఫలమత ఉపపత్తేః *—

† తదేవం పరబ్రహ్మణో నారాయణస్యైవ సర్వస్మాత్పరత్వేన సోఽవశ్యం ముముక్షుభి స్సమాశ్రయణీయ ఇత్యుక్తమ్,అథయదిదం స్వస్వకర్మానుగుణం *సుఖదుఃఖాదిలక్షణం ఫలంజీవై రుపభుజ్యతే;తత్కిం కేవలేభ్య స్స్వానుష్ఠిత కర్మభ్యో భవతి? ఆహోస్విత్ పరబ్ర

¶ అధికరణముపసంహరతి- (తథాచ)ఇతి= పరమాత్మనః పరతత్త్వతాయాం సిద్ధాయామిత్యర్థః. శ్రీభగవతో నారాయణస్య పరతత్త్వముముక్షూపాస్యత్వయోరాదిమాధ్యాయేఽధ్యవసితత్వేఽపీహాభగవదుపాసనలక్షణమోక్షోపాయనిరూపణాత్తత్రాదరాతిశయం జీవానాముత్పాదయితు మస్మిన్నధికరణేతస్య పరతత్త్వతాదిక మనుస్మారితమితి ధ్యేయమ్. అ॥౭॥సూ॥౧౫॥

† పూర్వస్మిన్నధికరణే శ్రీభగవతో నారాయణస్య సర్వోత్తమత్వేన ముముక్షూపాస్యత్వ కథనాదుత్థితస్య సకామోపాస్యత్వం నాస్తీత్యాక్షేపస్యాస్మిన్నధికరణే సమాధ్యభిధానాదస్య పూర్వాధికరణేనాక్షేపసఙ్గతిం ద్యోతయితుం వృత్తమనువదతి(తదేవ)మితి.

* సుఖరూపఫలమేవ దేవైరుపభుజ్యతే-దుఃఖరూపఫలమేవ నారకిభిరుపభుజ్యతే- ఆవి చాతదుభయవ్యామిశ్ర ఫలమేవ మనుజై రుపభుజ్యత ఇతి వివేకః. కేవలేభ్యః- పరమాత్మనానధిష్ఠితేభ్యః, పరబ్రహ్మ

ష్ణో ర్భోక్తృభిర్భేదైస్తైర్భోగ్యం భవతీతి నహ్యేహి ప్రాప్తైః ప్రతిపత్తవ్యం తావత్ప్రహ (ఫలమత) ఇతి : అతః - అస్మాత్పరబ్రహ్మణో నారాయణా దుద్భోక్తృభిర్వివిధ కర్మభిః ఏషాముపభుజ్యమానం ఫలం భవతి, న తు కర్మణ స్స్వాతన్త్ర్యేణ, ఉపపత్తేః, శ్రీభగవాన్నారాయణ ఏవ హి దేవానాం [illegible] కర్మణాంది ఫలాన్యవకల్పయితుం [illegible] కర్మణా జాయ జాదిలక్షణైర్హ్యపత్వాత్ [illegible] తేషాం స్వస్వకర్మణానుగుణం ఫలం ప్రయచ్ఛతి సర్వాధ్యక్షస్య [illegible] కర్మణాతు జడతయా స్వాతన్త్ర్యేణ ఫలమవకల్పయితుం నాలమ్, ఇహ కర్మశక్త్యైవ తజ్జనితా పూర్వమేవ వివక్ష్యతే, అతః కర్మణో వినాశిత్వేన కాలాన్తర భావి ఫలోత్పత్తికాలే తదసత్త్వం సదోష ఇతి జ్ఞేయమ్, తతశ్చ కర్మసాపేక్షత్వాత్ బ్రహ్మణ స్తత్సకాశాదేవ సర్వేషామి ణో [illegible] ఫల [illegible].

న చ "కర్మణా జాయతే జన్తుః కర్మణైవ విలీయతే సుఖం దుఃఖం భయం క్షేమం కర్మణైవాభిపద్యతే ॥ తస్మాత్ కర్మైవ పూజయేత్కర్మ" ఇత్యాదివాక్యైః కర్మణాం స్వాతన్త్ర్యేణ ఫలప్రదత్వశ్రవణాత్కేవల కర్మభ్య ఏవైషాం సుఖాదిలక్షణం ఫలం భవతి, తస్మాత్సకామైః పరమాత్మనోపాస్య ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే "నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్ । తమాత్మస్థం యేఽనుపశ్యన్తి ధీరాస్తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషామ్" "లభతే చ తతః కామాన్మయైవ విహితాన్ హితాన్" ఇత్యేవం జాతీయక శ్రుతిస్మృతిభిః "కర్మణా జాయతే జన్తుః" ఇత్యాది శ్రుతేః పరమాత్మాధిష్ఠితకర్మభ్య ఏవైషాం సుఖాదిరూపం ఫలం భవతి, అతో విషయాన్ [illegible] పరమాత్మనో పాసితవ్య ఇతి భావేన [illegible] యతి (ఫలమత [illegible]) ఇత్యాదినా [illegible] ఫలకథ

దం తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన సుఖదుఃఖాది లక్షణం ఫలం భవతి, న త్వతీత కాల వర్తినః పాషాణ కాష్ఠ లోష్టసధర్మణః కర్మణస్త జ్జనితా పూర్వాద్వా స్వాతన్త్ర్యేణ భవతీత్యధ్యవసితమ్.

—※ ౩౯॥సూ॥ శ్రుతత్వాచ్చ ※—

నవయ ముపపత్తిమాత్రేణ హేతునాస్మాత్ పరమాత్మనః ఫలం భవతీతి బ్రూమహే, అపితు శ్రుతత్వాచ్చ బ్రూమః, తథాచ శ్రుతిః "సవా ఏష మహానజ ఆత్మా†న్నాదో వసుదాన" ఇతి.చశ బ్దాత్ స్మృతిరపి సూచితా "యో యో యాం యాం తనుం భక్త శ్శ్రద్ధయార్చితు మిచ్ఛతి। తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమ్॥ సతయా శ్రద్ధయా యుక్తస్తస్యారాధనమీహతే। లభతేచ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితాన్" ఇతి.

—※ ౪౦॥సూ॥ ధర్మం ¶ జైమిని రతఏవ ※—

ఆ శయద్యపి జైమిని రాచార్యో ఽపూర్వాఖ్యం ధర్మమేవ ఫలదాతారం మన్యతే, కుతః ? అతః- శ్రుతత్వాదేవ హేతోః, శ్రూయతేహి "జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత - వాయవ్యగ్ శ్వేతమా లభేత భూతికామ" ఇత్యాది శ్రుతిషుయాగస్యైవ స్వర్గాదిఫలోత్పాదకత్వమ్, కథంపునరసావపూర్వపదేనావగన్తవ్యో ధర్మ ఇత్యుక్తే త, కర్మానుష్ఠానాదవశ్యం భావి ఫలస్య సూక్ష్మా కాచిత్ పూర్వావస్థాఽపూర్వపదేనావగమ్యతే,ఈశ్వరస్తు ఫలదఇతినశక్యతేవక్తుమ్, తస్యైకత్వాదేవవిచిత్ర కర్మఫల ప్రదత్వానుపపత్తేః కర్మాను

నపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తతశ్చే)తి.

† అద్యత ఇత్యన్నమ్- సుఖాదిరూపమ్, ఆసమన్తాత్ప్రాణిభ్యోదదా తీత్యన్నాదః, వసూని- ద్రవిణాని, దదాతీతితథా.

¶ జైమిని గ్రహణేన తత్పరిగ్రహార్థం గురుశిష్య సంవాదోస్మిన్నధికరణే నిరాకృతఇతిద్యోతయతి.

ష్వాసక్తైవ పర్యాయేణ కర్తృత్వాత్ కర్మణ ఏవ ఫలమితి జైమినిర్మన్యతే.

తథాపి తస్య తత్తత్కర్మారాధితత్వేన ఫలప్రదత్వమిత్యేవ ప్రతిపత్తవ్యం సిద్ధాంతమాహ. ... ... ❋

—※ పూర్వం తు బాదరాయణో హేతువ్యపదేశాత్ ※—

తు శబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. పూర్వోక్తం పరమపురుషాదేవ ఫలమితి భగవాన్ బాదరాయణో [illegible] మన్యతే. కుతః ? హేతువ్యపదేశాత్-ఆరాధ్యతయా [illegible] కారయితృత్వాం వ్యపదిశ్య తత్ఫలహేతుత్వేన వ్యపదేశాత్. "ఏష హ్యేవ సాధుకర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతే-ఏష హ్యేవాసాధుకర్మ కారయతి తం యమధో లోకేభ్యో నినీషతే" ఇత్యాదిశ్రుతిః. [illegible] నారాయణో [illegible] ఫలం ప్రయచ్ఛతి నిత్యేభ్యః, "వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతా వాయుమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి స ఏవైనం భూతిం గమయతి" [illegible] ఫలప్రదత్వమిత్యేవమాది, "[illegible]" ఇత్యారభ్య "వాయుమన్తరాయమయతి" ఇతి, "లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హి తాన్" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిష్వేతదర్థా

❋సిద్ధాన్తముపసంహరతి-(తస్మా)దితి= ఏతేన "జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత" ఇత్యత్ర జ్యోతిష్టోమస్య తజ్జనితాపూర్వస్య వా పరమాత్మారాధనత్వేనైవ స్వర్గాది ఫలదత్వమితి వ్యాఖ్యాతమ్. "వాయుమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి" ఇత్యాదిష్వపి వాయ్వాదీనామన్తర్యామిణ ఈశ్వరస్య భూత్యాది ఫలదత్వం [illegible] వ్యాఖ్యాతమ్. (వాయుమేవ) ఇతి [illegible] [illegible]

వగమాత్; అపిచ పరమాత్మనో౽విచిత్ర శక్తిత్వేన విచిత్ర కర్మఫల ప్ర దత్వ ముపపద్యతే, ¶తస్మాదద్భుతమాహాత్మ్యస్సర్వోత్తమశ్శ్రీహరిరే వసర్వైస్సమ్భజనీయ ఇతి ధ్యేయమ్. ... ... *

౮॥ ఫలాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౪॥

సంహరతి ¶(తస్మా) దితి= సర్వైః - స్వభోగార్థిభిరపవర్గార్థిభిశ్చ. అ॥౮॥సూ॥౪॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యాపరమహంస
పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
తృ తీ యా ధ్యా య స్య
ద్వితీయః పాదః.
శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.
ద్వితీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౪౦॥

శ్రీరస్తు.

శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛారీరకమీమాంసాభాష్యే తృతీయస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

— ౩।౩।౧ సర్వవేదాన్తప్రత్యయం చోదనాద్యవిశేషాత్ —

* వివృతం తృతీయాధ్యాయ ద్వితీయపాదే జీవానాం భగవదుపాసిసిషోత్పత్త్యర్థం స్వప్నాద్యవస్థానుభవరూప తత్సంసరణంచ రూప్య భజనీయ గుణాలయస్య శ్రీభగవతః పరబ్రహ్మణో నారాయణస్య మహిమోపవర్ణితః, అథాస్మిన్ తృతీయ పాదే శ్రీమద్భాగవతమాహాత్మ్యం విద్యామాహాత్మ్యం తద్గుణోపసంహారానుపసంహారౌ భగవదవతారమాహాత్మ్యం ప్రసంగాదాగతం చేత్యేతదర్థజాతం ప్రపఞ్చ్యతే; † తత్రాదౌ భగవద్భజనప్రకారపరిజ్ఞానాయత

(శ్రీ)మద్భాగవతశ్రుత్యా భక్తిస్స్వాభ్యస్తైరఘూత్తమే।
అన్వక్షయ్యాపతాఽస్మిన్ ప్రాసంగికగుణాః॥

* పూర్వస్మిన్ పాదే భగవదుపాసిసిషోత్పాదనాయ జీవానాం స్వప్నాద్యవస్థానుభవ రూప సంసృతి నిరూపణ పూర్వకం శ్రీభగవతో నారాయణస్యైవ ముముక్షూపాస్యత్వం నిర్ధార్య తన్నోచనోపాసనస్వరూపాదేరస్మిన్ పాదే నిర్ధార్యమాణత్వాత్పూర్వపాదేనాస్య విషయివిషయిభావ రూపాం సఙ్గతిం ద్యోతయితుం వృత్తానువాదపూర్వకమేతత్పాదార్థమాహ-(తదేవ) మిత్యాదినా = విద్యామాహాత్మ్యమ్- భక్తిరష్టాఙ్గయోగస్త్వేతదుభయప్రభావమ్, ఏతదధ్యాయగోచర భగవదుపాసనవిషయకత్వాదస్య పాదస్యైతదధ్యాయే నైకవిషయకత్వం సఙ్గతిరితి ద్రష్టవ్యమ్. † భగవద్భక్తిరూపాటపరిజ్ఞానార్థం మద్యోతిష్య వేదాన్తవిషయీకృత్యాన్యా [illegible] ([illegible]) [illegible] అస్మిన్ పాదే.

త్తచ్ఛాఖాభేదేషు శ్రూయమాణా నానావిధ వేదాన్తా అధ్యేతవ్యాః ఆహోస్విత్సర్వ వేదాన్త ప్రత్యయభూతం శ్రీమద్భాగవత శాస్త్ర మధ్యేతవ్యమ్ ? ఇతివిశయః, నానావిధేషు వేదాన్తేషు భగవ ద్భజన ప్రకారో పపాదనేన తదవగతి సమ్భవా న్నానావిధ శాఖాగత వేదాన్తా ఏవ తద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానార్థిభి రధ్యేతవ్యా ఇత్యేవంప్రాప్తేబ్రూమః, సర్వ వేదాన్తప్రత్యయం శ్రీమద్భాగవతశాస్త్ర మేకమేవ భగవ ద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానాయాత్యాదరేణాధ్యేతవ్యమ్, సర్వే వేదాన్తాః, నానా విధా ఉపనిషదః, తద్గూఢార్థా స్స్ఫుటతయా ప్రతీయన్తేఽస్మిన్నితి సర్వవేదాన్తప్రత్యయమ్, " సర్వవేదాన్తసారంహి శ్రీభాగవతమిష్యత " ఇత్యామననాత్; కుతః ? చోదనాద్యవిశేషాత్ " నిగమకల్పతరోర్గళితం ఫలం శుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్ । పిబత భాగవతం రసమాలయం ముహురహో రసికా భువి భావుకా " ఇతి, " యథాహరౌ భగవతి నృణాం భక్తిర్భవిష్యతి।సర్వాత్మన్యఖిలాధార ఇతి సఙ్కల్ప్య వర్ణయే " తి, " శ్రీమద్భాగవతం పురాణ మమలం యద్వైష్ణవానాం ప్రియం యస్మిన్ పారమహంస్య మేక మమలం జ్ఞానం పరంగీయతే। యత్రజ్ఞాన విరాగభక్తిసహితంనైష్కర్మ్య మావిష్కృతం తచ్ఛృణ్వన్ విపఠన్ విచారణపరో భక్త్యా విముచ్యేన్నర " ఇతిచ సర్వవేదాన్తసారాదిమధ్యావసానేషు పునఃపున ర్భగవద్భజన ప్రకార పరిజ్ఞానార్థం తదధ్యయనచోదనా ద్యవిశేషశ్శ్రూయతే, ఆదిగ్రహణేన అధీతస్య సర్వవేదాన్త సారస్యార్థ విచారణ చోదనామపి సూచయతి, తదిదముక్తమ్ " విచారణ పరో భక్త్యా విముచ్యేన్నర " ఇతి. నహినానావిధ వేదాన్తేషు భగవద్భజన ప్రకారస్స్పష్టతయాదృశ్యతే, అతఏవ " అతో మహా భాగ భవా నమోఘ దృక్ఛుచిశ్రవాస్సత్యరతో ధృతవ్రతః। ఉరుక్రమస్యాఖిలబన్ధముక్తయే సమాధినానుస్మర యద్విచేష్టిత " మి

[illegible] *

—※ [illegible] ※—

[illegible] విద్యా, [illegible] విద్యా, ప్రాణవిద్యా, అక్షరవిద్యా, [illegible]

[illegible] సంహితా [illegible]

[illegible]

* [illegible]

¶ " [illegible] సంవాదో [illegible]

[illegible] ... ... *

సాత్వతసంహితామ్ ॥ యస్యాం వై శ్రూయమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే । భక్తిరుత్పద్యతే పుంసశ్శోక మోహ భయాపహే॥ త్యత్ర సమామ్నాయతే, అనర్థోపశమమ్- సంసారని బర్హణమ్, చక్రే-భగవతా నారదేనోపదిష్టాం సమ్యక్ ప్రకాశితవా నిత్యర్థః, తాం విశినష్టి- (యస్యా)మితి.

అధికారితోఽప్యస్యాశ్శైష్ఠ్య మాహ.

{ ౩॥సూ॥ స్వాధ్యాయస్య తథాత్వేన హి సమాచారేఽధికారాచ్చ సవవచ్చ తన్నియమః }

యథా, స్వాధ్యాయస్య- "అగ్నిమీళే పురోహిత" మిత్యేవం జాతీయకస్య వేదస్య, సమాచారే, సమ్యగధ్యయనే, "నైత దచీర్ణ వ్రతోఽధీయీత" ఇతివ్రతనియమోపేతస్యాధికారః ప్రదర్శితః, త థైవాస్య సర్వవేదాన్త సారస్య, తథాత్వేన-స్వాధ్యాయ రూపత్వే న, అస్యాధ్యయనే చీర్ణవ్రతో విశేషత శ్శ్రద్ధాది సద్గుణ సమ్పన్న ఏవాధికృతో భవితుమర్హతి, కుతః? అధికారాత్- "నైతత్ఖలాయో పదిశేన్నావినీతాయకర్హిచి" దిత్యారభ్య "శ్రద్ధధానాయ భక్తా య వినీతాయా నసూయవే । భూతేషుకృత మైత్రాయ శుశ్రూషాభి రతాయచ ॥ బహిర్జాత విరాగాయ శాన్తచిత్తాయ ధీమతే । ని ర్మత్సరాయశుచనే యస్యాహం ప్రేయసాంప్రియ" ఇతి శ్రద్ధా దిస ద్గుణోపేతస్యైవాధికారోపదేశాదిత్యర్థః, సవవచ్చతన్నియ మ ఇతి § నిదర్శనాన్తరనిర్దేశః, యథావాబృహస్పతిసవనామకయాగా నుష్ఠానరూపవ్రతోపేతః పురోధాయాం నియమేనాధికృతస్స్యాత్, తథాచశ్రూయతే "బృహస్పతిరకామయత దేవానాంపురోధాంగ చ్ఛేయమితి- సఏతం బృహస్పతిసవమపశ్యత్-తమాహరత్తేనాయజత

§ (నిదర్శనాన్తరనిర్దేశ) ఇతి= స్వాధ్యాయదృష్టాన్తస్యా పాప్తత్వాత్సవస్య దృష్టాన్తాన్తరత్వమితిజ్ఞేయమ్. ... *

ఇతో వై దేవానాం పురోధామగచ్ఛత్. యః పురోధాం కామయేత
త సబృహస్పతి సవేన యజేత. పురోధామేవగచ్ఛతీ"తి. పురోధామ్-
పౌరోహిత్యమ్, తదధికారమితి యావత్; తస్యైవ తస్మిన్ సర్వవే
దాన్తతాత్పర్యమస్య ... విశేషత శ్రుత్యాదిస్వర్గతో దేవ
వాభిషిక్తత్వాన్నిషిద్ధిరిత్యుదయః, బృహస్పతి సవస్య పౌరోహిత్య ప్రత
త్వం-చ "పౌరోహిత్య ... పరమేణ సమాపితే" ఇత్యత్ర ప్ర
దర్శితమ్, హితశ్రుతిస్మృతిభ్యామ్. ... ... *

—* ౪॥ సూ॥ దర్శయతి చ. *—

అపి చ " అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లో
కస్యాజానతో వ్యాసశ్చక్రే సాత్వతసంహితామ్ ॥ యస్యాం వై శ్రూ
యమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే। భక్తిరుత్పద్యతే పుంసః శోక
మోహభయాపహా ॥ స సంహితాం భాగవతీం కృత్వానుక్రమ్య చాత్మ
జమ్। శుకమధ్యాపయామాస నివృత్తినిరతం మునిం" మిత్యాది శ్రుతి
స్స్వస్య వేదాన్తతాత్పర్యవతస్య నివృత్తిధర్మాఙ్గకత్వం దర్శయతి,
తస్మాత్స్వస్య వేదాన్త తాత్పర్యవిషయత్వాధికారే నివృత్తి ధర్మా
ఙ్గ స్యాదిత్యభిప్రాయః. ... ... *

—* ౫॥ సూ॥ † ఉపసంహారోఽర్థాభేదాద్విధిశేషవత్సమానే చ *—

“ నివృత్తినిరతం మునిం ” మిత్యాది శ్రుతిరిత్యత్రాదినా “య
త్రోపహమిదమధ్యగామ్ ॥ హిత్వా స్వశిష్యాన్ పైలాదీన్ భగవాన్బా
దరాయణః మహ్యం పుత్రాయ శాన్తాయ పరం గుహ్యమిదం జగౌ ” ఇతి శ్రు
తిర్గృహ్యతే ... సర్వ ... దర్శయతీతి సూచయతి.
ఏతేన పూర్వోత్తర కాణ్డయోః సర్వవేదాన్తసారస్య శ్రైష్ఠ్యముక్తమ్.

* “సర్వవేదేతిహాసానాం సారం సారం సముద్ధృతమ్” ...
[illegible]
[illegible] ... ... *

ఇతశ్చాస్యశ్రైష్ఠ్యం ప్రదర్శయతి, యతః అర్థతస్సర్వశ్రుతిస్మృతిసమానే, చకారాత్ తైస్తైరర్థైస్తతో౽ప్యధికతమే ఏకస్మిన్నేవాస్మిన్ సర్వవేదాన్తసారే సర్వశ్రుత్యాదిచోదితానాం ధర్మాణాం భగవదుపాసనానాంచోపసంహారో దృశ్యతే, ఉపసంహారః ఉపపాదనార్థమాకర్షణమ్, కుతః? అర్థాభేదాత్ తేషాంసర్వశ్రుత్యాదీనాం సర్వవేదాన్తసారస్యచార్థైక్యాత్, తర్హ్యేకధర్మస్యశ్రైష్ఠ్యమితి చేత్తాదృశశ్రుత్యాదిభ్యో౽పిస్ఫుటతయాచిదచిదీశ్వరస్వరూపయాథాత్మ్యావబోధకత్వాదస్యశ్రైష్ఠ్యం భవతీతి జ్ఞేయమ్. అపిచాస్యావిధిశేషవచ్ఛ్రైష్ఠ్యం భవతి, యథావావిధిశేషాణామ్-విధ్యుక్తానామగ్నిష్టోమాదిరూపప్రకృతిధర్మాణాంతతో౽విశేషధర్మాణాంచ, తద్వికృతరూపే¶ద్విరాత్రాదావుపసంహారో దృశ్యతే, అత్రద్విరాత్రాదేరగ్నిష్టోమతో౽ప్యధికధర్మానుష్ఠానేనాధికఫలప్రదత్వాచ్ఛ్రైష్ఠ్యం భవతి తద్వత్; నిఖిలవేదాన్తేభ్యస్స్ఫుటతయా౽ధికతయాచభగవన్మహిమాది ప్రకాశకత్వాత్సర్వవేదాన్తసారస్యశ్రైష్ఠ్యంభవతీతి జ్ఞేయమ్. ... ... *

—※ ౬ ॥ సూ॥ అన్యథాత్వం శబ్దాదితి చేన్నావిశేషాత్ ※—

అథాపి స్యాదస్య సర్వవేదాన్తసారస్య "ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మిత" మితిపురాణశబ్దవ్యపదేశాద్వేదాన్తేభ్యో౽స్యాన్యథాత్వమితిచేన్నైషదోషః, కుతః? అవిశేషాత్.

¶ అథోచ్యేతద్విరాత్రాదేరహీనత్వేనాహీనాత్మకద్వాదశాహప్రకృతికత్వం యుక్తమ్, నత్వగ్నిష్టోమప్రకృతికత్వమితి; "తిస్ర ఏవ సాహ్నస్యోపసదో ద్వాదశాహీనస్య" త్యాదావగ్నిష్టోమతో ద్విరాత్రాదేరహీనస్యోపసదాధిక్యోపదేశలింగాద్ద్విరాత్రాదేస్తద్వికృతిత్వం సిద్ధమ్, ద్వాదశరాత్రస్యాగ్నిష్టోమవికృతిత్వాద్ద్వాదశరాత్రవికృతేర్ద్విరాత్రాదేరప్యగ్నిష్టోమవికృతిత్వం సిద్ధమితి వా జ్ఞేయమ్.

అస్య సర్వవేదాన్త సారస్య శ్రీభాగవతస్య కథమ్ సమానత్వాన్నిగమ
స్యైవ పురాణ శబ్దస్య [illegible] ఫలనిష్కర్షః [illegible], తథాచ "ఇదం
వా అగ్రే నైవ కిఞ్చ నాసీత్" [illegible] ఇత్యాదిశ్రుతిః "యస్మాత్ [illegible]
[illegible] పురాణాః" ఇతి పురాణశబ్దస్య [illegible] నిగమస్యాప్యుపయుక్తే, అపి
చాస్య సర్వవేదాన్త సారస్య [illegible] పురాణస్య "కలిమలసంహారిణా
[illegible] గ్రహాధిపురస్కృతమాన
శేషమూర్తిః [illegible] శ్రీభాగవతస్త్రే" [illegible]
యేను సర్వవేదాన్తేతిహాసపురాణాదిభ్యః శ్రైష్ఠ్య [illegible]
ప్త్వాత్పురాణ శబ్దేనాస్య సర్వవేదాన్తసారస్య శ్రైష్ఠ్యాభావ [illegible].

—※ ౭॥ సూ॥ సర్వప్రకరణభేదాత్పౌర్వాపర్యస్యాపివత్ ※—

† అపిచ నైవాత్ర విచారితవ్యమస్య సర్వవేదాన్తసారస్య "దశాష్టాత్రిభాగవత" మితి పురాణాన్తర్గణనైవ, కస్మాత్? ప్రకరణభేదాత్- "నిగమకల్పతరోర్గలితం ఫల" మితి "సర్వవేదేతిహాసానాం సారం సముద్ధృతమ్" ఇతి "భవ భయ మపహన్తుం జ్ఞాన విజ్ఞాన సారం నిగమకృదుపజహ్రే భృఙ్గవద్వేదసారమ్" ఇతి చైవమాదిప్రకరణేఽస్య సర్వవేదాన్త సారస్య వేదాన్తత్వేన సర్వపురాణ భేద సూచనా దిత్యర్థః, కిం తర్హ్యస్య పురాణాన్తర్గణనమాసీదితి చేదుచ్యతే, బ్రాహ్మాది పురాణేభ్యోఽధికతయాస్మిన్ సర్వవేదాన్త సారే పురాణలక్షణ సద్భావాత్ "సర్గోఽస్యాథ విసర్గశ్చ వృత్తిరక్షాన్తరాణిచ | వంశో వంశానుచరితం సంస్థా హేతు రపాశ్రయః ॥ దశభిర్లక్షణైర్యుక్తం పురాణం తద్విదో విదుః" ఇతి తాని లక్షణాని ప్రదర్శ్యాఽస్య "దశాష్టాత్రిభాగవత" మితి పురాణాన్త

† "దశాష్టాత్రిభాగవత" మితి పురాణాన్తర్గణనేనాస్య సర్వవేదాన్తసారస్య అత్ర వేదాన్తస్యైవ విషయమే, [illegible]
[illegible] .. ...

ర్గణనమాసీత్, తస్మాన్నైవాస్య వేదాన్తత్వే వివదితవ్యమ్; అపిచాస్య పరోవరీయస్త్వాదివచ్ఛ సర్వేభ్యో వేదాన్తేభ్య శ్శ్రేష్ఠత్వ మవగన్తవ్యమ్, యథా " సఏష పరోవరీయానుద్గీథ స్సఏషోనన్త " ఇత్యాది శ్రుత్యుపదిష్ట పరోవరీయస్త్వాదిగుణ విశిష్టోద్గీథాఖ్యస్య ప్రణవస్య సర్వవేదార్థోపబృంహితత్వాత్సర్వేభ్యో వేదేభ్య శ్శ్రేష్ఠత్వ మవగమ్యతే, తద్వదేవ సర్వవేదాన్తార్థోపబృంహితత్వాదస్య సర్వవేదాన్తత శ్శ్రేష్ఠత్వ మవగన్తవ్యమ్. ... ... *

—౮॥ సూ॥ సంజ్ఞాతశ్చేత్తదుక్త మస్తితుతదపి —

తుశబ్దోఽవధారణే, స్యాదేతత్ " సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మే " త్యాదివేదాన్తేషు పరమాత్మాస్వలక్షణైస్సమ్యక్ జ్ఞాత ఇత్యుక్తం చేదత్రోచ్యతే, తత్ర వేదాన్తేషు " సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మే " త్యాదినా పరమాత్మనో యద్యల్లక్షణ ముప దిశ్యతే, తత్సర్వ మప్యస్మిన్ సర్వ వేదాన్త సారే తతోఽపిస్ఫుటతరం సమ్యగుపపాదిత మస్త్యేవ, తథైవామ్నాయతే " సత్యజ్ఞానానన్తానన్దమాత్రైకరసమూర్తయః । అస్పృష్టభూరిమాహాత్మ్యా అపిహ్యుపనిషద్దృశా " మితి , " ఏక స్త్వమాత్మా పురుషః పురాణస్సత్యస్స్వయంజ్యోతిరనన్త ఆద్యః। నిత్యోఽక్షరోఽజస్ర సుఖోనిరంజనః పూర్ణోఽద్వయో ముక్త ఉపాధితోఽమృతః" ఇతి. నహీతర వేదాన్తేషు సర్వవేదాన్త సార ఇవ సర్వత్ర స్ఫుటతయా శ్రీనారాయణస్యైవ పారమ్యోపాస్యత్వ నిర్ధారణ ముప లభ్యతే, తస్మాదస్యాస్త్యేవ సర్వ వేదాన్త త శ్శ్రైష్ఠ్యమ్. ... ... *

—౯॥ సూ॥ ¶వ్యాప్తేశ్చ సమంజసమ్ —

సర్వశ్రుతి స్మృతీతిహాసపురాణ తాత్పర్యార్థేషు బోధక

¶ఉక్తం సర్వవేదాన్త సారస్య శ్రైష్ఠ్యం నకదాపి సన్దేగ్ధవ్య మిత్యాశయేనాహ (వ్యాప్తేశ్చే)తి. ... ... *

స్యైవ వ్యాప్తత్వా ద్భాస్య సర్వ శ్రుత్యాదిభ్య శ్శ్రేష్ఠత్వం సమంజస
మితి నిశ్చీయతే. ... ... *

—✻ ౧౦॥ సూ॥ సర్వాభేదా దన్యత్రేమే ✻—

సర్వాప్రకరణ భేదాదిత్యస్యా ఽస్యా ఽప్యత్రాన్వయః కర్తవ్యః, ఇ
మేషు ప్రశస్త్రిమద్భాగవత శాస్త్రీయ విద్యాస్య నిష్ఠాభగవత్స్వరూ
పయః, అస్య న - ఇతి వేదాన్త, ప్ర, వి. ఏవమవగన్తుం సర్వేష్వర్థ,
ఇతః! సర్వాభేదాత్- సర్వేషామపి భాగవత స్వరూపాదీనాం తత్ర
విద్యానుపపాదనాదిత్యర్థః, ఏతదేవాహ శ్రీ ... మహాభ్యే ...
మైవ శుకప్రోక్తం నిత్యం భాగవతం శృణు । పఠస్వ సుముఖే నాపి
యదీచ్ఛసి భవక్షయమ్ ॥ యదిహాస్తి నదాన్యత్ర యన్నేహాస్తి నతత్క్వ
చిత్ । తస్మాచ్ఛ్రీసర్వవేదాన్త సారం శ్రేష్ఠతమం స్మృతం " ఇతి.
*ఇదముపలక్షణమ్, సర్వవేదాన్త సారోపక్రమోపసంహారయోః "స
త్యం పరం ధీమహి " ఇత్యాదినా గాయత్ర్యభిధాన బృహ్మతత్త్వ మూ
లనేనాస్య సర్వవేదాన్తసారస్య గాయత్ర్యర్థ బ్రహ్మవిద్యా రూప
త్వమపి ద్రష్టవ్యమ్, తస్మాచ్ఛ్రీభాగవతస్యైవ సర్వ శ్రుత్యాదిభ్య
శ్శ్రేష్ఠత్వం సమంజసమ్. అతస్తదేవ భగవత్పూజన ... భే
దేన ప్రాధాన్యే నాధ్యేతవ్యమితి నిశ్చితమ్. ... ... *

౧॥ సర్వవేదాన్త ప్రత్యయాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧౦॥

---

* గాయత్ర్యా బ్రహ్మవిద్యారూపత్వాచ్చ సర్వవేదాన్తసా
రస్య శ్రైష్ఠ్యమిత్యాహ (ఇదముపలక్షణ) మితి=సర్వవేదాన్తసా
రోపక్రమోపసంహారయోః- సర్వ వేదాన్తసారాద్యన్తమన్త్రయో
రిత్యర్థః. అ ౧ సూ ౧౦।

ఉత్తరాధికరణే క్రియమాణ గుణోపసంహారాన్య ... భగవద
... సర్వవేదా ...
... సముచ్చి

—※ ౧౧॥ సూ॥ ఆనన్దాదయః ప్రధానస్య ※—

తదేవం భగవదుపాసనప్రకార ప్రతిబోధకత్వేన సర్వవే దాన్తసారభూతత్వేనచ శ్రీమద్భాగవత శాస్త్రమేవ భగవద్భజనాదిప్రకార పరిజ్ఞానార్థిభి రధ్యేతవ్యం శ్రోతవ్యం చేత్యుక్తమ్, ఇదానీం+భగవదుపాసనాయాం గుణోపసంహారో విచార్యతే, "ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్" ఇత్యాదౌ "సత్యజ్ఞానా నన్తానన్ద మాత్రైకరసమూర్తయ" ఇత్యాదిషుచ శ్రూయమాణా నన్దాదయో గుణాస్సర్వేషు భగవదుపాసనేష్వనుపసంహర్తవ్యాః ? ఉతోపసంహర్తవ్యాః ? ఇత్యేవం సన్దేహే ప్రాప్తే† బ్రూమః, ఆనన్దాదయస్స ర్వేషు భగవదుపాసనేషూపసంహర్తవ్యాః, పూర్వసూత్రాదభేదాదితీహాను వర్తతే, ప్రధానస్య- గుణినో ఆనన్దాది గుణైర్నిరూపణీయస్య పరస్యబ్రహ్మణః-సర్వేషూపాసనేషూపాస్యత్వేనభేదాభావాదిత్యర్థః, ¶ఉపసంహార-స్సంగ్రహః, అనుక్తానా మానన్దాది భగవద్గుణానాం తద్విశేషణత్వేనానుసన్ధానమ్. ... ... ※

—※{ ౧౨॥ సూ॥ ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తిరుపచయాపచయౌ హి భేదే }※—

మతే-※(ఆనన్దాదయః ప్రధానస్య) ఇతి. ... ... ※

\+ భగవదుపాసనాయామ్- భగవద్భజన లక్షణ దహరవిద్యాదిరూపాయామ్. ... ... ※

† సర్వేషు భగవదుపాసనేషు భక్తి దహర విద్యాదిషు ప్రోక్తానన్దాది గుణానా ముపసంహారే ప్రయోజనాభావా త్తేషు తేనోప సంహర్తవ్యా ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే "ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్-న బిభేతి కుతశ్చనేతి" త్యాదౌ బ్రహ్మణ్యానన్దాది గుణానుసన్ధానస్యఫలవిశేష శ్రవణా దానన్దాది గుణాస్తేషూపాసనేషూపసంహర్తవ్యా ఇతిభావేన సిద్ధాన్తయతి- (బ్రూమ) ఇత్యాదినా=¶ఉపసంహారపదా

నన్వేవం సత్యానన్దమయం పరమాత్మానం ప్రస్తుత్య "త స్య ప్రియమేవ శిరః మోదో దక్షిణః పక్షః ప్రమోద ఉత్తరః పక్షః ఆనన్ద ఆత్మా- బ్రహ్మ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా" ఇత్యామ్నాతాః ప్రియశిరస్త్వాదయోऽపి ధర్మాస్సర్వేషూపాసనేషూపసంహ్రియేరన్నిత ఉత్తరం ప్రవక్తి ? (ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తిః) ఇతి= పరబ్రహ్మ స్వరూపేచిత్తప్రవేశాయోపదిష్టానాం ప్రియశిరస్త్వాదీనాం ధర్మాణాముపాసనాన్తరేష్వ, ప్రాప్తి-రనుపసంహార ఏవ, భవతీతి శేషః, కుతః! ఉపచయాపచయౌ హి భేదే-ప్రియశిరస్త్వాది ధర్మాణాం బ్రహ్మస్వరూపత్వే ఆనన్దాది గుణానామివ భేదేఽభ్యుపగమ్యమానే తత్స్వరూపస్యోపచయాపచయౌ ప్రసజ్యేయాతామ్, ఉపచయాపచయౌ- వృద్ధిహ్రాసౌ, ప్రియశిరస్త్వాదీనాం ధర్మాణాం బ్రహ్మస్వరూపత్వమ్ "ఆనన్దమయోऽభ్యాసా" దిత్యత్రోపాదయామ, తస్మాద్భాగణాభ్యాం విద్యాయామామ్నాతానాం ప్రియశిరస్త్వాదీనాం ధర్మాణాం నాన్యత్ర ప్రాప్తిః, అపితు తస్యామేవేతి వ్యవస్థితిః. ... ... *

—* ౧౩॥సూ॥ఇతరే త్వర్థసామాన్యాత్ *—

ఇతరే పునరానన్దాదయో గుణాస్తద్వత్స్వ- గుణిన ఉపాస్యస్య పరమాత్మన, స్సర్వేషూపాసనేషు సమానత్వాత్తైర్వినా బ్రహ్మస్వరూప నిరూపణాసమ్భవాచ్చ శేషూపసంహ్రియేరన్.

౨ ॥ ఆనన్దాధికరణం సమాప్తమ్॥ సూ ॥౩॥

—* ౧౪॥సూ॥†ఆధ్యానాయ ప్రయోజనాభావాత్ *—

ర్థం కథయన్ తత్సిద్ధి రేతదధికరణ ఫల మితి సూచయతి- (ఉపసంహార) ఇతి. అ॥౨॥సూ॥౩॥

† అథోపాస్యే భగవతి సర్వస్మాత్పారమ్యగుణోపసంహారోపదేశస్య ప్రాప్తావసరత్వాదవసరసఙ్గత్యాఽధునాతద్గుణోపసంహారమాహ- (ఆధ్యానాయప్రయోజనాభావాత్) ఇతి.

ఇదమామ్నాయతే "భూతేషు వీరుద్భ్యఉదుత్తమా యే సరీసృపాస్తేషు సబోధనిష్ఠాః। తతో మనుష్యాః ప్రమథా స్తతోపి గన్ధర్వసిద్ధా విబుధానుగా యే" ఇత్యారభ్య "భవః పరస్సోఽథ విరిఞ్చవీర్యస్సమత్పరోఽహం ద్విజదేవదేవ" ఇతి. కిమత్ర వీరుదాదయః ప్రత్యేకం పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితాః ? ఆహోస్విద్భక్తవత్సల ఏక ఏవ పరమాత్మా పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితః ? ఇతి విశయః, తత్ర తావద్వీరుదాదయ స్సర్వేపి ప్రత్యేకం పరత్వేన ప్రతిపిపాదయిషితా ఇతి గమ్యన్తే, సర్వేషాం తేషాం పృథక్పరత్వా మ్నానాత్; అతో వీరుదాదీనాం ప్రత్యేకం తత్ర తత్ర పరత్వం ప్రతిపిపాదయిషితమిత్యేవం ప్రాప్తావిదముచ్యతే, ఏకస్యైవ భక్తవత్సలస్య పరమాత్మనః ధ్యానాయ తేభ్యో వీరుదాదిభ్య స్తస్య పరత్వం ప్రతిపిపాదయిషితమ్, నత్వేషామ్; కుతః ? ప్రయోజనాభావాత్- నహీతరేషు వీరుదాదిషు పరత్వేన ప్రతిపాదితేషు ప్రయోజనం పశ్యామః, పరమాత్మని పరత్వేన ప్రతిపాదితే త్వాధ్యానం సర్వేషాం సిద్ధ్యతి, ఆధ్యానమ్-శ్రవణకీర్తనాదిభి స్సమ్యగ్భగవదుపాసనమ్, *"ఇన్ద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా హ్యర్థేభ్యశ్చ పరంమనః, మనసస్తు పరాబుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మా మహాన్పరః॥ మహతః పరమవ్యక్త మవ్యక్తా త్పురుషః పరః। పురుషాన్న పరంకించి త్సాకాష్ఠా సాపరాగతి" రిత్యత్రాపిచ పరమపురుషస్యైతదర్థమేవ పరత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతిగమ్యతే.

—॥ ౧౫॥ సూ॥ ఆత్మశబ్దాచ్చ ॥—

* ఏతదధికరణ విషయ వాక్య సమాన ప్రకరణం తత్సంగమత్వాయోదాహరతి- (ఇన్ద్రియేభ్య) ఇతి= అర్థాః- శబ్దాదయః, మనఆదిశబ్ద చతుష్టయేన మనోబుద్ధ్యహఙ్కారచిత్తాన్యుచ్యన్తే- అవ్యక్తమ్-ప్రకృతిః, తతో జీవః పర ఇతిజ్ఞేయమ్; తతఃపురుషః- పరమాత్మాపరాగతిః-ముక్తప్రాప్య ఇతియావత్; ఏతదర్థమ్- ఆధ్యానార్థమిత్యర్థః.

అపిచాత్ర శ్రూయమాణాత్మశబ్దాత్పపీరుదారి పరివాహపా
రే పరమాత్మనఏవ పరత్వం ప్రతిపాద్యతఇత్యవగమ్యతే, ఆత్మన శ్శ
బ్ద ఆత్మశబ్దః, ఏతత్ప్రకరణం ప్రాధాన్యేన పరమాత్మన ఏవ పర
త్వం ప్రతిపాదయతీత్యేతత్ జ్ఞాపకాస్సన్త్యుక్తాఇతియావత్, తథాచాత్మ
చ్ఛబ్దోత్ర శ్రూయతే " సమస్తోహం ద్విజదేవ దేవ " ఇతి.¶అత్రబ
హువ్రీహిణా పరస్తాత్ బ్రహ్మణోపి ద్విజ దేవానాం పారమ్య మవగ
మ్యతఇతిచేన్న, భక్తేషువత్సలత్వేనైవంభగవదుక్త్యుపపత్తేః; " ద్వి
జదేవ దేవ" ఇత్యత్ర తత్పురుషోవావిక్షేయః. ... ... *

౩॥అధ్యానాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౩॥

—*— ౧౬॥సూ॥ ఆత్మగృహీతిరితరవదుత్తరాత్ *—

¶ " ద్విజదేవ దేవ " ఇత్యస్యబహువ్రీహిత్వమాశంక్య సమాధ
త్తే=(అత్రే)త్యాదినా. ... ... *

తస్మాదుపాసనావసరే భగవతి సమస్త చేతనాచేతన
పారమ్య గుణోపసంహార సిద్ధిరేతదధికరణ ఫలమిత్యధికరణం సమా
ప్తమ్. అ॥౩॥సూ॥౩॥

ఏవం నిత్యత్వాదిగుణాశ్చోపాస్యేభగవత్యుపసంహార్యా ఇత్య
వగమయితుం ప్రోక్తమైవసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(ఆత్మగృ
హీతిరితరవదుత్తరా)దితి. ... ... *

నన్విహశ్రూయమాణానాం నిత్యత్వాదిగుణానాం జన్మాధికర
ణేపరమాత్మ లక్షణత్వాభిధానాత్కథమిహాత్మశబ్దస్య పరమాత్మ ప
రత్వసంశయః ? అత్రోచ్యతే, ఆత్మశబ్దస్య జీవేపి ప్రసిద్ధత్వాదత్రైవే
హాత్మశబ్దస్య పరమాత్మ పరత్వసంశయః, అత స్తన్నిరాస పూర్వక
ముపాసనేషు పరమాత్మని నిత్యత్వాది గుణోపసంహార రూప ఫలసి
ద్ధ్యర్థ మేతదధికరణ మారబ్ధమితి జ్ఞేయమ్. ఆత్మశబ్దస్యజీవేపి ప్రసి
ద్ధత్వాత్తత్పరఇత్యయం పూర్వపక్షస్స్పష్టఏవ. ... *

ఇదమామ్నాయతే " ఆత్మా నిత్యోఽవ్యయశ్శుద్ధ ఏక క్షేత్రజ్ఞ ఆశ్రయః । అవిక్రియస్స్వదృఙ్హేతు ర్వ్యాపకో సఙ్గ్యనావృతః" ఇతి. తత్రాత్మ శబ్దః పరమాత్మాన మాచష్టే? అథవా జీవమ్? ఇతి విశయే సతి దమాహ- (ఆత్మగ్రహీతి) రితి= ఆత్మా గృహ్యతే బోధ్యతే అనేనే త్యాత్మగ్రహీతిః, ఆత్మగ్రహణమ్, ఆత్మశబ్దః ఇతి యావత్, తతశ్చ "ఆత్మా నిత్యోఽవ్యయశ్శుద్ధ" ఇత్యత్రాత్మశబ్ద ఇతరవత్ పరమాత్మానమేవాచష్టే, న తు జీవమ్, యథా "ఏతై ర్ద్వాదశభిర్విద్వా నాత్మానం లక్షణైః పరై" రిత్యత్ర ఇతర ఆత్మశబ్దః పరమాత్మాన మాచష్టే తద్వత్, కుతః? పున రయమితర ఆత్మశబ్దః పరమాత్మ పర ఇత్యేవ గమ్యతే? ఉత్తరాత్- "ఆత్మా నిత్యోఽవ్యయశ్శుద్ధ" ఇత్యాద్యుక్త ద్వాదశలక్షణైః పరమాత్మవిదుష ఏవోత్తరత్ర " అహం మమేత్యతద్భావం దేహాదౌ మోహజం త్యజే" దితి మోహప్రయుక్త దేహాత్మభావాదిత్యాగముఖేన[§] "హైమం యథా గ్రావస్వి" త్యారభ్య " అధ్యాత్మవిద్బ్రహ్మగతిం లభేతే" తి పరబ్రహ్మగతిలాభ శ్రవణాదిత్యర్థః. ... ... *

—※ ౧౭॥సూ॥ అన్వయాదితి చేత్స్యాదవధారణాత్ ※—

నన్వత్ర దృష్టాన్తితే తరాత్మ శబ్దోస్తు పరమాత్మాభిధాయకః, అధ్యాత్మశబ్దేన తు న పరమాత్మాభిధీయతే, తస్య జీవేన్వయాదితి¶ చేద

---

§ త్యాగముఖేన- త్యాగపురస్సరేణ, హైమమ్- సువర్ణమ్, క్షేత్రేషు- స్ఫురత్సువర్ణకేషు, గ్రావసు, శిలా మయాకరాఖ్య దేశేషు, యోగ్యైః- ధనునాద్యుపాయైః, క్షేత్రేషు-శరీరేషు, దేహేషు-పరమాత్మశరీర భూతజీవేషు, ఆత్మయోగ్యైః- పరమాత్మజ్ఞానోపాయైః, నిత్యత్వాదిలక్షణజ్ఞానరూపైరిత్యర్థః; అధ్యాత్మవిత్-సర్వోత్కృష్టపరమాత్మజ్ఞానీ- క్షేత్రజ్ఞ శరీరకత్వేన భగవద్భజనవానితి యావత్; వ్యాపకత్వాదివిశేషణమహిమానభిజ్ఞ శఙ్కా- అవ్యుదస్యతి-(అన్వయా)దితి.

¶ ఆశ్రయత్వ వ్యాపకత్వాది విశేషణానాం జీవే దురన్వయ మ

ప్రోచ్యతే, "అత్తా చరాచరగ్రహణాత్" ఇత్యత్రాత్మశబ్దస్య పరమాత్మన్యేవ సమంజసత్వాత్, కుతః ? అవధారణాత్- "వ్యాపకో నిత్యశ్చాత్మేతి" ఇత్యాది విశేషణైః ఆత్మశబ్దేన పరమాత్మైవావధార్యతే, అవధారణం నిశ్చయః, *తస్మాన్మహాజీవగ్రహః.

౪॥ అత్తృగృహీత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౯॥

—✻ ౧౮॥సూ॥ †కార్యాఖ్యానాదపూర్వమ్ ✻—

ప్రకృసిష్టావతారం ప్రస్తుత్య పఠ్యతే "సత్యం విధాతుం నిజభృత్యభాషితం వ్యాప్తించ భూతేష్వఖిలేషు చాత్మనః । అదృశ్యతాత్యద్భుత రూపముద్వహన్ స్తంభే సభాయాం న మృగం న మానుష" మితి. కిమిదముపతారరూపం మత్స్యాద్యవతారవచ్చతుర్ముఖసృష్టరూపమనుకరోతి ? కింవా నానుకరోతి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే† ప్రతిభాషామహే, ఇదముపతారరూపం నానుకరోత్యేవ చతుర్ముఖసృష్టరూపమ్, కస్మాత్ ? కార్యాఖ్యానాత్- కార్యాఖ్యానమ్- కర్తవ్యత్వవ్యాఖ్యానమ్, "భూతేభ్యస్త్వద్విసృష్టేభ్యో మృత్యుర్మా భూన్మమప్రభో" ఇత్యనేన హిరణ్యకశిపు వరప్రార్థన వచనేన నేదం నృసింహరూపం చతుర్ముఖసృష్టరూపమనుకరోతీతి నిశ్చయస్య కర్తవ్యత్వ వ్యాఖ్యానాదిత్యర్థః, నహి చతుర్ముఖసృష్టరూపేషు నృసింహ

వగమయన్ తద్వ్యక్తం సంప్రకాశయ -(అత్రోచ్యతే) ఇత్యాదినా.

* తస్మాత్- ఏవమవధారణాత్.

\+ ఇహాత్మశబ్దేన భగవదుపాసనస్వరూపే నిరూప్యమాణే సత్యుపాస్య స్వరూపనిరూపణస్యాపి ప్రాప్తావసరత్వాత్తన్నిరూపణైత్యేవ తన్నిరూపణార్థముత్తరాధికరణమారభతే- (కార్యాఖ్యానా) దితి.

†మత్స్యాద్యవతారాణాం చతుర్ముఖసృష్టరూపానుకరణాన్నృసింహావతారోఽపి తత్సృష్టరూపమనుకరోతీతి పూర్వపక్షే [illegible]

మాహ (ప్రతిభాషామహే) ఇత్యాది [illegible]

రూపసదృశం ప్రత్యక్షతశ్శాస్త్రతో వా పశ్యామః *తస్మాదిదం శ్రీనృసింహా
వతార రూప మపూర్వమితి నిశ్చీయతే. ... ... *

౫॥ కార్యాఖ్యానాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

— ౧౯॥ సూ ॥ +సమాన ఏవం చాభేదాత్ —

భగవతో మత్స్యాద్యవతారాన్ ప్రస్తుత్య స్తూయతే "నమః కారణమత్స్యాయ ప్రళయాబ్ధిచరాయచే" త్యాది. మత్స్యకూర్మాదిస్సర్వోఽపి భగవదవతారో మిథస్స్వరూపతో భిన్నః? అహో స్విదభిన్నః? ఇతి విశయ ఇదం ప్రత్యుచ్యతే- (సమాన) ఇతి= చశబ్దోఽవధారణే, మత్స్యకూర్మాది స్సర్వోఽపి భగవదవతారో మిథ స్స్వరూపతస్సమానః-అభిన్న ఏవ భవతి, యథా వా ఏకమేవ కనకకటకమకుటాది భేదేన పరస్పరం భిన్నమివ ప్రతీయమానం సవర్ణమపి కటకమకుటాదికం స్వరూపతోఽభిన్నమేవ భవతి, ఏవమేవ¶ మత్స్యాద్యవతారః ప్రతిపత్తవ్యః, కుతః? అభేదాత్ "యథా హిరణ్యం సుకృతం పురస్తాత్పశ్చాచ్చ సర్వస్య హిరణ్మయస్య । తదేవ మధ్యే వ్యవహార్యమాణం నానాపదేశైరహమస్య తద్వ" దిత్యేవ మాదిషు భగవదవతారాణామితరేతర మభేద శ్రవణా దిత్యర్థః, అస్య-మత్స్యావతారాదేః, నానాపదైశ్శైరితి మత్స్యాద్యవతార నామాన్యుచ్యన్తే, †తస్మాత్సమానతయైవ సర్వే అవతారాః ప్రత్యేతవ్యాః. *

* ఫలకథనపూర్వకమేతదధికరణముపసంహరతి_(తస్మా)దితి= అపూర్వమ్-అభూతోపమమిత్యర్థః. అ॥౫। సూ॥౧॥

+ అత్ర మత్స్యాద్యవతారప్రస్తావే తత్స్వరూపస్యోప స్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(సమాన ఏవం చాభేదా)దితి.

¶ మత్స్యాద్యవతారాణాం పృథక్త్వాత్ తాన్మిథో భేద ఇత్యేవం పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ(ఇదం ప్రత్యుచ్యత)ఇత్యాదినా †ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మాత్సమానతయైవే) తి.

—※ ౨౦॥ సూ॥ *సమ్బన్ధాదేవ మన్యత్రాపి ※—

అన్యత్రాపి- మత్స్యాద్యవతారేభ్యోన్యత్రాపి ప్రతీయమానేషు భ క్తిజ్ఞాన వైరాగ్య ప్రదేష్వాచార్యేష్వపి, భగవదీయ జ్ఞానాంశాది స మ్బన్ధ సద్భావాత్, ఏవమ్-భగవదవతారత్వ మితి గమ్యతే.

—※ ౨౧ +సూ॥ న వా విశేషాత్ ※—

తత శ్చాచార్య స్వరూపాణాం భగవ దవతారాణాం తథైవ మత్స్యాద్యవతారేభ్యో నైవ భేదోభవతీతి నిశ్చేతవ్యమ్, కస్మాత్ ? అ విశేషాత్- మత్స్యాది స్వరూపాణా మాచార్య స్వరూపాణాంచ భ గవదవతారాణాం సమానత్వాత్. ... ... ※

—※ ౨౨॥ సూ॥ దర్శయతి చ ※—

అపిచ " యథాహంజ్ఞానదో గురు" రితి, " స్వానామనుగ్ర హాయేమాం సిద్ధరూపీచరత్యజ " ఇతి, " యస్యసాక్షా ద్భగవతి జ్ఞా నదీప ప్రదేగురౌ । మర్త్యాసద్ధీశ్శ్రుతం తస్య సర్వం కుంజర శౌచ వ" దితి, యస్య దేవేపరాభక్తి ర్యథాదేవే తథాగురౌ। తస్యైతేకథి తాహ్యర్థాః ప్రకాశన్తేమహాత్మన " ఇతిచైవం జాతీయక శ్రుతిజా తమిమమేవార్థం దర్శయతి ... ... ※

౬॥ సమానాధికరణం సమాప్తమ్. ॥సూ॥ ౪॥

—※ ౨౩॥సూ॥ ¶సమ్భృతిద్యువ్యాప్త్యపిచాతః ※—

※ సదాచార్యాణాం భగవదవతారతామాహ-(సమ్బన్ధా) దితి.

+ తస్మాద్భగవదవతారత్వ మాచార్యేష్వనుసన్ధేయమేవేత్యాహ-(నవా) ఇతి. ... ... ౭॥ది॥సూ॥౪॥

¶ ఇదమవతారసమానత్వ ముపజీవ్యోత్తరాధికరణే సమ్భృత్యాదిగుణోపసంహారాభిధానా దుపజీవ్యోప జీవక భావసఙ్గత్యోత్తరా ధికరణమారభతే. (సమ్భృతిద్యువ్యాప్త్యపిచాత) ఇతి.

ఛలోగానాం ... ...

ఇదమామ్నాయతే " శ్రుత్వాశ్వమేధై ర్యజమాన మూర్జితం బలిం భృగూణా ముపకల్పితైస్తతః । జగామ తత్రాఖిల సారసమ్భృతో భారేణగాం సన్నమయన్ పదేపదే " ఇతి. ఇహాఖిల సారశబ్దేనాఖిల లోకాలక్ష్యన్తే, సమ్భృత శబ్దేన తత్పూర్ణత్వ ముచ్యతే, " భారేణగాం సన్నమయన్ పదేపదే " ఇత్యుపరితన వాక్యాత్; తథా " తద్వామనం రూపమవర్ధతాద్భుతం హరేరనన్తస్య గుణత్రయాత్మకమ్ ! భూఃఖందిశో ద్యౌ ర్వివరాఃపయోధయ స్తిర్యఙ్నృదేవా ఋషయోయదాసత " ఇతిచోపరిష్టా ద్వ్యాప్తిరుచ్యతే, తథాచాత్ర వామనావతారస్యాఖిలసార సమ్భృతిద్వ్యాప్తిశ్చేత్యేవ మాదికోభూయాన్మహిమోపదిశ్యతే, సకిమితరేష్వప్యవతారే ష్వస్తీతినానుసన్ధేయమ్ ? ఉతాస్తీత్యను సన్ధేయ మితిసంశయ †ఇదమాహ-(సమ్భృతిద్వ్యాప్తీ)తి=సమ్భృతిశ్చ ద్వ్యాప్తిశ్చేతి సమాహారద్వన్ద్వైకవద్భావః, వామనాదితరేషు చావతారేష్వఖిల సారసమ్భృతి ద్వ్యాప్తి రప్యస్తీత్యను సన్ధేయమ్, కుతః ? అతః- భగవ దవతారాణామభేదాత్. ... ... *

౩౮॥సూ॥ ¶ పురుషవిద్యాయామివ చేతరేషా మనామ్నానాత్

ఏవ మేకైకస్మిన్నవతారే దృశ్యమానామహిమాన స్తత్తదితరేష్వప్యవతారేషు సన్తీత్యనుసన్ధేయమ్, కస్మాదేవముచ్యతే ? పురుష విద్యాయామివానామ్నానాత్-యథా " నమస్కృత్వాగురూన్వక్ష్యే

పదేశాత్తేష్వవతారేషు తే గుణానాను సన్ధేయా ఇత్యేవం పూర్వప క్షేప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- †(ఇదమాహ) ఇత్యాదినా=సౌత్రాభ్యామపిచాభ్యా మేకైకావతారేష్వామ్నాతా స్సద్గుణాస్తత్త దితరావతారేష్వనుసన్ధేయా ఇతి సూచయతి, ¶ఏతదేవవిస్పష్టమాహ సూత్రకారః- (పురుషవిద్యాయామివచే) తి.

విభూతివైలక్షణ్యైరపి । యాని ప్రోక్తానీహ తన్త్రే శ్రేష్ఠ్యా పూరాద్యైర్బ్రహ్మప
ద్మజాదిభిః ॥ మాయాద్యైర్నవభిస్తత్త్వైస్స వికారమయో విరాట్ ।
నిర్మితో దృశ్యతే యత్ర సచిత్తో భువనత్రయమ్ । మూర్ధ్ని పౌరుషం
రూపం భూః పాదౌ ద్యౌశ్శిరోనభః " ఇత్యుపదిష్టాయాం మహాపు
రుషవిద్యాయామ్ " నహ్యన్తోనన్తపారస్య కర్మకాణ్డస్య చోద్ధవ ।
సఙ్క్షిప్తం వర్ణయిష్యామి యథావదనుపూర్వశః " ఇత్యాదిభిరుపది
శ్యమానమహాపురుషవిద్యార్థస్థానామనామ్నానాత్తే, ధర్మాస్తత్రాపి
సన్తీత్యనుసన్ధేయాః, *ఏవమేకైకస్మిన్నవతారోపదేశప్రకరణే సర్వా
వతారమహిమ్నామనామ్నానాదేకైకస్మిన్నవతారే దృశ్యమాన మ
హిమానస్తత్తదితరావతారేష్వపి సన్తీత్యనుసన్ధేయమ్.

౭ ॥ సమ్భృత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨౩

—*— ౨౪। సూ॥¶ వేధాద్యర్థభేదాత్ —*—

పరబ్రహ్మప్రాప్తిం ప్రస్తుత్య పఠ్యతే " ధనుర్హి తస్య ప్రణవం పఠన్తి శరం తు జీవం పరమేవ లక్ష్య " మితి. తత్ర జీవలక్షణశరవే
ధాదికం పరబ్రహ్మణి సూచ్యతే, అవిరా పరబ్రహ్మ వశీకరణం చ. త
త్కిం పరబ్రహ్మణి నోచితమ్ ? ఉతోచితమ్ ? ఇతి సన్దేహః, తత్రైవ
వేధాదేర్హింసారూపత్వేన చేతనస్యైవ ప్రయోక్తవ్యతయా ప్రా
ప్యే పరస్మిన్ బ్రహ్మణి తన్నోచితమితి ప్రాప్తే ప్రత్యాచక్ష్మహే, జీవశ
రవేధాది పరస్మిన్బ్రహ్మణ్యుచితమేవ భవతి, కుతః? అర్థభేదాత్-రూప
కేణోక్తశరశబ్దస్య హి భవతీహ జీవరూపార్థభేదః, తతశ్చ తస్య ప
రబ్రహ్మప్రాప్తిరేవేహ వేధాదీతి సూచ్యతే, న తు హింసా, ఏవ

---

* దార్ష్టాన్తికే దృష్టాన్తధర్మోపపాదనే నేహ ఫలం కిమపీత్య
న్యధికరణముపసంహరతి- (ఏవ) మితి.   అ॥౭॥౩॥

¶ ఇహ భేద ముపజీవ్యకస్య చిదర్థస్యాపి స్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గస
ఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (వేధాద్యర్థభేదా)దితి.

మాపిశబ్దేన బ్రహ్మానన్దానుభవలాభఉచ్యతే, నతు తద్వశీకరణమ్,†త స్మాన్నవిరోధః. ... ... *

౮॥ వేధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—⁂—{ ౨౬॥ సూ॥¶హానౌతూపాయనశబ్ద శేషత్వాత్ కుశాచ్ఛన్దస్తుత్యుప గానవత్తదుక్తమ్. }—⁂—

సర్వవేదాన్త సార ఇదమామ్నాయతే "కథా మదీయా యాజుషమాణః ప్రియాత్స్వమావేశ్య మామాత్మని సన్తమేకమ్। స ర్వేషు భూతేష్వధియజ్ఞమీశం భజస్వయోగేనచకర్మహిన్వ" న్నితి. అత్ర భగవద్భజనకాలే సుకృత దుష్కృత కర్మణోః హానం భవతీ తి తాత్పర్యార్థఃశ్రూయతే, ఏవం సుకృత దుష్కృతహాన మాత్రం తాణ్డినోధీయన్తే "+అశ్వఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చన్ద్ర ఇ వ రాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య। ధూత్వాశరీరమకృతం కృతాత్మా బ్ర

† పరబ్రహ్మణి వేధాద్యవిరోధసిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయన్నధిక రణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

¶ యథా సమ్భృత్యధికరణే౽వతారాన్తర దృష్ట స్సమ్భృత్వా త్వాది గుణో అవతారాన్తరేషూపసంహృత స్తథోత్తరాధికరణే శా ఖాన్తర దృష్టోపాయన శబ్దశ్శాఖాన్తరేషూపసంహ్రియతఇతిసమ్భృ త్యధికరణేన దృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే- (హానౌతూ పాయనశబ్దశేషత్వా) దిత్యాదినా.

+ (అశ్వఇవే) తి= యథాశ్వో రజోయుక్త జీర్ణరోమాణిధూ ననేన విధూయ-త్యక్త్వా,నిర్మలోభవతి తద్వదహమపి పాపం విధూ యతన్మూలం శరీరం ధూత్వా లిఙ్గదేహ సహితానా ద్యజ్ఞానంచ త్య క్త్వారాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్య శుద్ధ స్వరూపేణ స్థితశ్చ తతఏవ కృతాత్మా- ఆవిష్కృత స్వస్వరూపస్సన్నిత్యర్థః, అకృతమ్-అకార్యమ్

హ్మలోకమభిసమ్భవానీ"తి. ఏవమేవాథర్వణికా ఆమ్నాయన్తి "+యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం కర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిమ్। తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతీ"తి. శాట్యాయనస్తు "కేవలం సుకృతదుష్కృతయోరుపాయనమాత్రం పఠన్తి "+తస్య పుత్రా దాయముపయన్తి- సుహృదస్సాధుకృత్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యా"మితి. కౌషీతకినస్తయోర్హానముపాయనంచ సమామనన్తి. "*తత్సుకృతదుష్కృతే విధునుతే- తస్య ప్రియా జ్ఞాతయస్సుకృతముపయన్త్యప్రియా దుష్కృత"మితి. అత్ర కౌషీతకిభిస్సుకృతదుష్కృతయోర్విభాగేన హానోపాయనయోరుభయోరప్యామ్నాతత్వాత్తత్ర న కాచిద్విచికిత్సా, ఏవం శాట్యాయనిభిస్తయోర్మధ్యే ఉపాయనమాత్రస్యామ్నాతత్వేప్యప్రహీణయోస్సుకృతదుష్కృతయోరన్యైరుపాయనాసమ్భవేనార్థాత్తత్ర తయోర్హానమపి సన్నిహితమేవ, అతస్తత్రాపి న కాచిద్విచికిత్సా, యత్ర తు "కథామమృతీయా జుషమాణ" ఇత్యాదౌ తయోర్హానమాత్రం శ్రూయతే, న చోపాయనమ్, తత్ర కిముపాయనం సన్నిహితముతాహో అసన్నిహితమేవ? ఇతి విచికిత్సాయామ్, కిం తావదుపయుక్తమ్? నసన్నిహితమితి. కుతః? తత్రోపాయనశబ్దే సన్నిహిత్యమానే కల్పనాగౌరవప్రసంగాద్యథాశ్రుతార్థస్యైవవక్తుముచితత్వాచ్చ; తస్మాదసన్నిహిత ఏవయుక్త ఇత్యేవంప్రాప్తే ప్రత్యాచష్టే-

---

అప్రాకృతమిత్యర్థః; బ్రహ్మలోకమ్ వైకుణ్ఠాఖ్యం పరమపదమిత్యర్థః, అభిసమ్భవాని- ప్రాప్స్యామి. (+యదాపశ్య) ఇతి- పశ్యః- ద్రష్టా జీవ ఇత్యర్థః, నిరంజనః- సాక్షాల్లింగాద్విముక్తః, సామ్యమ్- పరమాత్మసారూప్యమ్. (+తస్యపుత్రా) ఇతి- తస్య- భగవదుపాసకస్య, దాయమ్- గృహక్షేత్రాదిద్రవ్యాదికమ్. (*తత్సుకృతదుష్కృతే) ఇతి- తత్- తదా, భగవదుపాసకః [illegible] *

(హానౌత్వి)తి= తుశబ్దేన ప్రాప్తాంశజాలం శిథిలయతి, “ కర్మణాహి న్వ”న్నిత్యాదౌ కేవలాయామపిహానౌశ్రూయమాణాయామన్యేఉపయ న్తీత్యేతత్సన్నిపతేదేవ, సన్నిపతేత్- అధ్యాహృతో భవేదిత్యర్థః, కుతః ? ఉపాయనశబ్దశేషశబ్దత్వాత్- ¶ఉపాయనశబ్దస్యసుకృతదుష్కృతహానిశబ్దశేషత్వాత్,తతశ్చ ధనాది దాతరిసతి ప్రతిగృహీతృసద్భావవత్సుకృత దుష్కృతహాని లక్షణశేషిసత్త్వేసుహృదసుహృదుపాయన లక్షణశేషసద్భావోభవతియుక్తః,భగవద్భక్తసుహృదసుహృదాంతరీయస్సుకృతదుష్కృతభాగిత్వాదిత్యభిప్రాయః,తథైవాభిప్రేత్యామనన్తి శాట్యాయనినః “ తస్యపుత్రాదాయ ముపయన్తి సుహృదస్సాధుకృత్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యా ” మితి. అతోఽర్థాద్ధానం సన్నిపతతీత్యాదావుక్తమ్,“ అశ్వఇవరోమాణివిధూయ ”త్యత్రాన్యేఉపయంతీతిపదం తాణ్డిభి రధ్యాహర్తవ్యమ్- తథైవాథర్వణికైః “ తదావిద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయే ”త్యత్రాప్యధ్యాహర్తవ్యమ్,కర్మణాహిన్వన్నిత్యాదౌ శాఖాన్తరాత్సుహృద సుహృద ఉపయన్తీతి వాక్యాధ్యాహారే చతుర్థో దృష్టాంతః, (కుశాచ్ఛన్దస్స్తుత్యుపగానవత్తదుక్త) మితి= †సోమాదా వౌదుమ్బరీ సమీపే కట ఉపవిశ్యర్త్విజా

¶ (ఉపాయనశబ్దస్యే)తి= భగవదుపాసకప్రహాతయోస్సుకృతదుష్కృతయోః పరత్రావస్థానస్య వక్తవ్యత్వాద్ధానశబ్ద ఉపాయనశబ్ద మపేక్షత ఇతి భావః. ఇమమేవ భావం దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి- (తతశ్చే)తి= హానోపాయనయోశ్శేషశేషిభావసిద్ధేరిత్యర్థః.

† యద్య “ స్యత్స్త్రీకుశ ” మిత్యనుశాసనేన కుశశబ్దస్య స్త్రీత్వాత్కుశేతి స్త్రీలిఙ్గత్వం దుర్వచమ్, తథాపి దర్భవిషయేకుశశబ్దస్యాస్త్రీత్వ మనుశిష్టమ్, శలాకావిషయేతు కుశాశబ్దస్య స్త్రీత్వమేవేతివక్తుం కుశాశబ్దార్థం వదన్ తద్దృష్టాన్తం వివృణోతి-(సోమాదా)విత్యాదినా= కేకుశాః ? వానస్పత్యాస్తు-మహావృక్షోత్పన్నా

దిస్తోమగానసమయే ప్రస్తోత్రా స్తోత్రసంఖ్యా ప్రజ్ఞానార్థం ప్రస్తార్య మాణాశ్చంకుసదృశాశ్శలాకా విశేషాః కుశాశబ్దేనోచ్యన్తే, తాః కుశా యథాభాల్లవశాఖినామ్ "కుశావానస్పత్యాస్స్థతామాపాత" ఇత్యస్మిన్ నిగమే కుశానామవిశేషేణ వానస్పత్యమాత్ర శ్రవణేఽపి శాట్యాయనినాం శాఖాసు ఔదుమ్బరీః కుశా భవన్తి" ఇతి విశేష వచనదర్శనాదౌదుమ్బర్య ఏవ సర్వైశ్శాఖిభిర్గృహ్యన్తే. ¶ యథావా క్వచిత్కర్మణి దేవాసురచ్ఛన్దసాం పౌర్వాపర్యేణ విశేషానామ్నానే సతి "దేవచ్ఛందాంసి పూర్వాణి" ఇత్యైంగిరామ్నాతాత్ క్షేవచ్ఛన్దసాం పూర్వకాలీనత్వం సర్వైరప్యభ్యుపగమ్యతే. + యథావా అతిరాత్రే షోడశినోఽగ్రహస్యాక్షభూత స్తోత్రోపక్రమకాలవిషయసన్దేహే భాల్గోగాదీనామ్ "సతిసమయా విషితే సూర్యే షోడశినస్తోత్రముపాకరోతి" ఇతి త్తైత్తిరీయకైరామ్నాతగకాలవిశేష స్తైశ్శాఖిభిస్స్వీక్రియతే. § యథైవ కైశ్చిచ్ఛాఖిభిః "ఋత్విజ ఉపగాయన్తి" ఇత్యవిశేషేణోపగానస్యామ్నాతత్వేఽపి "నాధ్వర్యురూపగాయే ద్వాస్యోర్యా అధ్వర్యు ర్యదధ్వర్యు రుపగాయే దుద్గాత్రే వాచం సంప్రయచ్ఛేత్ † ఉపదాసుకాస్య వాక్స్యాత్" ఇతి త్తైత్తిరీయకై ర్విశేషేణోపగానసమామ్నానాత్ తచ్ఛాఖినోఽధ్వర్యు రుపగానవిషయవిశేషోక్తిక్రియతే, యథైతేషు కుశాదిషు శ్రుత్యన్తరేష్వ

భవతి, తాయూరుమ్, మా- మామ్, పాత- రక్షత, ఇతి. ఛన్దో దృష్టాన్తం వ్యాచష్టే- (¶ యథావాక్వచి) ఇతి= నవాక్షరాణ్యసురచ్ఛన్దాంసి, ఏతదితర సంఖ్యాక్షరాణి తు దేవచ్ఛందాంసీతి వివేచనీయమ్. స్తుతి దృష్టాన్తం స్పష్టయతి- (+ యథావాఽతిరాత్ర) ఇతి= సూర్యే సమయావిషితే- ఉదయసమసంగతే సతి- షోడశిన స్తోత్ర ముపాకర్యాదిత్యర్థః- ఉపగానదృష్టాన్తం విశదయతి- (§ యథైవకైశ్చి) ఇతి- అధ్వర్యోర్మన్త్రబహుళపక్షే ద్వాస్యోర్యా వ్యాఖ్యానం స్పష్టమ్. † ఉపదాసుకా- ఉపక్షీణా? ... .. *

యోభవతి, ఏవమిహహానిమాత్ర శ్రవణేప్యుపాయనాన్వయో భవతీ త్యధ్యవసీయతే, నచాత్రోపయన్తీత్యధ్యాహారేణ వాక్యార్థే ప్రోచ్యమానే కల్పనా గౌరవం ప్రసజ్యతే, "అనుక్తమన్యతోగ్రాహ్య" మితిహిన్యాయః, అపిచ శ్రుత్యన్తర గతవిశేషం శ్రుత్యన్తరేఽభ్యుపగమ్య తత్ర తత్ర యథాశ్రుతార్థమాత్రం వదత స్సర్వార్థవిరోధస్స్యాదిత్యాశయః, *స్యాదేతత్ " ధూఞ్ కమ్పనే" ఇతి స్మరణాత్ " అశ్వఇవరోమాణి విధూయపాప " మిత్యత్ర ధూనన శబ్దేన హానమవగమ్యతే, " దోధూయమానాం తాంనావం సమీరేణ బలీయసే" తి, " దోధూయన్తేధ్వజాగ్రాణీ " తిచైవమాదిషు వాయునా చాల్యమానాయాం నావితాదృశధ్వజాగ్రేచ ధూననశబ్ద ప్రయోగ దర్శనాత్; కింతు భగవదుపాసన మహిమ్నాకించిత్కాలం సుకృత దుష్కృత కర్మణోశ్చాలనమేవ " విధూయ పాప " మిత్యత్ర ధూననశబ్దేన ప్రతీయతఇతి చేన్నైషదోషః, సుకృతదుష్కృత ప్రహాణ మేవేహ విధూననశబ్దేనాధ్యవసీయతే, ధాతూనామనేకార్థత్వేన విధూననశబ్దస్యాపి ప్రహాణపరత్వ సమ్భవాత్; నహ్యప్రహీణయో స్సుకృత దుష్కృతయోః కించిత్ప్రచలితయోస్సతో స్సుహృదసుహృద్భి స్తదుపాయనం సమ్భవతి, తస్మాత్ " కర్మహిన్వ " న్నిత్యాదౌ భగవద్భక్త విధుతే కర్మణి తత్సుహృద సుహృదోయథాక్రమ ముపయన్తీత్యధ్యవసీయతే, యది పునర్భాగవతానాం సుహృద సుహృదో నస్యుస్తర్హి తేషాం సుకృత దుష్కృతయోర్గతిశ్చతుర్థాధ్యాయ ప్రథమపాదే చింతయిష్యతే, కుశాచ్ఛన్ద ఇత్యత్ర పదాన్తాద్వేతి దీర్ఘస్య తుగాగ

---

* " అశ్వఇవ రోమాణివిధూయే " త్యత్ర ధునోతేః ప్రహాణపరత్వ మాక్షిపతి- (స్యాదేత) దితి=అశ్వవిధూతరోమ సుప్రహాణో పలబ్ధేః " పాపం విధూయే " త్యత్రాపి ధునోతేః ప్రహాణపరత్వం సిద్ధమితి భావేన సమాధత్తే- (నైషదోష)ఇతి. ఏతదధికరణ ఫల

మోక్షప్రత్యయః ¶ తస్మాత్సర్వమనవద్యమ్.

౫॥ హాన్యధికరణం సమాప్తమ్. ౨౦॥

—✻ ౨౭॥ సూ॥ † సాంపరాయే తర్తవ్యాభావాత్తథా హ్యన్యే ✻—

మాహ-(తస్మా)దితి= న చామూర్తయోగ ఫలప్రాప్తి [illegible] భోగ్య దుపాసకైర్ హేయమమనై [illegible] యత్తం కార్యత్వాద [illegible] కర్మ హానోపాదానే ఇతి వాచ్యమ్, సాంపరాయ [illegible] తయోరమూర్తయోరేవ నతో [illegible] పాసకనిష్ఠసుకృత దుష్కృతయోస్తత్సంబంధ [illegible] దేనేహోపాయన పదార్థ్యాహారస్య సార్థకత్వాత్;

య [illegible] పాసక నిష్ఠసుకృత దుష్కృత సద్భావే ఏవ సుకృతే దుష్కృతే ఉపకారాపకారాభ్యాం తత్సంబంధ [illegible] త [illegible] జమానేజాయత ఇతివ [illegible] త్యుష్టోమాదిసుకృత [illegible] పాసక సుకృతదుష్కృతే తత్సామ్యా [illegible] యస్తీతి ధ్యేయమ్. ... ... ✻

అనత్పన్నసుకృత దుష్కృతాంభగవద్భక్తానాం సుకృతదుష్కృతయోగఇతి మాహ- (యదిప్ర) ఇతి. [illegible] గామం నవర్తి కేచిత్, తన్నిరాసాయ మాహ- ([illegible] ఇష్యతే) తి. ... ... ✻

¶ అధికరణముపసంహరతి (తస్మా) దితి. [illegible] సూ [illegible]

† ఇహసామాన్యేన [illegible] సుకృత [illegible] ధికరణేసుకృతదుష్కృతహాన [illegible] ([illegible]) ఇతి.

“ కథామదీయాంజుషమాణః ప్రియాస్త్వమావేశ్యమామాత్మనిసత్త్వ మేకమ్। సర్వేషుభూతేష్వధియజ్ఞమీశం భజస్వయోగేనచకర్మహిత్వా” న్నిత్యత్ర భగవద్భక్తై ర్ధుతే సుకృత దుష్కృతే తత్సుహృద సుహృదశేషయన్తీత్యుక్తమ్, తత్రాస్య స్సంశయః, కింసావశేషం సుకృతదుష్కృత హానంభవతీత్యవగమ్యతే ? కింవా నిరవశేషం తద్భవతీ త్యవగమ్యతే ? ఇతి విచికిత్సాయాం పరమపద గమనసాధనకర్మణ అపేక్షితత్వా త్సావశేష మేవ †తద్ధానం భవతీత్యవగమ్యత ఇతిప్రాప్తే ప్రబ్రూమః, భగవద్భజన సమయే నిరవశేష మేవ సుకృతదుష్కృతహానంభవతీత్యవగమ్యతే, కస్మాత్ ? సామ్పరాయే కర్తవ్యా భావాత్- సామ్పరాయః- దేహాదపసర్పణకాలః, తస్మిన్; భగవద్భక్తియోగమహిమ్నా సద్యఏవ సాక్షాద్భగవత్పదం ప్రాప్నువతాం హ్యన్తరాళే సుకృత దుష్కృత శేషాభ్యాం నకించిదపి కర్తవ్య మవశిష్యతే, మోక్షసాధనస్య భక్తియోగస్యైవ పరమపదగమనసాధనత్వావగమాత్; ఏవంసతి కస్మాత్పునరవశిష్యేతకర్మశేషః, తథాచ శ్రూయతే“తథామద్విషయా భక్తిరుద్ధవైనాంసి కృత్స్నశః _ కేచిత్కేవలయా భక్త్యావాసుదేవపరాయణాః।అఘంధూన్వన్తికాత్స్న్యేన నీహారమివ భాస్కరః” ఇతి.అత్రఏన శ్శబ్దా ఘశబ్దాభ్యాంసుకృతమప్యుపలక్ష్యతే, ¶యత్తుపర్యఙ్క విద్యాయాంకౌషీతకినోష్టాఙ్గ యోగేన పర్యఙ్కస్థం భగవన్త ముపాసిత్వా దేవయానేన పథా పర్యఙ్కస్థం భగవన్త మభిప్రస్థితస్యా ధ్వని సుకృత దుష్కృత విధూనన మామనన్తి“స

---

† తద్ధానమ్-సుకృతదుష్కృతహానమ్. ¶ కేచిత్పర్యఙ్కవిద్యాయాం విరజానదీతరణావసరేసుకృతదుష్కృతవిధూననశ్రవణాత్తదానీమేవ సర్వేషాంభగవదుపాసకానాం తద్విధూననం భవతీతిమన్యన్తే, తదనూద్యాఙ్గీకృత్య క్రమముక్త్యభిలాషయోగి విషయమితి కథయన్తస్తదనుగ్రాహకత్వేనసూత్రశేషం వ్యాచష్టే-(యత్త్వి)త్యాదినా.

ఏవం దేవయానం పన్థాన మాపాద్యాగ్నిలోక మాగచ్ఛతి" ఇత్యు పక్రమ్య "స ఆగచ్ఛతి విరజాం నదీం తాం మనసైవాత్యేతి తత్సుకృత దుష్కృతే విధూనుతే" ఇతి. తద్వ్యాఖ్యమ్, పరంతు తస్యాం శ్రుతా వష్టాఙ్గ యోగినాం క్రమముక్తిసమామ్నానా త్తేషామర్చిరాదిపర్వణా గ త్యాఙ్గభేదవానన్తరం విరజానదీపర్యన్త గమనమాత్రసాధనీభూతత్వ స్యాభ్యుపగమో దృశ్యతే, తథా అన్యే- బాదరాయణప్రభృతయః, క్రమ ముక్తిమియుషాం కర్మక్షయస్తు దేహసద్భావమామనన్తి "యది ప్ర యాస్యన్నుపపారమేష్ఠ్యం వైహాయసానాముత యద్వైహారికమ్ ఆష్టాధి పత్యం గుణసన్నిపాతే స హైవ గచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చ" ఇత్యపాక ర్య. కిం చ శ్రీనభగవద్భక్తానామజామిళ * త్వాష్ట్ర గజేన్ద్ర శ్రీదామదధి భాణ్డ దధిసారజ్ఞాదీనాం నిరవశేష కర్మక్షయాసద్య ఏవ భగవత్ప్రా ప్తిప్రసిద్ధిం స్మారయతి, తస్మాద్భగవద్భక్తానాం విద్వ జనసమయ ఏవ నిరవశేషమేవ సుకృతదుష్కృతహానం భవతీతి నిశ్చీయతే.

౧౬॥ సామ్పరాయాధికరణం సమాప్తమ్. ౩. ౧॥

* త్వాష్ట్రః- వృత్రః, శ్రీదామా- "బలోన్నృపోపరో మాత్యః" ఇత్యస్యాం నృపలీలాయామమాత్యత్వేన శ్రూయమాణో గోపాల విశేషః, దధిభాణ్డః-చతుర్మీలనలీలయాం భగవతా పరమపదం ప్రాపితో గోపాలవిశేషః, తథా దధిసారజ్ఞోపి గోకులాదానయనేన ద్వార్యా సీయ సుధర్మాఖ్య సభామధ్య విరాజమానాయ శ్రీభగవతే కృష్ణాయ సమర్పితేన తద్రైవాతిహర్షేణ పరమపదం ప్రాపితో గోపాలవిశేషః, ఇదముపలక్షణమ్, సద్యోముముక్షూణామపి నిర్వృత్తాష్టాఙ్గయోగినాం దేహాదుత్క్రమణావసరే నిరవశేషమేవ సుకృతదుష్కృత విధూననం భవతీతి ద్రష్టవ్యమ్. ఫలకథనపూర్వక మధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ. ౩. పా. ౩. సూ. ౧॥

—*౨౦॥సూ॥*ఛన్దతఉభయావిరోధాత్ *—

యేయ మష్టాఙ్గ యోగినా మర్చిరాది క్రమ ముక్తి స్సూచితా సాకిమనిచ్ఛ తో ప్యష్టాఙ్గ యోగినో భవతి ? ఉతేచ్ఛావతఏవ భవతి? ఇతి సంశయానం+ ప్రతిప్రాహ_(ఛన్దత)ఇతి=క్రమముక్తిస్తావచ్ఛన్దత ఏవాష్టాఙ్గ యోగినోభవతి, ఛన్దః- ఇచ్ఛా, భగవత్సఙ్కల్ప విరచితవిచిత్రభువనదర్శనేచ్ఛాతో భవతీతియావత్ ;కుతః? ఉభయావిరోధాత్- అర్చిరాదిక్రమముక్తిమిచ్ఛతో అష్టాఙ్గ యోగినో వైహాయస విహారదర్శనాదిసాధనభూతమనఃసన్నిధ్యోభయ సద్భావేన విరోధాభావాదిత్యర్థః, తథాచామ్నాతః “సహైవగచ్ఛేన్మన సేన్ద్రియైశ్చ”ఇతి. ‡ తస్మాదిచ్ఛావతా మేవాష్టాఙ్గ యోగినాం క్రమముక్తిర్భవతీతిసిద్ధమ్.

—*౨౧॥సూ॥గతేరర్థవత్త్వముభయథాన్యథాహివిరోధః *—

క్రమముక్తీచ్ఛావత ఏవార్చిరాదిగతేః-తాదృశగత్యభ్యుపగమాదిత్యర్థః, “ స్థిత్వాసుషుమ్నాతోర్ధ్వ మకుణ్ఠ దృష్టి ర్నిర్భిద్య మూర్ధ్నిస్వసృజేత్పరంగతః - యదిప్రయాస్యన్నృపపార మేష్ఠ్యం వైహాయసానాముతయద్విహారమ్ । అష్టాధిపత్యం గుణసన్నిపాతేసహైవ గచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చ ” త్యేతద్వాక్యస్య సద్యోముక్తిరర్చిరాది క్రమముక్తిశ్చేత్యేవముభయథార్థవత్త్వముపపద్యతే, అన్యథాऽనిచ్ఛోరపి క్రి

----

*ఇహోత్పన్నమర్చిరాదిక్రమ ముక్తిప్రస్తావముపజీవ్యోత్తరాధికరణమారభతే-(ఛన్దత ఉభయవిరోధా) దితి.

† క్రమముక్తిస్తదిచ్ఛావతఏవ భవతీత్యత్ర నియామకాభావాత్సర్వేషా మష్టాఙ్గయోగినామనియమేనైవక్రమ ముక్తిర్భవతీతి పూర్వపక్షయన్తం ప్రతిచేతిజ్ఞేయమ్.క్రమముక్తిప్రాప్తౌ “యదిప్రయాస్య” న్నితి శ్రుతేరేవ నియామకత్వా దిచ్ఛావతఏవ భవతిక్రమముక్తిరితిభావేన సిద్ధాన్తయతి- (ప్రతిప్రాహే)త్యాదినా. ... ... *

‡ ఫలంకథయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

మముక్త్యస్యోపగమే "స్థిత్వానుహూతాం ధర" ఇత్యాది వాక్య స్యోభయథాఽర్థవత్త్వేవిరోధస్స్యాదితి భావః, హి-నిశ్చితః.

—※ ౩౦॥సూ॥ఉపపన్నస్తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేర్లోకవత్ ※—

ఉపపన్న ఏవ భవత్యయమష్టాఙ్గయోగినాం మధ్యే కేషాం చి త్సద్య ఏవ భగవత్పాదారవిన్దప్రాప్తిః, కేషాంచి దర్చిరాది మార్గ గమన పూర్వకం తత్పదప్రాప్తి రిత్యేవం గతివిభాగః, కుతః ? తల్ల క్షణార్థోపలబ్ధేః- తల్లక్షణమ్- గతివిభాగశాస్త్రమ్, "స్థిరంసుఖంచా సనమాస్థితోయతి "రిత్యాది రూపః; తత్రహి యథోక్త గతివిభాగ రూపోఽర్థ స్సముపలభ్యతే, లోకవత్- యథాలోకే పుణ్యక్షేత్ర ముద్ది శ్య కేచిదతి దిదృక్షయా వ్రజన్తి, కేచిత్ఫలచిత్తా మార్గ సమ్పదం ని రీక్షన్తస్సన్తశ్శనై స్తదేవ క్షేత్రం వ్రజన్తీత్యేవం గతి విభాగ ఉపల భ్యతే, తద్వదష్టాఙ్గ యోగినాంగతి విభాగ శ్శాస్త్రేష్వప లభ్యత ఇతి మన్తవ్యః. ... ... ※

౧౧॥ ఉభయావిరోధాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

—※ { ౩౧॥సూ॥†అనియమస్సర్వేషామవి రోధశ్శబ్దానుమానాభ్యామ్ } ※—

దహర విద్యా, వైశ్వానరవిద్యా, భార్గవీవిద్యా, ప్రతర్ద నవిద్యా, అక్షరవిద్యా, ఇత్యేవం జాతీయకాబహ్వ్యోవిద్యా మో

తస్మాద్విద్యావతామేవ క్రమ ముక్తిరితిసిద్ధ మిత్యధికరణ ముప సంహర్తవ్యమ్. ... ... అ॥౧౧॥సూ॥౩॥

† ఇహ దేవ యానపాఠ సమభివ్యాహృతపర్యఙ్కవిద్యా వతాం క్రమముక్త్యభిధానాదేతద్విద్యావతామేవ క్రమముక్తిరితి ప్రాప్తంని యమమపవదితుముత్తరాధికరణమారభతే- (అనియమస్సర్వేషామవి రోధశ్శబ్దానుమానాభ్యా)మితి- దేవయానంవిషయీకుర్వన్నియమా హ (దహరవిద్యే)త్యాదినాఽయస్యాంవిద్యాయాం దేవయానపాఠ

త్తహేతుత్వేన వేదాన్తేషు దృశ్యన్తే, తత్ర కాసుచిద్విద్యాసు దేవయానం పఠ్యతే, కాసుచిన్న పఠ్యతే, తత్ర యాసు దేవయానం పఠ్యతే, తాదృశ విద్యావతామేవ దేవయానమ్, న నేతరవిద్యావతామితి కింనియమః! ఉతానియమేన సర్వవిద్యావతాం తద్భవతి? ఇతి విశయే॥ ప్రత్యాహ-(అనియమ) ఇతి=యాసు దేవయానం పఠ్యతే తాదృశవిద్యావతామేవ దేవయానమితి నియమో నాస్త్యేవ, కింత్వనియమేన సర్వవిద్యావతాం దేవయానం భవతీత్యయమవిరోధ ఇత్యేవావగమ్యతే, కుతః? శబ్దానుమానాభ్యామ్-శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్, శ్రుతిస్తావత్ "యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసతే తేఽర్చిషమభిసమ్భవన్తీత్యేవం తీజాయకా. (శ్రద్ధా తప) ఇతి=శ్రద్ధాతపోభ్యాం యే పరం బ్రహ్మోపాసతే తేఽర్చిషమభిసంభవన్తీతి యోజ్యమ్, స్మృతిస్తు "యత్ర కాలే త్వనావృత్తిమావృత్తిం చైవ యోగిన" ఇత్యాదికా. తాభ్యాం సామాన్యతో బ్రహ్మవిద్యావతామర్చిరాదిగతినిశ్చయాదిత్యర్థః, తస్మాత్ † సర్వేషాం బ్రహ్మవిద్యావతాం దేవయానేన పథా భగవత్పాదరావిన్దప్రాప్తిరూప మోక్షో భవతీతి సిద్ధమ్. ... ... *

౧౨ ॥ అనియమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※ ౩. ౪ ॥సూ॥ *యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామ్ ※—

సమభివ్యాహారతో న్తితాదృశవిద్యావతామేవ క్రమముక్తిరితి నియమ ఇతి పూర్వపక్షే సిద్ధాన్తమాహ॥ -(ప్రత్యాహ) ఇత్యాదినా=† యస్మిన్విద్యాప్రకరణే దేవయానపాఠో నాస్తి తస్మిన్విద్యాప్రకరణే దేవయానపాఠోపసంహారజ్ఞాపనద్వారా దహరవిద్యాదిమతాం సర్వేషాం దేవయానమితి నియమసిద్ధిరిహ ఫలమితి ద్యోతయన్నధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౧౨॥సూ॥౧॥

* భగవదుపాసకానాం మధ్యే కేషాంచిద్వర్తమానదేహపతనానన్తరం దేహాన్తరోత్పత్తిశ్రవణాన్న సర్వేషాం తేషాం వర్తమానదేహపత

తదేవం పరబ్రహ్మోపాసకానాం విధూత సుకృత దుష్కృతానాముపాసనావసానే దేహపాతాదూర్ధ్వం పాకసాధన సమ్పన్నానా మోదనావాప్తివన్ముక్తిరావశ్యకీ భవతీత్యుక్తమ్, తత్రానన్తరం భవతి భూయసీ విచికిత్సా, భగవదుపాసకానాం కిం కేషాం చిదేవ మోక్షః? ఆహోస్విత్సర్వేషామ్? ఇతి. తత్రకిం తావత్ప్రతిపత్తవ్యమ్? కేషాంచిదేవేతి, కుతః? యతస్తు కేషాంచిత్పరబ్రహ్మోపాసకానాం దేహపాతాదూర్ధ్వం దేహాన్తరోత్పత్తిశ్శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణేషూపలభ్యతే, తథాహి వసిష్ఠస్య బ్రహ్మపుత్రస్య పూర్వదేహత్యాగానన్తరం నిమిశాపాదుత్పన్న దేహో¶ మిత్రావరుణాభ్యాం జజ్ఞ ఇతి శ్రూయతే, ఏవం భృగురపిస్వాయమ్భువో వరుణస్య పుత్రత్వేన సముత్పన్న ఇతి శ్రూయతే. తథా దక్షాదీనామపి తేన తేన హేతునా దేహాన్తరోత్పత్తి కథా తత్ర తత్ర శ్రూయతే, తతశ్చైతేషాం బ్రహ్మవిద్యావతాం దేహాన్తరోత్పత్తి దర్శనాద్బ్రహ్మ విద్యాయాస్సార్వత్రిక మోక్షఫల ప్రదత్వస్యైవాభ్యుపగన్తవ్యతయా కేషాం చిదేవ భగవదుపాసకానాం మోక్ష ఇతి ప్రాప్తే సత్యాం సర్వేషాం † భగవదుపాసకానాం నియమేన మోక్ష ఇతి ప్రతి శ్రుణోతి భగవాన్ బాద

రాయణః అనన్తరం నియమేన మోక్ష ఇత్యాక్షేపస్యోత్తరాధికరణే సమాధాస్యమానత్వాదాక్షేపసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణా)మితి.

¶ (మిత్రావరుణాభ్యాం జజ్ఞ ఇతి శ్రూయత) ఇత్యస్య నవమస్కన్ధ ఇతి శేషః.

† తత్రతత్ర-చతుర్థసప్తాధ్యాయాదిష్వితి శేషః. వసిష్ఠాదీనాం స్వస్వకృత దేహాన్తరత్వేన సర్వేషాం భగవదుపాసకానాం పఞ్చమాన దేహాన్తరాదూర్ధ్వం నియమేన మోక్షో భవతీతి భావః వరగమ యదిసూత్రకారస్యాభిప్రాయః (సర్వేషా) మిత్యపివా.

రాయణ ఆచార్యో యావదధికారమితి- అధికారికాణామ్- శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాది ప్రవర్తనాద్యధికారేషు శ్రీభగవతానియుక్తానామేషాం వసిష్ఠాదీనామ్, యావదధికారమవస్థితిః- యావదధికారకాలో భవతి తావన్తం కాలమిహ ప్రకృతిమణ్డలే లోకానుగ్రహార్థమవస్థితిర్భవతీతి నిశ్చేతవ్యమ్, తస్యాస్త్వధికారతన్త్రత్వాత్తదన్తే తు ప్రాప్నువన్త్యేవ ముక్తిమ్, అపిచైతే తత్తద్దేహేషు వశాత్స్వచ్ఛన్దత ఏవ దేహాన్తరమపి స్వీకుర్యుః, తేషాం యోగైశ్వర్యాది ప్రభావసద్భావాత్; ఏతదుక్తం భవతి, వశీకృత దేహేన్ద్రియ ప్రకృతీనామపరిముషిత భగవత్స్మృతీనాం జాతిస్మరాణాం జ్ఞానావభర్జిత కర్మబీజానామసకృదుపాసిత భగవచ్చరణారవిన్దానాం లోకానుగ్రహార్థం తత్తదవసరే గేహాద్గేహాన్తరమివ దేహాద్దేహాన్తరం స్వచ్ఛన్దేన ప్రవిశతాం భగవదాజ్ఞాపరినిష్ఠితానాం వసిష్ఠాదీనాం దర్శన స్పర్శన స్మరణనామ సఙ్కీర్తనాదిభిర్బహవో జీవా బ్రహ్మవిద్యామధిగమ్యాఞ్జసా మోక్షం ప్రాప్నువన్తి, కింపునస్తే మోక్షం ప్రాప్నుయురితి వక్తవ్యమితి. తేషాం లోకానుగ్రాహకత్వం చామ్నాయతే "కుమారో. నారదఋషిరఙ్గిరా దేవలోసిత" ఇత్యుపక్రమ్య "ఏతే పరే చ సిద్ధేశాశ్చరన్తి జ్ఞానహేతవ" ఇత్యాదౌ. +పరన్త్వేతే జ్యాముక్తేషువేగస్యేవ ప్రారబ్ధవేగస్య క్షయే సతి విధూత చరమదేహాస్సన్తో బ్రహ్మణా సహ ముచ్యన్తే, తథా చ స్మృతిః "బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సమ్ప్రాప్తే ప్రతిసఞ్చరే । పరస్యాన్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తి పరం పద" మితి. † సౌభర్యాదయస్తు వర్తమానదేహ ఏవ స్థిత్వా చిరకాలాను

+ తేషాం ద్విపరార్ధాయుష్ట్వాచ్చ తదన్తే మోక్షో నియత ఇత్యాశయేనాహ-(పరన్త్వేత) ఇతి.

† కుతశ్చాధికారికత్వాభావేపి సౌభర్యాదయో బహూన్ దేహాన్ స్వీకుర్వన్నిత్యత ఆహ-(సౌభర్యాదయస్త్వి) తి=అత్రాది నా

భావ్య ప్రారబ్ధభోగానవగత్య తానచిరేణ క్షపయితుం భగవదుపాసనాను భావ విరచితానేక దేహేషు యోగైశ్వర్య బలేన యుగపత్సమావిశ్య వర్తమానాస్సన్తః ప్రారబ్ధభోగక్షయే సతి దేహానుత్సృజ్య మోక్షంప్రాప్నుః,§తస్మాత్ బ్రహ్మవిద్యాయా నియమేన మోక్షఫలప్రదత్వాత్సర్వేషాం భగవదుపాసకానాం మోక్షో భవతీతి సిద్ధమ్.

౧౩॥ ఆధికారికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—✻{ ౩౩॥సూ॥ †అక్షరధియాంత్వవరోధ స్సామా
న్యతద్భావాభ్యా మౌపసదవ త్తదుక్తమ్ }✻—

" అణ్డకోశో బహిరయం పంచాశత్కోటివిస్తృతః । దశోత్తరాధికైర్యత్ర ప్రవిష్టః పరమాణువత్ । లక్ష్యతేన్తర్గతాశ్చాన్యే కోటిశో హ్యణ్డరాశయః ॥ తదాహురక్షరం బ్రహ్మ సర్వకారణ కారణమ్ ॥ విష్ణోర్ధామ పరం సాక్షాత్పురుషస్య మహాత్మన " ఇత్యుపదిష్టాయామస్యా మక్షరవిద్యాయా మన్తర్గతా పరిమితాణ్డ రాశిత్వాదయో ధర్మాః అక్షరస్య- పరబ్రహ్మణః, ఉపదిష్టాః, తద్ధర్మధియా మవరోధః కిమ్ " వాయ్వప్స్వఖాగ్ని క్షితయ స్త్రిలోకా బ్రహ్మాదయో యేవయమువ్రజన్తః ॥ హరామయస్మై బలిమన్తకోసౌ బిభేతి యస్మాదరణంతతోన " ఇత్యేవమాదినోపదిష్టాసు భగవదుపస్థాన విద్యాదికాసు కర్తవ్యాః ? ఆహోస్విన్న కర్తవ్యాః ? ఇతి విశయః, భగవదుప

కర్దమప్రజాపత్యాదయోగ్రాహ్యాః.

§ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౧౩॥సూ॥౧

†పూర్వస్మిన్నధికరణే జాతమక్షర విద్యాప్రస్తావ ముపజీవ్యాక్షరధియాముపసంహారం భగవదుపస్థాన విద్యాయాం వక్తుం పూర్వాధికరణేనోపజీవ్యోపజీవక భావ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే-(అక్షర ధియాంత్వవరోధస్సామాన్య తద్భావాభ్యా మౌపసదవ త్తదుక్త) మితి. ... ... ✻

స్థానవిద్యాదికాస్వక్షరవిద్యోపదిష్టధర్మాణామనుపదేశాత్తద్ధియా మవరోధోనకర్తవ్య ఇత్యేవం ప్రాప్త ఇదమాహ-(అక్షరధియాంత్వి)తి— తునా పూర్వపక్షో వ్యావృత్తః; భగవదుపస్థానవిద్యాదికాసు అక్షరసమ్బన్ధిధర్మగోచరధియా మవరోధః కర్తవ్య ఏవ, అవరోధస్తూపసంహారః, అనువృత్తి రితియావత్, కుతః? సామాన్యతద్భావాభ్యామ్-ఉపాస్యస్య పరబ్రహ్మణ స్సర్వాస్వపి విద్యాసు సమానత్వా దస్తగతాపరిమితాణ్డరాశిత్వాదీనాం బ్రహ్మధర్మత్వాచ్చ; ఔపసదవత్తదుక్తమితి నిదర్శనోపన్యాసః, యథా*జామదగ్న్యచతూరాత్రసంజ్ఞకే అహీనే "పురోడాశిన్య ఉపసదో భవన్తీ"తి శ్రుతిచోదితాసు పురోడాశినీషూపసత్సు "సత్యస్యహంజ్యోతిషి కేతునాం జుషతా" మితి ప్రకృతమన్త్రసమ్బన్ధే అధ్వర్యోరుద్గాతృవేదోత్పన్నానామ్ "అగ్నే వేర్హోత్రం వేరధ్వర"మిత్యాదిమన్త్రాణాంచ సమ్బన్ధో భవతి, అధ్వర్యు

---

* జమదగ్నినానుష్ఠితత్వాదస్య చతూరాత్రక్రతో ర్జామదగ్న్యత్వమ్, తథాచామ్నాయతే "జమదగ్నిః పుష్టికామశ్చతూరాత్రేణాయజత" ఇత్యుపక్రమ్య. అగ్నే వేరితి మన్త్రపాఠస్తు "అగ్నే ర్వేర్హోత్రం వేరధ్వరమాపితరం వైశ్వానరమవసేకరిన్ద్రాయ దేవేభ్యోజుహుతాహవిస్స్వాహే"తి. హే అగ్నే? హోత్రమ్- హోతుః కృత్యమ్, వేః- విద్ధి, హోతారమధిష్ఠాయ హోత్రం కురు, తథా అధ్వరమ్- యజ్ఞంచ, వేః- విద్ధి, హవిః ప్రాపణేన యజ్ఞం నిర్వర్తయేత్యర్థః, [విదేర్ధకారస్యరుత్వమ్] కించపితరమ్-సర్వపాలకమ్, వైశ్వానరమ్- విశ్వేషాం నరాణాంహితమ్, అవసే- అస్మాకం రక్షణాయ, అకః- అభిముఖంకురు, అహం ఋత్విజో యూయమపీన్ద్రాయ- సర్వదేవాధిపతయే, దేవేభ్యః-అన్యేభ్యోపస్వామిభ్యశ్చ, హవిర్జుహుత-ప్రయచ్ఛత. (యద్వా) ఋత్విజ్యమేన జుహోమీతి వ్యాఖ్యేయమ్. స్వాహేతి హవిస్త్యాగాభిధానమ్. ఇదం హవిర్దత్తమస్త్వితి మన్త్రార్థః.

కర్తృకత్వాత్పురోడాశప్రదానస్య+; తత్రైవేహ దాహ్రాన్తికభూతా సుభగవదుపస్థానవిద్యాదికానామపాస్యస్య బహూనాం ధర్మాణాముప దిష్టత్వేప్యక్షరవిద్యోపదిష్టధర్మధీసమ్బన్ధో భవతీత్యుక్తమితి వేదితవ్యమ్.

౧౪॥ అక్షరధియామిత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—✱ ౩౪॥సూ॥¶ ఇయదామననాత్ ✱—

పరబ్రహ్మోపాసనత్వావిశేషాదణిమాదిసిద్ధిఫలికోపాసనాస్వపి కియత్యోక్తసర్వధియామవరోధో భవేత్ ? ఉతనభవేత్ ? ఇతి విశయే † బ్రూమః, అణిమాద్యుపాసనాస్వక్షరధియామవరోధో న భవేదితి, కుతః ? ఇయదామననాత్- తథాహి తత్ర ✱ ఇయత్తయా పరిమిత్యనుసన్ధానముపాస్యస్యామ్నాయతే “ భూత సూక్ష్మాత్మని మయి తన్మాత్రం ధారయేన్మనః । అణిమానమవాప్నోతి తన్మాత్రోపాసకో మమే ” త్యత్ర. ✱ తస్మాదణిమాదివిద్యోపాస్యస్య సర్వగుణసమ్పన్నత్వేప్యణిమాద్యుపాసనాసు తత్తద్గుణత్వేనోపదిష్టరూపాదన్యేన తత్తత్ఫలార్థిభిస్తత్రానుసన్ధేయానీత్యత్రాతవ్యమ్. ... ... ✱

+ సూత్రశేషవివరణేనేహఫలందశయన్నధికరణముపసంహరతి-(తత్రైవేహే) తి. అ॥౧౪॥సూ॥౧॥

¶ భగవదుపస్థానవిద్యాదికాసూక్తస్యాక్షరధియామవరోధస్యాణిమాదివిద్యాస్వప్యుత్సర్గతః ప్రాప్తస్యోత్తరాధికరణే ఉపోద్యమానత్వాదాపవాదకత్వాసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే -(ఇయదామననా) దితి. ... ... ✱

† అన్తర్గతాణ్డరాశిత్వాదీనాం పరబ్రహ్మధర్మత్వాత్తస్యైవాణిమాదివిద్యోపాస్యత్వాచ్చ తాసు విద్యాస్వక్షరధియామవరోధో భవేదితి పూర్వపక్షే సిద్ధాన్తయతి-(బ్రూమ) ఇత్యాదినా.

✱ ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. యద్యప్యణిమాదివిద్యోపాస్యః పరమాత్మాక్షరవిద్యోపదిష్ట

—※ ౩౫॥సూ॥¶అన్తరా భూతగ్రామవత్స్వాత్మనః ※—

అపిచాణిమాద్యర్థేషు తన్మాత్రోపాసనేష్వనుసన్ధేయమహానాధర్మాః, స్వాత్మనః అన్తరా-బహుసౌష్ఠవాఢ్యే అణిమాదిసిద్ధిప్రదేశపాస్యేపరమాత్మన్యన్తర్భూతా ఏవావతిష్ఠన్తే, భూతగ్రామవత్-యథేమే పరిదృశ్యమానాశ్చతుర్విధభూతగ్రామాః పరమాత్మకుక్షావన్తర్భూతాఽవతిష్ఠన్తే తద్వత్,తచ్చామ్నాతమ్ " సాత్రత్ర దశవిశ్వం జగత్స్థాన్నుచ ఖండిశః । సాద్రి ద్వీపాబ్ధి భూగోళం సవాయ్వగ్నిస్త్వ తారక " మిత్యాదినా. ... ... *

—※{ ॥౩౬॥సూ॥ అన్యథా భేదానుపపత్తిరితి చేన్నోపదేశాన్తరవత్ }※—

నన్వణిమాద్యుపాసనానుక్రమశః ప్రత్యేకముపదిష్టానాం సర్వేషాం ధర్మాణాం యుగపదనుసన్ధానమేకైకస్యాముపాసనాయాం కర్తవ్యః, అన్యథోపాస్యస్యబ్రహ్మణస్త్వభేదానుపపత్తిరితిచేన్నైతదేవమ్, ఉపదేశాన్తరవదభేదోపపత్తేః; యథా " భక్తియోగో బహువిధో మార్గైర్భామిని భావ్యతే । స్వభావగుణమార్గేణ పుంసాంభావోవిభిద్యత " ఇత్యుపక్రమ్య "మయికుర్యాన్మయికుర్యా" దిత్యుపదేశాన్తరేషు భక్తియోగానాం తదనుష్ఠాతౄణాం తత్ఫలానాంచ భేదే సత్యప్యుపాస్యాభేదస్స్ఫుట ఏవభవతి, ఏవమిహాప్యణిమాద్యుపాసనానాం తదుపాసకానాం తత్ఫలాంచ భేదేప్యుపాస్యస్య పరస్య బ్రహ్మణోఽభేదఏవభవతీత్యధ్యవసీయతే,†అతోత్ర నోపాసనాధర్మాణాంసర్వేషాం సర్వాసూపాసనాస్వనువృత్తి సమ్భవః.

ధర్మాస్సన్త్యేవ. తథాపి తేఅణిమాదివిద్యాఙ్గత్వేన నావబోద్ధవ్యా ఇత్యాహ- ¶ (అన్తరా) ఇతి. ... ... *

† అణిమాదివిద్యాసు తత్ర తత్ర ప్రత్యేకమనుసన్ధేయాఇతి భావేనాధికరణముపసంహరతి-(అత) ఇతి. అ॥౧౫॥సూ॥౩॥

౧౪॥ కయదామననాధికరణంసమాప్తమ్, సూ॥౩॥

—✻ ౩౭॥ సూ॥ వ్యతిహారో విశింషన్తిహీతరవత్ ✻—

సర్వవేదాన్తసారే శ్రూయతే "అహం బ్రహ్మ పరం ధామ బ్రహ్మాహం పరమం పదమ్। ఏవం సమీక్ష్య చాత్మానమాత్మన్యాధాయ నిష్కలే" ఇత్య*త్ర శ్రూయమాణో వ్యతిహారోపదేశో జీవేశ్వరయోరభేదమాపాదయన్నేవ తయోరుపాసకోపాస్యభావం వారయతి, పరమాత్మోపాసనాసు తత్ర తత్ర పఠ్యమానే, తతశ్చ కిముపాసనవిధానం నోపపద్యతే? కిం వోపపద్యత ఏవ? ఇత్యేవం ప్రాప్తాం విప్రతిపత్తి†మపనుదతి (వ్యతిహార) ఇతి—ద్వయోః పదార్థయోర్మిథో విశేషణవిశేష్యభావాపత్తిర్వ్యతిహారః, అతశ్శరీరిశరీరభావజ్ఞాపనాయోపాస్యోపాసకాభిధాయి శబ్దయోః ప్రతిలోమానులోమాభ్యాం నిర్దేశః "అహం బ్రహ్మ పరం ధామ బ్రహ్మాహం పరమం పద"మిత్యేవంరూప ఇహ వ్యతిహారశబ్దేనోచ్యతే, స తు వ్యతిహార ఇహ పరమాత్మోపాసనార్థ ఏవ భవతీతి వేదితవ్యమ్, కుతః? విశింషన్తి హీతరవత్- యథా ఇతరాణి శాఖాన్తర వాక్యాని "య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోన్తరో యమాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత" ఇత్యేవంరూపాణి జీవస్య స్వశరీరకత్వేన పర

* అస్య వాక్యస్యాపాతప్రతీతార్థం కథయన్ జీవేశ్వరయోరభేదాజ్జీవమధికృత్య పరమాత్మోపాసనస్యావిధేయత్వాత్తత్ర యథోక్తాక్షరధియామవరోధవిచారో న ఘటత ఇత్యాక్షేపసఙ్గతిమస్యాధికరణేన సూచయతి- (అత్ర శ్రూయమాణ) ఇతి.

† జీవేశ్వరయోరభేదాజ్జీవమధికృత్య పరమాత్మోపాసన విధానం నోపపద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే జీవేశ్వరయోర్మిథో భేదస్య శ్రుత్యాదిప్రమాణైరసకృదధ్యవసితత్వాజ్జీవమధికృత్య పరమాత్మోపాసన విధానం సూపపద్యత ఇతి భావేన సిద్ధాన్తమాహ-(అపనుదతి) త్యాదినా.

మాత్మోపాసన సిద్ధ్యర్థముపాసకంజీవ ముపాస్యం పరమాత్మానం చపరస్పరంశరీరశరీరిభావేనవిశింషన్తి తథాऽత్రాపి జీవస్యస్వశరీరకత్వే నపరమాత్మోపాసనసిద్ధ్యర్థోऽయంవ్యతిహారః పరమాత్మానం జీవాత్మానంచ*శరీరిశరీరభావేనవిశినష్టీతి ధ్యేయమ్-తత్ప్రకార స్త్వహంబ్రహ్మే త్యత్రఅహంబ్రహ్మశరీరభూతోऽస్మీత్యనుసన్ధేయమ్, బ్రహ్మాహమిత్యత్రతు మచ్ఛరీరకం పరంబ్రహ్మేత్యనుసన్ధేయమితి, ఉద్దేశ్య విధేయయోర్విశే ష్యవిశేషణభావసిద్ధేః పరంధామేతి పరమంపదమితి చోభయత్రబ్రహ్మ విశేషణమ్, తస్మాజ్జీవేశ్వరయోరుపాసకోపాస్య భావమేవబోధయన్ని హవ్యతిహారః, ఏవమేవాదిత్యా న్తర్యామిణం పరమ పురుషం ప్రస్తుత్య "తద్యోऽహంసోऽసౌయోऽసౌసోऽహ" మిత్యైతరేయిభి రామ్నాయమానోవ్యతిహారః తథా "త్వంవాఅహమస్మిభగవోదేవతేఅహంవైత్వమసి దేవతే" ఇతిజాబాలై రామ్నాయమానోవ్యతిహారశ్చ ఉపాసకోపాస్యభావేనమిథోऽన్తర్భూతయోర్జీవాత్మ పరమాత్మనో శ్శరీర శరీరిభావేనోపాసకోపాస్య భావమేవబోధయతీతి ధ్యేయమ్, *అతః పరమాత్మోపాసన విధానమప్యుపపద్యతే. ... ... *

౧౮॥ వ్యతిహారాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

॥౩౯॥సూ॥†సైవహిసత్యాదయః॥

---

* వ్యతిహారశబ్దార్థమాహ-(శరీరిశరీరభావేనే)తి.

*జీవేశ్వరయో స్స్వతస్సిద్ధాన్యోన్య భేదవత్త్వాజ్జీవ మధికృత్య పరమాత్మోపాసన విధానస్యాశక్యతయా తస్మిన్నర్థోక్తా పురధియా మవబోధ సిద్ధిరిహ ఫలమితి భావేనాధికరణ ముప సంహరతి-(అత)ఇతి. ... ... అ॥౧౮॥సూ॥౧॥

†అస్మిన్నధికరణేऽభేద ప్రస్తావేన ప్రకరణద్వయ పఠితయో స్సత్యవిద్యయోరభేదస్య స్మృతత్వాత్తం వక్తుం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (సైవహిసత్యాదయ) ఇతి.

సత్యం బ్రహ్మేతి ప్రకృత్య వాజసనేయిభిర్యా సత్యవిద్యా సమామ్నాతా సైవ కిమ్ "సత్యవ్రతం సత్యపరం త్రిసత్యం సత్యస్య యోని" మిత్యత్రామ్నాయతే? కింవాఽన్యా? ఇతి విశయే† బ్రూమః, "యా సత్యం బ్రహ్మే"త్యుపదిష్టా సత్యవిద్యా సైవ "సత్యవ్రత" మిత్యత్రామ్నాయతే, కుతః? హి సత్యాదయః - హి - యస్మాత్ "సత్యవ్రతం సత్యపరం త్రిసత్య" మితి సత్యవ్రతత్వాదయో బ్రహ్మగుణా ఉపదిశ్యన్తే, ¶ తస్మాత్ "సత్యవ్రత" మిత్యత్రాపి సత్యవిద్యైవ ప్రతీతి విజ్ఞాయతే.

౧౪ సత్యవిద్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

— ౩౯॥సూ॥ * కామాదిరితరత్ర తత్ర చాయతనాదిభ్యః —

() ద్వితీయస్కన్ధే భగవతస్స్వాత్మరూపోపాసనాం ప్రకృత్య శ్రూయతే "కేచిత్ స్వదేహాన్తః హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం పు

---

† పాఠభేదాద్విద్యాభేద ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే ఉభయత్ర లిఙ్గైక్యాత్ప్రకరణైక్యాచ్చ విద్యైక్యమితి భావేన సిద్ధాన్తయతి - (బ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ... *

¶ "సత్యవ్రత" మిత్యత్ర సత్యవిద్యాత్వ సిద్ధ్యా యథోక్తానన్తాదిగుణావరోధ సిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయన్నధికరణ ముపసంహరతి - (తస్మా) దితి. ... ... అ॥౧౪॥సూ॥౧॥

* ఇహ సత్యత్వాదిగుణైక్యాద్విద్యైక్యమిత్యుక్తం నైవ ముత్తరాధికరణే ఉచ్యతే, కిన్తూభయత్రామ్నాతయోర్దహరవిద్యయోరైక్యాద్గుణైక్యమితి ప్రత్యుదాహరణసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే - (కామాదిరితరత్ర చాయతనాదిభ్య) ఇతి. ... ... *

() అత్ర కామాదిరిత్యాదిపదసమభివ్యాహృత కామపదేన వివక్షితాన్ "అథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుణ్డరీకం వేశ్మ" ఇత్యస్మిన్ దహరవిద్యాప్రకరణే శ్రూయమాణాపహతపాప్మత్వాది గుణాన్ ప్రపఞ్చయితుం విషయమాహ - (ద్వితీయస్కన్ధ) ఇతి = "కేచిత్స్వ

రుషంవసన్త” మితి. తత్ర కామాదిః- కామాద్యుపలక్షితాః “ఏష
ఆత్మాఽపహతపాప్మా విజరో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసస్స
త్యకామస్సత్యసఙ్కల్ప” ఇతిఛన్దోగాధీతాఽపహతపాప్మత్వాదయో
గుణాః కిమనవరోద్ధవ్యాః? ఉతావరోద్ధవ్యాః? ఇతి విశయే ప్రాప్తే *ప్రా
హ- (కామాదిరితరత్ర చే) తి=కామోపలక్షితాఽపహతపాప్మత్వా
దయో గుణాః “కేచిత్ స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమా
త్రం పురుషం వసన్త” మిత్యుపదిష్టాయాం దహరవిద్యాయామవరో
ద్ధవ్యాః, కుతః? ఇహ-ప్రకృతే, ఇతరత్ర- ఛాన్దోగ్యే చ, ఆయతనాది
భ్యః- ఉభయత్ర సమానాయతనాదిభ్య ఇత్యర్థః, తథాహ్యుభయ
త్రాపి హృదయమాయతనమ్, ఉపాస్యః పరమాత్మా, ఫలంచ మోక్ష
ఇత్యాయతనాదీనాం సమానత్వం దృశ్యతే, తస్మాదిహాపహతపాప్మ
త్వాదిగుణాష్టకావరోధః కర్తవ్యః- అవరోధః- అనుసన్ధానమ్.

దేహాన్తర్హృదయావకాశ” ఇత్యత్రోపదిష్టానాం చతుర్భుజత్వాది
గుణానాం “మథయ ఇదమస్మి” న్నితిఛాన్దోగ్యోపదిష్ట దహర విద్యా
యామశ్రవణాదుభయత్ర విద్యాభేదావగమేన “ కేచిత్స్వదేహాన్త
ర్హృదయావకాశ” ఇత్యుపదిష్ట దహరవిద్యాయాం న ఛాన్దోగ్యోప
దిష్టాపహతపాప్మత్వాది గుణావరోధః కర్తవ్య ఇతి పూర్వపక్షే ప్రా
ప్తే ద్వయోర్విద్యయోరాయతనాది సామ్యేన ఛాన్దోగ్యోపదిష్ట దహరవి
ద్యాయామ్ “ కేచిత్స్వదేహే ” త్యారభ్యోపదిష్ట దహరవిద్యాగు
ణానాం చతుర్భుజత్వాదిరూపాణామవరోధస్యావశ్యకత్వేనోభయ
త్రశ్రూయమాణదహరవిద్యయోరైక్యాధ్యవసాయాదిహ చ ఛాన్దోగ్యో
పదిష్టాపహతపాప్మత్వాదిగుణావరోధః కర్తవ్య ఏవేతి భావేన సిద్ధా
న్తయతి- *(ప్రాహే) త్యాదినా.

ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

ఇమంగుణావరోధం నిగమగీతోపదిష్టదహరవిద్యాయామతిదిశతి-

—※ సూ ॥౪౦॥¶ఆదరాదలోపః ※—

యద్యపి “ పరిసరపద్ధతిం హృదయమారుణయో దహర ” మిత్యుపదిష్టాయాందహరవిద్యాయా మపహతపాప్మత్వాదీనాం చ తుర్భుజత్వాదీనాంచ గుణానాముపదేశోఽస్త్యతే,తథాపి“ కేచిత్స్వ స్వదేహే స్తహృదయావకాశ ” ఇత్యత్ర తేషాంగుణానామాదరాద ఙ్గీకృతత్వాదిహాపి తేషాంగుణానామవరోధస్య,అలోపః- అపహతపా ప్మత్వ చతుర్భుజత్వాదిగుణావరోధన కర్తవ్యమిత్యర్థః.

సూ ॥౧౮॥ కామాద్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—※ సూ ॥౪౧॥†ఉపస్థితె స్తద్వచనాత్ ※—

భక్తిగకింయమనియమాద్య ష్టాఙ్గయోగవత్యేవలంభగవత్స్వ రూపస న్తతధ్యానరూపా ? ఆహోస్విత్ భగవద్గుణగణశ్రవణ కీర్తనాదిరూపా ? ఇతిసన్దేహేప్రాప్తే()బ్రూమః,భక్తిర్భగవత్కథాశ్ర వణకీర్తనాదిరూపైభవతి, కస్మాత్? ఉపస్థితే స్తద్వచనాత్-ఉపస్థితే-

¶(ఆదరా)దితి. అ॥౧౮॥సూ॥౨॥

† యత్రపూర్వాధికరణ సిద్ధా న్తేన పూర్వపక్ష స్త త్రాపవా వాదకీసఙ్గతి ” రితి న్యాయమనుసృత్యాత్ర సిద్ధాన్తేనో త్తరాధి కరణేపూర్వ పక్షో త్థానాదాపవాదకసఙ్గత్యో త్తరాధి కరణమారభతే-(ఉపస్థితే స్తద్వచనాత్) ఇతి. ... ... ※

() అష్టాఙ్గయోగస్య భక్తేశ్చమిథోవైలక్షణ్యే ప్రమాణాభావాద ష్టాఙ్గయోగవత్స న్తతధ్యానరూపైవభక్తిరితిగమ్యతే, అతోభక్తా చాప హతపాప్మత్వాదిగుణావరోధవ్యాః, తస్మాదష్టాఙ్గయోగ ఏవభక్తిరి త్యేవం పూర్వపక్షేప్రాప్తే అష్టాఙ్గయోగభక్త్యోర్మిథస్స్వరూపతో లక్షణతశ్చ గోమహిషయోరివ భేదస్య “ శ్రవణంకీర్తన ” మిత్యా దిత్రుత్యా ప్రాపితత్వాద్భక్తిరష్టాఙ్గయోగాద్భిన్నై వేతిసిద్ధాన్తయతి-(బ్రూమ) ఇత్యాదినా. ... ... ※

రుపస్థానమ్, స్తుతిః; భక్తిరితియావత్; తస్యా భగవద్గుణగణ శ్రవణ కీర్తనాదిరూపత్వం ఖలువక్తి "శ్రవణంకీర్తనంవిష్ణో స్స్మరణంపాదసేవనమ్ । అర్చనంవన్దనందాస్యం సఖ్యమాత్మనివేదనమ్॥ ఇతిపుంసార్పితావిష్ణౌభక్తిశ్చేన్నవలక్షణే" త్యేతద్వాక్యమ్. నహియమనియమాసనాద్యఙ్గ సహితస్వరూపసన్తత ధ్యానం భక్తిరితి వక్తుం శక్యతే, తస్యాష్టాఙ్గ యోగరూపత్వాత్;¶ ఏతేనగతిసామానాధికరణం పృథక్కృతమితి ధ్యేయమ్. తస్మాద్భగవద్గుణశ్రవణకీర్తనాదిరూపైవభక్తిర్భవతీతిసిద్ధమ్. ... ... *

ఇయంభక్తిశ్శ్రీమద్భాగవత శ్రవణాదినైవసిద్ధ్యతీత్యాహ,

—*{ ౪౨॥సూ॥తన్నిర్ధారణానియమస్తద్దృష్టేః పృథగ్ఘ్యప్రతిబన్ధఃఫలమ్ }*—

— ఛ్రేనైత త్వాదాదౌ సర్వవేదాన్త ప్రత్యయ మిత్యాదినాభగవద్భక్తిప్రకాశకత్వేన ప్రసక్తం శ్రీమద్భాగవత శాస్త్రంపరామృశ్యతే; తస్యనిర్ధారణా- తదర్థవిచారణపూర్వకనిర్ణయః, తస్యా నియమః- భగవద్భక్తిచ్ఛూనాంనియమేన భగవత్కథారూపశ్రీమద్భాగవత శాస్త్రశ్రవణకీర్తన మావశ్యకమిత్యర్థః, కుతః?తద్దృష్టేః- దృష్టి-ర్దర్శనమ్, "శ్రీమద్భాగవతంపురాణమమల" మిత్యారభ్య "తచ్ఛృణ్వన్ విపఠన్విచారణ పరో భక్త్యావిముచ్యేన్నరః" ఇత్యత్రహిభగవద్భజనేచ్ఛూనాంశ్రీమద్భాగవతశ్రవణ కీర్తనమావశ్యకం దృశ్యతే, అపిత్వైవంభగవత్కథాశ్రవణ కీర్తనపరస్యతాదృశభక్తిర్న కేవలంమోక్షమాత్రం ఫలంసాధయతి, అపితుమోక్షాప్రతి బన్ధోయో భోగస్తంచపృథక్ఫలంసాధయతి, మోక్షావిరోధ్యానుషఙ్గికభోగాంశ్చభక్తిః ప్రయచ్ఛతీత్యర్థః, ఏతచ్చకుచేలాదౌదృశ్యతే, ఏతత్సూత్ర

¶ ఏతద్విచారస్యావాన్తరప్రయోజనమాహ-(ఏతేనే)తి.

ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

స్యైతత్త్వాదాద్యధికరణాన్తభావేపి భక్తేరానుషఙ్గికఫలవిశేషసాధకత్వాదస్యైవాతిరిక్తత్వమ్.

— ౪౩॥ సూ॥ ప్రదానవదేవతదుక్తమ్. —

యథా భగవతే వామనాయ మహీప్రదానం మహాబలేరానుషఙ్గికమైహికం సుతలలోకైశ్వర్య మాముష్మికమైన్ద్రపదంచ, సాధయతి, తద్వదేవతదుక్తమ్-†ఆనుషఙ్గికానైహికభోగాన్ ముక్తిం చ భగవద్భక్తిస్సాధయతీత్యర్థః

౧౯॥ఉపస్థిత్యధికరణంసమాప్తమ్ సూ ॥౩॥

— ౪౪॥సూ॥* లిఙ్గభూయస్త్వాత్తద్ధిబలీయస్తదపి —

ప్రథమస్కన్ధే "పశ్యన్త్యదోరూపమదభ్రచక్షుషా సహస్రపాదోరుభుజాననాద్భుతమ్ । సహస్రమూర్ధశ్రవణాక్షినాసికం సహస్రమౌల్యమ్బరకుణ్డలోల్లస" దిత్యత్రైకం భగవద్రూపంశ్రూయతే, ద్వితీయస్కన్ధే "స ఏష పురుషస్తస్మాదణ్డం నిర్భిద్య నిర్గతః । సహస్రోర్వఙ్ఘ్రిబాహ్వక్షః సహస్రాననశీర్షవాన్" ఇత్యేకంభగవద్రూపంశ్రూయతే, కిమత్ర భగవదవతారద్వయముపదిశ్యతే! ఆహోస్విదేక ఏవావతారః? ఇతి విప్రతిపత్తావేక ఏవావతారః + ఉభయత్ర

---

† తథా చాష్టాఙ్గయోగస్య భక్తిప్రదానుషఙ్గికభోగాదిఫలప్రదత్వాభావాచ్చ తతో భక్తేరన్యాదృశత్వమిత్యధికరణోపసంహారో జ్ఞేయః. అ॥౧౯॥సూ॥౩॥

* ఇహ భక్తిప్రస్తావేన భజనీయస్య భగవదవతారస్యోపస్థితత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే - (లిఙ్గభూయస్త్వాత్తద్ధిబలీయస్తదపీ)తి. ... ... *

+ ఉభయత్ర ప్రకరణభేదాదుభయత్ర శ్రూయమాణయోరవతారయోర్మిథో భేద ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే లిఙ్గాధిక్యాదుభయత్రైకమేవావతారరూపమితి సిద్ధాన్తయతి-(లిఙ్గేతి)త్యాదినా.

శ్రూయత ఇత్యాచష్టే హి- కుతః? లిఙ్గభూయస్త్వాత్- తథాహ్యు భయత్ర సహస్రపాదో వాదీని భూయాంసి సమానిలింగాని శ్రూయన్తే, తస్మాదుభయత్ర శ్రూయమాణ మేకమేవ శ్రీనారాయణావతారరూప మిత్యధ్యవసీయతే,+ననుసమాన ప్రకరణే శ్రూయమాణయోరర్థయో లిఙ్గసామ్యే సతిభూయా దైక్యమ్,నతథాత్ర దృశ్యతే, ప్రథమే అవతారోపదేశప్రకరణమ్, ద్వితీయేతుసృష్ట్యుపదేశప్రకరణమ్, తతశ్చప్రకరణభేదాదుభయోరవతారయోరైక్యంకథముపపద్యత ఇతి చేదుపపద్యతఏ వేత్యాశయేనాహ-(తద్ధిబలీయ)ఇతి=హి-యస్మాత్,తల్లిఙ్గంప్రకరణాద్బలీయః- తదపిప్రకరణంతు లింగాశ్రవణస్థలేబలీయోభవతి, తథాహి-ప్రథమే "సఏవప్రథమందేవః కౌమారంసర్గమాశ్రితః । చచార దుశ్చరంబ్రహ్మా బ్రహ్మచర్యమఖణ్డిత" మితి, ద్వితీయే "తప్తంతపో వివిధలోకసిసృక్షయామ ఆదౌసనాత్స్వతపస స్సచతుస్సనోభూత్ । ప్రాక్కల్పసమ్ప్లవవినష్ట మిహాత్మతత్త్వం సమ్యగ్జగాదమున యోయద చక్షతాత్మ" న్నితిచోభయత్రశ్రూయమాణయోరవతారయోః ప్రకరణైక్యాదేకావతారత్వంనిశ్చీయతే,ఉభయత్రహిసనత్కుమారావతారోపదేశప్రకరణమ్,*తస్మాద్యేష్వేష్వవతారేషులిఙ్గైక్యందృశ్యతే,తేషాంతేషామవతారాణాం పరస్పరమైక్యమధ్యవసేయమ్

౨౦॥ లిఙ్గభూయస్త్వాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—※{ ౪౫॥ సూ॥¶పూర్వవికల్పః ప్రకరణాత్స్యాత్క్రియామానసవత్ }※—

+తద్ధిబలీయ ఇతి సూత్రమధ్యభాగవ్యుదస్యాంశఙ్కామాహ-(నన్వి)తి.

* శ్రుతసమానలింగానామవతారాణామైక్యసిద్ధిరిహఫలమితిభావేనాధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౨౦॥సూ॥౧॥

¶ సిద్ధావలోకనన్యాయేన భక్తిమనుస్మృత్యతత్సాధన గోచరవిచారం సాధ్యసాధన భావసఙ్గత్యా ఆరభతే- (పూర్వవికల్ప)ఇతి.

ద్వాదశే శ్రూయతే "ధ్యాయన్ సర్వత్ర చ హరిం భావద్రవ్యై
రపూజయ" దితి. అత్ర భావద్రవ్యపదేన మార్కండేయక్రియమాణభగ
వదారాధనోపకరణత్వేన కిం ప్రసిద్ధబాహ్యద్రవ్యాణ్యభిహితాని? ఉత
మనోనిర్మితద్రవ్యాణి? ఇతి విశయే ప్రాప్తే *బ్రూమః, మనోనిర్మితద్ర
వ్యాణ్యేవాత్ర భావద్రవ్యపదేనాభిధీయంతే, కస్మాత్? ప్రకరణాత్- ని
రాలంబభక్త్యైవ మార్కండేయేన క్రియమాణ భగవదారాధనోపదేశ
ప్రకరణం హ్యేతత్, అపి చ మార్కండేయాదిభిర్నిరాలంబభక్త్యా క్రి
యమాణే భగవదారాధనే పూర్వవికల్పోఽపి స్యాదితి ప్రత్యేతవ్యం, పూ
ర్వస్య-§ఇహ పూర్వకల్పత్వేన ప్రస్తుతస్య ప్రసిద్ధబాహ్యద్రవ్యస్య, లా
భే సతి తేన భగవదారాధనం నైవ క్రియతే, అన్యథా భావద్రవ్యైరేవ భగవ
దారాధనం నైవ క్రియత ఇత్యేవం రూపో వికల్పో భవతీతి ప్రత్యేతవ్యమి
త్యర్థః, ఏతచ్చ పూర్వస్మిన్ సర్గే సమామ్నాతమ్ "భక్తస్య చ య
థాలబ్ధైర్హృది భావేన నైవ హి" ఇతి. క్రియామానసవదితి మనోని
ర్మితద్రవ్యవిరచిత భగవదారాధనే దృష్టాంతః, యథా క్రియాయాః-
ద్వాదశరాత్రాఖ్యాయాగస్య, అవివాక్యసంజ్ఞకే దశమేఽహని పృథివీలక్షణే
న పాత్రేణ ప్రజాపతయే దేవతాయై గృహ్యమాణస్య సముద్రలక్షణస్య
సోమస్య గ్రహణాసాదనహవనాహరణోపాసనభక్షణాని మానసా

---

* "భావద్రవ్యైరపూజయ" దితి పూజాసాధనత్వావగమా
ద్భావద్రవ్యాణాం మనోనిర్మితత్వేన తైర్న పూజానిష్పత్త్యనుపపత్తేర్భా
వద్రవ్యపదేన ప్రసిద్ధబాహ్యద్రవ్యాణ్యేవాభిధీయంత ఇతి పూర్వపక్షే
ప్రాప్తే సతి హి పూజత్వా భావనామయ భగవదారాధనావగతేస్తత్స
మభివ్యాహృత భావద్రవ్యపదేన తాదృశపూజానిష్పాదకద్రవ్యాణ్యపి భా
వనామయానీత్యవగమయన్ సిద్ధాంతయతి- (బ్రూమ) ఇత్యాదినా.

§ తత్ర మానసికభాగేన ప్రసిద్ధ బాహ్యద్రవ్యైర్వా మార్కండే
యాదయో భగవదారాధనం కుర్యురిత్యాశయః.

నిభవన్తి, ఏవమిహాపి ద్వాదశస్కన్ధే శ్రూయమాణే మార్కణ్డేయాది నిష్ఠామభక్త్యా క్రియమాణే భగవదారాధనే భావద్రవ్యాణి ప్రసిద్ధబాహ్యద్రవ్యాణి చ సాధనాని భవన్తీతి నిశ్చేతవ్యమ్.

౨౧॥ పూర్వవికల్పాధికరణం సమాప్తమ్.॥ సూ॥౧॥

—* ౪౬॥ సూ॥ †అతిదేశాచ్చ *—

ఏకాదశే తృతీయాధ్యాయే "యఆశుహృదయగ్రన్థిం నిర్జిహీర్షుః పరాత్మనః। విధినోపచరేద్దేవం తన్త్రోక్తేన చ కేశవ" మిత్యత్ర భగవదారాధనం శ్రూయతే, తథా తత్రైవ సప్తవింశే "నహ్యన్తోఽనన్తపారస్య కర్మకాణ్డస్య చోద్ధవ। సంక్షిప్తం వర్ణయిష్యామి యథావదనుపూర్వశః" ఇత్యత్రాపి భగవదారాధనం శ్రూయతే, తత్ర సంశయః, కిముభయత్ర శ్రూయమాణమారాధనముభయవిధం భవతి? ఆహోస్విదేకవిధమేవ భవతి? ఇతి. తత్ర కిం తావత్ప్రాప్తముభయవిధమితి కుతః? ఏకత్రోపదిష్టారాధనే యత్కిఞ్చిదఙ్గోపదేశాదన్యత్రోపదిష్టారాధనేఽఙ్గాధిక్యోపదేశాచ్చ, తస్మాదుభయత్ర పృథగ్విధమేవారాధనమిత్యేవం ప్రాప్తే ఏకవిధమేవేతి బ్రూమః, కుతః? అతిదేశాచ్చ-తథాహి తృతీయాధ్యాయోపదిష్టే భగవదారాధనే కిఞ్చిదఙ్గోపదేశేఽపి తత్ర సప్తవింశాధ్యాయోపదిష్టాద్భగవదారాధనాదనుక్తాఙ్గాతిదేశశ్చ కర్తవ్యః, "అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్య" మితి హి న్యాయః, తస్మాదుభయత్రాప్యేకవిధమేవారాధనమిత్యధ్యవసేయమ్.

---

* ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (ఏవమిహాపీ) తి. అ॥౨౧॥ సూ॥౧॥

† యథా పూర్వస్మిన్నధికరణే లిఙ్గసామాన్యాదారాధ్యైక్యముక్తమ్, తథోత్తరాధికరణేఽఙ్గసామ్యాత్తదారాధనైక్యముచ్యత ఇతి దృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (అతిదేశాచ్చ) ఇతి.

§ ఫలం దర్శయన్నధికరణముపసంహరతి- (తస్మా) దుభ

౨౭॥ అతిదేశాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥౧॥

—※ ౪౭॥ సూ॥ *విద్యైవతు నిర్ధారణాత్ ※—

"నహ్యస్యాన్యోఽస్తిపారస్య కర్మకాణ్డస్య బోధక । సంక్షేపతః వర్ణయిష్యామి యథావదనుపూర్వశః" ఇత్యాదికం దర్శపూర్ణమాసాదివత్కర్మకాణ్డత్వేన వేదితవ్యమ్ ? ఉత మహాపురుషవిద్యాత్వేన వేదితవ్యమ్ ; ఇతి సంశయః, కర్మకాణ్డత్వశ్రవణాద్దర్శపూర్ణమాసాదివత్కర్మకాణ్డత్వేనైవ వేదితవ్యమిత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యాహ- (విద్యైవత్వి)తి= తుశబ్దేన పూర్వపక్షో వ్యావృత్తః, "నహ్యస్యాన్యోఽస్తి పారస్య" త్యాదికముపదిశ్యమానం మహాపురుషవిద్యైవ భవితుమర్హతి, కుతః ? నిర్ధారణాత్- తథాహి ఏతద్విద్యోపదేశాన్తే "త్రిర్భిమార్త్యాన్న్యతామియా" దిత్యస్యా మహాపురుషవిద్యాయా ముక్తిఫలత్వం నిర్ధార్యతే, నహి ముక్తిఫలాయా అస్యా విద్యాయాః కర్మకాణ్డత్వం యుక్తమ్, అస్యాః కర్మకాణ్డత్వశ్రవణే విద్యాత్వమేవా వాస్యాం ద్రష్టవ్యమ్, తథాచ స్మృతిః "†కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేదకర్మణిచ కర్మయ" ఇతి. కర్మణి- భగవదారాధనే,‡ అపి చేయమేవ మ

యత్రే)తి.   అ॥౨౭॥సూ॥౧॥

*"నహ్యస్యాన్యోఽస్తపారస్యే" త్యుపదిష్టాయా మహాపురుష విద్యాయాః కర్మకాణ్డత్వేన విద్యాత్వం నాస్తీత్యాక్షేప సమాధానార్థత్వాదుత్తరాధికరణమాక్షేప సఙ్గత్యోప క్రమతే- (విద్యైవ తునిర్ధారణా)దితి.

† (కర్మణీ)తి= కర్మణి- భగవదారాధనే, అకర్మ- బన్ధహేతుత్వాభావమ్, అకర్మణి - భగవదారాధన వ్యతిరిక్తే కృత్స్నవ్యాపారే, కర్మ - బన్ధహేతుత్వమ్, కృత్స్నకర్మకృత్- కృత్స్నభగవదారాధనకృత్.

‡ న కేవలమస్యా విద్యాత్వం స్మార్తమ్, అపితు శ్రౌతం చేత్యాహ-

హాపురుషవిద్యాప్రపఞ్చ్యతే ద్వాదశే "మాయాభిర్యైనవభిస్తత్త్వై" రిత్యాదిభిః.*తస్మాత్ "నహ్యన్తోనన్తపారస్య కర్మకాణ్డస్యచోద్ధవే" త్యేషామహాపురుషవిద్యైవేతి నిర్ధార్యతే, నిర్ధారణమ్-నిశ్చయః.

—※ ౪౮॥సూ॥†దర్శనాచ్చ ※—

దృశ్యతేహిమహాపురుషవిద్యాత్వ మస్యారాధనస్య "పూజా న్తైకల్పయేత్సమ్యక్సజల్పకర్మపావనీమ్। సువర్ణం ఘర్మానువాకేన మహాపురుషవిద్యయే" త్యేవంతత్ర క్రియమాణవాక్యేషు. తస్మాత్ "నహ్యన్తోనన్తపారస్యే" త్యారభ్యోపదిశ్యమానామహాపురుషవిద్యేతి వేదితవ్యా.

—※ ౪౯॥సూ॥ శ్రుత్యాదిబలీయస్త్వాచ్చనబాధః ※—

"తవపరిమేచరన్త్యఖిల సత్వ నికేతతయా తడుత పదాక్రమస్య విగణయ్య శిరోనిబుతే"రిత్యాదిషుభగవత్పరిచరణలక్షణారాధనస్య ముక్తిఫలదత్వ శ్రుత్యాదినాఽస్యారాధనస్య దర్శ పూర్ణమాసాది కర్మకాణ్డాపేక్షయా ఫలతోబలీయ స్త్వాచ్చ "నహ్యన్తోనన్తపారస్య కర్మకాణ్డస్యచోద్ధవే" త్యారభ్యసముపదిశ్యమానస్య భగవదారాధనస్యకర్మకాణ్డసమాఖ్యయానమహాపురుషవిద్యాత్వస్యబాధః.

(అపిచేతి)= తథాచ "మాయాభిర్యైర్నవభిస్తత్త్వై" రిత్యాదేః"మహాపురుషవిన్యాసస్సార్వస్య జగదాత్మన" ఇత్యనుక్రమణవాక్యేనమహాపురుషవిద్యాత్వోపదేశాత్తాదృశవిద్యాత్మకస్య "నహ్యన్తో నన్తపారస్యే" త్యస్యాపి మహాపురుషవిద్యాత్వం సిద్ధమితిభావః.

* ఏత దధికరణ ఫల కథన పూర్వకం సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. ... ... *

† ఏతద్విద్యాఙ్గ మన్త్రస్యాపి మహాపురుషవిద్యాత్వే ప్రత్యక్ష సిద్ధలిఙ్గభూతాయా ఏతద్విద్యాయా మహాపురుష విద్యాత్వం కైముత్య న్యాయసిద్ధమిత్యాహ- (దర్శనాచ్చే) తి. ... *

—※{ ౫౦॥ సూ॥ ()అనుబన్ధాదిభ్యః ప్రజ్ఞాన్తరపృథక్త్వవద్దృష్టశ్చ తదుక్తమ్ }※—

ఇతశ్చ "నహ్యాన్యో వస్తు పారస్యే" త్యాదినా భగవదుపదిష్టస్యారాధనస్య విద్యాత్వమధ్యవసీయతే, యతో౽స్యాం విద్యాయామంవ క్తృత్వేన భగవదనుబన్ధః, తస్యైవైతదారాధ్యత్వం తస్యైవ ప్రాప్యత్వం చ దృశ్యతే, తతశ్చైతేభ్యో౽నుబన్ధాదిభ్యో౽స్యారాధనస్య దర్శపూర్ణమాసాదికర్మకాణ్డాత్ పృథగ్భావో దృష్టః, ప్రజ్ఞాన్తర పృథక్త్వవత్- యథా ప్రజ్ఞాన్తరస్య దహర విద్యాయాం దర్శపూర్ణ మాసాది కర్మకాణ్డాత్ పృథక్త్వం దృష్టమ్, ఏవమస్యా అపి విద్యాయా దర్శపూర్ణమాసాదికర్మకాణ్డాత్ పృథగ్భావో దృష్టః, తస్మాత్, తదుక్తమ్- భగవదారాధనస్య మహాపురుషవిద్యాత్వముక్తమిత్యర్థః.

౨౩॥ నిర్ధారణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౮॥

—※{ ౫౧॥ ¶సూ॥ న సామాన్యాదప్యుపలబ్ధేర్మృత్యువన్నహిలోకాపత్తిః }※—

() దృష్టాన్తతః కర్మకాణ్డవైలక్షణ్యకథనే నాస్యా మహాపురుష విద్యాత్వమధ్యవస్యన్నధికరణముపసంహరతి సూత్రకారః- (అనుబన్ధాదిభ్య) ఇతి= § ఆదిపదార్థమాహ- (తస్యైవే)తి. అ ౨౩॥సూ॥౮॥

¶ భగవదారాధనలక్షణ మహాపురుష విద్యాయాస్తద్విద్యాత్వం స్థిరీకృతమ్, ఏవ ముత్తరాధికరణే దహరవిద్యాయాస్తద్విద్యాత్వమేవ స్థిరీక్రియతే, తతో దృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ మారభతే (నసామాన్యాదప్యుపలబ్ధేర్మృత్యువన్నహిలోకాపత్తి)రితి.

ధ్యానస్యస్మరణాత్మకత్వాత్ "శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణ" మిత్యుపదిష్ట తృతీయభక్త్యన్తర్భావాత్ "యోగస్యలక్షణం వక్ష్యే" ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానో ధ్యానయోగో౽పి భక్తిరేవ భవతీతి ప్రాపణ పక్షే ప్రాప్తే భగవద్రూపగుణాద్యైశ్వర్యమననాదికాదిస్మరణ

తృతీ యసర్గే " యోగస్యలక్షణంవక్ష్యేసబీజస్య నృపాత్మ
జ " ఇత్యుపక్రమ్యోపదిశ్యమానధ్యానయోగః కింభక్తిః? ఉతదహ
రవిద్యా ? ఇతిహావిశయేప్రాప్తే*తంనిరాచష్టే- (నసామాన్యాదపి)
ఇతి= " యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే సబీజస్యనృపాత్మజ " ఇత్యాదిషూ
పదిశ్యమానో ధ్యానయోగో దహరవిద్యైవభవితుమర్హతి, సతుభ
క్తిః, కుతః? సామాన్యాత్- ఇహాపి " హృదయామ్బుజవిష్టర " మి
త్యత్రశ్రూయమాణహృదయ రూపాయతనతోస్య " కేచిత్స్వదేహా
న్తర్హృదయావకాశ " ఇత్యుపదిష్టదహరవిద్యా సామాన్యావగమా
దేతద్విద్యాయాం యమనియమాద్యఙ్గోపదేశోపలబ్ధేశ్చ, తస్మాదేతద్వి
ద్యానిష్ఠానాం సాక్షాన్మోక్షసమ్భవాన్న పునర్మృత్యుమజ్జన్మభవతి,అ
తఏవప్రాకృతలోకాపత్తిశ్చనభవతి,హి- నిశ్చితమ్,†ఏతచ్చఫలకథనం
దహరవిద్యాయాసాక్షాన్మోక్షసాధనత్వ ప్రదర్శనార్థమితిజ్ఞేయమ్.

౨౪॥ నసామాన్యాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౧॥

స్యైవ " యస్మిన్ జనః ప్రాణ వియోగకాలే క్షణం సమావేశ్యమ
నోవిశుద్ధమ్ । నిర్హృత్యకర్మాశయమాశుయాతి పరాంగతిం బ్రహ్మ
మయోరర్ణవర్ణ " ఇత్యాది వాక్యశేషేషుభక్తిత్వా ధ్యవసాయాత్
" యోగస్య లక్షణం వక్ష్యే"ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానధ్యాన యోగ
స్య చిరకాల సన్తతధ్యానరూపత్వేనాష్టాఙ్గయోగత్వం సిద్ధమితి భావే
నసిద్ధాన్తయతి- *(తంనిరాచష్ట)ఇత్యాదినా.

(మృత్యుమన్నహి లోకాపత్తి) రితిసూత్రశేషేణస్వయమేవై
తదధికరణఫలమకథయద్భగవాన్సూత్రకారః.

† స్వయంఫలకథనస్యాభిప్రాయమాహ-(ఏతచ్చే)తి= తస్మాత్
" యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే " ఇత్యారభ్యోపదిశ్యమానో ధ్యానయో
గోదహర విద్యైవేత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౨౪॥సూ॥౧॥

ఇహాష్టాఙ్గయోగ ఫలప్రస్తావేన భక్తియోగ ఫలస్యాపి స్మృత

—✳ ౫౩॥సూ॥ పదేనచశబ్దస్యతాద్విధ్యంఘోయత్వానుబన్ధః ✳—

† పదేన=అధ్యాయేన, "భక్తియోగోబహువిధో మార్గై ర్భామిని భావ్యతే। స్వభావగుణమార్గేణ పుంసాంభావోవిభిద్యతే " ఇతి, "మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణమయిసర్వగుహాశయే। మనోగతిరవిచ్ఛిన్నా యథాగఙ్గామ్భసోమ్బుధౌ॥ లక్షణంభక్తియోగస్య నిర్గుణస్య హ్యుదాహృతం " ఇతిచ సకామనిష్కామభేదేన బహువిధాభక్తి రుపదిశ్యతే, అత్ర పూర్వోదితయాసకామయాభక్త్యా భజతే స్తత్తాభిసన్ధియమా నఫలమాత్రంభవతి? ఉతోత్తమభక్తిరూపఫలంచభవతి? ఇతివిశయేప్రా ప్తే¶తంపరిహరతి- (పదేనచే) తి- చశబ్దేనసంశయమశయయత్, యద్యపిపదేనాధ్యాయేనోపదిష్టస్య, శబ్దస్య- " యస్తుహింసాంస ముద్దిశ్యే " త్యాదివాక్యఘటక యత్తచ్ఛబ్దార్థఘూతస్య సకామభ క్తియోగినః, ఘోయత్వానుబన్ధః- బహుఫలసమ్బన్ధోభవతి, తథాపి సకామభక్త్యానవరతః క్రమేణతాద్విధ్యంభవతి, అత్ర తచ్ఛబ్దేనైతముప రిష్టాత్ప్రసిద్ధత్వేనోపదిశ్యమానా నిష్కామభక్తిరుచ్యతే,సావిధా- ప్ర కారో, యస్యా, తస్యభావస్తాద్విధ్యమ్- తద్విషయత్వమ్, నిష్కామభక్తిత్వ

త్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యాతత్ఫలవిషయకచిన్తామారభతే- (పదేనచశబ్ద స్యతాద్విధ్యం ఘూయస్త్వానుబన్ధ) ఇతి= అస్య "యోగస్య లక్షణంచ తే" ఇత్యస్యోపరితనాధ్యాయేవిషయమాహ-†(పదేనాధ్యాయేనే) తి. ¶ తత్రాభిసన్ధియమానఫలమాత్రమితి హింసాద్యతిరిక్తత్వేన ఫ లం విశేషణీయమ్, ఇతర్హిహింసామనుసన్ధాయవిత్యానుష్ఠితభగవ దా రాధనరూప భక్తేస్తద్ధింసా ఫలప్రదత్వా దర్శనాత్; తథాచ పర హింసామభిసన్ధాయానుష్ఠితాయాభక్త్యా పరహింసాభిసన్ధి విఘటనమే వఫలమితిజ్ఞేయమ్. పూర్వోదిత భక్తేః ఫలాభిసన్ధి పూర్వకమారబ్ధ త్వాత్తయాభజతోఽభిసన్ధిత ఫలమాత్రంభవతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ (తంపరిహరతీ) త్యాదినా.

భవతీత్యర్థః, అతఏవ శ్రూయతే "సమయ్యావేశితధియాం కామః కామాయ కల్పతే। భర్జితాః క్వథితా ధానాః ప్రాయో బీజాయ నేష్యతే" ఇతి "కామధియస్త్వయి రచితా న పరమారోహన్తి యథా కరమ్భ బీజానీ" తి. * * * *

అపిచ "మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణే" త్యుపక్రమ్య "స ఏవ భక్తియోగాఖ్య ఆత్యన్తిక ఉదాహృతః। యేనాతివ్రజ్య త్రిగుణాన్మద్భావాయోపపద్యతే" ఇత్యుపదిష్టం శ్రవణకీర్తనాదిరూపం నిష్కామభక్తియోగం పూర్వోక్తయా సకామభక్త్యా భగవన్తం భజతాం ప్రాకృతభక్తానాం పరమకారుణికస్స భగవానేవ ఘటత ఇత్యభిప్రేత్యాహ,

—(౩॥సూ॥ ఏక ఆత్మనశ్శరీరే భావాత్)—

ఆత్మనః- పరమాత్మనస్సర్వాన్తర్యామిణః, శ్శరీరే, జాతావేకవచనమ్, స్వశరీరభూతేషు జీవేషు నియన్తృత్వేన సద్భావాదేవైషాం ప్రాకృతభక్తానాం పూర్వోక్తముత్తమభక్తియోగం ఘటయతీత్యేకే ముఖ్యా ఉత్తమభక్తా, మన్యన్తే. ... ... *

—(౪॥సూ॥ +వ్యతిరేకస్తద్భావభావిత్వాన్నతూపలబ్ధివత్.)—

తత్రైవముత్తమభక్తిసమ్పన్నస్య ప్రాకృతభక్తిదశాయాం యాయాః ఫలాభిసన్ధయోభూవన్ తాసాం వ్యతిరేకశ్చ భవతి నిఃఖిలకామబీజానినశ్యన్తీ త్యర్థః, కస్మాత్? తద్భావభావిత్వాత్_ తం శ్రీభగవన్తమేవ భావయన్తి- అనవరతం భజన్తీతి తద్భావాః- ఉత్తమభక్తాః, తద్వద్భగవన్తం తాన్వా భావయితుం శీలమేషామస్తీతి తద్భావభావినః, తేషాం భావస్తత్త్వమ్, తస్మాత్; నహ్యుత్తమభక్తాన్ తద్వద్భగవన్తం వా భజమానానాం కామబీజమవశిష్యతే, యస్మాదేవం శ్రూయతే "ముహుర్ముహుర్వక్తి హరే జగత్పతే నారాయణేత్యాత్మగతిం గత

+ నచోత్తమభక్తిలబ్ధ్యనన్తరమీషదపి ఫలాభిసన్ధిర్భవతీత్యాహ- (వ్యతిరేక) ఇతి. ... ... *

త్రపః । తదా పుమాణ్ ముక్త సమస్త బన్ధన స్తద్భావ భావాను కృతాశయాకృతిః ॥ నిర్దగ్ధ బీజాను శయోమహీయసా భక్తి ప్రయోగే ణ సమేత్యధోక్షజ " మితి. ప్రాకృతభక్తే రసభిసన్ధితో త్తమభక్తిరూప ఫలప్రదత్వే "నతూవలబ్ధివ " దితి వైధర్మ్యాదృష్టాన్తః-ఉపలబ్ధి-లాభః, యథాలోకే ధనలాభార్థం క్రియామాణా రాజసేవా ధనమాత్రం ప్రయచ్ఛతి తద్వత్ కామాద్యర్థం క్రియమాణా భగవద్భక్తి ర్నకేవలంకామాదికం ప్రయచ్ఛతి, కింతూత్తమ భక్తించ ప్రయచ్ఛతీతి జ్ఞేయమ్,తస్మాత్ప్రాకృత భక్తానాం క్రమేణో త్తమభక్తిరూప ఫలంచ భవత్యేవేతిసిద్ధమ్. ... ... *

౭ ॥భూయస్త్వాననుబన్ధాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౩॥

— ౫౫॥ సూ॥†అంగావబద్ధాస్తునశాఖాసుహిప్రతివేదమ్ —

దేవతాన్తరాణాంముముక్షుభిరుపాస్యత్వ మసకృదావర్తితమపిన్ధూణాని ఖనన్యాయేన తదేవ సంప్రత్యర్థీ క్రియతే, కిం ముముక్షుభి ర్దేవతాన్తరముపాసితవ్యమ్ ? ఉత నోపాసితవ్యమ్? ఇతిసన్దేహే ప్రా

ఫలం కథయన్నధికరణముపసంహరతి (తస్మా)దితి.అ॥౩॥సూ॥ ౩॥

† అస్మిన్నధికరణే సకామభక్త ప్రస్తావేన సకామానాం దేవానాం స్మృతత్వాత్తేషామాశ్రిత వరదాన సామర్థ్య సమ్భవాచ్చ తద్భజన విచారం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోపక్రమతే- (అంగావబద్ధాస్తు నశాఖాసుహిప్రతివేద) మితి. ... ... *

దేవతాన్తరోపాసనే ముముక్షుభిఃకృతే తేషాం తతో పేక్షితైహిక ఫలసమ్భవాన్ముముక్షుభిర్దేవతాన్తరముపాసితవ్య మితిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే " యోదుస్త్యజాన్ క్షితిసుత స్వజనార్థదారాన్ ప్రార్థ్యాంశ్రియంసురవరైస్సదయావ లోకామ్ । నైచ్ఛన్నృపస్తదుచితం మహతాంమధుద్విట్సేవానురక్త మనసా మభవో పిఫల్గు " రిత్యాదినా ముముక్షూణామైహిక ఫలానా సక్తత్వా ద్వ్యవసాయాత్త

ప్త+ఇదముత్తరం పఠతి- (అంగావబద్ధాస్త్వి)తి=తుశబ్ద స్సన్దేహాపను త్త్యర్థః, అంగావబద్ధశబ్దేన భగవద్విరాడ్విగ్రహాభిమానినో బ్రహ్మరు ద్రేన్ద్రాదయ ఉచ్యన్తే, తేతు ముముక్షుభిర్నోపాసితవ్యాః, కుతః? న శాఖాసుహిప్రతి వేదమ్- హి- యస్మాత్, ప్రతివేద పఠ్య మానేషు శాఖాభేదేషు ముముక్షూణాం దేవతాన్తరోపాసనం నవిధీయతే, తే షాముత్తమభక్తానాం ముముక్షూణాం మోక్షార్థిత్వేన భగవతోఽపి ఫలానపేక్షత్వా త్తుర్యతస్తే దేవతాంతర ముపాసీరన్నిత్యాశయః,ప్ర త్యుతదేవతాన్తరాణ్యపి మోక్షార్థం భగవద్భజనం కుర్వన్తీతిశ్రూ యతే " అహంబ్రహ్మాచ విబుధా మునయశ్చామలాశయాః। సర్వా త్మనాప్రపన్నాస్త్వా మాత్మానం ప్రేష్ఠమీశ్వరమ్ - తంత్వా జగ త్స్థిత్యుదయాన్తహేతుం సమం ప్రశాన్తం సుహృదాత్మ దైవమ్। అన న్యమేకం జగతామధీశం భవాపవర్గాయ భజామదేవే " త్యాద్యా ✻తస్మాద్దేవమనుష్యాదిభిస్సర్వైర్ముముక్షుభి శ్శ్రీభగవా " న్నా రాయణ ఏవానవరతం భజనీయ ఇత్యధ్యవసేయమ్.

బహూనామేకపరమాత్మాశ్రయత్వేనకశ్చిద్విరోధఇతిసదృష్టాన్తమాహ

—✻ ౫౯॥సూ॥మన్త్రాదివద్వాఽవిరోధః ✻—

దేవాదయోబహవశ్శ్రీభగవన్తం నారాయణమాశ్రయన్తీత్యత్ర నా స్త్యేవహికశ్చిద్విరోధః, యథాసాక్షాచ్ఛ్రీరామమన్త్రరాజాదయోబ హవోమన్త్రాఃప్రతిపాద్యత్వేనశ్రీభగవన్తంనారాయణమేవాశ్రయన్తే తద్వత్, †అత్రేదంరహస్యమ్,భగవత్పరాణాంబహూనాంమన్త్రాణాం

త్ఫలార్థం తేషాం దేవతాన్తర భజనమనావశ్యకమితి భావేన సిద్ధా న్తయతి- +(ఇదముత్తరం. పఠతీ) త్యాదినా.

✻ ఏతదధికరణఫలంకథయన్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

† శ్రీరామమన్త్రరాజాదయ ఇత్యత్రాదినాఽష్టాక్షరాదిమన్త్రా గ్రాహ్యాః, ప్రసంగాదేతత్సూత్రతాత్పర్యార్థమాహ- (అత్రేద)

మధ్యే అభ్యర్హితత్వాద్రామమన్త్రరాజో ముముక్షూణామత్యావశ్యకః ఇతి. ఏతచ్చాప్యనర్ఘరహస్యే శ్రీరామోత్తరతాపనీయోపనిషది ప్రసిద్ధమేవ శ్రూయతే, తథాహి " అథ హైనం భరద్వాజో యాజ్ఞవల్క్యముపసమేత్యోవాచ శ్రీరామమన్త్రరాజస్య మాహాత్మ్యం నో బ్రూహి భగవన్నితి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః స్వప్రకాశః పరం జ్యోతిస్స్వానుభూత్యైకచిన్మయః । తదేవమన్త్రరాజస్య మనోరాద్యక్షరస్స్మృతః॥ అఖణ్డైకరసానన్దస్తారకబ్రహ్మవాచకః । రామాయేతి సువిజ్ఞేయస్సత్యానన్దచిదాత్మకః॥ నమఃపదం సువిజ్ఞేయః పూర్ణానన్దైకవిగ్రహః । సదా రమన్తి హృదయే సర్వే దేవా ముముక్షవః ఇతి. య ఏవైతం మన్త్రరాజం శ్రీరామచన్ద్రషడక్షరం నిత్యమధీయతే సోఽగ్నిపూతో భవతి- స వాయుపూతో భవతి- స ఆదిత్యపూతో భవతి- స బ్రహ్మణా పూతో భవతి- స విష్ణునా పూతో భవతి - స రుద్రేణ పూతో భవతి_ స సర్వైర్దేవైః పూతో భవతి- స సర్వేషు తీర్థేషు స్నాతో భవతి- స సర్వేషు వేదేష్వధీతో భవతి- స సర్వైర్యజ్ఞక్రతుభిరిష్టవాన్ భవతి-స సర్వైర్దేవైర్జ్ఞాతో భవతి- స సర్వవేదవ్రతచర్యాసుచరితో భవతి-తేనేతిహాసపురాణానాం రుద్రాణాం శతసహస్రాణి జప్తాని ఫలాని భవన్తి-శ్రీరామమన్త్రరాజస్మరణేన గాయత్ర్యాః శతసహస్రం జపం ఫలం భవతి- ప్రణవానామయుతకోటిజప్తాని ఫలాని భవన్తి- దశపూర్వాన్ దశాపరాన్ పునాతి- స పఙ్క్తిపావనో భవతి- స మహాన్ భవతి- అథ పురాణేషూదాహరన్తి - గాణాపత్యేషు శైవేషు శాక్తసౌరేష్వభీష్టదాః । వైష్ణవేష్వపి సర్వేషు రామమన్త్రాః ఫలాధికాః ॥ గాణాపత్యేషు శైవేషు కోటికోటిగుణాధికాః। మన్త్రేష్వప్రయాసేన ఫలదో

మితి= రహస్యమిత్యనేన " గురుం ప్రకాశయేద్ధీమాన్మన్త్రం యత్నేన గోపయేత్ " ఇత్యాదినిషిద్ధప్రకాశనమన్త్రాయః.

యం షడక్షరః ॥ షడక్షరోఽయం మన్త్రస్తు సర్వాఘౌఘనివారణః ॥
మన్త్రరాజ ఇతి ప్రోక్తస్సర్వేషాముత్తమోత్తమః ॥ కృతం దినే యద్దు
రితం పక్షమాసర్తువర్షజమ్ । సర్వం దహతి నిశ్శేషం తూలరాశి
మివానలః ॥ బ్రహ్మహత్యాసహస్రాణి జ్ఞానాజ్ఞానకృతాని చ । స్వర్ణ
స్తేయసురాపానగురుతల్పాయుతాని చ ॥ కోటికోటిసహస్రాణ్యుప
పాతకజాన్యపి । సర్వాణ్యపి ప్రణశ్యన్తి రామమన్త్రానుకీర్తనాత్ ॥
భూతప్రేతపిశాచాద్యాః కూష్మాణ్డగ్రహరాక్షసాః । దూరాదేవ ప్రధా
వన్తి రామమన్త్రప్రభావతః ॥ ఐహలౌకికమైశ్వర్యం స్వర్గాద్యం పారలౌ
కికమ్ । కైవల్యం భగవన్తం చ మన్త్రోఽయం సాధయిష్యతి '' తే. తతశ్చాప
వర్గార్థినామ్- శ్రీరామమన్త్రరాజాశ్రయణమత్యావశ్యకమితి ని
శ్చీయతే, ¶ ఇదముపలక్షణమ్. ముముక్షూణామష్టాక్షరద్వాదశాక్షరావ
ప్యావశ్యకౌ, తయోర్నారాయణోపనిషది సర్వవేదాన్తసారే శ్రీ
పాఞ్చరాత్రే చ ముముక్షూణామావశ్యకత్వప్రసిద్ధేరితి జ్ఞేయమ్.

—✳{ ౫౭ ॥ సూ ॥ † భూమ్నః క్రతువజ్జ్యాయస్త్వం తథా హి దర్శయతి }✳—

భూమన్శబ్దో బహుత్వవచనః, అతో భూమ్నః=బహుభ్యో బ్ర
హ్మరుద్రేన్ద్రాదినిఖిలదేవేభ్యః, శ్రీభగవతో నారాయణస్య క్రతువ
జ్జ్యాయస్త్వమధ్యవసీయతే, యథా క్రతోః- సప్తాహయజ్ఞస్య, సర్వే
భ్యో యజ్ఞేభ్యో జ్యాయస్త్వం నిశ్చితం తద్వత్ పరమాత్మనస్సర్వేభ్యో
దేవేభ్యో జ్యాయస్త్వం నిశ్చీయతే, శ్రీమద్భాగవతశ్రవణకీర్తనాన్య

¶ ముముక్షూణామావశ్యకే మన్త్రాన్తరే దర్శయతి- (ఇదము
పలక్షణ)మితి=తథా చ † శ్రీభగవతో నారాయణస్య పూర్వపాదో
క్తం సర్వోత్తమత్వమిహ ప్రసంగాదనుస్మృతమితి సదృష్టాన్తమాహ-
(భూమ్న) ఇతి. ... ... *

తదాత్మకస్య సప్తాహయజ్ఞస్య శ్రేష్ఠత్వాదపి హి తేన యజ్ఞేన భగవన్తం భజతాం సుమేధసస్స్వయమామ్నాయతే “ కృష్ణవర్ణం త్విషాఽకృష్ణం సాఙ్గోపాఙ్గాస్త్రపార్షదమ్। యజ్ఞైస్సంకీర్తనప్రాయైర్యజన్తి హి సుమేధసః ” ఇతి. అపిచ “ యే మానవాః పాపకృతస్తు సర్వదా సదా దురాచారరతా విమార్గగాః। క్రోధాగ్నిదగ్ధాః కుటిలాశ్చ కామినస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునన్తి తే ॥ సత్యేన హీనాః పితృమాతృదూషకాస్తృష్ణాకులాశ్చాశ్రమధర్మవర్జితాః। యే దామ్భికా మత్సరిణోఽపి హింసకాస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునన్తి తే ॥ పఞ్చోగ్రపాపాశ్ఛలఛద్మకారిణః క్రూరాః పిశాచా ఇవ నిర్దయాః ఖలాః। బ్రహ్మస్వపుష్టా వ్యభిచారదుష్టాస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునన్తి తే॥ కాయేన వాచా మనసాపి పాతకం నిత్యం ప్రకుర్వన్తి శఠా హఠేన యే। పరస్వపుష్టా మలినా దురాశయాస్సప్తాహయజ్ఞేన కలౌ పునన్తి తే ” ఇత్యాది పాద్మోత్తరవచనేభ్యశ్చ శ్రైష్ఠ్యమవగన్తవ్యమ్.¶ శ్రుతిష్వప్యేవ సర్వయజ్ఞాత్మకత్వం భగవతో వర్ణయతి “ అగ్నిరవమో దేవతానాం విష్ణుః పరమః ” ఇతి “ అగ్నిర్వై దేవానామవమో విష్ణుః పరమస్తదన్తరేణాన్యాస్సర్వా దేవతా ” ఇతి శ్రౌతం నిదర్శనముదాహార్యమ్.

౨౭॥ అంగావబద్ధాధికరణం సమాప్తమ్ ॥ ౩ ॥

—✻ ౫౦ ॥ సూ ॥ నానా శబ్దాదిభేదాత్ ✻—

దృష్టాన్తభూతస్య శ్రీమద్భాగవతసప్తాహయాగస్య సర్వయాగశ్రైష్ఠ్యం చ శ్రుతిసమ్మతమిత్యాహ-(శ్రీమద్భాగవతే) ఇతి ॥ యజ్ఞైరితి బహువచనం సప్తాహయజ్ఞస్య శ్రవణాదిభేదేనావృత్త్యా చ నానాత్వాద్ద్రష్టవ్యమ్. ... ... ✻

¶ ఇహ ప్రసంగాత్ [illegible] శ్రీభాగవతశ్రైష్ఠ్యం చ ప్రత్యక్షే [illegible] చాయమిత్యత్ర [illegible] ([illegible]

[illegible]. [illegible]

* అత్యగా త్పరవిద్యావిచారః, అథతత్సాధన విచారోఽనుక్రమి ష్యతే, తచ్చ పరవిద్యా సాధనం కింనిష్కామ తయాఽనుష్ఠితాగ్ని హోత్ర దర్శపూర్ణమాస చాతుర్మాస్యాదినానాకర్మ స్వస్వత్వ మరూపం భవతి ? యద్వా తథానుష్ఠితాగ్నిహోత్రాది నానాకర్మ రూపం భవతి ? ఇతిసంశయేప్రాప్త ఇదమాహ-(నానే)తి= నిష్కా మతయాఽనుష్ఠితాగ్నిహోత్రాది నానాకర్మరూపమేవ భవతిపరవి ద్యాసాధనమ్, కుతః ? శబ్దాదిభేదాత్- " ఈజేచ భగవన్తం యజ్ఞ పురుషం యజ్ఞక్రతుభి రుచ్చావచైరసైౣశ్చక్రతుభిశ్శ్రద్ధయాహ్వా తా గ్నిహోత్ర దర్శపూర్ణమాస చాతుర్మాస్య పశుసోమానాం ప్ర కృతి వికృతిభిరనుసవనం చాతుర్హోత్రవిధినే"త్యత్ర శ్రూయ మా ణాగ్నిహోత్ర శబ్దాదిభిః పరవిద్యాసాధనానాం నానాత్వేన భేదా వగమావిత్యర్థః, ¶తతశ్చనిష్కామనయానుష్ఠితాగ్నిహోత్రాదయ స్సర్వేపిచిత్తశుద్ధిద్వారా పరవిద్యాసాధనాని భవన్తీతినిశ్చీయతే.

అ॥నానాశబ్దాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౧॥

---

*వృత్తానువాదేన పూర్వాధి కరణైరస్యసాధ్య సాధనభావ సఙ్గతిం ద్యోతయతి- (అత్యగా) దితి= అత్యగాత్- సమాప్త ఇత్యర్థః. పరవి ద్యాభక్తిరష్టాఙ్గయోగశ్చేత్యుభయరూపా, తత్సాధనం విషయీకృత్య విశయమాహ-(తచ్చే)తి= సాధ్యస్యైకత్వేన సాధనస్యాప్యేకత్వము చితమ్, అతోఽగ్నిహోత్రాదిష్వన్యతమమేవ పరవిద్యాసాధనం భవతీ తిపూర్వపక్షే ప్రాప్తే వహ్నిరూపసాధ్యనిశ్చయస్య ధూమాలోకనా దినానాసాధనదర్శనా త్తద్వ త్పరవిద్యా రూప సాధ్యస్యసాధనాన్య ప్యగ్నిహోత్రాదినానా కర్మాణిభవన్తీతి సిద్ధాన్తయతి- (ఇదమా హే) త్యాదినా. ¶ ఫలకథన పూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (తతశ్చే) తి.

అ॥౩॥సూ॥౧॥

ఉక్తం పరవిద్యా సాధన నానాత్వ ముపజీవ్య తత్సాధన వి

—※ ౪౯॥సూ॥※వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వాత్ ※—

కిమేషామగ్నిహోత్రాదీనాంసముచ్చయోభక్తిసాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్యః? ఆహోస్విద్వికల్పోనుష్ఠాతవ్యః? ఇతి విచికిత్సాయామ్ “ ఈశేచే ” త్యాది వేదాన్తేషు యథోక్తరీత్యా భక్తిసాధనానాం సముచ్చయానుష్ఠాన శ్రవణాత్తేషాం సముచ్చయ ఏవ భక్తి సాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్య ఇతి ప్రాప్తేబ్రూమః, అగ్నిహోత్రాదీనాంవికల్పఏవభక్తిసాధనత్వేనానుష్ఠాతవ్యః, వికల్పో- భేదః, అన్యతమఇతియావత్; కుతః? అవిశిష్టఫలత్వాత్- సర్వేషామగ్నిహోత్రాదీనాం సమానఫలత్వాత్, సమానంహిభక్తిరూపఫలమేషాంభవతీతి శ్రూయతే “ యదత్రక్రియతేకర్మే ” త్యాదౌ,నహి “ ఈశేచభగవన్త” మిత్యత్రసముచ్చయానుష్ఠానవిధిశ్శ్రూయతే, అపితుతత్రతద్ద్రవ్యదేశకాలాదిసమ్పన్నతయాభరతస్య సముచ్చయానుష్ఠాన మాత్రంశ్రూయతే, తస్మాద్ద్రవ్యాదిసమ్పన్నేనేదానీమపి తద్వదనుష్ఠాతుం శక్యమేవ, తద్వద్ద్రవ్యాద్యసమ్పన్నేనతు యథాశక్త్యైవ విధివద్వికల్పోనుష్ఠాతవ్యః, తథాచశ్రూయతే “ కర్మాణిచయథాకామంయథాదేశంయథాబలమ్ । యథోచితం యథావిత్తమకరోద్ద్విస్సాత్కృత ” మితి. ఏవమగ్రే “ సర్వాపేక్షాచే ” త్యత్రాప్యభిప్రాయోద్రష్టవ్యః, ()అతోవికల్పఏవానుష్ఠాతవ్యః. ... ※

౫౯॥ వికల్పాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

కల్పానుష్ఠానం వక్తుముపజీవ్యోపజీవక భావ సఙ్గత్యోత్తరాధి కరణమారభతే-※(వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వా)దితి=అగ్నిహోత్రాదీనివిషయీకృత్యాస్యవిశయమాహ- (కిమేషా)మితి.

() పరవిద్యార్థినాం తత్సాధన వికల్పానుష్ఠాన సిద్ధిరిహ ఫలమితి సూచయన్నధికరణముపసంహరతి-(అత)-ఇతి. అ॥౪॥పా॥౧॥

కామ్యకర్మసు పూర్వాధి కరణన్యాయేనప్రాప్తవికల్పానష్ఠా

—※{ ౬౦॥సూ॥¶ కామ్యాస్తుయథాకామంసము చ్చీయేరన్నవాపూర్వ హేత్వభావాత్ }※—

యదీమేఽగ్నిహోత్రాదయస్తత్తత్ఫలకామనయానుష్ఠీయేరన్ తర్హ్యేతే కామ్యాస్స్యుః, తతశ్చేమే కామ్యా అగ్నిహోత్రాదయః కింసముచ్చీయేరన్ ? ఉతవికల్ప్యేరన్?ఇతిసంశయే సతిపూర్వాధికరణన్యాయేనవికల్ప్యేరన్నితిప్రాప్తేప్రాహ- (కామ్యాస్త్వి) తి = తుశబ్దశ్శఙ్కా-సముచ్ఛేదార్థః, కామ్యాః పునరగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణమాసాదయః యథాకామమ్- యథేష్టమ్,†సముచ్చీయేరన్- స్వర్గఫలభూయస్త్వాపేక్షయాసముచ్చయేనైవానుష్ఠాతవ్యాః,న వేతిస్వర్గఫలభూయస్త్వానపేక్షాయాంవికల్పానుష్ఠానంద్యోతయతి- తథాహిస్వర్గఫలభూయస్త్వానపేక్షాయాం తు కామ్యానామగ్నిహోత్రాదీనాం వికల్పోఽనుష్ఠాతవ్య ఇత్యర్థః, కుతః? పూర్వహేత్వభావాత్- హేతుః- ఫలమ్, కామ్యకర్మణాం పూర్వోక్తనిష్కామకర్మణామివసమానఫలత్వాభావాత్, కామ్యకర్మణాంప్రత్యేకం భిన్నఫలత్వాదిత్యర్థః, +తథాచఫలాభిసన్ధిపూర్వకత్వేనానుష్ఠీయమానాకర్మవిద్యాకామ్యత్వాచ్చిత్తశుద్ధిహేతుర్నభవతీత్యుక్తమ్. అథచిత్తశుద్ధిహేతుభూతపూర్వోక్తనిష్కామకర్మవిద్యానుష్ఠాన

నముపదితుముత్తరాధికరణమపవాదక్యాసఙ్గత్యోపక్రమతే -¶(కామ్యాస్తుయథాకామ)మితి.

† సముచ్చీయేరన్, సాకల్యేనానుష్ఠీయేరన్నిత్యర్థః.

+ కామ్యకర్మణాంచిత్తాశోధకత్వాత్పరవిద్యార్థిభిరనాదరణీయత్వనిర్ణయోఽత్ర ఫలమితిద్యోతయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-(తథాచే)తి= సిహ్మావలోకనన్యాయేనేహ పఠితం పూర్వాధికరణశేషముత్తరసూత్రమవతారయతి-(అథే)తి= నిష్కామకర్మానుష్ఠానప్రకారకథనారమ్భార్థోఽథశబ్దః.

సప్రకార ఉచ్యతే, ... *

—※ ౬౧॥సూ॥ అఙ్గేషు యథాశ్రయభావః ※—

నిష్కామకర్మస్వనుష్ఠీయమానేషు హవిర్భుజో యే దేవాస్తేషాం శ్రీభగవతో నారాయణస్యాఙ్గేషు, యథాశ్రయభావః- యథావదాశ్రితత్వం ధ్యాతవ్యమ్, ఏవముక్తం భవతి "యజ్ఞభాజో యే దేవాస్తాన్ పురుషావయవేష్వభిధ్యాయే" దిత్యుపదిష్టక్రమేణైతాన్ హవిర్భుజో దేవాన్ శ్రీభగవతో బాహ్వాద్యవయవేష్వనుసన్దధ్యాదితి.

—※ ౬౨॥సూ॥* శిష్టేశ్చ ※—

శిష్టిః- విశేషః, యథోక్తప్రకారేణ కర్మానుష్ఠానం చ భగవద్భక్త్యనుకూలచిత్తశుద్ధిసాధనేషు విశిష్యతే, తథా చ స్మర్యతే "కర్మణా కర్మనిర్హార ఏష సాధునిరూపితః । యచ్ఛ్రద్ధయా యజేద్విష్ణుం సర్వయజ్ఞేశ్వరం మఖైః ॥ చిత్తస్యోపశమోఽయం వై కవిభిశ్శాస్త్రచక్షుషా । దర్శితస్సుగమో యోగో ధర్మశ్చాత్మముదావహః" ఇతి. కర్మణా- నిష్కామకర్మణా, కర్మనిర్హారః- చిత్తశోధనమిత్యర్థః, తస్మాదేవమేవ భగవద్భక్తీప్సుభిరనుష్ఠేయమిత్యభిప్రాయః.

—※ ౬౩॥సూ॥ సమాహారాత్ ※—

సమాహారః- సమాహరణమ్, సమర్పణమ్, అనుష్ఠితం కర్మ భగవత్సమర్పణాచ్చిత్తశోధకం భవతి "కర్మశుద్ధిర్మదర్పణ" మిత్యామ్నానాత్; తతశ్చ కర్మవిశుద్ధ్యా చ సత్త్వశుద్ధిర్భవతీతి జ్ఞేయమ్.

—※ ౬౪॥సూ॥¶ గుణసాధారణ్యశ్రుతేశ్చ ※—

---

* ప్రశస్తత్వాదేవం ప్రకారేణానుష్ఠానం చిత్తశుద్ధీచ్ఛునా ఽవశ్యకమిత్యాహ- (శిష్టేశ్చ) ఇతి.

¶ యాజ్యానాం దేవానాం ప్రథమాధ్యాయోక్తం భగవదవయవత్వానుసన్ధానమత్యావశ్యకమిత్యనుస్మారయతి-(గుణసాధారణ్యే)తి.

అపిచ "పరస్యబ్రహ్మణ స్సాక్షాజ్జాతవేదోసిహవ్యవాట్। దేవానాంపురుషాంగానాం యజ్ఞేనపురుషంయజే" దిత్యస్మిన్ మన్త్రవిర్ణేసర్వేషాందేవానాం పరమ పురుషగుణ సాధారణ్యం శ్రూయతే- గుణసాధారణ్యమ్- గుణభావః, అఙ్గభావఇత్యర్థః, తస్మాచ్చచిత్తశుద్ధికామైరేవమేవకర్మానుష్ఠేయమ్.

* అథానుష్ఠానకాలేభగవత్యసమర్పిత కర్మణాంకాలాన్తరే సంజాత భగవద్భక్తిసాధకచిత్తశుద్ధిచ్ఛావతాం కాగతిరిత్యత ఉత్తరంపఠతి,

—౬౫॥సూ॥ నవాతత్సహభావాశ్రుతేః—

వాశబ్దోఽవధారణే, అనుష్ఠానకాలే భగవత్యసమర్పిత కర్మణాం కాలాన్తరే తాదృశకర్మజనితాపూర్వం భగవత్యర్పితం చేద్బన్ధహేతుర్నైవ భవతి, కింతు చిత్తశోధన ద్వారా తేషాం భగవద్భక్తిహేతురేవ భవతి, కుతః పునరిద మవగమ్యతే ? తత్సహభావాశ్రుతేః- తత్సహభావః- తేనాపూర్వేణ సహితత్వమ్,తస్యాశ్రుతేరశ్రవణమ్,చిత్తశుద్ధికామానాంభగవత్యపూర్వసమర్పణావశ్యకత్వశ్రవణమితి యావత్; స ప్రచరత్సు నానాయోగేషు విరచితాఙ్గక్రియేష్వపూర్వం యత్తత్క్రియాఫలం ధర్మాఖ్యం పరబ్రహ్మణి యజ్ఞపురుషే సర్వదేవతాలింగానాంమన్త్రాణామర్థనియామకతయాసాక్షాత్కర్తరిపరదేవతాయాంభగవతివాసుదేవఏవభావయమాన" ఇత్యత్ర హ్యేవం విధశ్రవణం భవతి, తస్మాదనుష్ఠానకాలేభగవత్యసమర్పితకర్మణాం కాలాన్తరే చిత్తశుద్ధిచ్ఛావశాద్భగవత్యర్పితాపూర్వాణాం చిత్తశుద్ధి ద్వారా భగవద్భక్తిస్సులభైవ భవతీతిజ్ఞేయమ్.

—౬౬॥సూ॥ †దర్శనాచ్చ—

---

* ఉత్తరసూత్రస్యార్థాన్తరారమ్భకత్వద్యోతనార్థోఽథశబ్దః.

† శ్రుతిబలాచ్చైవమేవ చిత్తశుద్ధిద్వారా పరవిద్యేచ్ఛుభిరనుష్ఠేయమిత్యధికరణార్థముపసంహరతిసూత్రకారః-(దర్శనాచ్చే)తి.

"ఏవం కర్మవిశుద్ధ్యా విశుద్ధసత్త్వస్యాన్తర్హృదయాకాశశరీరే బ్రహ్మణి భగవతి వాసుదేవే మహాపురుషే రూపోపలక్షణే శ్రీవత్సకౌస్తుభవనమాలారిదరగదాదిభిరుపలక్షితే నిజపురుషహృల్లిఖితేనాత్మని పురుషరూపేణ విరోచమాన ఉచ్చైస్తరాం భక్తిరనుదినమేధమానరయా అజాయత" ఇత్యేవం విధే వాక్యేహి భగవత్యర్పిత కర్మణో రాజర్షే ర్భరతస్య భగవద్భక్తి లాభో దృశ్యతే,* తస్మాచ్ఛకామ్యకర్మానుష్ఠాతౄణాం పునః పునర్భగవత్సమర్పణాచ్చిత్తశుద్ధిద్వారా భగవద్భక్తిహేతుభూతనిష్కామకర్మాణ్యేవ గృహిభిరనుష్ఠేయానీతి నిరవద్యమ్. ... ...

౨౯॥ వికల్పాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౭॥

---

* తస్మాత్సర్వప్రకారేణ భగవద్భక్తిస్సమ్పాదనీయేతి భావేనైతత్పాదార్థ ముపసంహరతి- (తస్మాది)తి. అ॥౨౯॥సూ॥౭॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణిశుకాచార్యావతార శ్రీవత్సకుల

తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యాపరమహంస

పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త

శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్యవిరచితే శ్రీభ

గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవే

దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే

తృతీయాధ్యాయస్య

తృతీయః పాదః.

శ్రీసీతారామాభ్యాం నమః.

తృతీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా ...॥

శ్రీరస్తు.

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే తృతీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థపాదః.

॥ ౧ ॥ సూ॥ పురుషార్థోఽతశ్శబ్దాదితి బాదరాయణః ॥

* తదేవ మతీతపాదే భగవద్భక్తిప్రకాశకసర్వవేదాన్తసారాత్మక శ్రీమద్భాగవతమాహాత్మ్యం భగవద్భక్త్యాదిరూపపరవిద్యాసు మిథోగుణోపసంహారానుపసంహారౌ భగవదవతారమాహాత్మ్యం ప్రసంగాదాగతం చేత్యేతదర్థజాతం విచారితమ్, అథాస్మింశ్చతుర్థపాదే భగవద్భక్తిరూపాయాః పరవిద్యాయా ఏవ పురుషార్థహేతుత్వం తద్విద్యాధికారిణస్తదన్తరఙ్గసాధనాని ప్రసంగాదాగతం చేత్యేతదర్థజాతం విచార్య నిర్ణీయతే, తత్ర పరవిద్యాయాః " తన్నిష్ఠస్య

యద్భక్తిః పరవిద్యైవ పురుషార్థోత్తమప్రదా ।
యస్యామధికృతాశ్చోర్ధ్వ రేతసో రాఘవం భజే ॥

* పూర్వస్మిన్పాదే గుణోపసంహారోక్త్యా పరవిద్యాస్వరూపం నిరూప్యాస్మిన్పాదే తద్విద్యాయాస్స్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వ నైష్ఠికాద్యధికృతిత్వాదేర్నిరూపణేన తద్విద్యాస్వరూపస్య నిరూప్యమాణత్వాదస్య పూర్వపాదే నైకవిషయత్వరూపాం సఙ్గతిం సూచయితుం పూర్వోత్తరపాదార్థం సఙ్క్షిప్యాహ- (తదేవ) మితి= అస్య పాదస్య తదధ్యాయేనాపి ప్రోక్తైకవిద్యావిషయత్వమేవ సఙ్గతిరితి ద్రష్టవ్యమ్, తత్ర భగవదుపాసనే తదధికారిణో ముముక్షూన్ ప్రవర్తయితుం తదుపాసనస్య స్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వలక్షణం ప్రభావమాహ, (పురుషార్థోఽత) ఇతి. ఏతత్సూత్రస్య పౌనరుక్త్యశఙ్కాం వ్యుదస్యతి- (తత్ర పరవిద్యాయా) ఇతి.

మోక్షోపదేశా" దిత్యేవంజాతీయశ్రుతిస్మృతిభి స్తత్రతత్రపరమపురు
షార్థ హేతుత్వం నిర్ణీతమపి స్థూణానిఖననన్యాయేన పునరపి తదేవ
దృఢీకర్తుమాదావేవం చిన్త్యతే, పరావిద్యా కిం స్వాతన్త్ర్యేణ పరమ
పురుషార్థహేతుర్భవతి ? కిం వా కర్మశేషతయా తస్మిన్నన్తర్భవ
తి? ఇతి సన్దేహే ప్రాప్తే పరవిద్యాయాః కర్మశేషత్వేన తస్మిన్నన్త
ర్భావాన్న స్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వ మితి జైమినిమత ము
పన్యస్య పూర్వపక్షయిష్యన్ బాదరాయణ సిద్ధాన్తమాహ-(పురుషా
ర్థోఽత) ఇతి=అతః- అస్మాన్నిఖిలవేదాన్తసారభూత శ్రీమద్భాగవ
తశాస్త్రవిహితాద్భగవద్భక్తిరూపపరమాత్మోపాసనాదేవ, పరమ
పురుషార్థో-మోక్షస్సిద్ధ్యతి, న తు తదన్యత ఇతి భగవాన్ బాదరాయ
ణ ఆచార్యో మన్యతే, కుతః ? శబ్దాత్-"భక్త్యాహమేకయా గ్రాహ్య
శ్శ్రద్ధయాత్మా ప్రియస్సతామ్। భక్తిః పునాతి మన్నిష్ఠా శ్వపాకానపి
సమ్భవా" దితి, "తత్రోపాయసహస్రాణామయం భగవతోదితః।
యదీశ్వరే భగవతి భక్తైర్యస్యాద్యథా రతి" రితి=తత్ర- మోక్ష
సిద్ధ్యర్థం నానా ఋషిప్రోక్తోపాయానాం మధ్యే, అయం భగవతోదితో
భక్తియోగరూపోపాయ శ్శ్రేష్ఠ [illegible], "ప్రీయతేఽమలయా భక్త్యా
హరిరన్యద్విడమ్బనమ్- తమేవం విదిత్వాతిమృత్యుమేతి- నాన్యః పన్థా వి
ద్యతేఽయనాయే"త్యేవంజాతీయకాభ్య శ్శ్రుతిభ్యః, భగవద్భక్తిలక్షణ
పరవిద్యాయా ఏవ హి పరమపురుషార్థహేతుత్వం భవతీతి నిశ్చీయతే.

—✳{ ౨॥సూ॥ శేషత్వాత్పురుషార్థవాదో యథాన్యేష్వితి జైమినిః }✳—

*యథోక్తార్థ దృఢీకరణాయ జైమినిమత ముపన్యస్య పూ

పరవిద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వావగత్యా తస్యాం తదధికారిణాం ముముక్షూణాం ప్రవృత్తిసిద్ధిరేత దధికరణఫల మితి ధ్యేయమ్.

* యథోక్తార్థ- పూ[illegible] దృఢీకరణా యేత్యర్థః.

ర్వపక్షం దర్శయతి-(శేషత్వాది) త్యాదిభిః = తథాహి*కర్మశేషత్వాత్కర్తురాత్మనోఽప్రిస్యాదేః ప్రోక్షణవదాత్మవిద్యాసంస్కారోభవితుమర్హతి, †అపిచాస్యాం పరవిద్యాయాంయః పురుషార్థవాదో-ముక్తిఫలశ్రుతిః, సోఽపి యథాన్యేషు కర్మకాణ్డభాగేషు "ఇషేత్వోర్జేత్వేత్యాహ- ఇషమేవోర్జంయజమానేదధాతి- ఊర్జ

---

* కర్మశేషత్వాత్- ఆత్మవిద్యాయాఃకర్మాఙ్గత్వాత్-

† నను "హృతాత్మనోహృతప్రాణాంశ్చ భక్తిరనిచ్ఛతో గతిమణ్వీం ప్రయుఙ్క్తే" ఇత్యాదావాత్మవిద్యాయాస్స్వతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వశ్రుతేర్నేయమాత్మవిద్యాకర్మాఙ్గతాం నేష్యతీత్యత ఆహ-(అపిచాస్యా)మితి= గుణవాదః- గుణప్రశంసనమ్.

"ఇషేత్వోర్జేత్వే" తి మన్త్రోచ్చారణపూర్వకం శాఖాచ్ఛేదసన్నమనానన్తరంయజమానేఅన్ననిధానాదర్శనాత్ "ఇషేత్వోర్జేత్వేత్యాహ- ఇషమేవోర్జం యజమానే దధాతీ" త్యస్యాధ్వర్యుస్థయజమానవిషయకానురాగాది గుణప్రశంసారూపగుణ వాదత్వమితిభావః.

ఉక్తంచైతాదృశార్థవాదానాం గుణవాదత్వమ్, "విరోధే గుణవాదస్స్యాదనువాదోఽవధారితే । భూతార్థవాదస్తద్ధానాదర్థవాదస్త్రిధామతః" ఇతి. "గ్రావాణః ప్లవన్తే- ఇషమేవోర్జం యజమానే దధాతీ" త్యాదిర్గుణవాదః; తత్రోక్తప్లవనాది రూపార్థస్య గ్రావాదిషు విరుద్ధత్వాద్గ్రావాణః ప్లవన్తఇత్యాద్యర్థవాదానాం గ్రావగతలఘుత్వాదేర్గుణవాదత్వం భవతి. యత్రావధారితార్థప్రతిపాదకత్వం సోఽనువాదాత్మకోఽర్థవాదః, యథా "తస్మాద్ద్విస్సంవత్సరస్య పచ్యతే- అగ్నిర్హిమస్య భేషజమ్" ఇత్యాదిః; ఏతదుభయభిన్నాతీతవృత్తాన్తకథనం భూతార్థవాదః, యథా "తృతీయస్యామితో దివిసోమఆసీత్- వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతా- వాయుమేవ స్వేనభాగధేయేనోపధావతి సఏవైనం భూతింగమయతి" త్యాదిః;

స్వర్గే పయస్వతీరిత్యాహ- ఊర్జం గృహపతయస్స్వర్గస్త్రి- యస్య పర్ణమయీ జుహూర్భవతి- న స పాపం శ్లోకం శృణోతి" ఇత్యేవంజాతీయకా గుణవాదా భవన్తీతి జైమినిరాచార్యో మన్యతే. ... ... *

—✱ ३॥సూ॥ ఆచారదర్శనాత్ ✱—

* " జనకో హ వైదేహో బహుదక్షిణేన యజ్ఞేన యక్ష్యమాణో వై భగవన్తోఽహమస్మి " ఇత్యేవంజాతీయకాసు శ్రుతిషు విద్యావతామపి జనకాదీనాం కర్మానుష్ఠానదర్శనాద్విద్యాయాః కర్మశేషత్వమవగమ్యతే, తస్మాన్న విద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వమ్. ... *

—✱ ४॥సూ॥ తచ్ఛ్రుతేః ✱—

తచ్ఛ్రుతిః-పరవిద్యాయాః కర్మశేషత్వశ్రుతిః " యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతి" ఇత్యత్ర కర్మశేషత్వశ్రవణాద్విద్యాయా న స్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వమ్.

—✱ ५॥సూ॥ సమన్వారమ్భణాత్ ✱—

¶ " తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే " ఇతి విద్యాకర్మణోః ఫల

జైమినిగ్రహణేన ప్రపూర్వపక్షవాదాన్యాధికరణేష్విత్వ పరవిద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వనిర్ణయాయ గురుశిష్యసంవాదోఽస్మిన్నధికరణే క్రియత ఇతి సూచయతి. ... ... *

*(జనకో హ వైదేహ) ఇతి- వైదేహో జనకో మిథిలదేశాధిపతిః, హే భగవన్త ఇతి బ్రాహ్మణానామన్త్ర్య ప్రార్థ్య బహుదక్షిణేన యజ్ఞేనాహం యక్ష్యమాణ ఏవాస్మీతి, తస్మాద్భవద్భిరిహ వస్తవ్యమితి వాక్యశేషః, మిథిలానాం విద్యావత్త్వం చ " తపతే మిథిలారాజ న్యాత్మవిద్యా విశారదాః " ఇత్యాదౌ ద్రష్టవ్యమ్, తస్మాత్- విద్యావతామాచారదర్శనాత్. ... ... *

¶ తమ్- పరలోకం గచ్ఛన్తమ్, ప్రాగనుష్ఠితే విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే- పరలోకసాధనత్వేన తమనుగచ్ఛత ఇత్యర్థః.

లారమ్భాయ ఏకస్మిన్‌పురుషేయుగపత్సంస్పర్శనాన్న విద్యాయా స్స్వాతన్త్ర్యేణపురుషార్థహేతుత్వమ్. ... ... *

— ౬॥సూ॥ తద్వతోవిధానాత్ —

తద్వతః-విద్యావతః,కర్మవిధానాచ్చ తస్యానస్వాతన్త్ర్యమ్. తథాహి * " ఆచార్య కులాద్వేద మధీత్య యథా విధానం గురోః కర్మాతిశేషేణాభి సమావృత్య కుటుమ్బేశుచౌదేశే స్వాధ్యాయమధీయాన " ఇత్యాదిశ్రుతిర్విద్యావతః కర్మవిదధాతి,¶ విద్యా-మన్త్రాధ్యయనార్థపరిజ్ఞానమ్," వ్రీహీనవహన్తి " త్యత్రయథాఅవఘాతవిధిః ఫలీకరణ పర్యన్త పరస్తథా " స్వాధ్యాయోధ్యేతవ్య " ఇత్యత్రాధ్యయనవిధిరప్యర్థావబోధాన్తపరోభవతి ,తతశ్చ " వేదమధీత్య " త్యత్రాధ్యయన శబ్దో వేదార్థావగతి పర్యన్తపరఇతిజ్ఞేయమ్. " యదధీతమవిజ్ఞాతం నిగదేనైవశబ్ద్యతే అనగ్నావివశుష్కేధోనతజ్జ్వలతికర్హిచిత్ ॥ స్థాణురయంభారవాహః కిలాభూదధీ

---

* యథావిధానమ్-ఉపాకర్మ *పవిత్రపాణిత్వ ప్రాఙ్ముఖత్వాదివిధానమనతిక్రమ్య, గురోఃకర్మ- శుశ్రూషాదికం కుర్వన్, వేదమధీత్యానన్తరమ్, అతిశేషేణ- అవశిష్టేన కాలేన,ఆచార్యస్య కులాత్,గృహాదాగత్య,బ్రహ్మచర్యావిధిస్సమావృత్య-సమావర్తనం కృత్వా, కుటుమ్బే- గార్హస్థ్యే, స్థితః,సదాశుచౌదేశే నివసన్, స్వాధ్యాయ మధీయానః- స్వాధ్యాయాధ్యయనంకుర్వన్నన్యానిచ కర్మాణిచ కుర్వన్ బ్రహ్మలోకం ప్రాప్నోతీతి శ్రుత్యర్థః.

¶ వేదస్య భగవత్పరత్వాత్తదధ్యయన శ్రవణ తదర్థావబోధానాం శ్రవణకీర్తన స్మరణ రూప భక్తితామభిప్రేత్య విద్యాత్వ ముక్తమిత్యాహ- (విద్యే) తి=మన్త్రే-వేదః, "వేదమధీత్యే" త్యత్ర అధ్యయనమర్థావగతిపర్యన్తపరమితి సదృష్టాన్తమాహ- (వ్రీహీనవహన్తీత్యత్రే)తి. ... ... *

త్యవేదాన్న విజానాతి మోక్షమ్- వేదభారభరాక్రాన్తస్స వై బ్రాహ్మణగర్దభః" ఇత్యాదిషు కేవలాధ్యయనస్య ప్రతిషేధాత్. *

—* ౭॥సూ॥ నియమాచ్చ *—

* "కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతం సమాః" ఇత్యత్ర కృత్స్నస్యాప్యాయుషః కర్మానుష్ఠానే నియమితత్వాచ్చ విద్యాయాః కర్మశేషత్వమవగమ్యతే, తస్మాత్స్వతన్త్రాయా విద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వమిత్యేవం ప్రాప్తేऽభిధీయతే. ... *

—* { ౮॥సూ॥+ అధికోపదేశాత్తు బాదరాయణస్యైవం తద్దర్శనాత్ } *—

తుశబ్దేన జైమినిపక్షం వ్యావర్తయతి, యత్పునరుక్తం కర్మశేషత్వాద్విద్యాయాః పురుషార్థహేతుత్వశ్రుతిరర్థవాద ఇతి తదయుక్తమ్, కస్మాత్? అధికోపదేశాత్-సంసారిణశ్శరీరాదధికస్యోపాస్యస్యాఖిలజగదుదయస్థితిసంయమైకస్యావివిధానితరసాధారణశక్తేః భగవతో నారాయణస్యోపదేశో భవతి సర్వేషు వేదాన్తేషు, తథాహి "పరోऽపజనో జగతస్తస్థుషశ్చ ఓతం ప్రోతం పటవద్యత్ర విశ్వమ్ । యదంశతోऽస్య స్థితిజన్మ నాశా నస్యోతవద్యస్య వశే చ లోకః ॥ యో నామభిర్వాచి జనం నిజాయాం బధ్నాతి తన్త్ర్యామివ దామభిర్గాః । యస్మై బలిం త ఇమే నామకర్మనిర్బద్ధబద్ధాశ్చకితా వహన్తి ॥ స ఏష సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానస్సర్వస్యాధిపతిస్సర్వమిదం ప్రశాస్తి-య

---

* పఞ్చమం హేతుం వ్యాచష్టే-(కుర్వన్నేవేహ) ఇతి-కర్మాణి కుర్వన్నేవేహ దేహే, శతం సమాః-శతవత్సరాన్, జిజీవిషేత్-జీవితుమిచ్ఛేదితి యోజనీయమ్. ... ... *

+ కర్మకర్తుర్జీవాదధికస్య పరమాత్మనః కర్మశేషత్వాభావాత్తద్విద్యాపి న కర్మాఙ్గమితి భావేన ప్రోక్తం సిద్ధాన్తమనుస్మారయన్ పూర్వపక్షం నిరస్యతి- (అధికోపదేశాత్త్వితి).

దిదంకించ- ఏషసర్వేశ్వరః- నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాంయోవిదధాతికామాన్- విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతోముఖో విశ్వతోహస్తఉతవిశ్వతస్స్యాత్- సంబాహుభ్యాంనమతి సమ్పతత్రైర్ద్యావాపృథివీజనయన్దేవఏకః- యతఃప్రసూతాజగతఃప్రసూతీ తోయేనజీవాన్వ్యససర్జభూమ్యామ్- యదోషధీః పురుషాన్పశూంశ్చ వివేశభూతాని చరాచరాణి- అతఃపరంనాన్యదణీయసగ్ం హి పరాత్పరంయన్మహతోమహాన్తమ్ - భీషాస్మాద్వాతఃపవతే భీషోదేతిసూర్యః-భీషాస్మాదగ్నిశ్చేన్ద్రశ్చ-మృత్యుర్ధావతిపఞ్చమఇతి- మద్భయాద్వాతివాతో యంసూర్యస్తపతిమద్భయా "దిత్యాదిరూపః, నహ్యేవం విధపరబ్రహ్మోపాసనస్య పురుషార్థహేతోఃకర్మశేషత్వం యుక్తమితి శక్యతేవక్తుమ్, నాప్యస్యోపాసనస్య పురుషార్థహేతుశ్రుతేః కర్మవిధి శేష తయార్థవాదత్వమ్, పురుషార్థోత్పత్త్యుపాసనస్య స్వాతన్త్ర్యేణ హేతుత్వాత్; ప్రత్యుతోపమర్దం చేత్యత్రోపాసనేనకర్మణాం సముచ్ఛేదోవక్ష్యతే, తస్మాత్ "పురుషార్థోతశ్శబ్దా" దిత్యేవం భగవతో బాదరాయణస్యమతమ్ " శేషత్వా" దిత్యాదిభిర్హేత్వాభాసైర్నేషదపిచాలయితుంశక్యతే, కింతుతత్తథైవభవతి,కస్మాత్? తద్దర్శనాత్-తమిమమర్థంహి "భక్త్యాహమేకయా*గ్రాహ్య"ఇత్యేవమాద్యాశ్శ్రుతయోదర్శయన్తి, తస్మాత్స్వాతన్త్ర్యేణపరబ్రహ్మోపాసనస్యపురుషార్థహేతుత్వంసిద్ధమ్.

—※ ౯॥సూ॥ తుల్యంతుదర్శనమ్ ※—

() యేపునరాచారదర్శనాద్యస్సద్ధేతవఉక్తాః క్రమేణతేపరిహరిష్య

---

*గ్రాహ్యః- ప్రాప్య ఇత్యర్థః.

() (ఆచారదర్శనాది) తి పూర్వపక్షిణోక్తాచారదర్శనాది హేతునిరాసం ప్రతిజానీతే- (యేపున) రితి=తత్రప్రథమహేతు నిరా

తత్రాదౌ తావత్ " జనకో హ వైదేహ " ఇత్యాద్యైర్జనకాదీనామపి బ్రహ్మవిదామాచారదర్శనాత్ కర్మశేషో విద్యేతి యదుక్తం తత్రోచ్యతే- (తుల్యంత్వితి) తి=దర్శనమ్- ఆచారదర్శనమ్ - అకర్మశేషత్వేన విద్యాయా అనుష్ఠానదర్శనమపి. బహుషు బ్రహ్మవిత్సు తుల్యమ్-సమానమేవ భవతి,*తథాచ శ్రుతిః "ఏతద్ధ స్మ వై తద్విద్వాంస ఆహుఋషయః కావషేయాః కిమర్థా వయమధ్యేష్యామహే? కిమర్థా వయం యక్ష్యామహే? కింప్రజయా కరిష్యామః? ఏతద్ధ స్మ వై విద్వాంసోఽగ్నిహోత్రం న జుహవాంచక్రిరే ఏతం వై తమాత్మానం విదిత్వా బ్రాహ్మణాః పుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యం చరన్తీ"తి, తథా " ఏతావదరే ఖల్వమృతత్వమితి హోక్త్వా యాజ్ఞవల్క్యః ప్రవవ్రాజే" త్యాదికా-తథాచ లోకసఙ్గ్రహార్థమేవ జనకాదయః కేచిద్బ్రహ్మవిదః కర్మానుతిష్ఠన్తీతి భావః, తస్మాన్న విద్యాయాః కర్మశేషత్వమ్. ... ... *

—* ౧౦॥ సూ॥ అసార్వత్రికీ *—

యచ్చోక్తమ్ " తచ్ఛ్రుతే " రితి తత్ప్రతివిధీయతే, యదే

సకమ్ " తుల్యంతు దర్శన " మిత్యేతత్సూత్రమవతారయతి-(తత్రాహా)వితి. ... ... *

* (తథాచ శ్రుతి)రితి=అయమిహాశయః, కేచిద్బ్రహ్మవిదః కర్మానుతిష్ఠన్తి చేత్ కేచిద్బ్రహ్మవిదః " జిజ్ఞాసాయాం సమ్ప్రవృత్తో నాద్రియేత కర్మచోదనామ్ " ఇత్యాది శ్రుతిపర్యాలోచనయా కర్మాణి విసృజన్తీతి, తస్మాత్కర్మాచారదర్శనం న విద్యాయాః కర్మశేషతామావహతీతి. తర్హి " జనకో హ వైదేహ " ఇతి శ్రుతేః కోఽభిప్రాయః? తత్రాహ-(తథాచే)తి=ఏవం జనకాదీనాం లోకసఙ్గ్రహసంసిద్ధిమభిప్రేత్యైవ " కర్మణైవ హి సంసిద్ధిమాస్థితా జనకాదయః" ఇతి స్మృతి[illegible]. ... ... *

వవిద్యయాకరోతీ" తి ఛన్దోగ పరితేయం శ్రుతి ర్నసర్వత్ర పఠిత విద్యానాం కర్మాఙ్గత్వముపదిశతి, కింతుతత్రప్రకృతాయావిద్యాయా ఏవ; ప్రకృతాతు " ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథముపాసీతే " త్యేవ ముపదిష్టోద్గీథవిద్యా, ... ※

—※ ౧౧॥సూ॥ విభాగశ్శతవత్ ※—

యదప్యుక్తమ్ " సమన్వారమ్భణా " దితితత్ర బ్రూమః? " తంవిద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే " ఇత్యేతత్సమన్వారమ్భణ వచనంయద్యపివిద్యాయాః పురుషార్థం ప్రత్యస్వాతన్త్ర్యే లిఙ్గమిత్యుక్తమ్, తథాపివిద్యాకర్మణోరధికారిభేదేన విభాగోద్రష్టవ్యః, విద్యాతద్వన్తంపురుషం ఫలదానాయసమన్వారభతే కర్మతదనుష్ఠాతారమితి, శతవదితి విభజనమాత్రేదృష్టాన్తః, యథా శతంగావస్సాయం గోష్ఠద్వయంప్రవిశన్తీత్యుక్తేఏకస్మిన్గోష్ఠేపఞ్చాశద్గావోపరస్మిన్గోష్ఠేపఞ్చాశద్గావ ఇతివిభాగోజ్ఞాయతే తద్వదేవముముక్షు ముముక్షువిషయం విద్యాకర్మణోస్సమన్వారమ్భణ వచనమ్; అతఏవాధికారిభేదేన విద్యాకర్మణోర్విభాగఉపదిశ్యతే " నవేదవాదాననువర్తేతమతిస్స్వఏవలోకే రమతోమహామునేః ।యథాగతిర్దేవమనుష్యయోః పృథక్స్వఏవధర్మే నపరంక్షిపేత్స్థితః॥కర్మప్రవృత్తంచ నివృత్తమప్యృతంవేదే వివిచ్యోభయలిఙ్గమాత్రితమ్ ।విరోధితద్యాగపదేకకర్తరిద్వయంతథాబ్రహ్మణికర్మనచ్ఛతీ " తి. ... ... ※

—※ ౧౨॥సూ॥ అధ్యయన+మాత్రవతః※—

యత్పునరుక్తమ్" తద్వతోవిధానా " దితితత్రాపిబ్రూమః"

+ సౌత్రేణ మాత్రపదేన వేదాన్తార్థజ్ఞానాదికం వ్యావర్త్యతేతథాచ" ఆచార్యకులాద్వేదమధీత్యే " త్యత్ర అధ్యయనం కర్మానుష్ఠానోపయోగ్యర్థావబోధాన్తమపి తద్బోధస్య పరవిద్యాత్వాభావమేవనిశ్చీయతే, ఉపకుర్వాణస్యావిద్యత్వాత్;

"ఆచార్యకులాద్వేదమధీత్యే" త్యత్రాధ్యయనమాత్రస్యశ్రవణాదుపకు ర్వాణస్యాధ్యయనమాత్రవతో గృహాశ్రమ ప్రవేశసి కర్మానుష్ఠా నంచవిధీయతే, నతువిద్యావతః; తథాసతికథంవిద్యాకర్మశేషత్వమి యాత్, తస్మాత్పరవిద్యాకర్మనిరపేక్షాస తీస్వాతన్త్ర్యేణైవపరమపు రుషార్థహేతుర్భవతీతియుక్తమేవోక్తమ్. ... *

—*— ౧౩॥సూ॥ నావిశేషాత్ —*—

" కుర్వన్నేవేహకర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమా, ఇత్యేవమా దిషునియమశ్రుతివాక్యేషు నహిపరబ్రహ్మోపాసకస్యకర్మనియమవి శేషశ్రుతిరస్తి, కస్మాత్? అవిశేషాత్- అవిశేషేణహినియమవిధానం భవతి, తతశ్చవిద్యాకర్మణోరధికారివిభాగాత్ " కుర్వన్నేవేహక ర్మాణిజిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమా " ఇత్యత్రకర్మసు యావదాయునియ మనం భగవదుపాసనానధికారివిషయమితినిశ్చీయతే, తస్మాత్ " ని యమాచ్చేతి " యదుక్తంతచ్చప్రత్యాఖ్యాతమ్. ... *

—*— ౧౪॥సూ॥ స్తుతయేనుమతిర్వా —*—

అనుమతి- రనుజ్ఞానమ్, " నకర్మలిప్యతేనర " ఇతివక్ష్యమాణ శ్రుతిపర్యాలోచనయావిద్యావతిపురుషే చిరకాలంలోకసఙ్గ్రహహే తోః ప్రకృతివశాద్వాకర్మకుర్వత్యపి విద్యాసామర్థ్యాత్తస్మిన్నకర్మ లేపోభవతీత్యేవం విద్యాస్తుత్యర్థమేవ " కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ సమా " ఇతి విద్యావతః కర్మానుమతిః క్రియతే, నతు విద్యావతః కర్మానుష్ఠానవిధానార్థమితివాజ్ఞేయమ్.

—*— ౧౫॥ సూ ॥ * కామకారేణచైకే —*—

అపిచైకే- ముఖ్యాః, పరబ్రహ్మనిష్ఠాహ్య పరోక్షీకృతవిద్యా ఫలాస్సన్తస్తదవష్టమ్భాత్కామకారేణ భగవదుపాసనం కుర్వన్తి,

*విద్యావతస్స్వైరేణకర్మహానలింగాచ్చవిద్యాస్వాతన్త్ర్యే ఇవ్రుపపాద్యతేత్యాహ-(కామే)తి. ... ... *

కామకారః- స్వచ్ఛన్దాచారః, తథాచామ్నాయతే "యత్పాదపఙ్కజపరాగనిషేవతృప్తా యోగప్రభావవిధుతాఖిలకర్మబన్ధాః। స్వైరం చరన్తి మునయోపి న నహ్యమానా" ఇతి, "శౌచమాచమనం స్నానం న తు చోదనయా చరేత్। అన్యాంశ్చ నియమాన్ జ్ఞానీ యథాహం లీలయేశ్వర" ఇతిచ. తస్మాన్నవిద్యాయాః కర్మణ శేషత్వమ్, నాపి¶ తద్విషయాయాః ఫలశ్రుతేః గుణవాదరూపార్థవాదత్వమ్, అపి తు భూతార్థవాదరూపైవభవతి తద్విషయాఫలశ్రుతిరితి ధ్యేయమ్.

— ౧౬॥సూ॥* ఉపమర్దంచ —

"తావత్కర్మాణి కుర్వీత న నిర్విద్యేత యావతా। మత్కథాశ్రవణాదౌ వా శ్రద్ధాయావన్నజాయతే" ఇతి "యస్త్వాత్మరతిరేవస్యా దాత్మతృప్తశ్చ మానవః। ఆత్మన్యేవచ సన్తుష్టస్తస్యకార్యం న విద్యతే" ఇతి చైవం జాతీయకాః శ్రుతిస్మృతయః పరబ్రహ్మవిద్యాయాః కర్మణాముపమర్దముపదిశన్తి, ఉపమర్దః- నిపీడనమ్, నిరాసఇతి యావత్; † అతశ్చ బ్రహ్మవిద్యాయాః స్వాతన్త్ర్యేణ పురుషార్థహేతుత్వమధ్యవసీయతే. * * * *

౧॥ పురుషార్థాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧౬॥

అథ పరబ్రహ్మవిద్యాధికారి విచార ఆరభ్యతే,

¶(తద్విషయాయాః ఫలశ్రుతే)రితి= "తైర్దర్శనీయావయవైరుదారవిలాసహాసేక్షణవామసూక్తైః। హృతాత్మనో హృతప్రాణాంశ్చ భక్తిరనిచ్ఛతో గతిమణ్వీం ప్రయుఙ్క్తే" ఇతి ప్రాగుదాహృతపరవిద్యాఫలశ్రుతేరిత్యర్థః. ... . *

* విద్యాయాః స్వాధికృతానాం కర్మాధికార నివర్తకత్వాచ్చ నాస్యాః కర్మశేషతేత్యాహ- (ఉపమర్దంచే)తి.

† ఫలకథనపూర్వకమేతదధికరణముపసంహరతి- (అతశ్చే)తి.

అ॥౧॥సూ॥౧౬॥

—✱ ౧౭॥సూ॥ †ఊర్ధ్వరేతస్సు చ శబ్దేహి ✱—

పరబ్రహ్మవిద్యాయాం కిమనూర్ధ్వరేతసో ముఖ్యాధికారిణః? ఆహోస్విదూర్ధ్వరేతసః? ఇతిమీమాంసమానో రాద్ధాన్తి తార్థం తావత్ప్రతి- (ఊర్ధ్వరేతస్సు చే) తి= ఊర్ధ్వరేతస్సు- నైష్ఠికవానప్రస్థపరివ్రాజకాశ్రమిషు, బ్రహ్మవిద్యాముఖ్యాధికారో భవతీ తిప్రత్యేతవ్యమ్. చశబ్దేనానూర్ధ్వరేతస్స్వప్యా శ్రమిషుకథంచిద్బ్రహ్మవి

భగవదుపాసనేస్వరూపతఃఫలతశ్చ సిద్ధే తేనతి తదధికారిచిన్తనస్యప్రాప్తావసరత్వాదుత్తరాధికరణేఽవసరసఙ్గతిం సూచయతి- (అథే)తి=†అధికరణ ముపక్రమతే-(ఊర్ధ్వరేతస్సుచశబ్దేహి)తి.

యజ్ఞాదివిద్యాసాధనవత్త్వాదనూర్ధ్వరేతస ఏవపరవిద్యాయాంముఖ్యాధికారిణ ఇత్యేవంపూర్వపక్షేప్రాప్తే శమదమాద్యన్తరఙ్గవిద్యాసాధనవత్త్వాదూర్ధ్వరేతసఏవ పరవిద్యాయాం ముఖ్యతయాఽధిక్రియన్తఇతిభావేన సిద్ధాన్తమాహ-(రాద్ధాన్తితార్థ)మిత్యాదినా.

(నైష్ఠికే) తి= చతుర్విధేషు బ్రహ్మచర్యేషు మధ్యే, చతుర్విధా బ్రహ్మచర్యనిష్ఠానైష్ఠికాఇత్యర్థః, చాతుర్విధ్యంచబ్రహ్మచర్యస్యామ్నాయతే“సావిత్రంచప్రజాపత్యం బ్రాహ్మంచైవ బృహత్తధా ”ఇతి. బ్రహ్మోపనయనమారభ్యాతురీయరాత్రాత్సావిత్రమ్,తదారభ్యప్రథమోపాకర్మణఃప్రాజాపత్యమ్, తదారభ్యాస్వాధ్యాయాధ్యయన సమాప్తేర్బ్రాహ్మమ్, తతఊర్ధ్వ మాశ్రమాన్తర ప్రవేశం వినాతత్రైవయావజ్జీవం యద్వ్యవస్థానం తద్బృహత్, తదేవ నైష్ఠికమిత్యుచ్యతే- ఏవమ్ “ వార్తా సంచయ శాలీన సిలోఞ్ఛ ఇతివై గృహే। వైఖానసా వాలఖిల్యోదుమ్బరాః ఫేనపావనే॥ న్యాసే కుటీచకఃపూర్వం బహూదోహం సహసక్రియా ” ఇత్యామ్నాయానువాదేన గార్హస్థ్యాదేః ప్రత్యేకం చాతుర్విధ్యం సమర్థితమ్.

ద్యధికారో భవతీతి సూచయతి, తథాహి యే పునరనూర్ధ్వరేతసస్తేపి శ్రుతదేవకుచేలాదివద్విరక్తాస్స్యుస్తదా తేషామపి కథంచిద్విద్యాధికారస్స్యాత్, యది గృహాశ్రమిణః పునరవిరక్తా భవేయుస్తదా తేషామగ్న్యాధానగర్భాధానాద్యనేక కర్మానుష్ఠానవ్యగ్రచేతస్త్వాద్బ్రహ్మవిద్యాపరినిష్ఠితనైష్ఠికాదిసంసర్గోపి దుర్లభ ఏవ, కుతస్తేషాం బ్రహ్మవిద్యాధికారస్స్యాత్, తస్మాదూర్ధ్వరేతస ఏవాశ్రమిణో ముఖ్యతయా పరబ్రహ్మవిద్యాయామధిక్రియన్త ఇతి జ్ఞేయమ్. కుతః? శబ్దేహి-శబ్దశ్శ్రుతిః, " ప్రజాపతిపతిస్సాక్షాద్భగవాన్ గిరిశో మనుః। దక్షాదయః ప్రజాధ్యక్షా నైష్ఠికాస్సనకాదయః। మరీచిరత్ర్యఙ్గిరసః పులస్త్యః పులహః క్రతుః। భృగుర్వసిష్ఠ ఇత్యేతే మదన్తా బ్రహ్మవాదినః॥ తస్యానయా భగవతః పరికర్మశుద్ధసత్త్వాత్మనస్తదనుసంస్మరణానుపూర్త్యా। జ్ఞానం విరక్తిమదభూన్నిశితేన యేన చిచ్ఛేద సంశయపదం నిజజీవకోశమ్ " జ్ఞానమ్- భక్తిః, " యదనుచరితలీలాకర్ణపీయూషవిప్రుట్సకృదదనవిధూతద్వన్ద్వధర్మా వినష్టాః। సపది గృహకుటుమ్బం దీనముత్సృజ్య ధీరా బహవ ఇవ విహఙ్గా భిక్షుచర్యాం చరన్తి " త్యేవం జాతీయకశ్రుతిషు నైష్ఠికాదీనాంహి బ్రహ్మవిద్యాధికారోవగమ్యతే, ¶తస్మాదూర్ధ్వరేతసామేవ బ్రహ్మవిద్యాయాం ముఖ్యాధికార ఇత్యధ్యవసీయతే. ... ... *

—* ౧౮॥సూ॥ పరామర్శం జైమినిరచోదనాచ్చాపవదతి హి॥ *—

యద్యపి జైమినిరూర్ధ్వరేతసామాశ్రమాణామచోదనాదేవ తదాశ్రమిణో న సన్త్యతో గృహాశ్రమిణామేవ విద్యాధికార ఇతి పరామర్శం ప్రాప్నోతి - పరామర్శో-నిశ్చయః, తథాప్యేతన్మతమేకాదశస్కన్ధే " అథైషాం కర్మకర్తౄణాం భోక్తౄణాం సుఖదుః

¶ ఏతదధికరణఫలకథనపూర్వకం సూత్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. ... ... *

యోః। నానాత్వ మథసత్యత్వం లోకకాలాగమాత్మనా " మిత్యాదినో పన్యస్య "ఏవమస్యజ్ఞ సర్వేషాం దేహినాం దేహయోగతః । కాలావయవతస్సన్తి భావాజన్మాదయోఽసకృది " త్యాదినా భగవాన్ స్వయమేవాపవదతి- నిరాకరోతీత్యర్థః, తస్మాదూర్ధ్వరేతసామేవ బ్రహ్మవిద్యాయాంముఖ్యాధికారసిద్ధిః, హీతితత్రతత్ర స్వేన కృతాం జైమినిమతనిరాకరణ ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి. ... ... *

—※ ౧౯॥సూ॥* అనుష్ఠేయంబాదరాయణస్సామ్యశ్రుతే ※—

భగవాన్ బాదరాయణస్తు నైష్ఠికాద్యాశ్రమమేవావశ్యమనుష్ఠేయంమన్యతే, కుతః? సామ్యశ్రుతేః- తథాహి నైష్ఠికాద్యాశ్రమాణాం గృహాశ్రమసామ్యే నానుష్ఠేయత్వం శ్రూయతే, " గృహంవనంవోపవిశేత్ప్రవ్రజేత్తత్రవావసే " దిత్యాదౌ. తస్మాదచోదనాదూర్ధ్వరేతసఆశ్రమానసన్తీత్యేతజ్జైమినేరనన్తరజ్ఞమతమిత్యనాదరణీయమ్. ... ... *

—※ ౨౦॥సూ॥† విధిర్వాధారణవత్ ※—

వాశబ్దఉపమా[illegible]ద్యపి " గృహంవనంవోపవిశేత్ప్రవ్రజేత్తత్రవావసే " దిత[illegible]శ్రమాణామివగృహాశ్రమస్యాపి భవతివిధిః, త[illegible]శ్రుతదేవాదివత్ " గృహేష్వవస్థితో రా[illegible]దితాః।వాసుదేవాపరాణంసాత్[illegible]దుపాసీత మః[illegible]త్యాచవిధి వదనుష్ఠాతురేవచిత్తశుద్ధ్యాదికముత్పాదయతి, ధారణవత్- యథా " అధస్తాత్సమిధంధారయన్ననుద్రవేదుపరి దేవేభ్యోధారయే " దితిశ్రుతేహైవిక కర్మవిష

*యత్తూక్తమచోదనాదూర్ధ్వరేతస ఆశ్రమానసన్తీతి తదహమేవ నిరాకరోమీత్యాహసూత్రకారః- (అనుష్ఠేయ)మితి.

† బ్రహ్మచర్యాదిషు మధ్యే గార్హస్థ్యానుష్ఠానం దుష్కరమిత్యాహ. (విధిర్వే)తి. * * * *

యేవిధివదుపరిసమిద్ధారణ మేవాపూర్వముత్పాదయతి తద్వదయం గృహాశ్రమోపివిధివదనుష్ఠితఏవసన్ చిత్తశుద్ధ్యాదికముత్పాదయతీతి జ్ఞేయమ్. ... ... *

—*{ ౨౧॥సూ॥స్తుతిమాత్రముపాదానాదితిచేన్నాపూర్వత్వాత్ }*—

స్యాదేతద్గృహాశ్రమోపాదానాత్ప్రాయేణ కేషుచిదనుష్ఠీయమాననానావిధసుకృత దుష్కృతమలినీకృత మేవచిత్తముపలభ్యతే, తస్మాత్ "కర్మణాకర్మ నిర్హారఏషసాధునిరూపితః। యచ్ఛ్రద్ధయాయజేద్విష్ణుంసర్వయజ్ఞేశ్వరంమఖైః ॥ చిత్తస్యోపశమోయం వైకవిభిశ్శాస్త్రచక్షుషా। దర్శితస్సుగమోయోగోధర్మశ్చాత్మముదావహః" ఇత్యేవంజాతీయకం గార్హమేధిక కర్మానుష్ఠానస్య చిత్తశోధకత్వ వచనంస్తుతిమాత్రమితిచేన్నైతద్యుక్తమ్, కుతః? అపూర్వత్వాత్- శ్రుతదేవకుచేలాది వద్విధివదనుష్ఠాతుర్భగవత్యర్పితాపూర్వత్వాచ్చిత్తశుద్ధ్యాదికంస్యాదేవేత్యధ్యవసీయతే. ... ... *

—* ౨౨॥ సూ॥* భావశబ్దాచ్చ *—

భావో- భక్తిః, "గృహేష్వస్యగతిం యాయాద్రాజంస్తద్భక్తిమాన్నర" ఇతిగృహాశ్రమిణోపి భగవద్భక్తిసమ్భవశబ్దాచ్చాస్యతద్ధేతుభూతచిత్తశుద్ధిర్భవతీత్యవగమ్యతే. * *

—* ౨౩॥సూ॥పారిప్లవార్థా ఇతిచేన్నవిశేషితత్వాత్ *—

ననుచ "యదపక్వ కామకరణఏష ఆవసథః - తథా ప్లవా హ్యేతే దృఢా యజ్ఞరూపా అష్టాదశోక్తమవరంయేషుకర్మ ఏతచ్ఛ్రేయోఽభినన్దన్తి మూఢా జరామృత్యుం తే పునరేవాపియన్తి- నాకస్య పృష్ఠే తేసుకృతేనుభూత్వేమం లోకం హీనతరం వావిశన్తి" ఇత్యాదౌ

---

* శ్రుతిరేవ గార్హస్థ్యానుష్ఠానాచ్చిత్తశుద్ధిస్స్యాదిత్యవగమయతీత్యాహ (భావే)తి. * * *

గృహమేధినః పారిప్లవార్థాస్సన్తస్సం సరన్తీతి శ్రూయతే- పారిప్లవార్థాః- పతితస్ప్లవనరూప ప్రయోజనకసుకృత దుష్కృతభాగాయిన్యస్తా ఇత్యర్థః, ఏవం సతి కుత స్తేషాం చిత్తశోధనద్వారా బ్రహ్మవిద్యాధికారసఙ్గతిరితి చేన్నైష దోషః, కస్మాత్ ? విశేషితత్వాత్- గృహాశ్రమిణః "గృహేష్వావసతాం చాపి పుంసాంకుశలకర్మణామ్ । మద్వార్తాయాతయామానాంనబన్ధాయ గృహాశ్రమ" ఇత్యాదౌ కుశలకర్మత్వాదిభిర్విశిష్యన్తే, భగవదర్పితత్వం కర్మణాంకుశలత్వమ్, "యస్య పక్వకామకారణ్య ఏవ ఆవసథ" ఇత్యాదిశ్రుతిస్త్వవిరక్తానాం గృహిణాం చిత్తశుద్ధిదౌర్లభ్యాద్బ్రహ్మవిద్యానధికారం శ్రావయతి, అత స్తేషాం గృహాశ్రమిణాంకుశలకర్మత్వాదిభిర్విశేషితానాం కర్మఫలబన్ధాభావాచ్చిత్తశుద్ధిద్వారాబ్రహ్మవిద్యాధికారసిద్ధిరవగమ్యతే.

—✱ ౨౪॥ సూ॥ * తథాచైకవాక్యోపబన్ధాత్ ✱—

* తథాచ గృహాశ్రమవిషయే శ్రుతిచోదితానామగ్నిహోత్రాదికర్మణాం యథోక్తక్రమేణచిత్తశోధనద్వారావిద్యాఙ్గతయా పరమపురుషార్థప్రయోజకత్వేసిద్ధే పూర్వోత్తరకాణ్డయోరైకార్థ్యాదేకవాక్యతయోపబన్ధస్స్యాత్, ఏకవాక్యోపబన్ధః- ఏకవాక్యత్వకల్పనమ్, తస్మాత్ సర్వాసాం శ్రుతీనాం భగవద్భక్త్యుత్పాదనే తాత్పర్యమితినిశ్చీయతే, నతు గృహాశ్రమమాశ్రిత్యకర్మానుష్ఠానే, అతఏవగృహాశ్రమస్య హేయత్వం శ్రూయతే "జహ్యాఙ్గనాశ్రమమసత్తమ యూథగాథం ప్రీణీహిహంసశరణం విరమక్రమేణే" తి.

—✱ ౨౫॥ సూ॥ †అతఏవచాగ్నీన్ధనాద్యనపేక్షా ✱—

---

* గృహాశ్రమచోదితకర్మణాం పరవిద్యాప్రయోజకచిత్తశుద్ధిఫలకత్వే సిద్ధేసర్వాసాం శ్రుతీనామైకార్థ్యేనైకవాక్యత్వంచ సిధ్యతీత్యాహ- (తథాచే)తి.   *   *   *   *   *

† నిష్పన్న విద్యాఽపేక్షాని విద్యోత్పత్తిసాధనాని గృహస్థానాం విహితాని, తత్ర

యతః "పురుషార్థోతశ్శబ్దా" దిత్యాదావుపాదితరీత్యాస్వాతన్త్ర్యేణపురుషార్థ హేతౌ విద్యాయాం నైష్ఠికాదివద్గృహస్థా అప్యధికృతాః, అతఏవ గృహే నివసద్భిరపి భగవదుపాసకై రగ్నీన్ధనాద్యపేక్షైవ క్రియతే, అగ్నీన్ధనాదీని- అగ్నిసాధ్యాధానాదికర్మాణి, భగవదుపాసకానా మగ్నిసాపేక్ష వివిధకర్మసాధ్య విద్యాసిద్ధేస్సత్వాద్భూతాగ్నిసాపేక్షిత కర్మణామనపేక్షా భవతీత్యేత దయుక్తమ్, తదుక్తమ్ "అర్కే చేన్మధువిన్దేత కిమర్థం పర్వతం వ్రజేత్ । ఇష్టాస్యార్థస్య సంసిద్ధౌ కోవిద్వాన్ యత్నమాచరే" దితి.

—✻ ౨౬॥ సూ॥ ¶సర్వాపేక్షాచ యజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్ ✻—

గృహాశ్రమిణాంతు చిత్తశుద్ధిద్వారా భక్తిచ్ఛత్వాద్విద్యాహేతుభూతానాం శ్రుతిస్మృతిచోదితానాం సర్వేషా మపి నిషామానామాశ్రమకర్మణా మపేక్షాయథాశక్తి భవత్యేవ, కస్మాత్ ? యజ్ఞాదిశ్రుతేః- తథాచ శ్రుతిర్భవతి "తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణావివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా నాశకేనే" తి. అశ్వవదితి గృహిణాం విద్యాప్రాప్త్యర్థంకర్మసాపేక్షత్వే దృష్టాన్తః, యథాదేశాన్తర గమనార్థం గమనాశక్తో ఽశ్వమపేక్షతే తద్వద్గృహ్యపి చిత్తశుద్ధ్యాది ప్రాప్త్యర్థం సర్వాణ్యపి నిషామానికర్మాణ్యపేక్షత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్. ✻ ✻ ✻ ✻

౨॥ ఊర్ధ్వరేతోధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧౦॥

నిష్పన్న విద్యానాం నివృత్తకర్మాధికారత్వేన విద్యాపారవశ్యేనచాగ్నిసాధ్యకర్మాణ్యనావశ్యకానీత్యాహ- (అతఏవ చే)తి.

¶గృహేనివసద్భి- ర్గృహస్థైః, భగవదుపాసకై ర్నిష్పన్నవిద్యైస్సాధ్య సిద్ధౌ సాధనాపేక్షా త్యాగే నిదర్శనమాహ- (అర్క) ఇతి=అర్కే- అన్తికే, హస్త ఇతియావత్; అనిష్పన్నవిద్యానాం గృహాశ్రమిణామగ్నిసాధ్యకార్యాణ్యావశ్యకానీత్యాహ-(సర్వాపేక్షాచే)తి.

—✻{ ౨౭॥సూ॥ శమదమాద్యుపేతస్స్యాత్తథాపి తు తద్విధేస్తదఙ్గతయా తేషామవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ }✻—

✻ విద్యోపాసకగృహాశ్రమిణః కామేనానుష్ఠేయాని విద్యాబహిరఙ్గసాధనాని శ్రౌతస్మార్తాని కర్మాణీత్యుక్తమ్, కిం కేవలైస్తైశ్శ్రౌతాదివిహితైర్యజ్ఞాదిభిః కాయికైః కర్మభిర్బ్రహ్మవిద్యా సాధ్యతే? కింవా సాధనాన్తరసహితైరేవ తైః కర్మభిర్బ్రహ్మవిద్యా సాధ్యతే? ఇతి విశయ ఇదముత్తరమాహ- (శమదమాద్యుపేత) ఇతి= యద్యపి విద్యోపాసకో గృహస్థో యజ్ఞాదికర్మాణ్యనుతిష్ఠతి, తథాపి శమదమాదిమానసధర్మోపేతశ్చ స్యాత్, కుతః- తద్విధేః- తథాహి శమదమాదివిధిర్భవతి విద్యోపాసకగృహస్థస్య "తస్మాదేవం విచ్ఛాన్తో దాన్త ఉపరతస్తితిక్షుస్సమాహితో భూత్వాఽత్మన్యేవాత్మానం పశ్యే"దిత్యేవం రూపః. అస్య విధేస్సర్వాశ్రమసాధారణత్వేపి గృహస్థస్య బహుప్రకారతృష్ణాన్తిప్రసక్తేస్తద్విషయత్వమిహోదితమితి మన్తవ్యమ్. తతశ్చ, శమద

తస్మాన్నైష్ఠికాదయ ఏవ పరవిద్యాయాం ముఖ్యాధికారిణో భవన్తీత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥ ౩॥సూ॥ ౧౭॥

✻ పూర్వాధికరణే యజ్ఞాదీని విద్యాబహిరఙ్గసాధనాన్యనుస్మారయిత్వాఽస్మిన్నధికరణే శమదమాదీని విద్యాన్తరఙ్గసాధనాన్యుచ్యన్తే, అతోఽస్య పూర్వాధికరణేనాన్తర్బహిర్భావరూపాం సఙ్గతిం వృత్తానువాదేన ద్యోతయతి-(విద్యోపాస) ఇతి=యజ్ఞాది వ్యతిరిక్తాని విద్యాన్తరఙ్గసాధనాని సన్తి న వేతి విశయ తాత్పర్యార్థః, యజ్ఞాది వ్యతిరిక్తానాం విద్యాన్తరఙ్గ సాధనానామవిధానాత్తాని న సన్త్యేవ, కుతస్తేషామనుష్ఠానప్రసక్తిరితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే విద్యాన్తరఙ్గ సాధనానాం శమదమాదీనాం విహితత్వాత్తాని విద్యోపాసకాఽవశ్యమనుష్ఠేయానీతి సిద్ధాన్తయతి- (శమదముపే...) వ్యాసేన.

జ్గతయా-విద్యాఙ్గతయా, తేషామ్- శమదమోపరతితితిక్షాదీనామ్, అవశ్యానుష్ఠేయత్వా చ్ఛమదమాద్యు పేతస్య గృహస్థస్య విద్యాశిష్ట సిద్ధిర్భవతీత్యవగమ్యతే, "శమోమన్నిష్ఠతాబుద్ధేర్ దమఇన్ద్రియసంయమః" ఇత్యాది నిరుక్తిమనురుధ్యేహ శమదమాది పదాని వ్యాకర్తవ్యాని, *తస్మాద్యథాశక్తి ప్రోక్తనిష్కామకర్మాణి విద్యా బహిరఙ్గసాధనానిచ విద్యేప్సునాగృహస్థేనావశ్యమపేక్షితవ్యాని.

3॥ శమదమాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—✻— అ॥సూ॥ సర్వాన్నానుమతిశ్చప్రాణాత్యయేతద్దర్శనాత్ —✻—

¶ శమదమాదీని విద్యాన్తరఙ్గసాధనాని ప్రాగధికరణేఽభిహితాని, సమ్ప్రతిపునరాహారశుద్ధిరూపవిద్యా బహిరఙ్గసాధనాన్తరం వవక్తుమిదమధికరణమారభ్యతే, తత్ర ఛన్దోగా స్సమామనన్తి "నహవా †ఏవం విదికించనానన్నం భవతీ" తి- తథా వాజసనేయిన శ్చామనని "నహవా +అస్యానన్నంభవతి-నానన్నం ప్రతిగృహీతంభవతీ" తి. అనయోశ్శ్రుత్యోరయమర్థఃప్రతీయతే, ప్రాణోపాసకస్య సర్వమప్యన్న మదనీయంభవతీతి. కిమత్ర సర్వాన్నమపి సర్వదాఽద్యత్వేనా

* ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మాద్యథాశక్తి)తి. నిష్కామకర్మణాం చిత్తశుద్ధిద్వారావిద్యా హేతుత్వాద్బహిరఙ్గత్వమ్, శమదమాదీనాం సాక్షాద్విద్యాసాధనత్వాద న్తరఙ్గత్వమితి ద్రష్టవ్యమ్. అపేక్షితవ్యానీత్యస్య ఇతి సిద్ధమితి వాక్యశేషః. అ॥3॥సూ౧॥

¶ ప్రపూర్వాధికరణేనాస్యాన్తర్భావబహిర్భావరూపాసఙ్గతిమేవాహ-(శమదమానీ)తి=పునర్గ్రహణేన సర్వాపేక్షేత్యత్ర విద్యాబహిరఙ్గసాధనాని యజ్ఞాదీన్యుక్తానీతి స్మారయతి.

† ఏవంవిది-సర్వమపి ప్రాణస్యాన్నంభవతీతి ధ్యానవతి. +అస్యా ప్రాణోపాసితుః. ... ... ✻

నుజ్ఞాయతే ? ఆహోస్విదన్నాభావేన ప్రాణాత్యయకాల విశేషఏవ సర్వాన్నానుమతిః క్రియతే ? ఇతి ప్రతిపద్యమానే*ఏవ మధ్యవస్యతి, (సర్వాన్నానుమతిశ్చ)ఇతి-చశబ్దోఽవధారణే, ప్రాణవిద్యానిష్ఠస్య ప్రాణాత్యయే-పరమాయామాపద్యేవహి,సర్వాన్నమప్యదనీయత్వేనాభ్యనుజ్ఞాయతే, కస్మాత్ ? తద్దర్శనాత్- తథాహి చాక్రాయణస్య ఋషేః పరమాయామాపది ప్రత్యుపస్థితాయామస్పృశ్యోచ్ఛిష్ట భక్షణందర్శయతి " మటచీహతేషు కురుష్వి " తి బ్రాహ్మణమ్. ఏత

* యథా వామదేవ్య సామోపాసకవ్యతిరిక్తవిషయమ్ "నప రాన్గచ్ఛే" దితి పరస్త్రీనిషేధశాస్త్రం భవతి తథా "తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాం నపిబేన్నకళంజం భక్షయే" దిత్యాది నిషేధశాస్త్రం ప్రాణోపాసక వ్యతిరిక్తవిషయమ్,అతో "నహవా ఏవం విది" త్యత్ర ప్రాణోపాసకస్య సర్వదా సర్వాన్నానుమతిః క్రియత ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే ప్రాణోపాసకస్యాపది సర్వాన్నానుమతౌ లిఙ్గం వివరిష్యన్ సిద్ధాన్తయతి-(ఏవమధ్యవస్యతి) త్యాదినా.

అస్పృశ్యోచ్ఛిష్టభక్షణమ్-హస్తిపాలకోచ్ఛిష్టకుల్మాషభక్షణమిత్యర్థః.మటచీహతేష్వితి బ్రాహ్మణస్యత్వయమర్థః మటచ్యః-రక్తవర్ణాః పక్షిప్రపక్షిణః, తైర్హతేషు, కురుషు-కురుదేశసస్యేషు మక్షిజాతేసతీత్యర్థః.ఆటక్యాఖ్యయాస్వజాయయా సహోషస్తినామకశ్చాక్రాయణఋషిర్దేశాన్తరం గచ్ఛన్నిభ్యగ్రామే-హస్తిపాలకగ్రామే,ప్రద్రాణకః-క్షుద్బాధయోపక్షీణస్సన్ స్థితవాన్. సచాక్రాయణఃకుల్మాషాన్ఖాదన్తమిభ్యంభిక్షితవాన్, సచేభ్యోఽస్యమయాభక్ష్యమాణకుల్మాషేభ్యోఽన్యత్కిమపి నాస్తీత్యువాచ, తచ్ఛ్రుత్వాచాక్రాయణ ఏతానేవ కుల్మాషాన్మే దేహీత్యువాచ, తచ్ఛ్రుత్వేభ్యోనార్థభక్షితాన్ స్వోచ్ఛిష్టాన్ కుల్మాషాన్ చాక్రాయణాయదత్వాజలంచగృహాణేత్యుక్తేసతిత్వదుచ్ఛిష్టంజలంమే నపేయం స్యాదితి ప్రత్యాచఖ్యౌ, తతో కుల్మాషాః కింనోచ్ఛిష్టా ఇతీభ్యో

ద్బ్రాహ్మణపాఠస్తు "మటచీహతేషు కురుష్వాటిక్యా సహజాయ యోషస్తిర్హచాక్రాయణ ఇభ్యగ్రామే ప్రద్రాణక ఉవాస- స హేభ్యం కుల్మాషాన్ ఖాదన్తం బిభిక్షేతగ్ం హోవాచ- నేతోఽన్యేవిద్యన్తే యచ్చయేమ ఇమ ఉపనిహితాఇతి-ఏతేషాం మేదేహీతిహోవాచ-తానస్మైప్రదదౌ హన్తానుపానమిత్యుచ్ఛిష్టం వై మేపీతగ్ంస్యాదితిహోవాచ- నస్విదేతే ప్యుచ్ఛిష్టా ఇతి నవా జీవిష్యమిమానఖాదన్నితిహోవాచకామోమ ఉదపానమితి- సహఖాదిత్వాతి శేషాన్ జాయాయా ఆజహారసాగ్రఏవసుభిక్షాబభూవ తాన్ప్రతిగృహ్యనిదధౌ-సహప్రాతస్సంజిహానఉవాచయద్బతాన్నస్యలభేమహి ధనమాత్రాగ్ం రాజాసౌ యక్ష్యతేసమాసర్వైరార్త్విజ్యైర్వృణీతేతి- తంజాయోవాచహన్త పతఇమఏవకుల్మాషాఇతి తాన్ఖాదిత్వాముంయజ్ఞంవితతమేయాయ"

నోక్తేసతి కుల్మాషభక్షణే జలత్యాగేచ కారణ మువాచ, అన్నాభావేమమ ప్రాణాపదస్తిజలపానంతు స్వేచ్ఛాతస్తటాకాదౌ లభ్యతఇతికుల్మాషాన్ ఖాదిత్వాఽవశిష్టాన్ జాయాయై దత్తవాన్, సాచ స్వయంనాపద్గతాపత్యురాపదంజ్ఞాత్వాతాన్ కుల్మాషాన్ సంరక్ష్యాపరేద్యురుదితేసూర్యే ప్రాతరన్నకాంక్షిణేభర్త్రే ప్రాయచ్ఛత్, సోపి తాన్స్వపరోచ్ఛిష్టాన్ పర్యుషితాన్ తాన్ కుల్మాషాన్జగ్ధ్వాదేశాన్తరం గత్వా తత్ర వితాయమానం రాజ్ఞో యజ్ఞం ప్రాప్య ప్రస్తోత్రాదీన్ "ప్రస్తోతర్యాదేవతాప్రస్తావమన్వాయత్తా" త్యాచిక్షేప, తతస్తైస్తత్సమాధానేనాధిగతేసతి ప్రాణాదికాప్రస్తావాది దేవతాఇతి తేభ్య ఉపదిశ్య తైర్దత్తం ప్రహీణం ధనం ప్రాప్య స్వాశ్రమంప్రాతిష్ఠదితి. అతోచ్ఛిష్ట భక్షణజలత్యాగాత్మకలిఙ్గాదనాపది ప్రాణవిదుషాప్యభక్ష్యమభక్షణీయ మిత్యభిప్రాయః. ... ... *

ఆహార శుద్ధిద్వారా సత్వశుద్ధి సిద్ధేరే తదధికరణ ఫలమితిసూచయతి- (తతశ్చే)తి. ... ... *

త్యాది. తతశ్చ ప్రాణాత్యయకాలే ప్రత్యుపస్థితప్రాణవిద్యావతా
ప్రాణసన్ధారణార్థం సర్వమన్నం భక్షణీయమిత్యనుజ్ఞాయతే,
స్వస్థావస్థాయాంతు నభక్షణీయమిత్యర్థం తేజీయసామపీతి నిశ్చీయతే, తస్మాత్
"నహవా ఏవం విదీ" త్యాదిప్రాణవిద్యాప్రకరణ పఠితశ్రుతిస్సూ
చితా సర్వాన్నానుమతి రాపద్విషయా. * * * *

—※ ౨౯॥సూ॥ † అబాధాచ్చ ※—

తథాచసతి "ఆహారశుద్ధౌ సత్వశుద్ధిస్సత్వశుద్ధౌ ధ్రువాస్మృ
తి" రితిశాస్త్రస్యాబాధో భవతి, తస్మాదాపద్యేవ సర్వాన్నానుమ
తిః క్రియత ఇతిచ జ్ఞేయమ్. ... ... *

—※ ౩౦॥సూ॥ అపిచస్మర్యతే ※—

కించాపద్యేవసర్వాన్నభక్షణం పరబ్రహ్మవిద్వదవిద్వదవిశేషేణా
పిస్మర్యతే "జీవితాత్యయమాపన్నో యోన్నమత్తియతస్తతః । లి
ప్యతేనసపాపేన పద్మపత్రమివామ్భసే"తి. * నచైవమాపదిసురాపా
నకళంజ భక్షణాదికం ప్రసజ్యేత, "నహవా ఏవం విదీ" త్యన్నాను
మతివదాపది సురాపానాద్యనుజ్ఞాభావాత్; ప్రత్యుత "తస్మాద్బ్రా
హ్మణస్సురాం నపిబేన్న కళంజం భక్షయే" దితి కాఠకనిషేధాత్ "మద్యం
నిత్యం బ్రాహ్మణః- సురాపస్య బ్రాహ్మణ స్యోష్ణామాసించేయుః- సు

---

† "నహవా ఏవం విదీ" త్యాది శ్రుతే రాపద్విషయత్వే సిద్ధే
"ఆహార శుద్ధౌ సత్వశుద్ధి" రితి శ్రుతేస్సాఫల్యం భవతీత్యాహ సూ
త్రకారః- (అబాధాచ్చే)తి. ... ... *

* యత్తూక్తమ్ "తస్మాద్బ్రాహ్మణ స్సురాం నపిబే" దిత్యాది
శ్రుతిః ప్రాణోపాసక వ్యతిరిక్తవిషయేతి తన్నేత్యాహ- (నచైవ) మి
త్యాదినా= తథాచ "తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాంనపిబే" దిత్యాది
నిషేధశాస్త్రం సర్వబ్రాహ్మణ సాధారణమితి భావః.

రాపాః కృమయోభవన్త్యభక్ష్యభక్షణః" ఇతిస్మృతినిషేధాచ్చ. త
స్మాచ్ఛాస్త్రీయమన్నమ శుద్ధమప్యాపది భక్ష్యమిత్యనుజానాతి "జీవి
తాత్యయ" ఇతిస్మృతిరితిజ్ఞేయమ్. ()మద్యంనిన్ద్యమ్, బ్రాహ్మణోవర్జ
యేదితిశేషః, బ్రాహ్మణస్యేతి=అస్యఇతిశేషః; ఉష్ణామ్, వహ్నినాద్ర
వమాణకాష్ణాయసధారామ్. ... ... *

—* ౩౦॥సూ॥ శబ్దశ్చాతోఽకామకారే *—

కామేనకరోతీతికామకారః - బుద్ధిపూర్వకమశుద్ధాన్నభో
క్తా, తద్విపరీతోఽకామకారః-ప్రమాదాదశుద్ధాన్నభోక్తా,తతశ్చై
తదుక్తంభవతి,యతః ప్రాణాత్యయ ఏవసర్వాన్నానుమతిఃకృతా,
అతశ్శబ్దః "జగ్ధస్యమోహాద్ధివిశుద్ధిమన్ధసోఽజుగుప్సితస్యోద్గిరణంప్రచ
క్షత" ఇత్యాదయో అనాపద్యకామకార విషయే వ్యుద్గిరణాదిరూ
పంప్రాయశ్చిత్తంవిదధాతి, తస్మాదశుద్ధాన్నం సర్వథావర్జనీయమ్.

౪॥ సర్వాన్నానుమత్యధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

() మద్యం నిన్ద్యమితి స్మృతిపదాని యోజయన్నేక దేశతో వ్యా
చష్టే- (మద్యంనిన్ద్య)మితి= ఏతేన పూర్వపక్షిణోక్త దృష్టాన్తస్యాసి
ద్ధిరపి ద్రష్టవ్యా, తథా హితత్ర ఛాన్దోగ్యే "ఏతద్వామదేవ్యం మిథు
నేప్రోత" మిత్యారభ్య "నకాంచన పరిహరేత్తద్వ్రత" మిత్యన్తం
శ్రూయమాణస్య పర్యాయస్య "తపన్తం ననిన్దేత్తద్వ్రత" మిత్యు
త్తరపర్యాయ పర్యాలోచనయా వామదేవ్యసామోపాసకో నకాం
చన పరాభావయేదిత్యేవమేవ తాత్పర్యం ప్రతీయతే, నపున స్త
స్యపరదార గమనానుజ్ఞానతాత్పర్యమ్. ఏవం సతి "నపరదారాన్గ
చ్ఛే" దితి పరస్త్రీనిషేధశాస్త్రంకుతో వామదేవ్యసామోపాసకం
వ్యతిరేచయేత్, అతః ప్రాక్పక్షిణోక్తదృష్టాన్తస్యాసిద్ధిస్సిద్ధా, ప్రమా
దాదశుద్ధాన్నాదనస్య ప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చ "నహవాఏవంవిదీ" తి
సర్వాన్నానుమతి రాపద్విషయేత్యాహ-(శబ్దశ్చే)తి. ॥అ॥౪॥సూ॥౪॥

—* 3౨॥సూ॥ విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి *—

పూర్వం తావ "త్సర్వాపేక్షాచే" త్యత్రాగ్నిహోత్రాదీనామాశ్రమకర్మణాం చిత్తశుద్ధిద్వారా విద్యాసాధనత్వమధ్యవసితమ్. సమ్ప్రత్యముముక్షోర్విద్యామకామయానస్య తాన్యాశ్రమకర్మాణ్యనుష్ఠేయాని? యద్వా నానుష్ఠేయాని? ఇతి ¶ విశయం పరిహరతి- (విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి) ఇతి = అపీత్యవధారణే, ఆశ్రమకర్మణాం విద్యాసాధనత్వేఽవధృతే ప్యాశ్రమమాత్రనిష్ఠేన చిత్తశుద్ధిద్వారా విద్యాం కామయానేన తాన్యేవాశ్రమకర్మాణ్యనుష్ఠేయానీత్యవగమ్యతే, కస్మాత్ ? విహితత్వాత్- "యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయా" దిత్యేవం చిత్తశోధనాదికం కామయానస్య సర్వకర్మ విధానాత్, చ శబ్దేనాస్యకర్మణస్స్ఖలనే ప్రత్యవాయ శ్రుతిం ద్యోతయతి, తథాచ శ్రుతిః "వీరగ్ హవా ఏష దేవానాం యోగ్నిముద్వాసయత, ఇతి ... *

—* 33॥సూ॥ సహకారిత్వేనచ *—

ఫల మభిసన్ధాయానుష్ఠితాన్యాశ్రమ కర్మాణి స్వస్వ ఫలప్రదానిభవన్తి, ఫలమనభిసన్ధాయానుష్ఠితాని బ్రహ్మవిద్యాసహకారిత్వేనచభవన్తీతిజ్ఞేయమ్. ... ... *

—* 3౪॥సూ॥ సర్వథాపితఏవోభయలిఙ్గాత్ *—

తస్మాత్సర్వప్రకారేణాపి చిత్తశోధనద్వారా బ్రహ్మవిద్యోత్ప

---

* ప్రపూర్వస్మిన్నధికరణేయజ్ఞాద్యాశ్రమ కర్మప్రస్తావే నోపస్థితస్యాశ్రమ మాత్ర నిష్ఠస్యాపేక్షానర్హత్వాత్ప్రసఙ్గ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి) ఇతి.

¶ "తమేతం వేదానువచనేన" ఇత్యాదౌ యజ్ఞాదీనాం విద్యాసాధనత్వావధారణాత్తామకామయమానేనాశ్రమమాత్రనిష్ఠేన యజ్ఞాదీనినానుష్ఠేయానీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాన్త మాహ- (విశయం పరిహరతి) త్యాదినా. * * *

భిర్గృహిభిస్తైరేవ ఫలాభిసన్ధిరహితాగ్నిహోత్రాదయోధర్మా అనుష్ఠేయాః, కుతః? శ్రుతిస్మృత్యుభయ లింగాత్- శ్రుతి లిఙ్గం తావత్ "తమేతంవేదానువచనేన బ్రాహ్మణావివిదిషన్తియజ్ఞేనదానేనతపసానాశకేనే" తి. స్మృతిలిఙ్గంతు అనాశ్రితః కర్మఫలంకార్యంకర్మకరోతియః। ససన్యాసీచయోగీచననిరగ్నిర్నచాక్రియ" ఇతి. యోగీ-పరబ్రహ్మవిద్యారూప మోక్షోపాయవాన్ భవతీత్యర్థః. *

—౩౫॥సూ॥ *అనభిభవంచదర్శయతి—

అపిచ " ధర్మేణపాపమపనుదతీ " త్యేవమాదిశ్రుతిరాశ్రమకర్మభిర్విద్యాప్రతిబన్ధక పాపాపనోదన ద్వారా విద్యాయా అనభిభవమేవదర్శయతి, అనభిభవ- స్త్వబాధః,అభివృద్ధిరితియావత్;¶తస్మాత్ఫలానభిసన్ధి పూర్వక మనుష్ఠితాని యజ్ఞాదీన్యాశ్రమ కర్మాణివిద్యాసహకారిణీతిసిద్ధమ్. ... ... *

౫॥ ఆశ్రమకర్మాధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—౩౬॥సూ॥†అన్తరాచాపితుతద్దృష్టేః—

విధురాదీనాం బ్రహ్మచర్యాదిష్వన్యతమాశ్రమ సమ్బన్ధ రహితత్వేనాన్తరాళవర్తినాం కింబ్రహ్మవిద్యాధికారోఽస్తి? ఉతన? ఇతి విప్రతిపత్తిః- " తమేతంవేదానువచనేనే " త్యాదిషుయజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మణాంవిద్యాహేతుత్వావగమేన "అయజ్ఞో వాఏషయోఽపత్నీ

---

* ననుయజ్ఞాదీన్యనుతిష్ఠతాం గృహిణాం విద్యాప్రతిబన్ధక సత్త్వే కథం విద్యోత్పత్తిః? తత్రాహ-(అనభిభవంచే)తి.

¶ఫల కథన పూర్వక మేతదధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. ॥అ॥౫॥సూ॥౪॥

† ఇహాశ్రమవర్తిప్రస్తావేనానాశ్రమిణాం విధురాదీనాంస్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యా తద్విచారాత్మకముత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (అన్తరాచాపితు తద్దృష్టే)రితి.

క '' ఇత్యాది శ్రుతిషు చ విధురాదీనాం యజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మప్రతిషే ధాత్తేషాం న బ్రహ్మవిద్యాధికార ఇత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః - (అన్తరా చాపి తు) తు-తుశబ్దశ్శఙ్కాం వ్యావర్తయతి, అపిశ్చ సంభావనామపనుదతి, చశబ్దోఽవధారణే, అన్తరా - ఆశ్రమిత్వమన్తరా, వర్తమానానాం విధురాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యాధికారోఽస్త్యేవ, కుతః? తద్దృష్టేః- '' కన్యారథేన హేతత్సన్తంసయుగ్వానమివ రైక్వమాస్థే'' త్యాదౌ రైక్వప్రభృతీనాం విధురాణాం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వదర్శనాత్.

—✱ ౩౭॥సూ॥ అపిచ స్మర్యతే ✱—

అపిచానపేక్షితాశ్రమకర్మణామపి సంవర్తప్రభృతీనాం మహాయోగినాం బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠత్వం మహాభారతాదౌ స్మర్యతే. *

—✱ ౩౮॥సూ॥ విశేషానుగ్రహశ్చ ✱—

విధురాదీనామయజ్ఞత్వేఽప్యవిరుద్ధైః పురుషమాత్రసమ్బన్ధిభిః పుణ్యతీర్థనిషేవణ బ్రహ్మవిచ్చరణానుసేవామన్త్రజపోపవాసాదిభిర్ధర్మవిశేషైర్విద్యా¶నుగ్రహో భవతి, ''శుశ్రూషోశ్శ్రద్ధధానస్య వాసుదేవకథారుచిః। స్యాన్మహత్సేవయా విప్రాః పుణ్యతీర్థనిషేవణాత్ '' ఇతి, '' జప్యేనైవతు సంసిద్ధ్యేద్బ్రాహ్మణో నాత్ర సంశయః। కుర్యాదన్యాన్నవా కుర్యాన్మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే '' ఇతి చ.

---

* నన్వయజ్ఞానాం విధురాదీనాం విద్యాప్రాపకయజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మాభావాద్విద్యాధికారో నాస్తీత్యాశఙ్కాయాం కస్సమాధిరాగత ఇత్యత ఆహ- (విశేషే)తి. ... ... *

¶ అనుగ్రహః-శ్రుతిస్మృత్యనుజ్ఞేతియావత్.

వాసుదేవ కథారుచిః- భగవత్కథామృత నిషేవణాదిరూప పర విద్యేతి యావత్, జప్యేన- మన్త్రజపాదినా. సంసిద్ధ్యేత్ దేవ-విద్యాం ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః. మైత్రః- సవితా, తదుపస్థానాద్యైః, సన్ధ్యోపాస్త్యాదిసాధక ఇతియావత్. ... ... *

*తస్మాద్విధురాదీనామపి బ్రహ్మవిద్యాధికారోఽస్తి విశుద్ధ్యర్థే, యత్తు "అనాశ్రమీ న తిష్ఠేత దినమేకమపి ద్విజః। అనాశ్రమీ సంవత్సరం స్థిత్వా కృచ్ఛ్రం సమాచరేత్" ఇతి స్మృతివచనం తత్త్వవిరక్తవిధురవిషయమ్.

—* సూ॥ అతస్త్వితరజ్జ్యాయో లింగాచ్చ *—

అతః- అన్తరాలవర్తిత్వాదాశ్రమవర్తిత్వముభయస్మాత్। ఇతరత్-భగవద్భక్తియోగనిష్ఠత్వమ్, జ్యాయః-శ్రేష్ఠమేవ భవతి, కుతః పున రిదమవగమ్యతే? లింగాచ్చ- "మయ్యర్పితాత్మనః సంశ్రయో మయి సన్న్యస్తకర్మణః। న పశ్యామి పరం భూత మకర్తుస్సమదర్శనాత్" ఇత్యాదౌ ప్రతీతేత్యర్థః, చశబ్దేన సాధనానుష్ఠాననిష్ఠాత్ సాధ్యానుష్ఠాననిష్ఠస్య శ్రేష్ఠత్వాదితీమం హేతుం సూచయతి, తస్మాత్సిద్ధం సర్వాశ్రమిభ్యో భక్తియోగనిష్ఠ ఏవ జ్యాయానితి. ... ... *

౮॥ విధురాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—*{ ౪౦॥సూ॥ తద్భూతస్య తు నాతద్భావో జైమినేరపి నియమాత్తద్రూపాభావేభ్యః }*—

యేషు వినోక్తధర్మవిశేషైర్విద్యోత్పత్తిర్దృష్టా, తేషు జన్మాన్తరసిద్ధైః ప్రోక్తధర్మవిశేషైర్విద్యోత్పత్తిరభూదితి ద్రష్టవ్యమ్. తథా చోక్తమ్ "జన్మాన్తరసహస్రేషు తపోధ్యానసమాధిషు। నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణే భక్తిః ప్రజాయతే" ఇతి. * ఫలం కథయన్నధికరణోపసంహారం సూచయతి (తస్మా)దితి. అ॥౬॥సూ॥౪॥

¶ ఉపరితనాధికరణే భక్తియోగనిష్ఠస్యాతిశయికదాచిత్ప్రత్యవాయసంభవే కథమస్య జ్యాయస్త్వమిత్యాక్షేపస్యోదేష్యమాణత్వాదాక్షేపసంగత్యోపరితనాధికరణముపాకరోతి -(తద్భూతస్యేతి)= "యే యోగినో యే విహితాన్తరాయైర్మనుష్యభూతైస్త్రిదశోపసృష్టైః। తే ప్రాక్తనాభ్యాసబలేన భూయో యుంజన్తి యోగం న తు కర్మ

సాధకస్య భక్తియోగనిష్ఠస్య తదనన్తరభావిత్వే భక్తిసాధ్యత్వాత్
అభ్యాసస్య ? ఇతిసన్దేహే, తాత్పర్యం ఇదమాహ - (తదభ్యాసస్య)
తత్ర అనన్యప్రయోజనస్య భక్త్యారమ్భస్య అర్థః, తదభ్యాసస్య - శ్రీహరిదాస
ధర్మస్యైవ, రాగద్వేషాః- రాగద్వేషాదిత్యాగః స్యాత్, ఇతి త్రై
[illegible] [illegible] తతః ఇదమాత్రస్త్రా రాగద్వేష-
తత్ర రాగద్వేషః- † అసమ్ప్రాప్తే శ్రీహరిదాసధర్మేష్వేవ, తదభ్యా
సస్య [illegible] ప్రవృత్తేర్భావనయా [illegible] , త
దాహ ( )" [illegible] [illegible] ( ) [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] " ఇతి. [illegible]
[illegible] [illegible] ... *

॥ తదభ్యాసాధికరణం సమాప్తమ్. [illegible]॥

తత్ర) " [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] (* ఇదమాహ) [illegible].

† అసమ్ప్రాప్తే శ్రీహరిదాసధర్మేష్వ - [illegible]
[illegible] ... ... *

( ) [illegible] - [illegible], [illegible] - [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] ఇతి భావః. * * * *

భక్తినిష్ఠత్వే [illegible] సాధనస్య సిద్ధిరితి ఫలమిత్యధికారం [illegible]
[illegible]. ఫలస్య [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible]

అస్మిన్నధికారే [illegible] [illegible]

—*{ ౪౧॥సూ॥¶ నచాధికారికమపిపతనానుమానాత్తదయోగాత్ }*—

యదిచభగవద్విముఖో గృహస్థస్స్వాశ్రమధర్మేభ్యః ప్రచ్యుతస్స్యాత్తదాతస్య కింప్రాయశ్చిత్తమస్తి? ఉతన? +ఇతిమీమాంసమానోధ్యవస్యతి- (నచాధికారికమపి,) ఇతి= గృహస్థమధికృత్యయత్కూశ్మాణ్డగణహోమాదికం ప్రాయశ్చిత్తం విహితంతదప్యాధికారికం ప్రాయశ్చిత్తం నైవస్వాశ్రమపరిభ్రష్టం గృహస్థంపునాతి, కుతః? పతనానుమానాత్తదయోగాత్- అనుమానమ్- నిశ్చయః, “ వీరహా వాఏషదేవానాం యోఽగ్నిముద్వాసయతే- ద్వాదశాహమనగ్నిస్తు శూద్రఏవనసంశయః ” ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః స్వాశ్రమపరిభ్రష్టస్యతస్యపతనంహినిశ్చీయతే, అతస్తస్యప్రాయశ్చిత్తమపినయుజ్యత ఇతిన చిత్రమ్. యతస్స్వాశ్రమధర్మరతస్యాపి భగవద్విముఖస్య ప్రాయశ్చిత్తాభావఆమ్నాయతే “* ప్రాయశ్చిత్తానిచీర్ణాని నారాయణపరాఙ్ముఖమ్ । ననిష్పునన్తి రాజేంద్రసురాకుమ్భమివాపగాః” ఇతి. ()తస్మాదభక్తస్స్వాశ్రమ పరిభ్రష్టోగృహస్థో భవత్యేవమహాపాతకీ, తతశ్చ కూశ్మాణ్డాదిభిరన్యైర్వా ప్రాయశ్చిత్తైర్నసపూయేతేత్యవగమ్యతే. ... ... *

మపజీవ్యోత్తరాధికరణముపాకరోతి-¶ (నచాధికారికమపీ)తి.

+ మీమాంసమానః- సన్దిహానః, కూశ్మాణ్డహోమాదీనాం మహాప్రాయశ్చిత్తత్వాత్తాన్యేవ స్వాశ్రమధర్మాత్ప్రచ్యుతగృహస్థస్యప్రాయశ్చిత్తాని భవన్తీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (అధ్యవస్యతీ) త్యాదినా.

* వీరహా వా ఇత్యుదాహృత శ్రుతిస్మృత్యోర్భగవద్విముఖవిషయత్వే వాక్యశేషముదాహరతి- (ప్రాయశ్చిత్తాని చీర్ణానీ)తి.

() ఫలలక్షణయాన్నేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

—✱ ౪౨॥సూ॥ ఉపపూర్వమపిత్వేకేభావమశనవత్తదుక్తమ్ ✱—

ఏకేతు- ఆచార్యాః, గృహస్థాశ్రమిణాం స్వాశ్రమపరిభ్రంశ *ముపపూర్వకమ్:- ఉపపాతకమేవమత్వా, తస్య ప్రాయశ్చిత్తసద్భావమిచ్ఛన్తి, అశనవత్-యథా అత్యాశనాదినిమిత్తస్య పాపస్యాఘమర్షణాది ప్రాయశ్చిత్త సద్భావం శ్రుతిమాస్యతే, తథాచ శ్రుతిః "అత్యాశనాదతీపానాద్యచ్చ ఉగ్రాత్ప్రతిగ్రహాత్- తన్నోవరుణోరాజాపాణినాహ్యవమర్శతు" ఇత్యాది. తదు- త్తదుక్తమ్. ... *

—✱ ౪౩॥సూ॥ ¶ బహిస్తూభయథాపిస్మృతేరాచారాచ్చ ✱—

గృహాశ్రమచోదితాగ్ని హోత్రాదికర్మభ్యః పరిభ్రష్టా అగ్నిహోత్ర కర్మనిరతాశ్చైత్యేవ ముభయథా వర్తమానా భగవద్విముఖాః గృహస్థాః భగవద్భక్తైర్బహిష్కార్యా ఏవ, కుతః? స్మృతేరాచారాచ్చ- తథాచస్మృతిః "ఆరూఢపతితంవిప్రం మణ్డలాచ్చవినిస్సృతమ్ । ఉద్బద్ధంకృమిదష్టంచస్పృష్ట్వా చాంద్రాయణంచరేత్" ఇతి. ఆరూఢపతితశబ్దేనేహ భగవద్భజనోపయోగి మనుష్యదేహం ప్రాప్య తత్రాపి భగవద్భక్తి సాధకవర్ణాశ్రమధర్మాచ్చ భ్రంశితో వివక్షితః, తథాచ శ్రూయతే "యః ప్రాప్యమానుషం లోకం ముక్తిద్వారమపావృతమ్। గృహేషు భగవద్భక్తస్తమారూఢచ్యుతంవిదుః" తత్రైవ శిష్టాచారశ్చభవతి, శిష్టాః-పరమమహాభాగవతాః ప్రహ్లాదాదయోఽపి స్వాశ్రమకర్మనిష్ఠానపి భగవద్విముఖాన్ బహిష్కుర్వన్తి తథాచామ్నాయతే "ఐ

---

* ఉపపదం పూర్వం యస్మాత్పాతకాత్తదుపపూర్వమ్, ఉపపాతకమిత్యర్థః. యద్యపీహోపపూర్వత్వం పాతకశబ్దస్యైవ భవతి నత్వర్థస్య; తథాపి నామార్థయో రభేద వివక్షయాఽత్ర పాతకస్యోపపూర్వకత్వ ముక్తమిత్యనుసన్ధేయమ్. ¶ స్వాశ్రమధర్మనిరతాపి గృహస్థో భగవద్విముఖశ్చేత్ స్వాశ్రమధర్మతః పరిచ్యుత భగవద్విముఖవత్ త్యాజ్య ఇత్యాహ-(బహిస్త్వితి)॥ అ॥౩॥పా॥౩॥

ప్రాప్య షడ్గుణయుతా దరవిన్దనాభపాదారవిన్ద విముఖాశ్చ భవన్త
త్యష్టమా మన్యతపరీత మనోవచనేహితార్థాః ప్రాణంత్య నాతిసుఖం
సమభూతిమాన " ఇతి. ఏవం సతి స్వాశ్రమపరిభ్రష్టానాం భగవద్విముఖానాం
బహిష్కృత్య నీతిరేవ కర్తవ్యా, తస్మాత్ బహిర్భూతాయా భూతిరుభయథాపి.

అ॥౩॥ అధికారికాధికరణం సమాప్తమ్॥౩॥

—※ ౪౪॥సూ॥* స్వామినః ఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః ※—

ఏవం భగవద్భక్తబహిష్కృతానాం గృహస్థానాం॥ మ-
త్రోద్ధారణోపాయానుకూల ప్రాయశ్చిత్తలనాస్తి కిం వాఽస్తి ఇతి
సంశయే¶ ఇదముత్తరం పఠతి (స్వామిన) ఇతి = స్వామినః భగవద్భక్తస్య
పాదారవిన్దాశ్రయణమేవైకం విధానాద్గృహస్థానామాత్మోద్ధార
ణోపాయానుకూల ప్రాయశ్చిత్తం భవతీత్యాత్రేయః. కుతః? ఫలశ్రుతేః.
" యేస్వేచ పాపాయవ పాశ్రయాశ్రయాస్సుధ్యన్తి తస్మై ప్రభవిష్ణ
వే " ఇత్యాదౌ భగవద్భక్త సమాశ్రయణరూప ప్రాయశ్చిత్తేన కల్మ
షాపమాత్మశుద్ధిరూపఫలవాప్తిః శ్రూయతే, అత్ర శుద్ధిర్భగవద్భక్తలాభః, "భ
క్తకృపానాతిమన్నిష్ఠాశ్చ పాకానతిసమ్భవా" ఇతి శ్రుతేః;† అతో భగవ

---

* "తపఃపూర్వ" మిత్యస్మిన్ సూత్రే స్వాశ్రమభ్రంశితస్య గృహస్థ
స్య సామాన్యతః ప్రాయశ్చిత్తముపదిశ్య సామాన్యజ్ఞానస్య విశేష ౦
త్రాకాఙ్క్షత్వాదుత్తరాధికరణే తస్య విశేష్యవిధిత్సయ
మానత్వాదేష తద్వ్యాఖ్యాన సఙ్గత్యోత్తరాధికరణముపాకరోతి-
(స్వామిన) ఇతి. ... ... *

¶ పూర్వస్మిన్నధికరణే ప్రాయశ్చిత్తాభావోపదేశాత్తస్య
త్మోద్ధారణోపాయానుకూలప్రాయశ్చిత్తం నాస్తీతి పూర్వపక్షే ప్రా
ప్తే సిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముత్తరం పఠతి) ఇత్యాదినా.

† ఏతదధికరణ ఫలం సూచయన్ సూత్రార్థముపసంహరతి-
(అత్ర) ఇతి. * * * *

ద్భక్తపాదారవిన్ద సమాశ్రయణేనైవ తేషామాత్మోత్తారణోపాయో భవతీత్యాశయ ఆచార్యో మన్యతే, అత్రేదం - వక్తవ్యం, నను "అహం త్వద్దాసస్త్వద్భక్తస్త్వం చ స్వామ్యనపాశ్రయ ", ఇత్యాదౌ స్వామిశబ్దప్రయోగః స్వామిని శ్రీభగవతి నారాయణ ఏవ క్రియతే, సత్యం తథాపి " సత్సఙ్గేన హి దైతేయా యాతుధానా మృగాః ఖగాః॥ గన్ధర్వాప్సరసో నాగాస్సిద్ధచారణగుహ్యకాః॥ విద్యాధరా మనుష్యేషు వైశ్యాశ్శూద్రాః స్త్రియోన్త్యజాః॥ రజస్తమః ప్రకృతయస్తస్మిం స్తస్మిన్ యుగేనఘ। బహవో మత్పదం ప్రాప్తాస్త్వాష్ట్రకాయాధవాదయః " ఇత్యాదౌ భగవత్పదప్రాపకతయా భాగవతానాం భగవదనుగ్రహాయత్తస్వామిత్వావగమాత్తదభిప్రాయేణ భగవద్భక్తానామపి స్వామిశబ్దప్రయోగే నోపపత్తిరిత్యాశయః. * *

— ✻ ౪౫॥సూ॥ ఆర్త్విజ్యమిత్యౌడులోమిస్తస్మై హి పరిక్రీయతే ✻ —

ఆర్త్విజ్యమ్- యజమానాయ ఋత్విగ్భిః క్రియమాణం పరిచరణమ్, ప్రకృతేతు ఆర్త్విజ్యశబ్దేన స్వామి పరిచరణం లక్ష్యతే, ఏతదుక్తం భవతి, తస్మై-స్వామిన ఏవం విధగృహస్థైరార్త్విజ్యం పరిక్రియతే చేత్తదేవైషా మాత్మోత్తారక మిత్యౌడులోమి రాచార్యో మన్యతే ఇతి. తస్మాత్ భగవద్భక్త పదారవిన్ద సమాశ్రయణేనైవైషాం సద్గతిర్నాన్యథేతి నిశ్చేతవ్యమ్.

— ✻ ౪౬ ॥ సూ॥ శ్రుతేశ్చ ✻ —

" సంసారేస్మిన్ క్షణార్ధోపి సత్సఙ్గశ్శేవధిర్నృణామ్" ఇత్యేవంజాతీయకశ్రుతేశ్చాయమేవార్థోఽవగమ్యతే.

+ బ్రహ్మవిద్వరణానుసేవైవైషాం సాక్షాదాత్మోత్తారకమిత్యౌడులోమి మతమిత్యాహ (ఆర్త్విజ్య)మితి.

తస్మాత్స్వామి పరిచరణ మేవస్వాశ్రమ పరిభ్రష్టస్య గృహస్థస్య మహాప్రాయశ్చిత్తం భవతీత్యధికరణముపసంహరత్యేవమ్.— ౯॥సూ॥ ౩

౯॥ ఫలశ్రుత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

() అథ శమదమాదిభ్యోఽపి విద్యాన్తరఙ్గస్వతన్త్రసాధన గోచర విచార ఆరభ్యతే,

—*{ ౪౭॥సూ॥ సహకార్యన్తరవిధిః పక్షేణ తృతీయం తద్వతో విధ్యాదివత్. }*—

శమదమాధికరణే శమదమాదయో విద్యాన్తరఙ్గసాధనాని భవన్తీత్యవధారితమ్, కిం తేభ్యోఽప్యన్తరఙ్గసాధనాని నభవన్తి ? ఆహో స్విద్భవన్తి? ఇతివిశయ* ఇదమాహ- (సహకార్యన్తరవిధి)రితి=సహకార్యన్తరాణి-సాధనాన్తరాణి, తేషాం విధిర్భవతి, ఏతదుక్తం భవతి- "గురుశుశ్రూషయా భక్త్యా సర్వలాభార్పణేన చ। సఙ్గేన సాధుభక్తానామీశ్వరారాధనేన చ" త్యాదౌ శమదమాదిభ్యోఽపి విద్యాన్తరఙ్గాణాం స్వతన్త్రాణాం గురుశుశ్రూషాది రూపసాధనాన్తరాణామవశ్య పక్షేణైవ విధిర్భవతి, తథాపి తత్ర యత్తృతీయం సాధుసఙ్గలక్షణం సాధనమభిహితమ్, తద్వత - స్తాదృశసాధనవత ఏవ, గురుశుశ్రూషాదీని సాధనాన్తరాణి తత్సాధ్యో భక్తియోగశ్చాఞ్జసా సిధ్యతీతి నిశ్చీయత ఇతి. తథా హ్యామ్నాయతే "సతాం ప్రసఙ్గాన్మమ వీర్యసంవిదో భవన్తి హృత్కర్ణరసాయనాః కథాః। తజ్జోషణాదాశ్వపవర్గవర్త్మని శ్రద్ధా రతిర్భక్తిరనుక్రమిష్యతీ" తి. అత్ర దృష్టాన్తో విధ్యాదివదితి, యథా దర్శపూర్ణమాస లక్షణప్రకృతివిధితద్విహితధర్మానుష్ఠానాభిజ్ఞస్య తద్వికృతిరూపసోమాఙ్గప్రాయ*ణీయాద్యనుష్ఠాన మఞ్జసా సిధ్యతి తద్వత్, ఏతచ్ఛ్రూయతే

() ఉత్తరాధికరణస్య యథోక్త శమదమాధికరణేనాన్తర్బహిర్భావసఙ్గతిమాహ-(అథే)తి=ఆనన్తర్యార్థోఽథశబ్దః.

* శమదమాదీనాం విద్యాన్తరఙ్గ సాధనానాం పూర్వముపదిష్టత్వాన్నతేభ్యోఽపి విద్యాన్తరఙ్గసాధనాని సన్తీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే

*“ఏష వై దేవరథో యద్దర్శపూర్ణమాసౌ యో దర్శపూర్ణమాసా విష్ట్వా సోమేన యజతే రథస్పష్ట ఏవావసానే దేవరథే దేవానామవస్యతి” ఇతి.

—✻ ౪౮॥ సూ॥ కృత్స్నభావాత్తు గృహిణోపసంహారః ✻—

తుశబ్దోఽవధారణే, భావః- అస్తిత్వం, గురుశుశ్రూషాయాం కృత్స్నాశ్రమాంభక్తి సాధనానామస్తిభావాదేవ తామాశ్రిత్యావాప్త సత్సంగేన గృహిణాస్వాశ్రమ కర్మణాముపసంహారః క్రమేణ కర్తవ్యః, ఉపసంహారః- సమాప్తిః “ఏతత్సర్వం గురౌ భక్త్యా పురుషో హ్యంజసాజయే” దితి, “జిజ్ఞాసాయాం సంప్రవృత్తో నాద్రియేత కర్మచోదనా” మితి చైవం హి స్మర్యతే, ఇదమస్యైవాశ్రమస్యాశ్రమిణో మనాశ్రమిణాం చోపలక్షణమితి జ్ఞేయమ్. ... *

—✻ ౪౯॥ సూ॥ మౌనవదితరేషామప్యుపదేశాత్ ✻—

అథ సద్గురోస్సకాశాచ్ఛిక్షితవ్యాశ్చ ధర్మా ఉచ్యన్తే “మానాసీహానిలాయామా దండా వాగ్దేహచేతసా” మిత్యాదౌ యథా మానాదయో ధర్మాస్సద్గురోస్సకాశాచ్ఛిక్షుభిశ్శిక్షిత వ్యత్వేనోపదిశ్యన్తే, తద్వదితరేషాం సత్సంగాదీనాం ధర్మాణాం గురోశ్శిక్షితవ్యత్వేనోపదేశాత్తే ధర్మా గురోస్సకాశాచ్ఛిక్షితవ్యాః, తథాహి భగవత్యుపదేశః “తస్మాద్గురుం ప్రపద్యేత జిజ్ఞాసుశ్శ్రేయ ఉత్తమమ్ । శాబ్దే పరే చ నిష్ణాతం బ్రహ్మణ్యుపశమాశ్రయమ్ । తత్ర భాగవతాన్ ధర్మాన్ శిక్షేద్గుర్వాత్మదైవతః । అమాయయానువృత్త్యా యైస్తుష్యేదాత్మాత్మదో హరిః ॥ సర్వతో మనసోఽసఙ్గమాదౌ సఙ్గం చ సాధుషు” త్యాదిరూపః.

సిద్ధాన్తమాహ-(ఇదమాహే)త్యాదినా.

* “ఏష వై దేవరథ” ఇతి బ్రాహ్మణార్థస్తు యథా రథ చరణక్షుణ్ణమార్గేణ గన్తా స్థలనాదికం వినా ప్రాపితిస్సిత గ్రామం ప్రాప్నోతి తథా యో దర్శపూర్ణమాసా విష్ట్వా సోమయాగేన దేవాన్యజతే, స ఏవ వైకల్యాదికం వినా సోమయాగం సమాప్నోతీతి,

౧౦॥ సహకార్యన్తరవిధ్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౩॥

—※ ౫౦॥ సూ॥ ※ అనావిష్కుర్వన్నన్వయాత్ ※—

"బుధో బాలకవత్క్రీడేత్కుశలో జడవచ్చరేత్ । వదేదున్మత్తవద్విద్వాన్గోచర్యాం నైగమశ్చరేత్" ఇతి సర్వవేదాన్తసారే శ్రూయతే, కిమత్ర బుధో బాలకాదివత్కన్తుకాది క్రీడాద్యాచరణరతో భవేదితి ప్రతిపత్తవ్యమ్? ఆహోస్విద్బాలకాదివద్దేహాద్యభిమానం పరిత్యజ్య విద్యాపాణ్డిత్యాదినా స్వాత్మానమప్రఖ్యాపయన్ భగవల్లీలానుకరణరతో భవేదితి ప్రతిపత్తవ్యమ్? ఇతి విప్రతిపత్తౌ నిశ్చినోతి- (అనావిష్కుర్వ)న్నితి= యథా బాలకాది ర్జాతిగుణలిఙ్గాదిభిస్స్వాత్మానం న ప్రఖ్యాపయతి తథా బుధస్సర్వదా విద్యాపాణ్డిత్యాదిభి స్స్వాత్మానమప్రఖ్యాపయన్ భగవల్లీలానుకరణరతో భవేదితి ప్రతిపత్త

తస్మాద్గురుశుశ్రూషాదీనాం విద్యాన్తరఙ్గస్వతన్త్రసాధనానామనాయాసేన సిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణముపసంహార్యమ్. అ॥౧౦॥ సూ॥ ౩॥

※ ఇహ గురుశుశ్రూషాదిరూపవిద్యాసహకారిప్రస్తావేన విద్యానావిష్కరణరూపతత్సహకార్యన్తరస్యాపి స్మృతత్వాత్ప్రసఙ్గసఙ్గత్యా తద్విధానార్థముత్తరాధికరణముపక్రమతే- (అనావిష్కుర్వన్నన్వయా)దితి. ... ... ※ ※

"బుధో బాలకవత్క్రీడే" దితి విధిబలాద్బాలకాదివత్కన్తుకక్రీడాద్యాచరణరతో భవేదితి ప్రతిపత్తవ్యమితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే "ఆత్మక్రీడశ్చాత్మరతో విచరామీహ బాలవత్ । బాలక్రీడనకైః క్రీడన్ కృష్ణక్రీడాం య ఆదద" ఇత్యాదివాక్యశేషేభ్యో "బుధో బాలకవత్క్రీడే" దిత్యాదివిధీనాం నిష్పన్నవిద్యేన బాలకవద్గేహాపత్యకళత్రాద్యాత్మసైన్యానుచిన్తాం విహాయ భగవల్లీలాదికమనుకర్తవ్యమిత్యేతాదృశార్థప్రత్యాయకత్వమధ్యవసీయత ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (నిశ్చినోతీ)త్యాదినా. ※

వ్యమ్, కస్మాత్? అన్వయాత్- ఏవంచేత్ "బుధో బాలకవత్క్రీడేత్" ఇత్యాదివాక్యస్య ఆత్మక్రీడశ్చాత్మరతో విచరామీహబాలవత్ । అలక్ష్యమాణఆచారైర్మునిరేకోల్పభాషణః ॥ నృలోకేనరతాం స్యస్యేత్- * తస్మాత్పాణ్డిత్యం నిర్విద్య బాల్యేనతిష్ఠాసేత్"ఇత్యేవం జాతీయకశ్రుతి వాక్యైస్సాకమేకాన్వయోభవతి, అతఏవజడభరతాసమంజసాదిషుమహాభాగవతేషువిద్యాపాణ్డిత్యానావిష్కరణభగవల్లీలానురతత్వంచ దృశ్యతే,+ తస్మాదుత్పన్నవిద్యాస్తస్యాస్సంరక్షణాయకామే విద్యామాహాత్మ్యాదినాస్వాత్మాన మనావిష్కుర్వన్తస్సదా భగవల్లీలానునయకోవిదాభవేయురితినిశ్చీయతే. ... ... *

౧౦॥ అనావిష్కారాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

—※ ౫౧॥సూ॥ ఐహికమప్రస్తుతప్రతిబన్ధే తద్దర్శనాత్ ※—

¶ "నానాశబ్దాదిభేదా" దిత్యాదౌ "సర్వాపేక్షాచయజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవ" దిత్యాదౌచపరబ్రహ్మవిద్యాసాధనానివివిధాన్యవధారితాని,కిమేషాంసాధనానాం ఫలభూతాపరబ్రహ్మవిద్యా ఇహైవజన్మనిసిధ్యతి ? ఆహోస్విజ్జన్మాన్తరే ? ఇతిసన్దేహే ప్రాప్తేఇదముత్త

---

* తస్మాత్పాణ్డిత్యంనిర్విద్య- నితరాం లబ్ధ్వా, బాల్యేనతిష్ఠాసేత్- బాలవద్యతిక్రీడేద్భగవత్క్రీడానుకరణరతోభవేదిత్యర్థః.

+ ఫలం కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అ॥౧౦॥సూ౧॥

¶ విద్యావిచారాత్మకస్యాస్యాధికరణస్య విద్యాసాధన విచారాధికరణైస్సాధ్యసాధన భావసఙ్గతిం వృత్తానువాదేన సూచయతి-(నానాశబ్దాదిభేదాదిత్యాదా)విత్యాదినా.

ఇహైవ జన్మని విద్యోత్పద్యత ఇత్యత్ర ప్రమాణాభావాదేషాం సాధనానాం ఫలభూతా విద్యాఽవరజన్మన్యేవోదేష్యతీతి పూర్వపక్షేప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముత్తరంప్రపతతీ)త్యాదినా.

రం ప్రపతతి (ఐహికం) మితి= యథోక్తే విద్యాసాధన వర్గే అప్రస్తుతప్రతిబన్ధే- అసమ్మిశ్రిత మహదపచారాది రూపప్రతిబన్ధకే సతి, ఐహికంఫలంభవతి- ఇహైవజన్మన్యస్య సాధనవర్గస్య పరబ్రహ్మవిద్యాలక్షణంఫలం భవతీత్యర్థః, యది తాదృశసాధనవర్గే ప్రస్తుతప్రతిబన్ధస్స్యాత్తర్హి విప్రకృతంమహాత్మానమసకృచ్చరణోపసర్పణాదిభిః క్షమాపయతోవహితస్యైవ తాదృశమహదనుగ్రహేణ తస్మిన్ జన్మన్యనన్తరజన్మనివా పరబ్రహ్మ విద్యాసిద్ధ్యతీత్యవగమ్యతే, కుతః? తద్దర్శనాత్- దృశ్యతేహి రహూగణేన్ద్రద్యుమ్నాదౌ భరతాగస్త్యాద్యనుగ్రహేణ తజ్జన్మని తదనన్తరజన్మని చ పరబ్రహ్మ విద్యోత్పత్తిః, () యదిత్వపరాద్ధావిప్రకృతం మహాత్మానమసకృచ్చరణోపసర్పణాదిభిర్నక్షమాపయేత్తర్హి నసకదాచిపిబ్రహ్మ విద్యాం ప్రాప్నోతి, ప్రత్యుతాసిపత్రవనాఖ్యే నిరయే నిపతతి, తథాచ శ్రూయతే " యస్త్వేవ వైనిజవేదపథాదనాపద్యపగతః కుపథం పాషణ్డమేవోపగతః శ్రీవాసుదేవాయ తదపాశ్రేశేమేభ్యోవా యోపరాధ్యత్యదాన్తో ఘుసంయన్త్రితస్తం చాపి దగ్ధామ్బరసధర్మాణం పతేతమతి ఘోరాకృతయో యామ్యాః పథా పాపీయసానీత్వాఽసిపత్రవనం సంప్రవేశ్య కశయా ప్రహరన్తి తత్రతత్రాసౌ ఇతస్తతో ధావమాన ఉభయతో ధారైస్తాలవనాసిపత్రైస్సంచ్ఛిద్యమానసర్వాఙ్గో హాహతోస్మీతి పరయా వేదనయా మూర్ఛితః పదేపదేనిపతత్యయుతయోజననిమ్నవిస్తారే ప్రళయానలజ్వాలామయేగ్నికుణ్డే నిరయాధమేఽవాక్ఛిరా నిపతత్యా + భూతసంప్లవమ్- ఏవం స్వధర్మహా చ పాషండానుగమనఫలం భుఙ్క్తే" ఇతి.¶ తస్మాన్మహా

() ప్రస్తుతప్రతిబన్ధస్య యజ్ఞాది సాధనస్య విద్యారూప ఫలాభావే స్యనర్థ ప్రాప్తిమాహ- (యదిత్వ)తి.

+ ఆభూతస్సమ్ప్లవమ్- ప్రాకృతిక ప్రళయమిత్యర్థః.

¶ ఫలకథన ప్రస్తావకమధికరణముపసంహరతి- (తస్మా)దితి.

దపచారాద్భీతస్య భగవద్భక్తిసాధనాన్యనుష్ఠేయానీతి నిశ్చేతవ్యమ్. సమ్ప్రతి యథోక్తసాధనసమ్పన్నప్రపన్నాయా విద్యాయాస్సకృజ్జన్మని ముక్తిరూపఫలం నియతమిత్యాహ, ... *

—*{ ౫౨॥సూ॥ ఏవంముక్తిఫలానియమః స్తదవస్థావధృతే స్తదవస్థావధృతేః }*—

ఏవమ్ * యథాధికారమ్, యథోక్తక్రమేణ సాధనానుష్ఠానసంజాతా భగవద్భక్తిర్ముక్తిఫలా భవతి, మోక్షలక్షణఫలప్రదా భవత్యేవేతి నియమః-తథా నిశ్చయః కర్తవ్యోఽధ్యేతౄణామ్, కుతః? తదవస్థావధృతేస్తదవస్థావధృతేః-తదవస్థావధృతిః-ముక్తిసాధనత్వనిశ్చయః, యథోక్తప్రకారేణ సర్వేషు వేదాన్తేషు భగవద్భక్తేర్ముక్తిసాధనత్వనిశ్చయోదయాదిత్యర్థః, † తస్మాన్ముముక్షవో భక్తవత్సలం భగవన్తం శ్రీనారాయణమేవానవరతం భజేయుః, పదాభ్యాసః పూర్వవదధ్యాయపరిసమాప్తిద్యోతనార్థః. ౧౫॥ ముక్తిఫలాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశిష్యశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల తిలకాయిత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్యాపరమహంస పరమగురునిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభగవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవేదాన్త సార మీమాంసాభాష్యే తృతీయాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

చతుర్థపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౫౨॥

---

* (యథాధికార)మితి=అనేన కేషాంచిద్గురుశుశ్రూషాద్యన్తరఙ్గసాధనేన విద్యోత్పద్యతే, కేషాంచిద్యజ్ఞాదిబహిరఙ్గయజ్ఞసాధనానుష్ఠానేన ప్రోక్తాన్తరఙ్గసాధనాధిగమద్వారా సూత్పద్యత ఇతి దర్శయతి- ఇహభక్తిపద మష్టాఙ్గయోగస్యాప్యుపలక్షణమ్.

† అధ్యాయార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. పదాభ్యాసోఽధ్యాయం పూర్వవద్దర్శయతి (పదాభ్యాస) ఇతి. అ॥౧-౨ పా॥౨॥

శ్రీరస్తు.

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

శ్రీబేరాపురమన్దిరేనివసతఃకారుణ్యవారాంనిధేస్తార్క్ష్య
స్థస్య మదర్థమద్భుత తనో ర్వేదాన్తవేద్యాత్మనః। శ్రీ
బేరాసహితస్య యస్య నిగమా ద్వేదాన్తసూత్రాణ్య
హం వ్యాకుర్వే ఝషభూషణస్సభగవాన్ కుర్యాద్ధరి
ర్మఙ్గళమ్॥ *

చరణశతపలాశానాతపేయస్యవస్త్వా భగవతిరఘునాథేభక్తిమాసాద్యజీవః। అఘుతవితరలేశై రశ్లిషన్ప్రాప్యముక్తించపునరిహసజ్జేన్సద్గురుంతంనమామి॥ అసకృద్రసికోఽయం శ్రీరామచన్ద్రంభజన్పుమాన్। దగ్ధ్వానుశయబీజానియంప్రయాతిభజేమతమ్॥

శ్రీభగవదభిమతత్వేనాస్మిన్భాష్యేపరమాదరేణ ముముక్షూన్ ప్రవర్తయితుం ప్రాగ్వన్మఙ్గళమనుస్మారయతి- (శ్రీబేరే)తి॥ యద్వ్యస్యైతన్మఙ్గళస్యైతద్భాష్యాదావనుష్ఠానేనా స్యభాష్యస్యభగవదన్తరఙ్గాభిమతత్వంప్రతీత్యముముక్షవోఽస్మిన్భాష్యేపరమాదరేణప్రవర్తేరన్ తతఃకృతమేతన్మఙ్గళస్య ప్రత్యధ్యాయాదావనుస్మరణేనేతి స్యాత్తథాప్యధ్యాయశో భగవన్ని యోగేనైవస్వస్యైత ద్భాష్యప్రవృత్తిమత్వాత్స్వభాషితానామధ్యాయచతుష్టయార్థానాంమధ్యేత్వేష దర్థస్యాపి భగవన్నియోగానతిక్రాన్తత్వాచ్చేమమర్థం ప్రతీత్యేహ సర్వే ముముక్షవః పరమాదరేణప్రవర్తేయురితి భావేనప్రత్యధ్యాయమాదావప్యకృద్భిరిదం మఙ్గళమనుస్మారితమితిధ్యేయమ్.

—*౧ ॥ సూ ॥ ఆవృత్తిరసకృదుపదేశాత్ *—

*అతీతే తావదధ్యాయే పరబ్రహ్మప్రాప్తినిర్వేదోత్పత్తయే జీవానాం సంసృతి నిరూపణ ముఖేన తన్నివర్తకభక్త్యష్టాఙ్గయోగోపాయాత్మకపరమాత్మ విద్యాస్వరూప తత్సాధారణ్యాదికం నిరూప్య తత్సాధనానుష్ఠానేతి కర్తవ్యతా చ నిరూపితా, అథేహ చతుర్థేఽధ్యాయే తాదృశ విద్యాఫలప్రాప్తిః తత్ప్రసఙ్గోత్క్రాన్త్యాది ప్రకారశ్చ చిన్త్యతే, తత్ర ప్రథమే పాదే ప్రాధాన్యేన భగవద్భజనాత్మక పరవిద్యా ఫలనిష్పత్తయే విద్యాస్వరూపేఽపి [illegible] విశేషదిదర్శయిష్యమాణాదౌ భగవద్భజనం ప్రస్తుత్య విచార్యతే, తథాహి "తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశా" దిత్యారభ్య తృతీయాన్తం తత్ర తత్ర భగవద్భజనమేవ ముముక్షుభిః కర్తవ్యమితి రాద్ధాన్తితమ్, సంప్రతి తదనుష్ఠాన ప్రకారే కాచిద్విప్రతిపత్తిః, కిం భగవద్భజనం ముముక్షుణా సకృదేవ కర్తవ్యమ్ ? ఆహోస్విదావర్తితవ్యమ్ ? ఇతి, తత్ర "భజన్తే హ్యనసూయవ" ఇత్యాదా వావృత్తేరశ్రవణాత్సకృదేవ భగవద్భజనం కర్తవ్యమితి ప్రాప్తే బ్రూమః, ముముక్షుభిర్భగవద్భజనమావర్తితవ్యమేవ, కుతః ? అసకృదుపదేశాత్, తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ హరిస్సర్వత్ర సర్వదా । శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాఽభయ " మిత్యాదావపి భగవద్భజనావృత్తిః కర్తవ్యతయైవాసకృదుపదిశ్యతే, తతశ్చ "భజన్తే హ్యనసూయవ" ఇత్యత్రాపి భజనావృత్తిరేవాభిప్రేయత ఇతి గమ్యతే,+తస్మాద్భగవద్భజనం ముముక్షుణా యథాశక్త్యావర్తితవ్యమ్, తతో రసావేశా దా

---

* పూర్వాధ్యాయే మోక్షోపాయం సనిరూప్యాస్మిన్నధ్యాయే మోక్షరూపతత్ఫలస్య నిరూప్యమాణత్వా దనయోరధ్యాయయోస్సఫలఫలిభావసఙ్గతిమాహ- (అతీతే తావదధ్యాయ) ఇత్యాదినా.

+ సిద్ధవదధికరణఫలం శేషయన్నుక్తార్థ ముపసంహరతి- (తస్మా)

మోక్షం భక్తిస్స్యాత ఏవ తస్యాభివర్ధ ఇతి " పిబభాగవతంరసమాలయ " మిత్యాది శ్రుతిబలాన్నిశ్చీయతే.

—⁂ ౨॥సూ॥*లిఙ్గాచ్చ ⁂—

అపిచ భగవదుపాసన మావర్తితవ్య మిత్యత్ర " తమేవాత్మానమాత్మస్థం సర్వభూతే ష్వవస్థితమ్ । పూజయధ్వంగృణన్తశ్చ ధ్యాయన్తశ్చాసకృద్ధరి " మిత్యేషా శ్రుతిర్లిఙ్గంభవతీజ్ఞేయమ్, తస్మాద్భగవద్భజనమావర్తితవ్యమ్.

౧॥ ఆవృత్త్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

—⁂ ౩॥సూ॥¶ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచ ⁂—

ది౩-యద్యప్యయమర్థఉపాస్యలక్షణాధ్యాయే సర్వత్రప్రసిద్ధాధికరణేఽవగతస్తథాపితత్ర భగవద్భజన మనుదినమావర్తనీయమితినిర్ణయస్య వ్యాజో నైవేత్, కింతు కాలవిశేష మప్రతీక్ష్యతద్భజనం కర్తవ్యమిత్యేతావన్మాత్ర నిర్ణీతిరుదీయాత్తస్మాత్తదావర్తనీయమితి సమ్యఙ్నిర్ణయోదయార్థమిదమధికరణమారబ్ధమితిధ్యేయమ్.*నన్విహాపి కాలవిశేషమనపేక్ష్య కించిత్కాలం తద్భజనం కర్తవ్యమిత్యేవ నిర్ణయోభవతి,నత్వనుదినమావర్తనీయమతో హేత్వన్తరమాహ-(లిఙ్గాచ్చ) ఇతి.

ఆలయమిత్యత్రలయోనామ ఆత్యన్తికప్రళయః= మోక్షఇత్యర్థః, ఆఙ్ అభివిధౌ, మోక్షేపిభగవద్గుణగణామృతనిషేవణాదిరూపభక్తిః కార్యేత్యర్థః- అ॥౧సూ॥౨॥

¶ ఇహోపదిష్టభగవద్భజన ప్రస్తావముప జీవ్యోత్తరాధికరణముపక్రమతే (ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తిగ్రాహయన్తిచే) తి.

" మూర్తింనగపురుకృపయాబభారసత్వ "మిత్యేవంజాతీయకేషు వేదాన్త వాక్యేషు భగవత్తన్మూర్త్యోర్భర్తృ భర్తవ్య భావేన భేదావగమాత్తయో స్సంయోగఏవ తత్రమూర్త్యేతి తృతీయయాఽవగమ్యతఇత్యేవంప్రాప్తే" భగవాన్స్వాశ్రయాశ్రయ " ఇత్యాదావే

ఇదమామ్నాయతే "లబ్ధ్వానుగ్రహ ఆచార్యాత్తేన సన్దర్శి
తాగమః। మహాపురుషమభ్యర్చేన్మూర్త్యాఽభిమతయాత్మనః" ఇతి. అ
త్ర ఆరిరాధయిషు శ్రీరామకృష్ణాద్యవతారమూర్తీనాం మధ్యేస్వా
భిమతయా మూర్త్యా సహితం మహాపురుషమభ్యర్చేదిత్యర్థః ప్రతీయ
తే, కిమిహ మూర్త్యేతి తృతీయయా మూర్తిసంయోగః పరమాత్మన్యభ్యు
పగన్తవ్యః? కిం వా తత్తాదాత్మ్యసమ్బన్ధోఽభ్యుపగన్తవ్యః? ఇతి పక్షే హి ప్రా
ప్తే + బ్రూమః; ఇహ మూర్త్యేతి తృతీయయా మహాపురుషే పరబ్రహ్మణి
తన్మూర్తీనాం తాదాత్మ్యసమ్బన్ధ ఏవాభ్యుపగన్తవ్యః, కుతః? యతః "యావ
ద్వత్సపవత్సకాల్పకవపుర్యావత్కరాంఘ్ర్యాదికం యావద్యష్టివిషాణ
వేణుదళశిగ్యావద్విభూషామ్బరమ్ । యావచ్ఛీలగుణాభిధాకృతివయో
యావద్విహారాదికం సర్వం విష్ణుమయం గిరోఽఙ్గవదజస్సర్వస్వరూపో బ
భౌ" ఇత్యేవం జాతీయకాః శ్రుతయో భగవదవతారమూర్తిః పరమాత్మే
త్యేవాభ్యుపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చేమమర్థమితరాన్, నహ్యత్ర వత్స
పాదిషు భగవద్వ్యాప్తివశాత్తస్య సర్వస్వరూపత్వముచ్యత ఇత్యా
చక్షతే విచక్షణాః, ఏతద్వత్సపాదీనామమ్భోజజన్మని ప్రముషిత వత్స
పాదీనాం చావిశేషప్రసంగాత్; యావద్వత్సపేత్యత్ర హ్రియమా
ణానాం తు వత్సపాదీనాం "సత్యజ్ఞానానన్తానన్దమాత్రైకరసమూర్తి
య" ఇతి విశేషస్తు శ్రూయతే, తతశ్చ "మూర్త్యాఽభిమతయే"
త్యత్ర తృతీయయాఽధ్యాసేన ధనవానితివత్పరమాత్మని మూర్తీనాం తా

కస్యైవ పరమాత్మన స్తాదాత్మ్యఘటితాశ్రయాశ్రయిభావో యథో
పపన్నో భవత్యేవమ్ "మూర్తిం నః పురుకృపయే" త్యాదావపి భగ
వత్తన్మూర్త్యోస్తాదాత్మ్యఘటిత భర్తృభర్తవ్యభావావగమ సమ్భ
వాత్ "మూర్త్యాభిమతయే" త్యత్ర తృతీయయా భగవత్తన్మూ
ర్త్యోస్తాదాత్మ్యసమ్బన్ధస్సిద్ధ ఇతి భావేన సిద్ధాన్తపం. తి. + (బ్రూమః) ఇ
త్యాది.

దాత్మ్యమేవాభ్యుపగన్తవ్యమ్,*తస్మాద్భగవదవతారమూర్తిః స్తత్స్వరూపమేవేతి నిశ్చీయతే. ... ... *

౨॥ ఆత్మాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౧॥

—※ ४॥సూ॥†నప్రతీకేనహిసః ※—

"మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీత- అథాధ్యాత్మమథాధిదైవతమ్-ఆకాశోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే" తి,తథా "ఆదిత్యోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే" త్యేవమాది శ్రుతివిహితేషు ప్రతీకోపాసనేష్వప్యుపాస్యేమనఆదౌకింపూర్వవత్పరమాత్మత్వ మభ్యుపగన్తవ్యమ్ ? అథవానాభ్యుపగన్తవ్యమ్ ? ఇతి విచికిత్స్య ¶ప్రతిపాద్యతే, (నప్రతీకే)ఇతి=ప్రతీకోపాస్యే మనఆదౌ పూర్వవత్పరమాత్మత్వం నాభ్యుపగన్తవ్యమ్, కుతః ? హి- యస్మాత్, సః- ఉపాస్యః, మనఆదిః, పరమాత్మా నభవతి, ()తస్మాత్ప్రతీకోపాస్యేషు మనఆదిషు నపరమాత్మత్వ మభ్యుపగన్తవ్యమితి సిద్ధమ్, ప్రతీకోపాసనమ్- అఙ్గోపాసనమ్,సాక్షాత్పరబ్రహ్మోపాసన సాధనభూతోపాసనమితియావత్.

౩॥ ప్రతీకాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

---

* ఫలకథనపూర్వక మేతదధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా)దితి. అ॥౨॥సూ॥౧॥

† ఏవంమనఆదిషు ప్రతీకోపాస్యేషు భగవత్తాదాత్మ్యనభ్యుపగమాత్ప్రత్యుదాహరణ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (నప్రతీకేనహిస) ఇతి.

¶ "మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే" త్యాదౌబ్రహ్మమనసోః సామానాధికరణ్యశ్రవణాత్తయోరభేదోభ్యుపగన్తవ్యఇతి పూర్వపక్షేప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ- (ప్రతిపాద్యత) ఇతి.

() ఫలం కథయన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాత్ప్రతీకోపాస్యేష్వి) తి. అ॥౩॥సూ॥౧॥

—* ౫॥సూ॥* బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షాత్ *—

తత్రేద మపరం సన్దిహ్యతే, కిం మన ఆదిదృష్టి బ్రహ్మణి కర్తవ్యా? కింవా బ్రహ్మదృష్టిర్మన ఆదిషు? ఇతి. తత్ర బ్రహ్మ శబ్దస్య మనఆదిభిః సామానాధికరణ్యదర్శనాన్మనఆది దృష్టిరేవ బ్రహ్మణి కర్తవ్యేత్యేవంప్రాప్తేబ్రూమః, బ్రహ్మదృష్టిరేవ మనఆదిష్వాదిత్యాదిషు కర్తవ్యా, కుతః? ఉత్కర్షాత్- మనఆదీనాంపరబ్రహ్మవిభావస్థానత్వేన తత్రధ్యాతవ్యస్య బ్రహ్మణః ఉత్కృష్టతయోపాస్యత్వోపదేశా దిత్యర్థః, తథాచ లౌకికన్యాయోనుసృతో భవతి, సహ్యుత్కృష్టదృష్టిర్నికృష్టేషు కర్తవ్యేతి, యథాకార్యవశాద్రాజదృష్టిః క్షత్తరి క్రియతే,+ తథాచపరబ్రహ్మోపాసనార్థినా మన ఆదిషు ప్రతీకోపాసన గోచరేషు బ్రహ్మదృష్టిఃకర్తవ్యేతి సూత్రార్థః.

—* ౬॥సూ॥ఆదిత్యాదిమతయశ్చాఙ్గ ఉపపత్తేః *—

ఆదిత్యప్రసఙ్గాదిద ముచ్యతే- (ఆదిత్యే) తి= అఙ్గే- దహరో

---

* ఏతదధికరణ వత్ప్రతీకోపాసనగోచరత్వా దుత్తరాధికరణ మేకవిషయత్వ సఙ్గత్యో పక్రమతే- (బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షా) దితి.

\+ " సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మే " త్యత్రేవ " మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే " త్యత్రాపిబ్రహ్మమనసో స్సామానాధికరణ్యం భవతీతి భ్రాన్త్యాపూర్వపక్షయతి-(తత్రబ్రహ్మశబ్దస్యే)తి= "మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీతే " త్యాదౌమనఆదీనా ముద్దేశ్యత్వేన ప్రథమోపదిష్టత్వాత్తేషు శైల్యాదిప్రతిమాసు భగవద్దృష్టి వద్బ్రహ్మదృష్టిః కర్తవ్యేతిభావేనసిద్ధాన్తయతి- (ఏవంప్రాప్తేబ్రూమ) ఇత్యాదినా= యథా రాజ్ఞిక్షత్తృదృష్టింకృతవతో రాజాపరాధేనతద్దణ్డభాక్త్వం భవత్యేవం బ్రహ్మణి మనఆదిదృష్టిం కృతవతో బ్రహ్మాపరాధేన తద్దణ్డభాక్త్వం భవతీత్యేతదర్థప్రదర్శనార్థం లౌకికన్యాయమనుసరన్తంవివృణోతి- (తథాచే)త్యాదినా-

పాసనార్హ్యజస్థూల రూపోపాసనావసరే, ఆదిత్యాదిషూ-పాస్యచక్షు రాదిష్వాదిత్యాది మతయ ఏవకర్తవ్యాః, కుతః ? ఉపపత్తేః- ఏవం చేద్ధి " ద్యౌరక్షిణీ చక్షు రభూత్పతఙ్గ " ఇత్యాదినా విహితం స్థూలరూపోపాసనముపపద్యతే. ... ... *

౪ ॥ బ్రహ్మదృష్ట్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥ ౨॥

౭॥సూ॥* ఆసీనస్సమ్భవాత్

కింవహార విద్యారూపం భగవదుపాసన మనియమేన వ్రజం స్తిష్ఠన్నాసీన శ్శయానోవాకుర్యాత్ ? ఆహోస్విన్నియమేనాసీన ఏవ కుర్యాత్ ? ఇతి విశయే† ఇదం ప్రాహ ఆసీనఏవాష్టాఙ్గయోగేన బ్రహ్మోపాసీతేతి, కుతః ? సమ్భవాత్- అష్టాఙ్గయోగోపాసనంహి మనోవ్యాపార జన్యధ్యాన ప్రవాహరూపమ్, తత్తువ్రజతోధావతశ్చాంజసానసిద్ధ్యతి, వ్రజనాదీనాం చిత్తవిక్షేపకత్వాత్; నచ తిష్ఠతః కాయధారణే వ్యాపృతం మనస్సూక్ష్మస్యోపాస్యస్య బ్రహ్మస్వరూపస్య గ్రహణేక్షమం భవతి, నాపిశయాన ఉపాసితుం శక్నోతి, సహ్యకస్మాదేవ నిద్రయాఽభిభూయేత, ఆసీనస్యతు అభ్యాసాదినాస్వాధీనంసమ్భవతిమనః, తతశ్చాసీనేనైవాష్టాఙ్గయోగ ఆవర్తితవ్య ఇతి నిశ్చీయతే. అయమష్టాఙ్గయోగానుష్ఠానప్రకారస్తు శ్రుతిస్మృతిషు స్పష్టమామ్నా

తస్మాత్ప్రతీకోపాస్యేషు మనఆదిషుబ్రహ్మదృష్టేః కర్తవ్యత్వసిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౨॥

* యథాభగవద్భక్త స్తద్భక్తిమనియమేనవ్రజం స్తిష్ఠన్నాసీనశ్శయానోవాకరోతినతథాఽష్టాఙ్గయోగం యోగీకుర్యాదితివక్తుంప్రత్యుదాహరణ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణముపక్రమతే-(ఆసీనస్సమ్భవా)దితి.

† భక్తివద్యోగస్యా ప్యుపాసనత్వా త్తద్వదనియమేనవ్రజం స్తిష్ఠన్నాసీనశ్శయనోవాకుర్యాదితి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేతంనతథాకుర్యాదితిసిద్ధాన్తయతి- (ఇదంప్రాహే) త్యాదినా.

యతే, తథాచ శ్రుతిః " యోగస్యలక్షణంవక్ష్యే" ఇత్యారభ్య " అహింసా సత్యమస్తేయం యావదర్థ పరిగ్రహః । బ్రహ్మచర్యం తపశ్శౌచంస్వాధ్యాయః పురుషార్చనం ॥ మౌనంసదాసనజయ స్థైర్యం ప్రాణజయశ్శనైః । ప్రత్యాహారశ్చేంద్రియాణాం విషయాన్సమాహృతిః। స్వధిష్ఠానామేకదేశేమనసాప్రాణధారణమ్। వైకుంఠలీలాభిధ్యానంసమాధానంతథాత్మనః ॥ ఏతైరన్యైశ్చ పథిభిర్మనోదుష్టమసత్పథమ్ । బుద్ధ్యాయుంజీత శనకైర్జితప్రాణోహ్యతన్ద్రితః ॥ శుచౌదేశేప్రతిష్ఠాప్య విజితాసనఆసనమ్।తస్మిన్స్వస్తికఆసీనోఋజుకాయస్సమభ్యసేత్ । ప్రాణస్యశోధయేన్మార్గం పూరకుంభకరేచకైః॥ ప్రతికూలేనవాచిత్తం యథాస్థిరమచఞ్చలమ్, మిత్యాదిరూపా. స్మృతిరపి " యోగీ యుంజీత సతత మాత్మానం రహసి స్థిత " ఇత్యారభ్య "ప్రశాన్తాత్మా విగతభీర్బ్రహ్మచారి వ్రతేస్థితః " ఇత్యాది రూపా, తస్మాదాసీన ఏవోపాసీతేతిసూక్తమ్. ... ... *

—* ౮॥సూ॥ ధ్యానాచ్చ *—

అపిచతైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానలక్షణధ్యానరూపత్వాచ్చాష్టాఙ్గయోగో ఽపివదాసీనస్యైవ సిద్ధ్యతీతినిశ్చీయతే. *

—* ౯॥సూ॥ అచలత్వంచాపేక్ష్య *—

" మౌనంసదాసనజయస్థైర్యం ప్రాణ జయశ్శనై " రిత్యత్రస్థైర్యశబ్దాభిలప్యమచలత్వం చాసీనస్యోపాసనసిద్ధి మపేక్ష్య విధీయతే, అచలత్వ- మాసీనత్వమ్, * తస్మాదాసీనఏవ యథోక్తముపాసనం కుర్యాదిత్యవగమ్యతే. ... ... *

—* ౧౦॥సూ॥ స్మరన్తిచ *—

అపిచస్మరన్తిశిష్టావ్యాసాదయోయథోక్తోపాసనస్యాసనాఙ్గ

---

* ఆసనాఙ్గకత్వాభ్యుపగమే దహరవిద్యాయా అష్టాఙ్గత్వాసిద్ధిరితిభావః

కర్తవ్యమ్ " శుచౌదేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమాసనమాత్మన " ఇత్యాదినా౽చశబ్దేనాయమనసనం సూచయతి, భవతిహి " శుచౌదేశేప్రతిష్ఠాప్య విజితాసనఆసనమ్। తస్మిన్ స్వస్తికఆసీనో౽ఋజుకాయస్సమభ్యసే" దిత్యాదిరూపమాయమననమ్. ... ... *

—* ౧౧॥సూ॥ † యత్రైకాగ్రతాతత్రావిశేషాత్ *—

బహుషుశుచిప్రదేశేషుసత్స్వపి యత్రసమేశుచిప్రదేశేమనసస్సైకాగ్ర్యత్తైకాగ్రతాభవతి, తత్రైవాసితో౽ప్యాసనం కర్తవ్యమితిశ్లేషః, కుతః? అవిశేషాత్- అవిశేష- స్సమానః, తథాహి " దేశే శుచౌసమేరాజన్యాసీతజ్వాగ్గఓమితి" త్యాదిషు శర్కరాకణ్టకాదివర్జిత సమానప్రదేశో౽ పదేశాదిత్యర్థః, తస్మాచ్చిత్తస్యైకాగ్రతాపాదకసమానశుచిప్రదేశఏవ ఆసీనో౽ష్టాఙ్గయోగమావర్తయేత్, నాన్యథా, పతనప్రసఙ్గాదిత్యాశయః ... ... *

౫॥ ఆసీనాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౫॥

—* ౧౨॥సూ॥ ¶ ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్టమ్ *—

అష్టాఙ్గయోగః కింభక్తివద్యథాశక్తికిఞ్చిత్కాలమావర్తనీయః? కింవా౽౽ప్రయాణాదావర్తనీయః? ఇతివిశయేసతితత్ర భక్తివత్పరవిద్యాత్వాదష్టాఙ్గయోగో౽పి యథాశక్తికిఞ్చిత్కాలమావర్తనీయ ఇత్యేవంప్రాప్తేప్రత్యభిధీయతే, ఆప్రయాణాదష్టాఙ్గయోగఆవర్తనీయఇతి.ప్రయాణమ్-దేహాదపసర్పణమ్,కుతః?తత్రాపిహిదృష్టమ్-హి- యస్మాత్, తత్ర-ప్రయాణావసరే౽పి.యోగానుష్ఠానందృష్టమ్ "స్థిరంసుఖంచాసనమాస్థితో౽యతి ర్యదాజిహాసురిమమఙ్గలోక " మిత్యాదౌ. స్మర్యతేచాయమర్థః " ప్రయాణకాలే మనసా౽చలేన భక్త్యా"

---

† దేశవిశేషంచాహ- (యత్రేతి. అ॥౫॥సూ॥౯॥

¶ ఏతదధికరణే నైకవిషయత్వ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్ట) మితి.

త్యాదౌ. భక్త్య-పేక్షా,() తస్మాత్ప్రతన ధీరధీరా ప్రయాణాదర్వాష్టాఙ్గ యోగఅవర్జనీయ ఇతినిశ్చీయతే. ... ... *

౮॥ఆప్రయాణాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

+ పూర్వాధ్యాయతృతీయపాదే ఉపాయనాధికరణే భగవద్భక్తానాం సుకృత దుష్కృతే తత్సుహృదసుహృద ఉపయన్తీత్యుక్తమ్, సమ్ప్రీత్యసంజాత సుహృదసుహృదాం భగవద్భక్తానాం సుకృతదుష్కృతనాశకథనేన భక్తేరవాన్తరఫలమాహ, ... *

—*{ ౧౩॥సూ॥ తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోర
శ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్. }*—

మోక్షఫలకే భగవద్భజనే తద్భక్తైరేవం క్రియమాణే సతి తేషు కింతత్ఫలప్రతిబన్ధకమఘం తిష్ఠతి? ఉత క్షీయతే? ఇతివిశయే "నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటిశతైరపి" త్యాదినా కర్మణామనుభవైకనాశ్యత్వస్మరణాత్స్వ ఫలానివర్త్య వాఘం నశ్యతి న మధ్య ఇతి పూర్వపక్షం ప్రాప్తం విధునోతి- (తదధిగమ) ఇతి= తస్య- భగవద్భజనస్యాధిగమే సత్యుత్తరపూర్వాఘయోః- ఆగామిసఞ్చితయోరఘయోః, అశ్లేషవినాశౌ భవతః- *ఉత్తరస్యాశ్లేషః పూర్వస్యవినాశ ఇతియోజ

() ఫలకథన పూర్వకమేత దధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా దితి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

+ ఏవమష్టాఙ్గయోగస్య భక్త్యపేక్షయా దుష్కరత్వ జ్ఞాపనార్థమిహ ఫలాధ్యాయేపి తద్యోగానుష్ఠానం విచార్య తదధ్యాయస్థవిద్యాముఖ్యఫలచిన్తాయా ఏతత్పాదాన్త్యాధికరణే చికీర్షితత్వాదవాన్తరఫలచిన్తాయా శ్చోత్తరాధికరణే కరిష్యమాణత్వాత్తస్యైతత్పాదాద్యధికరణే సఫలఫలిభావసఙ్గతిం సూచయితుమాహ- (పూర్వాధ్యాయే) త్యాదినా.

* ఉత్తరస్యాశ్లేషః- తదస్పర్శః.

న్నా,అధిగమో-నిష్పత్తిః,తత-స్య హేతోః:తద్వ్యపదేశాత్- తథాహి భగవద్భక్తానామ్ ''కేచిత్కేవలయా భక్త్యా నారాయణపరాయణాః। అఘం ధున్వన్తి కార్త్స్న్యేన నీహారమివ భాస్కరః'' ఇతి, ''యథా పుష్కరపలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్త ఏవమేవం విది పాపం కర్మ న శ్లిష్యతే'' ఇతి, తథా ''తస్యైవాత్మా పదవిత్తం విదిత్వా-న కర్మణా లిప్యతే పాపకేనే'' త్యాది శ్రుతిరుత్తరాఘాశ్లేషం వ్యపదిశతి, తథా ''నిశమ్య కర్మాణి గుణానతుల్యాన్ వీర్యాణి లీలా తనుభిః కృతాని। యదాతిహర్షోత్పులకాశ్రుగద్గదం ప్రోత్కణ్ఠ ఉద్గాయతి రౌతి నృత్యతి ॥ యదా గ్రహగ్రస్త ఇవ క్వచిద్ధసత్యాక్రన్దతే ధ్యాయతి వన్దతే జనమ్। ముహుర్ముహుర్వక్తి హరే జగత్పతే నారాయణేత్యాత్మగతింగతత్రపః ॥ తదా పుమాన్ ముక్తసమస్తబన్ధన స్తద్భావ భావానుకృతాశయాకృతిః । నిర్దగ్ధబీజానుశయో మహీయసా భక్తిప్రయోగేణ సమేత్యధోక్షజ'' మితి. తథా ''తద్యథేషికా తూలమగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయేత ఏవం హాస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయన్త'' ఇతి.తథా ''భిద్యతే హృదయగ్రన్థిశ్ఛిద్యన్తే సర్వ సంశయాః । క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి మయి దృష్టే ఖిలాత్మని'' తి. ''తథా- యథాగ్నిస్సుసమిద్ధార్చిః కరోత్యేధాంసి భస్మసాత్ । తథా మద్విషయా భక్తిరుద్ధవైనాంసి కృత్స్నశః'' ఇతి చైవం జాతీయకా శ్రుతిశ్చ తేషాం పూర్వాఘనాశం వ్యపదిశతి, ¶ తస్మాద్భగవద్భక్తానాముత్తర పూర్వదురితయోరశ్లేషవినాశౌ భవత ఇతి సిద్ధమ్.

౭ ॥ తదధిగమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

౧౪॥ సూ॥ ఇతరస్యాప్యేవమసంశ్లేషః పాతే తు

¶ ఫలకథన పూర్వకమేత దధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

అ॥౭॥సూ॥౧॥

భక్తిమత్యుత్తర పూర్వసుకృతయో రప్యుక్తావశ్లేషవినాశావ

* పూర్వస్మిన్నధికరణే బన్ధహేతుత్వాదుత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేష వినాశౌ భగవద్భక్తానాం భవత ఇత్యవధృతమ్, సమ్ప్రతి తు తేషాం శాస్త్రీయయోరుత్తరపూర్వపుణ్యయోః పునస్సంశ్లేషాస్తిత్వే భవతః ఉత తాసంశ్లేషవినాశౌ భవతః ? ఇతి విశయే శాస్త్రవిహితానుష్ఠానార్జితత్వాదుత్తర పూర్వపుణ్యయోస్సంశ్లేషాస్తిత్వే భక్తానాం భవత ఇతి చ ప్రాప్తే తన్నిరాకరణాయేహ పూర్వాధికరణన్యాయాతిదేశః క్రియతే- (ఇతరస్యాప్యేవ)మితి= తుశబ్దః పూర్వపక్షాపనుత్త్యర్థః, ఇతరస్యాపి- ఉత్తరస్య పూర్వస్య చ పుణ్యకర్మణః, ఏవమ్- అఘవదేవాశ్లేష వినాశౌ భవత ఇతి జ్ఞేయమ్, కస్మాత్ ? తస్యాపి స్వఫలహేతుత్వేన భగవదుపాసన ఫలభూత మోక్షవిరోధిత్వాత్; ఉక్తే- "ఇహైవైష ఏతే తరతి- తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి- తత్సుకృత దుష్కృతే విధునుతే" ఇత్యేవమాదిశ్రుతిషు దుష్కృతవత్సుకృతస్యాపి ప్రహాణ వ్యపదేశాచ్చ, తతశ్చైవం బన్ధ హేత్వోస్సుకృత దుష్కృతయోర్భగవద్భక్తిమహిమ్నాఽశ్లేషవినాశ సిద్ధాసత్యామవశ్యం భావినీ భగవద్భక్తానాం శరీరపాతే ముక్తిరేవేతి గమ్యతే, †అష్టాఙ్గయోగినామప్యేతావుత్తరపూర్వ సుకృత దుష్కృతాశ్లేష వినాశౌ చ భవత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్. ¶తస్మాదఘవదేవోత్తర పూర్వ సుకృతయోరశ్లేష వినాశౌ భక్తానాం భవతీతి నిశ్చీయతే.

౮॥ తదధిగమాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

తిదిశతి- (ఇతరస్యాప్యేవ మసంశ్లేషః పాతే తు) ఇతి.

* అతిదేశత్వాదస్య సఙ్గతిమనపేక్ష్య వృత్తానువాదపూర్వకం సుకృతం విషయీ కృత్వా స్వవిషయమాహ- (పూర్వస్మిన్నధికరణ) ఇతి.

† ఉక్తౌ సుకృత దుష్కృతాశ్లేష వినాశౌ విద్యాన్తరనిష్ఠానామప్యతిదిశతి- (అష్టాఙ్గయోగినామపీ)తి.

¶ ఫలముపదిశన్నధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

౧౫॥సూ॥ అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వే తదవధేః

* పూర్వయో రధికరణయో ర్భగవద్భజన సామర్థ్యప్రయుక్తస్సుకృతదుష్కృతయో ర్నాశో భవతీత్యవధారితమ్, సకిమారబ్ధ కార్యయోశ్చ సుకృత దుష్కృతయో ర్భవతి ? ఉతానారబ్ధకార్యయో రేవభవతి ? ఇతి విశయః, †తత్ర “ క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి ” త్యాదావనారబ్ధకార్యయో రేవక్షయ ఇతివిశేషాశ్రవణా దారబ్ధకార్యయోరపి నాశోభవేదితి ప్రాప్తే ప్రతివక్తి- (అనారబ్ధకార్యే ఏవ) త్వితి=తుశబ్దశ్చోద్యం వ్యావర్తయతి, అనారబ్ధమ్_ కార్యమ్- ఫలమ్, యయోస్తే అనారబ్ధ కార్యే, పూర్వే- పూర్వాధికరణోక్తే సుకృత దుష్కృతే, ఏవం భగవదుపాసన సామర్థ్యా న్నశ్యతః, న త్వారబ్ధకార్యే, కుతః ? తదవధేః- “ ముక్తోపి తావద్భిభృయాత్స్వదేహ మారబ్ధ మశ్నన్నభిమాన శూన్య ” ఇత్యాది శ్రుత్యా ప్రారబ్ధ సుకృత దుష్కృతయో ర్నాశాపవాదేన “ క్షీయన్తేచాస్య కర్మాణి ” త్యాదావనారబ్ధకార్యయో రేవ తయోరవధిశ్రవణాదిత్యర్థః, అవధిః- నాశః, ¶తస్మాదనారబ్ధాగామిసఞ్చితయో రేవసుకృతదుష్కృతయోర్భగవద్భజనమహిమ్నాఽశ్లేషవినాశౌభవత ఇతిసూక్తమ్.

౯॥ అనారబ్ధకార్యాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

---

* ఇహపూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తేన పూర్వపక్షోత్థానాదస్య పూర్వాధికరణేనాపవాదకీం సఙ్గతిం వృత్తానువాదేన సూచయతి (పూర్వయో) రితి.

† ఉత్సర్గన్యాయమాశ్రిత్య పూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తేన పూర్వపక్షమాహ_ (తత్రే) తి= పూర్వాధికరణ సిద్ధాన్తమిహాపవదన్ సిద్ధాన్తయతి- (ప్రాప్తేప్రతివక్తి) త్యాదినా.

¶ ఫలంసూచయన్నధికరణముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౯॥సూ॥౧॥

పూర్వస్మిన్నధికరణే ఇతరపదోపాత్త సుకృతప్రస్తావేనవిద్యా

—✻ ౧౬॥సూ॥అగ్నిహోత్రాదితుతత్కార్యాయైవతద్దర్శనాత్ ✻—

సమ్ప్రతి భగవత్పూజనార్థం కృతమగ్నిహోత్రాదికం కర్మ కించిత్తశుద్ధిద్వారా భక్తిముత్పాద్యానన్తరం తిష్ఠతి ? ఉత నశ్యతి ? ఇతి విచికిత్సాయాం విద్యాసహకారిత్వాత్తాముత్పాద్య తయా సహ తిష్ఠేదితి ప్రాప్తావిదముచ్యతే, యదగ్నిహోత్రాదికం కర్మజాతం తత్తు చిత్తశుద్ధిద్వారా తాదృశభగవద్విద్యారూప కార్యాయైవహి కృతమ్, అతస్తాదృశ కార్యముత్పాద్యానన్తరం నశ్యత్యేవేతి బోద్ధవ్యమ్, కుతః ? తద్దర్శనాత్- కర్మణాం స్వఫలనాశ్యత్వ న్యాయదర్శనాత్, “ తావత్ప్రమోదతే స్వర్గే యావత్పుణ్యం సమాప్యతే ” ఇత్యాదిషు యథా స్వర్గప్రమోద హేతోః పుణ్యస్య తాదృశ ఫలనాశ్యత్వం సిద్ధమ్, తథా విద్యాహేతోరగ్నిహోత్రాదేః కర్మణోపి తాదృశ విద్యారూప స్వఫల నాశ్యత్వం సిద్ధమితిహి న్యాయ ఇతి భావః, తతశ్చ పర విద్యాం ప్రాప్తవతి తాదృశ విద్యాహేతురగ్నిహోత్రాదికం కర్మాపి నతిష్ఠతీత్యభిప్రాయః. ... ... ✻

—✻ ౧౮ ॥ సూ॥ యదేవవిద్యయేతిహి ✻—

విద్యా- విచారణా, హి- యస్మాత్, “ యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతి ” ఇతి విచారణా సంయుక్తస్యైవ కర్మణశ్చిత్తశుద్ధిద్వారా శ్రవణకీర్తనాదిలక్షణవిద్యో

హేతో రగ్నిహోత్రాదికర్మజాతస్యాపి స్మృతత్వాత్తద్విచారార్థం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణముపక్రమతే- (అగ్నిహోత్రాదితు తత్కార్యాయైవతద్దర్శనా) దితి.

కర్మణాంస్వఫలనాశ్యత్వన్యాయముపపాదయతి- (తావత్ప్రమోదత) ఇతి.

వైగుణ్యాంవిహాయ సఫలమేవాగ్నిహోత్రాదికంవిద్యాం సాధయతీతికృపయాహ- (యదేవే) తి.

త్పాదనసామర్థ్యమభిధీయతే, తస్మాద్ద్రవ్యదేశకాల మన్త్రతదర్థత న్త్రర్త్విగ్దక్షిణా విధానాని శిష్టైస్సమ్యాఖ్యాయ సమ్యగ్విచార్యైవా గ్నిహోత్రాదికర్మజాతం ఫలానభిసన్ధిభి శ్చిత్తశుద్ధ్యాది కామైరను ష్ఠేయమితి నిశ్చీయతే. ... ... *

ప్రసంగాద్ధ్రువదుపాసక సుకృతదుష్కృతయోరన్యై రుపా యనంచాహ, ... *

—※ ౧౮॥సూ॥ అతోఽన్యాపి హ్యేకేషా ముభయోః ※—

అతః- ప్రారబ్ధఫలాత్, సుకృత దుష్కృతకర్మజాతా దన్య యోరుభయోః- విద్యావతా మాగామిసఞ్చితసుకృతదుష్కృతయోః, నాశ మన్తరేణాన్యాపి గతిరేకేషాం శాఖినాం పాఠానురోధేన భవ తీతి వేదితవ్యమ్, తథాచైకే శాఖినఃపఠన్తి "తస్య పుత్రాదాయ ము పయన్తి సుహృద స్సాధుకృత్యాం ద్విషన్తఃపాపకృత్యా" మిత్యాదిః హీత్యస్యార్థస్య పూర్వాధ్యాయే ఉదాహృత త్వేన ప్రసిద్ధిం స్మారయ తి, తస్మాదధిగత విద్యేషు విద్యాసాధనమన్యత్పునకించిత్కర్మతిష్ఠతీ తినిశ్చీయతే. ... ... *

౧౩॥ అగ్నిహోత్రాధికరణంసమాప్తమ్ ॥౩॥

—※ ౧౯॥సూ॥భోగేనత్విత రేక్షపయిత్వాసమ్పద్యతే ※—

భగవద్భక్తప్రారబ్ధ సుకృతదుష్కృతే కిం సామిభుక్తఫలే వి హాయ బ్రహ్మసమ్పద్యతే ? కింవాకృత్స్నఫలోప భోగేన తే క్షపయి

ఫల ముపదిశన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మాదధిగతవిద్యే) ష్వితి. అ॥౧౦॥సూ॥౩॥

ఏవమశ్లేషాద్యధి కరణైర్విద్యావా న్తరఫలేధ్యవసితేతన్మోక్ష ఫలావజిగమిషో ర్ధానాన్తద్వక్తుం ప్రోక్తాధికరణైర్హేతు తద్వద్బా ధసఙ్గత్యోత్తరాధికరణ ముపాకరోతి- (భోగేనత్వితరేక్షపయిత్వా సమ్పద్యత) ఇతి. సామిశబ్దోఽర్ధవచనః...

త్వా బ్రహ్మసమ్పద్యతే ? ఇతిహవిశయః, తత్ర భగవద్భక్తసుకృతదు ష్కృతానామ్ " తస్యప్రియాజ్ఞాతయస్సుకృతముపయన్త్యప్రియాదు ష్కృత " మిత్యాది శ్రుతౌ తత్ప్రియాప్రియైరుపాయనశ్రవణాత్త్వా మిభుక్తఫలే అపిప్రారబ్ధే సుకృతదుష్కృతే విహాయ బ్రహ్మసమ్పద్యతే భక్త ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతి బ్రూమః, అనారబ్ధ కార్యాభ్యాం సు కృత దుష్కృతాభ్యా మితరే - ప్రారబ్ధ సుకృత దుష్కృతే, ఫలో పభోగేనైవ క్షపయిత్వా బ్రహ్మ సమ్పద్యతే, భక్త ఇతి ప్రతిపత్త వ్యమ్,తుశబ్దః పూర్వపక్ష వ్యావృత్త్యర్థః, " *ముక్తోపి తావచ్చి భృయాత్స్వదేహ మారబ్ధ మశ్నన్నభిమాన శూన్యః యథానుభూతం ప్రతియాత నిద్రః కింత్వస్యదేహాయ గుణాన్న వృఙ్క్తే ॥ భోగేన పు ణ్యం కుశలేన పాపంకళేబరం కాలజవేనహిత్వా । కీర్తిం విశుద్ధాం సురలోకగీతాం వితాయమామేష్యతి ముక్తబన్ధః ॥ భోగ్యైరనుభక్షయామ్ - తత స్సమ్పద్యతే మయా - §తస్యతా వదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యేఽథసమ్పత్స్యే" ఇత్యాద్యాప్తశ్రుతయః ప్రారబ్ధ సుకృతదుష్కృతయోరుపభోగైకనాశ్యత్వంహి శ్రావయన్తి, అరబ్ధకార్యయోరపిసామిభుక్తఫలయోస్సుకృతదుష్కృతయోర న్యైరు పాయనేనాశేవాఽభ్యుపగమ్యమానేతుభగవద్భజనారమ్భోత్తరక్ష

---

* (ముక్తోపీ) తి= భక్త్యారమ్భోత్తరక్షణ ఏవసఞ్చితసకల సుకృతదుష్కృతేనసహ లిఙ్గదేహస్య దగ్ధత్వాద్భక్తానాం ముక్తత్వ మితిద్రష్టవ్యమ్.

§ " తస్యతావదేవచిర " మితిశ్రుతేరయం తాత్పర్యార్థః. యావత్ప్రారబ్ధాన్నవిముచ్యతే తావదేవేహ భక్తస్యచిరమ్-విలమ్బః, ప్రారబ్ధాద్విమోకేసత్యనన్తరసమయమవిలమ్బేన బ్రహ్మసమ్పద్యతఇతి.

ణఏవ తద్భక్తానాం శరీరాపాతః ప్రసజ్యేత,† తథాదర్శనాభావా దుక్తశ్రుతి జాతాత్ “ నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటిశతైరపి” త్యాది స్మృతేశ్చోపభోగేనైవ ప్రారబ్ధ కర్మాణి క్షపయిత్వా తాదృశ దేహపతనో త్తరక్షణ ఏవాజామిళాదివద్విమానమారుహ్య పరంధామప్రయాతి భక్తఇతి సిద్ధమ్. నను ప్రారబ్ధదేహాన్తే బ్రహ్మసమ్పత్తిర్నసర్వభక్తసాధారణీ, మహా భాగవతానాం భరతాదీనాం మృగవిప్రజన్మాదిభ్యో విళమ్బదర్శనాత్ ; తథాచ కేషాం చిద్భక్తానాం ప్రారబ్ధదేహపాతానన్తరమపిసంసారస్స్యాదితిచే¶ న్నైష దోషః, మహాభాగవతత్వేపి భరతాదీనామాధికారికత్వాన్మృగసఙ్గ ద్వారామృగాది దేహాన్తరోత్పాదన మన్యేషాం జీవానాం భక్తియోగ సహకారివైరాగ్య సిద్ధ్యర్థం రహూగణాదీనాంభక్తిమార్గోపదేశార్థంచ శ్రీభగవతైవ హిఘటితమ్, అతో భరతాదీనాందేహాన్తరోత్పత్తి దర్శనం నకస్యాపి భక్తస్య ప్రారబ్ధాన్తే సంసారాపాదకమ్, తతశ్చ సర్వేభక్తాః ప్రారబ్ధాన్తే బ్రహ్మసమ్పద్యతఏవ, ముక్తోపీత్యాది శ్రుతిభిస్సర్వేషాంభక్తానాం ప్రారబ్ధాన్తేబ్రహ్మసమ్పత్త్యవగమాత్;()ఏతేషాం పరమపదే బ్రహ్మానన్దానుభవ ప్రకారశ్చతుర్థపాదే వక్ష్యతే, తస్మాద్భోగేన పుణ్యం హిత్వా అభోగేన పాపం హిత్వా భక్తియోగీనోఽజామిళాదివత్ప్రారబ్ధదేహపతనోత్తరక్షణఏవ విమానమారు

---

† ఏతదధికరణ ఫలమాహ- (తథాదర్శనాభావా) దితి.

¶ ఏషః- భరతాదీనాం దేహాన్తరోత్పాదః.

() బ్రహ్మసమ్పన్నాః పరస్మిన్ ధామ్నికింకుర్వన్తీత్యాకాఙ్క్షాయామాహ- (ఏతేషా) మితి. పాదార్థముపసంహరతి-(తస్మా) దితి.

ష్యాభగవత్పాదైస్సహపరమపదస్థం భగవన్తం సమ్ప్రాప్య స్తత్రేతి సా

ధ్యేత ద్వ్యాఖ్యాత మితిధ్యేయమ్. ... ... *

౧౧॥ ఇతరక్షపణాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧।

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశుకాచార్యావతార శ్రీవత్సకుల

తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస

పరమగురు సిద్ధార్చిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త

శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభ

గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వవే

దాన్తసార మీమాంసాభాష్యే

చతుర్థాధ్యాయస్య

ప్రథమః పాదః.

ప్రథమపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౧౧॥

అజామిళాది వదిత్యత్రాదినా శ్రుతదేవకుచేల శ్రీదామాదయో

గ్రాహ్యాః. చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః. అ॥౧౧॥సూ॥౭॥

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీ తా రా మా భ్యాం న మః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే చతుర్థాఽధ్యాయస్య ద్వితీయఃపాదః.

—॥ ౧॥ సూ॥ వాఙ్మనసిదర్శనాచ్ఛబ్దాచ్చ ॥—

తదేవం చతుర్థాఽధ్యాయస్య ప్రథమపాదే భగవద్భజనాదికం ప్రస్తుత్యవిచార్యాభ్యహితత్వాత్ప్రథమంతత్ఫలమీరితమ్, అథద్వితీయపాదే అష్టాఙ్గయోగినాం ప్రయాణకాలే సద్యోదేవయానేన

యదనుగ్రహతో యోగీ వాగాదీనివిలాపయన్ ।
దేహాదుత్క్రమతేహం తంభజామ్యేవ రఘూత్తమమ్॥

ముక్తిఫలాపరవిద్యా హిద్వివిధా, భక్తిరష్టాఙ్గయోగశ్చేతి. తత్రభక్తిఫలోక్త్యనన్తరం ప్రసఙ్గాదష్టాఙ్గరూపవిద్యాఫలం వక్తవ్యమ్, తచ్చఫలంద్వివిధమ్, సద్యోముక్తిః క్రమముక్తిశ్చేతి. తత్రసద్యోముక్తిరుత్క్రాన్తి ద్వారాఽస్మిన్పాదేఽభిధీయతే, క్రమముక్తిస్త్వర్చిరాదిమార్గప్రాప్తిరనన్తర పాదే వక్ష్యతే, సాచార్చిరాది మార్గప్రాప్తిరుత్క్రాన్తిసాధ్యా, అతోఽస్మిన్పాదే ఉభయథాముముక్షూణాంయోగినాముత్క్రాన్తిరభిధీయతే, తథాచాస్యభక్తిఫలప్రతిపాదకపూర్వపాదప్రసక్తయోగఫల ప్రాపికోత్క్రాన్తిపాదస్య పూర్వపాదానన్తరం దర్శితప్రసఙ్గసఙ్గత్యోక్తిరితిరేతదధ్యాయసఙ్గతిశ్చాస్యైక విషయత్వమిత్యేతదర్థజాతంపూర్వోత్తర పాదార్థకథనేన సూచయతి- (తదేవ) మిత్యాదినా= తత్రప్రథమాధికరణస్య ప్రాగ

యథాచపరస్తాత్ ప్రాప్తిరూపఫలంవక్ష్యతి తత్ఫలసాధనీంయథాశా
స్త్రముత్క్రాన్తిం వక్తుమ్* ఆదౌ వాగాది తత్త్వానాంకింప్రవిలాపోభ
వతి? కింవాతద్వృత్తీనాం ప్రవిలాపోభవతి? ఇతివిచిన్త్యతే "వాచం
జుహోతి" ఇత్యాదౌ వాగాది తత్త్వవృత్త్యశ్రవణాద్వాగాదితత్త్వా
మేవమనసి అపి తు ప్రవిలాపో భవతీత్యేవం ప్రాప్తే¶ ఇదముత్తరంపఠతి-
(వాగ్) ఇతి= అత్రవాక్ఛబ్దేన తద్వృత్తిర్లక్ష్యతే, వృత్త్యుపశమమాత్ర
స్యైవవివక్షితత్వాత్; సాచవాగ్వృత్తిరసమ్భాష్యసమ్భాషణరూ
పా, అతఏవకృతవాగాది తత్త్వలయస్యాజగరమునేః ప్రహ్లాదదర్శ
నేనపునర్వాగ్వృత్త్యుపక్రమస్సప్తమే "సమ్భాషణీయోహిభవాన్నా
త్మనశ్శుద్ధిమిచ్ఛతే" ఇత్యాదౌదృశ్యతే,ఏవముపరిచద్రష్టవ్యమ్, †వృత్తి
తద్వతోరభేదవివక్షయావాగిత్యుక్తమ్. తస్మాదేతదుక్తంభవతి, వా
గ్వృత్తిర్మనసి ప్రవిలీనతయా యోగిభిర్భావ్యతఇతి. కస్మాత్? దర్శ
నాచ్ఛబ్దాచ్చ- దృశ్యతేహి సత్యామపిమనోవృత్తౌ వాగ్వృత్తిలయః, అ
పిచశబ్దాదప్యేతదవగమ్యతే, తథాచశ్రుతిః "వాచంజుహోతిమన
సీ"తి, తథా "అస్యసోమ్యపురుషస్య ప్రయతోవాఙ్మనసిసమ్పద్య
తే- మనఃప్రాణే- ప్రాణస్తేజసి- తేజఃపరస్యాందేవతాయా"మి
త్యాదిశ్రుతిశ్చ. అత్రతేజశ్శబ్దేన తైజసాహఙ్కారఉచ్యతే, "బుద్ధిః
ప్రాణశ్చతైజస" ఇతి ప్రాణస్య తైజసాహఙ్కారప్రకృతిత్వం
హ్యభిధీయతే. ... ... *

ధికరణేనప్రసఙ్గసఙ్గతిమభిప్రేత్యవిషయాదికమాహ- *(ఆదౌ) ఇతి.

¶ వాచోమనఃప్రకృతికత్వాభావేన వాక్పదస్యతద్వృత్తిలక్షక
త్వంవదన్ సిద్ధాన్తమాహ- (ఇదముత్తరంపఠతి) ఇత్యాదినా-

† కథంతర్హిశ్రుతి సూత్రయోర్వృత్తిపదం నోపాత్తమిత్యత
ఆహ- (వృత్తితద్వతో) రితి.

అన్యాసామపీన్ద్రియవృత్తీనాం మనోధీనత్వాత్తత్రైవ [illegible]

—※ ౨॥సూ॥*అతఏవచసర్వాణ్యను ※—

యతోవాగ్వృత్తిర్మనసిప్రవిలీయత ఇత్యుక్తమ్, అతఏవచస ర్వాణ్యపి-ఇన్ద్రియాణి-తద్వృత్తయో, వాగ్వృత్తినిరోధానన్తరంమనఏవానువర్తన్త ఇత్యర్థః, తథాచశ్రూయతే "ఇన్ద్రియేషుక్రియాయజ్ఞాన్ జ్ఞానదీపేషు జుహ్వతి-ఇన్ద్రియాణిమనస్యాత్మా" వితి. ... ※

—※ ౩॥సూ॥ ¶తన్మనః ప్రాణ ఉత్తరాత్ ※—

తత్తు మనః ప్రాణే ప్రవిలీయతె, కస్మాత్ ? ఉత్తరాత్-"వాచంజుహోవమనసీ "త్యేతదుపరిశ్రూయమాణాత్ "తత్ప్రాణ" ఇతివాక్యాదిత్యర్థః, †అత్రాపిమనోవృత్తిరేవప్రాణేప్రవిలీయత ఇతిద్రష్టవ్యమ్, ప్రాణాయత్తత్వాన్మనోవృత్తేః. ... ... ※

—※ ౪॥సూ॥+సోధ్యక్షే తదుపగమాదిభ్యః ※—

సచ- ముఖ్య ప్రాణః, అధ్యక్షే- తైజసాహఙ్కారే, ప్రవిలీయత ఇత్యవగమ్యతే, కుతః ? "ప్రాణస్తేజసీ" తి శ్రుత్యన్తరేణతథాభ్యుపగమాదిభ్యః, ఆదిగ్రహణేన యోగిభిరేవ మేవ తత్త్వానిప్రవిలాప్యన్త ఇతిసూచయతి, అతేన్ద్రియసహితః ప్రాణస్తైజసాహఙ్కారే ప్రవిలాప్యతే, ఇన్ద్రియాభిమానిదేవైస్సహమనస్సాత్వికాహఙ్కారేప్రవిలాప్యత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్, "తానిపరేతథాహ్యాహే" త్యహఙ్కారత్రయమారభ్య ప్రవిలాపస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ ; అపిచ " వాచం

త్తిలయమాహ- *(అతఏవచే) తి.

¶ ఉభయేన్ద్రియనాయకత్వే పిమనసః ప్రాణాధీనత్వాత్తత్రైవమనోవృత్తిర్లీయత ఇత్యాహ- (తన్మన) ఇతి.

† మనఃపదస్య తద్వృత్తి లక్షకత్వం సయుక్తికమాహ- (అత్రాపి) తి.

+ తైజసాహఙ్కారస్య ప్రాణప్రకృతిత్వాత్తత్ర ప్రాణస్యవృత్తేర్లయమాహ- (సోధ్యక్ష) ఇతి.

జుహోవ మనసీ" త్యేవం జాతీయకేషు తత్త్వవిలాపాపదేశప్రకరణేషు "అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్య" మితి న్యాయమనుసృత్యాన్యో న్యావిరోధేన తత్త్వవిలాపప్రక్రియోపపాదనీయా. ... ...

—* ౫॥సూ॥ *భూతేషు తచ్ఛ్రుతేః *—

పృథివ్యాదిషు మహాభూతేషు యథోద్భవం దేహం పఞ్చధా విభజ్య ప్రవిలాప్యత ఇతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కస్మాత్ ? తచ్ఛ్రుతేః "వాయుం వాయౌ క్షితౌ కాయం తేజస్తేజస్యయూయుజత్ । ఖాన్యాకాశే ద్రవంతో యే యథాస్థానం విభాగశః" ఇతి తద్విషయశ్రుతేరిత్యర్థః, †దేహవిభాగప్రవిలాపౌ మహాభూతేషు యథాభాగం పూర్వవన్మనసా నిర్దేశరూపావితి జ్ఞేయమ్, అత్రాపి "క్షితిమప్సు నితత్తేజస్యదో వాయౌ నభస్యము" మితి పృథివ్యాది మహాభూతానాం స్వస్వతన్మాత్రప్రవిలాపనద్వారా తామసాహంకారపర్యన్తప్రవిలాపోఽనేన సూత్రేణ సూచిత ఇతి ద్రష్టవ్యమ్. *

—* ౬॥సూ॥ ¶నైకస్మిన్దర్శయతో హి *—

ఏకస్మిన్నాపితత్త్వే ప్రవిలాప్యమానే సతి యోగినాం దేహాన్నిష్క్రమణం నైవ భవతి, కుతః? హి-యస్మాత్, "వాచం జుహోవ మనసీ" త్యాది శ్రుతిః, "సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది ని

* ఏవం కరణలయముక్త్వా ప్రసఙ్గాత్తద్గోళకాత్మకదేహలయమాహ -(భూతేష్వి)తి.

† దేహలయోఽపి స్త్రీయవద్భావనామయ ఏవ వేదితవ్యో, అన్యథా దేహస్య తదానీమదృశ్యత్వం ప్రసజ్యేతేత్యాశయేనాహ- (దేహవిభాగప్రవిలాపా) వితి.

నిర్దేశరూపౌ- భావనామయౌ,

¶ శాస్త్రోక్తక్రమముల్లఙ్ఘ్య తత్త్వాని ప్రవిలాపయతో యోగినో దేహాదుత్క్రాన్తిర్నస్త్యేకేత్యాశయేనాహ- (నైకస్మి)న్నితి.

రుద్ధ్యచ । మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగధార ణా ” మిత్యాది స్మృతిశ్చోభయకోక్తరిత్యాష్టాఙ్గయోగిభిః క్రియ మాణం సర్వతత్త్వ విలాపం దర్శయతః, ¶ తస్మాద్దేహాదుచ్చిక్రమిష ర్యోగితత్త్వసంఘాత రూపం సేన్ద్రియం దేహం యథోద్భవంప్రవిలా పయతీతి ప్రతిపద్యామహే. ... ... *

౧॥ వాగధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౬॥

—*{ ౭॥ సూ ॥ † సమానాచాసృత్యుప క్ర మాదమృతత్వంచానుపోష్య }*—

సద్యోముక్తిమిచ్ఛతా మష్టాఙ్గయోగినా మయం తత్త్వ విలాప ద్వారోత్క్రాన్తి క్రమోఽవధారితః, యే పునరష్టాఙ్గ యోగినః క్రమ ముక్తి మిచ్ఛన్తి తేషా మప్యేవ మేవకిం తత్త్వ విలాపద్వారోత్క్రాన్తి స్స్యాత్? ఆహోస్విత్ § దన్యాదృశీ? ఇతివిప్రతిపత్తౌ + విదమాహ-(సమా నాచే) తి= చశబ్దోఽవధారణే, సద్యోముక్తిమిచ్ఛతాంక్రమముక్తిమి చ్ఛతాం చోభయేషా మప్యష్టాఙ్గ యోగినా మాసృత్యుపక్రమాదు

¶ తత్త్వవిలాప ప్రకారావగతి సిద్ధిరిహఫలమితిసూచయన్ సూ త్రార్థముపసంహరతి- (తస్మా) దితి, అ॥౧॥సూ॥౬॥

† సద్యోముముక్షోరివ క్రమముముక్షో రపితత్త్వవిలాప పూర్వ కమేవోత్క్రాన్తి రితివక్ష్యమాణత్వా దుత్తరాధికరణం దృష్టాన్త స ఙ్గత్యోపక్రమతే (సమానాచే) తి. * * *

§ అన్యాదృశీ- తత్త్వవిలాపాపురస్సరా,

+ క్రమ ముముక్షూనధికృత్య తత్త్వవిలాపా నుపదేశాత్తేషాం తత్త్వ విలాపా పురస్సరైవోత్క్రాన్తిస్స్యా దితిపూర్వ పక్షేప్రా ప్తే “ యత్రప్రయాస్య ” న్నిత్యాదౌ తేషాం ప్రాగుక్తతత్త్వ విలాప మభ్యుపగమ్యార్చిరాదిగత్య భిధానాత్తత్త్వ విలాపపురస్సరైవైషా ముత్క్రాన్తి ర్భవతీతిభావేనసిద్ధాన్తయతి- (ఇదమాహ) ఇత్యాదినా.

తార్చిస్సమానైవ, సృతి-ర్నాడ్యన్త ర్మార్గేణ, ఉపక్రమః తేనమా ర్గేణోత్క్రమణారమ్భః, తతశ్చ తత్వ ప్రవిలాప పూర్వక్యా నాడ్యన్త ర్మార్గేణోత్క్రమణారమ్భ పర్యన్తం సమానైవోత్క్రాన్తి రుభ యేషాం భవతి, తత* స్తత్ర సద్యోముక్తిమిచ్ఛన్తోఽనాద్యను పతితమా నాజ్ఞాన సహిత కార్యకారణ లక్షణ దేహద్వయాద్విముక్తాస్సన్తః క్ర ముక్తిమిచ్ఛన్త ఇవాస్మిన్ ప్రకృతిమణ్డలే, అనుపోష్య- చిరమస్థిత్వై వ, అమృతత్వమ్- మోక్షమ్, ప్రాప్నువన్తి, తథాచ శ్రూయతే " స్థి త్వాముహూర్తార్ధమకుణ్ఠదృష్టిర్నిర్భిద్యమూర్ధన్యస్య సేశ్వరంగతః" ఇతి. ... ... ●

౭॥ సమానాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥ ౧॥

—* ౮॥సూ॥ ¶ తదాపీతేస్సంసారవ్యపదేశాత్ *—

సమధిగతం సద్యోముక్తిమీయుషాం సుషుమ్నానాడ్యన్తర్మా ర్గేణో త్క్రాన్తిసమయఏవ మోక్షో భవతీతి. అథ సుషుమ్నామార్గే ణోత్క్రాన్తస్య క్రమముక్తిమీయుషః కిమర్చిరాది లోకగత భోగ సాధన శరీర కారణ భూత లిఙ్గశరీర సమ్బన్ధోఽస్తి ? కిం వాన ? ఇతి విశయే+ప్రాహ-(తదాపీతే)రితి=తచ్ఛబ్దేన వైహాయస విహారవశేన సాధన శరీర కారణ భూత లిఙ్గశరీరముచ్యతే, ఆఙ్ మర్యాదాయాం,

---

* తత్ర- ఉభయవిధయో రష్టాఙ్గయోగి నోర్మధ్య ఇత్యర్థః. క్ర మముక్తిశ్చానుదయగఫలమిహేతి వేదితవ్యమ్. అ॥౭॥సూ॥౧॥

¶ ఇహతు విలాపితతత్వత్వా త్క్రమముముక్షోః సంసారో నాస్తి త్యాక్షేప సమాధానార్థత్వా దుత్తరాధికరణమాక్షేప సఙ్గత్యోపా కరోతి- (తదాపీతేస్సంసారవ్యపదేశాత్) ఇతి.

+ ప్రవిలాపితతత్వత్వాభ్యుపగమాత్క్రమ ముముక్షోః లిఙ్గశరీ రసమ్బన్ధో నాస్తీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తేసిద్ధాన్తమాహ- (ప్రాహే) త్యాదినా. * * * * * *

అపీతి- రప్యయః, ఆత్యన్తికలయః; తతశ్చ తత్, ఆపీతేః క్రమముక్తిమీ యుషిసమ్బన్ధమనువతిష్ఠతే, ఆప్రధానావరణాతిక్రాన్తే ర్లిఙ్గశరీర మవతి ష్ఠత ఇతియావత్; కస్మాత్ ? సంసార వ్యపదేశాత్- తథాహి "య ది ప్రయాస్యన్నృప పారమేష్ఠ్యం వైహాయసానాముత యద్విహారమ్। అష్టాధిపత్యం గుణసన్నిపాతే సహైవగచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చ "ఇ త్యస్య యథోక్త శరీర సమ్బన్ధ లక్షణ స్సంసారో వ్యపదిశ్యతే.

—※ ౯॥సూ॥ † సూక్ష్మం ప్రమాణతశ్చ తథోపలబ్ధేః ※—

తచ్చ ప్రకృత్యాది తత్త్వాత్మకం జీవస్యాస్మాచ్ఛరీరాత్ప్రవస త ఆశ్రయ భూతం కారణశరీరమ్, ప్రమాణతః- పరిమాణతః, సూ క్ష్మమ్, ఇతరైరత్యన్త మదృశ్య స్వభావం భవితుమర్హతి, కుతః? త థోపలబ్ధేః- సుషుమ్నా నాడీ ప్రవేశ నిష్క్రమణాదిభ్యోఽస్య శరీరస్య సూక్ష్మత్వోపలబ్ధేః, అతఏవహి స్థూలదేహాన్నిష్క్రామదేత చ్ఛరీరం పార్శ్వస్థైర్నోపలభ్యతే, అతిసూక్ష్మత్వా త్తేజోవదతిస్వచ్ఛత్వా చ్చాస్య సర్వత్ర సంచారావిఘాతా వుపపద్యేతే.

—※ ౧౦॥సూ॥() నోపమర్దేనాతః ※—

అతః- అతిసూక్ష్మత్వాదేవ,ఏతచ్ఛరీర ముత్క్రమణ కాలే నో పమర్దేనోత్క్రామతి, ఇదం సూక్ష్మశరీరంస్థూలశరీరమనుపమర్ద్య దేవస త్తస్మాదుత్క్రామతీత్యర్థః, స్వయంచస్థూలశరీరవచ్ఛేదన శోషణ దాహన ప్లావనాదిభిర్నోపమర్ద్యత ఇత్యభిప్రాయః.

† లిఙ్గశరీర మపరిమేయ మిత్యాహ- (సూక్ష్మ) మితి-

() లిఙ్గదేహస్యాతిసూక్ష్మత్వేయుక్తిమాహ- (నోపమర్దేనాత) ఇతి. * * * * * *

స్థూలదేహాన్తస్సూక్ష్మశరీరసత్త్వేహి తేన క్రమ ముముక్షురు త్క్రామేత్, తదేవప్రమాణాభావాన్నాస్తీతిచేన్మరణాత్ప్రాగూ ర్ధ్వంచోష్మోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిభ్యాం తాదృశోష్మాశ్రయత్వేన తాదృశ

—✱ ౧౧॥సూ॥ అస్యైవ చోపపత్తేరేష ఊష్మా ✱—

యోఽయం స్థూలదేహే సమాలభ్యమానే ఉపలభ్యతే ఊష్మా సత్వేష ఊష్మా ప్రసిద్ధస్థూలదేహవ్యతిరిక్తశరీరస్యైవాశ్రయో భవితుమర్హతి, కుతః? ఉపపత్తేః- తథాహి మృతావస్థాయామవస్థితేఽపి స్థూలదేహే సత్స్వపి తత్ర రూపాదిగుణేషు నైవోష్మోపలభ్యతే, జీవితావస్థాయాంతూపలభ్యతే, తస్మాదుపలభ్యమాన ఏష ఊష్మా స్థూలదేహాన్తర్గతసూక్ష్మదేహస్యైవ గుణ ఇత్యుపపద్యతే. చ శబ్దేన శ్రుతిముపోద్బలయతి, తథాచ శ్రుతిః " ఉష్ణ ఏవ జీవిష్యన్ శీతో మరిష్యన్ " ఇతి. ... ... ✱

—✱ ౧౨॥సూ॥ ప్రతిషేధాదితిచేన్న శారీరాత్ స్పష్టో హ్యేకేషామ్ ✱—

అథ యదుక్తం " వాఙ్మనసి " ఇత్యారభ్య తత్త్వవిలాపపూర్వక ముత్క్రమణం తదధునాఽఽక్షిప్య సమాధీయతే, తథాహి, భగవదుపాసకస్య శరీరాదుత్క్రాన్త్యాదికం నోపపద్యతే, ఘటే భిన్నే యథాకాశ ఆకాశస్స్యాద్యథాపరా। ఏవం దేహేమృతే జీవో బ్రహ్మ సమ్పద్యతే పున " రిత్యాదినా వాగాది తత్త్వాపగమే సతి జీవ బ్రహ్మణో భేద ప్రతిషేధాదితి చేన్నేత్యుచ్యతే, హి-యస్మాత్, "ఏవం దేహే మృతే జీవో బ్రహ్మ సమ్పద్యతే పున "రిత్యాదౌ ప్రాప్తుశ్శారీరాద్భేదేన ప్రాప్యస్య పరమాత్మా స్పష్ట ఏవైకేషామ్- ముఖ్యానామ్, వివేకినాం ప్రతీయతే, నత్వవివేకినామ్, యదిపునరుపాసకస్య ప్రాప్యేన స్యాత్తర్హి కః కిమనుపాసీత, స్వాత్మసమ్పత్త్యర్థమితి చేన్న, ఆత్మసమ్పత్తేః పూర్వసిద్ధత్వేన తదర్థం విధీయమానానాం భగవదుపాసనానామానర్థక్య ప్రసంగాచ్ఛాస్త్రారమ్భ భఙ్గప్రసంగాచ్చ, నహి "ఘటే భిన్నే యథాకాశ" ఇతి దృష్టాన్తో దార్ష్టాన్తికే జీవాత్మ పరమాత్మనో

సూక్ష్మదేహస్యాస్తిత్వసిద్ధేస్తేన సహైవాయముత్క్రామతీతి భావేనాహ- (అస్యైవే) తి. ✱ ✱ ✱ ✱

భేదం ప్రతిషేద్ధుముపాదీయత ఇతి శక్యతే వక్తుమ్, కిం త్వాకాశవజ్జీవస్య స్వచ్ఛతాముపపాదయితుమ్, తథాహి యథా స్వచ్ఛే మహాకాశో ఘటాది సమ్బద్ధో మలిన ఇవ భవతి తత స్స్వస్మిన్ సమ్బద్ధే ఘటాదౌ భిన్నే సతి పూర్వవత్స్వచ్ఛో భవతి, ఏవం స్వచ్ఛ ఏవ జీవో జ్ఞానతః ప్రకృతికార్యదేహైస్సమ్బద్ధస్సన్ మలిన ఇవ భవతి, తతో భగవదుపాసనమహిమ్నా స్వసమ్బద్ధే దేహే మృతే సతి జీవస్స్వచ్ఛో భవతి, తతో బ్రహ్మప్రాప్తివ్యవధాయక కార్యకారణ దేహద్వయాద్యభావాదనాయాసేనైవ బ్రహ్మసమ్పద్యతే - భగవన్తం ప్రాప్నోతి, తస్మాద్బ్రహ్మప్రేప్సోరుపాసకస్య శారీరస్య తత్త్వ ప్రవిలాప పూర్వకం శరీరాదుత్క్రాన్తిస్తతో గతిరిత్యేతదుభయం సూపపద్యతే.

— ౧౩॥సూ॥ స్మర్యతే చ —

అపిచ శరీరాదుత్క్రాన్త్యాదికం జీవేశ్వరయోర్భేదసద్భావాభిప్రాయేణైవ భగవద్గీతాసు స్మర్యతే "ప్రయాణకాలే మనసాచలేన భక్త్యాయుక్తో యోగబలేనచైవ। భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సమ్యక్సతం పరం పురుషముపైతిదివ్య" మితి.

౩॥సంసార వ్యపదేశాధికరణం సమాప్తమ్ ॥సూ॥౭॥

— ౧౪॥సూ॥ † తానిపరే తథాహ్యాహ —

సమాప్తా ఉత్క్రాన్తిచిన్తా, అథ ప్రకృతమేవానువర్త్యతే, ప్రకృతే చాష్టాఙ్గయోగినాం సాధిదైవతాని వాగాదీనీన్ద్రియాణి శరీరారమ్భక పఞ్చమహాభూతాని చ త్రివిధాహఙ్కారే యథోద్భవం ప్రవి

ఇహసంసారజిహాసోదయః ఫలమిత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౩॥సూ౭॥

ప్రపూర్వాధికరణే త్రివిధాహఙ్కార పర్యన్తస్తత్త్వవిలాప ఉక్తః, తదాది తత్త్వ ప్రవిలాపకథనస్య తదధికరణ శేషత్వాత్తమిదానీం సింహావలోకనన్యాయేనానుస్మృత్యాహ (తానిపర) ఇతి.

లీయన్త ఇత్యుక్తమ్. సంప్రతి, తాని- వైకారికతైజసతామసానిత్రీణ్యహఙ్కారణాని మహత్తత్వ ప్రకృతి విలాపద్వారా, పరే- పరస్మిన్ బ్రహ్మణి, విలీయన్తే, ఏవం యోగిభిరనుసన్ధేయమిత్యర్థః, కుతః? తథాహ్యాహ- "తేజః పరస్యాం దేవతాయాం" మిత్యాది శ్రుతిః, అత్ర తేజశ్శబ్దేన తైజసాహఙ్కారో పలక్షిత మహఙ్కారత్రయమభివ్యజ్యతే, * తస్మాదేవం యోగిభిస్తత్వలయః కర్తవ్య ఇత్యవగన్తవ్యమ్.

౪॥ తాని పరే తథాహ్యాహేత్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౧౫॥సూ॥† అవిభాగో వచనాత్ *—

కిమనయా తత్వ ప్రవిలాపభావనయా, సద్యోముక్తిమీయుషామివ క్రమముక్తిమీయుషామపి కారణదేహాద్విభాగో భవతి! ఆహో స్విదవిభాగో భవతి? ఇతి విశయే ప్రాహ- (అవిభాగ) ఇతి= క్రమముక్తిమీయుషాం స్థూలదేహాదుత్క్రమణ కాలే కారణదేహేనావిభాగ ఏవ భవతి, కుతః? వచనాత్ "సహైవ గచ్ఛన్నస్సేన్ద్రియై"రితి క్రమముక్తిమీయుషాం యథోక్తదేహ సాహిత్యవచనాత్; తస్మాదిహ తేషాం తాదృశదేహేనావిభాగ ఏవ భవతీత్యవగన్తవ్యమ్. ¶ ఏతచ్చాధికరణమ్ "తదాపీతే స్సంసారవ్యపదేశా" దిత్యధికరణ ప్రపఞ్చనార్థమితి జ్ఞేయమ్. ... ... *

౫॥ అవిభాగాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

---

* ఫల కథన పూర్వక మేతదధికరణముపసంహరతి-(తస్మా) దితి. అ॥౪॥సూ॥౧॥

† తదాపీతేరితి పూర్వాధికరణ దృఢీకరణార్థత్వాదేతు తద్వద్భావసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (అవిభాగో వచనా) దితి. పూర్వపక్షః ప్రాగ్వత్. * * *

¶ ఫలముపదిశన్నధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి. అస్య పౌనరుక్త్యశఙ్కాం నిరస్యతి- (ఏతచ్చే) తి. అ॥౫॥సూ॥౧॥

౧౬॥సూ॥ తదోకోఽగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వారో విద్యాసామర్థ్యాత్తచ్ఛేషగత్యనుస్మృతియోగాచ్చ హార్దానుగృహీతశ్శతాధికయా

యదుక్తమ్ "సమానాచాసృత్యుపక్రమా" దితి తత్ర కిం స్మృతిశబ్దేన యస్యాం కస్యాంశ్చిన్నాడ్యామన్తర్మార్గో వివక్షితః? యద్వా సుషుమ్నాఖ్య నాడ్యన్తర్మార్గ ఏవ? ఇతి సన్దేహే ప్రాప్తే* తత్ర స్మృతిశబ్దేన సుషుమ్నానాడ్యన్తర్మార్గ ఏవ వివక్షిత ఇతి వక్తుమిదమాహ- (తదోక) ఇతి= తదోకః- తస్య- క్రమముక్తిమియుషో దేహాదుచ్చిక్రమిషోః, యదోకః- ఆయతనమ్, సుషుమ్నానాడీస్వరూపమ్; తత్, ఉత్క్రమణకాలే అగ్రజ్వలనమ్- హృదయాదుపరి ప్రద్యోతితాగ్రం భవతి, తథాచామ్నాయతే "స ఏతాస్తేజోమాత్రా స్సమభ్యాదదానో హృదయ మేవాన్వవక్రామతి తస్య హైతస్య హృదయస్యాగ్రం ప్రద్యోతతే తేన ప్రద్యోతేనైష ఆత్మా నిష్క్రామతీ" తి. అత్ర హృదయాగ్రశబ్దేన హృదయ సమీపవర్తి తేజోమయం సుషుమ్నాఖ్య నాడీస్వరూపం లక్ష్యతే, తేజోమాత్రా శబ్దేనేన్ద్రియాణ్యుచ్యన్తే, తతస్తత్ప్రకాశితద్వారః- తేన- జ్వలతా సుషుమ్నానాడీ లక్షణేన హృదయాగ్రేణైవ, ప్రకాశితమ్- దర్శితమ్, ద్వారమ్- తదన్తః ప్రవేశవివరమ్, యస్మై సః, సుష

* "సమానాచాసృత్యుపక్రమా" దిత్యధికరణే సామాన్యతస్సముపాత్తస్స్మృతిశబ్దోఽత్ర విశేషతో వివ్రియత ఇతి తేనాస్య హేతుహేతుమద్భావ సఙ్గతిం సూచయన్నస్య విషయాదికమాహ- (యదుక్త) మిత్యాదినా= సుషుమ్నానాడ్యన్తర్మార్గేణైవోత్క్రామత్యుపాసక ఇతి విశేషాశ్రవణాద్యస్యాం కస్యాంశ్చిన్నాడ్యా ఏవాన్తర్మార్గస్స్మృతిశబ్దేన వివక్షిత ఇతి పూర్వపక్షే సుషుమ్నానాడ్యన్తర్మార్గేణైవోపాసక ఉత్క్రమతీతి విశేషం శ్రావయన్స ఏవ స్మృతిశబ్దార్థ ఇతి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (తత్ర స్మృతిశబ్దేనే) త్యాదినా.

మ్నానాడ్యన్తః ప్రవిశ్య తదన్తర్మార్గేణ తాం నాడీమాశ్రిత్య మూర్ధ-
స్థబ్రహ్మరన్ధ్రద్వారా యథోక్తోపాసకో బహిః ప్రాప్తుం బహిర్ని-
ష్క్రామతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కర్మిణస్తు నాడ్యన్తరైర్ద్వారాన్తరై-
శ్చ నిష్క్రామన్తీతి జ్ఞేయమ్, కుతః పునరుపాసకస్సుషుమ్నామార్గే-
ణ తామాశ్రిత్య మూర్ధస్థబ్రహ్మరన్ధ్రద్వారేణోత్క్రామతీత్యవగ-
మ్యతే ? విద్యాసామర్థ్యాత్- విద్యాయాస్తాదృశప్రభావశక్తేరిత్య-
ర్థః, తథాచ శ్రూయతే “ పరిసరపద్ధతిం హృదయమాప్నుయాదోద-
హరమ్ । తతఉదగాదనన్తవధామ శిరసి పరమం ఘనసహాయత్వ-
మేత్య నపతన్తి కృతాన్తముఖే ” ఇతి. తస్యైవ గత్యనుస్మృతియో-
గాచ్చ- యోగినస్తదా విద్యాఙ్గభూతసుషుమ్నాఖ్యమూర్ధన్యనా-
డీద్వారగత్యనుస్మృతిసమ్భవాచ్చ, *తతశ్చైతం హార్దేన- హృత్పద్మస్థి-
తాలయేన భగవతా శ్రీహరిణా, అనుగృహీతస్సన్ మూర్ధన్యనైవ, శ-
తాధికయా- శతాదతిరిక్తయా, ఏకశతతమ్యా- సుషుమ్నాఖ్యయా
నాడ్యా, బ్రహ్మప్రాప్త్యం నిష్క్రామతీతి నిశ్చీయతే, ఇతరాభిరితర ఇ-
తిచ. తథా శ్రుత్యన్తరేచ శ్రూయతే “ శతఞ్చైకాచ హృదయస్య నా-
డ్యస్తాసాం మూర్ధానమభినిస్సృతైకా- తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వ-
మేతి విష్వఙ్ఙన్యా ఉత్క్రమణే భవన్తి ” ఇతి.¶ తస్మాత్ “ సమానాచా-
సృత్యుపక్రమా ” దిత్యత్రసృతిశబ్దేన సుషుమ్నాఖ్యనాడ్యన్తమార్గ
ఏవ వివక్షితః, తేనైవమార్గేణ యోగినిష్క్రామతి, తత్ప్రవేశనిష్క్ర-
మణాదికం సర్వం యోగినాం భగవదనుగ్రహేణైవ ఘటితం భవతీతి
ధ్యేయమ్. ... ... *

—※ ౧౮॥ సూ॥ రశ్మ్యనుసారీ ※—

* “ తదోకోఽగ్రజ్వలన ” మిత్యేతదాదికముపాసకస్యోత్క్రా-
న్తికాలే హృదిస్థశ్శ్రీహరిరేవ ఘటయతీతి ప్రాహ- (తతశ్చైత)మితి.

¶ ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి. (తస్మాది)తి.

"శతంచైకాచ హృదయస్య నాడ్య" ఇత్యుపక్రమ్య బ్రహ్మ
ప్రేప్సోః స్వప్రపఞ్చం సుషుమ్నా నాడీ రశ్మిసమ్బన్ధముపపాద్యానన్త
రం శ్రూయతే "యత్రైతదస్మాచ్ఛరీరా దుత్క్రామత్యథైతై రేవ ర
శ్మిభిరూర్ధ్వ ఉత్క్రమత" ఇతి. తస్మాచ్ఛతాధికయా నిర్గచ్ఛన్ త
ద్రశ్మ్యనుసారీ గచ్ఛతీత్యవగమ్యతే. ... ... *

౧౮॥ సూ॥ నిశి నేతి చేన్న సమ్బన్ధస్య యావద్దే
హభావిత్వాద్దర్శయతి చ.

స్యాదేతత్ అహని నాడీ రశ్మిసమ్బన్ధసమ్భవా త్తదోత్క్రమ
తో స్తి రశ్మ్యనుసారిణీ గతిః, నిశి పరేయుషః పునస్సా గతిర్న స్యాత్, నిశి
నాడీరశ్మి సమ్బన్ధ విచ్ఛేదాదితి చేన్నైవం వాచ్యమ్, నాడీరశ్మి సమ్బన్ధ
స్య యావద్దేహభావిత్వాత్- యావల్లిఙ్గ దేహభావీహి సుషుమ్నాఖ్య
సిరాకిరణ సమ్పర్కః, అపిచైతమర్థం శ్రుత్యన్తరం దర్శయతి "అము
ష్మాదాదిత్యాత్ప్రతాయన్తే తా ఆసు నాడీషు సృప్తా అభ్యో నాడీభ్యః ప్ర
తాయన్తే తే అముష్మిన్నాదిత్యే సృప్తా" ఇతి, "వైశ్వానరం యాతి వి
హాయ సాగతా స్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషే" తి నైవం జా
తీయకమ్. అస్తి చ నైదాఘికాసు నిశాస్వపి కిరణోపలబ్ధిః, తదాతా
పాదికార్య దర్శనాత్; యథా దుర్దినేషు భవతి కిరణానువృత్తిరేవం
నిశ్యపి భవత్యేవ కిరణానువృత్తిః, నహి చిరం పరం బ్రహ్మోపాసిత
వతో రాత్రిప్రయాణమాత్రాపరాధేనోర్ధ్వగతి విహతిరితి శక్యతేవ
క్తుమ్, తథా పాక్షిక ఫలైవ విద్యేతి తస్యాం న కస్యాపి ప్రవృత్తి
స్స్యాత్, మృత్యుసమయస్యానియతత్వాన్నాహరాగమోదీక్షా
యోగినా ముపపద్యతే, తస్మాత్తేషా ముత్క్రాన్తానాం దివానిశమవి
శేషేణ భవతి రశ్మ్యనుసారిణీ గతిరితి స్థితమ్. ... ... *

౧౯॥ సూ॥ అతశ్చాయనేపి చ దక్షిణే

అతశ్చ- "అహరాగమోదీక్షానుపపత్తేః, విద్యాయా అపాక్షి

కఫలత్వాన్మృత్యుకాలస్యానియతత్వాచ్చరమదేహేప్యయనేనకలో యో
గిప్రాప్యేన్నిత్యేవో పాసనఫలం మోక్షమవాప్నోతి రశ్మ్యనుసారిణం x
తిమ్, ఉత్తరాయణప్రాశస్త్యప్రఖ్యాపనార్థం స్వస్యపితుః ప్రసా
దలబ్ధస్వచ్ఛన్దమృత్యుతాప్రఖ్యాపనార్థంచ భీష్మాచార్యః ప్రతీక్షితవా
దుత్తరాయణమ్, అథవా స్వచ్ఛన్దమృత్యవో యోగినః ప్రాహేణోత్త
రాయణ ఏవోత్క్రామన్తీత్యేతత్ప్రదర్శనార్థమేవభీష్మప్రతీక్షణమి
త్యవగమ్యతే, యద్వా సద్యోముక్తిమిచ్ఛతాం విషయే ఇద మహరు
త్తరాయణాగమో దీక్షణానావశ్యకత్వజ్ఞాపకసూత్రద్వయమస్తు, త
త్రైవ శ్రూయతే “దేశేచ కాలేచ మనోనసజ్జేత్ప్రసాన్నియచ్ఛే
న్మనసాజితాసు” ఇతి క్రమముక్తిమిచ్ఛతామిదమహరాద్యాగమో
దీక్షణమావశ్యకమ్, నహితేషాం స్వచ్ఛన్దమృత్యూనా*మహరాద్యాగ
మోదీక్షాభ్యుపగమే విరోధంపశ్యామః, ఏతత్ప్రదర్శనార్థమేవ భీ
ష్మాచార్యేణోత్తరాయణం ప్రతీక్షిత మితివేదితవ్యమ్ “ధర్మార్థ
ప్రవదత స్తస్యసకాలః ప్రత్యుపస్థితః । యోయోగినశ్ఛన్దమృత్యోర్వాఞ్
ఛితస్సోత్తరాయణ” ఇతిహిశ్రూయతే, “యఏవంవిద్వానుదగ
యనేప్రమీయతే దేవానామేవమహిమానంగత్వాఽఽదిత్యస్యసాయు
జ్యంగచ్ఛతీ” తిశ్రుతేశ్చేదమేవతాత్పర్యమవగమ్యతే. ... *

—౨౦ ॥ సూ॥ యోగినఃప్రతిచస్మర్యతేస్మార్తేచైతే—

అపిచ “యత్ర కాలేత్వనావృత్తిమావృత్తించైవ యోగినః ।
ప్రయాతాయాన్తితం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభే” త్యుపక్రమ్య అ
ర్చిరాదిక్రమముక్త్వాఽహరాగమం ప్రతీక్ష్యపరేతానస్మాజ్ఞయో
గినః ప్రత్యేవదేవయానం స్మర్యతే, తస్మాదతే అహరుత్తరాయణో

---

* తథాచక్రమముముక్షూణామహరాద్యాగమోదీక్షణమావశ్య
కమితిభావః. * * * * *

ఏవంయోగినాం మిచ్ఛానుసారేణో భయథాగతిప్ప పరిభా

దీక్షణే స్మార్తే-స్మృత్యుక్తేచేతి నిశ్చితవ్యమ్.

౬॥తదోకోధికరణంసమాప్తమ్. సూ॥౪॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల

తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస

పరమగురు నిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త

శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభ

గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వ వే

దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే

చతుర్థాధ్యాయస్య

ద్వితీయఃపాదః.

ద్వితీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౨౦॥

శ్రీసీతారామాభ్యాంనమః.

వేనపాదార్థముప సంహారతి-(తస్మా)దితి. అ॥౬॥సూ॥౪॥

చతుర్థాధ్యాయస్య ద్వితీయఃపాదః.

శ్రీశుకభగవత్పాదాచార్యాః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

అస్మత్సద్గురుచరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛుకభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

౧॥ సూ॥ అర్చిరాదినాతత్ప్రథితేః॥

¶ తదేవమతీతపాదే యోగితత్త్వలయానన్తరం సుషుమ్నయోత్క్రాన్తస్తద్రశ్మ్యనుసారీ గచ్ఛతీత్యుక్తమ్, తదేవగమనమస్మిన్ తృతీయేపాదే ప్రపఞ్చ్యతే, తత్రగమనమార్గా బహుధాశ్రూయన్తే, తథాహి “ యత్రైతస్మాచ్ఛరీరాదుత్క్రామత్యథైతైరేవరశ్మిభిరూర్ధ్వ ఆక్రామత ” ఇత్యేకోరశ్మ్యనుసారీ, తదా “ ఛాన్దోగ్య ” తేఽర్చిషమభిసమ్భవన్త్యర్చిషోఽహ అహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్ షడుదఙ్ఙేతిమాసాంస్తాన్మాసేభ్యస్సంవత్సరం సంవత్సరాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చన్ద్రమసం చన్ద్రమసోవిద్యుతం తత్పురుషోఽమానవస్సఏనాన్ బ్రహ్మగమయత్యేష దేవయానః ప

అర్చిరాదిపథాయోగీ యదనుగ్రహతోఽచిరాత్ ।
ప్రయాతిపరమంధామ తంసీతారామమాశ్రయే॥

¶ అస్యపాదస్యైతదధ్యాయేనపూర్వపాదవదేకవిషయత్వమేవసఙ్గతిః, పూర్వపాదోక్తోత్క్రాన్తిసాధ్యార్చిరాదిగతేరిహప్రపఞ్చ్యమానత్వాదస్యపూర్వపాదేన సాధ్యసాధనభావసఙ్గతిం పూర్వోత్తరపాదార్థకథనేన సూచయతి- (తదేవ) మిత్యాదినా- ఇమాం సఙ్గతిమేవ ప్రాగధికరణేనాస్యాభిప్రేత్యమార్గాత్మకంవిషయముపస్థాపయతి- (తత్రే) త్యాదినా.

న్థాఇతి " త్యన్యః, తథా కౌషీతిక్యామ్ " సఏతం దేవయానంపన్థా నమాసాద్యాగ్ని లోకమాగచ్ఛతి సవాయులోకం సవరుణలోకం సఇన్ద్రలోకం సప్రజాపతిలోకం సబ్రహ్మ లోక " మిత్యపరః, అత్ర లోకశబ్దస్థానపరః, ప్రజాపతిశబ్దోనప్రజాపతిపరః,బ్రహ్మశబ్దశ్చ తుర్ముఖపరః, తథా " యదావై పురుషోస్మాల్లోకాత్ప్రైతిసవా యుమాగచ్ఛతీ " తీతరః, తథా " సూర్యద్వారేణతే యాన్తి పురుషం విశ్వతోముఖ " మితికశ్చిత్, తథా " సూర్యద్వారేణ తేవిరజాః ప్రయాన్తి " తిచైకః, కిమేతేమార్గాః ప్రతిశాఖంపఠ్యమానా మిథోభిన్నాః ? అహోస్విద్గుణోప సంహారవదన్యోన్యగుణైరన్యోన్య విశేషితాస్సన్త ఏకఏవార్చిరాది మార్గోభవతీతి సంశయే ప్రతిశాఖం దేవయాన పాఠభేదాన్మిథోభిన్నా ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః, అర్చిరాది మార్గస్త్వేక ఏవభవతి, యథా శాఖాన్తరోప దిష్ట విద్యాగుణానాం తదితర శాఖోప దిష్టతథా విధవిద్యాయా ముపసంహారఃక్రియతే, ఏవ మిహాపి శ్రుత్యన్తరోపదిష్టమార్గ విశేషాణాం శ్రుత్యన్తరోపదిష్టమార్గేషూపసంహర్తుముచితత్వాత్; తతశ్చైకఏవార్చిరాది మార్గ ఇతి సిద్ధే తేనైవార్చిరాదినా ఉపలక్షితేనోత్తరేణమార్గేణపరమపదంప్రేప్సూనంహతీతినిశ్చినుమః,తస్మాత్ తత్ప్రథితేః-"వైశ్వానరంయాతివిహాయసాగతస్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషే " త్యాదౌ"అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్లః షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్ తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛన్తి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః" త్యాదౌచోపాసకగన్తవ్యార్చిరాది మార్గస్యైకత్వ ప్రసిద్ధేరిత్యర్థః, సౌత్రమర్చిః పదమగ్నిపరమ్. " అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్ల"ఇతిస్మృతౌ జ్యోతిఃపదమాదిత్యపరమితిజ్ఞేయమ్. ... ... ☆

అత్రభక్తియోగినామష్టాఙ్గయోగినా మిచ్ఛాయాం సత్యామర్చిరాదిమార్గేణ గమనంభవతి, యదీచ్ఛానస్యాత్తేషాం తదాప్రారబ్ధాన్తేఅజామిళాదివద్భగవ దనుగ్రహేణైవ విమానమారుహ్యాపార్షదే

స్వహాసద్యవేవతే యథేచ్ఛం పరమపదం. ప్రాప్నువన్తీతి ప్రత్యేతవ్యమ్- *తతశ్చశాఖాభేదేన పాఠభేదేప్యర్చిరాదివర్త్మైకమేవ భవతి, తేనైవ దేవయానేన పథా అష్టాఙ్గయోగినం హరతీతి స్థితమ్. ... *

౧॥ అర్చిరాద్యధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౧॥

—* ౨॥సూ॥ ¶ వాయుమబ్దాదవిశేషవిశేషాభ్యామ్. *—

" అగ్నిస్సూర్యోదివా ప్రాఙ్ణాశ్శుక్లో రాకోత్తరస్స్వరా " ఇత్యత్ర శ్రూయమాణే దేవయానే ఉత్తరాయణాదూర్ధ్వం సంవత్సరో వాయుశ్చాగ్న్యాదివత్కతమయోశ్చిత్ స్థానయోః స్థితావభ్యుపగన్తవ్యౌ? కింవానాభ్యుపగన్తవ్యౌ? ఇతివిచికిత్సాయాం †ముత్తరాయణాదూర్ధ్వం సంవత్సర వాయూ స్త ఇత్యభ్యుపగమయితుమిదమాహ- (వాయు) మితి= భగవదుపాసకో దేహాదుత్క్రమ్యార్చిరాదిక ప్రాప్యోత్తరాయణమభిసమ్భూయతస్మాదబ్దమభిసమ్భవతి, అబ్దాద్వాయుమభిసమ్భవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కస్మాత్? అవిశేషవిశేషాభ్యామ్- తథాహి " షడుదఙ్ఙేతిమాసాన్మాసేభ్యస్సంవత్సర " ఇత్యతోత్తరాయణాదూర్ధ్వం సంవత్సరస్యార్చిరాదివత్ప్రాప్యత్వావిశేషశ్శ్రూయతే, తథా శ్రుత్యన్తరే" యదావై పురుషోస్మాల్లోకాత్ప్రైతి స వాయుమభిగచ్ఛతీ " త్యాదౌ వాయోః ప్రాప్యత్వ

---

* ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి-

(తతశ్చే) తి. అ॥౧॥సూ॥౧॥

¶ దేవయానస్థార్చిరాదిప్రస్తావేన తత్రత్యాబ్దవాయ్వోస్సన్నిహితత్వాత్తద్విచారార్థం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (వాయుమబ్దా) దితి.

† " అగ్నిస్సూర్య "ఇత్యత్రోత్తరాయణాదూర్ధ్వముపదిష్టత్వాత్తానత్రనివేశితావభ్యుపగన్తవ్యావిత్యేవం ప్రాప్తే సిద్ధాన్తయతి- (ఉత్తరాయణాదూర్ధ్వ) మిత్యాదినా.

విశేషశ్శ్రూయతే, తస్మాదుదగయనాదూర్ధ్వం మబ్దవాయూ నివేశి తావభ్యుపగన్తవ్యౌ, అపిచ " మాసేభ్యో దేవలోక " మితి "ఆది త్యాచ్చన్ద్రమస " మితిచ వాజసనేయకచ్ఛాన్దోగ్యవాక్య పర్యాలో చనయా వాయులోకోపరి దేవలోకచన్ద్రలోకౌ స్తతిజ్ఞేయమ్.

—✳ ౩॥సూ॥ + తటితోఽధివరుణస్సమ్బన్ధాత్ ✳—

చన్ద్రలోకాదధిచ ప్రాప్యా తటిదస్తి, తటిత్- విద్యల్లోకాధిపతిః, అమానవాఖ్య పురుష ఇత్యర్థః తంప్రాప్య తటితోఽధి- విద్యుదుపరి,వరుణస్తిష్ఠతి, తం ప్రాప్నోతీతి జ్ఞేయమ్. కస్మాత్ ? సమ్బన్ధాత్- అస్తిహి విద్యుద్వరుణయో స్సమ్బ న్ధః " యదాచ విశాలా విద్యుత స్తీవ్రస్తనిత నిర్ఘోషా జీమూతో దరేషు విద్యోతన్తే తదాపోవర్షన్తి జీమూతాః అపాంచాధిపతి ర్వ రుణ " ఇతి శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధః, అతస్తయోస్సమ్బన్ధాత్ " తటితో ధివరుణ " ఇతి సూక్తమ్.()యద్యప్యాదిత్యాదేస్తత్తచ్ఛ్రుతిషు దేవ యానేపథి స్థాన భేదశ్శ్రూయతే, తథాహి " సంవత్సరా దాది త్య" మితి ఛాన్దోగ్యే " యదావై పురుషోస్మాల్లోకాత్ ప్రైతిసవా యుమభిగచ్ఛతి తస్మై సతత్ర విజిహీర్షతే యథారథచక్రస్యఖం తేనస

+ " ఆదిత్యా చ్చన్ద్రమసంచన్ద్రమసోవిద్యుత " మితిఛాన్దో గ్యోక్తచన్ద్రమో విద్యుతావిహోపసంహృత్య కౌషీతక్యుక్తవరుణ లోకమిహోపసంహర్తుమాహ- (తటితోఽధీ) తి.

() ఆదిత్యాదీనాంస్థానభేదకథనాచ్ఛ్రుతీనాం విప్రతిషేధము ద్భావయన్ శఙ్కతే-(యద్యప్యాదిత్యాదే) రితి= తత్ర"యదావైపు రుష" ఇతిశ్రుతేరయమర్థః, పురుషః- ఉపాసకః,అస్మాల్లోకాత్ , ప్రై తి- ఉత్క్రామతి, తస్మై- ప్రాప్తాయపురుషాయ, సః- వాయురి త్యధ్యాహార్యః, విజిహీర్షతే- ఛిద్రంకరోతీత్యర్థః- తేన- వాయుదత్తే న్రథచక్రఛిద్రతుల్యేన ద్వారేణోర్ధ్వముత్క్రామ్యాదిత్యంగచ్ఛతీతి.

ఊర్ధ్వమాక్రమతే స ఆదిత్యమాగచ్ఛతి" ఇత్యుపరితః, "మాసేభ్యో దేవలోకం దేవలోకాదాదిత్య" మితి వాజసనేయకే, తైత్తిరీయకే తు వాయోశ్చాపి స్థానభేదశ్శ్రూయతే "వ్యపోహ్య శీర్షకపాలే- భూరిత్యగ్నౌ ప్రతితిష్ఠతి- భువ ఇతి వాయౌ- సువరిత్యాదిత్యే" ఇతి, అస్యాశ్శ్రుతేశ్చ 'ఆదిత్యాచ్చన్ద్రమస' మితి, "వైశ్వానరం యాతి విహాయసా గతస్సుషుమ్నయా బ్రహ్మపథేన శోచిషా। విధూతకల్మషో హరేరుదస్తాత్ ప్రయాతి చక్రం నృప శైంశుమార"మితి సర్వవేదాన్తసారే క్వచిదాదిత్యాదేర్దేవయానేఽవస్థానమపి న శ్రూయతే, శైంశుమారస్యాప్యవస్థానం శ్రూయతే, శైంశుమారమ్- ధ్రువస్థానమ్, స్వర్గాదుపరితనలోకః, విష్ణుపదసంజ్ఞ మితియావత్; తథాపి తేషు శ్రుత్యన్తరేషు కేవలపాఠమాత్రేణాదిత్యాదేర్దేవయానే పథి అవస్థాన మాత్రం వివక్షితమ్ న తు క్రమతోఽవస్థానం చ, సర్వవేదాన్తసారే క్వచిద్వైశ్వానరాదూర్ధ్వ మాదిత్యాదేః క్రమతో ఽవస్థానాప్రదర్శనేఽపి తత్తచ్ఛ్రుత్యుపరిష్టాదాదిత్యాదేః క్రమతో ఽవస్థానస్య నిర్ణయప్రదర్శనాత్ తత్తదుపదిష్టక్రమ ఏవాశ్రయణీయః, తత్రతు "అగ్నిస్సూర్య" ఇత్యాదిశ్లోకే ద్వితీయస్థానే సమామ్నాతః,

---

అత్రాగ్న్యుదయస్సప్త "అగ్నిస్సూర్య" ఇతి సర్వవేదాన్తసారాదిప్రసిద్ధాః, తదుపరిస్థ మాససంవత్సరౌ "ఆపూర్యమాణపక్షాద్యాన్ షడుదఙ్మాసాన్ మాసేభ్యస్సంవత్సర" మితి ఛాన్దోగ్యప్రసిద్ధౌ, సంవత్సరోపరి చ వాయ్వస్తిత్వమ్ "స ఏతం దేవయానం పన్థానమాసాద్యాగ్నిలోకమా గచ్ఛతి స వాయులోకమితి" కౌషీతకిప్రసిద్ధమ్, తస్యాబ్దాదానన్తర్యం చ "వాయుమబ్దా" దితి సూత్రసిద్ధమ్, తదుపరి దేవలోకాస్తిత్వం చ "మాసేభ్యో దేవలోక" మితి వాజసనేయకప్రసిద్ధమ్, తత ఊర్ధ్వం చన్ద్రతటితోః క్రమతోఽస్తిత్వమ్ "సంవత్సరాదాదిత్య మాదిత్యాచ్చన్ద్రమసం చన్ద్రమసో విద్యుత" మితి ఛాన్దోగ్యాది ప్రసిద్ధమ్, [illegible]

ఏవమేవ "వైశ్వానరంయాతి" త్యత్ర వైశ్వానరాత్పరాచీనతయా ఆదిత్యాదేరవస్థానమభిప్రేతమ్, తస్మాదష్టాఙ్గయోగీఅగ్నిమభిసమ్భూయాదిత్యమభిసమ్భవతీతి నిశ్చీయతే, ఏతైర్విచారై రేవంప్రకృతే "అగ్నిస్సూర్యో దివాప్రాహ్ణశ్శుక్లోరాకోత్తరస్స్వరాడి" త్యత్ర ముక్తి ప్రాప్త్యై దేవయానక్రమ స్సమ్ప్రతిపన్నః, పరబ్రహ్మ ప్రేప్సురాదౌ తావదస్మాద్దేహాత్సుషుమ్నానాడ్యోత్క్రమ్య తద్రశ్మ్యనుసారీ సన్నగ్నిస్వామికం లోకం ప్రాప్యాగ్ని మభిసమ్భవతి, తతస్తేనాతివాహ్యమానస్సూర్య స్వామికం లోకం ప్రాప్య సూర్య మభిసమ్భవతి, తతస్త్వేవం దివా, తతః ప్రాహ్ణమ్, తతశ్శుక్లమ్, తతో రాకామ్, తత ఉత్తరాయణమ్, తతష్షడుదఙ్మాసాన్, తతస్సంవత్సరమ్, తతోవాయులోకమ్, తతోదేవలోకమ్, తతశ్చన్ద్రలోకమ్, తతోవిష్ణులోకమ్, తతోవరుణలోకమ్, తతశ్చేన్ద్రలోకమ్, తతశ్శింశుమారచక్రమ్, తతో మహాలోకమ్, తతోజనోలోకమ్, తత స్తపోలోకమ్, తత స్సత్యలోకమితి.* తస్మాదయమేవ దేవయానాఖ్యస్య పథః క్రమోభవతీత్యర్థ్యావ

యోరస్తిత్వంచ "సవరుణలోకంస ఇన్ద్రలోక" మితికౌషీతకీసిద్ధమ్, వరుణలోకస్య తటిదానన్తర్యంచ "తటితోఽధివరుణ" ఇతి సూత్రసిద్ధమ్, తదుపరి శింశుమారమహాజనస్తపోలోకానాం క్రమతో స్తిత్వంచ "ప్రయాతిచక్రం నృపశైంశుమారమ్- తద్విశ్వనాభిం త్వతివర్త్యవిష్ణోరణీయసా విరజేనాత్మనైకః నమస్కృతం బ్రహ్మవిదాముపైతి కల్పాయుషోయద్విబుధారమన్త" ఇతి శ్రుతిసిద్ధమ్, తదుపరిసత్యలోకాస్తిత్వంచ "స్వరా" డితి సర్వవేదాన్తసారాది సర్వశ్రుతిసిద్ధమ్,తతశ్చాగ్న్యాదీనామేవం క్రమతోదేవయానావస్థానకథనంన్యాయ్యమేవేతి ధ్యేయమ్.

* ఫలకథన పూర్వక మధికరణ ముప సంహరతి-(తస్మా)దితి.

సాత్వత్యమ్, శ్రుత్యన్తరేషు చైవ మేతార్చిరాదయో దేవయాన పర్వకే ష్వగ్రథితవ్యాః. ... ... *

౨॥ వాయ్వధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౨॥

—※ ౪॥సూ॥ §ఆతివాహికాస్తల్లిఙ్గాత్ ※—

అర్చిరాదయో దేవయానే వర్త్మన్యన్తరుక్తాః, తత్రేదమవ రం సన్దిహ్యతే, కిమేతేఽర్చిరాదయో ఽచేతనయా దేవయానాఖ్య మార్గే చిహ్నభూతాస్తిష్ఠన్తి? కింవా చేతనభూతా ఏవైతే ఉద్గన్తౄ ణాం స్వస్వలోకాదుపర్యుపరిగమయితారః? ఇతి. తత్ర ప్రాప్తం తావ న్మార్గచిహ్నభూతా ఇతి, కుతః? "అగ్నిస్సూర్యో దివా ప్రాహ్ణ" ఇ త్యాదిషు తథైవోపలబ్ధేః; యథా లోకే కశ్చిద్గ్రామాన్తరంవా ప్రతి ష్ఠాసమానోఽన్యేనానుశిష్యతే, గచ్ఛతస్తే పథ్యాదౌ గిరిరస్తి తతో నది తతోఽవటస్తతో వటస్తతో మఠస్తతో నగరమేతాన్యతిక్ర మ్య గ్రామాన్తరాదికం ప్రాప్స్యసీతి, ఏవమిహాపి "అగ్నిస్సూర్య" ఇ త్యాద్యుపదిశ్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రతివిధీయతే-(అతివాహికా) ఇ తి=అతివాహికాః- అత్యుపచార పూర్వకం గమయితారః, ఏతదు క్తంభవతి, చేతన భూతా ఏవార్చిరాదయో దేవా భగవదుపాసనయా వైకుణ్ఠంగచ్ఛతాం స్వస్వలోకాదుపర్యుపరిగమయితారః పరమాత్మ నా నియుక్తాస్సన్తో దేవయానే పథి తిష్ఠన్తీతి, కస్మాత్? లిఙ్గాత్-త థాహి "చన్ద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవస్సఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతీ" తి శ్రుతి రగ్న్యాదీనామప్యాతివాహికత్వం సిద్ధమేవ ద ర్శయతి, తత్పురుషః-తస్య విద్యుతోఽభిమానీపురుషః, అమానవ ఇతి వైద్యుతస్య పురుషస్య సంజ్ఞా, *తస్మాదర్చిరాదయో గన్తౄణాం నేతార

§ ఉక్తం దేవయానాస్తిత్వ ముపజీవ్యోత్తరాధికరణమారభ్య తే. (ఆతివాహికాస్తల్లిఙ్గా) దితి.

*ఫలకథన పూర్వక మేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి-(తస్మా)

ఇతిస్థితమ్.— ౫॥ సూ॥ +ఉభయవ్యామోహాత్తత్సిద్ధేః —

కథమేషామర్చిరాదిభిరేవాతివాహ్యత్వంసిద్ధ్యేదితినవిస్మర్తవ్యమ్, కుతః? ఉభయవ్యామోహాత్తత్సిద్ధేః- వ్యామోహో-విస్మృతిః, భగవదుపాసకానాంప్రాప్తేన దేహతదనుబన్ధోభయాస్మరణాత్తేషాం భగవదుపాసన సిద్ధే ర్భగవదాశ్రితానాం సర్వపూజ్యత్వా దర్చిరాద్యతివాహ్యత్వం నాశ్చర్యమిత్యభిప్రాయః.

౩॥ఆతివాహికాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౫॥

— ౬॥సూ॥ ¶వైద్యుతేనైవ తతస్తచ్ఛ్రుతేః —

విద్యుల్లోకాదుపరిచకింవరుణాదయోగన్తౄనతివహేయుః? ఉతామానవఏవాతివహేత్? ఇతీమాంవిప్రతిపత్తిముచ్ఛేత్తుం ()పఠతి- (వైద్యుతేనైవే)తి= తతః-విద్యుల్లోకాదూర్ధ్వం,మ్ గన్తారః, వైద్యుతేనైవ పురుషేణామానవ సంజ్ఞేన వరుణ లోకాదిష్వతి వాహ్యమానాస్సన్తస్సత్య లోకం గచ్ఛన్తీత్యవధర్తవ్యమ్, కస్మాత్? తచ్ఛ్రుతేః- తాం- వైద్యుతాం, పురుషోమానవఏత్యబ్రహ్మలోకం గమయ

దితి. స్థితమ్-నిశ్చిత మిత్యర్థః.

+ భగవదుపాసకానా మేవమర్చిరాద్యాతి వాహ్యత్వంనాతి చిత్రమిత్యాహ- (ఉభయవ్యామోహా) దితి. తస్మాదర్చిరాదయోఽఆతివాహికా ఇత్యధికరణ ముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౩॥సూ॥౫॥

¶ తల్లిఙ్గ ప్రస్తావముప జీవ్యోత్తరాధికరణమారభతే- (వైద్యుతేనైవే) తి.

()విద్యుల్లోకాదుపరి గన్తౄణా మతివహనం వరుణాదికర్తృకమ్? అహోస్విదమానవకర్తృకమ్? ఇతివిచికిత్సాయాం, గన్తౄణామతివహనార్థం శ్రీహరిణానియుక్తత్వా దర్చిరాదయ ఇవవరుణాదయోపి గన్తౄనతి వహేయురితి పూర్వపక్షేసిద్ధాన్తమాహ- (పఠతీ) త్యాదినా.

తీతి తస్యైవహి గమయితృత్వం శ్రూయతే, బ్రహ్మ లోకానితి బహు వచనం వరుణ లోకాదీనాముపలక్షణార్థమ్. బ్రహ్మ- చతుర్ముఖః, తత్ర †వరుణాదయ స్త్వమానవాను వథినో భావాత్వాగన్తౄన్స పర్యన్తో ఽధివాహయన్తీ త్యభిప్రాయః.

“ సఏనాన్ బ్రహ్మగమయతీ”త్యత్ర బ్రహ్మశబ్దశ్చతుర్ముఖపరఇత్యా శయేనాహ,

—※ ౭॥సూ॥ కార్యం బాదరిరస్య గత్యుపపత్తే ※—

అమానవేనతుసత్య లోకపర్యన్తమేవాతివాహనమ్. కార్యమప- భవతి, తస్మాత్ బ్రహ్మగమయతీత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దస్సింహో దేవదత్త ఇ తివచ్చతుర్ముఖేగౌణ ఏవప్రయుజ్యతఇతి బాదరిరాచార్యో మన్యతే, కుతః? అస్యామానవస్య చతుర్ముఖాదర్వాచీనత్వేన సత్యలోకాన్త గత్యుపపత్తేః. ... ... *

—※ ౮॥సూ॥ ¶విశేషితత్వాచ్చ ※—

“ బ్రహ్మలోకాన్గమయతి ” తిసత్యలోకపర్యన్త గమయి తృత్వేనహ్యమానవో విశిష్యతే, తస్మాత్సత్యలోకాన్త మేవామానవే నాతివహనస్యకార్యతయా బ్రహ్మపదంచతుర్ముఖపరమితినిశ్చీయతే.

—※ ౯॥సూ॥ సామీప్యాత్తుతద్వ్యపదేశ ※—

తుశబ్దోఽప్యర్థః, అపిచాత్మజత్వేన పరబ్రహ్మసామీప్యాదప్యాత్మ యోనా తద్వ్యపదేశః- గౌణతయాబ్రహ్మ శబ్దప్రయోగ ఉపపద్యతే.

వైద్యుతాన్- అప్రాకృతాది పథావిద్యుల్లోకం ప్రాప్యస్థితాన్ గన్తౄనిత్యర్థః. †తర్హి శ్రీహరిణా వరుణాదివినియోగా నర్థక్యమి త్యతఆహ-వరుణాదయస్త్వి) తి.

¶ ఇహబ్రహ్మశబ్దస్య చతుర్ముఖపరత్వే హేత్వన్తరమాహ- (విశే షితత్వాచ్చే) తి.

తస్మాద్విద్యుల్లోకాదుపర్యమానవస్యైవప్రాధాన్యేనాతివాహి

౪॥ వైద్యుతాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౪॥

—*{ ౧౦॥సూ॥* కార్యాత్యయే తదధ్యక్షేణ సహాతః పరమభిధానాత్ }*—

త్రేధా ఖలు జీవాస్సత్యలోకం వ్రజన్తి, కేచిత్పుణ్యాతిశయినః, కేచిద్ధిరణ్యగర్భోపాసకాః, కేచిదష్టాఙ్గయోగిన ఇతి. తత్ర యే పుణ్యాతిశయేన సత్యలోకం వ్రజన్తి తే కల్పాన్తరే౽ధికారిణో భవన్తి, అష్టాఙ్గయోగినాం దేవయానేన సత్యలోకం ప్రాప్తానాం పరమపదప్రాప్తిం వక్ష్యతి, యే చ హిరణ్యగర్భోపాసకాస్సత్యలోకం వ్రజన్తి కిం తేషాం తత్ర లబ్ధయోగానాం తదధిపత్యాగమనమనపేక్ష్యైవ పరమపదప్రాప్తిర్భవతి? ఉత తేషాం తదాగమనమపేక్ష్యైవ పరమపదప్రాప్తిర్భవతి? ఇతి విశయే+ ప్రత్యభిధీయతే- (కార్యాత్యయ) ఇతి= సత్యలోకాధిపత్యలక్షణకార్యాన్త ఏవ, తదధ్యక్షేణ- సత్యలోకాధిపతినా హిరణ్యగర్భేణ సహైవ, తదుపాసకాః- తత్ర సంజాతభగవదుపాసనాస్సన్తః, అతః- సత్యలోకాత్పరమ్, పరమపదం ప్రాప్నువన్తీత్య

కత్వ సిద్ధిరిహ ఫలమిత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౪॥

* భగవదుపాసకానాం దేవయానేన పథా చతుర్ముఖప్రాప్తిప్రస్తావేన చతుర్ముఖోపాసనయా తం ప్రాప్తానామపి స్మృతత్వాత్తద్విచారార్థం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే- (కార్యాత్యయ) ఇతి.

+యథేహ భగవదుపాసకా ఏతల్లోకాధిపత్యాగమనమనపేక్ష్య పరం పదం వ్రజన్తి తద్వత్సత్యలోకే లబ్ధభగవదుపాసనా అపి తదధిపత్యాగమనమనపేక్ష్యైవ పరం పదం వ్రజన్తీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే హిరణ్యగర్భోపాసనయా సత్యలోకం గతానాం తదనుగ్రహాయత్తభగవదుపాసనవత్త్వాత్తథాశ్రుత్యనుగ్రహాచ్చ తేషాం హిరణ్యగర్భాగమనమపేక్ష్యైవ పరంధామప్రాప్తిరితి భావేన సిద్ధాన్తయతి- (ప్రత్యభిధీయత) ఇతి.

వగన్తవ్యమ్, కస్మాత్? "ఏవం పరేత్య భగవన్తమనుప్రవిష్టా యే యోగినో జితమరున్మనసో విరాగాః। తేనైవ సాకమమృతం పురుషం పురాణం బ్రహ్మప్రధానముపయాన్త్యగతాభిమానాః" ఇతి "తే బ్రహ్మలోకే తు పరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తి సర్వే" ఇతి చాభిధానాత్, ఇదముపలక్షణమ్, వసిష్ఠభృగుదక్షాదీనామప్యధికారాన్తే బ్రహ్మణా సహైవ పరమపదప్రాప్తిరితి నిశ్చేతవ్యమ్, అత్ర చ *అసూచి "యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామ్" ఇత్యనేన.

—※ ౧౧॥సూ॥† స్మృతేశ్చ ※—

"బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సమ్ప్రాప్తే ప్రతిసఞ్చరే। పరస్యాన్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తి పరం పదమ్" ఇతి స్మృతేశ్చాయమర్థః స్పష్టమవగమ్యతే, ప్రతిసఞ్చరః- ప్రళయః, ప్రాకృతిక ఇత్యర్థః.

౩॥ కార్యాత్యయాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౨॥

—※ ౧౨॥సూ॥ పరం జైమినిర్ముఖ్యత్వాత్ ※—

సత్యలోకం ప్రాప్తా యథోక్తాష్టాఙ్గయోగినః యథోక్తోపాసకవత్సత్యలోకాద్ధ్యత్యాగమనం ప్రతీక్ష్య పరంధామ ప్రాప్తుముద్గచ్ఛన్తి? కిం వా తదాగమనమప్రతీక్ష్యైవోర్ధ్వం గచ్ఛన్తీతి విశయే ¶యథోక్తోపాస

* అసూచి- సూచితమ్, చోదనాపాద ఇతి శేషః.

తస్మాదేషాం తదధ్యక్షేణైవ పరంధామప్రాప్తిర్నిశ్చీయత ఇత్యధికరణముపసంహర్తవ్యమ్.

ఫలంచాయం నిశ్చయ ఏవేతి ధ్యేయమ్. అ॥ ౩॥సూ॥ ౨॥

† యత్రైతే హిరణ్యగర్భోపాసకాస్తదాగమనం ప్రతీక్షన్తే తథైవ మష్టాఙ్గయోగినస్తదాగమనం ప్రతీక్షన్త ఇతి ప్రత్యుదాహరణ సఙ్గత్యోత్తరాధికరణముపాకరోతి- (పరం జైమినిర్ముఖ్యత్వాత్) ఇతి.

¶ యథోక్తోపాసకవత్- హిరణ్యగర్భోపాసకవదిత్యర్థః, ఏతే- అష్టాఙ్గయోగినః.

కవత్తదాగమనం ప్రతీక్ష్యైత ఉద్గచ్ఛన్తీతి ప్రాప్తే ప్రతిబ్రూమః- యేహ్యష్టాఙ్గయోగినో దేవయానేన పథా సత్యలోకం ప్రాప్తాస్తే తు కిఞ్చిత్కాలం సత్యలోకే బ్రహ్మణా కృతోపచారాదికం ప్రాప్య తదాగమనం కార్యాత్యయం చానపేక్ష్యైత తస్మాత్స్థానాత్పరంపదమాప్తుముద్గచ్ఛన్త్యేవేతి జైమినిరాచార్యో మన్యతే, కుతః ? అష్టాఙ్గయోగేన సాక్షాద్భగవదుపాసకానాం హైరణ్యగర్భోపాసకాపేక్షయా ముఖ్యత్వాత్, ¶ తస్మాత్తేషాం కార్యాత్యయపర్యన్తవిళమ్బో నభవతీత్యవగన్తవ్యమ్.

—✳ ౧౩॥సూ॥ దర్శనాచ్చ ✳—

దృశ్యతేచ " నయత్ర శోకో న జరా న మృత్యుర్నార్తిర్నచోద్వేగ ఋతే కుతశ్చిత్ । యచ్చిత్తతోదః కృపయాఽనిదంవిదాం దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనా " దిత్యత్ర సత్యలోకాదుద్గమనహేతుశ్చిత్తతోదః తస్మాదేషాం కార్యాత్యయపర్యన్తం సత్యలోకే నవిళమ్బ ఇతి నిశ్చీయతే.

—✳ ౧౪॥సూ॥† నచ కార్యే ప్రత్యభిసన్ధిః ✳—

యద్యపి " ప్రజాపతేస్సభాం వేశ్మ ప్రతిపద్యత " ఇతి శ్రుతిర్విరిఞ్చిసభామధ్యవర్తి భగవద్గుణగణామృతపానార్థ నిర్మితమణ్టపప్రాప్తిరేవాష్టాఙ్గయోగేన భగవదుపాసకస్య భవతీతి శ్రాయతి, తథాపి తస్య కార్యే- అనిత్యే సత్యలోకే చిరముషితుమ్, నచ ప్రత్యభిసన్ధిః- నైవేచ్ఛా భవతీతి యావత్; తత్ర భగవదుపాసన విరహిత భూలోకగత జీవ దురన్త దుఃఖానుదర్శన నిబన్ధనచిత్తతోదప్రసఙ్గాదిత్యభిప్రాయః, తస్మాదగ్రతో యాన్తీతి నిశ్చీయతే.

౬॥ పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వాధికరణం సమాప్తమ్. సూ॥౩॥

పరబ్రహ్మోపాసనమాహాత్మ్యసూచనాయోత్తరాధికరణమారభ్యతే,

¶ ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

† అనిత్యత్వాత్సత్యలోకే వస్తుం నైషామిచ్ఛాస్యాదిత్యాహ (నచే)తి.

౧౫॥సూ॥ అప్రతీకాలమ్బనాన్నయతీతి బాదరాయణ ఉభయథాఽదోషాత్తత్క్రతుశ్చ

() అథయదుక్తమ్ "బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షాత్" ఇత్యత్ర ప్రతీకోపాసనం తదాలమ్బనాదీనపి కిమర్చిరాద్యాతివాహికో గణో బ్రహ్మలోకం నయతి? ఉత అప్రతీకాలమ్బనానేవేతి నియమః? ఇతి+విశయం ప్రశమయతి-(అప్రతీకాలమ్బనా)న్ ఇతి-ప్రతీకాలమ్బనాః- "మనో బ్రహ్మేత్యుపాసీత" *ఇత్యాది శ్రుత్యుపదిష్ట ప్రతీకోపాసననిష్ఠాః, అప్రతీకాలమ్బనాః- సాక్షాత్పరబ్రహ్మోపాసకాఽష్టాఙ్గయోగిన ఇత్యర్థః, తానేవైష ఆతివాహికోఽర్చిరాదిదేవగణో దేవయానేన బ్రహ్మలోకం నయతీతి నియమ ఇతి భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే, కుతః? ఉభయథాఽదోషాత్-నహి పరబ్రహ్మోపాసకా ఏవ పరమపదం ప్రాప్తుమర్చిరాదిమార్గేణ బ్రహ్మలోకం గచ్ఛన్తి, నతు ప్రతీకోపాస

అథసింహావలోకనన్యాయేన ప్రతీకోపాసకాననుస్మృత్య ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభత ఇతి సూచయన్ తత్ఫలమాహ- (పరబ్రహ్మ) ఇతి.

() అథేత్యర్థాన్తరే, తదాలమ్బనాదీనపీత్యత్రాదినా హిరణ్యగర్భోపాసకా గ్రాహ్యాః.

అర్చిరాద్యాతివాహికో గణః కిం ప్రతీకాలమ్బనానపి సత్యలోకం నయతి? కిం వా న నయతి? ఇతి విశయస్యార్థః.

+ పరమపదప్రేప్సుత్వాత్ప్రతీకాలమ్బనానపి ప్రోక్తాతివాహికో గణస్సత్యలోకం నయతీతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే తేషామనుత్పన్నభగవదుపాసనత్వాత్తాన్ యథోక్తాతివాహికో గణో దేవయానేన సత్యలోకం న నయతీతి భావేన సిద్ధాన్తయతి (విశయం ప్రశమయతి) ఇత్యాదినా.

* ఇత్యాదిశ్రుతీత్యత్రాదినా హిరణ్యగర్భోపాసనవిధయశ్శ్రుతిగ్రాహ్యాః.

కా అపీత్యేవ ముభయథోపాసక గతివిభాగా భ్యుపగమస్య దోషో భవతి, అపిచ తత్క్రతు న్యాయశ్చైతమర్థం సమర్థయతి, క్రతు- రుపాసనమ్, సచ న్యాయ్యోనువహి యత్క్రతు స్సతదీయ మైశ్వర్యం ప్రాప్నుయాదితి. “ తంయథాయథోపాసతే తదేవ తద్భవతీ” తిహి శ్రూయతే,* తతశ్చ పరబ్రహ్మక్రతూనేవార్చిరాది రాతివాహికోగణో దేవయానేనబ్రహ్మలోకం నయతీతి సాధ్వేతద్వ్యాహృతమ్,† అష్టాఙ్గయోగినాం భగవదుపాసకత్వా త్తత్క్రతుత్వమపిసమ్భవత్యేవ, నచ ప్రతీకోపాసకస్య పరబ్రహ్మక్రతుత్వం సమ్భవతి,తస్య ప్రతీక ప్రధానత్వాత్ ; ¶కింతు ప్రతీకోపాసకస్యాపిక్రమేణపరబ్రహ్మోపాసకత్వరూపతత్క్రతుత్వంసిద్ధ్యేదిత్యభిప్రాయః ౭॥ అప్రతీకాలమ్బనాధికరణం సమాప్తమ్ సూ॥౧॥

— ౧౬॥ సూ॥+ విశేషంచదర్శయతి —

అథ సత్యలోకాదుత్క్రాన్తాః కిమాపరమ పదప్రాప్తే రన్తరాళేకిమప్య ప్రాప్య పరమ పదంప్రాప్నువన్తి?యద్వాకించిత్ప్రాప్య తదతిక్రమ్యైవ తే పరమ పదంప్రాప్నువన్తి ? ఇతి పరీక్షాయాం తత్రేదం ప్రతివిధీయతే-(విశేషంచే)తి=అత్ర విశేషశబ్దః పృథివీము

* ఫలకథనపూర్వకమధికరణముపసంహరతి- (తతశ్చే)తి.

† అష్టాఙ్గయోగినాం పరబ్రహ్మ క్రతుత్వముపపాదయన్ ప్రతీకాలమ్బనానాంతన్నాస్తీత్యాహ- (అష్టాఙ్గయోగినా)మితి.

¶ కదాపునఃప్రతీకోపాసకస్య తత్క్రతుత్వం సిద్ధ్యేదిత్యాశఙ్కాయామాహ- (కింత్వి) తి. అ॥౭॥సూ॥౧॥

\+ ఇహాప్రతీకాలమ్బన ప్రాప్యప్రస్తావేన సత్యలోకాదూర్ధ్వమష్టాఙ్గయోగిప్రాప్యస్యోపస్థితత్వాత్తద్విచా రాత్మకముత్తరాధికరణం ప్రసఙ్గసఙ్గత్యోపక్రమతే- (విశేషంచదర్శయతీ) తి.

సత్యలోకా దుద్గతానాం పరంధామప్రాప్తేః ప్రాక్ప్రాప్య

పదిశతి, "విశేషస్తు వికుర్వాణాదవ్యక్తోఽగన్ధవానభూ" దిత్యాదౌ పృథివ్యాం విశేషశబ్దప్రయోగాత్; తతశ్చార్చిరాది వర్త్మనా సత్యలోకం ప్రాప్తా భగవదుపాసకాః సత్యలోకాదుత్క్రమ్య, విశేషమ్-పృథివ్యావరణమ్, ప్రతిపద్య తమతిక్రామన్తి, చశబ్దోఽనుక్త సముచ్చాయకః, తేనానేన చశబ్దేన సావరణాదీన్యతిక్రమన్తస్తత్తదావరణాతిక్రమణావసరే పృథివ్యాది తత్తదావరణేష్వేవ లిఙ్గ దేహగతపృథివ్యాద్యంశాన్ యథాభాగం ప్రవిలాప్య నాదిత్వేనానువర్తమానాజ్ఞానేన సహ ప్రకృతి మాత్రావశేషితం లిఙ్గదేహంచ ప్రధానావరణే ప్రవిలాప్య తదపి ప్రధానావరణ మతిక్రమ్య జాగరాద్యవస్థా సాక్షితయా విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞ సంజ్ఞావన్తాని రుద్ధ ప్రద్యుమ్న సఙ్కర్షణ నివర్తిత జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యవస్థాశ్చ ప్రహాయ స్వస్వరూపమాత్రావశేషితాస్సన్తో విరజానదీం తీర్త్వా పరిశుద్ధస్వరూపాశ్చ సన్తో మనో వాగాద్యగోచరం ముక్తవర్గానన్దయితృతయా తుర్యసంజ్ఞకవాసుదేవాధిష్ఠితం సాక్షాత్పరమపదం ప్రాప్నువన్తీత్యవగమయతి, కుతః? +యతో దర్శయతీమమర్థమ్ "తతో విశేషం ప్రతిపద్యానిర్భయాస్తే నాత్మనా

రేశానామ్నా తత్సత్యలోకా దుత్క్రమ్య త్వరమైవతే పరంధామ ప్రాప్నువన్తీతి పూర్వపక్షే సిద్ధాన్తమాహ- (తత్రేదం ప్రతివిధీయత)ఇత్యాదినా=సౌత్రచ శబ్దేనసూచితమణ్డావరణాద్యతిక్రమమాహ- (తేనానేనే)తి= అనుక్తసముచ్చాయకేనేత్యర్థః.

+ నచైకేన చశబ్దేనాయంబహ్వర్థగ కథమవగమ్యత ఇతి నశఙ్క్యమ్, సౌత్రాక్షరాణాం సారవద్విశ్వతో ముఖత్వంచ "అల్పాక్షరమసన్దిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖమ్" ఇతిసఙ్గతిభాష్యే ప్రోక్తత్వాత్సత్యలోకాదుపరి యోగినాం విశేషాద్యావరణ ప్రాప్తిరస్తీత్యత్ర శ్రుతిరేవ దర్శయతీత్యాహ- (యతోదర్శయతీ)తి.

ఫోఽగ్నిమమూర్తిరత్వరః । జ్యోతిర్మయో వాయుముపేత్య కాలేవా య్యాత్మనాఖంబృహదాత్మలిఙ్గమ్ ॥ ఘ్రాణేనగన్ధం రసనేనవైరస" మి త్యారభ్య " తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాన్తమానన్దమానన్దమ యోఽవసాన" ఇతి, "విశ్వస్తైజసః ప్రాజ్ఞస్తుర్య ఆత్మాసమన్వయాః" దితిచైవంజాతీయకామ్నాయః, ¶తస్మాదర్చిరాదివర్త్మనాసత్యలో కం ప్రాప్తాః కార్యాత్యయమనపేక్ష్యైవ ప్రాగ్ఘిరణ్యగర్భో త్క్రమాత్తల్లోకాదుత్క్రమ్య బ్రహ్మాణ్డం భిత్త్వా సాక్షాత్పరమపదం ప్రాప్నువన్తీతి నిశ్చీయతే. †యథామహారాజసమాశ్రిత స్తస్యపితుః పశ్యత స్తత్పుత్రోత్యన్తం తద్రాజసమాశ్రయేణ స్వపిత్రపేక్షయాభూ యాంసంమహారాజప్రసాదంలబ్ధ్వా తత్ప్రాసాదాదికమారుహ్య రా జ్ఞాసహ యథేచ్ఛం విహరన్మహారాజవ దానన్దమనుభవతి తద్వదిద మవగన్తవ్యమ్. ౮॥ విశేషాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥౧॥

ఇతి శ్రీభగవద్బాదరాయణశుకాచార్యాపరావతార శ్రీవత్సకుల
తిలకావిరత బృహద్వ్రత ప్రథిత సకల విద్య పరమహంస
పరమగురు నిర్ధారిత శ్రీమద్భాగవత రాద్ధాన్త
శ్రీశుక భగవత్పాదాచార్య విరచితే శ్రీభ
గవద్బాదరాయణ సమ్ప్రణీత సర్వ వే
దాన్త సార మీమాంసాభాష్యే
చతుర్థాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.
తృతీయపాదస్థ సముదిత సూత్రసంఖ్యా॥౧౬॥

¶ ఫలకథనపూర్వకమధికరణ ముపసంహరతి- (తస్మా) దితి.

† భగవదుపాసకానాం ప్రాగ్ఘిరణ్యగర్భాగమనాత్పరంధా మారోహణంఘటమానం మన్వానోదృష్టాన్తేన సమర్థయన్ పాదా ర్థముపసంహరతి- (యథే) తి. అ॥౮॥సూ॥౧॥

చతుర్థస్యాధ్యాయస్యతృతీయఃపాదః.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ సీతారామాభ్యాం నమః.

అస్మత్సద్గురుచరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీమచ్ఛ్లోకభాష్యే చతుర్థాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

—*౧॥సూ॥ సమ్పద్యావిర్భావస్స్వేనశబ్దాత్.*—

*అవగతమేతత్తృతీయపాదేఽష్టాఙ్గయోగినామచిరాదిమార్గేణసత్యలోకం ప్రాప్యతస్మాదుద్గతానాంసావరణబ్రహ్మాణ్డభేదనావసరే లిఙ్గదేహాభఙ్గేసతి తేవిరజానదీమపితీర్త్వాసాక్షాత్పరమపదం ప్రాప్నువన్తీతి. అథైతావతా సపాదత్రయాధ్యాయత్రయకృతవిచారేణేయంప్రక్రియాసమ్పన్నా, నృణాంనిశ్శ్రేయససాధనానికర్మజ్ఞానభక్తిస్త్వేతిత్రీణిభవన్తి, తత్రకర్మ త్రివిధమ్, నివృత్తమ్, ప్రవృత్తమ్, నిషిద్ధమ్, చేతి; తత్ర నిషిద్ధానుష్ఠాతారో నిరయం వ్రజన్తి, ప్రవృత్తానుష్ఠాతారస్తు ధూమవర్త్మనా స్వర్గారోహావరోహాభ్యామిహపరలోకయోస్సంసరన్తస్సన్తోఽనవరతం సుఖదుఃఖాన్యనుభవన్తి, ని

ఆవిర్భూయస్వరూపేణ యద్భక్తాః పరమేపదే ।
బ్రహ్మసమ్పద్యనావృత్తాస్సీతారామస్సమేగతిః॥

*ఏతదధ్యాయేనాస్య పాదస్యైకవిషయత్వసఙ్గతిస్స్ఫుటైవ, అతీతపాదత్రయేణసామాన్యతోఽవగతాబ్రహ్మసమ్పత్తిరస్మిన్పాదేవిశేషతఃప్రపఞ్చ్యతే, అతస్సామాన్యజ్ఞానస్య విశేషచిన్తాహేతుత్వన్యాయమనురుధ్యపాదత్రయేణైతత్పాదస్య హేతుతద్వద్భావసఙ్గతింసత్యాక్ సవిస్తరం వృత్తమనుస్మారయతి- (అవగతమేత) దిత్యాదినా— సఙ్గతి

వృత్తకర్మనిరతాస్తు చిత్తశుద్ధిమవాప్య క్రమేణ జ్ఞానం భక్తిం వా ప్రాప్నువన్తి, జ్ఞానంచ ద్వివిధమ్, ఆత్మానాత్మవివేకోఽష్టాఙ్గయోగశ్చేతి, తత్ర ఆత్మానాత్మవివేకినో విళమ్బ్యక్రమేణ భక్తియోగమష్టాఙ్గయోగం వా ప్రాప్నువన్తి, అష్టాఙ్గయోగస్తు విఘ్నబహుళత్వేన శ్రమబహుళత్వేనచ ప్రాయేణ దుష్కరతర ఏవ భవతి, తథాప్యనేకజన్మాన్తరకృతాభ్యాసేన కథంచిద్యేషాం సిధ్యతి తేఽప్యష్టాఙ్గయోగినః ప్రారబ్ధాన్తే సహైవ యథోక్తక్రమేణార్చిరాదిపర్వణోత్తరవర్త్మనా వా సత్యలోకం ప్రాప్య బ్రహ్మాణ్డభేదన ద్వారా పరమపదం ప్రాప్నువన్తి, భక్తిస్తు భగవత్కథా తదీయ దివ్యమఙ్గళాభిధాన శ్రవణ కీర్తనాది భేదేన నవలక్షణా భవతి, సాపి ద్వివిధా, సకామా నిష్కామా చేతి. తత్ర సకామ భక్తినిష్ఠా భగవత్ప్రసాదోపచిత భోగాన్ భుక్త్వా ప్రారబ్ధేనసహ వినిర్ధూతానాద్యజ్ఞాన సహితప్రకృతి సమ్బన్ధాస్సన్తోఽఞ్జసా పరమపదం ప్రాప్య బ్రహ్మానన్దమనుభవన్తి, నిష్కామభక్తినిష్ఠాస్తు భజనారమ్భకాల ఏవ వినిర్ధూతానాద్యజ్ఞానసహిత ప్రకృతి సమ్బన్ధాస్సన్తస్త్వనవరతం భగవత్కథాభిధానశ్రవణకీర్తనాదిభిస్తమేవ భగవన్తం భజన్తః కృపయైవ బహూన్ జీవాన్ భవామ్బుధేరుద్ధరన్తశ్చ సన్తః ప్రారబ్ధాన్తే పరమపదం ప్రాప్య భగవతా సహ తదనుగ్రహేణానవరత మవాఙ్మనోగోచర బ్రహ్మానన్దమనుభవన్తోఽవతిష్ఠన్త ఇతి. †తదిద ముక్తం సామాన్యతః " భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వా సమ్పద్యత " ఇత్యాది సూత్రేణాయమేవార్థోఽస్మిన్ పాదే

మాహ-†(తదిద) మిత్యాదినా, ఇదమ్-ప్రారబ్ధాన్తే భగవదుపాసకాస్తం సమ్పద్యన్త ఇత్యుక్తమర్థజాతమ్. ఇత్యాదిసూత్రేణేత్యత్రాదినా " సమానాచాసృత్యుపక్రమాదమృతత్వంచానుపోష్య " ఇతి " విశేషంచ దర్శయతి " ఇతిచ సూత్రద్వయం సూచయతి. అయమేవార్థః - బ్రహ్మానన్దమనుభవన్తోఽవతిష్ఠన్త ఇతీతార్థ ఇత్యర్థః. * * *

విశేషతః ప్రపఞ్చ్యతే,*తత్రేదమామ్నాయతే "తస్మాదిమాంస్వాం ప్రకృతిం దైవీం సదసదాత్మికామ్ । దుర్విభావ్యాం పరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠత" ఇతి, తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాన్త మానన్ద మానన్ద మయోవసాన" ఇతి. తత్ర కిముపభోగస్థాన భూత దేవలోకగతానామివైతేషాం పరమపదం ప్రాప్తానాం బ్రహ్మానన్దానుభవసాధనతయా దేహానుబన్ధో౽పేక్షితవ్యః? ఆహోస్విత్స్వరూపావిర్భావమాత్రమ్? ఇత్యస్యాం విచికిత్సాయాం ప్రాప్తాయాం† రాద్ధాన్తస్తావదభిధీయతే-(సమ్పద్యే)తి= సమ్పత్తిః- ప్రాప్తిః,యథోక్తరీత్యా ఆత్యన్తికతయా ప్రకృతిసమ్బన్ధాద్విముక్తానాం పరం బ్రహ్మసమ్పద్యావతిష్ఠతాం తదానన్దానుభవసాధనతయా స్వస్వరూపావిర్భావ ఏవాపేక్షితవ్యః, కస్మాత్? స్వేనశబ్దాత్-శబ్దశ్శ్రుతిః, తథాహి"తేనాత్మనాత్మానముపైతిశాన్తమానన్దమానన్దమయోవసాన"ఇతి, "ఏవమేవైష సంప్రసాదోస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత"ఇతి,తథా"తస్మా దిమాంస్వాంప్రకృతిం దైవీంసదసదాత్మికామ్।దుర్విభావ్యాంపరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠత"ఇతిచైవం విధాభ్యశ్శ్రుతిభ్యోముక్తానాం స్వేనరూపేణావిర్భావ ఏవావస్థేయమావగమాదిత్యర్థః.

—※ ౨।సూ॥ముక్తః ప్రతిజ్ఞానాత్ ※—

ముక్త ఇతి జాతావేకవచనమ్, యోహ్యత్ర"తస్మాదిమాంస్వాం ప్రకృతిం దైవీం సద సదాత్మికామ్।దుర్విభావ్యాం పరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠత" ఇతి, "తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాన్త" మితిచ రమాత్మోపేతోపదిష్టస్సత్వనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానసహితకార్యకా

---

* ఇమాంసఙ్గతిమేవాస్యప్రాగధికరణేనాభిప్రేత్య విషయమాహ- (తత్రే)తి. †పరంధామప్రాప్తేరుపాసనఫలరూపత్వాత్తత్ఫలస్య దేహానుబన్ధేనవినా౽ననుభావ్యత్వాద్దేవలోకగతానామివ పరంధామప్రాప్తానామపి బ్రహ్మానన్దానుభవసాధనతయా దేహానుబన్ధో౽పేక్షితవ్య ఇత్యేవం ప్రాప్తే సిద్ధాన్తమాహ-(రాద్ధాన్తస్తావ) దిత్యాదినా.

రణాత్మక దేహద్వయసమ్బన్ధాద్వినిర్ముక్తస్సన్ పరిశుద్ధేనైవ స్వాత్మనా బ్రహ్మాఽనన్ద మనుభవన్నవతిష్ఠత ఇత్యత్ర నసన్దేగ్ధవ్యమ్, తత్రాస్య హేతోర్ధ పునరిద మవగమ్యతే ? తథా ప్రతిజ్ఞానాదితి బ్రూమః, తథా హి ప్రతిజ్ఞానాతి భగవాన్ బాదరాయణిరాచార్యః “ముక్తిర్హిత్వాన్యథారూపం స్వరూపేణవ్యవస్థితి” రితి, యథారోగనివృత్తౌ సత్యాం రోగాన్నిర్ముక్తః పూర్వవత్సుఖస్వరూపేణావతిష్ఠత ఇత్యుచ్యతే, ఏవమనాద్యనువర్తమానాజ్ఞానసహితకార్యకారణాత్మక దేహద్వయసమ్బన్ధాద్వినిర్ముక్తో జీవః పరిశుద్ధేన జ్ఞానానన్దాదిగుణకేన స్వస్వరూపేణావతిష్ఠత ఇత్యుచ్యతే, తస్మాత్సుష్ఠూక్తమ్ “ సమ్పద్యావిర్భావస్స్వేన శబ్దా ” దితి.

—✻ ౩॥ సూ॥ ✻ ఆత్మా ప్రకరణాత్ ✻—

ఏవం నామగోత్ర దేహాదిభ్యో వినిర్ముక్తతయాఽవతిష్ఠతాం సర్వేషామాత్మమాత్రావశేషాదాత్మేత్యేవావిశేషేణ సంజ్ఞా భవితుమర్హతి, కుతః ? ప్రకరణాత్ - నామగోత్రాది వినిర్ముక్తతయా హి “ తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాన్తమానన్ద మానన్ద మయోవసాన ” ఇతి ప్రకరణం భవతి, నహి తత్ర చైత్ర మైత్ర యజ్ఞదత్త దేవదత్తాది సంజ్ఞాః కల్ప్యేరన్, దేహనిబన్ధనత్వాత్తాసాం సంజ్ఞానాం దేహేన సహ వినష్టత్వాత్, “ యథా నద్యస్స్యన్దమానాస్సముద్రేఽస్తంగచ్ఛన్తి నామరూపే విహాయ - తథా విద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్య ” మిత్యేవం జాతీయకేభ్యశ్చైవమేవావగమాచ్చ, † తస్మాదాత్మేత్యేవాభిధేయాస్తేముక్తాః.

౧॥ సమ్పద్యావిర్భావాధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౩॥

—✻ + అథ సాయుజ్యవిచారః ✻—

✻ ముక్తానాం సత్యపి మిథో భేదే వైలక్షణ్యాందుర్జ్ఞేయమిత్యాహ (ఆత్మే) తి. † ఏవం ముక్తస్వరూపావగతిరిహ ఫల మితి భావేనాధికరణముపసంహరతి - (తస్మా) దితి.

అ॥ ౧ సూ॥ ౩॥

+ ముక్తానాం ముక్త్యా సాయుజ్యం గతానామభ్యర్హిత తత్త్వేనాపి

—※ ౪॥ అవిభాగేన దృష్టత్వాత్ ※—

"తేనాత్మనాత్మాన ముపైతి శాన్త మానన్ద మానన్ద మయో భవ సాన" ఇత్యాదా వపరో భవతి విశయః, కిం + ముక్తాః పరమపదే పరబ్రహ్మస్వరూపేణైకీ భూతా ఽవతిష్ఠన్తే ? ఉతాహో ఽర్థాన్తరభూతా ఏవ సన్తో జ్యోతి ర్జ్యోతిషీవా విభాగేన పరస్మిన్ బ్రహ్మణ్యవతిష్ఠన్తే ? ఇతి, తత్రాధ్యవసాయయతి-(అవిభాగేనే)తి=ముక్తాత్మానో భగవత్సాయుజ్యం ప్రాప్తాస్సర్వేపి పరమాత్మనో ఽర్థాన్తరభూతా ఏవసన్తోజ్యోతి ర్జ్యోతిషీవపరస్మిన్ బ్రహ్మణ్యవిభాగేనావతిష్ఠన్తో ఽపరిమితా నవరతానన్ద మనుభవన్తీ త్యవగన్తవ్యమ్, ఏతదుక్తం భవతి, యథావా ప్రౌఢవత్యాం క్రమే ప్రౌఢ జ్యోతిషి స్థితాసీతరవత్యాం

స్థితత్వాదనేనోత్తరాధికరణస్య ప్రసఙ్గసఙ్గతి రితిసూచయతి-(అథే)తి.

+ ముక్తాః- సాయుజ్యం గతా ఇత్యర్థః. "యథోదకం శుద్ధే శుద్ధ మాసిక్తం తాదృగేవ భవతి- ఏవం మునే ర్విజానత ఆత్మా భవతి గౌతమ" ఇతి శ్రుత్యా పరమపదే ముక్తానాం పరబ్రహ్మస్వరూపేణైకీభూతత్వ (ప్రా) పణాత్తత్ర తే తథైవావతిష్ఠన్త ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే "యథోదక" మితి శ్రుత్యా యథా పరిశుద్ధ గఙ్గాద్యుదకే సిక్తం శుద్ధం యమునాద్యుదకమ్, తాదృక్- గఙ్గాద్యుదకసదృశమ్, తద్వచ్ఛుద్ధికర మేవ భవతి, ఏవం విజానతో మునే ర్భగవదుపాసకస్య, ఆత్మా- పరిశుద్ధం స్వరూపమ్, పరబ్రహ్మ (ప్రా) ప్త్యనన్తరమ్, తాదృక్-పరబ్రహ్మవదానన్దమయ మేవ భవతీ త్యేతాదృశార్థ (ప్రా) పణాన్నతయా తత్ర తేషాం బ్రహ్మ స్వరూపేణైకీభవన మవగమ్యతే, అపితు తయా "తేనాత్మనే" త్యాది శ్రుత్యా చ తత్ర ముక్తానాం జ్యోతి ర్జ్యోతిషీ వార్థాన్తరతయా ఽవస్థానం భవతీత్యుపదిశన్ సిద్ధాన్తయతి-(తత్రే)త్యాదినా=యద్యుదకే సిక్తముదకమాధారోదకే నైకీభూయాత్తథాత్వాధారోదకే వృద్ధిర్నోపలభ్యేత, అతస్తయో రుదకయో రస్త్యేవ స్వరూపభేదః, తస్మాన్న యథోదకమితి శ్రుతిర్ముక్తజీవానాం బ్రహ్మస్వరూపేణైక్యముపదేష్టుమీష్ట ఇతి స్థేయమ్.

త్రయాణి జ్యోతీంషి స్వరూపతోర్థాన్తర భూతాన్యేవ భవన్తి, ఏవం పరబ్రహ్మణిముక్తాఽవతిష్ఠన్త ఇత్యవగన్తవ్యమితి. కస్మాత్? దృష్టత్వాత్- తథాహి "తేనాత్మనాత్మానముపైతిశాన్తమానన్ద మానన్దమయో వసాన" ఇతి, "ఆత్మయాజ్యుపశాన్తాత్మాహ్యాత్మస్థోనివర్తత" ఇతి, "సోశ్నుతేసర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణావిపశ్చితే"తి,¶ తస్మాదవిభాగేనైషాం బ్రహ్మణాసాకం పరమపదేఽవస్థాన మితిస్థితమ్.

—※ ౫॥సూ॥ † బ్రాహ్మేణజైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః ※—

బ్రహ్మణోహ్యపహత పాప్మత్వాద్యనన్త పరమకల్యాణపరమమఙ్గళగుణగణపరిపూర్ణస్వరూప మిత్యవధృతమ్, తేనైవబ్రాహ్మేణ స్వరూపేణ సాకమవిభాగావస్థానాదేషామపిముక్తానామపహతపాప్మత్వాది గుణా ఆవిర్భవన్తీతి జైమినిరాచార్యో మన్యతే, కస్మాత్?ఉపన్యాసాదిభ్యః- తేషామపహత పాప్మత్వాది గుణానాం ముక్తాత్మస్వపి "యఆత్మాఽపహత పాప్మావిరజోవిమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోపిపాసస్సత్య కామస్సత్యసఙ్కల్ప"ఇతి శ్రుత్యుపన్యాసాదిభ్య ఇత్యర్థః, ఆదిగ్రహణేన "తస్యసర్వేషులోకేషుకామచారోభవతిసతత్ర తత్ర పర్యేతి జక్షన్ క్రీడన్ రమమాణ" ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తానన్ద విశేషావిర్భావమావేదయతి, తస్మాన్ముక్తాత్మనామపహతపాప్మత్వా దయో గుణా ఆవిర్భవన్తీతి నిశ్చేతవ్యమ్, పరమపదఏవస్థిత్వాసఙ్కల్పమాత్రేణాఖిలలోకేషుభగవత్ప్రాత్యుద్భూతానన్తకోట్యవతారలీలాధ్యవసాయగకామచారః, తతో భగవద్గుణ గణరసానుభవో జక్షణమ్, తతోగోప్యాది వత్తన్మయత్వేన తల్లీలానుకరణంక్రీడా, తతోపి తత్ర రసానుభవోరమణమితి బోద్ధవ్యమ్. ... ... ※

—※ ౬॥సూ॥ ※చితితన్మాత్రేణతదాత్మకత్వాదిత్యౌడులోమిః ※—

¶ ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి-(తస్మా)దితి.

† సాలోక్యాది గతముక్తాత్మ సాధరణ మపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావమాహ-(బ్రాహ్మేణే)తి. ※ముక్తానాంగుణావిర్భావ

యద్యపి పరస్మిన్ బ్రహ్మణ్యపహతపాప్మత్వాదయో గుణా భవన్తి తథాపి, చితి-జ్ఞానఘనే తస్మిన్, సమ్పన్నానామాత్మనాం చైతన్యమాత్రేణ స్వరూపేణావిర్భావో యుక్తః, చైతన్యాత్మకత్వాచ్చైతేషామిత్యౌడులోమిరాచార్యో మన్యతే, "సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ- ఏవం వా అరేయమాత్మానన్తరోబాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘన ఏవ" ఇత్యాదిభ్యః ప్రజ్ఞానఘనత్వం వ్యక్తమేవావధృతం బ్రహ్మణః.

౭॥సూ॥ఏవమప్యుపన్యాసాత్పూర్వభావాదవిరోధం బాదరాయణః

ఏవం చైతన్యమాత్రస్వరూపేణావిర్భావాభ్యుపగమేఽపి 'అపహతపాప్మే'తి శ్రుత్యుపన్యాసాదిభ్యోఽవగతస్య పూర్వస్యాపహతపాప్మత్వాదిగుణజాతస్య సద్భావాత్తద్విశిష్టస్వరూపేణావిర్భావావిరోధమేవ ముక్తానాం భగవాన్బాదరాయణో మన్యతే, ఏతచ్చ మననం సాలోక్యాదిగతముక్తాత్మసాధారణమితి జ్ఞేయమ్.౩॥అవిభాగాధికరణం సమాప్తం.సూ॥౮

౮॥సూ॥ సఙ్కల్పాదేవ తు తచ్ఛ్రుతేః

కింముక్తస్స్వాత్మైశ్వర్యాదేవానన్దమనుభవతి? కింవా భగవత్సఙ్కల్పాదేవ తత్పరతన్త్రస్సన్నానన్దమనుభవతి?ఇతి విశయే ప్రాప్తే ప్రబ్రూమః, ముక్తో భగవత్సఙ్కల్పాత్తత్పరతన్త్ర ఏవ సన్ బ్రహ్మానన్దమనుభవతీతి ప్రతిపత్తవ్యమ్, కుతః? తచ్ఛ్రుతేః - తథాహి శ్రూయతే "ఏష హ్యేవానన్దయాతి - ఏతస్యైవా

విషయే పక్షాన్తరమాహ- (చితితన్మాత్రేణే)తి. * *

తస్మాన్ముక్తాత్మనామపహతపాప్మత్వాదిగుణా ఆవిర్భవన్తీతి సిద్ధమ్. అ॥౩॥సూ॥౭॥

అపహతపాప్మత్వాదిగుణావిర్భావవదానన్దగుణావిర్భావం. వక్తుం దృష్టాన్తసఙ్గత్యోత్తరాధికరణమారభతే-(సఙ్కల్పాదేవత్వి)తి. ప్రాగధికరణే ముక్తస్య సత్యసఙ్కల్పత్వోక్త్యా స్వసఙ్కల్పాదేవానన్దమనుభవతీతి పూర్వపక్షే సిద్ధాన్తమాహ- (ప్రబ్రూమ)ఇత్యాదినా.

నన్దస్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ఉపజీవన్తి " ఇతి. † తస్మాద్భగవత్సఙ్కల్పాదేవ తదానన్దానుభవో ముక్తస్య భవతీతి జ్ఞేయమ్.

—※ ౯॥సూ॥ అతఏవ చానన్యాధిపతిః ※—

అతః- యథోక్తశ్రుతేరేవ, ముక్తోఽనన్యాధిపతిశ్చావగన్తవ్యః, అనన్యాధిపతిత్వ- మకర్మావశ్యత్వమ్, భగవదేకపతిత్వమితియావత్, శ్రీభగవాన్ ఖలు ముక్తాననవరత మానన్దయన్ పాలయతి- అతో యమనన్యాధిపతిః. ౩॥ సఙ్కల్పాధికరణంసమాప్తమ్.సూ॥-౨॥

—※ ౧౦॥సూ॥¶ అభావం బాదరిరాహ హ్యేవమ్. ※—

తదేవం " సాలోక్య సార్ష్టి సామీప్య సారూప్యైకత్వమిత్యుక్తే " త్యత్ర తత్రశ్రూయమాణభగవత్సాయుజ్యం గతానాం ముక్తానాం బ్రహ్మానన్దానుభవప్రకారో విచారితః, తత్రాదితశ్రూయమాణ భగవత్సాలోక్యాదికం ప్రాప్తానాం కింభగవదనన్తకల్యాణగుణగణానుభవ సాధనత్వేన శరీరేన్ద్రియాణిసన్తి ? కింవానసన్తి? ఆహోస్విదుభయమప్యస్తి ? ఇతివిచికిత్సాయాం ప్రాప్తాయాంతత్ర* బాదరిస్తావదాచార్యో దేహేన్ద్రియాభావమేవముక్తానాంమన్యతే,కస్మాత్? "నహవైసశరీరస్యప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి-అశరీరం వావసన్తంనప్రియాప్రియేస్పృశతః-మనసైతాన్కామాన్ పశ్యన్ రమతే యఏతేబ్రహ్మలోకే"ఇత్యేవంహిశ్రుతిరాహ,బ్రహ్మలోకే-పరమప

---

† ఫలకథనపూర్వకమేతత్సూత్రార్థ ముపసంహరతి-(తస్మా)దితి. అ॥౩॥సూ॥౨॥

¶ ముక్తస్య యథాఽఽనన్దాదిగుణావిర్భావోనియతః నైవంతస్య శరీరావిర్భావోనియత ఇతిప్రత్యుదాహరణసఙ్గత్యా పరితనాధికరణ మారోహతి- (అభావ) మితి. * * *

ఉభయమ్- దేహేన్ద్రియాద్యభావతద్భావోభయమిత్యర్థః

* సూత్రకృద్దర్శిత పూర్వపక్ష ద్వయార్థక సూత్రయోర్మధ్యే " అభావం బాదరి " రితిప్రథమసూత్రం వ్యాచష్టే- (తత్రబాద

దే, కామాన్-భగవత్సఙ్కల్పరచితాన్యద్భుతలీలావిశేషాన్, రమతే మనసా భగవల్లీలామృతం నిషేవతే, తతశ్చ ముక్తా భగవన్మహిమామృతనిషేవణార్థమప్రాకృతమనోమాత్రమాత్మనశ్ఛాయాం సఙ్కల్పయన్తీతి గమ్యతే, తస్మాన్ముక్తానాం దేహేన్ద్రియాభావ ఇతి బాదరిరాద్ధాన్తః.

—※ ౧౧॥ సూ॥ భావం జైమినిర్వికల్పామననాత్ ※—

*జైమినిరాచార్యస్తు ముక్తానామప్రాకృతస్య సేన్ద్రియస్య శరీరస్య సద్భావం మన్యతే, కుతః "స ఏకధా భవతి త్రిధా భవతి" త్యాదినా భగవత్సాలోక్యాదికం ప్రాప్తానాం వివిధభవనరూపవికల్పామననాత్, నహి తేషామన్తరేణ దేహాదికమనేకధా భవనం సామఞ్జస్యమియాత్, తస్మాదేషామప్రాకృతదేహేన్ద్రియాదిమత్త్వమస్తీతి జైమిని రాద్ధాన్తః, "న హ వై సశరీరస్య ప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి" తి శ్రుతిః కర్మనిబన్ధనశరీరే సావకాశేత్యభిప్రాయః. ... ... *

—※ ౧౨॥ †ద్వాదశాహవదుభయవిధం బాదరాయణోఽతః ※—

భగవాన్ బాదరాయణస్తు, అతః— "మనసైతాన్ కామాన్ పశ్యన్ రమతే య ఏతే బ్రహ్మలోకే స ఏకధా భవతి త్రిధా భవతి" త్యేవమశరీరత్వ సశరీరత్వోభయప్రతిపాదకశ్రుతేరేవ, ప్రాకృతశరీరరహితత్వమప్రాకృతశరీరవత్త్వం చేత్యుభయవిధ ధర్మవత్త్వం ముక్తానాం సాధ్వేవ భవతీతి మన్యతే, ద్వాదశాహవదిత్యేకస్యైవ ముక్తస్యాశరీరత్వ సశరీరత్వోభయవిధ ధర్మవత్త్వే దృష్టాన్తః, యథా ఏకస్యైవ ద్వాదశాహస్య సత్రత్వమహీనత్వం చేత్యుభయవిధ ధర్మవత్త్వం భవతి తద్వత్, ద్వాదశాహశ్చ "ద్వాదశాహమృద్ధికామా ఉపేయు" రితి విధిమనురుధ్య బుద్ధికామనయా సఙ్కల్పితస్సత్రం భవతి, స ఏవ "యః కామయేత ప్రజాయేయేతి స ద్వాదశరాత్రేణ యజేతే" తి విధిమనురుధ్య

రిస్తావ)దిత్యాదినా. *ద్వితీయసూత్రమ్ "భావం జైమిని" రితి తద్వ్యాచష్టే- (జైమినిరాచార్యస్త్వి)త్యాదినా. †అభిప్రాయభేదేన పక్షద్వయమభ్యుపగమ్య సిద్ధాన్తమాహ సూత్రకారః (ద్వాదశాహవ) దితి.

ప్రజాకామనయా సఙ్కల్పిత శ్చేద హీనో భవతి, తస్మాద్భగవ త్సాలోక్యాదికం ప్రాప్తానామేవం ప్రాకృతశరీరరహితత్వమప్రాకృతశరీరవత్త్వం చేత్యుభయం యుక్తమితి స్వసిద్ధాన్తః. ఏతమేవార్థముదాహరణేన స్పష్టయతి.—❋ ౧౩॥సూ॥ తన్వభావే సన్ధ్యవదుపపత్తేః ❋—

తన్వభావే-ప్రాకృతశరీరాభావపక్షే, ముక్తానాం నకశ్చిద్విరోధః, కుతః? సన్ధ్యవదుపపత్తేః-తథాహి-అన్తర్బహిశ్చ్యేతదుభయసన్ధావ్యారేవర్తమానస్సన్ధ్యః-పార్షద ఇత్యర్థః, యథా జయవిజయాదిపార్షదానామ్ "దేహేన్ద్రియాసుహీనానాం వైకుణ్ఠపురవాసినా" మితి ప్రాకృతశరీరాభావాభ్యుపగమపక్షే నకశ్చిద్విరోధః, తద్వదిదమప్యవిరుద్ధమేవ ముక్తానాముపపద్యతే. —❋ ౧౪॥సూ॥ భావే జాగ్రద్వత్ ❋—

ముక్తానామప్రాకృత తనుసద్భావేపి నకశ్చిద్విరోధః, కుతః? యతో జాగ్రద్వదేవతచ్చోపపద్యతే- యథా భగవత్సేవా జాగరూకాణాం పార్షదాదీనామప్రాకృత తనుసద్భావ ఉపపద్యతే, తద్వదేవ ముక్తానామప్యప్రాకృతతనుసద్భావస్సూపపద్యత ఇతి జ్ఞేయమ్, అతఏవ శ్రూయతే "నయత్రమాయాకిముతాపరే హరేరనువ్రతాయత్రసురాసురార్చితాః। శ్యామావదాతాశ్శతపత్రలోచనాః పిశఙ్గవస్త్రాస్సురుచస్సుపేశసః॥ సర్వే చతుర్బాహవ ఉన్మిషన్మణిప్రవేకనిష్కాభరణాస్సువర్చసః। ప్రవాళవైడూర్యమృణాళవర్చసః పరిస్ఫురత్కుణ్డల మౌళిమాలిన" ఇతి. ౪॥ అనన్యాధిపత్యాధికరణం సమాప్తమ్॥ సూ॥౫॥

—❋ ౧౫॥సూ॥ ప్రదీపవదావేశ స్తథాహిదర్శయతి ❋—

+"భావం జైమినిర్వికల్పామననా" దిత్యారభ్యైతావతా సాలోక్యాదికం ప్రాప్తానామప్రాకృతశరీరసద్భావోఽభ్యుపేతః, తత్ర "త్రిధాభ

తస్మాన్ముక్తానా ముభయవిధత్వం సిద్ధమితి నిర్ణయోఽత్ర ఫలమితి ప్రదర్శ్యాధికరణముపసంహర్తవ్యమ్. అ॥౪॥సూ॥౫॥ +దేహాదిసద్భావముపజీవ్యతదావేశస్యేహోచ్యమానత్వాత్ " భావం జైమిని" రితిసూత్రేణాస్యోపజీవ్యోపజీవకభావరూపాం సఙ్గతిం సూచయతి. (భావం జైమిని) రితి.

వతిపఞ్చధాభవతి" ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తమనేకధాభవనంముక్తాత్మనో నోపపద్యతే? ఆహోస్విదుపపద్యతే? ఇతి విశయే ప్రత్యగాత్మనోఽణుత్వే నైకధావృత్తిత్వావధారణాదనేకధాభవనంనోపపద్యత ఇత్యేవం ప్రాప్తే ప్రత్యభిధత్తే-(ప్రదీపవ)దితి= యథా ప్రదీపస్యైకత్రైవ విద్యమానస్య దీపాన్తరరూపేణ వర్త్యన్తరేష్వావేశ ఉపపద్యతే, ఏవమస్యాత్మనో ఽణుత్వేనైకధావర్తిత్వేఽపి యథాసఙ్కల్పం బహూని శరీరాణి సఙ్కల్ప్య తేషు సర్వేష్వపి దేహేష్వావిశ్యానేకధా భవనముపపద్యతే, కస్మాత్? 'స ఏకధా భవతి త్రిధా భవతి పఞ్చధా భవతి సప్తధా భవతి నవధా భవతి'' ఇతి శాస్త్రమణోరప్యస్య ముక్తాత్మనోఽనేకధాభవనం హి దర్శయతి+ అత్రేదం తత్త్వం- ''మూర్తిభిశ్చ చతుర్భిశ్చ చతుర్వింశతిమూర్తయః| జా

+ బద్ధావస్థాయాం జీవస్యాణుత్వేనైకదేశవర్తినస్సతస్తిరోహితస్వరూపగుణత్వేఽప్యస్యాపాదమస్తకావేశస్తత్ర శీతోష్ణాద్యుపలబ్ధ్యా నిశ్చీయతే, తదా కింపునర్వక్తవ్యం తస్య ముక్తిదశాయామావిర్భూతస్వరూపగుణస్య సతశ్శ్రీభగవత్సమగ్రానుగ్రహాలబ్ధనిరవగ్రహైశ్వర్యవశాద్దేహాన్తరావేశో నిశ్చీయత ఇతి భావేనాధికరణసారార్థమాహ-(అత్రేదం తత్త్వ)మితి= ఏతేన ముక్తస్యాపి లిఙ్గోపహితత్వమభ్యుపేత్య తాదృశలిఙ్గదేహస్యావ్యాపిత్వాత్తదేవానేకదేహేషు ప్రదీపవదావిశత్యతస్తదుపహితస్య జీవస్య ''స ఏకధా భవతి త్రిధా భవతి'' ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తానేకధాభావ ఉపపద్యత ఇతి నిరస్తమ్, ముక్తేర్లిఙ్గోపధానాభ్యుపగమస్యాన్యాయ్యత్వాత్తదభ్యుపగమే వా కథం జీవస్య ముక్తత్వముపపద్యేత? య విచాయం ముక్తైశ్వర్యానుభవస్సత్యలోక ఏవేత్యుచ్యతే తదా తల్లోకం గతానాం వక్ష్యమాణమనావృత్తివచనజాతమ్ '' స్థానం మదీయం సహ విశ్వమేతత్ క్రీడావసానే ద్విపరార్ధసంజ్ఞే| భ్రూభఙ్గమాత్రేణ హి సన్నిధత్తే గకాలాత్మనో యస్య తిరోభవిష్యతి'' ఇత్యాది ప్రజాపతివాక్యం చ విరుధ్యేత, కిం చైతన్మతే ఏకత్రిపఞ్చధాభవనాదేరేవంవిధవిషయత్వే తాదృశదేహస్యైవ ముక్తత్వప్రసక్త్యా భూమాయామసాచ్ఛాస్త్రనిరో

ధః, యస్తే క్రమశో బ్రహ్మార్దీపాద్దీపాన్తరం యథే"తి శ్రీపాఞ్చరాత్రవచనమనురుద్ధ్య యథా పరమాత్మా స్వాత్మానం వాసుదేవాది రూపేణ మత్స్యాదిదిరూపేణ చ వ్యూహ్యానేకధా భవతి తద్వత్తదనుగ్రహేణ ముక్తా అపి స్వాత్మానమనేకధా వ్యూహ్య భగవల్లీలామృతనిషేవణం కుర్వన్తీత్యనుసన్ధేయమ్, *తస్మాదవిరోధః. ... ... *

—✻{ ౧౬॥సూ॥ స్వాప్యయసమ్పత్త్యోరన్యతరాపేక్షమావిష్కృతం హి }✻—

నను ముక్తస్యానేకశరీరావేశాదిలక్షణమైశ్వర్యం కథం సఙ్గచ్ఛేత? యతః "ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సమ్పరిష్వక్తో న బాహ్యం కిఞ్చన వేద నాన్తర"మిత్యాదిరామ్నాయః పరమపదం ప్రాప్తస్యాన్తర్బహిర్జ్ఞానమపి వారయతీతి చేదత్రోచ్యతే-(స్వాప్యయసమ్పత్త్యో)రితి=స్వమ్- ప్రాజ్ఞ, మప్యేతి- ప్రాప్నోతీతి స్వాప్యయః-సుషుప్తిః, సమ్పత్తిః-ప్రాకృతిక ప్రళయే బ్రహ్మసమ్పత్తిః, తయోరన్యతరావస్థాపేక్షం హి "ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సమ్పరిష్వక్త" ఇత్యామననం భవతి, తాదృశామననం స్వాప్యయసమ్పత్త్యన్యతరవిషయమిత్యభిప్రాయః, ¶ ముక్తిదశాయాం త్వప్రాకృతైశ్వర్యాదిహ్యావిష్కృతం, అతోఽనేకశరీరావేశాదిలక్షణమైశ్వర్యం ముక్తస్య సఙ్గతతమమేవేతి ధ్యేయమ్. ౫॥ప్రదీపవదధికరణం సమాప్తమ్, సూ॥ ౨॥

—✻{ ౧౭॥సూ॥ †జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ }✻—

అపహతపాప్మత్వాదిసత్యసఙ్కల్పత్వాన్తగుణాష్టకావిర్భా

నచాయమస్మన్మతే విరోధోఽస్తీత్యాహ-(తస్మా)దితి. ¶ ఫలోపదేశపూర్వకమధికరణముపసంహరతి-(ముక్తిదశాయాంత్వి)తి. అ॥౫॥సూ॥౨॥

†అత్ర ప్రదీపవదావేశ ఇతి పరమాత్మవత్స్వచ్ఛన్దతోఽనేకదేహగ్రహణాభిధానాద్బ్రహ్మణేత్యత్ర సత్యసఙ్కల్పత్వాభిధానాచ్చ ముక్తస్యాపి విశ్వసృష్టినియమనాదివ్యాపారః ప్రసజ్యేతేత్యాక్షేపసమాధానార్థత్వాదుత్తరాధికరణమాక్షేపసఙ్గత్యోపక్రమతే-(జగద్వ్యాపారవర్జ)మితి.

వేన పరమాత్మవన్నానాదేహస్వీకారశక్త్యాదియోగేన ముక్తస్యాపి కిం జగత్సృష్టినియమనాదిరపి కదాచిత్సంభవతి? ఉతనేతి మీమాంసాయాంప్రత్యుత్తరమ్-(జగద్వ్యాపారవర్జం)మితి= ముక్తో జగత్సృష్టినియమనాదివ్యాపారాన్వర్జయిత్వాఅన్యాన్సకలాన్వ్యాపారాన్ భగవదనుగ్రహేణకర్తుమర్హతి, జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారంతు నిత్యత్వేన భగవాన్ పరమాత్మైవకరోతీతినిశ్చేతవ్యమ్,కుతః? ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ-తథాహి "సవై కిలాయంపురుషఃపురాతనో యఏక ఆసీదవిశేషఆత్మని।అగ్రేగుణేభ్యోజగదాత్మనీశ్వరేనిమీలితాత్మన్నిసుప్తశక్తిషు ॥ సఏవభూయోనిజవీర్యచోదితాంస్వజీవమాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతీమ్।అనామరూపాత్మనిరూపనామనీవిధిత్సమానోఽనుససార శాస్త్రకృత్"తథా"సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మ-తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూతః"తథా "యతోవాఇమానిభూతానిజాయన్తే" ఇత్యేవమాదీనిజగత్సృష్టిప్రకరణానిసాక్షాత్పరమాత్మకర్తృకం హిజగద్వ్యాపారాదికముపదిశన్తి, నహ్యత్రజగద్వ్యాపారాదావిద కాలోపాసనార్జిత భగవత్ప్రసాద లబ్ధమోక్షస్య ప్రత్యగాత్మనస్సన్నిహితత్వమస్తి, నచాయం *జగద్వ్యాప్రియేత, అపిజగద్వ్యాపారాభ్యుపగమేముక్తానామానన్త్యాత్సర్వేషామైకమత్యానియమాత్కస్మింశ్చిదవసరే కస్యచిత్ స్థిత్యభిప్రాయః, కస్యచిత్సంహారాభిప్రాయఇత్యాది భూయాన్విరోధో భూయాత్, తస్మాజ్జగద్వ్యాపార వర్జమేవ పరమాత్మపరతన్త్రం ముక్తైశ్వర్యం భవతీత్యధ్యవసీయతే.

౧౮॥సూ॥ప్రత్యక్షోపదేశాదితిచేన్నాధికారికమణ్డలస్థోక్తేః

అథాపిస్యాత్ "ఆప్నోతిస్వారాజ్య" మిత్యేవం జా[illegible]షుశ్రుత్యాప్రత్యక్షేణజగద్వ్యాపారోపదేశాన్ముక్తస్య జగద్వ్యాపా

పూర్వపక్షస్తూక్తఏవ,*జగద్వ్యాప్రియేత-జగద్వ్యాపా[illegible]ర్థః. పూర్వపక్షే జగదీశ్వరానన్తర్యసిద్ధిః, సిద్ధా[illegible] స్సర్వజ్ఞస్యాశేషచేతనాచేతనాన్యపరమాత్మ[illegible]

రోప్యస్తీతి చేన్నైతదస్తి, కుతః? ఆధికారికమణ్డలస్థోక్తేః- ఆధికారికమ- యద్ధైరణ్యగర్భమణ్డలం సత్యలోకః, తత్రత్యభోగ ప్రాప్తిరేవ దేవయానేన సత్యలోకం ప్రాప్తస్య "ఆప్నోతి స్వారాజ్య" మిత్యాదినోచ్యతే, 'శుక్లోరాకోత్తరస్స్వరా'డితి వాక్యశేష ఘటకస్వరాట్ఛబ్దోపియథోక్తార్థమేవావగమయతి, తస్మాన్ముక్తస్య జగద్వ్యాపారవర్జమేవైశ్వర్యం భగవదనుగ్రహేణావిర్భవతీతి నిశ్చీయతే.

—※ ౧౯॥సూ॥ ¶ వికారావర్తి చ తథా హి స్థితిమాహ ※—

ఆవర్తిః-అగోచరః, అపిచ ప్రకృతివికారభూతవాగాద్యగోచరత్వేన వర్తమానం పరంధామ ప్రాప్తానామనవరతం బ్రహ్మానన్దమనుభవతాం తత్రైవావస్థానముచితతమమ్, నతు జగద్వ్యాపారాదౌ, కుతః? తథా హి స్థితిమాహ- స్వయమేవ భగవాన్ముక్తస్య "సమ్పద్యతే గుణైర్ముక్తో జీవో జీవం విహాయ మామ్ । జీవో జీవేన నిర్ముక్తో గుణైశ్చాశయసమ్భవైః॥ మయైవ బ్రహ్మణా పూర్ణో న బహిర్నాన్తరం చరే"దితి, తథా చ పరబ్రహ్మసమ్పన్నానామనవరతం తదానన్దసముద్రనిమగ్నానాం నతతః పునరుత్థానసజ్జల్పో భవతీత్యభిప్రాయః, ఏతదన్యత్ర చామ్నాయతే, "చిత్తం బ్రహ్మసుఖస్పృష్టం నైవోత్తిష్ఠేత కర్హిచి" దితి, "స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం పునర్విహాతుమిచ్ఛేన్నరసగ్రహో య త" ఇత్యాది చ. ... ※

—※ ౨౦॥సూ॥ దర్శయతశ్చైవం ప్రత్యక్షానుమానే ※—

దర్శయతశ్చ శ్రుతిస్మృతీ పరమపదస్యైవం ప్రకృతివికారవాగాద్యగోచరత్వేన స్థేమానమ్, "యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహే" తి, తథా "నతత్ర సూర్యో భాతి నచన్ద్రతారకం నేమా విద్యుతో భాన్తి కుతోయమగ్ని" రితి, తథా "నయత్ర వా

వజగత్కర్తృత్వసిద్ధిరితి ఫలవివేకః.

కించ ముక్తానాం జగద్వ్యాపారాదౌ ప్రవృత్త్యవసరో నాస్తీత్యాహ- (వికారే) తి.

చ నమనో న సత్త్వం న తమో రజో వా మహదాదయో౽పి । న ప్రాణబుద్ధీంద్రియదేవతా వా న సన్నివేశో౽ఖిలలోకకల్పః ॥ న స్వప్నజాగ్రన్న చ తత్సుషుప్తం న ఖం జలం భూరనిలో౽గ్నిరర్కః । సంప్లవత్యూర్ధ్వపదప్రతర్క్యం తన్మూలభూతం పదమామనన్తి, ఇతి, తథా "న యత్ర కాలో నిమిషాం పరః ప్రభుః కుతో ను దేవా జగతాం య ఈశిరే । న యత్ర సత్త్వం న రజస్తమశ్చ న వైవికారో న మహాన్ప్రధానమ్ ॥ పరం పదం వైష్ణవమామనన్తి" ఇత్యాదికాః శ్రుతయః, స్మృతయస్తు "న తద్భాసయతే సూర్యో న శశాఙ్కో న పావకః యద్గత్వా న నివర్తన్తే తద్ధామ పరమం మమ" ఇత్యాదికాః, తస్మాత్ప్రకృతివికారవాగాద్యగోచరమేవ పరమపదమితి ధ్యేయమ్. ... ... *

౨౧॥ సూ॥ * భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ

ఇతశ్చ ముక్తైశ్వర్యం జగద్వ్యాపారవర్జమిత్యవగమ్యతే, యస్మాన్ముక్తానాం పరమకల్యాణ పరమమఙ్గళాఖిలగుణగణపరిపూర్ణేన సర్వజ్ఞేన పరబ్రహ్మణా సాకం భోగమాత్రసామ్యం శ్రూయతే, "సో౽శ్నుతే సర్వాన్కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితేతి- రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానన్దీ భవతి- స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనన్దః- శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్య" ఇత్యాదిషు. ... ... *

† నన్వేవం చేదేషామైశ్వర్యం సాతిశయవత్త్వేనాన్తవత్స్యాత్, తతశ్చైషామావృత్తిః ప్రసజ్యేతేత్యత ఉత్తరం ప్రపఠతి + భగవాన్బాద

---

* ముక్తైశ్వర్యస్య జగద్వ్యాపారావర్జత్వే హేత్వన్తరమాహ- (భోగమాత్రే) తి, ఇతః- ఏతస్మాల్లిఙ్గాదిత్యర్థః. యస్మాదేవం తస్మాదేతస్మాల్లిఙ్గాదితి యోజనీయమ్.

† "అనావృత్తిశ్శబ్దాదనావృత్తిశ్శబ్దా"దిత్యుత్తరసూత్రనిరస్యాం శఙ్కామాహ- (నన్వేవం చే) దితి. సూత్రకారం పూజయతి- + (భగవా) నితి= అస్యైతచ్ఛాస్త్రప్రణేతుః కృష్ణద్వైపాయనస్య సమగ్రైశ్వర్యాదిషాడ్గుణ్యపరిపూర్ణత్వం సూచయతి, బాదరాయణపదేన తస్యాబ

రాయణఆచార్యః. ... ... *

॥ ౨౨॥సూ॥ అనావృత్తిశ్శబ్దాదనావృత్తిశ్శబ్దాత్. ॥

ఏవంమేయే సదాచార్యా దుపదేశం ప్రాప్యాంజసావాప్తే నాజస్రం భగవద్గుణగణాభిధాన శ్రవణకీర్తనాదిరూప భగవద్భజనే నదుర్జయమనోనిగ్రహాది శ్రమానుభవ పూర్వకాష్టాఙ్గ యోగలక్షణేనోపాసనేనవా దేహాన్తేభగవదనుగ్రహేణ పరమపదం ప్రాప్తాస్తేసర్వేఽపిపరమపదాన్నచంద్రలోకాదివద్భుక్తభోగా ఆవర్తన్తే, కస్మాత్పునరిదమవగమ్యతే? శబ్దాత్- " మయ్యేవబ్రహ్మణాపూర్ణో న బహిర్నాన్తరంచరేత్- ఏతాంగతింభాగవతీంగతోయస్సవైపునర్నేహ విషజ్జతేఙ్గ - యద్గత్వాననివర్తన్తేయోగీలిఙ్గవినిర్గమే । ఆత్మయాజ్యుపశాన్త్యాత్మాహ్యాత్మస్థోననివర్తతే ॥ ఏతేనప్రతిపద్యమానా ఇమంమానవమావర్తం నావర్తన్తే బ్రహ్మలోకమభిసమ్పద్యతే నచ పునరావర్తతే నచపునరావర్తతే- మాముపేత్యపునర్జన్మదుఃఖాలయమశాశ్వతమ్ । నాప్నువన్తిమహాత్మానస్సంసిద్ధింపరమాంగతాః॥ ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున । మాముపేత్యతుకౌన్తేయపునర్జన్మనవిద్యతే ॥ ఇదంజ్ఞానముపాశ్రిత్యమమసాధర్మ్యమాగతాః । సర్గేఽపినోపజాయన్తే ప్రళయేనవ్యథన్తిచ ॥ యద్గత్వా ననివర్తన్తేతద్ధామపరమంమమే " త్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యఇత్యర్థః, త

దరికాశ్రమవాసార్థకేనచిరకాలికతపస్సంరాధ్ధాన్నిత్యనిసర్గసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదినిఖిలసద్గుణపరిపూర్ణస్యశ్రీమన్నారాయణస్యపరమగురోః ప్రసాదాత్సమ్పార్జితత్వే నాస్మిఞ్శాస్త్రేర్నిరవద్యతయాఽధికారిణోఝుడితిప్రవర్తయతి, ఆచార్యఇత్యనేన తస్యసర్వవేదాన్తసారమీమాంసాఖ్యేతచ్ఛాస్త్రప్రణయనద్వారాబహూనాంజీవానాం భగవద్ధర్మాచారయితృత్వంద్యోతయతి,ఆచారయితృత్వమ్-అనుష్ఠాపకత్వమ్, ఏతచ్చనిరుక్తమ్ " ఆచినోతిహిశాస్త్రార్థానాచారేస్థాపయత్యపి। స్వయమాచరతేయస్మాత్తస్మాదాచార్యఈరిత " ఇతి.